

רבי יעקב חזן מלונדרץ

עץ חיים

הלכות פסקים ומנהגים

יוצא לאור על-פי כתב-יד יחיד בעולם
עם הערות וצינוני מקורות

על-ידי

הרב ישראל ברודי

כרך שלישי

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ז

Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem 1967

דפוס התחיה בע"מ, ירושלים

Printed in Israel

התוכן

7	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הקדמה
9	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	מבוא
ה	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות נזקי בהמה
טז	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות נזקי הבור
כ	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות נזקי האש
כא	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות נזקי אדם
כה	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות חובל
ל	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות גונב ממון
לה	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות גונב נפש
לו	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מדות ומשקלות
לט	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות גזל
נ	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות השבת אבידה
נח	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות רוצח מזיד
סא	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות רוצח שוגג
סד	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות עגלה ערופה
סו	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מעקה ושמירת נזק
סח	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות פריקה וטעינה
סט	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות קניין ומכירה
פה	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות קניין שלא בא לעולם וחשוכי דעת
צ	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות אסמכתא
צג	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות אונאה
צז	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מקח טעות
קא	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות הפקר ומתנה
ק"ט	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות חלוקת שותפין ושכירות בתים
קלא	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	הלכות הרחקת מזיק

ה ת ו כ נ

קלח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות בני מצרים
קמב	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שליחות
קמה	.	.	.	.	.	.	.	דיני הרשאה
קמח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שותפות
קס	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שומר חנם ושכר
קעג	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שכר שכיר
קעח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שואל
קפב	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שוכר בהמה ופועל
קפח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מלוה ולוה
רז	.	.	.	.	.	.	.	הלכות רבית
ריט	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שמטת כספים
רכא	.	.	.	.	.	.	.	הלכות שטרות וערבות
רלה	.	.	.	.	.	.	.	הלכות חזקה ומחאה
רמח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות נחלה
רסא	.	.	.	.	.	.	.	הלכות דיינים
רסט	.	.	.	.	.	.	.	הלכות דיני ממונות ונפשות
רפד	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מלקות
רצ	.	.	.	.	.	.	.	הלכות עדות והזמה
רצז	.	.	.	.	.	.	.	הלכות זקן ממרא
רצח	.	.	.	.	.	.	.	הלכות בן סורר ומורה
רצט	.	.	.	.	.	.	.	הלכות מלך ומלחמותיו
ש	.	.	.	.	.	.	.	הלכות ארץ ישראל
שא	.	.	.	.	.	.	.	הלכות משיח ועבודת בית המקדש
שכג	.	.	.	.	.	.	.	הערות לכרך א
שכח	.	.	.	.	.	.	.	הלעזים ופירושם לפי סדר א"ב
שלג	.	.	.	.	.	.	.	מפתח שמות ספרים ומחברים
שלז	.	.	.	.	.	.	.	רשימת ערים וארצות
	.	.	.	.	.	.	.	הקדמה ומבוא באנגלית

הקדמה

עם סיום הכרך השלישי של „עץ חיים“, אשר זכיתי לההדירו, הריני חוזר על מילות ההודיה, שהשמיע המחבר מפעם לפעם אגב כתיבת חיבורו הגדול: „ברוך קוני שעורני“. עריכת הספר „עץ חיים“ נמשכה שנים אחדות בשל העומס והטרדות בהם הייתי נתון לרגל הכהונה הנכבדה אשר הוטלה עלי. אכן, להרבה יותר זמן הייתי נזקק להשלמת העבודה אלמלא העזרה העצומה שהוגשה לי על ידי מר יצחק רפאל, ראש הנהלת „מוסד הרב קוק“ וחבר עוזריו המלומדים, ביחוד הרב משה קצנלנבויגן שליט"א. הם קיבלו על עצמם האחריות להדפסת הספר. הם הוסיפו במידה ניכרת על ההערות ומראי המקומות שרשמתי אני, ביחוד במקרים הרבים מספור בהם היה הנוסח של הרמב"ם שמביא בעל „עץ חיים“ שונה מזה המקובל בידינו. לתכלית זו נוצל בחריצות האוצר העשיר של כתבי היד והספרות הקשורה ברמב"ם שבספריית „מוסד הרב קוק“. אין מילים בפי להודות לחכמי המוסד על שהעמידו לרשות עיני זה בקיאים בכל מכמני הספרות הרבנית ועל ידי כך הגדילו ערכה וחשיבותה של עבודתי.

תודתי שלוחה בזה גם לרבים אחרים על עזרתם ועצתם הטובה. ראשון להם הוא ד"ר בצלאל רות, בן הסמך בחקר יהדות אנגליה, אשר, כפי שצינתי בהקדמתי לכרך הראשון, הוא שדחפני לקבל על עצמי עריכת החיבור שלפנינו. במשך השנים לא חסך ממני עצה ועידוד וסיפק לי ידיעות כל אימת שנוקתי להן. בין החכמים, שגילו עניין בעבודתי וסייעו בידי ברצון בבירור נקודות מסויימות בהלכה או בעיות בעלות משמעות היסטורית וספרותית, אני רוצה להזכיר את חברי בית הדין בלונדון, את ד"ר ה. צימלס, ראש ה-Jews College, ד"ר ג. וידר, מרצה וראש מחלקת החקר ב-Jews College, חוקר נודע בשאלות ליטורגיות, שהערותיו על הקטעים הליטורגיים ב„עץ חיים“ נכללו בכרך זה. נפתלי בן מנחם, מוסמך לביבליוגרפיה יהודית וספרנות מן הספרייה הלאומית של האוניברסיטה העברית, פרופ' א. אורבך מן האוניברסיטה העברית, פרופ' ש. אסף ו"ל וד"ר י. אפשטיין ו"ל, גילו עניין והעמידוני על החשיבות שבהוצאת „עץ חיים“ לאור.

תודתי העמוקה נתונה לד"ר י. רוזנוואסר מן המחלקה המזרחית שבמוזיאון הבריטי על העזרה האדיבה שהושיט לי בבואי לבדוק את הסמ"ק בכתב יד ציריך שבמוזיאון הבריטי וביחוד על מאמציו הגישנים להשיג עבורי מאוניברסיטת לייפציג צילומים באור אולטרה סגול של כתובת על גבי העמודים האחרונים של כתב היד של הספר „עץ חיים“. העוזרת לבירור הבעיה האוטוגרפית שלו.

באחרונה נתכבדתי להכיר את ד"ר מנחם בנית מן האוניברסיטה העברית, לו הראיתי רשימת המילים הצרפתיות שב"עץ חיים". הוא קיבל על עצמו ברצון לזהותן ואני שמח, כי תוצאות מחקרו של מומחה נודע כמותו על הנושא של בלעזין כלולות בכרך זה.

בעקבות שני הכרכים הראשונים זיכוני חכמים מארצות שונות בהערות מועילות. לצערי, לא אוכל מסיבות טכניות להזכירן במהדורה זו של הספר.

ולבסוף, הריני להביע דברי הוקרה חמים לרעייתי היקרה על מסירותה, סבלנותה, עזרתה ועידודה המתמידים במשך השנים בהן נשאתי בעולו של תפקיד אחראי והתאמצתי תוך קשיים להוציא מהדורה זו של "עץ חיים".

ישראל ברודי

אלול תשכ"ו

בהקדמה לחיבורו מציין המחבר את שמו כיעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרש, ב"ר יעקב הארוך. בניגוד לאותם רבנים וחכמים, שדבריהם הוא מצטט בחיבורו, אין שמו ואף לא שם אביו וסבו נזכרים בתעודות האזרחיות מאותו זמן. בין פתקים וניירות מעזבונו של הרב הראשי המנוח ד"ר הרמן אדלר, אשר השתוקק, כידוע, להוציא לאור את „עץ חיים" השלם, מצאתי מכתבים ממ. ד. דייזיס, בהם ניסה לזהות את יעקב בן יהודה ואבותיו בין השמות היהודיים, המופיעים במקורות לא-יהודיים, אך לא הצליח, כנראה, לגלות כל זכר ברור להם. בגלויה ששלח לד"ר אדלר ב-22 בנובמבר 1896 כתב: „עיינתי בקטעים מ„עץ חיים", שפירסמת בספר היובל לשטיינשניידר ומצאתי בהם ענין רב. אם תבוא אי פעם לכתוב על יעקב ב"ר יהודה, ראוי לך לשים לב, כי Jacob fil Judo judaeus "London מת ב-1266. זאת למדתי ביום השישי שעבר מתוך Close Rolls 51 Hen III Roth: Intellectual Activities of Medieval English Jews (השווה: Roth: Intellectual Activities of Medieval English Jews עמ' 39).

בין המחברים המעטים, המצטטים את „עץ חיים", מזכיר רק אחד, במידה שידוע לי, את המחבר בשמו. יצחק די לאטיס בספרו „קרית ספר", קטלוג אוקספורד, כ"י 1826, עמ' קלו, ב וקמא ב, מציין: „ובספר הנקרא „עץ חיים" להרב ר' יעקב ב"ר יהודה" (ראה נויבאור, J. Q. R. VI, 357). במידה ויש פרטים ביבליוגראפיים, ניתן ללקטם רק מתוך החיבור עצמו. בחלק המוקדש לדיני הלוח (כרך א', עמ' שסט) הוא נותן כדוגמה לחישוב הזמנים את השנה בה עמד בשעת כתיבת הדברים, שהיתה ה' אלפים מ"ז (1287), כלומר שלוש שנים לפני הגירוש. מבין חכמי אנגליה החשובים, שהוא מזכיר, הוא מציין ביחוד את רבי ברכיה מניקול (לינקולן). כמי שעמו עמד בקשרים אישיים ואליו פנה כאל סמכות תורנית (ראה כרך א', עמ' קמא, הערה 4: „ואמר לי הר"ר ברכיה מניקול שמותר"; שם, עמ' שי: „ואומר הרב ר' ברכיה שי' מניקול"; כרך ב', עמ' קעט: „ויש מצריכים לכתוב הנהרות, ואמר לי הר' ברכיה מניקול שלכתחילה טוב לעשות אך בדיעבד אין חששא"). מתוך המובאה האחרונה מתקבל הרושם, כי למחברנו היה ענין מעשי בכל הפרטים הנוגעים לכתיבת גט. הוא היה, כנראה, אישיות מקובלת על רבני לונדון, שכן היה בידו להעתיק נוסח של גט שהוכן בלונדון ואשר נפסל, לפי דבריו, עקב שגיאה טכנית (כרך ב', עמ' קעב). גט זה יש בו כמה גקודות מעניינות. לונדון מתוארת כעומדת על הנהרות תימזה וולברוק. שם הבעל הוא גמליאל המכונה דיוליקרס, בן יצחק, ושם האשה בולסת בת אהרן.

בהקדמתו מזכיר המחבר את רבותיו שהנחוהו, אך אינו מפרש שמותיהם. הוא הכיר את כתביהם ופסקיהם של חכמים כרבי יום טוב ובנו הנודע רבי משה מלונדון ונכדיו רבי ברכיה מניקול ורבי מנחם מלונדון. הוא היה בקי גם בכתביו של רבי יוסף מניקול ורבי יצחק בן פרץ מנורתהמפטון. רבי יום טוב (עליו ראה: Roth: Intellectual Activities of Medieval English Jews עמ' 35, וכן:

אי בהירות ביחס לתוכנו של הספר. הדבר תלוי במשמעותה של מילת תנאים (תיו בפתח או בשוא). מתוך פסק ההלכה של רבי יום טוב, המובא ב„עץ חיים“, כרך א', עמ' שנו, נראה, כי המדובר בתיו שוואית וניתן להסיק מכאן, כי הספר עסק בנושא חשוב ומסובך במשפט העברי. את ר' משה מלונדון הוא מזכיר לעתים קרובות למדי וגם מביא קטע מכתב יד שלו, שהיה ברשותו או בתחום הישג ידו (כרך א', עמ' שלב). מתוך כ"י זה או מפי השמועה הוא מצטט את דעת רבי משה על פסק הלכה של אחרים לשאלה מסוימת: „והבל הוא בעיני הר' משה מלונדרש“. רבי מנחם מלונדון נזכר לעתים קרובות מאוד, אך לא בשם אליהו מנחם או אליהו (Roth: Transactions, Jewish Historical Society of England), כרך xv), ובפירוש רבינו אליהו מלונדרש, ירושלים, עמ' כד), כי אם רבי מנחם מלונדרש „ללבד. מחבר „עץ חיים“ מביא פסקים חלוקים של רבי מנחם ואביו (ראה כרך א', עמ' נו; ושם, עמ' שלח) כדרך שהוא מציין הבדלי דעות בין רבי מנחם ורבי יצחק בן פרץ בשאלה השנויה במחלוקת בענין פת של גויים (כרך א', עמ' קסג). רבי יצחק ב"ר פרץ מתגלה מתוך ספר „עץ חיים“ כפוסק בעל שיעור קומה ביהדות אנגליה. כמי שהיה מקורב לחכמים ובקי בפסקיהם של גדולי הרבנים באנגליה בעבר ובזמנו, עשוי מחברנו לזרוק אור על החיים הפנימיים והמנהגים המיוחדים של הקהילות היהודיות בלונדון ובמקומות אחרים באי הבריטי יחד עם הדי השפעות הסביבה האנגלית במידה שרישומן היה ניכר בחיי המשפחה והליכות המוסר. נביא, למשל, המקרה באשה שהופיעה לפני רבי מנחם מלונדון וביקשה כפרה על שחטאה בזנות (כרך ב', עמ' רעז; מובא גם בשם „עץ חיים“ בכ"י האלברשטאם 345, שבאוסף מונטיפיורי, § 213). כן אירע בלונדון, שאדם סירב להשתתף בקבורת אשתו ולשלם דמי הקבורה. בא אדם אחר וקיבל על עצמו הקבורה והוצאותיה. פסקו, כי על הבעל לשלם לו (כרך ב', עמ' רמז). בשעת מלחמה הובאה לפני ר' יצחק בן פרץ מנורתהמפטון שאלה בדבר מהימנותו של נכרי, שסיפר על מותו של יהודי (כרך ב', עמ' רג). דוגמות אלה, שנבחרו מרבות לקשריו עם גדולי הרבנים באנגליה באמצעות חיבוריהם ופסקיהם, מעידות על התענינותו הערה בבעיות חשובות הלכה למעשה.

האם נשא מישרה רישמית כלשהי? קשה לומר. התואר חזן הצמוד לשמו, אפשר, ואולי קרוב לוודאי, שניתן לאביו. גם תפקידו של החזן אינו מוגדר בדיוק (ראה: M. Adler: Jews in Medieval England, 73; Stokes: Studies in Anglo-Jewish History, Transactions, Jewish Historical Society of England, vol. XV, 161; (Roth: History of the Jews in England, 118).

החזן היה ללא ספק קשור בתפקידו לבית הכנסת. אם היה מחברנו החזן ולא אביו ואם בין תפקידיו היתה גם הקריאה בתורה, הרי בכך יוסברו מאמציו בהבאת פסוקי השמע עם סימני הניקוד והטעמים (כרך א', עמ' פה). הוא מעתיק את העימוד בשירת הים מתוך ספר תורה שנכתב על ידי רבי יוסף טוב עלם, שראה כנראה באנגליה או בצרפת. המקרה הנזכר בכרך ב', שבו קיבל הוראה מרבני צרפת בקשר לקריאת ההפטר, אירע אולי במועד מסוים לרגל תפקידו הרישמי (ראה להלן דברים נוספים באותו ענין).

בספר „עץ חיים“ מצויים פיוטים מעטו של המחבר. אופיים הפיוטי אינו ייחודי. הוא הולך בעקבות סגנונם של הפייטנים הצרפתים בני זמנו. מכל מקום מפעמת בהם האמונה והתקוה של אדם הרואה בסבלות עמו, המקונן על ההתעללות האכזרית באחיו, המאמין בחסדו ובכוחו של אלוהים להציל עמו ואינו חדל מלשבחו ולהודות לשמו. יש ענין מה

בבית הנוסף למוזמור „כי לו נאה” שמחברו אינו ידוע. לבית זה אקרוסטיכון המצטרף לשם יעקב, שכאילו בא לרמזו, כי הוא מחבר השיר (כרך א', עמ' שלב). כן תיאר בצורה פיוטית למחצה את מנהגי ליל „הסדר”. קטע זה הוא מקורי משלו (שם, עמ' שלא).

ר' יעקב בן יהודה, שכאיש לונדון היה בקי במנהגיה המיוחדים של יהדות אנגליה, מקורב לכמה מחכמי הנודעים ומפרסם פסקיהם בכל תחומי ההלכה, מספר לנו כמו כן על קשריו עם כמה מחכמי התורה בצרפת. מתקבל הרושם, כי עשה זמן מה באותה מדינה. היה זה מסע של פחות מיום אחד בים. אפשר היה אפילו להפליג מאנגליה ביום השישי בבוקר ובמשב נוח להגיע לדיאפ לפני השבת (שם, עמ' רפא). לא היה חיץ לשוני. יהודי אנגליה דיברו צרפתית בינם לבין עצמם (Richardson: English Jewry Under Angevin Kings, 120 ff.).

נראה, כי המחבר נפגש עם רבי יצחק מקורביל, בעל הסמ"ק, שמספרו הוא מצטט מפעם לפעם (שם, עמ' שכ). הוא מספר על מקרה בו לא היה בבית הכנסת ספר עם הפטרה ורבני צרפת הורו לו „לילך לקרותה במקום החומש” (כרך ב', עמ' יב). מכל מקום איננו בטוח אם אומנם היה זה מנסיונו האישי של מחברנו בשהותו בצרפת, שכן על אותו מקרה (או דומה לו) מסופר ב„מרדכי” על עירובין, פרק ו', רמז תקיג, אולם לא נזכרת בו הוראת רבני צרפת (ראה כרך ב', שם, הערה 9). על ההיתר למכור יינו של יהודי שנגע בו גוי הוא כותב: „וכן ראיתי כל בני צרפת עושין” (שם, עמ' פח). אפשר שבהיותו בצרפת שמע, כי רבי יחיאל מפאריס רכב על פרידה לנישואי בנו (שם, עמ' קטז). הוא שמע, כי רבי יצחק בן אברהם (ריבר"א) ישב סמוך לאש, שנכרי הבעיר בשבת לבקשת בני ביתו, באומרו: „לא אניח מקומי” (כרך א', עמ' שא). במקרה מיוחד של נישואין שנעשו באיסור, מספר המחבר שראה כי חייבו את הזוג בגט. ואם הבעל נעלם ואי אפשר למצוא אותו תוכל האשה להינשא שנית בהיתר של מאה רבנים; כך, לדברי מחברנו, פסק רבי שמשון משאנץ (הש"ר) לגבי נכדת רבי עזריאל (כרך ב', עמ' רלו). נוסח התפילה שהיה נהוג באנגליה היה דומה לזה שבצפון צרפת, שמשם יצאו לרוב יהודי אנגליה (ראה: Neubauer: J.Q.R. VI, C. Serat: Un rituel Juif en France; 348 ff; R. E. J. CXIX, עמ' 7 ועמ' 40). מנהגיהם היו דומים. מכל מקום היו מנהגים צרפתיים מיוחדים, שצוינו ב„עץ חיים”. למשל, היה מנהג בצרפת „כשבאים מבית המת ליטול ידיהם, אפילו לא נגעו בו” (כרך א', עמ' קסב). הוא מציין הבדל בין אנגליה לצרפת לגבי אכילה בין מנחה למעריב בשבת, ומדגיש, כי רבי יצחק בן פרץ הנהיג בעירו, כלומר נורתהאמפטון, לאכול קודם המנחה (שם, עמ' רצה-רצו (וראה: Kaufmann: J. Q. R. VI, 754)). הוא מזכיר מנהג צרפתי בדבר אכילה ושתיה קודם הבדלה (שם, עמ' קצג).

בהקדמתו מציין המחבר בביקורת עצמית את מיעוט ידיעותיו וכושרו לקבל על עצמו עבודה כזו ומבקש מקוראיו להקל במשפטם כשיבואו להעריכו. הוא מזמין את הקוראים לתקן ולשפר כל אימת שיראו צורך בכך. למרות ענוותנותו מגלה המחבר ידיעה מקפת בספר משנה תורה להרמב"ם ובספר מצוות גדול (סמ"ג), לרבי משה מקוצי, המשמשים מקורותיו העיקריים ואשר אותם הוא מצטט לעתים בהרחבה ועל פי רוב בתימצות. מרבית הרבנים וספרי ההלכה שהוא מזכיר לקוחים מן הסמ"ג. אולם, כפי שהוא כותב בהקדמתו, מצא, כי הסמ"ג השמיט הלכות ופסקים רבים הכלולים ברמב"ם, מלבד תשובות ופסקים רבים של רבי יצחק בן שמואל (הר"י) ורבנו תם, שהסמ"ג לא הביאם, כמו גם הלכות רבות הנהוגות עתה, המצויות בחיבורי הרי"ף, התוספתא, הלכות גדולות ורב עמרם גאון.

הוא החליט לכללם יחד ולהוציא תשובות ופסקים של הר"י, רבנו תם ושל רבותיו הוא. בסך הכל הקיף המחבר את מכלול המקורות הרבניים מימים קדומים ועד זמנו. היתה ברשותו או בתחום הישג ידו ספריה, שחלק הארי שלה היה באנגליה (ראה Roth: The Intellectual Activities of Medieval English Jewry, 7 ff.). אפילו אין הוא נימנה עם בעלי התוספות וחכמי אנגליה וצרפת מן השורה הראשונה, מכל מקום הוא מגלה בקיאות ניכרת בחומר המוגש על ידו. אין הוא סתם מעתיק. אגב הבאת דעות חלוקות של חכמים הוא מצביע מפעם לפעם על העדיפות בעיניו. דוגמה לכך נוכל למצוא בעמדתו לפירושים שניתנו לפעלים השונים בדיברה העשירית, המופיעים במקביל בשמות כ, יד, ובדברים ה, יח. הרמב"ם סבר, כי הפעלים השונים מהווים שתי מצוות לא תעשה, ואילו רש"י ורבי משה מקוצי סברו, כי הם מציינים מצוה אחת וזהה. בעל „עץ חיים" מגן על עמדת הרמב"ם מטעמי דקדוק ולשון (כרך ג, מט). חלוקת השטח העצום של המשפט העברי לשניים — הלכות ומנהגים — כפי שעשה מחברנו בספרו, אגב שמירה על סדר העניינים לפי הרמב"ם והסמ"ג, היא מקורית. בכרך ג (עמ' קנט) הוא כותב: „המיימוני ז"ל חיבר בכאן הלכות עבדים, אבל לא רציתי לחברו בכאן, שלא להפסיק בדינים שבין אדם לחבירו בדברים אחרים וחברתים אחר הלכות המלך ומלחמותיו בעבור שאין נוהגין עתה בזמן הזה".

לשני החלקים שבחיבורו הוא קורא: „ספר התורה" ו„ספר המשפט". הראשון מכיל הלכות הנוגעות לכל תחומי החיים הדתיים ואילו השני עוסק בחלקו הגדול בדינים דיני ממונות ונפשות. מעניין לציין, כי בעוד אשר בחלק הראשון מביא בעל „עץ חיים" מפסקיהם של חכמי אנגליה הנזכרים למעלה, הרי בחלק השני כולו לא נזכר אפילו שמו של אחד מחכמי מדינה זו. עובדה זו נראית מוזרה למדי אם נביא בחשבון את פעילותם העיקרית של יהודי אנגליה בימי הביניים בעסקי כספים, כפי שמעידים המסמכים מאוצר המדינה ומספרן הרב של השטרות שנשתמרו. סכסוכים בין יהודים בענייני כספים הובאו, כמובן, להכרעה בפני דיינים יהודים.

קויפמן בתיאורו המפורט את הספר „עץ חיים" מדבר עליו בהתפעלות. הוא קורא לו חיבור אנציקלופדי, עולם מלא של הלכה (J. Q. R. V, 355). א. נויבאור, שהיה הראשון אשר עורר תשומת לבו של הרב ד"ר ה. אדלר ל„עץ חיים" (ראה Adler: Papers, Anglo-Jewish Historical Exhibition 1888, p. 276), תי יותר לגבי ערכו. הוא העמידו בשורת קבצי הדינים כהסמ"ק (J. Q. R. VI, 354). אכן, לאו מילתא זוטרתא! לעתים — אומנם לא קרובות — מצוטט ספר „עץ חיים" כמקור לדעה מסויימת או פסק הלכה. הוא מובא ב„ים של שלמה" (לרבי שלמה לוריא) (כרך א, עמ' שלח, הערה 3), ב„שלטי גיבורים" (לרבי אברהם בן דויד פורטה ליאונה) (שם, עמ' לט, הערה 39), ב„הגהות מרדכי", כ"י ששון (כרך ב, עמ' קצח, הערה 28). (על קטע זה, המצוי גם בכ"י האלברשטאם 345, שבאוסף מונטיפיורי, ראה י. אפשטיין ב-Transactions of the Jewish Historical Society of England XIV, 199; וגם פריימן).

הספר „עץ חיים" מובא לעתים קרובות ביותר בכתב יד האלברשטאם-מונטיפיורי הנזכר. מתוך שלושים ושלושה הקטעים המיוחסים ל„עץ חיים" שבאותו כתב יד — שהוא קובץ של דינים ומנהגים ערוך בידי מחבר בלתי נודע מן המאה החמש עשרה (ראה קטלוג הירשפלד של כתבי היד שבאוסף מונטיפיורי) — לפי הרשימה שערך מארמורשטיין

(במאמרו Scholars of Angevin England ב- J. Q. R. (n. s) XIX, 30, 32) מצאתי רק תשעה עשר ב„עץ חיים“ שלפנינו. הנתרים היו כתובים, אולי, בשולי העתק אחר של ה„עץ חיים“, שהיה בידי אותו מחבר אלמוני מן המאה החמש עשרה, או שנלקחו מתוך ספר בעל אותו שם. בסוף מאמרו הנזכר על „עץ חיים“ (J. Q. R., V) מביא קויפמן בין יתר הציטטות מספר זה קטעים שמצא בסמ"ק, כ"י ציריך. הללו לקוחים, בעצם, מתוך ספר „עץ חיים“ לרבי חיים בן יצחק „אור זרוע“ (ראה צונץ, Ritus עמ' 213; וכן Gallia Judaica לגרוס, עמ' 565).

מארמורשטיין מתאר ב„דביר“ (כרך ב', עמ' 240) חיבור של חכם איטלקי בלתי נודע, המצטט מתוך „עץ חיים“ את ההיתר להשתמש בחמאה שנעשתה בידי גוי. אך המובאה אינה תואמת בדיוק את הקטע בנושא זה ב„עץ חיים“ שלפנינו (כרך ב', עמ' עה). כבר הזכרתי שתי המובאות מ„עץ חיים“ שמצטט ר' יצחק די לאטיש ב„קרית ספר“ שלו. מסתבר, כי „עץ חיים“ היה ידוע בקרב חכמי צרפת הצפונית והדרומית, איטליה וגם גרמניה ופולין. אם כתב היד של „עץ חיים“ הוא יחיד בעולם ולא הועתק, הרי שגלגוליו מיום שהוצא מאנגליה עם הגירוש ועד שהגיע לגרמניה הם מעניינים ומיסתוריים. קויפמן (J. Q. R. V, 360—361) עקב אחר נדודיו של כתב היד עד שהגיע לידי הנאמנות

צילום הדף של כתה"י בו נוסח המכירה

של כריסטופר וואגנזייל ב־1674 ולאחר מותו נרכש על ידי הספריה הממלכתית של לייפציג. על גבי העמודים החיצוניים של כתב היד יש מספר כתבות המעידות, כי במאה החמש עשרה והשש עשרה עבר בירושה במשפחה בשם ביק. בתוך הספר עצמו (כרך א, עמ' שסב) רשום, כי הספר עבר לרשותו של יעקב בן שמואל הלוי המכונה יעקב גינצברג. הרשימה המעניינת והמסקרנת ביותר באחד מעמודי כתב היד היא העתק נוסח המכירה של כתב היד, כנראה על ידי המחבר עצמו. שם הקונה קשה לקריאה וחתומת המוכר מטושטשת לחלוטין.

קויפמן פענח את השם יהודה בסוף החתימה. ברור, כי לכתבה זו חשיבות, באשר היא עשויה לסייע לפתרון השאלה אם כ"י לייפציג נכתב על ידי המחבר. קויפמן השיב על כך בחיוב. ואילו נויבאור (J. Q. R. VI, 354) קובע: „נראה לי מתוך תיקונים רבים בשוליים ושוני מסויים בכתב של שמות גיאוגראפיים, כי כ"י לייפציג אינו כתוב בידי המחבר". אני לכשעצמי לא ראיתי את כתב היד המקורי ולפיכך עלי להסתמך על קויפמן המתאר אותו במילים הבאות (J. Q. R. V, 364): „כתב היד אורכו 12.5 ס"מ ורוחבו 10.5 ס"מ. החלק המכוסה בכתב הוא 10 ס"מ לאורך ו־7 ס"מ לרוחב. העמודים מחולקים בדרך כלל לשני טורים. מספר השורות נע בין 32 ל־43. הכתב בכל הספר נראה כמעשה ידו הבהירה והמנוסה של מעתיק מקצועי. הכותרות ומספרי הפרקים כתובים לעתים נדירות בדיו אדומה. הקטעים המודגשים בקו ירוק או מוקפים מסגרת הם ללא ספק עקבות וואגנזייל. סימני סירגול, במקום שלא סולקו באמצעות סכיניו של הכורך, ניתנים לעתים קרובות להבחנה בחריצים ומספרם מגיע בדרך כלל לשלושים ושניים בקצות העמודים. בקלף המצטיין בטיבו ובדקותו והדומה לגייר סופג, בולטים פגמים רבים, כמו: נקבים, תפרים, העדר פינות, קצוות קטועים, אך כל אלה כמעט שאינם פוגמים ברציפות הכתב ומכאן שהיו מצויים שם עוד קודם שנכתבו הדברים והסופר עקף אותם בזהירות". מחובתנו להוסיף כמה הערות לתיאור זה. קודם כל למרות 912 עמודיו אין כתב יד זה שלם. כפי שניתן לראות הוא נפסק באמצע הפרק הדן בעבודת בית המקדש. עמודיו מחולקים לטורים כפולים. במתכונת זו נכתב רובו של הספר והכתב הוא בנוסח צרפת במאה השלוש עשרה. העמודים 657—676 כתובים בטורים בודדים והכתב, שהוא אומנם מן המאה השלוש עשרה, יצא כפי הנראה מתחת ידו של מעתיק אחר. ד"ר א. בירנבאום, הפאליאוגראף הידוע, ראה את כתב יד לייפציג והביע דעתו במאמר, כי זהו כתב ידו של המחבר על יסוד שני נימוקים: הוא מציין את השנה בה הוא כותב (1287) בכדי להדגים חישובי הלוח ושטר מכירת הספר. בעמוד האחרון של כתב היד, שנתחבר על ידו, חתום: יעקב בן יהודה. ניתנה לי ההזדמנות להראות לד"ר בירנבאום את העמודים 657—676 של כתב היד, שהוכרתי למעלה, והוא השיבני, כי ראה רק כמה עמודים של כתב היד ולא בדק את כולו. לדעתו, אפשר ועמודים אלו נכתבו בידי אדם אחר, אך הכתב הוא מן המאה השלוש עשרה. כפי שצינתי בהקדמה, עלה בידי להשיג צילום הכתובת, שנעשה באור אולטרה סגול, אך התוצאה אינה כמצופה. ניתן להבחין בשם ר' יצחק כשם הקונה. מילת יהודה ברורה למדי בחתימה ומילת יעקב ניתנת לקריאה. אם כתב היד הוא של המחבר, גיכר מתוכו במקומות רבים, כי המחבר כתב ברשלנות ובחיפזון רב. ציינתי בהערות עד כמה הוא מרבה להשמיט שורות שלמות מתוך משנה תורה להרמב"ם, שהוא מצטט, וכתוצאה מכך הוא מעלה פסקים הנוגדים את ההלכה. הלכות חנוכה ומגילה אינן במקומן הנכון והמחבר עצמו אומר: „שכחתי לכתוב אחר

הלכות אבל זה הלכות" (ראה כרך א, עמ' שצו, הערה 1). ברשימת ההלכות שנתן בהקדמתו, הלכות חנוכה ומגילה שוב אינן במקומן הנכון, מה שמעיד, כי ההקדמה הושלמה לאחר סיום התיכונת.

בחלקים הדנים בהלכות שכיר, לוח ומלוה (ראה כרך ג, עמ' קצח, הערה 1) שוררת ערבוביה רבה, כנראה באשמת המחבר, שכן בחלקה משתקפת ערבוביה זו גם בלוח העניינים שבהקדמה (כרך א, עמ' ד). ראיתי לנכון למען ההמשכיות לערוך העניינים מחדש בסדר הראוי. הפרטים הנזכרים בדבר הכתיבה התפוזת, הסדרים הלקויים, ההשמטות הרבות, שלפעמים צוינו בשולי העמודים, עשויים להצדיק קבלת ההנחה, כי זהו כתב ידו של המחבר, אשר לא חשב לכדוק או להעתיק אותו מחדש.

תהיה אשר תהיה המסקנה לגבי כתב יד זה ולמרות הליקויים וההשמטות, שבאו מחמת חיפזון ולא בערות, אין בחיבור עצמו כדי להפריך את העובדה, כי הוא פרי עטו של יהודי אנגלי למדן ובקי מימי הביניים. אין הוא בלתי ראוי מבחינת ערכו והיקפו לעמוד במחיצת ספרי הלכה של חכמים אחרים, שהמחקר בשנים האחרונות הפיץ אור על שמותיהם ויצירותיהם. יש להזכיר במיוחד בהקשר זה את עבודתו החשובה של ססיל (בצלאל) רות על הפעילות האינטלקטואלית של יהדות אנגליה בימי הביניים. גם אורבך בספרו על חכמי התוספות מייחד הדיבור על ידיעת התורה בקרב יהדות אנגליה (עמ' 403, הערה 62 ועמ' 410).

בסוף מאמרו של קויפמן על סידור התפילה בנוסח יהודי אנגליה לפני הגירוש (J. Q. R. IV, 63, 1892) מצויה הערת העורך, האומרת: „הרב הראשי ד"ר ה. אדלר, מודיענו, כי הוא עומד לערוך את כתב היד כולו של ספר „עץ חיים“, שהמאמר שלפנינו מציגו לפני הקוראים“. כוונה זו לא יצאה לפועל. היתה זו תקוותם המתמדת של חוקרי תולדותיה של יהדות אנגליה, כי ביום מן הימים יופיע ספר „עץ חיים“ בשלמותו. בעזרת הנותן ליעף כוח ניתן הדבר בידי לעשותו. כעת אפשר יהיה להשלים את תיאור הספר במאמרו של קויפמן, שהרביתי להזכיר, וגם בפרק הדין ב„עץ חיים“ שבספרו הנ"ל של רות (עמ' ff. 39).

הרבה פרטים נוספים עומדים כעת לרשות החוקרים והקוראים להרחיב ידיעותיהם על החיים והמנהגים הדתיים של יהדות אנגליה בימי הביניים, על נוסח התפילה בבתי הכנסת, הראוי למחקר מיוחד, על נוסח הגט והכתיבה כמנהג אנגליה וצרפת. על המנהגים ששלטו בימי המחבר בספרד ובאשכנז, על המחברים והספרים שהוא מזכיר נוסף לאלה שמצא בסמ"ג, על הבדלי נוסחאות בין התלמוד הבבלי (שהוא מכנהו לעתים קרובות הספר) לירושלמי והתוספתא. פרטים אלה ואחרים דיים להצדיק הוצאת הספר. שכרי שלי היה בעצם שמחת הלימוד והתורה לשמה. זה חלקי מכל עמלי.

הלכות נזקי בהמה

פרק ראשון¹

כל בהמה ועוף שברשות אדם שהזיקו בעליהם חייבין לשלם, שנאמר²: כי יגוף שור איש את שור רעהו כו'. ה"ה כל בהמה אלא שדבר הכתוב בהוה. ואלה דיני נזיקה: הזיקה כדרכה כדרך ברייתה, כגון אכלה תבן ועמיר או הזיקה ברגלה בהלוכה נקרא המזיק מועד ומשלם נזק שלם ממיטב גכסיו, שנאמר³: מיטב שדהו וגו'.

כתב רב אלפס⁴: דווקא בקרקעות אמרה תורה "מיטב", אבל במטלטלין "ישיב"⁵, אפילו סובין. ונקרא מיטב, שאם אינו נמכר כאן נמכר במקום אחר. דאין הלכה כרב הונא⁶ אלא כבתראי; רב הונא בר יהושע ורב פפא⁷. ואומר ר"ת⁸: דבר זה שבוש, שאינן חולקין זה על זה, שכולן מודין כסף או מיטב אם יש לו, ואם אין לו, כל דבר מיטב הוא.

הזיקה שלא כדרכה בשנוי, כגון שור שנגח או גשך נקרא המזיק תם ומשלם חצי נזק מגוף המזיק, שנאמר⁹: ומכרו השור החי וגו'. ויאמר בעל המזיק לבעל הנזק: הרי שור שהזיק לפניך אפילו אין שוה אלא דינר. ואם הורגלה בשנוי זה געשית מועדת ברגילותה, שנאמר¹⁰: או נודע כי שור נגח וגו'.

הבהמה תמה ליגת וליגוף לנשוך ולבעוט ולרבוץ על כלים גדולים. הורגלה באחד מאלה הרי היא מועדת. אבל זאב וארי ודוב ונמר וברדלס, פרש"י¹¹: פיטויש, והיא חיה קטנה, ונחש, אפילו היו בני תרבות, מועדין בתחלה באלה הדברים אפילו בלא רגל ושן. כל בהמה לאכול ראוי לה¹² ורגלה לשבור בהלוכה מועדין מתחלה בלא הרגל. בהמה שחייבת בהזיקה ברשות הנזיק¹³, ובער בשדה אחר. אבל בא שור הנזיק לרשות המזיק פטור מכל, שיכול לומר לו: שורך ברשותי מאי בעי. הזיקה ברשות הרבים או בחצר שאינה לשניהם או היא לשניהם מיוחדת לפירות ובהמה בבקעה¹⁴ והזיקה בשן ורגל פטורה, הואיל ויש לה רשות להלך כדרכה לאכול ולשבור בהלוכה. ואם נגחה ונגפה, רבצה ובעטה, תמה משלמה חצי נזק ומועדת נזק שלם. אבל מיוחדת לפירות ולא

1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרקים א, ג, ז; סמ"ג, עשין סז. 2 שמות כא, לה.

3 שם כב, ד. 4 בבא קמא פרק ראשון, רמז ד. מובא בסמ"ג, שם. 5 שמות כא, לד.

6 בבא קמא ט, א. 7 שם ז, ב. 8 מובא בסמ"ג שם ובתוספות בבא קמא ט, א ד"ה רב הונא.

9 שמות כא, לה. ושם: את השור. 10 שם שם, לו.

11 סנהדרין טו, ב ד"ה ברדלס (ושם: פיטויש). מובא בסמ"ג. ועיין תוספות סנהדרין שם ד"ה והברדלס.

12 ברמב"ם (פרק א, הלכה ה): אבל השן מועדת מתחלה לאכול את הראוי לה.

13 צ"ל: שנאמר (שמות כב, ד) ובער. 14 ברמב"ם (שם הלכה ח): כגון בבקעה.

[ל]בהמה ובאה בהמת האחד שם והזיקה, או מיוחדת לבהמה לשניהם ולאחד מיוחדת לפירות והזיקה פירותיו, חייב אף על שן ורגל.

בהמה שאכלה ברשות הניזק דבר שדרכה לאכול, כפירות וירקות, משלמת נזק שלם. ברשות הרבים פטורה. ואם נהנית משלמת מה שנהנית ולא מה שהזיקה. כגון שאכלה שומשמן רואין כאלו הן שעורין או עמיר ומשלם דמי שעורים ועמיר בזול. אכלה אוכל הרע לה, כגון חטין, הואיל ולא נהנית פטור. אכלה כסות וכלים שאין דרכה לאכול, אפילו ברשות הניזק, משלם חצי נזק, ששנוי הוא ודרך אדם להניח כליו ברשות הרבים לפוש. עמדה ברשות הניזק ותלשה פירות מרשות הרבים ואכלתן, ברשות הניזק, ספק ולא משלמת רק מה שנהנת. ואם תפס הניזק כמה שהזיקה אין מוציאין מידו. כלב שהוציא פת ובשר מחצר לרשות הרבים או לחצר אחרת ואכל שם משלם מה שנהנת. אכלו ברשות הניזק (ו)משלם נזק שלם כאלו אכלו בתוך החצר.

בהמה שאכלה כל דבר שדרכה לאכול על ידי הדחק, כשעורים לפרה, כרשינין לחמור, בשר לחזיר, שמן לכלב, תמרים לחתול, ברשות הניזק משלם נזק שלם, ברשות הרבים פטורה. ואם נהנת משלמת מה שנהנית.

חייזן שטרפה ואכלה בהמה לרשות ¹⁵ הניזק משלם נזק שלם. אבל כלב שאכל אמרי זוטרי וחתול תרנגולי רברבי, שנוי הוא ומשלם חצי נזק. סל לחם ונכנס חמור ושבר הסל ואכל הלחם, על הכל משלם נזק שלם. וכן עז ששבר חבית שעליו לפת ואכל הלפת, על הכל משלם נזק שלם, שדרכן לאכול ולתלות בכלים כדי לאכול. אבל חמור שאכל הלחם ואחר שבר הסל, על הלחם משלם נזק שלם ועל הסל חצי נזק וכל כיוצא בזה. שאכלה ¹⁶, בכל עניין ¹⁷, בתוך ¹⁸ רחבה, ואפילו חזרה על צדי הרחבה, משלם מה שנהנית. אבל הניחה הרחבה והלכה בצדי הרחבה ואכלה משלם מה שהזיקה. אכלה מפתח החנות, מה שנהנית. מתוך החנות, מה שהזיקה. מהלכת ברשות הרבים ואכלה מעל גבי חבירתה, אפילו עמדה, מה שנהנית, שכן דרך הבהמות לאכול זו מעל גבי זו. קפצה ואכלה מעל גבי חברתה, מה שהזיקה, שגבי חברתה כחצר הנוק חשוב.

הוחלקה באבן ומים ונחבטה בגנה על פירות וירקות או שאכלה, מה שנהנית. שיש הנאה בחבטה שמצאה כך ¹⁹ תחתיה ולא נתרסקו אבריה. ירדה כדרכה ואכלה, אפילו טנפה פירות וכן שחברותיה דחפוה, משלם מה שהזיקה, שהיה לו לרחק זה מזה שלא ידחפו זה [את] זה. ואפילו שהוחלקה ונפלה ויצאה וחזרה לגנה שלא מדעת הבעלים, שהיה לו לשמרה שלא תחזור, שדבר ידוע כיון שידעת דרך הגנה חוזרת מאליה.

הקדר שהכניס קדירות לחצר בעל הבית שלא ברשות והזק בעל הבית בהן חייב, שברתן בהמתו פטור. קבלן לשמור חייב בהיזק הקדירות ופטור הקדר אם הזק בעל הבית בהן ²⁰. וכן הדין בהכניס פירותיו לחצר בעל הבית, ואם כשהכניסן שלא ברשות הזיקה בהמת בעל הבית לאכלן ²¹, בעל הפירות פטור שהיה לה שלא תאכל, אם לא הניח בעל הבית את בעל הפירות לשמרן, שאז אפילו הרשהו להכניסן בעל הפירות חייב, שאין בעל הבית שם תמיד להעביר הבהמה. וכן הדין במגדיש בשדה חבירו פירות שלא ברשות ובהמת בעל שדה אכלן פטור. הוזקה בהן בחליקה, בעל הפירות

15 צ"ל : ברשות. 16 צ"ל : בהמה שאכלה. 17 בין דרך הליכתה בין שעמדה.
18 צ"ל : מתוך. 19 צ"ל : רך. 20 עיין רמב"ם שם פרק ג, הלכה יג.
21 צ"ל : באכילתם.

חייב, באכילה פטור. הגדיש ברשות בעל השדה חייב, ואפילו לא קבלן לשמור, שהגדיש חשוי כהגדש ומשמור²².
הכניס שור לחצר אחרת שלא תרשו²³ ונגחו שור של בעל הבית (ש)פטור בעל הבית. נגח הוא שור בעל הבית, תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם. הניק בעל הבית או שהניק בו בעל הבית או שחפר בחצר בורות [ו]שיחין, בעל השור חייב בנזקי חצר ובעל חצר חייב בנזקי הבור, שהרי עליו לסתמו. הניק בעל הבית השור שלא לדעת פטור, דאמ' תורא ברשותי מאי בעי. לדעת משלם נזק שלם, שיש לו רשות להוציא מרשותו ולא להזיקו. נפל השור לבור שבחצר והבאיש מימיו בשעת הנפילה חייב בנזקי המים, אחר זמן פטור. שהמים ככלים ובור פטור בו הכלים. ואם הכניס ברשות בעל השור פטור. ואם קבל בעל הבית לשמור השור חייב בנזקי השור שנפל לבור²⁴. מעשה היה אשה שבאת לאפות בבית שכנותיה ועז בעל הבית אכל בצקה ומת וחייבה לשלם דמיו.

פרק שני

אבות השור: קרן, שן ורגל. תולדות קרן: נגיפה, נשיכה² פירות להנאתה. תולדות רגל: הניקה בגופה, בשערה דרך הלוכה או כשכשה בזנבה, באוכפה, בפרומביא שבפיה, בוזג שבצוארה. חמור במשאו בהלוכה, עגלה בשעת משיכתה. כל אלה כרגל ליפטר ברשות הרבים ולשלם נזק שלם ברשות הניזק. אבל כשכשה בזנבה כשכוש רב וכשכשה באמתה והניקה ברשות הרבים פטור. ואי תפס הניזק גובה חצי נזק, שזה ספק תולדת קרן שחייב ברשות הרבים, תולדות רגל שפטור.

תולדה לעניין העדה ותמות כאביה. כל אבות ותולדותיו מועדין מתחלתן, חוץ מקרן ותולדותיו עד שיועדו. כל תולדה כאביה, חוץ מצרורות מנתזין רגלי הבהמה בהלוכה, שהן מדברי קבלה, כרגל ליפטר ברשות הרבים ולשלם ברשות הניזק ממעולה מנכסיו³, והן כקרן לשלם רק חצי נזק.

מנתזת צרורות ברשות הרבים לרשות הניזק ושברו כלים, משלם חצי נזק. דרכה על כלי ברשות הניזק ונפל מן השברים על כלי אחר, על הראשון משלם נזק שלם ועל השני משלם חצי נזק. מנתזת ברשות הרבים על ידי בעיטה פטור. אבל אי תפס הניזק רביע נזק, הואיל וספק שמא שנוי הוא שבעטה ולא הוי תולדת רגל, אין מוציאין מידו. מנתזת ברשות הניזק על ידי בעיטה והניק או מהלכת במקום שאי אפשר שלא להתזו ובעטה והתזוה משלם רביע נזק, שזה שנוי בהתזת צרורות. ואי תפס חצי נזק אין מוציאין מידו.

22 ברמב"ם (שם הלכה טו) : כיון שאמר לו הגדש בכאן כמי שאמר לו הגדש ואני אשמור לך הוא חשוב.
23 צ"ל : שלא ברשות. 24 עיין רמב"ם שם הלכה יד.

1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרקים א—ב, ד—ו ; סמ"ג, עשין סז.
2 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק א, הלכה י) : רביצה בעיטה. תולדות השן אם נתחככה בכותל להנאתה והניקה בחכוכה וכן אם טנפה.
3 צ"ל : שבנכסיו.

תרנגול שתקע באויר כלי זכוכית (באויר) ושבירו, היה בו אוכל שהכניס ראשו לאכול בו משלם חצי נזק כצורות, הכלי ריקן משונה הוא ומשלם חצי נזק כשאר קנסות. סוס שצנף שנער⁴ ושבירו הכלים משלם חצי נזק. חוט קשור ברגלי תרנגול ועל ידי ספר⁵ החוט נתגלגל כלי ונשבר, אם קשרו אדם משלם חצי נזק, נקשר מאליו בעל התרנגול פטור. ואם לחוט בעלים ואין החוט הפקר, בעל החוט חייב, שהוא כבור המתגלגל. הצניע בעל החוט חוטו ונקשר ברגלי התרנגול מאליו אף בעל החוט פטור, שהרי אנוס הוא.

תרנגול ששבר⁶ כלים בפריחתו, בכנפיהם משלם נזק שלם, ברוח שבכנפיהן משלם חצי נזק. טנפו עיסה ופירות בהידוסן עליהם משלם נזק שלם. בעפר שעלו ברגליהן משלם חצי נזק. מחטטין ונפסקה חבל ונשבר הדלי, שנתגלגל הדלי מחמתו, משלם נזק שלם, על החבל אוכל ופסקוהו בעת אכלוהו, אף על החבל משלם נזק שלם.

תרנגול שדלג ושביר כלים אפילו ממטה למעלה משלם נזק שלם. כלב וגדי מלמעלה למטה משלם נזק שלם, ואפילו גפלו מן הגג והזיקו, שעלייתו לראש הגג פשיעה. ותחתיו פשיעה וכולו⁷ אנוס חייב. קפצו ממטה למעלה, הגדי בסריכה והכלב בקפיצה, משלם חצי נזק. הגדי בקפיצה והכלב בסריכה משלם נזק שלם.

כלב שחתר בדלת [של אדם עד] שנטל חררה מעל האש והלך לגדיש ואכלה והדליק הגדיש, על החררה ועל מקומה משלם נזק שלם (ועל מקום גחלת משלם חצי נזק) ועל שאר הגדיש משלם חצי נזק. היה מגרר החררה על הגדיש והולך ושורף, על החררה משלם נזק שלם ועל מקום גחלת משלם חצי נזק ועל שאר הגדיש פטור. אבל אם בעל החררה לא שמר אשו בעל האש חייב על הגדיש ובעל הכלב על אכילת החררה ועל מקומה.

שתי פרות ברשות הרבים שבעטה מהלכת ברבוצה משלם חצי נזק, שאע"פ שדרך להלך עליה אין דרכה לבעוט.

כל המשלם מה שהזיק ממון הוא כחובל הלואה⁸ יתר או פחות, כתשלומי ד' וה' וחצי נזק, קנס הוא ואין חייב עליו כי אם בעדים, אבל הודה בקנס פטור, חוץ מחצי נזק צורות.

המשסה כלב חבירו בחבירו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ובעל הכלב חייב חצי נזק, כיון שיודע שאם ישסהו ישוך לא היה לו להניחו. ואם ישסהו בעצמו פטור, שכל המשנה ובא אחר ושנה בו פטור.

הפורץ גדר חזק ובריא לפני בהמת חבירו ויצאת והזיקה חייב, גדר רעוע פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. המעמיד או הכיש בהמת חבירו עד שהלכה בקמת חבירו ואכלה משלם מה שהזיקה. אדם שנעל דיר צאנו בדלת שיכול לעמוד ברוח מצויה ויצא הצאן והזיק הדיר⁹ או שנפרצה בלילה או פרצוה לסטים פטור. הוציאו הליסטים הצאן יי

4 ז"ל : וחמור שנער.

5 אולי ז"ל : סבור, ראה רמב"ם פרק ב, הלכה י. 6 ז"ל : תרנגולים ששבירו.

7 ז"ל : וסופו.

8 ברמב"ם (שם הלכה ז) : הרי התשלומין ממון שהוא חייב לשלמו כמי שלוה מחברו.

9 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 10 ז"ל : הצאן והזיקה.

חייבין. אין יכול לעמוד ברוח מצויה או כותלי הדיר רעועין, אפילו נפרץ בלילה או פרצוה ליסטים, בעל הצאן חייב.

מסר צאנו לשומר והזיקה ולא שמר כלל השומר חייב. שמר שמירה פחותה, שומר חנם פטור, שומר שכר ושוכר ושואל חייבין. שמרו שמירה מעולה כראוי, השומר¹¹ פטור ובעל חייב. הניחה בחמה אפילו חתרה והזיקה, זה שהניחה שם חייב, שנצטרה¹² בורחה.

מסר צאנו לחרש שוטה קטן והזיק, אפילו קשור (ו)הואיל ודרך הצאן להתיר, אפילו שמרו שמירה מעולה הבעלים חייבין.

מסר שורו לחמשה ופשע אחד בו והזיק, אם אין משתמר כי אם בחמשתן הפושע בלבד חייב, ואם משתמר בשאר אף השאר חייבין.

שור שהועד ונמכר או ניתן, הואיל ונשתנה רשותו חזר לתמותו. אבל השאילו או מסרו לשומר הרי הוא בחזקתו. שאלו תם והועד בבית שואל והחזירו לבעליו חזר לתמותו, הואיל ונשתנה רשותו. שאלו בחזקת תם ונמצא מועד וידע השואל שהוא נגחן, הבעלים משלמים חצי נזק, שכל מקום שהולך שם בעליו עליו, ושואל משלם חצי נזק עד¹³ שבחזקת תם נגחן לקחו. לא ידע השואל שהוא נגחן פטור ובעלים משלמים נזק שלם. שור שהועד בפני אפטרופוס ונעשו וחרש, שוטה, קטן בני חיוב, אע"פ שבטלה אפטרופו, הרי הן בחזקתן, שהרי ברשות בעליהן הן.

שומר שקבל עליו שמירת גוף הבהמה ולא נזקיה, הזיקה פטור ובעלים חייבין, הזוקה¹⁴ השומר חייב. שומר שמסר לשומר, הראשון משלם לניזק והראשון תובע לדין לשני. שומר שמסר לבני ביתו נכנסו תחת השומר להתחייב. שומר שנתחייב ואין לו והמזיק תם שמשלם חצי נזק מגופו, משתלם מן הבהמה שהזיקה.

פירות מחוברין משערין מה שהזיקה בששים. כגון שאכלה בית סאה שמין ששים בית סאה באותה שדה כמה שוה¹⁵ וכמה שוה עתה אחר שנפסדה בו הבית סאה ומשלם השאר. וכן אפילו¹⁶ אכלה אפילו קלח אחד. אכלה פירות שאין צריכין לקרקע משלם דמי פירות בשווין. פ"ח¹⁷, שמחמת כן פסק התלמוד פרק נערה¹⁸ דכל העומד ליגזז כגוזז דמי.

אכלה דמי¹⁹ דקל אחד וכן הלוקט פירות דקל אחד ואכלו אם בדקל רומי, שאין התמרים יפות, משער בששים על גב הקרקע, בדקל פרסי, שתמרין יפות ביותר, משמרין²⁰ הדקל בעצמו כמה שוה היה וכמה שוה עתה.

בהמה שנכנסה בשדות וכרמים, אפילו לא הזיקה, מתרין בעליה שלש פעמים. לא מנעה מלרעות בעל השדה יכול לשוחטה שחיטה כשירה ואומר טול בשרך, שאסור לאדם להזיק ולשלם ואפילו לגרום הנזק אסור. ואומר ר"ז²¹ : דוקא בבהמה שעומדת

11 שומר חנם, שומר שכר, שוכר ושואל. 12 צ"ל : שמצטרה.

13 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 14 ראה רמב"ם פרק ד, הלכה י.

15 צ"ל : היה שוה. 16 צ"ל : אם.

17 מובא בתוספות, בבא קמא נט, ב ד"ה ופסק. ראה אוצר הגאונים, בבא קמא, לקוטי פרוש רבנו חננאל, עמ' 63.

18 כתובות נא, א. 19 צ"ל : פירות. 20 צ"ל : משערין.

21 מובא בסמ"ג שם. והשוה תוספות, בבא קמא כג, ב ד"ה הנהו.

לשחיטה כי אע"פ שישלם טורה הוא לבא לדין וגם פעמים אין עדים בדבר, אבל עז העומדת לחלבה ורחל לגזתה יכול לומר כשתזיק משלם²², כמו שמצינו בעיני דבי תרבו²³, שא' להצניעו לא לשוחטו.

ואסרו לגדל בהמה וחיה דקה בארץ ישראל במקום שדות וכרמים אלא ביער ובמדבר. אבל מותר לשחות קודם משתה שלו²⁴, אפילו בישוב שלושים יום, וטבח לוקח ושוחט²⁵ ומשהה על²⁶ שישחוט מעט מעט, וכל המשהה ישהה בביתו שלא יזיק, ועשו בבל כארץ ישראל וגדול²⁷ בהמות, שהיו באותן הימים רוב השדות של ישראל. ואסרו לגדל חזירים, וכלב אם לא קשור בשלשלת, ובעיר הסמוכה לספר, ביום קושרו ובלילה מתירו. וארור המגדל חזיר וכלב.

רועה שעושה תשובה מוכר על יד ומי שנפל לו כלבים וחזירים חשה²⁸, ואין מחייבין אותן למוכרן מיד. ומגדלין בהמה דקה בסוריא בכל מקום.

והתנה לו שלש עשרה²⁹ תנאין בשעה שחלק הארץ. שמרעין דקה ביער אילני גסין, ולא גסה. אבל לא ביער אילני דקין אפילו דקה³⁰. אבל שאר עצים אסור. ושמותר ללקט עשבים העולין מאיליהן בכל מקום, חוץ משדה תלתן שזרען לבהמה. ושמותר לקטום נטיעה מקום³¹, מן האילן כזית (ו) כביצה³² דווקא, ומחדש שאין עושה פירות וממקום שאין רואה פני חמה ובקנים ובגפנים מן הפקר³³. ובשאר האילן מחופין³⁴ של אילן. ומגרופיות של זית לא יקטום כלל, והתנה שמעיין היוצא בתחלה, בני העיר שיצא בגבולם מסתפקין ממנו ואין לאחרים להסתפק עמהם. וכל אדם צד דגים בימה של טבריא בחכה בלבד, ולא יפרוס קלע ויעמיד ספינה שם רק השבט שנפל הים בחלקם. ושכל הצריך לנקביו בסתם³⁵ מהדרך ונפנה אחורי הגדר שפגע תחלה ואפילו בשדה כרכום, ונוטל משם צרור ומקנת, והתועה בין הכרמים מפסת³⁶ עד שיצא לדרכו. בעת הטיט באמצע הדרכים, עוברי דרכים יכולים לסלת³⁷ בצדי דרכים ולילך שם, ואפילו מהלכים בדרך שיש לה בעלים. ומת מצוה קנה מקומו ליקבר שם אם לא (ו) מוטל על המיצר או בתוך התחום, שאז מביאו לבית הקברות. שלמה תקן שעוברי דרכים מותרין בימות החמה להלך בשבילי שדות עד רביעה שנייה, אבל בבבל משירד הטל אסור להלך בשבילי בעלים. תקנות אלו נוהגים בכל מקום אפילו בחוצה לארץ.

22 צ"ל : אשלם. 23 בבא קמא שם.

24 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ז) : קודם לרגל ... וקודם למשתה בנו.

25 צ"ל : ושוחט. 26 צ"ל : עד. 27 צ"ל : לגדול. 28 צ"ל : בירושא.

29 צ"ל : והתנה יהושע עשרה.

30 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם, הלכה ג) : וכן התנה שיהיה כל אדם מותר ללקט עצים משדה חבירו והוא שיהיו עצים פחותים וקרובים להיות קוצים כגון הזמי והגי והוא שיהיו לחים ומחוברין ובלבד שלא ישרש.

31 צ"ל : בכל מקום. 32 כן ברמב"ם (שם) דפוסים ראשונים. לפנינו : בזית כביצה.

33 שם : מן הפק ולמעלה. 34 שם : מתוכו. וראה בבא קמא פא, א ובדקדוקי סופרים שם, הערה ל.

35 צ"ל : מסתלק. 36 ברמב"ם (שם) : מפסג. 37 צ"ל : להסתלק.

כל שהעידו שנשך שלשה ימים הוי מועד. אבל נשך ורבץ ונגף אפילו מאה פעמים ביום אחד אינו מועד. אבל העידו בו שלש כתי עדים ביום אחד הוי ספק מועד.

כתוב²: והועד בבעליו, לו³ דבענן בפני בעלים ובפני בית דין.

שור חרש, שוטה וקטן ושבעליו למדינת⁴ הים שנגח פטור. אבל בית דין מעמיד להן אפטרופוס ומעידין בפניו, אם עדיין נוגח משלם חצי נזק מגופו. ואם הועד בו שלשה ימים והזיק משלם נזק שלם מעליית נכסי אפטרופוס. וכשיגדלו היתומים ישלמו לאפטרופוס.

כתוב בתורה⁵: כי יגח פרט לשיגחהו. כגון שמלמדין השוורים להגח זה את זה, שאפילו המיתו אדם אין חייבין מיתה.

שור שהועד ליגח וחזר, שהתנוקות ממשמשין בו ולא נוגח, אפילו שנוגף, הרי הוא תם לנגיחה. וכן בכל הדברים שהועד וחזר, תם הוא ממה שחזר.

שור המועד למינו אינו מועד לשאינו מינו, הועד לאדם אינו מועד לבהמה, לקטנים אינו מועד לגדולים, מועד לשבתות אינו מועד לימות החול, שאם הזיק בחול משלם חצי נזק ובשבת משלם נזק שלם. וחזרתו משהתנוקות ממשמשין בו ביום שראוי להיות מועד ולא יזיק.

נגח שור היום וחמור ביום ב וגמל ביום ג מועד לכולם. ראה שור היום (וחמור), ביום ב ראה חמור⁶ ולא נגחו, ביום ג ראה סוס ונגחו, ביום ד ראה שור⁷ ולא נגחו, ביום ה ראה (ראה) פרד ונגחו, ביום ו ראה ערוד ולא נגחו, נעשה מועד לסירוגין לכל. ואם נגח ביום שהוא מועד לו אחד מהמינין שנגח בסירוגין הוי מועד. נגח בט"ו לחדש ובי"ו לחדש שני ובי"ז לחדש שלישי אינו מועד עד שישלש בדילוג. שנגח⁸ מחמת קול שופר שלש פעמים מועד לשופרות. נגח ג' שוורים בג' ימים רצופים, בד' נגח חמור, בה' נגח גמל, או נגח גמל וחמור בב' ימים רצופין ואחר⁹ נגח שלשה שוורים זה אחר זה ספק מועד לג' המינין. וכן נגח בג' שבתות זו אחר זו וביום א' וביום ב' או נגח ביום ה' ויום ו'¹⁰ ובשתי שבתות הבאות אחריה, ספק מועד לכל הימים¹¹. וכל ספיקות אין מחייבין המזיק כי אם חצי נזק. ואי תפס נזק שלם אין מוציאין מידו.

שור הקשור ונעול כראוי ויצא והזיק, תם משלם חצי נזק, מועד פטור, שנאמר¹²: ולא ישמרנו, הא שמרו פטור. וכן אם הזיק בדבר שמועד לו מתחלתו, כגון שאכל דברים הראויין לו או שבר ברגליו בדרך הלוכו פטור.

1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרקים ו—ט. 2 שמות כא, כט. 3 אולי צ"ל: לומר.

4 צ"ל: במדינת. 5 שמות שם, כח.

6 ברמב"ם (פרק ו, הל' ט—י): „ראה שור היום ונגחו ולמחר ראה שור ולא נגחו וביום השלישי ראה שור ונגחו וברביעי ראה שור ולא נגחו ובחמישי ראה שור ונגחו ובששי ראה שור ולא נגחו נעשה מועד לסרוגין לשורים... ראה שור היום ונגחו ולמחר ראה חמור". ואולי נשמט כאן עליירי הדומות.

7 צ"ל: גמל. 8 צ"ל: נגח. 9 = ואחר כך. 10 צריך להשלים: וביום השבת.

11 ברמב"ם (שם, הלכה יב): ספק אם הוא מועד לשבתות בלבד או לשלשת הימים ששנים מהם חול.

12 שמות כא, כט.

מועד לקרן ימין אין מועד לקרן שמאל, יצא אחר ששמרו כראוי ונגח בין בקרן ימין בין בשמאל משלם חצי נזק.

בהמה שחבלה באדם בין בכונה ושלם בכונה, תמה משלמת חצי נזק, מועדת משלמת נזק שלם. ופטורה משבת, מצער, רפוי ובשת, שאין בשבת חייב¹³ אבל הוא עצמו פטור כמו שאבאר.

שמין לנזקין, כגון שאם הוא או בהמתו שברו כלי חבירו אומדין כמה פחת מדמיו ונותן לו הפחת אם היה מועד¹⁴, שנאמר¹⁵: והמת יהיה לו, לניזק. שור שוה מאתים שנגחו¹⁶ ומת והנבילה שוה בשעת מיתה מאה ופחתה בשעת העמדה בדין ושוה שמונים, אין מזיק משלם אלא מאה, ואם תם משלם חמשים מגופו. השביחה הנבילה ושוה בעת הדין מאה ועשרים, המזיק משלם לו תשעים, ואם תם משלם ארבעים וחמשה מגופו, שנאמר¹⁷: וגם את המת יחצון. שור שוה מאתים שנגח שוה מאתים (שנגח שוה מאתים) והפחיתו חמישים ובעת דין השביח הניזק ושוה ארבע מאות ולולי הנגיחה היה שוה שמונה מאות, בין שפטמו בין ששבח מאליו אין נותן לו אלא כעת הדין שהזיק¹⁸. השביח מאליו משתלם חצי נזק ממנו כעת הדין.

נפל השור לבור ומת על המזיק לטרוח להעלותה מן הבור. ושמין לו פחת הנבילה, שנאמר¹⁹: כסף ישיב לבעליו, שהמזיק יטרח בנבילה להמציאה לניזק.

שור ישראל שנגח הקדש או הוגח מהקדש פטור המזיק, שנאמר²⁰: שור רעהו. קדשים שחייב באחריותו²¹, ופסולי המוקדשין, בין שהזיקו והזקו²², הואיל ויצאו לפדיון להיותן חולין המזיק חייב^(י). תודה ושלמים שהזיקו גובה מן הבשר, [שיאכל] הניזק וחבורתו מן הבשר בקדושה כנגד חצי נזקו. ואין גובה מן הבשר כנגד אמוריהן, שאם היה לו לגבות בחצי נזקו שוה דינר וכל הבשר עם האמורים שוה שני דינר והבשר בלא אמורין דינר וחצי אין גובה שני שלישי הבשר כי אם חצי הבשר בלבד. וכן אין גובה מן הלחם של תודה.

של הפקר שהזיק וקודם שיתפוס אותו הניזק זכה בו אחר פטור, דבענן נכסים מיוחדים לבעלים בעת הזיק (מין של נכרים), שאפילו שור של אחד שהזיק והקדישו והפקירו אחרי כן פטור.

שור ישראל שנגח של נכרי, אפילו מועד, פטור, שזה בדיניהם שאין מחייבין האדם על היוזק בהמתו. אבל של נכרי שנגח של ישראל, אפילו תם, משלם נזק שלם, שאם לא תחייבנו לא ישמור בהמתו להפסיד הבריות, שאין זהירין במצות. שור תם שהזיק ומכרו המזיק קודם הוצאה בדין כך, הניזק גובה הימנו כיון שנגח

13 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ג).

14 ואם היה תם משלם חצי הפחת. 15 שמות שם, לו. 16 צ"ל: שנגחוהו. 17 שם שם, לה.

18 הדברים משובשים ומקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הל' יא—יב): אין נותן אלא בשעת הנזק כחש מחמת המכה בשעת העמדה בדין והרי הפחת שוה מאה נותן לו כשעת העמדה בדין. השביח המזיק

בשעת העמדה בדין, אם מחמת שפטמו שבח אינו משתלם ממנו אלא מה שהיה שוה בשעת שהזיק.

19 שמות שם, לד. 20 שם שם, לה.

21 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה א): קדשים שחייבין בהם מעילה אין בהם דין נזקין.

22 צ"ל: בין שהזקו.

ישראל, אע"פ שהוא מכור לו קול ולא היה לו ליקח. וחוזר הלוקח וגובה מן המזיק²³. אבל הקדישו המזיק מוקדש, שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. שחטו גובה הניזק מבשרו. נתנו נתון וגובה הניזק ממנו. אבל משעמד בדין מכרו והקדישו ונתנו לא עשה כלום. קדמו בעלי חובות של מזיק ותפשוהו, אפילו חב קודם שהזיק, לא זכו בו, אך הנזק גובה הימנו. שאפילו היה של בעלי חובות מתחלה והזיק גובה מגופו. מועד שהזיק, אפילו משעמד בדין, הקדישו ומכרו ונתנו, מה שעשה עשוי. קדמו בעלי חובות והנהיגוהו] אפילו הזיק עד שלא חב זכו בו, לפי שהניזק משתלם ממעולה נכסי המזיק.

כשכית דין מגבין לניזק מגבין המטלטלין תחילה. אינן כפי נזקו גובין השאר מהקרקע המעולה. וכל זמן שימצאו מטלטלין, ואפילו סובין, אין מגבין קרקע מהמזיק. ולא שלם²⁴ אין ב"ד מגבין מטלטלין היתומים אלא זיבורית קרקעם, שהניזק כבעל חוב ומטלטלי לבעל חוב לא משתעבדי, אבל עתה שתקנו תגאונים לגבות בעל חוב המטלטלין, מגבין הניזקין ממטלטלי יתומים. לא הניח מטלטלים מגבין זיבורית. ואם²⁵ תפס הניזק המטלטלין בחיי המזיק מגבה מהן. ואומר ר"ת²⁶, שאין מגבין לבעל חוב ממטלטלין ולא²⁷ רק לכתובות שמקנה מטלטלי אגב מקרקעי, שכתוב בתוכה: ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין כו', וכן רב שרירא לא תקן כי אם לכתובה.

אין מחייבין נזק וכופר ומיתה לבהמה אלא בעדות כשר להוציא שאר ממון, אע"פ שאין מצויין באורוות הבהמות כי אם עבדים ורועים.

שור שרועה על גב הנהר ונמצא שור הרוג בצדו ואפילו מועד ליגת, או גמל האוחר בין הגמלים וגמל הרוג, אין אומרים בידוע זה הרגו, זה נגחו, עד שיראוהו עדים כשרים. בהמה מעוברת שהזיקה גובה חצי נזק ממנה ומולדה שהוא מגופה. אבל מביצת תרנגולת לא יגבה, שמובדלת ומופרשת מגופה. מעוברת שנגחה וולדה בצדה וספק ילדה קודם נגיחה, משתלם חצי נזק מהפרה ולא כלום מהוולד עד שיביא ראיה שבשעת שנגחה היתה מעוברת, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. שור שנגח פרה מעוברת ועוברת בצדה וספק אם מחמת נגיחה הפילה, לא ישלם נזק הולד, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. נגח פרה מעוברת והפילה לא ישום פחת הפרה בעצמה ופחת הולד בעצמו, אך שלא²⁸ כמה פרה שויה בהיותה מעוברת ובריאה וכמה שזה עכשיו היא והנפל ומשלם הפחת או חציו אם היה תם. היה הפרה לאחד והולד לאחר, פחת גוף הפרה לבעל הפרה ופחת הנפל²⁹ חולקין אותו.

שור רודף אחר שור והזיק, הניזק אומר: שורך הזיק, וזה אומר: איני יודע שמא בסלע לקה, המוציא מחבירו עליו הראיה, ואע"פ שניזק טוען ודאי וזה ספק. טען הניזק: ודאי אתה יודע ששורך הזיק, אם מועד נשבע היסת שלא יודע, אבל תם פטור, שאפילו הודה בעצמו פטור, שחצי נזק קנס הוא ומודה בקנס פטור. שנים רודפים

23 הרברים משובשים ויש לתקנם עליפי הרמב"ם (שם, הלכה ו): אם מכרו המזיק עד שלא עמד בדין... הרי הניזק גובה הימנו וחוזר הלוקח וגובה מן המזיק שמכר לו, שכיון שנגח קול יש לו ולא היה לו ללוקח ליקח עד שיגבה הניזק.

24 צ"ל: מת המזיק ולא שלם. 25 דברים אלו אמורים לפני תקנת הגאונים.

26 מובא בסמ"ג, עשין סז. וראה שם מצוה מה. 27 צ"ל: אלא. 28 צ"ל: שמין.

29 ברמב"ם (פרק ט, הלכה ה) שלפנינו: ופחת הנפחת. בכמה כתב"יד תימניים כנוסח מהרצ"ה.

אחד ועדים יש שאחד הזיק ולא יודעים מי הוא, זה אומר: שורך הזיק, וזה אומר: שורך הזיק, שניהם פטורין. שניהם של אחד, משלם פחות שבהם. מועדין, מנ"ש מעדין נכסיו. ואם מת או אבד אחד מהם ³⁰ תם, אע"פ שהן לאיש אחד, פטור, שיאמר: הבא ראיה שזה העומד הזיק.

שנים שוורים אחד גדול ואחד קטן, ניזק אומר: גדול הזיק, וזה אומר: קטן, או אחד תם ואחד מועד, ניזק אומר: מועד הזיק, וזה אומר: תם, המוציא מחבירו עליו הראיה. עדים מעידים שאחד משניהם הזיק, משלם המזיק כמו שאמר. ואם טען הניזק, שאתה יודע ודאי שזה הזיק, ישבע המזיק שבועת התורה ומשלם מה שהודה, שהרי הודה במקצת.

הניזקין שנים, גדול וקטן, מזיקין שנים, גדול וקטן, ניזק אומר: גדול הזיק הגדול וקטן הקטן, ומזיק אומר: קטן הזיק הגדול וגדול הקטן, או אחד תם ואחד מועד, ניזק אומר: מועד הזיק הגדול ותם הקטן, ומזיק אומר: תם הזיק הגדול, מועד הקטן, המוציא מחבירו עליו הראיה. אין שם ראיה ברורה המזיק פטור. דדומה לטענו חטים והודה שעורים, שפטור בשבועת היסת אף בשעורים. ואם תפס הניזק משלם לקטן מהגדול ולגדול מהקטן בהודאת המזיק. לא תפס אין מוציאין מהמזיק כלום.

שור שנגח שני שוורים זה אחר זה, הניזק ראשון ובעלים שותפין בו. כגון שיה מאתים שנגח שוה מאתים והנבילה לא שוה כלום, הניזק נוטל מנה ובעל השור מנה. חזר ונגח שור אחר של מאתים והנבילה לא שוה כלום, האחרון נוטל הימנה ³¹ וניזק שלפניו עם הבעלים נוטלין חמשים חמשים. חזר ונגח של מאתים והנבילה לא שוה כלום, האחרון נוטל מנה וניזק שלפניו חמשים וניזק ראשון עם הבעלים נוטלין כ"ה כ"ה. וכן הולכין וחולקין.

ניזק שתפס שור המזיק לגבות מגופו הוי שימר שכר, ואם הזיק הניזק ראשון משלם ובעלים פטורין.

שני תמין שחבלו זה בזה והפסיד בחבירו מנה וחזר זה האחרון והפסיד מראשון ארבעים, הרי הראשון משלם לאחרון שלשים, שזה המותר מחצי נזק. שניהם מועדין, בעל הראשון משלם ששים, שזה מותר נזק שלם. הראשון מועד ושני תם, בעל הראשון משלם שמונים. הראשון תם ושני מועד, בעל הראשון משלם עשרה.

פרק רביעי¹

שור שהמית אדם, אפילו קטן, אפילו עבד, אפילו השור תם, בכל מקום נסקל. וכן חיה ועוף שהמיתו נסקלין. אבל תם פטור מכופר ומועד משלם כופר אם הועד להריגה. כגון שהרג שלשה גוים ואחר ² הרג ישראל, שהמועד לגוים מועד לישראל, או שהרג שלשה ישראלים טריפה ואחר כך שלם, או הרג וברח והרג וברח וברביעי נתפס, שאין הבעלים חייבין בכופר עד שיסקל השור. או שהרג ג' ישר' כאחד ³, או הרג ג'

³⁰ צריך להשלים: והיה אחד מהם. ³¹ צ"ל: מנה.

1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרקים י"א. 2 ואחר כך.

3 ברמב"ם (פרק י, הלכה ג): "סכן שלשה בני אדם כאחד". וננוסח מחברנו כ"ה בכתב"ד ששון 1043.

בהמות, או הכירו העדים בעל השור ולא יודעין אם זה השור שהרג שלש פעמים ראשונות, והועד בבעלים שיש להם שור ונגח והיה להם לשמור בהמתם. שאם לא בעניינים אלה לא תמצא שור משלם כופר, שהרי נהרג בפעם ראשונה שהוא תם שפטור מכופר.

וכופר הוא כפרת מיתת שמים שחייב, שנאמר⁴: וגם בעליו יומת. וממשכנין על הכופר בעל כרחו. שור שני שותפין שהרג, כל אחד צריך כפרה גמורה. אין גומרין דין השור כי אם בפני בעליו. לא היו לו בעלים, כשור מדבר והקדיש וגר שמת בלא יורשין, גומרין דינו אף בלא בעלים. שור אשה, יתומין, אפטרופ' שהמיתו נסקל. והואיל וכופר כפרה אין אפטרופין משלמין כופר שחרש שוטה וקטן לאו בני חיוב כפרה הם.

שור טריפה שהרג, או שור של אדם טריפה, לא נסקל, שנאמר: וגם בעליו יומת, כמיתת בעלים כך מיתת השור, וכיון שבעליו כמת חשוב (ואין צריך מיתת חשוב) ואין צריך מיתה, פטור.

המשסה כלבו בחבירו והרגו או גירה בו בהמה וחיה והרגו אין נסקל. אבל שסה בו נחש והרגו, הנחש נסקל, שארס הנחש שממית, מעצמו מקיאו. לפיכך האדם שהשיך בו הנחש פטור ממיתת בית דין.

שור שנתכון לבהמה והרג האדם, לגוי והרג ישראל, לגפל והרג בן קיימא פטור ממיתה. צריך להתכון לבן חיוב סקילה. ואם מועד בעליו משלם כופר או קנס אם המית עבד. שור שחבל שלא בכוונה חייב חצי נזק לתם, נזק שלם למועד.

מועד ליפול על בני אדם בבורות וראה ירק בבור ונפל שם בגלל הירק ויש שם אדם ומת, וכן מועד לחכך בכתלים ולהפילן על אדם ונתחכך בכותל להנאתו, כגון שראינו שנתחכך אף אחר שהפיל והמית ומחמת חכוך הנאתו נפל על אדם ומת פטור מסקילה, שלא נתכון להמית, ובעליו משלמין כופר, שהרי הועד ליפול בבור ולהפיל הכתלים. הנכנס לחצר (בעל לחצר) בעל הבית שלא ברשות, אפילו נכנס לתבוע שכרו או חובו, אל⁵ עמד בפתח וקרא לבעל הבית ואמר לו הן, שרוצה לומר: עמוד במקומך עד שאדבר לך, ונגחו שור בעל הבית ומת, השור יסקל ובעליו פטור מכופר, כיון שנכנס שלא ברשות.

בהמה שנכנסה לחצר נזק ודרסה דרך הילוכה תינזק והמיתתו, בעליה משלמין כופר, שרגל מועדת להזיק בדרך הלוכה וברשות הניזק חייב אף על השן והרגל. תם שהמית בלא כוונה פטור ממיתה וכופר, בכוונה נסקל ופטור מכופר ומקנס עבד. וגר' למיימ',⁶ דמכל מקום משלם חצי נזק דמי העבד כאלו המית שור חבירו.

כופר הוא לפי שויו של נהרג, שנאמר⁷: ככל אשר יושת עליו. וכופר העבדים, בין גדול וקטן, זכר ונקבה, בין שוה אלף בין שוה דינר, ל' סלע. וכל המעכב גט שחרור אין לו קנס. והואיל ואין לו אדון שהרי יצא לחירות.

אבל בבבא קמא מא, א: ש"ס י"ב. אלא ששם חסרה התיבה "כאחד". וכוחת הרמב"ם בזה אינה ברורה. עיין הגהות הרש"ש על הרמב"ם שם; הלכה למשה לר' חיים משה אמארייליו, רמב"ם שם.
4 שמות כא, כט. 5 צ"ל: אפילו. 6 רמב"ם פרק י, הלכה יד.
7 שמות כא, ל.

הכופר הוא ליורשי הנהרג. המית אשה, כופר ליורשיה מאביה ולא לבעל. חצי קנס מי שחציו עבד וחציו בן חורין לרבו, אבל חצי אחר אין לו מי יקחנו. שור שהפיל אשה, אפילו מועד, פטור מדמי ולדות. אבל הפיל שפחה חייב מדמי⁸ ולדות, שזה כנגד חמורה מעוברת. ואם תם משלם חצי דמי ולדות מגופה.

וכך שמין: אומדין כמה שזה שפחה זו כשהיתה מעוברת וכמה שזה שפחה זו כשהיתה מעוברת. ואם המית שפחה משלם הקנס בלבד.

תם שהמית והזיק נסקל ולא משלם. מועד שהזיק והמית משלם ונסקל. שור משגמר דינו לסקילה (ו)הקדישו בעליו או הפקירו או מכרו, לא כלום. החזירו שומר לבעליו אין מוחזר. קדם ושחטו אסור בהנאה. קודם שנגמר דינו כל הדינים להפך.

שור שנתערב בשוורים קודם גמר דינו כלן פטורין, שאין גומרין דין השור אלא בפני השור כדין אדם. אחר גמר דינו, אפילו באלף, כולן נסקלין ואסורין בהנאה.

פרה מעוברת שנגחה ונרבעה עוברת כמותה. נגחה ואחר נתעברה וילדה לפני גמר דין וילדה מותר, אחר גמר דין אסור, שעובר ירך אמו. נתערב ולד זה בוולדות כונסין כלם לכפה עד שימותו שם.

שור שהוזמו עדיו כל הקודם בו זכה, שהרי משגמר דינו הפקירותו בעליו. אבל הוזמו מעדות שבעליו רבעוהו השור לבעליו, כיון שידע בעצמו שלא חטא לא הפקירו.

הלכות נזקי הבור

פרק ראשון¹

החופר בור, שיח ומערה עמוק עשרה טפחים, שזה כדי להמית, ברשות הרבים, או ברשותו ופתח לרשות הרבים, או לרשות חבירו, או שחפר ופתח לרשותו והפקיר רשותו ולא בורו, או נחפר הבור מאליו, או חפרוהו בהמה וחיה, הואיל וחייב לכסותו, או לקחו או ניתן לו במתנה, או מגלה מקום מכוסה—ונפל בו שור וחמור וכל בריא² ומתו, חייב בנזק שלם ואפילו הבור מלא גזי צמר. וכן פסק ר"א³, דקיימא לן כרבה⁴ לגבי דרב יוסף בר מענין שדה ומחצה⁵, וקיימא לן הלכה כר' עקיבא מחבירו⁶. אבל הפקיר רשותו ובורו או הפקיר והקדיש בורו שברשות הרבים⁷ פטור, שנאמר⁸: בעל הבור ישלם, לאפוקי זה שאין לו בעלים ובתחילה ברשות חפר, שהרי חפר ברשותו.

כסה הבור כראוי, אפילו התליע מתוכו, פטור. כסהו כסוי שיכול לעמוד בפני השורים⁹

8 צ"ל: בדמי.

- 1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק יב; סמ"ג, עשין סח. 2 = בריה.
- 3 רב אלפס, בבא קמא, פרק ה, רמז ק. מובא בסמ"ג שם. 4 בבא קמא מט, ב.
- 5 ראה בבא בתרא קי, ב. 6 עירובין מו, ב. 7 צ"ל: שברשותו. 8 שמות כא, לה.
- 9 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליידי הרמב"ם (שם הלכה ד): ואינו יכול לעמוד בפני גמלים והלכו עליו גמלים ונתרועע והלכו עליו שורים.

נפלו בו אם באין שם גמלים לפרקים חייב ואם לאו פטור. אבל נתרועע מחמת שהתליע מתוכו, אפילו גמלין מצוין שם, פטור.

מצא בור וכסהו וחזר וגלהו, בעל הבור ישלם וזה פטור. סתמו בעפר וחזר וחפרו זה חייב שנסתלק מעשה ראשון. בור שותפין וראשון ראתו ולא כסה ואחר כך שני ולא כסה, ראשון חייב עד שימסור דליו לשני, משמסר השני חייב וראשון פטור. כסהו ראשון והשני מצאו מגולה ולא כסהו שני חייב (לכלו) עד שידע ראשון שהוא מגולה וכדי שישכור פועלים ויכרות ארזים ויכסנו. ואחר זמן זה שניהם יתחייבו בו. המוסר בורו לשומר השומר חייב בו. לחרש, שוטת וקטן, אפי' מכוסה, הבעלים חייב.

החופר בור פחות מעשרה טפחים פטור מנזקי מיתה וחייב בנזקין. אבל עומק שמנה טפחים וטפח מים חייב במיתה, שטפח מים כשנים ביבשה. אבל עומק שבעה ושני¹⁰ טפחים מים, ספק אם פטור ממיתה ואי תפס הנזק אין מוציאין מידו.

החופר בור עשרה טפחים ואחר השלימו לעשרים ואחר לשלשים כלן חייבין. חפר ראשון פחות מעשרה ואחר השלימו לעשרה בחפירה או בהגבהת שפתו, האחרון חייב. סתם טפחו, ספק אם נסתלק(ו) כבר מעשה ראשון. חפר בור עשרה טפחים ואחר בא והרחיבו, אם מחמת ההבל מת השור שנפל בו, האחרון פטור, שהרי מיעט ההבל, מת מחמת חבט, האחרון חייב, שהקריב הויזק הבור. ואם נפל מצד שחפר האחרון, אפילו מת מהבל אחרון חייב. מצד שחפר ראשון, ראשון חייב, שהאחרון מיעט הבלו.

התורה חייבה בבור אפילו לא מתה הבהמה רק מהבל וכל שכן מתה מחבט. ואם עומק הבור כרחבו אין לו הבל, ואם לא נחבטה בו הבהמה ומתה פטור. עומק יתר על רחבו יש לו הבל, מתה בו הבהמה חייב אפילו לא נחבטה.

אין חייב במיתת בהמה אם לא הבהמה קטנה או סומא וחרשת או בלילה. אבל ביום והיא פקחת, הואיל ודרך בהמה להזהר ממכשולות, וכן אדם אפילו סומא ובלילה בין בן חורין ועבד, פטור בנפילתו בבור. הויזק בו אדם או בהמה או¹¹ פקחת חייב.

שור פסולי המוקדשין שנפל [ל]בור ומת פטור, שנאמר¹²: והמת יהיה לו, זה¹³ שאסור בהנאה ואין המת שלו.

עשה תל גבוה כל שהוא ומתה בו בהמה פטור. החופר בור ונפלה בהמה בו מקיל החפירה, מלפניה חייב, נפלה מאחריה, כגון שטבעתה¹⁴ וחזרה על עקיבה ונפלה ומתה, פטור(ה), שנאמר¹⁵: ונפל עד שיפול דרך נפילה. נפלה לפניה מקול החפירה חוץ לבור ומת[ה] והויזק[ה]¹⁶ ספק. ואם תפס הנזק אין מוציאין מידו. אבל נפלה לאחוריה חוץ לבור ומת[ה] או הויזק[ה] בעל הבור פטור.

שור שנדחף שור לבור בעל הבור משלם מחצה ובעל השור מחצה. ואם תם, בעל השור משלם רביע מגופו ובעל בור משלם שלשה חלקים ממעולה שבכנסיו, שבעל נבילה אומר לבעל הבור: פחת נבילה זו יש לי אצלך, ואע"פ שפקח השור, כיון שנדחף הוי כנפל

10 ברמב"ם (שם הלכה יא): עומק שמונה ומהן שני טפחים מים או שהיה עומקו שבעה ומהן שלשה.

11 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 12 שמות כא, לו. 13 צ"ל: מי שהמת שלו יצא זה.

14 צ"ל: שנבעתה. 15 שמות שם, לג.

16 תיבה זו אינה ברמב"ם (הלכה יח). ואולי נשתרבה לכאן מהמשפט הבא.

בלילה. כל שאני יכול להוציא מהשור אני מוציא והשאר אתה חייב לשלם. וכן המניה
אכן על פי הבור ושור נתקל בה ונפל לבור ומת, המניה משלם מחצה.
שור הדיוט ושור פסולי המוקדשין שנגחו כאחד, תם של הדיוט משלם חצי נזק,
מועד משלם נזק שלם, שניזק יאמר: הואיל והקדש פטור תשלם לי הכל.
החופר בור ברשות הרבים ונפל עליו שור והרגו, בעל השור פטור. מת השור יורשי
בעל הבור ישלמו דמיו לבעל השור.
דרשו ¹⁷ רבותי ¹⁸: שור ולא אדם, חמור ולא כלים, שאפילו נפל שור בכליו ומת
השור נשתברו כליו, חייב על השור ופטור על הכלים.

פרק שני

בור מאבות נזיקין הוא [ו]תולדותיו כמהו להתייעד בתחלה. כל המתקל תולדת בור.
כגון הניח אבנו וסכיננו ומשאו ברשות הרבים והוזק אדם ובהמה בהם משלם נזק שלם.
וכן הניח אלו ברשותו והפקיר רשותו ולא אלו, משלם נזק שלם. ואם הוזקו כלים באלו
או נטנפו פטור. הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות והרביץ גללים ונטנפו בהן
כלים של בעל הבית פטור, שגלל זה תולדת בור ובור פטר בכלים.
הניח כד ברשות הרבים ובא אחד ונתקל בה ושברה פטור, שאין דרך בני אדם להתבונן
בדרכים. ואומר ר"י ²: דלא דמי לשור פקה, שהרי תמיד עיניו למטה ויש לו להתבונן,
מה שאין כן באדם. הוזק בה, בעל הכד חייב ואפילו הפקיר הכד, שכל המפקיר נזקיו שאין
לו רשות לעשותן מתחלה חייב כאלו לא הפקירו. אבל הניח כדו במקום שיש לו רשות
להניחה שם, כקרנות גתות ³ ונתקל בה ושברה חייב. הוזק המהלך בה, בעל הכד פטור,
שיש לו להסתכל. ואם אפל או כל הדרך מלא כדים פטור על שבירתה. נתקל בה, בעל
הכד חייב.

נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במימיה או שלקה בחרסה פטור, שהוא אנוס
וחייב בדיני שמים שלא סלק החרסים. ואם נתכון לזכות בחרסים והוזק בהן אחר חייב.
והוא הדין נפלה גמלו ולא העמידה. ואם הוזקו כלים בכל אלו פטור, בין הפקיר בין לא
הפקיר.

שני קדרין שמהלכין בדרך זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל (ונתקל הראשון ונפל)
ונתקל השני בראשון, אם היה לראשון לעמוד ולא עמד חייב בנזקי שני מגופו ולא מכליו,
כבור. לא היה לראשון לעמוד פטור אפילו מנזקי גופו, אע"פ שלא הזהירו, שבהול הוא
על נפשו.

קדרין וזגגין שמהלכין זה אחר זה, נתקל ראשון ונפל ושני בראשון ושלישי בשני
וכל אחד יש לו לעמוד, ראשון חייב בנזקי גוף השני ושלישי ⁴ אבל לא במשאו, שיאמר

17 רמב"ם שם, פרק יג, הלכה א. 18 בבא קמא נג, ב.

1 רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק יג; סמ"ג, עשין סח.

2 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. והשחה תוספות, בבא קמא כה, ב ד"ה לפי. 3 צ"ל: של גתות.

4 צ"ל: בנזקי גוף השני בין שהוזק בגופו... בין שהוזק במשאו והשני חייב בנזקי גופו של שלישי.

לו השני: בור זה שהוא כרוי הראשון כרהו⁵. ואם הוזהירו זה את זה כלן פטורין. גפלו הראשון ומוטל ברחב הדרך ונתקל אחד בראשו ואחד בבטנו ואחד ברגלו, ויש לו לעמוד, חייב בנזקי כלם.

הפותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן, לא ישפכו מימיהן ברשות הרבים בימות החמה, אבל בימות הגשמים שפך. ומה⁶ הוזק אדם או בהמה בהם או שנבלעו והוחלק בהם חייב השופך, אבל לא בטינוף ונזקי כלים.

המוציא תבנו וקשו לרשות הרבים זבל⁷, קנסוהו שיהא הזבל הפקר. ומי שזכה משעה תוצאתו לרשות הרבים בו זכה⁸. ואע"פ שהזבל הפקר, אם הוזק אדם ובהמה בו המוציא חייב לשלם.

בשעת הוצאת זבלים יכול להוציא זבלו שלשים יום שיהא נישוף ברגלי אדם והבהמה. והגוטלו חייב משום גזל. ואם הוזק הזבל, חייב המוציא לשלם.

לא ישרה טיט ברשות הרבים ולא ילבון לבנים, אבל גובל טיט ולא יגבול לבנים. בונה ומביא אבנים כשיעור בניינו ברשות הרבים. וכלן שהזיקו חייבים.

החצב, משנתן לסתת האבן והוזק בה אדם ובהמה, הסתת חייב. סתת מסר לחמר, חייב⁹. מסרה לכתף כתף חייב. מסרה לבונה בונה חייב. מסרה למתקן ישיבתה המתקן חייב. משהעלה על גבי דימוס נפלה והזיקה, ועושין כלן בקבלנות כלן חייבים. בשכירות האחרון חייב וכלן פטורין.

כותל ואילן שנפלו לרשות הרבים אפילו הפקירן פטור, שאין דומין לבור שאין תחלתן להזיק. רעועים, בית דין קובעין לו זמן שלשים יום לקוץ ולסתר. נפלו לתוך¹⁰ זמן פטור בהזיקן, לאחר זמן חייב.

המצניע קוץ וזכוכית וגודר בקוצים והפריח לרשות הרבים והוזק בהן אחד חייב. גדר בקוצים בצמצום ברשותו פטור, דאין דרך לחכך בכתלים. הצניע קוץ וזכוכית בכותל חבירו ובעל הכותל סתר כותלו ותפל¹¹ הקוץ וזכוכית והזיק לרשות הרבים, אם הכותל רעוע המצניע חייב. הכותל בריא בעל הכותל חייב.

חסידים מצניעים קוציהם וזכוכיותיהן בשדותיהן בעומק שלשה טפחים שלא תעכב המחרישה. ויש שורפן באש, ויש משליכן לנהר ולים.

לא יסקל מרשותו לרשות הרבים. לא יעשה חלל, בור, שיח ומערה, אפילו יכולה עגלה טעונה אבנים לילך, שמא תפחת. והחופר בור לצרכי רבים מותר.

לא יוציא זין וגזוזטרא לרשות הרבים רק למעלה מגמל ורכבו, ושלא יאפיל בני¹² רשות הרבים. וכונס לתוך שלו ומוציא. כנס ולא הוציא מוציא כל זמן שירצה. ולא יכול להחזיר כתלו למקומו לעולם, שכל מצרי שהחזיקו בו רבים לעולם אסור לקלקלן.

לקח חצר ויוציאין זיזין וגזוזטראות] אפילו נפלה בונה כשהיתה בזיזין יוצאין.

אילן שנוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא גמל עובר ורכבו. ומניחין מקום פנוי משתי שפתות הנהר ברוחב כתפי המלחים שמושכין שם הספינה. וכל אילן הנמצא

5 ברמב"ם (הלכה י): שהוא משאי אין אני הכורה אותו שהרי ראשון הפיל השני עם משאו.

6 צ"ל: ואם. 7 צ"ל: כדי שידושו ויעשו לו זבל. 8 ברמב"ם (הלכה יד): וכל הקודם בהן

זכה מעת שדושו והשביחו ואם קדם אדם וזכה בהם משעת הוצאה לרשות הרבים אין מוציאין מידו.

9 צ"ל: החמר חייב. 10 צ"ל: כתוך. 11 צ"ל: ונפל. 12 צ"ל: על בני.

ברוחב זה אין צריך התראת בעליו וקוצצין אותו. (י) מי שדרך הרבים עוברת בשדהו נטלה ונ(ו)תן להם מן הצד מה שנתן נתן וזכו בו. וזה שנטל לא זכה בו. ורחב דרך הרבים י"ו אמה.

הלכות גזקי האש¹

המדליק בשדה חבריו ואכלה עצים ואבנים ועפר או שדה חייב לשלם, שנאמר²: כי תצא אש ומצאה קוצים כו'. (ו) אכלה גדיש וכלים טמונים שדרך בני השדה לטמנם בגדיש, כמוריגים וכלי בקר, חייב. בגדים וכלי זכוכית ודוגמתן פטור עליהם.

המדליק לתוך³ שלו ירחיק שלא יהא ראויה האש לעבור ולהזיק חבריו. הכל לפי גובה האש ואז פטור אם עברה. לא הרחיק כראוי והזיקה חייב. אבל לא כלים טמונים בגדיש אפילו שדרכן להטמין. אבל מקום הכלים משלם כאלו הגדיש מלא חטים או שעורין. עברה נהר או מים רחבין ח' אמות וגדר שאין ראויה לעבור, לפי העצים [ה]מצויים שם ולפי גובה הגדר, פטור אפילו לא הרחיק כראוי. ואש מלהב גדול העולה ונכסף מגובה עלייתו ועצים מצויין שם אין לה אומה, אפילו עברה אלה אמה חייב. דליקה בחצירו, נפל גד[נ]ה שלא מחמת הדליקה⁴ בחצר אחרת, היה יכול לגודרה קודם חייב.

שלח גחלת ביד חרש שוטה קטן, הואיל ודרכה לכבות, אע"פ שחייב בדיני שמים פטור מדיני אדם. אבל מסר שלהבת חייב, שמעשיו גרמו לו. שלח ביד פקח, הפקח שהבעיר חייב ושולחו פטור. וכן הניח שומר האש, השומר חייב.

אחד הביא אור ואחד עצים⁵ שלאור חייב. לבתו רוח שאין מצויה פטורין. לבה עם הרוח חייב, שכל הגורם להזיק משלם נזק שלם מעליית נכסיו.

הדליק גדיש וגדי כפות ועבד סמוך לו ונשרפו חייב. עבד כפות לו וגדי סמוך לו פטור.

המשאיל מקום לחבירו והגדיש והטמין בו כלים והדליק המשאיל ושרף הגדיש, אין משלם רק דמי גדיש. השאילו מקום להגדיש חטים והגדיש שעורין או הגדיש חטים וחפץ שעורין אין משלם כי אם דמי שעורין בלבד.

הדליק בית חבריו משלם כל שבתוכו, שדרך להשים חפציו בביתו. וכל שיטעון יטול בשבועת נטילת חפץ אם אמוד באותן דברים או אמוד שאותן דברים פקדון אצלו. גמל טעון פשתן שנכנס בחנות⁶ ודלק בנר חנוני והדליק הבירה, בעל גמל חייב שהרבה במשאוי. הגיח חנוני גרו מבחוץ חייב⁷. ואפילו נר חנוכה היה לישב ולשמר.

1 רמב"ם, הלכות גזקי ממון, פרק יד. 2 שמות כב, ה. 3 צ"ל: בתוך.

4 צריך להשלים: ועברה הדליקה.

5 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ז): המביא את העצים חייב, אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור.

6 ברמב"ם (הלכה יג): ועובר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות.

7 חייב החנוני נוסף על דמי הבירה גם על דמי הפשתן.

הלכות נזקי אדם

הכופף קמת חבירו לפני האש עד שתדלק ואין האש מגעת לה רק ברוח שאין מצויה פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים⁸, שהמדל[ק] האש פטור על הטמון.
אש שהזיק וחבלה אדם, המבעיר חייב בנזק, צער, רפוי, שבת ובשת כאלו הזיק בידו. ואע"פ שאשו ממנו כאלו הזיק חציו.
תולדות האש כאש, הניח אבנו וסכיננו ומשאו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה⁹ פטור.

הלכות נזקי אדם

פרק ראשון¹

המזיק ממון חבירו, בין שוגג ואנוס וישן² כגון נפל מן הגג ונתקל כשמהלך ושבר כלים, משלם נזק שלם, שנאמר³: ומכה בהמה ישלמנה. וה"ה כל דבר. ואם הזיק ישן קאמר(י) משנה⁴ דחייב. ובירושל' ⁵ קאמר, כגון שישנו שניהם בבית אחת, אבל קדם אחד וישן ובא חבירו וישן אצלו, זה שבא אחרון הוא המועד.

וברשות המזיק פטור אם לא הזיק בזדון אבל בשוגג ובאנוס פטור. וכן אם שניהם ברשותו או שלא ברשותו⁶ והזיק שלא בכוונה אחד חבירו פטור.

עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו ונפלה והזיקה, אם לא היתה מהדקת⁷ ונשמטה או שהתליעה פטור, שזו מכה בידי שמים. וכל זה ברשות הניזק, אבל ברשות המזיק פטור עד שיתכוין.

הכניס לחצר חבירו שלא ברשות כדים או ברשות ולא קבלן בעל החצר לשמר, נכנס ויוצא ומשבר ופטור⁸. שברן בכוונה, אפילו הכניסם בעל כדים שלא ברשות, חייב.

שור שעלה ברשות המזיק על גבי שור אחר לתרגו ובא בעל התחתון ושמט שורו להצילו ונפל עליו[ן] ומת פטור. דחפו לעליון ומת, אם היה לו לשמטו ולא שמטו חייב, ואם לא היה לשמטו פטור.

שנים מהלכין ברשות הרבים זה בא בקורתו וזה בכדו ונשברה כדו של זה בקורה פטור, שלכל אחד יש לו להלך. בעל הקורה ראשון ועמד לנוח ממשאו חייב, אם לא הזהירו [ל]בעל הכד ואמר לו עמוד שפטור. אבל לתקן משאו הוי כמהלך ופטור, אפילו

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה יד): והטומן קמתו של חבירו בעפר או בתבן ועברה האש ואכלה אותה הרי הטומן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

9 גם כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה טו): והזיקו חייב לשלם נזק שלם... ואם נפלו ברוח שאינה מצויה.

1 רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרק ו'; סמ"ג, עשין ע. 2 ראה רמב"ם שם פרק א, הלכה יא.

3 ויקרא כד, כא. 4 בבא קמא פרק ב, משנה ו.

5 שם הלכה ח. ומחברנו מביא כאן את דברי הסמ"ג שם. ואילו להלן, בפרק א מהלכות חובל, חזר מחברנו ושנאם מתוך הרמב"ם (בפרק א מהלכות חובל ומזיק הלכה יא).

6 ברמב"ם (הלכה ג): ברשות או שניהם שלא ברשות.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ד): וחזקה חייב, היתה חזקה ומהדקת.

8 שם (הלכה ה): וכל שישתבר מן הכדים... פטור.

לא הזהירו. בעל הכד ראשון ושברו הקורה חייב, שזה כמי ששכרה בידו בכוונה. ואם עמד בעל הכד לנוח פטור. ואם הזהיר בעל הקורה ואמר לו עמוד חייב. עמד לתקן⁹ אפילו לא הזהיר חייב. וכן זה בכדו¹⁰ וזה בפשתנו.

אחד מהלך ברשות הרבים ואחד רץ והזק האחד שלא בכוונה, הרץ חייב שמשנה. אבל בערב שבת בין השמשות, הואיל ורץ ברשות פטור. שניהם רצין פטורין אפילו בחול. תולדות האדם [ה]מוזיק בידו: זרק אבן, ירה חץ, פטר מים על חברו, רק, נע כח והזיק בעת [ש]הלכו מכתו. אבל נח הרוק בארץ ונתקל בהן אדם תולדת בור. גץ היוצא מתחת הפטיש שהזיק חייב המכה כזורק חץ. וכן בגאי שקבל עליו כותל לסתור ושבר האבנים אם¹¹ הזיק חייב. סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור. מחמת המכה חייב, שזה כזורק חץ.

הכובש בהמת חברו במים ומנעה מעלות עד שמתה במים או הניחה בחולה¹² שלא תמצא צל עד שהרגה חייב.

שנים שהמיתו או שברו בהמה וכלי כאחת משלמין ביניהם. חמשה שהניחו חמש חבלות על בהמה ולא מתה ובא האחרון ושם חבלתו ומתה, אם קודם חבלת האחרון הלכה בחבלת ראשונות ועתה עמדה ולא הלכה אחרון חייב, ואם מתחלה לא הלכה אחרון פטור, ספק כלן משלמין בשוה. וכן חמשה שישבו בספסל ולא נשבר ואחרון בא ושברו, אפילו היה ראוי לישבר בהן קודם שישב, הואיל וקירב שבירתו האחרון חייב, שאומרים לו אלו לו¹³ נסמכת עליו היו¹⁴ עומדין קודם שישבר, ואיתא שם¹⁵: כגון פפא בר אבא. ופר"י¹⁶ שהיה כבוד אבל באחר לא יניחו לעמוד מפני סמיכתו וכלן חייבין. ואם ישבו כאחת ונשבר כלן חייבין.

אדם ושור דחפו בהמה או כלים [אן] בהמת פסולי המוקדשין לבור, לענין נזקי אדם ובהמה שלשתן חייבין: האדם הדוחף ובעל השור ובעל הבור ומשלשין ביניהם, לענין דמי ולדות וארבעה דברים אדם חייב ושניהם פטורין, לענין כופר ושלשים של עבד בעל השור¹⁷ ושניהם פטורין, לענין כלים ופסולי המוקדשים אדם ובעל השור חייבין ובעל הבור פטור.

פרק שני¹

דין תורה היזק שאינו ניכר ולא נשתנית צורת הדבר, כגון טמא אוכלין טהורין של חברו או דמע פרותיו או עירב לו יין נסך ביינו שאסור הכל, כל אלה פטור, אך קנסוהו חכמים, הואיל והפחית דמיהן לשלם ממעולה נכסיו כמזיקין אחרים, שלא יעשה כך כל אחד ויאמר פטור אני. ואם מת המזיק אין גובין מיורשין, שלא קנסו רק הוא. וכן שוגג ואונס פטור בהיזק שאין ניכר. כהן שפיגל הזבח ועשה מלאכה במי חטאת

9 משאו. 10 צ"ל: בנרו.

11 צ"ל: או. 12 צ"ל: בחמה. 13 צ"ל: לא. 14 צ"ל: היינו. 15 בבא קמא י, ב.

16 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. בתוספות, בבא קמא י, א ד"ה כגון, מובאים הדברים משם ר"ת.

17 צ"ל: ובעל השור חייב.

1 רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרקים ז-ח: סמ"ג, עשין ע.

ובפרת חטאת, במזיד חייבין, שוגגין פטורין. הכנים פרה למרבק לינק ולדוש והסיה דעתו² פטור וחייב בדיני שמים. ניסך יין חבריו לעבודה זרה והיה לו בו שותפות. דאם לא כן לא אסרו שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, או היה משומד שהוא כגוי, או קבל התראה שהתרו לו שהוא משומד, אוסר היין משלם, דמשעת הגבהה קנייה, מתחייב בנפשו לא הוי עד שינסך.

כל הגורם היזק, אפילו אינו המזיק, כגון זרק אחד כליו על כרים וקדם זה וסלק הכר וגשבר הכלי בארץ, המסלק משלם נזק שלם ממעולה נכסיו. זרק כלי חבריו על כרים של בעל הכלי והסיר³ הכרים הזורק חייב, שזריקתו גורם ראשון. קדם אחר וסלק, שניהן חייבין, ששניהם גורמין. השורף שטרות, אע"פ שאין גופן ממון, משלם כל חוב השטר. ובלבד שיוודה לו המזיק ששטר מקויים היה, כך וכך היה כתוב ולולי שריפתו היה יכול לגבות. אבל האמינו⁴ לא ישלם אלא דמי נייר בלבד. וכן פסק ר"א⁵. אבל ר"י⁶ פסק דגרמא בנזקין פטור. ושורף שטרות חבריו הוי גרמא בנזקין. וחילק ריב"א בין גרמא בנזקין ובין דינא דגרמי, דדינא דגרמי הוי כל היזק מצוי ורגיל לבא, ועוד שהוא בעצמו עושה ההיזק.

המוכר שטר חוב לחבריו וחזר ומחלו לבעל חובו, ישלם המוכר ללוקח כל מה שבשטר. וכן אם יורשיו מחלו משלם מיפה שבנכסיו. וכן עשה עבדו אפותיקי וחזר ושחררו משלם לבעל חוב, שהפקיע שעבודו, וכופין גם הבעל חוב לשחרר העבד, שלא יאמר לו עבדי אתה. הדוחף מטבע חבריו ונתגלגל וירד לים וצורם און פרתו ומרקיע דיגוריו והעביר הצורות, חייב לשלם, וכל דוגמתן.

זרק כלי מהגג ואין תחתיו כלום⁷ ובא אחר ושברו באויר במקל, הזורק חייב⁸ והשובר פטור⁹, דכלי שבור שבר.

שור ואילן שעומדין להריגה וקציצה שהם מזיקין וקדם אחד והרגו וקצצו, שלא מדעת בעליו כפי שיראו הדיינים שהפגועו¹⁰ מלעשות מצוה. טען ואמר: אתה אמרת לי להרגו ולקצצו, הואיל ועומד לכה, פטור. ויש מורים, שכל המונע עשיית מצוה מבעליו והוא עשאה משלם¹¹ והר"י¹² פ"י בהלכות כסוי הדם, דין זה אינו נוהג בחוצה לארץ דלא מגבינן קנס בדבר שאין בו חסרון כס.

שמין למזיק, כגון הרג בהמה ושבר כלי ודרך עברים¹³, שמין כמה שוו קודם וכמה שוים עתה ומשלם הפחת עם הנבילה, והשברים, מן המטלטלין. אין לו מטלטלין, ואונס ומפתה ומוציא שם רע גובין מיפה מנכסיו.

2 ממי חטאת. 3 בעל הכלי.

4 צ"ל: אבל אם לא האמינו.

5 = רב אלפס, בבא קמא, סוף פרק ב. מובא בסמ"ג שם, ובתוספות, בבא קמא כו, ב ד"ה קדם.

6 דברי הר"י והריב"א, כפי שהובאו כאן, צ"ע. עיין בסמ"ג שם; תוספות, בבא קמא שם; בבא בתרא כב, ב ד"ה זאת; טור חשן משפט, סי' שפו.

7 כן בסמ"ג ברמב"ם (פרק ז, הלכה יב): כלום.

8 הרמב"ם (שם) לא הזכיר את הזורק. עיין מגיד משנה שם וב"ה, חשן משפט, סוף סי' שפו.

9 ברמב"ם דפוסים מאוחרים בטעות: הרי זה הראשון פטור. 10 צ"ל: שהפקיען.

11 השעה סמ"ג שם; תוספות, בבא קמא צא, ב ד"ה וחייבו; חולין פו, א ד"ה וחייבו.

12 צ"ל: ענבים.

המזיק ממון חבירו ואז¹³ יודע כמה, כגון לקח כיסו והשליכו לים ואבד, נזק אומר: היה מלא זהובים, ומזיק אומר: איני יודע שמא עפר היה בו, נזק נשבע בנקיטת חפץ ונוטל. אם הם דברים שאמוד בהם או דרך להפקידן לו ודרכן להניחן בכיס. אבל זרק חמת וסל שאין דרך להניח שם זהובים אין נאמן ואין משביעין הנזק על כך. ואי תפס אין מוציאין מידו, אלא נשבע שמרגליות היו בה ונוטל ממה שיש אצלו. ידע המזיק שהיו זהובים רבים ואין יודע כמה ונזק אומר אלף, נוטל אלף בלא שבועה, אם אמוד, שהרי מזיק מחוייב שבועה ואין יכול לישבע.

המוסר ממון חבירו מעצמו ביד אנס גוי או ישראל משלם המוסר מיפה גכסיו, ואפילו לא נשא ונתן ביד כי אם הרגיל. ואם מת גובין מיורשיו. אנסוהו גוים או ישראל להראות והראה פטור. ונשא ונתן ביד אפילו הוא אנס חייב אם לא הגיע הממון לרשות האנס, אבל אם האנס בצד הממון, פטור שכאלו נשרף כל האוצר הוי. ובירושלמי¹⁴ פוטר כשאומר לו האנס ממון כמוני¹⁵ אפילו נשא ביד. ור"א¹⁶ מחייב.

בעלי דינים שיש ביניהם מריבה, זה אומר שלי וזה אומר שלי, ועמד אחד ומסרה ביד גוים מנדין אותו עד שיחזיר לכשהיה ויטל יד האנס ויעשה דין בישראל. הנתפס על חבירו חייב¹⁷ לשלם. חוץ מנתפס מפני מס הקצוב לכל איש למלך אם יקחו ממני בפירוש בגלל פלוני, בפני עדים. וכתב הר"ם מקוצי¹⁸: דווקא משנה זו, אבל מס משנה שעברה מאחר שנתפס למלך אין לו לעבט עליו.

יש לגמסר עדים שמסר אחד ולא יודעים כמה, זה אומר בכה וזה אומר בכה, אי תפס אין מוציאין מידו אלא ישבע בנקיטת חפץ ויוציא כמה שתפס¹⁹. לא תפס, אין מוציאין אם לא בעדים וראייה ברורה.

והמוסר מעצמו לא ישבע אפילו שבועת היסט שרפיע²⁰ ופסול. אבל מוסר מאונס, אפילו נשא ונתן ביד אעפ"י שחייב לשלם, אינו רשע ומשביעים אותו כשאר הכשרים. אסור למסור ישראל ביד גוים, בין בגופו וממונו, ואפילו רשע ובעל עבירות ואפילו היצר לו. וכל המוסר גוף וממון ישראל, אין לו חלק לעולם הבא. ומותר להרג המוסר קודם שימסור, אפילו בזמן הזה שאין דנין דיני נפשות, ואפילו לא אמר כי²¹ אלך ואמסור פלוני בגופו וממונו ואפילו ממון קל הועד עצמו למיתה. ומתירין בו: אל תמסור, ואם העיז פניו ואמר: אמסרנו, מצוה להרגו²² וזה. ואומר הר' אליעזר ממיץ²³, דדמי לבא במחתרת ולהכי מותר להרגו. ונר' למימו²⁴ ע"ה, שאם כבר מסר שאסור להרגו אם לא שהוחזק למסור שיהרגנו, שמא ימסור אחרים. ומעשים בכל יום בערי המערב להרוג המוסרים ביד הגוים, ולמסרם ביד רשע. וכן כל המיצר לצבור ומצערם מותר למוסרו ולאוסרו ולקונסו, אבל מיצר ליחיד, אע"פ שמותר לאבד גופו, אסור לאבד ממון המוסר שהרי ראוי ליורשיו. וכן פר"ח²⁵.

13 צ"ל: ואינו. 14 בבא קמא פרק ח, הלכה ח. 15 צ"ל: פלוני.
16 = ורב אלפס, בבא קמא פרק י, רמז רכב, מובא בסמ"ג שם. 17 צ"ל: אינו חייב.
18 סמ"ג שם. 19 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ז): וזוכה במה שתפס. 20 צ"ל: שרשע.
21 ברמב"ם (שם הלכה י): ומותר להרגו קודם שימסור אלא כשאמר.
22 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): וכל הקודם להרגו.
23 יראים השלם, סי' קעה, עמ' פד. מובא בסמ"ג, לאוין קס. וראה הגהות מיימוניות הלכות גניבה, סוף פרק ט.
24 רמב"ם שם הלכה יא. 25 עיין אוצר הגאונים, בבא קמא, לקוטי פרוש רבנו חננאל, עמ' 109.

רודף להרוג חבירו או לעבור עבירה ושבר כלים פטור, שהתיר עצמו למיתה, שבר נרדף כלי הרודף פטור, שלא יהא ממונו חביב מגופו כלים אחרים חייב, שהמציל עצמו בממון חבירו חייב.

הרודף להציל נרדף מיד רודפו והזיק בדרכו פטור, שאם תחייבנו ישהה לרדוף להבין מה שלפניו.

מי שהקל משא ספינה שחשבה להשבר והשליך ממון בים פטור, שמצוה רבה עשה. מעש' בא לפני רבא²⁶ במי שהפקידו לו כסם של פדיון שבויים ובאו גנבים עליו ונתן להן הכסם ופטרו רבא אע"ג דהוי כמציל עצמו בממון חבירו, שאין לך פדיון שבויים גדול מזה.

הלכות חובל

פרק ראשון¹

כל החובל ומחסר אבר, אפילו שנו וכשעורה² מעורו, חייב מעלוי נכסיו חמשה דברים הכת' בתורה: נזק, צער, רפוי, שבת, בשת, נזק, שנאמר³: עין תחת עין, וזה ממון, כמו שתחת של חבורה ר"ל ממון, שנאמר⁴: וכי יכת... באבן... רק שבתו יתן, (ו) כך כל תחת מעין ושאר אברים ר"ל ממון, וזה שנאמר⁵: לא תקחו כפר לנפש רצח, — אבל לחסרון אברים תקח כפר. וזה שנאמר⁶: לא תחוס עינדך, — זה בתשלומין, שאם הוא עני לא תאמר שלא בכוונה חבל ואפטרנו.

וכך שמין הנזק: רואין כאלו הוא עבד נמכר בשוק כמה היה יפה קודם קטיעת האבר וכמה יפה עתה ומשלם דמי הפחת.

צער, שנאמר באונס⁷: אשר ענה' והוא הדין כל המצער חבירו חייב לשלם לו דמי צערו. וכך שמין: אומדין כמה ירצה ליתן בין קטיעת סייף ובין קטיעת סם, אם גזירת מלך לקטוע ידו, ומשלם כך. ומשערין שיש עני שרוצה לסבול צער הרבה בשביל פרוטה ועשיר שלא רוצה בשביל כמה.

שבת, שנאמר⁸: רק שבתו יתן. וכך שמין: רואין אותו כאלו שומר קשואין ועושה חשבון כל ימי חוליו ונותן לו שכר שומר קשואין, קטע רגלו כאלו שומר הפתח. סמא עינו כאלו טוחן.

רפוי, שנאמר⁹: ורפא ירפא. וכך שמין, בית דין אומדין בכמה ימים יחיה מחולי זה וכמה צריך ונותן לו מיד. וכן בשומת השבת נותן לו מיד. ואם ארך החולי יותר משאמדהו לא יתן לו כלום. ואם הבריא מיד, לא יפחות מאומדו. ואם אמר המזיק:

26 בבא קמא ק"ו, ב. וראה רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון פרק ה', הלכה א.

1 רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרקים א—ג: סמ"ג, עשין ע.

2 צ"ל: כשערה.

3 שמות כא, כד. 4 שם שם, יח—יט. בפסוק: והכה. 5 במדבר לח, לא.

6 דברים כה, יב. 7 שם כב, כט. 8 שמות כא, יט.

ארפאהו דבר יום ביומו. שומעין לו. שתקנת שומה ליתן מיד, תקנת המזיק. אמר הגיזק: פסוק עמי ותן לי ארפא עצמי, אין שומעין לו, שיאמר לו: שמא לא תרפא עצמך ואחזיק אני עצמי כמזיק. אמר המזיק: ארפאהו או יש לי רופא שירפאהו בחנם, אין שומעין לו אלא מר(ו)פא בשכר. לא פסק עמו ומרפאהו יום יום ועלו צמחין מחמת המכה או נסתרה (או) אחר שחיתה, חייב ברפוי ושבתו. עלו צמחין שלא מחמת המכה חייב ברפוי ולא בשבתו. עבר על דברי רופא והכביד החולי אין חייב לרפאותו.

בשת. שנאמר⁹: והחזיקה במבושיו וקצותה [את] כפה. בכללי דין זה קנס המבייש. וכך שמין: לפי המבייש¹⁰ והמתבייש. שמתבייש מן הקטן בשתו מרובה ממתבייש מן הגדול. בייש ערום ומי שהוא במרחץ פטור. הפשיטו הרוח והוסיף זה בהפשטו חייב. ולא כבשת לשאינו ערום¹¹. בייש למגביה בגדיו לירד לנהר או לעולה מהנהר חייב, לא כבשת המכוסה בבגדיו. בייש אשה¹² ועבד וחרש וישן (ו)חייב. ולא כפקח וכן חורין. מת בתוך שנתו ולא הקיץ אין גובין בשתו, שהרי לא הרגיש בבשתו. ואם תפסו¹³ אין מוציאין מידן. בייש שוטה פטור. בייש קטן, אם מכלמו ליה ונכלם חייב, שאין נכלם פטור.

בייש חבירו בדברים או רקק על בגדיו פטור. ועון גדול הוא, שכל המלבין פני אדם כשר מישאל אין לו חלק לעולם הבא. יש לבית דין לגזור בכל זמן גדר כפי שיראו. בייש תלמיד חכם, אפילו בדברים, גובין ממנו בכל מקום ל"ה דינר מזהב שהוא משקל ט' סלעים פחות רביע. וכן פסק המיימו¹⁴ בספרד. ונאה לתלמיד חכם למחול. ויש מתפשרין. אבל הדיינין יאמרו למבייש: חייב אתה ליתן לו ליטרא זהב.

פסקו עוד חכמים למכות אחרות דמים ולא פחות ולא יותר, בין צריך לרפואה בין לא צריך. כיצד, הכהו בארכובת(ו) משלם שלשה סלעים. קבץ אצבעותיו והכהו בידו כשאגודה, משלם י"ג סלעים. תקעו בכפו סלע. סטרו על פניו חמשה¹⁵ סלעים. סטרו באחת¹⁶ ידו ק' סלע. תלשו בשערו או רקק והגיע הרוק בבשרו או העביר טליתו מעליו או פרע ראש האשה, משלם ק' סלע. ועל כל פעם משלם כך, אפילו זה אחר זה. וכל אלה הסלעים מכסף שהיה בארץ ישראל באותו הזמן שיש בכל סלע חצי דינר ומחצה נחשת *¹⁶ (ק' סלע) הם י"ב סלע ומחצ' כסף נקי. ואו' ר"י¹⁷: דוקא שהוכירו סלע צורי, הוי סלע מדינה שמיניתו, אבל מנה וזוז שבכל מקום אינו של מדינה, שהרי שואל בתלמוד פרק החובל¹⁸, אם רוצה לומר ר' יוסי הגלילי מנה צורי או של מדינה ולא פושטה מדרב יהוד' דאמר¹⁹ כל כסף סתם כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה. כתב ר"א²⁰: מנהג שתי ישיבות אע"פ שאין גובין קנס מנדין אותו עד דמפיס לבעל דינו ואם נתן לו שיעור הראוי לו מתירי' נדויו מיד אפילו לא נתפיס.

9 דברים כה, יא—יב. 10 צ"ל: הכל לפי המבייש.

11 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ב): ואינו דומה מבייש את זה שנעשה ערום למבייש את שאינו ערום.

12 „אשה“ אינה ברמב"ם (שם הל' ג—ד). 13 הירושין. 14 רמב"ם שם, הל' ה—ו.

15 שם (הלכה ט): חמשים. 16 שם: מאחורי. עיין מגיד משנה שם.

16 צ"ל: חצי דינר כסף ושלשה דינרין ומחצה נחושת.

17 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם, ובתוספות, בבא קמא לו, ב ד"ה ושל דבריהם.

18 בבא קמא צ, ב. 19 שם לו, ב.

20 = רב אלפס, בבא קמא פרק ח, רמז קמז. מובא בסמ"ג שם.

וזה במכובד, אבל נבזה ולא מקפיד בבשת כמ' שיש שבשביל פרוטה מן לצים יסבול מעט בשת, הכל לפי שיראו הדיינים.
 אין חייב מזיק על הבשת עד שיתכוין, שנאמר²¹: ושלחה ידה והחזיקה במבושיו, לפיכך ישן ודוגמתן שבייש פטור. נפל מן הגג ברות מצויה חייב בארבעה דברים ופטור מבשת. ברות שאינה מצויה ונתהפך, חייב אף בבשת, שכל המתכוין להזיק, אפילו לא נתכוין לבייש, חייב בבשת. לא נתהפך פטור מארבעה דברים וחייב בנוק, שאדם מועד אפילו שוגג ואנוס ושכור וישן. כגון שנים שישנו כאחד ואחד הזיק חבירו בהפוכו. אבל ישן יחידי ובא אחר כך אחד ושכב בצדו והזיקו הישן פטור²². וכן בהגית כלי אצל הישן, שהמניח פשע וחייב.

שנים שחבלו כאחד בשלישי משלמים שניהם. זה אינו מתכוין²³ פטור מן הבשת. נתכוין לבייש קטן ובייש גדול, נותן לגדול דמי בשת קטן. וכן נתכוין לבייש גבר²⁴ ובייש בן חורין נותן לבן חורין דמי בשת עבד.

אבן בחיקו, בין הכיר בה בין לא הכיר, ונפלת והזיקה, ונתכון לזרוק שתים וזרק ארבע והזיק, והמזיק כשישן חייב בנוק ופטורין²⁵ מארבעה דברים.

המזיק בכוונה, אפילו (ל)נכנס ברשותו שלא ברשות, חייב בחמשה דברים. הזק זה הנכנס בבעל הבית פטור. הזק בו בעל הבית חייב, שנכנס שלא ברשות. שניהם ברשות או שלא ברשות והזיקו זה בזה פטורין שניהם. בקע עצים ברשות הרבים ופרח עץ והזיק ברשות היחיד חייב בארבעה דברים ופטור מבשת.

צריך אמידה לנזיקין, כגון הכה בצרור קטן שאין בו כדי להזיק פטור, שנאמר²⁶: באבן או באגרוף, דבר הראוי להזיק, אבל בשת חייב אפילו ברקיקה, כמו שבארתי. לפיכך צריכין עדים לידע במה הזיק, ודיינין יראו החפץ וידונוהו בכך. ואם אבד החפץ ישבע הנחבל שהיה בו כדי להזיק ויטול. וברזל אין צריך אומד אפילו למיתת ואפילו מחט. זרק אבן ומשורקה הוציא זה ראשו וקבלה פטור מכלום, שנאמר²⁷: ומצא [את] רעהו, פרט לממציא עצמו.

יש חייב מקצת ד' דברים ויש בכלן. הכה על ידו וצמתה²⁸ וסופה לחזור, עינו וסופה לחיות חייב צער, רפוי ובשת²⁹. במקום שאין נראה, כגון בגבו, חייב צער ורפוי. במטפחת שבידו חייב בבשת. כוא[ה]ן בשפוד על צפרנו במקום שאין עושה חבורה ולא מעכב מלאכה חייב צער, שנה מראה עורו בסם חייב רפוי. אסרו בחדר חייב שבת. וכן דוגמתן. גלח שער ראשו חייב בשת, שסופו לחזור. אבל גלחו בסם שלא יחזור שערו חייב חמשה דברים, שסופו לחוש בראשו, ושבת שראוי לרקד בראשו לולי זה, ובשת שאין לך בשת גדול מזה.

הבעית חבירו אפילו חלה מפחד פטור וחייב בדיני שמים. וכן תקע וצעק באזנו וחרשו

21 דברים כה, יא.

22 ראה לעיל, הלכות נזקי אדם, פרק א, הערה 5.

23 צ"ל: אחד מתכוון ואחד שאינו מתכוון זה שאינו מתכוון פטור.

25 צ"ל: ופטור. 26 שמות כא, יח. 27 דברים יט, ה.

28 כן בבבא קמא פה, ב. ברמב"ם (פרק ב, הלכה ב) וצבתה.

29 צ"ל: שבת ובשת.

או נתראה לו באפילה. אבל אחזו בבגדיו חייב. נר' למימיו³⁰, שנחבל אין נאמן לומר נחרשתי ונסמיתי, שמא מערים, עד שיוחזק בדבר זמן מרובה. כשפוסקין בית דין למזיק ומחייבין אותו לא יתנו לו זמן אלא גובין מיד, רק בבשת בלבד שלא חסרו ממון.

פרק שני¹

המפיל האשה, אפילו שלא בכוונה, משלם דמי ולדות לבעל, ואם מת ליורשיו, ונזק וצער לאשה. הפילה אחר מיתת הבעל אף דמי ולדות לאשה. ומשערין דמי ולדות. שמין אשה כמה יפה קודם וכמה יפה עתה. נשואה לגר דמי ולדות לגר. מת הגר פטור, אם חבל בחיי הגר, אבל חבל אחר מיתת הגר זכתה בדמי ולדות. היתה שפחה [או] גויה בשעת הריון ונשתחררה ונתגיירה בשעת נפילה, דמי ולדות שלה.

המפיל אשה ומתה, אפילו שוגג, פטור מכלום, שנאמר²: לא יהיה אסון עגש יעגש, בכל ענין³ אפילו שוגג. ואם נתכוון לחבירו והפיל האשה משלם דמי ולדות, שאין בו מיתת ב"ד. שזה שלא בכוונה.

מכה אביו ואמו בלא חבורה חייב חמשה דברים. בחבורה או חבל חבירו בשבת, אפילו שוגג, פטור מתשלומין, שהוא מיתת עון ב"ד⁴. שאע"פ שחובל מקלקל, מתקן הוא אצל יצרו וחייב מיתה. חבל ביום הכפורים, אפילו מזיד, חייב בתשלומין, אע"פ שלוקה וכל הלוקה אין משלם, בחובל רבתה תורה, שנאמר⁵: רק שבתו יתן ורפא.

החובל בעבד כנעני שלו פטור מכלום. בעבד עברי⁶ חייב, חוץ משבת. בעבד כנעני של חבירו נותן לרבו חמשה דברים, ואפילו גרפא במהרה כל רפואתו לרבו.

כל המעוכב גט שחרור אין לו קנס, שלא גמר שחרורו, ולא האדון שלא נשאר בו קניין. לפיכך הפיל שן עבדו ואחר כך סמא עינו, יצא בשנו ולא יתן דמי עינו, ואי תפס אין מוציאין מידו. חצי עבד וחצי בן חורין שחייב לו אדם בשת וצער ונזק, ביום של רבו לרבו, אירע ביום עצמו לעצמו.

החובל בעבד עברי של חבירו ילקח בדמים שחייב קרקע ורבו יאכל פירות עד שיצא לחירות. הויקו בדבר שאין מעכב מלאכה, כגון קטע ראש אונן, הכל לעבד ואין לרבו פירות.

שבת ונזק מחבלת הבת קטנה לאביה, שהרי מעשיה וכסף מכירתה לאביה. אבל נזק שאין פוחת מכספה וצער ובשת ורפוי שלה. והחובל בבתו משלם לה צער רפוי ובשת. חבלת אשת איש משבת ורפוי לבעלה וצער שלה. ובשת ונזק של גלוי, כגון חבלת פניה, צוארה, זרועותיה וידיה, שליש שלה ושני שלישים לבעל. של סתר, שליש לבעל ושני שלישים לאשה. של בעל נותנים לו מיד, של אשה ילקח בהן קרקע ובעל אוכל

30 רמב"ם שם הלכה ח.

1 רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרקים ד—ה; סמ"ג, עשין ע. 2 שמות כא, כב.

3 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ה): לא חילק הכתוב בין שוגג למזיד בדבר שיש בו מיתת בית דין לפוטרו מן התשלומין.

4 צ"ל: שהוא עון מיתת בית דין. 5 שמות כא, יט. 6 שלו.

פירות. חבל בה בעלה הורו כל הגאונים שהכל לאשה, שאם⁷ תרצה תתן הדמים לאחר. והמזיק אשתו בתשמיש חייב.

אשה שחבלה בבעלה תמכור תוספת כתובתה לבעלה בטובת הנאה וגובה ממנה אם רצה. לאשה אין לה תוספת כותב עליה שטר דמי חבלו, ואם מגרשה נוטל מכתובתה כראוי. אבל למכור לו עיקר כתובתה אסור, שאסור לשהות עמה בלא כתובה.

חבל בבניו גדולים ואין סומכין על שולחנו נותן להם מיד, קטנים, יקח⁸ קרקע ואוכלין פירות. סמוכין על שולחנו, אפילו גדולים, פטור. חבלו בהן אחרים יקח קרקע⁹ ויאכלו פירות עד שיגדילו.

חרש שוטה קטן חובל בהן חייב, חבלו באחרים פטורין אפילו נעשו בני דעה. עבד ואשה חובל בהן חייב, חבלו באחרים פטורין. אבל משלמין כשתתגרש או ימות הבעל וישתחרר העבד, שהרי בני דיעה הן והן כבעל חוב שהעני ו[ה]עשיר.

הניח גחלת על לב עבד חבירו ומת, או דחפו לים ולאש ויכול לעלות ולא עלה ומת פטור מתשלומין. עשה כן לבהמת חבירו חייב, שעבד אדם כגופו ובהמתו כממונו.

כל המכה וחובל אדם כשר מישראל, אפילו קטן ואשה דרך בציון¹⁰, עובר בלא, שנאמר¹¹: לא יוסיף, גבי חוטא כל שכן גבי צדיק. ואפילו מגביה ידו בלא הכאה בקרא רשע.

הכה חבירו או עבד חבירו מכה פחותה משות פרוטה לוקה, והואיל ולא ניתן לאו זה לתשלומין. גוי שהכה ישראל חייב מיתה, שנאמר¹²: ויפן כה כו'.

ראו עדים שנכנס אדם שלם אם¹³ אחר ויצא חבול, ולא ראוהו בעת שחבל, וזה טוען חבלת בי, תקנו חכמים לקנוס בעלי זרוע שישבע בנקיטת חפץ ויטול מה שראוי לו. ואם אין עמהם אחר שיש לתלות החבלה בו והיתה החבלה במקום שאין יכול לעשותה בעצמו, כגון נשיכה בין כתפיו, נוטל בלא שבועה. הודה החובל משלם, כיון שיש עדים שנכנס שלם ויצא חבול, אבל הודה בלא עדים כלל פטור מנזק וצער, אבל שבת ורפוי הואיל וממון הוא חסרו חייב, וכן בשת, שלא הגיע הבשת לו עד שעה שהודה בפנינו שחבל בו. שנחבל שלא חבלתו אדם אין לו בשת, ולא הגיע הבשת לו עד שעה שהודה בפנינו שחבל ואמר לא חבלתי נשבע שבועת היסט.

אמר לחבירו: חבול בי על מנת שתפטור, חייב בחמשה דברים, שדבר ידוע שאין רצונו כך. קרע כסותי, שבר כדי, על מנת שתפטור פטור. וזה כשבאו הכלים לו תחלה בתורת שמירה, כגון שאולין ומופקדין אצלו, אבל כלי אחר פטור, אפילו לא אמר רק שבר כלי זה בלא על מנת. אמר: שבר כלי פלוני¹⁴ על מנת שתפטור, אע"פ העושה¹⁵ חייב, זה רשע, שחזק ידי עובר עבירה.

המזיק ממון נתכפר לו מיד ששלם, אבל חובל אפילו שלם חמשה דברים לא נתכפר לו עד שיבקש מן הנחבל מחילה וימחול לו. ואסור לנחבל להיות אכזרי כיון שבקש ראשונה ושניה וידע ששב וניחם מרעתו, אלא ימחול לו כזרע ישראל הרחמנים.

7 ז"ל: ואם.

8 ז"ל: ילקח. 9 בגדולים יתן להם מיד ובקטנים ילקח קרקע — רמב"ם (שם הלכה יט).

10 ז"ל עליפי הרמב"ם (פרק ה, הלכה א): נציון. בסמ"ג שם: בזיון. 11 דברים כה, ג.

12 שמות ב, יב. 13 ז"ל: עם. 14 של פלוני. 15 ז"ל: שהעושה.

פרק החובל אית' ¹⁶: כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה, אם יש דין בארץ שיוכל לבא לדין לפניו ¹⁷. ואמר רבי יצחק: אוי לצועק יותר מן הנצעק. ורשב"ם ¹⁸: אוי לצועק יותר ממי שאינו צועק. וכן הוא במכלתי' ¹⁹.

הלכות גונב ממון

פרק ראשון ¹

כל הגונב ממון שות פרוטה ומעלה, כגון שלקח ממון חבירו בלא ידיעתו, עובר בלאו שנאמר ²: לא תגנובו. ולא לוקה על לאו זה, שנתן לתשלומין, שגנב חייבתו תורה לשלם. אחד הגונב מישראל ומגוי עובד עבודה זרה, הן מגדול הן מקטן. אסור לגנוב כל שהו דין תורה. ודרך שחוק ועל מנת להחזיר הכל אסור, שלא ירגיל עצמו בכך. הלוקח בגלוי זה גולן. שלסטים ³ מזויין שגנב, אפילו אין הבעלים יודעין בעת שגנב, גולן הוא ⁴.

העידו עדים כשרים שגנב חייב כפליים, שיפסיד כשיעור שבקש לחסר חבירו, אם לא הודה מעצמו שמשלם קרן ולא כפל, שנאמר ⁵: אשר ירשיעון אלהים, פרט למרשיע עצמו. והוא הדין לכל קנסות.

כפל (ו)נוהג בכל דבר, חוץ משור ושה, שאם טבחם או מכרם, אפילו לפני יאוש שלא קנה לוקח, אפילו הכי על השה משלם ד' ועל השור ה'. אפילו אשה משלמת כפל וד' ה'. אם גנבה אשת איש בית דין נפרעין כפל וד' ה' כשתתגרש וימות בעלה. קטן שגנב פטור מכפל, ד' ה' ומחזירין הגנוב ממנו. אבדו פטור מן הקרן אף לאחר שהגדיל. עבד שגנב הוא פטור מכפל וארבעה וחמשה ובעליו, אע"פ שהוא ממונו, שיש בו דעת. נשתחרר משלם כפל וד' ה'. ובית דין מכין הקטן כפי כחו כשגנב והעבד מכה רבה שלא ירגילו בכך.

השביחה הגניבה מאל[ן]ה ביד גנב, ככבשה שילדה וגזזה, משלם השבח [ש]השביחה. אחר יאוש משלם כשעת הגניבה. השביחה על ידי שפיטמה, אפילו לפני יאוש, שבח לגנב. גניבה שנשתנת ביד הגנב קנאה הגנב עם השבח אפילו לפני יאוש ומשלם דמים.

16 בבא קמא צג. א. 17 סמ"ג שם.

18 מובא בסמ"ג. וצ"ל: ורשב"ם גורס, ועיין תוספות, בבא קמא שם ד"ה אחד.

19 משפטים, פרשה יח, מהדורת הרבנין רבינו, עמ' 314.

1 רמב"ם, הלכות גניבה, פרקים א—ג; סמ"ג, עשין עא.

2 ויקרא יט, יא. ברמב"ם (פרק א, הלכה א): לא תגנוב. והוא בשמות כ, יג. וראה רמב"ם שם פרק ט, הלכה א.

3 צ"ל: ולסטים.

4 ברמב"ם (פרק א, הלכה ג) שלפנינו הנוסחה הפוכה: לסטים מזויין שגנב אינו גולן אלא גנב אע"פ שהבעלים יודעים בשעה שגנב. ונוסחת מחברנו היתה גם לפני הראב"ד והמגיד משנה. ראה מגדל עוז ולחם משנה שם. 5 שמות כב, ת.

גנב כחושה והשמינה או להפך, טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור — כפל וד' ה' כשעת הגניבה. טבח ומכר הטלה והעגל אחר שהגדילו נעשה שנוי בידו וקנהו ושליו טובה, מוכר ופטור מד' וה'.

היתה הגניבה שוה ד' ובעת הדין שוה ב' — קרן כשעת הגנבה וכפל וד' ה' כעת הדין. היתה שוה ב' ובעת הדין שוה ד', אם שנה אותה, ששברה או אבדה או מכרה ושחטה — כפל וד' ה' כעת הדין. אם מתה הבהמה או אבדה(ה) הכלי מאליו — כפל כעת הדין⁶. אין שמין לגנב ליטול הפחת. אך רואין כמה היה שוה ומשלם כפל, והכלי שבור יהיה לגנב. ואם ירצה הגנב ליטול השבור והפחת, שומעין לו. וכן פסק רש"י ז'. אבל ר"י פסק דמשלם⁸.

הגונב מגנב, אף אחר יאוש הבעלים, פטור מכפל וד' ה', שהרי אין הגניבה לראשון קנויה⁹. גנב מגנב שטבח משלם כפל לראשון, שקנה בשנוי מעשה, וראשון ד' וה' לבעלים. גנב מלוקח מן הגנב אחר יאוש הבעלים, ראשון משלם ד' וה' ושני משלם כפל. לפני יאוש, אחרון. לא ישלם רק קרן.

גנב [מגוי ו]מהקדש, אפילו קדשים קלים והבעלים חייבין באחריותו, פטור מכפל וד' ה', שנאמר¹⁰: [ל]רעהו.

גנב קרקעות ושטרות ועבדים פטור מכפל וד' ה'. שנאמר¹¹: על שור (ו)על חמור, דבענן מטלטלין מגופן¹² ממון. ועבדים הוקשו לקרקעות. שנאמר¹³: והתנחלתם כו'¹⁴. גנב פטר חמור קודם פדיון משלם כפל לבעליו, שאע"פ שאינו עתה שלו יהיה שלו אחר פדיון. גנב טבל וחלב ואכלן משלם דמיהן. גנב תרומה מישראל שהפריש' פטור מכפל, דטובת הנאה שיש לו בה אינה ממון.

גנב וטבח ומכר מאביו ואחר מת אביו משלם ד' וה', מת אביו לפני טביחה ומכירה פטור. גנב וטבח, מכר ואחר הקדיש משלם ד' וה', הקדיש קודם טביחה ומכירה ואחר יאוש משלם כפל ולא ד' וה', אבל הקדיש לפני יאוש משלם ד' וה'. הקדישו בעליו והוא בבית גנב, אפילו לפני יאוש אינו קדוש, שאינו ברשותו, טבח מכר אפילו אחר הקדישו משלם ד' וה'.

שחט לרפואה ולכלבים, או שנמצא טריפה או שחטו בעזרה, הואיל וחולין בעזרה מדבריהם משלם ד' וה'. אבל נוחר ומעקר ונתגבלה בידו משלם כפל ולא ד' וה'. גנב כלאים וטריפה, קטעת, חגרת, סומא, בהמת שותפין וטבח מכר משלם ד' וה'. גנב ונתן והקיף והחליף ופרע בהקיפו או שלחו לדורון או אפילו טבח, מכר אחר, משלם ארבעה וחמשה.

מכר והתנה למוכרו¹⁵ אחר שלשים יום¹⁶ הוכר הגנב, מכרו חוץ מאחד ומאה¹⁷ שבו,

6 צ"ל: הגניבה. 7 בבא קמא יא, א ד"ה אמר שמואל. מובא בסמ"ג שם.

8 הדברים מקוטעים ולא ידענו להשלימם. המנה בגליון והוסף: "הגנב אם ירצה מרמה פ"ק דב"ק תשלומי גנב וגזלן לגזוק וא"כ אפילו סובין יכול". ודברים אלו מובאים בסמ"ג כתמיהה על רש"י, ע"ש.

9 ולבעלים אינו משלם מפני שלא גנבה מרשותם. 10 שמות כב, ה. 11 שם.

12 צ"ל: שגופן. 13 ויקרא כה, מו.

14 הרמב"ם (פרק ה, הלכה ב) מוסיף: והשטרות אין גופן ממון.

15 ברמב"ם (שם הלכה יא): והקנה למוכר. 16 צריך להשלים: ובתוך שלשים יום. 17 צ"ל: ממאה.

חוץ מידו ונצח¹⁸, וכן ששייר בו דבר הגיתר עמו בשחיטה, פטור מתשלומי ארבעה וחמשה. וא"כ¹⁹ מכרו חוץ מגזותיו וקרניו משלם ארבעה וחמשה. מכרה חוץ ממלאכתה, חוץ משלשים יום או יש לו בה שותפות, פטור מתשלומי ארבעה וחמשה²⁰.

שותפין שגנבו וטבח מכר אחד שלא לדעת חבריו פטור מתשלומי ארבעה וחמשה וחייב כפל, לדעת חבריו משלם ארבעה וחמשה.

טבח מכר משפסקו לו הדיינין: צא תן לו, פטור מארבעה וחמשה. פסקו: חייב אתה ליתן לו, חייב, שזה לא ממש פסק דין ועוד עומד בגניבתו.

גנב ומשכו ויוצא, וטבח מכר בבית בעלים פטור מכפל וארבעה וחמשה, הגביהו שם או הוציאו מרשות הבעלים חייב. נתנו ברשותו²¹ בעלים לפדיון בנו ובעל חובו, לדי שומרים וזה שניתן לו משכו פטורין, הגביהו או הוציאו חייב זה שניתן לו, שעדיין לא הוציאו הגנב מרשות בעליו. הכיש וטמן בהמת יער באילנות וטבח מכר שם משלם ארבעה וחמשה.

משלם ארבעה וחמשה אפילו על פי עדי טביחה ומכירה שלא העידו על הגניבה, אבל לא על פי עצמו ועד אחד, שמודה בקנס פטור. הודה בבית דין שגנב ואחר באו עדי גניבה פטור מכפל, שהרי חייב עצמו בקרן קודם. אבל הודה חוץ לבית דין או אמר: לא גנבתי, ובאו עדי גניבה והודה אחר כך בבית דין שטבח ומכר, אם באו אחר כך עדי טביחה ומכירה משלם ארבעה וחמשה.

גנב משני²² (ש) שותפים וטבח ומכר והודה בבית דין לאחד. ובאו עדי גניבה וטבח מכר²³, משלם לזה שכפר חצי ארבעה וחמשה.

טבח בשבת ולעבודה זרה, אפילו שוגג, פטור מתשלומי ארבעה וחמשה, שכל העושה עון מיתת בית דין ותשלומין אין משלם אפילו שוגג. עון מלקות ותשלומין לוקה ולא משלם. שגג או לא התרו בו משלם ולא לוקה. וזה כשבאין כאחת, אבל בא חיוב מיתה או מלקות קודם התשלומין או אחר התשלומין מת או לוקה ומשלם.

טבח פרה השאולה לו דרך גניבה פטור אף מכפילה, שאסור גניבה ושבת באין כאחד. מכר גנב בשבת או לעבודה זרה חייב ארבעה וחמשה, שאין במכירה חיוב מיתה. שחט שלוחו בשבת חייב ארבעה וחמשה, שהגנב לא חייב מיתה.

קרן וכפל וארבעה וחמשה משלם ממטלטלין, אין לו גובין ממטב שדהו. אין לו כלום בית דין מזכירין אותו ויתנו דמיו לגנב, שנאמר²⁴: ואם אין לו וגמכר.

אין אשה נמכרת. אין גנב נמכר על כפל וארבעה וחמשה רק על הקרן. הקרן מאה ודמיו חמישים גמכר ושאר הקרן עם כפל וארבעה וחמשה חוב עד שיעשיר. דמיו מאה ואחד אין גמכר. בגניבתו שיהיו²⁵ כל דמיו נבלעין בגניבתו.

גנב ונמכר וגנב עוד, לראשון, יהיה הכל חוב ולא ימכר, לשאר אנשים ואפילו למאה זה אחר זה גמכר מאה פעמים. גנב לזה ועוד לזה ועוד לזה ודמיו כנגד קרן שלשתן או פחות, גמכר ומחלקין, ושאר הכפריות²⁶ חוב. דמיו יתר לא ימכר והכל חוב.

18 צ"ל: ורגלו. 19 צ"ל: ואם.

20 במכרה חוץ ממלאכתה וחוץ משלשים יום ותפס הגיזק, לדעת הרמב"ם (שם הלכה יב) אין מוציאין מידו.

21 עדי גניבה, טביחה ומכירה. 22 שמות כב, ב.

23 צ"ל: שנאמר: בגניבתו עד שיהיו. 24 צ"ל: הכפלות.

שותפין שגנבלו כאחת משלשין ביניהם וכל אחד נמכר בחלקו מן הקרן. וכל שדמיו יתר על הקרן חייבו ²⁵ אין נמכר.

פרק שני¹

מי שהופקד אצלו דבר ונשבע שנגנב ובאו עדים ששקר טען משלם כפל וארבעה וחמשה אם טבח, מכר אחר שבועה. ולא מביא אשם וחומש, שאין משתלם חומש עם כפל. באו קודם שבועה משלם קרן בלבד. שלח יד בפקדון קודם שבועה פטור מכפל וארבעה וחמשה, שכיון ששלח בו יד נתחייב בו וקנהו. נשבע שנאבד הפקדון וחזר ונשבע שנגנב פטור מכפל וארבעה וחמשה, הואיל ויצא מידי הבעלים בשבועה ראשונה.

נשבע מאבדה שנגנבה, ועדים ששקר מכפל², שנאמר³: על כל אבדה. אבל טען גנבה בלא אונס הרי חייב עצמו, ששומר אבדה שומר שכר ופטור מכפל וארבעה וחמשה. נשבע שנגנב פקדונו ועדים ששקר, אפילו ק' פעמים, חייב על כל שבועה. נשבע שנגנב וחזר ונשבע שאבד ועדים שלא גנב והודה הוא שלא אבד. הואיל ומשלם כפל על פי עדים לא ישלם חומש על שבועה אחרונה אע"פ שהודה.

הפקיד לשנים ונשבעו שנגנב ועדים ששקר האחד והודה אחד משלמין קרן. ואם תפס המפקיד הכפל אין מוציאין מידו. וזה שהודה⁴ משלם חומש על שבועתו.

משנשבע הנפקד שנגנב הוכר הגנב ותבעו הנפקד והודה לו הגנב שגנבה, ותבע המפקיד הגנב וכפר ועדים ששיקר הגנב, אם הנפקד נשבע באמת כשטען שנגנב, נפטר הגנב מכפל בהודתו לשומר, ואם לשקר נשבע, פטור⁵. ואם תפס המפקיד כפל מהגנב אין מוציאין מידו. תבע המפקיד לנפקד ושלם והוכר הגנב ותבעו המפקיד והודה שגנב, ואחר תבעו הנפקד וכפר ועדים שגנב פטור⁶. ואי תפס הנפקד אין מוציאין מידו. וכן הדין בארבעה וחמשה. נשבע נפקד של קטן ותביעה בגדול⁷.

הגונב מרשותו, כגון טלה מעדר שהופקד אצלו, חייב כפל, אפילו החזיר למקומו, שהרי חייב באחריות עד שיודין[ע הבעלים]. אבל פוסק ר"י⁸ כר' ישמעאל⁹ דפטר, כיון שהחזירו. אבל גנב בבית¹⁰ חבירו והחזיר למקומו, אם ידע הגנב בגניבה ולא בחזרה חייב באחריות, ידע אף בחזרה פטור. לא ידע לא בגניבה ולא בחזרה פטור. וזה בדבר שאין בו רוח חיים, כגון סלע, אבל יש בו רוח חיים, כגון טלה מן העדר, אפילו לא ידע לא בגניבה ולא בחזרה חייב באחריות, אפילו מנה הצאן ולא חסר כלום, עד שיודיע הבעלים כדי שישמרו צאנם, שהרי למדן דרך אחרת חוץ מדרך שאר הצאן שבעדרו. עון גדול לקנות גניבה מגנב, שמרגילו לגנוב הואיל ומוצא לוקחים, ונאמר¹⁰: חולק

25 צ"ל: שנתחייב.

- 1 רמב"ם, הלכות גניבה, פרקים ד-ו; סמ"ג, עשין עא. 2 צ"ל: משלם כפל. 3 שמות כב, ח.
- 4 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ז) שלפנינו; וזה שהוא. ברפוס רומי ד"מ כנוסח מתברר.
- 5 שם (הלכה ח): אין מוציאין מן הגנב.
- 6 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט).
- 7 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. 8 בבא קמא קיח, ב. 9 צ"ל: מבית.
- 10 משלי כט, כד.

עם גנב שונא נפשו. הלוקח מגנב קודם יאוש מבעלים ואחר הוכר הגנב חוזר חפץ לבעליו ונותנין בעליו ללוקח הדמים שנתן כפי שישבע הלוקח בנקיטת חפץ בכמה לקח, אם לא יש עדים בכמה לקח, בין לקח שוה מאה בחמשים או שוה חמשים במאה, מפני תקנת השוק ובעלים חוזרין ועושין דין עם הגנב. ואם גנב מפורסם הוא לא עשו בו תקנת השוק ולא יתנו בעלים ללוקח כלום, אלא חוזר הלוקח לעשות דין עם הגנב ומוציא דמיו כפי שישבע הלוקח בנקיטת חפץ כמה נתן, שהרי הגנב לא ישבע שחשוד הוא. וכן הדין כשמשכן הגניבה.

נתיאשו בעלים מהגניבה, אפילו אחר שמכר, קנה לוקח ביאוש ושנוי רשות, ונותן דמי הגניבה ולא היא עצמה ואם לקח מגנב מפורסם ¹¹ אפילו דמים, לא יתן, מפני תקנת השוק. וכן הדין אם היה נושה בגנב שאין מפורסם, יאמר לו הבעלים: הלא האמנתו כבר האמינתו עוד יתבענו לדין ופרע לי ¹². לא עשו תקנת השוק בגנב ופרע בחובו והיקיפו, אך הבעלים יטלו הגניבה בלא דמים וישאר החוב כשהיה.

הלוקח מגנב שאין מפורסם במאה ומכרו ללוקח אחר בק"ך והוכר הגנב, בעל הבית נותן ללוקח שני ק"ך ונוטל גנבתו וילך ויטול מלוקח עשרים שהרויח ומהגנב ק'. וכל זה לפני יאוש. אומר ר"ת ¹³, שגם גנב מפורסם עשו בו תקנת השוק. ואם היה אומר לטובה נתכוונתי להשיב אבידה נאמן לדברי הכל.

אדם שאין עשוי למכור כליו ויצא קול שנגנב ממנו דברים, והכיר כליו וספריו ביד אחר. או עשוי למכור וכלים אלה מכלים העשויין להשאיל ולהשכיר ובאו עדים שזה כליו של זה ישבע זה שהן בידו בנקיטת חפץ בכמה לקח ויטול מבעל הבית ויחזיר כליו. אבל עשוי למכור כליו ולא הם מדברים העשויין להשאיל ולהשכיר אעפ"י שיצא לו שם גנבה בעיר והוכרו כליו, לא יחזירו לו. אבל לנו אנשים בביתו וצעק בלילה: נגנבו כלי וספרי ונמצאת מחתרת ויצאו אנשים שלנו בביתו וצרורות כלים בכתפיהם והכל אומרים: הללו כלי פלוני, נאמן — וישבע זה שהכלים [בידו] בנקיטת חפץ כמה הוציא ויטול מבעל הגניבה ויחזיר כליו. ופרש"י ¹⁴, דמיירי לפני יאוש דאי לאחר יאוש קנה המרחיק ¹⁵ אותם ביאוש ושנוי רשות. אבל הר"ם מקו' ¹⁶, דבספרים לעולם מיירי לפני יאוש, שאין רגילין להתיאש מספרי[ם] שבאי' לעולם ביד ישראל.

גנב מפורסם שנכנס לבית אחד ועדים מעידים שיצא בכלים טמונים תחת כנפיו, אפילו היה שם בעל הבית ואמר לקוחין הן בידי, ובעל הבית אין דרכו למכור כליו ואין דרך להטמין אותן כלים ואין דרכו ¹⁷ להטמין כלים תחת כנפיו, בעל הבית נאמן לומר גנבם בנקיטת חפץ ונוטל כליו. ואם אין אדם מורחק ¹⁸ לגנוב, נשבע זה שבועת היסת שהכלים אלו לקוחין בידו וילך.

כל דבר שחזקתו או רובו גנוב אין לוקחין. לפיכך אין לוקחין צמר או חלב, גדי,

11 צ"ל: אם לקח מגנב מפורסם ואם לקח מגנב שאין מפורסם.

12 הדברים מקוטעים ומשובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ה', הלכה ח').

13 מובא בסמ"ג שם. ועיין תוספות, בבא קמא קטו, א ד"ה והלכתא; רא"ש שם פרק י', סי' יח, ובפלוטא חריפתא שם, אות ש.

14 בבא קמא קיד, ב ד"ה נשבע לוקח. מובא בסמ"ג שם. 15 צ"ל: המחזיק. 16 סמ"ג, שם.

17 של המחזיק בכלים. 18 צ"ל: מוחזק. 19 צ"ל: גיזות.

גבינה מן הרועים אם לא במדבר, או ארבעה צאן וארבעה גסות¹⁹ מעדר קטן וחמש מעדר גדול אפילו ביישוב שאין²⁰ לפנייהם. ולוקחין מפתח גנה ולא מאחורי גנה. ולא לוקחין מנשים ועבדים וקטנים אלא דבר שחזקתן שלהן, כפשתן לנשי גליל. וכלם שאמרו: הטמן, אסור ליקח. ומותר ליקח מן הארים, שהרי יש לו חלק בפירות ובעצים. לוקחים בצים ותרנוגלין בכל מקום מכל זמן²¹ ואם אמר הטמן אסור. לוקחים זתים ושמן מן הבדדין הרבה ולא מועט, שחזקתו גניבה.

מוכין שכובס מוציא שלו, ושסורק מוציא של בעל הבית²². ואם היה שחור על גבי לבן נוטל הכל והן שלו. החייט יחזיר שיורי חוט כדי משיכת מחט, ושיורי בגד שלש אצבעות. לבנים²³ מכן נוטלו. נסורת שחרש מוציא במעצד שלו. ובכשיל של בעל הבית. והכל כמנהג המדינה.

כל מי שנאמר בו של בעל הבית אין לוקחים אותו דבר ממנו אם לא הרבה שנאמר בו הרי שלו לוקחין. ואם אמר הטמן אסור.

הלכות גונב נפש¹

הגונב נפש מישראל, גדול וקטן בן יומו שכלו לו חדשיו, בין זכר בין נקבה, גר, עבד משוחרר, עובר בלאו דלא תגנוב². והמוכרו עובר בלא ימכרו ממכרת עבד³. והואיל [ולאו שנתן למיתת] בית דין — שמיתתו בחנק אפילו אשה, שנאמר⁴: כי ימצא גונב נפש ומת — (ו) אין לוקין על לאוין.

אין חייב חנק עד שיכניס הגונב לרשותו וישתמש ואפילו בפחות משה פרוטה, כגון שנשען עליו ואפילו ישן הגנב⁵, ואחר ימכרנו לאחרים, שנאמר⁶: והתעמ' בו ומכרו. אבל גנבו ונשתמש בו ומכרו ועודנו ברשות הגנב, או נשתמש בו ולא מכרו, או מכרו קודם שנשתמש בו, או מוכרו לקרובי הגנב, כגון לאביו ולאחיו, או שישן הגנב בעודנו גונבו ומשתמש בו ומכרו, או גונב בן ואחיו קטן ואפטרופוס שגנב יתומים שסמוכין אצלו, בעל הבית שגנב הסמוך לשולחנו ומלמד שגנב מתלמידיו שאצלו, דבענן, ונמצא בידו⁸, ולא שמצויין בידו⁹, כל אלה פטור. וכן הגונב נפש עבד וחציו עבד פטור. ורשות לכל אדם להרוג כל מי שבא במחתרת או גנב שנמצא בגג וחצר וקרפף של

20 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ו, הל' א—ג): חזקתו שהוא גונב בדבר זה... אין לוקחין משומרי פירות עצים או פירות אלא בזמן שהן יושבין ומוכרים והטלים והפלט.

21 שם (הלכה ד): מכל אדם.

22 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): הכובס נוטל שלשה חוטיין והם שלו יתר מיכן של בעל הבית.

23 צ"ל: פחות.

1 רמב"ם, הלכות גניבה, פרק ט. 2 שמות כ, יג. 3 ויקרא כה, מב.

4 שתי התיבות האחרונות נשתרבבו לכאן בטעות ומקומן במשפט הקודם.

5 דברים כה, ז. וצ"ל: נפש וגו' ומת. 6 צ"ל: הגנב. 7 שם. 8 שמות כא, סז.

9 צ"ל: בידם.

אדם, בין ביום בין בלילה, אפילו בשבת, בכל מיתה שיכולין להמיתו, אפילו בא על עסקי ממון, הואיל וחזקתו שאם ימנענו בעל הבית יהרגנו, ואפילו בן סומ' ¹⁰ על אביו יהרג, שנאמר ¹¹: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים. אבל אם זרחה השמש עליו ¹², פי', שברור כשמש שלא בא להרוג כי אם בממון, כגון האב הבא על הבן או שנמצא בגנתו ושדהו ודיר וסחר שלו, שאין בעלים מצויין שם ולא בא כי אם בממון יש לו דמים, שההורגו כהורג נפש. וכן גנב שגנב ויצא או פנה עורף ממחתרת או הקיפוהו עדים או בני אדם, אפילו הוא עדיין ברשות זה, יש לו דמים. כל גנב שיש לו דמים ¹³ ששבר כלי'ם] בביאתו פטור.

בתוספתא ¹⁴ מונה ז' גנבים: גונב דעת הבריות (והבריות) שמסרב על חברו ואין בלבו לקרותו, המעוול במדות ומשקלות, הגונב אסורי הנאה שפטור לשלם, הגונב שטרות וקרקעות והקדשות שפטור מכפל, הגונב שור או שה ¹⁵ שמשלם ארבעה וחמשה, הגונב בן חורין, הגונב עצמו מחבירו ושונה פרקו. וזה זוכה, שנאמר ¹⁶: לא יבוזו לגנב כי יגנובו, ולסוף מתמנה פרנס על הצבור ומזכה הרבים ומשלם כל מה שבידו, שנאמר ¹⁷: ונמצא ישרם שבעתים את כל הון ביתו יתן, ואין שבעתים אלא תורה, שנאמר ¹⁸: זקוקה שבעתים. והא דכתיב ¹⁹: חולק עם גנב שונא נפשו, זה הרואה חבירו שגונב וירא הגנב שלא יגיד ונותן לו מהגניבה וכשהגנב משביע כל שידע מהגנבה, אומר לו בשבועה איני יודע, ונמצא עובר שבועתו. ועל זה נאמר: חולק עם גנב שונא נפשו.

הלכות מדות ומשקלות

כל השוקל ומודד חסר משהסכימו העיר, ואפילו לגוי, עובר בלא תעשו עול [במשפט] במדה במשקל ובמשורה ². ולא משלם כפל רק המדה והמשקל. ומפני שחייב בתשלומין לא לוקה. וכל שמשאה בביתו ובחנותו מדה ומשקל חסר עובר משום לא יהיה לך בכיסך ³. ואפילו לעשות מהמדה עציץ למימי רגלים ואפילו לא קנא לוקח ומוכר ⁴ אסור, שמא יבא שאין יודע שחסירה וימדוד בה. ולא לוקה על לאו זה, שהרי אין בו מעשה. ואם מדות ומשקלות העיר נכרות בחותם וזה אינו חתום מותר לשהותו לשאר תשמישי הבית. סלע שנפגמה מן הצד לא יעשנה משקל בין משקלותיו ולא יורקנה בין גרוטותיו

10 צ"ל: הבא. 11 שמות כב, א. 12 שם שם, ב.

13 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (הלכה יג): אם נפל עליו גל בשבת מסקחים עליו ואם שבר כלים בביאתו חייב בתשלומין. אבל מי שאין לו דמים.

14 בבא קמא פרק ז, הלכה ג. ועל השנויים וחלוקת הגנבים בהתאם למספר ז' — ראה ר"ש ליברמן, תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 92—93.

15 וטבחו או מכרו. 16 משלי י, ל. 17 שם שם, לא.

18 תהלים יב, ז. וצ"ל: מזוקק. 19 משלי כט, כד.

1 רמב"ם, הלכות גניבה, פרקים ז—ח; סמ"ג, לאוין קנב; עשין עב. 2 ויקרא יט, לה.

3 דברים כה, יג. 4 ברמב"ם (פרק ז, הלכה ג): שאע"פ שאין זה לוקח ומוכר בת.

ולא יקבנה לתלותה בצואר בנו, שמא יעשה אחר ממנה, אלא ישחוק. או יתוך⁵ או ישליך לים המלח. חסרה ועמדה על מחצה יקיים. עמדה על פחות ממחצה יקוף, על יתר ממחצה יקוף עד שיעמידנה על מחצה. ואם לא חסרה אלא פחות משתות יקיים לשאת ולתת בה אבל לא למשקל, שכל פחות משתות מוחלין רוב העולם. סלע שנפגמה באמצע, אסור למוכרה לחרם והרג שור מן⁶ אחרים. אבל נוקבה ותולה בצואר בנו קטן. ועושה מדותיו סאה וחצי סאה ורביע סאה וקב וחצי קב ורובע הקב ושמינית רובע. ולא יעשה קבים שלא תחליף ברובע הסאה שהוא קב ומחצה. ועושה במדות הלח הין, חצי ההין ורביעית ההין, לוג וחצי לוג ורביעית ושמינית ואחד ושמונה⁷ בשמינית. וכן גריס רבינו חיים כהן⁸, אבל גרסי' בתוספתא⁹: וחצי שמינית. ולא אסרו לעשות שלישיית ורביעית ההין, אע"פ שמתחלפין זה בזה, הואיל והיו במקדש בימות משה רבינו.

טעות הגוי מעצמו מותר. כיצד, כגון שעשה הגוי חשבון וטעה. וצריך שיאמר לו הישראל: ראה על חשבונך אני סומך ואיני יודע, אלא מת שאתה אומר אני נותן לך, כגון זה מותר. שמא יתכון הגוי לבדקו ויבא לידי חילול השם. אבל באבדתו¹¹ ובחשבון אסור¹², אך ידקדק עמו, שנאמר¹³: וחשב עם קונוהו. וזה בכבוש תחת ידך כל שכן שאינו כבוש, והוא בכלל כי תועבת יי' [וגו'] כל עושה עול¹⁴.

והמטעה במשיחת קרקע, בכלל לא תעשו עול במשפט¹⁵ זה משפט מדת קרקע. השיג גבול חבירו, אפילו מלא אצבע, לרשותו בחוקה גולן, בסתר גנב. בארץ ישראל אף עובר: לא תשיג גבול עולם¹⁶. וזה בארץ ישראל דווקא, שנאמר: באדמתך אשר תנחל¹⁷.

חבורה שמקפידין זה על זה שהחליפו חלק בחלק עוברים משום מדה ומשקל והלואה ביום טוב.

המצדיק מאזניו ומשקליו ומדותיו וידקדק בהם (שנאמר) מקיים עשה, שנאמר¹⁸: מאזני צדק... (ו)איפת צדק והין צדק. וכן במדת הקרקע, שאפילו מלא אצבע רואין כמלא כרכום.

המודד הקרקע לא ימוד בחבל לאחד הקיץ¹⁹ ולאחר בחורף, שמתקצר המדה בקיץ. וכן פרשב"ם²⁰, ור"ח²¹ פי', שבימות הגשמים הקרקע חוץ²² ובימות החמה מתבקע ומוסיף במידתו. אבל בקנה ושלשלת ברזל מותר.

וד' אמות הסמוכין לחריץ מזולזין במשח[ח]ת, לשפת הנהר אין מודדין כלל, שהד' אמות הן של רשות הרבים.

5 שם (הלכה ו'): יחתוך. בגמרא בבא מציעא נב, ב: יתוך. עיין דקדוקי סופרים שם, הערה ש.

6 צ"ל: שמרמין. 7 צ"ל: בשמונה. 8 מובא בסמ"ג, לאוין שם.

9 בבא בתרא פרק ה. ולפינו: וחצי שמינית ואחד משמונה בשמינית. עיין תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 142.

10 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרק יא הל' ד-ה. 11 שם: טעות הגוי כאבדתו ומותר.

12 הלכות גניבה שם, הלכה ח. 13 ויקרא כה, נ. 14 דברים כה, טז.

15 ויקרא יט, לה. 16 דברים יט, יד. ושם: גבול רעץ. וראה משלי כג, י.

17 דברים שם. ושם: בנחלתך אשר תנחל. 18 ויקרא יט, לו. 19 צ"ל: בקיץ.

20 בבא בתרא פט, ב ד"ה לאחד בימות החמה. מובא בסמ"ג שם. 21 מובא שם ושם

22 צ"ל: כוץ

אין עושין משקלות של ברזל ועופרת ומיני מתכות כאלה, שמעלין חלודה ומתחסרין. אבל עושין של צחיח סלע וזכוכית ואבן שוהם ודוגמתן. אין עושין המחק של דלעת, שמקיל, ושל מתכת, שמכביד. אבל עושין של זית ואגוזים ושקמה, ולא של ²³ אשכרוע. לא יעשה צד אחד מהמחק עב וצד אחד קצר. ולא ימחוק בבת אחת שמפחית למוכר ולא מעט מעט שמפחית ללוקח ²⁴. לא יטמון משקליו במלח להפחיתן. וכן פר"ת ²⁵, שהמלח מיקל ושואב כובדה וכן בירוש' ²⁶, שהמלח שואב. אבל רשב"ם ²⁷ פי', שמכביד. ולא ירת[נ]ח במדת הלח, ואפילו מדה קטנה ביותר, שהתורה הקפידה בכל שהרי ²⁸, שנאמר: ובמשורה אחד מל' ²⁹ בלוג. פי' ³⁰, ירתיח להעלות אשקומא. ועובר משעת הרתיחה. חוט מאזני מוכרי עששיות ברזל שאותין ³¹ השוקל בידו צריך להיות תלוי באויר שלשה טפחים וגבוהין מן הארץ שלשה טפחים ואורך קנה ממאזנים ואורך החוטם י"ב טפחים. של מוכרי צמר וזכוכית, אורך החוט שני טפחים וגובהו מהארץ שלשה ³² טפחים וארך הקנה והחוטם תשעה טפחים. חוט שתולין בו הכילים ³³ וחוט מאזני זהב וארגמן טוב, ארכו ג' אצבעות וגבהן מן הארץ ג' אצבעות לארך ³⁴ הפלס וארך השלשלאות כמו שירצה. וחייב המוכר להכריע ללוקח בעת ששוקלו, שנאמר ³⁵: אבן שלימה וצדק, צדק ותן לו. בלח אחד למאה, ביבש אחד לארבע מאות. ובמקום שנהגו להכריע יותר יכריע. ולא ישקול אחד ויכרע, אחד ויכרע, אלא אחר הכל נותן הכרעו. מקום שנהגו בדקה לא ימוד בגסה או להפך. למחוק לא יגדוש ויוסיף דמים. לגדוש לא ימחוק לפחות דמים. מדינה שמוסיפין במדותיה לא תוסיף יתר על שתות, כגון קב חמשה לא יעשה יתר על ששה, אבל ששה עושה. סיטון יקנה מדותיו אחד לשלשים יום, בעל הבית ל"ב חדש. ור"י ³⁶ פוסק איפכא כרשב"ג דהלכה כמותו בכל מקום ששנה, חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה. וחנוני פעמים בשבת וממחה משקליו פעם אחת בשבת ומקנה באבנים ³⁷ כדי שלא יחלידו.

23 צ"ל: ושקמה ושל.

24 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ז) שלפנינו: ולא ימחוק מעט מעט מפני שמפחיתו למוכר ולא ימחוק בבת אחת מפני שמפחיתו ללוקח. וכנוסח מחברנו בכתביד ששון 1043, ובכתביד בריטש מוזיאום 486—87. וכן הוא בגמרא בבא בתרא פט, ב.

25 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא בתרא שם ד"ה שלא.

26 מובא בסמ"ג ובתוספות שם. ואין בירושלמי שלפנינו. עיין תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 141—142.

27 בבא בתרא שם ד"ה במלח. מובא בסמ"ג. 28 צ"ל: שהוא.

29 צ"ל עליפי הרמב"ם (שם הלכה ז): מל"ג. 30 רשב"ם שם ד"ה שלא ירתיח, וסמ"ג שם.

31 ברמב"ם (שם הלכה ט): שני. 32 צ"ל: הפלס.

33 צ"ל: ואורך. 34 דברים כה, טו.

35 הדברים לקוחים מן הסמ"ג. עשין עב. ושם: עוד שינוי בפרק הספינה (בבא בתרא פח, א) ...

סיטון מקנה מדותיו אחד לשלשים יום ובעל הבית אחד ל"ב חדש, רשב"ג אומר חילוף הדברים.

וקיימא לן (שם קעז, א) כרשב"ג בכל מקום במשנתנו חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה. ורבינו משה

פסק כרבנן. ונראה שאומר כן מפני שיש אמוראים שאין סוברים כל זה כי אם רבי יוחנן לבדו ...

37 ברמב"ם (שם הלכה יח): מאזנים.

הלכות גזל

השוקל ג' רבעי ליטרא גותן ליטרא בכף אחת ורביע באחרת, שאם יתן חצי ורביע באחת, שמא יפול הרביע ולא יבחין הלוקח.
בית דין חייבין להעמיד שוטרים בכל עיר ועיר לעיין מאזניהם, מדותם ולפסוק השערים. ואם יראו חסר יקנסוהו כפי השעה. והמפקן¹ ע השער ומוכר ביוקר מכין אותו וכופין אותו למכור כשער השוק.
גדול עונשן של מדות מעריות, שזה בין לחבירו וזה בין המקום. וכל הכופר במצות מדות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחלת הצווי. וכל המודה, מודה ביציאת מצרים שהיא גרמה כל הצווי.

הלכות גזל

פרק ראשון¹

הגזול חבירו שזה פרוטה עובר בלא גזול². והואיל ומצות עשה להשיב, שנאמר³: והשיב [את] הגזילה, לא ילקה ואפילו שרף הגזילה, שהרי חייב לשלם דמיה. ודין תורה אסור לגזול כל שהו. ואפילו לגוי עובד עבודה זרה, שצריך להחזירו. ואפילו מאן דאמר גזל' הגוי מותר⁴, זהו שצערו.

גזול הוא שלוקח ממון מחבירו בחזקה, או נכנס לרשותו שלא ברצון ונטל כליו, או תקף בעבדיו ובהמתו ונשתמש בהם, או שירד לשדהו ואכל פירותיו, כמו ויגזול [את] החנית מיד המצרי⁵.

עושה זה שהופקד לו פקדון או חייב שכירות והלואה והלה תובעו ולא יכול להוציא, שהוא אלם, ועובר, שנאמר⁶: לא תעשוק את רעך.

כשיחזיר חייב להחזיר הגזילה עצמה, אפילו נתיאשו בעליה ואפילו מת הגולן והרי הוא ביד בניו, שנאמר⁷: אשר גזל. ואפילו בנה מקורה שגזל בית ולא נשתנית, דין שיקעקע כל הבירה ויחזיר קורה. אבל מפני תקנת בעלי תשובה תקנו ליתן דמיה ולא יפסיד הבנין. ואפילו בנאה בסוכת⁸ ובתוך החג תובעו משום⁹ דמיה. אבל אחר החג, הואיל ולא נשתנית ובנייה בטיט, מחזיר הקורה. אבל כל גזל שנשתנה ביד הגולן או אבד משלם לעולם הדמים, אפילו לא נתיאשו הבעלים, שקנה בשנוי.

נשתנית או נשתנית בלא ייאוש¹⁰, קנה הגולן כל שבח¹¹ שהשביחו, ואפילו מאליה, אחר יאוש ולא משלם רק כשעת גזילה. ששמין השבח ונטל מהגזול כשמחזיר לו, מפני תקנת השבין.

מכרה הגולן ונתנה, אפילו לא נשתנית, ונתיאשו, קנאה הלוקח ביאוש ושנוי רשות ולא תחזור בעצמה.

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים א—ג; סמ"ג, לאוין קנב; עשין עג.

2 ויקרא יט, יג. 3 שם ה, כג. 4 בבא מציעא קיא, ב. 5 שמואל'ב כג, כא.

6 ויקרא יט, יג. 7 שם ה, כג. 8 צ"ל: משלם.

9 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ב, הלכה ב): נתיאשו הבעלים ממנה ולא נשתנית.

הגזול והשבית ומכר והוריש לפני יאוש או הורש והלוקח השביתו קנה לוקח ויורש השבח ונוטל ¹⁰ דמי השבח מהגזול.

מכר הגזול לגוי, אפילו השבית הגוי, חזרת. מכרה הגוי לישראל אחר שהשבית קנה השבח, ואי תפס הגזול אין מוצאין מידו.

גזל פרה ונתעברה, רחל ונטענה, אפילו ילדה וגזזה קודם העמדת דין, ונתיאשו בעליה, גזות וולדות של גזול. ואם עדיין לא ילדה וגזזה שמין ונוטל השבח מן הגזול ומחזיר הבהמה עצמה. אבל גזל מעוברת ונטענה ונתיאשו וילדה וגזזה משלם דמי עומד לילד וליגזו. ואם לפני יאוש או קודם שגשגנית ילדה וגזזה, אפילו נתעברה ונטענה ביד הגזול, אע"פ שהגזול חייב באונסיהו, ברשות בעליה היא.

גזל והקדיש אחר יאוש הרי היא ברשות הגזול משעת הקדש. אבל משעת גזל עד הקדיש בשבח הבא מאליו כוולדות, של בעלים, אבל שבח כמ' מפסם, אף לפני יאוש נוטל מהגזול שבח הפסום משבח ¹¹ שיש בו הוצאה.

שנוי החזור כגזל נסרים ודבקן ועשה תיבה במסמרים, עפר ועשה לבנים ¹² לא קנה, שאיפשר לפרק הנסרים ולהדק הלבנים ולהתיר ¹³ המטבע ולחזור כמ' שהיה, ולא דומה לגזול עצים ושיפן ¹⁴ וקצצן, [אין] צמר וצבע ונפץ ולבן, או טווי ועשה בגד, לבנה ועשה עפר, אבן וסתתו, מעות והתיכן, שכל אלה אם יעשה כשהיה פנים חדשות הן. גזל מעות ישנות וחדשן לא קנה, שהרי יתישנו כשהיו. חדשות וישנן קנה, שאם יחדשן פנים חדשות הן. גזל דקל מחובר וקצצו, אפילו כרתו חליות, לא קנה, עשהו קורות קנה, גזל קורות גדולות ועשה קטנות לא קנה. קצצן לוחות שנשתנו שמם קנה. גזל לולב והפריס ¹⁵ עליו קנה. עליו ועשה חופיא לא קנה ¹⁶, גזל טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור, קנה אפילו לפני יאוש ומשלם כשעת הגזילה. גזל כלי ושברו לא ישום לו הפחת אך משלם דמיו והשבור לגזול, ואם ירצו הבעלים ישומו לו, שבח יוקר כגון גזילה שלא נשתנית והוקרה אפילו לאחר יאוש חוזר לבעלים.

גזל חבית שזה דינר והוקר בד', שברה או נתנה ומכרה משלם ד' כשעת הוצאה מן העולם. נשברה או אבדה מאליה משלם דינר כשעת הגזילה, שזה בשעת גזילה ד' ובשעת הוצאה מעולם דינר משלם ד' אפילו שברה מאליה.

הגזול או מזיק ענף ¹⁷ שיש בו ג' תמרים ואם היה נמכר בזול משאם נמכר אחת אחת ושילם בבת אחת ¹⁸, אבל ההקדש באחת אחת.

גזל בהמה והזקינה או חלתה חולי שאין לה רפואה או גזל טבע שנסדק ¹⁹ או פסלו

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד) : דמי השבח מן הגזול ומחזיר לו הגזילה וחזור הגזול ונוטל.

11 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט) : וכן כל כיוצא בזה משבח.

12 צריך להשלים על-פי שם (הלכה יא) : לשון של מתכת ועשאהו מטבע.

13 צ"ל : ולהתיר.

14 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפניו : ושרפן. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

15 שם (הלכה יד) : הפריד.

16 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם) : ועשה חופיה קנה.

17 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ג) : חותל. עיין פירוש המשנה להרמב"ם, כלים פרק טז, משנה ה.

18 צ"ל : ישלם כבת אחת. 19 צ"ל : מטבע ונסדק.

מלכות או גזל פירות והרקיבו, יין והחמיץ משלם כשעת הגזילה, כמו גזל כלי ושבירו. אבל חלתה הבהמה ויש לה רפואה, עבדים והוקינו, מטבע ונפסל במדינה ויוצא במדינה אחרת, פירות והרקיבו מקצתו, תרומה ונטמאת, חמץ ועבר עליו פסח, בהמה [ו]נעבדה בה עבירה או נפסלה ליקרב או יוצאה ליסקל, אומר לו: הרי שלך לפניך ומחזיר אותה בעצמה, וזה כשמחזירה, אבל נשרפה הגזילה או אבדה אחר שנאסרה בהנאה יחזיר דמיה כשעת הגזילה, לפיכך אם כפר בו אחר שנאסרה בהנאה ונשבץ חייב לשלם קרן, חומש, אשם.

גזל בהמה ורכב וחרש ודש בה והחזירה, אע"פ שעבר בלאו פטור מכלום, שהרי לא הפסידה ולא הכחישה. ואם הוחזק זה לעשות כך, קונסין אותו ואפילו בחוצה לארץ ושמן השכר או השבח ומשלם לבגול.

תק(ו)ף עבד חבירו ועשה בו מלאכה פטור, שנוח לו שלא יבטל עבדו. ואם בטלו ממלאכה אחרת משלם כפועל: תקף ספינתו שאין עשויה לשכר ועשה מלאכתו בה שמין פחתה ומשלם. עשויה לשכר וירד לה בתורת שכירות שלא ברשות, רצה בעליה ליטול שכרה או פחתה נוטל, ירד בתורת גזל נותן הפחת.

דר בחצרו שלא מדעתו, אם החצר אינה עשויה לשכר, אע"פ שדרך זה הדר לשכור מקום לעצמו, אין צריך להעלות לו שכר, שזה נהנה וזה לא חסר. אבל החצר עשויה לשכור, אפילו אין דרך זה הדר לשכור, צריך להעלות לו שכר, שהרי חסרו ממון. צבע צמר בסמנין שלא מדעתו, משלם דמי שהפסיד בצמר. ואם תפס הניזק דמי חסרון הסמנין אין מוציאין מידו.

השואל שלא מדעת גולן הוי, שאם נטל כלי מיד בן ועבד חבירו ונשתמש בו שלא מדעתו נתחייב באונסין, ואם החזירו לבן ולעבד ואבד מהן חייב לשלם. חטף משכון מיד הלוח שלא ברשות בית דין, אפילו חייב לו, או הממשכן חבירו²⁰, גולן הוי. החושב לשלוח יד בפקדון אין חייב באחריות. שלח בו יד, ואפילו על יד בנו ושלוחו, חייב באונסיו אפילו לא חסרו ממון אלא נטלו ממקום למקום ברשותו כדי לשלוח בו יד חייב, ששלחות יד אין צריכה חסרון. ואומר ר"י²¹, דמחשבה הנזכרת כאן ובקדשים היינו דבור שהרי מבין²² הספר²³ על כל דבר פשע²⁴ גבי משנה זו²⁵.

הגביה חבית ליטול ממנה רביעית חייב בכלה, אבל הגביה הכיס ליטול ממנה דינר מדברים שאין גוף אחד, ספק חייב בכל הכיס או בדינר בלבד. נטל מקצת פירות המופקדין חייב באחריות פירות שנטל בלבד, נפסד השאר מחמת מה שנטל, כגון הטת חבית ולא הגביה ונטל רביעית והחמיצה משלם דמי כלה כשעת הגזילה. נשברה אחר שנטל הואיל והיא במקומה, משלם מה שנטל בלבד.

הכופר בפקדון בבית דין, הוא ברשותו בעת שכפר גולן הוי וחייב באונסיו.

20 ברמב"ם (שם הלכה טז): ואין צריך לומר אם נכנס לתוך בית חבירו ומשכנו.

21 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג, עשין עג. והשוה חוספות, בבא מציעא מג, ב ד"ה החושב.

22 צ"ל: מביא. 23 בבא מציעא מד, א. 24 שמות כב, ת. 25 בבא מציעא מג, ב.

פרק שני

הגזלן משלם על פי עצמו ועל פי עדים קרן בלבד. ואין משלם על פחות משה פרוטה אע"פ שעבר. גזל ג' אגודות שוות ג' פרוטות והוולו לשתי פרוטות והחזירן חייב פרוטה השלישית.² גזל שתיים שוה פרוטה והחזיר אחת גזילה אין כאן. השב גזילה אין כאן. גזל ביישוב הרי הוא באחריותו עד שיחזירנו ביישוב. גזל והבליע בחשבון או החזיר לכיסן שיש בו מעות יצא, דמונה הוא המעות שהחזיר בכלל מעותיו ומנין שלא מדעת פוטר. אבל החזיר לכיס שאין בו מעות לא יצא עד שיודיעו לכיס פלונית החזרתי.

הנגזל נאמן בשבועת גקיטת חפץ, כשיטעון על גזלן שנכנס למשכנו בפני עדים ואין תחת כנפיו כלום וכשיצא ראוהו בכלים תחת כנפיו, ונאמן לומר: כך, גזלתי, מדברים שאמור בהן או שאמור שמפקידין לו בדברים האלה, ואיפשר שהיו תחת כנפיו. ראוהו עדים שנכנס למשכנו ולא ראוהו בעת שיצא, או יצא ואין נראה תחת כנפיו כלום, ובעל הבית אומר: כך וכך.³ אפילו מכחיש העדים ואמר: לא נכנסתי, פטור מגו דאי בעי אומר: נכנסתי ולא נטלתי, שפטור בשבועת היסט. עד מעיד שנכנס ונטל כלים תחת כנפיו ולא יודע מה הן והוא אומר: לא גזלתי גזל.⁴

כמו שנגזל נשבע ונטל כך שומרו ואפילו אשת השומר נשבעת ונטלת מן הגזלן. לא יש שם כי⁵ שכירו ולקישו של גזל, מחרים הנגזל חרם סתם על מי שנטל מביתו כלום ואינו מודה בבית דין. ואפילו הגזלן המודה⁶ מקצת מחזיר המקצת בלבד, שאין הנגזל טענה טענת ודאי. ואין הגזלן יכול לישבע, שחשוד על השבועה.

הגזלן אחד מחמשה ולא ידוע מי [הנגזל]⁷ ... תובע ... נשב' ... ומשל' ... א...]. אמר לשנים: גזלתי אחד מכם או אביו של אחד מכם ואינל יודע מי הוא, משלם ומחלקין ביניהן. ולא קנסוהו, הואיל ואין לו תובע. אבל בא לצאת ידי שמים ישלם לכל אחד. טען גזלתי מאה, וכופר הכל, פטור בשבועת היסט. מודה מקצת משלם הודאתו ונשבע שבועת התורה על השאר כדין מודה מקצת.

ראו עדים שנכנס לבית חבירו שלא בפני בעל הבית ונטל משם כלים בגלוי, ואפילו עשוי הנגזל למכור כליו, ואומר: מכרתם לי או משכנתם לי או בחוב שחוייבת לי תפשתים, אינו נאמן. שכל הנכנס לבית חבירו שלא בפניו ונטל כלים משם והוציאם בפני עדים בחזקת גזלן הוא ויחזיר בלא שבועה. ואפילו לא ראוהו נכנס כי אם עד אחד, הואיל ולא יכול לישבע, שהרי אינו מכחיש העד וכל המחוייב שבועת התורה כזה בעבור העד ולא

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים א, ד—ה; סמ"ג, עשין עג.

2 ברמב"ם (פרק א, הלכה ו): והחזיר לו שתיים חייב להחזיר השלישית הואיל ובתחלה היתה שוה פרוטה.

3 צ"ל: כך וכך נטל.

4 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ד, הלכה ה): הרי זה נשבע בנקיטת חפץ שלא גזל.

5 צ"ל: כי אם. 6 צ"ל: הודה.

7 והשלמה בגליון אינה ניתנת לקריאה בשלימותה ויש להשלים עליה הרמב"ם (שם הלכה ט): הנגזל וכל אחד ואחד מהם תובעו ואומר: לי גזלה, אע"פ שאין שם עדים שגזל, הרי כל אחד מהם נשבע שזה גזלו ומשלם גזלה לכל אחד ואחד. 8 שם (הלכה יא): דרך משכון לקחתי בחובי.

יכול משלם. לפיכך אם כפר ואמר: לא נכנסתי, נשבע כך להכחיש העד שבועת התורה ונפטרה. אין עד כלל שנכנס אך טענו נכנסת וגזלתני והשיב: דרך משכון וחוב ולקחתים⁸, נשבע וגובה חובו מן המשכון, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. וכן יש לדקדק מההיא נסכא דר' אבא⁹. לפי זה הא דגר' בירוש'¹⁰: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא ארום סכינתיה, פי': סכיני הוא זה בידך, אמר: לא היא סכינתך נפקי מתותי ידיה עד דאת יהיב לי בדיה¹¹ אתו לקמיה דשמואל א' זיל הב ליה סכינתיה וזיל דון עימיה. יש לפרש, בשלקח הסכין בפני עדים. א"כ ליכא למימר חטפי ודידי חטפי כי הך נסכא דר' אבא. בא לבית חבריו שלא בפניו ונטל כלים בפני עד אחד ואין העד יודע כמה נטל, וגזול אומר: עשרים כלים היו בביתי, וגזול אומר: עשרה נטלתי והם שלי, ישלם העשרה, שמחוייב שבועה ואין יכול לישבע. ולא ישבע על השאר, אפילו שבועת היסת, שאין הנגזל טוענו ודאי.

חטף בפני עד דבר והודה שחטף ושלח חטף, הואיל ומחוייב שבועה בעד אחד ולא יכול לישבע, שהרי לא מכחישו, חייב להחזירו. לא היה שם עד כלל פטור בשבועת היסת ששלח חטף. ואלו הכחיש העד ואמר: מעולם לא חטפתי, פטור בשבועת התורה שלא חטף. חטף בפני עד אחד ואמר: שלי חטפתי ועשרים היו, אפילו אין העד יודע כמה חטף משלם העשרים, הרי יודע בודאי שהזהובים חטף. ואלו היו שנים היה חייב לשלם ונמצא בעד אחד מחוייב שבועה ואין יכול לישבע. אמר החוטף: עשרים חטפתי והעשרים שלי. ונגזל אמר: חטף¹², הואיל ואין עד יודע מנינם משלם עשרים שהודה ונשבע שבועת התורה על השאר. ודעת המיימוני¹³, הואיל ולא הודה אלא שלי חטפתי דיו בשבועת היסת. תקונה הדבר הגזול מן הגזול עבר משום לפני עור לא תתן מכשול¹⁴. ואסור ליהנות בדבר הגזול שידע בודאי ואפילו לאחר יאוש. כגון לרכוב ולחרוש בבהמה גזולה. גזל בית או שדה אסור לעבור בתוכה (אלא) או להכנס בה מפני החמה והגשמים. אם דר בתוכה מעלה שכר לנגזל. ואסור לסייע [לשנות] הגניבה מכמות שהיה בתחלה, כגון לעשות מבגד עליון שורקוט כדי כלי קאהו (?) העולם. גזל עצים ועשה גשר אסור לעבור עליו.

מי שעבר ואכל גזילה אחר יאוש פטור. קודם יאוש ורצו בעלים מלגבות מאוכל גובין, שעדיין ברשותו הוא. רצו מן הגזול גובין. גזל ומת, בין האכיל הגזולה לבניו לאחר יאוש, בין לא האכיל אך מכרה או אבדה, אם הניח קרקע ישלם דמי הגזילה אבל לא ממטלטלין. אבל עתה שתקנו הגאונים לגבות בעל חוב ממטלטלין אפילו במלוה על פה גובה הנגזל נמי ממטלטלין. הלוקח מטלטלין מן הגזול יתן הנגזל ללוקח דמים שנתן ולוקח גזילתו וחוזר ותובע הגזול בדמי הגזילה. אם כבר נתיאשו הבעלים קנה לוקח עצמה של גזילה ולא יחזירה. אסור ליהנות מהגזול, ואם מיעוט שלו אע"פ שרוב ממונו גזול, ממנו [מותר]. בני אדם שחזקתן גזלנים וחזקת ממונם מגזול, כגון מוכסים גוי העומק¹⁵ מאליה

9 בבא בתרא לג, ב; שבועות מז, א. 10 שבועות פרק ו, הלכה ח. מובא בסמ"ג שם.

11 בירושלמי: אמר, לית הדין סדינא נפיק מן ידי עד דתתן לי מה דאית לי בידך. בסמ"ג: א"ל לית סכינא הוא נפק מתותי ידי עד דאת יהיב לי כל מה דאית לי בידך.

12 צ"ל: מאה חטף. 13 רמב"ם שם הלכה טז. 14 ויקרא יט, יד. 15 צ"ל: העומד.

או מהמלך ואין לו קצבה לוקח מה שרוצה ומה שרוצה¹⁶, וכגון ליסטים אסור ליהנות מהם. נטלו מוכסים כסותו והחזירו לו כסות אחר, נטלו חמורו והחזירו לו חמור אחר, הרי הן שלו, שזו כמכירה וחזקתו שנתיאשו הבעלים. ואם חסיד הוא יחזיר לבעלים הראשונים. אבל מוכס ישראל שהמלך פסק קצבה שליש או רביע או דבר קצוב ונודע שהמוכס נאמן ולא מוסיף על קצבת המלך, דין המלך דין הוא ואינו בחזקת גזלן והמבריה עצמו (ו) מהמוכס עובר, שגזל מנת המלך ואפילו למלך גוי.

וכן מלך ששם מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה אי על כל שדה דבר קצוב או שגזר שכל מי שיעבר על דבר זה או מי שימצ' בשעת הגורן בשדה אפילו לבעל השדה [נ]לקחו כל נכסיו למלך¹⁷ וכל כיוצא בדברים אלה, אינו גוזל לישראל המגבה זה למלך ובחזקת כשר הוא.¹⁸ שלא יוסיף ולא ישנה כלום ולא יקח לעצמו כלום. ורש"י¹⁹ פ"י, כגון שבא ד' שותפין כגון והביאו הג' חלקים לסתם והרביעי פוצ' בגורן, פורע מנת המלך בשביל כולן.

וכן מלך שכעס על אחד²⁰ ולקח שדהו וחצרו אינה גזל והלוקחה מהמלך שלו היא, ולא יחזיר לבעליה, שדין מלך הכועס על אדם ליקח ממונו. אבל מלך שלקח שדה דרך חמס שלא כדין שחקק הוי גזלן והלוקחו מוציאין מידו. כלל הדבר: כל דין שיחקק המלך לכל ולא יהיה [ל]אדם אחד בפני עצמו, כגון שוטרי המלך שמכרו שדות במס הקצוב עליהם²¹ אינו גזל. אבל לקח מאיש זה בלבד שלא כדת הידועה לכל הוי גזל, כגון²² מכרו השדה במס שעל הראש אינו ממכר אם לא היה דין המלך כן. וכן השיב ר"ת²³.

אם דין המלך שכל מי שלא יתן המס שעל השדה תהיה השדה לנותן המס וברח בעלי השדה מפני המס ובא זה ונתן שעליה²⁴ למלך ואכל פירותיה, דין עד שיחזרו הבעלים. וכן אם דין המלך שמי שיתן מס הקצוב על האיש ישתעבד בזה שלא נתן ואחר נתן על זה העני ישתעבד בו יותר מדאי, שדין הוא, ולא ממש כעבד. מלך שכרת אילני בעלי בתים ועשה מהן דרך או חומה מותר ליהנות בה. וכל זה במלך שהסכימו עליו מדינתו והוא אדוניה' והם עבדיו, דאם לא כן הרי הוא כגזלן בעל זרוע דינא דין²⁵.

16 צ"ל: ומה שרוצה מניה.

17 הדברים מסורסים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ה', הלכה יב): שיעבור על דבר זה ילקחו כל נכסיו לבית המלך או כל מי שימצא בשדה בשעת הגורן הוא יתן המס שעליה, בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה.

18 צ"ל: והוא שלא.

19 בבא קמא ק"ג, ב ד"ה דמשתכח בבי דרי. מובא בסמ"ג שם. ויש לתקן את הדברים על-פיו: כגון שהיו ד' שותפין בגורן והביאו הג' חלקים לביתם והרביעי נמצא בגורן.

20 ברמב"ם (שם הלכה יג): על אחד מעבדיו ושמשיו.

21 על השדות. 22 עיין רמב"ם שם הלכה יד.

23 סמ"ג שם. ועיין: אור זרוע, בבא קמא, ס"ו תמו; כרם חמד כרך ז', עמ' 48; איגוס, תשובות בעלי התוספות, עמ' 58.

24 צ"ב: מס שעליה. 25 צ"ל: שאין דינו דין.

הלכות גזל

פרק שלישי¹

המציל מנהר ומזוט הים ושלולית הנהר ומגיים² ודליקה ודוב ונמר וברדלס ומלסטים גוי, אם ידע בודאי שנתיאשו הבעלים, הרי אלו שלו, ואם לא ידע יחזיר, כאביי דאמר³ ייאוש שלא מדעת לא הוי יאוש (כאביי). ואע"פ שמשמע שאביי מדבר באין יכולין הבעלים להציל, כך פ' ר"י⁴: אין יכולין להציל בתחילת השטיפה עד שיתרחקו ולא יודע מי⁵ הוא, שאם אין יכולין להציל כלל אפילו בדבר שיש בו סימן, הרי אלו שלו מפני שאבודה ממנו ומכל אדם. אבל המציל מלסטים ישראל הרי אלו שלו, בסתם אם לא ידע בודאי שלא נתיאש שאין סתם אדם מתיאש בלסטים גוי⁶, מפני שבעלים יודעים שגוים מחזירין מיד הגזלן בלא עדים רק באומד הדעת.

המלקט שחליים הצומחין בפשתן כשהן לחים, הואיל ומפסידין הפשתן מותרין משום גזל. אבל יבשו, שכבר הפסידו מה שהפסידו, אסורין.

מי שנתחלפו כליו בבית האבל או בבית המשתה לא ישתמש עד שיבא הלה⁷ או⁸ ויטול שלו. אמר לו האומן: טול כלי זה, ישתמש בהן עד שיבא הלה שמא כליו של אומן הוא או מכרו לו⁹.

הגזול קרקע והפסידה על ידי שחפר בה וקצץ האילנות ושחת המעינות והרס הבית. ישלם כשעת הגזילה או דמי ההפסד מנכסים בני חורין, אם לא כבר עמד בדין ונתחייב ואחר כך מכר שגובה מנכסים משועבדים, וכן מה שאכל מהפירות. אבל גשחתה מאליה, ששטפה נהר או להטה אש או שלקחה המלך עם כל בתי ושרות המדינה, אומר לו: הרי שלך לפניך, שקרקע בחזקת בעליה קיימת ואין אחריות הפס(י)ד[ה] עליו אם לא מה שהפסיד עצמו, מה שאין כן במטלטלין ועבדים¹⁰. אבל אנס המלך הגזלן בלבד ואמר לו: הראה לנו כל מה שיש לך, והראה שדה הגזולה בכלל שדותיו וגטלה המלך, ישלם כמותה או דמיה.

השבח הגזלן השדה והשבח יותר על היצאה נוטל היצאה בלבד מן הגזלן. ואם היצאה יתירה על השבח נוטל שיעור השבח בלבד. מכרה והשביח הלוקח והשבח יתר מן היצאה נוטל היצאה מבעל השדה והקרן—ממשו¹¹.—עם השבח [מהגזלן]. ואם ידע

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים ו, ט—י; סמ"ג עשין עג.

2 כן במשנה בבא קמא קיד, א. ברמב"ם (פרק ו, הלכה ב): מן הגוים.

3 בבא מציעא כא, ב.

4 מובא בסמ"ג שם. והשווה הגהות מיימוניות, הלכות גזילה ואבידה שם אות א.

5 שם: של מי.

6 הדברים מקוטעים וצריך לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): אבל המציל מיד לסטים גוי... חייב להחזיר שסתם הדבר שלא נתיאשו הבעלים.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): ויחזיר ויטול את שלו. נתחלפו לו בבית האומן אם אשתו ובניו של אומן נתנו לו או שנתן לו האומן ואמר לו: טול כליו, הרי זה לא ישתמש בהם עד שיבא הלה.

8 צ"ל: ויחזיר. 9 שם: או בעל הכלי צוה את האומן למכרו לו.

10 ברמב"ם (פרק ט, הלכה א) שלפנינו לא נזכרו עבדים. אך נוסחת מחברנו היתה גם לפני הראב"ד והמגיד משנה. עיין שם. 11 צ"ל: נוטל.

הלוקח שהיא גזולה כשלקחה נוטל הקרן בלבד ומפסיד שאר השבח[היתר על היצאה. ואם היצאה יתיר[ת] על השבח, בין ידע בהם ¹² בין לא ידע שהיא גזולה, נוטל קרן מגזולן ממשועבדים ושיעור שבח מהנגזל. אבל הלוקח פירותיה משום כלם ¹³ לנגזל וגובה מהגזולן מבני חורין. ואם ידע בה שנגזלה לא גובה כלל רק הקרן.

המוכר שדה שאינה שלו לא קנה לוקח, אם לא שחזר הגזולן ולקחה מבעליה או שנתנה הנגזל לגזולן או גבאה מהנגזל בחובו [ויש] לנגזל קרקע אחרת לגבות ולא גבה רק זאת, שאז נתקימה ביד הלוקח, שהרי טרח הגזולן ליקחנה ולהירצות הנגזל ליתנה לו כדי להתחזק באמן לקיימה ביד הלוקח. אבל נפלה לו בירושה או חזר ומכרה לאחר או נתנה או הורישא או אפילו לקחה מהנגזל משנתחייב כבר לשלם ללוקח ¹⁴ לא נתקימה ביד הלוקח, שאין מוחזק בזה באמן.

הגזול שדה והוחזק גזולן בה ולקחה מהנגזל אחרי כן והנגזל טוען מכרתיה באונס גזולותו, אם יש עדים שמסר הגזולן מעות לו בשבילה, נותן הנגזל הדמים ויטול השדה. ואם לא מעידים ממניין המעות אך מהודאתו שנטל מעות מהגזולן וטען עתה שמחמת יראה טען כן, הואיל והוחזק גזולן יטול שדהו בלא דמים. ואין צריך הנגזל לעשות מודעא על זה המכר כמו תלילה ¹⁵ וזבין שזביניה זביני אם לא מסר האנוס מודעא, הואיל ולא גזולו עדיין כלום.

גוי אנוס שמכר שדה ישראל לאחר מפני חוב ונוק שיש לגוי על בעל השדה, כאשר הודה בעל השדה או עדים (או עדים) מעידים, או שיש שר שיכול בעל השדה להזמין הגוי לדין לפניו ויכול לכופו, הואיל ויכול לומר לו הלוקח: למה לא תבעתו לדין אין בעל השדה יכול ליקחנו מיד הלוקח.

אנוס שהורג ישראל אם לא יפדה עצמו בשדהו ולקח שדהו ואין ביד בעליו ליקחנו או ששהה ביד האנוס י"ב חדש, כל הלוקחו מהמציק זכה בו, אך יתן לבעליו רביע הקרקע או שליש המעות, שהרי המציק מוכר מכך ¹⁶ בזול בשביל שאינה שלו.

הנוטע שדה חבירו שאין עשויה ליטע שלא ברשות ידו על התחתונה. אמר בעל ¹⁷: עקור אלניך ולך, שומעין לו. אמר הנוטע: הריני עוקר אלני, אין שומעין לו, שמכחיש הקרקע. אבל השלים בעלים לנטע ומראה בדעתו שרצונו הוא או נוטע ברשות (ו) בעל ידו על העליונה, שאם היצאה יתר על השבח נוטל ¹⁸ שבח יתר נוטל השבח.

הנוטע שלא ברשות בשדה שעשויה ליטע או בונה בחצר סתם בנין המועיל לאותו חצר כמנהג המקום, שמין כמה רצון איש ליתן בשדה זו ליטע, בבנין זה לבנות. ופרשב"ם ¹⁹, שנוטל כשאר אריס העיר. ור"י ²⁰ אומר, שנוטל פחות מאריס, לפי שהאריס קבוע יותר וגם נוטל יותר משכיר יום. (ונוטל).

אבל בנה חורבת[ן] שלא ברשות ידו על התחתונה. אמר הבונה: עצי ואבני אטול,

12 צ"ל: בה.

13 צ"ל: אבל הגזול שדה ומכרה ואכל הלוקח פירותיה מחשבין עליו כל הפירות שאכל ומשלם.

14 לדעת הרמב"ם (שם הלכה י') צריך גם שתהיה הכרזה על נכסי הגזל שהם עומדים למכירה.

15 צ"ל: תלויה. 16 צ"ל: לכך. 17 צ"ל: בעל השדה.

18 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק י, הלכה ז): ההוצאה ואם.

19 בסמ"ג שם מובאים הדברים בשם רש"י והוא בבבא מציעא קא, א ד"ה גלית אדעתך.

20 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג.

בבית שומעין לו ולא בשדה, שמכחיש הקרקע. אמר לו בעל הקרקע: טול מה שבנית, שומעין לו.

כששמין ההוצאה יטול שבועת²¹ בנקיטת חפץ כמה הוציא. ואם אמר: ישומו הדיינים בפחות שבשערים, ישומו ויטול בלא שבועה. וכן הנוטל השבח בלבד ודין ידו על העליונה אין צריך שבועה.

כל ששמין לו ונוטל שאמר: לא נטלתי, נשבע ונוטל, שיאמרו [לבעל השדה]: לא ידעת כמה תתחייב לו איך נתת(י). אבל שמו לו ואמרו לבעל השדה: תן, אפילו עדיין לא נשבע היורד, בעל השדה נפטר בשבועת היסט שנתן, שהקרקע בחזקת בעליה. בעל שהוריד אריסין בשדה אשתו ואחר כך גרשה, אם בעל אריס נסתלקו אריסיו, שירדו על דעת הבעל ושמין להן על התחתונה. אינו אריס, על דעת הקרקע ירדו ושמין עליונה.

פרק רביעי¹

כל החייב לחבירו בדין אלו הודה, בין על (נ)גזל וגניבה ועושק וחמס ופקדון ואבידה ושכירות וחלוקה², וכפר ונשבע והודה מעצמו משלם קרן וחומש, שאם גזל ארבעה משלם חמשה, ואם גזילה קיימת יחזירה ונותן דמי רביע שלה. ומביא אשם גזילות. אבל חייב על ידי אביו, כגון גזל או נפקד אביו והבן יודע וכפר הבן ונשבע והודה, אם גזילה קיימת משלם קרן וחומש ולא אשם. נשבע האב והודה הבן משלם קרן בלבד. אין קיימת, אפילו לא נשבע אב, משלם קרן בלבד, שנאמר³: אשר גזל, פרט לגזל אביו.

נשבע לגוי פטור מחומש, שנאמר⁴: וכחש בעמיתו, ואין חייב חומש על כפירת פחות משה פרוטה. באו עדים ועומד בכפירתו. הואיל וחומש לכפרה, פטור. גזל וכפר ולא נשבע ואחר הודה, אין חייב לרדוף אחר הנגזל להחזיר לו עד שיבא וישאלנו. אבל נשבע, הרי נתייאש הנגזל וחייב לרדוף אחריו אפילו עד סוף העולם. ואפילו החזיר הכל חוץ מפרוטה יוליכם אחר הנגזל. הודה לו אחר שנשבע⁵ שנאמר: לאשר הוא לו יתנו⁶. לא יתן לבן הנגזל ולשלוחו אם לא עשאו הנגזל שליח בעדים. ואין הלכה כרבה⁷ דבעי שיעשה לו כל דיני הרשאה. נתן לב"ד הגזל וכיוצא בו יצא. שלם או נמחל הקרן ולא החומש או פחות מפרוטה הקרן⁸ אין חייב לרדוף. ואין חוששין שתיקר הפחות ויעמוד על פרוטה. אבל שלם או נמחל החומש ולא הקרן או

21 הלשון מגימגם. ברמב"ם (שם הלכה י'): אינו נוטל כלום עד שישבע.

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים א, ו—ח; סמ"ג, עשין עג.

2 של שותפים ונשאר ממון אצל אחד מהם. 3 ויקרא ה, כג. 4 שם שם, כא.

5 הרברים משובשים. ויש אולי לתקנם עליפי הטהות מיימוניות, גזילה ואבידה, פרק ז, אות א: פירש"י (בבא קמא קד, א ד"ה ונשבע) אפילו הודה לו אחר שנשבע. 6 ויקרא ה, כד.

7 בבא קמא שם. 8 כלומר, או שמחל על הכל חוץ מפרוטה בקרן.

9 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק ז, הל' יא—יב): משה פרוטה בקרן חייב להוליכו אחריו... המחזיר את הקרן לבעלים וכפר פעם שניה בחומש ונשבע עליו נעשה.

הכל חוץ⁹ החומש כקרן ומשלם חומש אחר וכן לעולם עד שיתמעט חומש שיכפור מפרוטתו, שנאמר¹⁰ : וחמישיתו יוסיף עליו.

גזל ומת הגזול, יחזיר גזילה או דמיה או נשתנית¹¹ ליורשין. נשבע ומת גם החומש ליורשין.

גזל אביו ונשבע ומת אביו, אבד גזילה או נשתנית, מחשב עם אחיו מקרן וחומש. ואם גזילה [קיימת] יחזירה היא עצמה¹² לבניו. אין לו, אך¹³ נותנה לבעל חובו בהלוואתו או לצדקה ויאמר : זה גזל אביו.

וכן גזל גר ונשבע והודה וזקפו עליו הכל במלוה ומת הגר, אפילו זכה בגזילה, חייב להוציאה מתחת ידו. במה דברים אמורים, שהודה בנתיים, אבל גזל גר שאין לו יורשים ונשבע ומת הגר ישלם קרן וחומש לכהני אותו משמר ומביא אשמו, שנאמר¹⁴ : ואם אין לאיש גואל, זה גר, ואשם שכתו' זה דמי הגזילה. לפיכך, כמו שאין מקרבין בלילה אשם כך מחזיר גזל הגר בלילה לא יצא. ואין כהנים חולקים גזל הגר כנגד גזל הגר כמו שאין חולקים בשר אשם כנגד אשם אחר. והמחזיר גזל גר שאין שוה פרוטה לכל כהן מאנשי משמר לא יצא, שנאמר¹⁵ : המושב ליי, שתהיה השבה לכל אחד. וגר קטן חזקתו בלא גואל בלא בדיקה, שנאמר : איש, שאין אתה צריך לחקור כי אם לגזול¹⁶.

הגזול חמץ מגר ועבר הפסח, אלו הגר קיים אומר : הרי שלך לפניך, מת יתן לכהנים דמיו כשעת הגזילה, שכהנים בו כמקבלי מתנות ואין איסור הנאה מתנה.

כהן שגזל גר¹⁷ ומת הגר יתן לבני המשמרה ולא יזכה בגזל. גזלן שהפריש אשמו וגזילו לכהנים ומת הגזול קודם כפרה, יורשי הגזול יזכו בגזל, ואשם ירעה שיפול¹⁸ בו מום. אבל נתן כבר הגזילה אין יורשיו מוציאין מהכהנים, שנאמר¹⁹ : אשר יתן לכהן לו יהיה, ואפילו הגזול קטן שאין מתנתו מתנה. ודווקא אנשי משמר השבת אבל נתן למשמרות אחרות יוצאו משמר השבת מהם.

אין מקריבין האשם עד יחזיר הקרן לבעלים או לכהנים בגר. נתן הקרן והוקרב אשמו נתכפר בלא חומש. ומ"מ חייב ליתן החומש אחר (או) הכפרה.

כל הכתוב לענין²⁰ חומש ממעט עבדים, שטרות וקרקעות, שאין חייבים חומש ואין חוזרין לכהנים. ולעולם קרקע בחזקת בעליה. שאפילו נמכרה לאלף זה אחר זה ונתיאשו הבעלים חוזרת.

אין²¹ יוצא בדיינין. וזה הוא הגזל מדבריהם : לא יפריח יונים ביישוב שהזכר מביא נקבה או הנקבה הזכר משובך אחר. אך²² עופות וחיה ובהמה. לא יצוד יונים ביישוב שהן של אחרים. ולא יפרוס גשבין²³ ליונים אם לא מרחיק מהישוב ד' מילין. ובישוב כרמים ובתוך שובכין, אפילו שלו ושל גוי ושל הפקר אפילו ק' מיל רחוק מן הישוב

10 ויקרא ה, כד. 11 צ"ל : אבדה או נשתנית.

12 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הל' ב — ג) : לפיכך נותן את הגזולה ואת החומש לאחיו ועושה עמהן חשבון. אם אין לו אחין שנמצא זה הגזול לבדו הוא היורש מוציא הגזולה מתחת ידו. 13 צ"ל : בנים. 14 במדבר ה, ח. 15 צ"ל : לגדול.

16 שאין לו יורשים. 17 צ"ל : עד שיפול. 18 במדבר שם, י. 19 צ"ל : בענין.

20 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה טז) : כל מי שיש בידו גזל של דבריהם אין. 21 צ"ל : אף.

22 צ"ל : נשבין. וכן הגירסא בסמ"ג שם ובמגיד משנה (שם הלכה ח). ברמב"ם : גישובים. וכן הוא

לא יפרוס, שהיונים של בעלי כרמים והישוב²³. מרחיק שובכו מן העיר ג' אמה ובשדה ג' אמה לכל רוח השדה, שלא יאכלו יונים בשד' אחרים. לקח שובך בתוך שדה קרוב מאד אין חייב להרחיק.

המשחק בקוביא, כגון בעצים וצרורות ודוגמת[ן] או בריות²⁴ בהמות ועופות מי ירוץ יותר שכל הנוצה חבירו ירויה כך, אפילו לוקח ברצון בעלים, גזל הוי, הואיל והרויה דרך שחוק והתול. והמשחק בקוביא עם גוי, אע"פ שאין בו משום גזל, יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובשיבוש של עולם.

מצודות חיה ועופות ודגים שנפלו לו מיני חיה במצודתו לא ישלם אחר ניקר²⁵. המעיינות המושכין הרי הן של כל אדם: עני המנקף בראש זית של שכחה לא יטלנו אחר בארץ.

הגזול נחיל דבורים או מנעו מבעליו אם בא ברשותו, גזל מדבריהם. ויש רשות לבעל נחיל לילך ליקח נחילו בשדה²⁶ ומה שיוזק ישלם. אבל לא יקוץ סוכו בעבור נחילו על מנת ליהם²⁷ דמים. ונאמנת אשה או קטן לומר: מכאן יצא נחיל זה, אם משיחין לפי תומם ובעלים שואלין אחר הנחיל, הואיל וקנין דבורים מדבריהם.

כל הגזול חבירו שוה פרוטה כנוטל נשמתו, שנאמר²⁸: כן ארחות כל בוצע בצע [את] נפש בעליו יקח. ואע"פ[כ] אם אין הגזילה קיימת ובא הגזול מאליו להתחזיר דמי הגזילה תקנת חכמים שלא יקבל ממנו, אך עוזרין ומוחלין אותו לקרבו לדרך הישר. וכל המקבלו אין רוח חכמים נוחה הימנו. ואומר ר"ת²⁹, שרבי שתיקן תקנה זו לא תקן כי אם לדורו. ואומר ר"י³⁰, דהתם מיירי בגזול שהורגלו לכך מעולם ולכך קשה לשוב אם לא נקל עליו. ומשום הכי פרשו כך, דהא מצינו כמה מעשים שחייבו לשלם כי ההיא דגזל (א)פדנא³¹.

כל המתאוה בית ואשה וכלי חבירו, כיון שפתה בלבו איך יקנה דבר זה עובר בלא תתאוה³². הלך וקנה אותו דבר שפתה בלבו והפציר בחבירו למכור לו אפילו בדמים יקרים, עובר בלא תחמוד³³, שצריך מעשה בחמוד, שנאמר³⁴: לא תחמד כסף וזהב (אשר) עליהם ולקחת לך. חימוד שיש בו מעשה, והתאוה בלב. (וחמוד). ואין לוקין על לאוין אלו, שאין בהן מעשה.

תאוה מב[ן]אה לחמוד במעשה לגזל, וגזל לשפיכות דם, שאם מנעוהו בעליו מלגזול יהרגנו. וראה במעשה דנבות ואחאב³⁵. על כן יפנה אדם לבו במדות הטובות ובתורה וביראת השם ולא יבא לידי מדות אלו. ורש"י³⁶ והר"ם מקוצי³⁷ חולקים על דברי המיימוני מזה ואו' שלא תתאוה ולא תחמד לאו אחד הוא. דאל"כ החמיר בבית ובאשת³⁸ איש, שהרי כתוב: לא תתאוה בבית ולא באשת איש. ונ"ל שהדין עמו, שאלו כדבריהם היה לו לכתוב לא תאוה כמו לא תחמד ומדכת' תתאוה ותחמד ש"מ שחלוקין הן.

בבבא קמא עט, ב. 23 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 24 צ"ל: בחיות :

25 הדברים משובשים ומקוטעים. ראה רמב"ם (שם הלכה יב) וסמ"ג. 26 צ"ל: בשדה חבירו.

27 צ"ל: ליתן. 28 משל א, יט. 29 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא קמא צו, ב ד"ה בימי.

30 = רבינו יצחק. מובא שם ושם. 31 בבא קמא צו, ב. 32 דברים ה, יח.

33 שמות כ, יד. 34 דברים ז, כה. 35 מלכיס"א, פרק כא. 36 דברים ה, יח.

37 סמ"ג, לאוין קנח. 38 צ"ל: מבאשת.

הלכות השבת אבידה

פרק ראשון¹

[מצות] עשה להשיב אבידת ישראל, שנאמר²: השב תשיבם לאחריך. והרואה אותה ונתעלם ממנה והניחה עובר בלא תראה [את] שור אחריך³, ובטל העשה. לקחה ולא השיבה עובר: לא⁴ תוכל להתעלם ולא תגזול⁴. אפילו בעל האבידה אוכל נכילות לתיאבון ורשע. אבל אוכל להכעיס ומין ואפיקורוס ועובד עבודה זרה ומחלל שבת בפרהסיא, אסור להחזיר להן כגוי, שהמחזיר אבידת עובר⁵, שמחזיק רשעי עולם. אבל המחזירה להתפאר כמה בעלי אמונה ישראל, משובח וקדש השם. ולעולם מכניסין כליהם שלא יגנבו, מפני דרכי שלום.

עיר מחצה גוים ומחצה ישראל ומצא בה אבידה נוטל ומכריו, בא ישראל ונתן סמגין חייב להחזיר. רוב העיר גוים שלו. רוב ישראל או רוב מצויין שם ישראל חייב להכריז. אבל מצא בסרטיא ופלטיא גדולים ובבתי כנסיות ומדרשות שגוים מצויין שם ומקום שרבים מצויין שם המציאה שלו. ואפילו בא ישראל ונתן סימניה, שנתיאשו בעלים ואמרו: גוי מצאה. והחסיד ראוי לו להחזיר כשיתן סמניה.

מצא בעיר רוב גוים חבית יין, היין אסור בהנאה וקנקנה מותר משום אבידה. בא ישראל ונתן סימניה מותרת בשתיה למוצאה.

עוף שהשליך בשר בחצר אחרת, אפילו רוב העיר ישראל, מותר משום אבידה, שהרי נתיאשו בעליה. מצא בזוט ים וצלולים נהר⁶ שאינו פוסק, אפילו יש בה סימן שלו, שודאי נתיאשו בעליה, וכת': תאבד ממנו⁷, ולא לכל אדם, פרט לזו שאבודה מכל אדם. המאבד ממנו לדעת, כגון הניח פרתו ברפת בלא פתח⁸ וקשירה, אע"פ שאסור ליטול לעצמו, אין זקוק להחזיר, שנאמר: תאבד, פרט למאבד מדעתו.

אבידה פחות מפרוטה אין חייב להחזיר וליטפל בה. זקן וחכם שמצא דבר שאם היה שלו לא היה מחזירה שאינה לפי כבודו, בשל חבירו גמי פטור, אם לא התחיל מעט להחזירה, כגון הכיש בבהמה, שאז חייב להחזירה. דרכו להחזיר בשדה ולא בעיר פטור בעיר וחייב בשדה עד שיגיע לבעלים, אע"פ שנכנס בה לעיר. וראוי לחסיד להחזיר ואפילו אינה לפי כבודו.

כהן לא יטמא בבית הקברות להחזיר אבידה, דלא אתי עשה דאבידה לבטל עשה דקדושים יהיו⁹ ולא דלא יטמא¹⁰, ואומר ר"י¹¹, דעשה דאבידה השוה בכל דוחה לאו ועשה דכהן שאין שוה בכל (יאכל ואין). אבל צוהו אביו שלא יחזיר, לא אתי עשה דכבוד לדחות לאו ועשה דאבידה ויחזיר.

לעולם חייב ליטפל באבידה, אפילו ברחה מאה פעמים, עד שיחזירה לרשות בעליה המשתמר. ואין צריך דעת בעלים. וכן ראה בהמה בורחת מן הדיר והחזירה למקומה

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים יא — יב; סמ"ג, עשין עד. 2 דברים כב, א.

3 צ"ל: על לא. 4 שם שם, ג; ויקרא יט, יג. 5 צ"ל: אבידת גוי עובר עבידה.

6 צ"ל: ובשלוליותו של נהר. 7 דברים כב, ג. 8 דלת. 9 ויקרא כא, ו.

10 שם שם, ד.

11 רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות בבא מציעא ל, א ד"ה הא. עיין שם ושם.

אין צריך דעת בעלים. אבל אם החזירה לשאין משתמר, כגנה וחורבה, ואבדה חייב באחריותה. וזה חייב ליטפל בה בשחרית שבעליה יראוהו אפילו הוא מקום שאין משתמר¹². הרואה מים הבאין לשטוף בניין ושדה חבירו, חייב לגדור בפניהם, שנאמר: לכל אבידת¹³... לרבות אבידת קרקע.

פגע באבידתו ואבידת אחר, יכול להחזיר שניהם יחזיר, ואם לאו אבידתו קודמת ואפילו לשל רבו ואביו. אבידת רבו קודמת לשל אביו אם רוב חכמתו של תורה למד ממנו, ואם אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת.

הניח אבידתו שוה דינר או עוסק במלאכה שוה דינר והניח והחזיר אבידת חבירו שוה מנה — אין לו אלא שכרו הראוי לו ולא הפסידו אם לא התנה עם הבעלים או בפני ב"ד אטול הפסדו, שאז יטול. ואם לא הציל של חבירו, אע"פ שירד להציל, אין לו אלא שכרו הראוי לו כפועל בטל¹⁴. אין שם ב"ד ובעלי[ם] להתנות, שלו קודם.

וכן נושא חבית יין ששפין¹⁵ יינו להציל דבש חבירו אין לו אלא שכרו הראוי לו. ואם התנה לבעליו או בפני ב"ד נותן הפסדו. אבל זה נושא קנקן ריקן ואמר לו בעל הדבש¹⁶ הציל דבשי בקנקן ואתן לך חציו או כך וכך, הואיל והאחר לא הפסיד כלום, שיחק בו ולא יתן רק שכרו הראוי לו. מעבורת לפניו ואמר לו: העבירני ואתן לך דינר, נותן שכרו הראוי לו. ואם היה צייד בטל¹⁷ מצודתך והעבירני נותן תנאו. ומעשה¹⁸ באחד שנגנב ממונו ונדר מאה דינר לאחד שיעשה השבעת שדים שידע מי גנבו וכן עשה. וחייבו ר"י¹⁹ לשלם לו המאה דינרים שגדל לו. וכן בענין הרפואות דרך בני אדם לתת דמים מרובים ולא נאמן בזה שיחק בו.

גוים²⁰ שטרף שירא ואין יכולין להציל מידם ואחד הציל, לעצמו. יכולים להציל, אע"פ שאחד שהציל ואמר לעצמי אני מציל, הציל לאמצע אם לא שלא דחקו האחרים להציל. פסקו ממון לגייס מחשבין לפי ממונם ולא לפי נפשות. שכרו תייר להוליכם לדרכם מחשבין לפי ממונם ונפשותם.

מצאין²¹ חמרים וספנין להתנות: כל שיאבד חמורו וספינתו מעמידין לו חמור וספינה אחרת. ואם פשע בהם לאבדם אין מעמידין. אבד חמורו ואמר: תנו לי דמיה ולא תקחו [לי] חמור, אפילו יש לך²² חמור אחר בשירא, אין שומעין לו, שיהא זהיר לשמור בהמתו.

ספינה שהקילו ממשאה והצילה מחשבין²³ לפי ממון. מוכסין²⁴ שמחלו מחלו לאמצע. ואם אמרו לשם פלוני מחלנו מה שמחלו מחלו לו. השוכר הפועל להציל, כל שהציל למשכיר. ואם אמר: לעצמי אני מציל, משאמר דבור זה חזר בו מהשכירות) והצלה לעצמו.

12 הדברים מגומגמים. ברמב"ם (פרק יא, הלכה טו): החזיר את האבידה בשחרית למקום שהבעלים נכנסין ויוצאין בשחרית אינו חייב להטפל בה, שהרי הבעלים רואין אותה אע"פ שהוא מקום שאינו משתמר. 13 דברים כב, ג. 14 ראה רמב"ם שם פרק יב, הל' ג — ד. 15 צ"ל: ששפך. 16 ראה רמב"ם שם, הלכה ו. 17 צ"ל: ואמר לו בטל. 18 סמ"ג שם. 19 = רבינו יצחק. 20 צ"ל: גויים. 21 צ"ל: רשאים. 22 צ"ל: לו. 23 יש כאן השמטה עלידי הוומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה יד): לפי משאוי ואין מחשבין.

24 סמ"ג שם בשם התוספתא (בבא מציעא פרק ת, הלכה כה, מהרורות צוקרמנדל, עמ' 390). ועיין ר"ש ליברמן, תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 123 — 124.

כל אבידה שחייב להחזיר חייב להכריז ולהודיע, אע"פ שהזולה על פחות משהו פרוטה, הואיל והיתה שוה פרוטה בעת מציאה. מצא מעות מכריז: מי שאבד מטבע יבא ויתן סימנין ויטול, וכן מכריז: מי שאבד כסות, בהמה, שטרות, ולא יחזיר רק בסימן מובהק (ומדה ומשקל ומניין ומקום אבידה²). ולא יחזיר לרמאי עד הביאו עדים שהיא שלו. ומשרבו הרמאים התקינו להביא עדים שאינו רמאי ויטול בסימנין. פר"י³ מדה או משקל או סימנין או מקום האבידה סימנין מובהקין הן. ונר' להר"ם מקוצי, דהלכת כרב אשי דמספקא ליה פ"ק⁴ מה שמחזירין אבידה בסימן שאינו מובהק אם מן התורה או מדרבנן. ואם כן גט שאבד שיש שם איסור, לא יחזיר רק בסימן מובהק, כגון: נקב יש בצד אות פלוני. [ו]משמ' שם שמדה ומשקל שמחזירין על ידיהן הן סימנין מובהקין⁵.

שנים שנתנו סימנין כאחד, ואפילו עד אחד לאחד, תהיה מונחת עד שיודה האחד או שיעשו פשרה. אבל אם יש שני עדים לאחד, אפילו בלא סימנין, ינתן לו. זה בא בעידי אריגה להוציא שמלה וזה בעידי נפילה, יתן לעדי נפילה. [זה] מדת ארכו וזה מדת רחבו, יתן לארכו, שאיפשר ששער הרחב. זה בא במדת ארכו ורחבו וזה במשקלו, יתן למשקלו. זה בארכה ורחבה וזה בגמיו⁶, יתן לארכה ורחבה.

מתחילה היה מכריז רגל ראשון ואומר: ראשון, ורגל שני ואומר: שני, ושלישי אומר סתם, שלא יתחלף שני בשלישי. ואחר שבעת ימים לאחרון⁷ מכריז, שילך שומע לביתו לממש כליו ויחזור בג' ימים וישמע הכרוז. ועוד התקינו⁸ להכריז בבית כנסיות ומדרשות, משרבו אומרי⁹: מציאה למלך, התקינו להודיע לשכניו, לידעיו ודיו.

ואם לא בא אדם על כרוזו תהא מונחת עד שיבא אליהו. וחייב באחריותה, ולא באונסיה, כשומר שכר, שכל זמן שעוסק [בשמירתה פטור מכמה עשה]. וכן פר"א¹⁰. אבל רשב"ם¹¹ פסק דשומר אבידה כשומר חנם כרבה¹², דהלכתא כוותיה לגבי דרב יוסף בר מעינין שדה ומחצה¹³.

ובודקה שלא תפסיד, שנאמר¹⁴: והשבותה, ראה איך תשיבנו. כסות צמר ינער סוחר¹⁵ לל' יום, ולא במקל ולא בשני בני אדם, ושוטחה לצורכה בלבד ולא לצרכו ואפילו לצורכה. באו אורחים לא ישטחנה, אפילו לצורכה, שלא יגנבו אותה.

כלי עץ משתמש בהם, שלא ירקבו. כלי נחשת בחמין ולא על ידי האור שמשחיקין. כלי כסף בצונן ולא בחמין, שמשחירין. מגרפות וקרדומות ברך ולא בקשה, שמפחיתן.

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים יג—יד: סמ"ג, עשין עד.

2 מה שהסגרנו בתוך הסוגריים יש למחוק. ראה ההערה הבאה.

3 תיבה זו יש למחוק. ועל התהוות השגיאה ראה סמ"ג שם.

4 דבבא מציא (יח, ב).

5 צ"ל: שאינם מובהקין.

6 כן בבבא מציא כח, א. ברמב"ם (פרק יג, הלכה ז): האמירות. עיין מגיד משנה וכסף משנה שם.

7 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): ואחר רגל האחרון בשבעת ימים.

8 שם (הלכה ט): משחרב בית המקדש התקינו. 9 שם: משרבו האנסין ואמרו.

10 = רב אלפס, בבא קמא פרק ו, רמז קטו.

11 ראה רשב"ם, בבא בתרא קמג, ב ד"ה והלכתא. וראה להלן הערות 18, 20.

12 בבא קמא נו, ב. 13 בבא בתרא קיד, ב; קמג, ב. 14 דברים כב, ב. 15 צ"ל: אחת.

כלי זהב וזכוכית וכסות פשתן לא יגע עד שיבא אליהו. וכך הדין בפקדון שבעליו¹⁶ למדינת הים. ספרים קורא בהם אחד לל' לא יודע לקרות גוללן כל ל' יום. ולעולם לא ילמד בהם לכתחלה. לא יקרא וישנה ויתרגם ולא יפתח יותר מג' דפין ולא יקראו שנים בשני ענייניו, שמא ימשך זה וזה, ולא שלשה אפילו בעניין אחד.

מצא תפלין, הואיל ומצויין שם דמיהן ומניחן עליו. שעושה ואוכל, כפרה וחמור ותרנוגלין בעבור הביצים, מטפל י"ב חדש מיום המציאה לשוכרו ולהאכילו. ואם שכר יותר הוי לבעליו. מכאן ואילך שם דמיהן והן שלו ושל בעלים בשותפות כדין השם בהמה לחבירו.

עגלים וסייחים של רעי' מטפל שלשה חדשים, של בריאה שלשים יום. אוזנין ותרנוגלין גדולים שלשים יום, קטנים ודבר שטפולו מרובה משכרו שלשה ימים, ואחר מוכרן בבית דין. וכן פירות שהתחילו להרקיב מוכרן בבית דין.

ומשתמש בדמים. ואם נאנסו חייב לשלם אפילו לא גשתמש, הואיל ויכול להשתמש. וזה בדמי אבידה, הואיל ונטפל בה, אבל מעות אבידה לא נשתמש¹⁷ והוי שומר שכר כרב יוסף¹⁸, שהרי פטור ליתן פרוטה לעני וכמה מצות, שהרי כל זמן שאוכלה¹⁹ בהשבתה פטור מטעם כל העוסק במצות פטור מן המצוה, שאי אפשר לקיים שניהם. אבל רב צמח גאון ור"י²⁰ פסק²¹ דהלכה כרבה דאמר שומר אבידה הוי שומר חנם, דהלכה כרבה לגבי דרב יוסף בכל התלמוד חוץ משדה קנין²² ומחצה.

ימי הטפול אם האכילן משלו נוטל מהבעלים. ונראה למימוני²³ בלא שבועה. וכן המוצא מציאה לא ישבע מפני תקון העולם, שלא ימנעו להחזיר המציאה. ואפילו אמר: שני כיסין קשורים ולא מצא רק אחת לא ישבע.

פרט הכתוב²⁴ שור ושה, ולהחזיר אפילו גזת שה וגזת זנב שור שהוא דבר מועט. חמור²⁵, להחזיר אפילו בסימני מרדעת שעליו. שמלה, לכיוצא בה שיש סמנין ותובעין. אבל בלא תובעין, כגון נתיאשו מותר אפילו בסימנים.

זה הכלל, [ב]אבידה: שאין בה סימנין, כיון שאבד וידעו בעלי' שאבד, כגון מסמר אחד או מחט אחת או מטבע אחת, אפילו אמר: של מלך פלוני שמי כתוב עליה, שחזקתו להוציא, או אפילו דבר שיש בו סימן שמצא כיס וניכר²⁶ או במקום שרובו גוים, או בחול ועפר ואפילו הביא כברה לחפש, דעתו לחפש דבר אחר, הוי בחזקת שנתיאשו בעליו והוי שלו. דבר שיש בו סימן, כשמלה ובהמה, בחזקת שלא נתיאשו וחייב להכריז אם לא ידע שנתיאשו, שאמר: ווי לי לחסרון כיס וכיוצא בדברים אלו שדומה שנתיאשו. נפל ממנו דינר ולא יודע הוא אע"פ שכשידע בו שנפל יתיאש אינו יאוש עד שידעו בעלים דקיימא לן כאבוי ביע"ל קג"ם²⁷ והי', הוי יאוש שלא מדעת אפילו בדבר שאין²⁸ ואפילו החזיר לו הדינר אחר שנתיאשו מתנה היא וכבר עבר. נטלו לפני יאוש

16 צ"ל: שבעליו הלכו. 17 צ"ל: ישחמש. 18 סמ"ג שם. וראה לעיל, הערות 10 — 11.

19 צ"ל: שטורה.

20 = ורבינו יצחק. מובאים בסמ"ג שם. וראה תוספות, בבא קמא נו, ב ד"ה בההיא.

21 צ"ל: פסקו. 22 צ"ל: עניין. 23 רמב"ם שם, הלכה יט. 24 דברים כב, א.

25 שם שם, ג. 26 צ"ל: בים ובנהר. 27 בבא מציעא כב, ב.

28 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יד, הל' ה — ו): שאין בו סימן... הרואה חברו שנפל ממנו דינר על הארץ ולא ידע בו ונטל הדינר קודם יאוש עובר על עשה ועל שני לאוין...

על מנת להחזירו ולאחר יאוש גתכון לגזול עובר השב תשיכם. נטלו אחר ידיעת בעליו שנפל הרי נתיאש ועובר: לא תוכל להתעלם.
ראה דבר שנפל אפילו מג' ואין בו שוה פרוטה לכל אחד חייב להחזיר, שמא מחל האחד לחבירו חלקו ונמצא מפר²⁹ שוה פרוטה.
מצא דבר שאין בו סימן עם שיש בו סימן יכריו ואם אמ' הבעלים לא נפל ממני אלא³⁰. אם שלו או של אחר. ואם הכלים ישנים שיש לו בהם טביעות עין יכריו, שמא יבא תלמיד חכם שאינו משנה כלל כי אם בדברי שלום בין איש לחבירו או במסכתא לומר: אני שונה נדה והוא שונה מקואות, כדי שלא ישאלו לו שאלות, או בפוריא לומר לא שכבתי במטה זאת והוא שכב, כדי שלא יראו בה קרי, או באושפיזא שא' לא נתארחתי אצל פלו' והוא נתארח, שלא יבואו רבים להתארח אצלו ולאותו אדם יכול להחזיר האבידה בטביעת עין.

פרק שלישי

המוצא אפילו דבר שאין בו סימן דרך הנחת, כפרה רועה בדרך ביום או כלי מכוסה באשפה, אסור ליטלם, שמא בעליה הניחה שם ואם אין סימן במה ימצאנה, ואם יש סימן הרי הטריחו ליתן סימן. ואפילו ספק הונח לא יטול. ואם נטל אסור להחזירו לשם. ואם דבר שאין בו סימן אין חייב להחזירו¹. וכל דבר שיש בו סימן, אפילו דרך גפילה כפרה רועה² בין הכרמים או כלי מגולה באשפה, חמור הפוכים³ בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים יכריו. פרה או חמור רועים בדרך⁴ בלילה או בפנות היום ובנשף שלשה ימים זה אחר זה אבידה⁵ היא ונוטל ומכריו. פרה רצה בדרך ופניה כלפי העיר אין זה אבידה, רועה בין הכרמים יחזיר משום אבידת קרקע. לפיכך אם הכרמים של גוי אין חייב להחזירה, אם לא חשש שמא יתרגנה הגוי, שמפסדת הכרם ומכריו.

ראה פרה מרשות⁶ הרבים שאמרת⁷ חוץ לתחום חייב להחזיר. רועה בעשבים או היא ברפת שאין משומרת ולא מאובדת לא יגע בה, שאינה אבידה. מצא קרדום או טלית בצד הגדר לא יגע, בסרטיא מכריו. גוזלות מקושרים בכנפיהם ומדדין אחר הגדר והגפה או בשבילי שדות לא יגע, נטלם הרי אלו שלו. מקושרין קשר סימן⁸ או שקבועין במקומן, הואיל ומקום סימן יכריו. מצא כלי מכוסה לא יגע. באשפה שאין עשוי להתפנות

29 תיבה זו אינה מובנת. ברמב"ם (שם הלכה ה): ונמצאת אבדתו של זה שוה פרוטה.

30 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הל' יא — יב): זה בלבד וזה המוצא בדבר שאין בו סימן. המוצא כלי חרש וכיוצא בהן מכלים שצורת כלן שוה אם כלים חדשים הם הרי הם שלו... שהרי אינו יודע.

1 רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, פרקים טו — יח; סמ"ג, עשין עד.
2 ברמב"ם (פרק טו, הלכה א): וזה בו ואינו חייב להחזירו. ועיין סמ"ג שם; ראב"ד; מגיד משנה; וכסף משנה שם.
3 צ"ל עליפי הרמב"ם (שם הלכה ב): רצה.
4 צ"ל: חמור וכליו הפוכים.
5 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם): ביום או שמצא כלי מכוסה באשפה הרי זה לא יגע בהם... ראה חמור או פרה רועים באפר כדרכם.
6 צ"ל: ברשות.
7 צ"ל: שעומדת.
8 צ"ל: שהוא סימן.

הלכות השבת אבדה

ונמלך לפנותה אפילו מכוסה וכלים קטנים, כסכין ושפוד, אפילו מכוסין באשפה הקבועה מכריו. מצא פירות דרך הנחה לא יגע, דרך נפילה שלו.

וכן כריכות קטנות של שבולין ברשות הרבים או עגולי דבילה וככרות נחתום ומחרוזות דגים וחתוכות בשר וגוי צמר הבאות ממדינתן ואניצי פשתן ולשוניות ארגמן הוי שלו. ואם יש בהן סימן מכריו, שסימן העשוי לידרס הוי סימן. אבל ככרות בעל הבית וגוי צמר של אומן וכדי יין ושמן מכריו. ואם נפתחו אוצרות יין ושמן אפילו רשומין שלו, שכל הכדין כך רשומות.

כריכות ברשות היחיד, דרך נפילה שלו, דרך הנחה יכריו. אלומות אפילו ברשות הרבים מכריו. עגול ובתוכו⁹ מעות וחתוכות בשר משונה כדג¹⁰ בשוך יכריו, שעשוי כך לסימן.

פירות מפוזרין בבית הגרנות, קב בארבע אמות או ביותר שלו, שלא יטרחו בעליהן באסיפתן, מפוזרין בפחות מארבע אמות לא יגע, שספק הנחה. חצי קב בשתי אמות, קביים בשמנה אמות או קב מב' וג'¹¹ כשומשמן תאנים ורמונים, כל אלו ספק ולא יקח. ואם נטל לא יכריו.

ציבורי פירות וכלי או פירות בכלי יכריו. כלי ולפניו פירות שלו. כלי של אחד ופירות לאחר ואין סימן יכריו¹². אחורי הכלי לפני הפירות שלו, פני הכלי לפני הפירות שמא מן הכלי נשפכו. ואם לכלי אוגנים אפילו פניו כלפי הפירות שלו, שאלו נשפכו היה נשאר מפני האוגנים קצת. מקצת פירות בכלי ומקצת בארץ יכריו.

מצא קציעות בדרך ואפילו בצד שדה קציעות שלו. תאנה נוטה לדרך ותחתיה תאנים מותרים משום גזל, שתאינה עם נפילתה נמאסת, ופטורות משום מעשר, אבל זתים וחרובין אסורים. תמרים שמשירים הרוח מותרים, שבעליהם מחלוהו. של יתומים שאינם בני מחילה אסורין. ואם הקיף בעליה מקום האילנות או תקן מקום שיפלו שם הנוטות אסורות, שגלה דעתו שלא ימחול.

חתול רע שהורג הקטנים אסור לקיימו, ואין בו משום גזל והשב אבידה, שכל המוצאי זכה בו. גוזל שנמצא קרוב לשובך בתוך אמה¹³ של בעל השובך, חוץ לחמשים של מוצאו, שאין יד(י)דו יותר על חמשים. נמצא בין שני שובכין של קרוב, מחצה על מחצה יחלוקו. ואם יוני האחד רבים הלך אחר הרוב אפילו הוא רחוק.

מצא מחטין ומסמרים שנים או יתר יכריו, שמגיין הוי סימן. אבל אחד שלו. מעות הרי ש(כ)לו ואפילו¹⁴ שהיו אחד מכאן ואחד מכאן ואחד על גביהן או שהיו מקצת זה על זה כדי שאם יכנס קיסם ביניהם ינטלו בבת אחת יכריו. עשויין כסיר¹⁵, כשורה,

9 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): חרש, ככר ובתוכו. 10 ברמב"ם (שם): דג. 11 צ"ל: וג' מינין.

12 ברמב"ם (שם הל' יג—יד) שלפניו: כלי ולפניו פירות הרי אלו שלו הפירות והכלי נוטל ומכריו, שאני אומר הכלי של אחר והפירות של אחר והרי אין בו סימן ואם מראין הדברים שהם של אדם אחד חייב להכריו. כיצד, עיין מגיד משנה שם. 13 צ"ל: חמשים אמה.

14 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק טו, הלכה ב): הוי מקצת מטבעות זה על גבי זה הרי הן כמפוזרין. אבל אם מצא צבור מעות חייב להכריו. מצא שלשה מטבעות זה על גבי זה והן עשויין כמגדול או. 15 צ"ל: כשיר.

כסלם, כחצובה, ספק ולא יטול. מעות בכיס וכיס¹⁶ כמו שהוא יכריז. כיס ולפני מעות מפזרין שלו, ואם נראה שהכיס והמעות של אדם אחד ומהכיס נפלו יכריז. מעות בחנות, בין תיבה לחנוני לבעל חנות, על התיבה וכ"ש ולחוץ [ל]מוצאו, ולפי שאין חצר משתמרת לא קנתה לו. מעות בחנות שולחני, בין כסא לשולחני של שולחני. על הכסא לפני השולחני אפילו צרורין, ברוב גוים למוצאו, ברוב ישראל יכריז, שצרורין הן.

לקח פירות או קבל מחבירו ומצא בם מעות צרורין. מכריז, מפזרין שלו. וזה מתגר. אבל מבעל הבית יחזיר ואפילו דש הפירות על ידי עבדיו הכנענים.

מצא ממון¹⁷ בגל וכוותל ישן מטה מטה שאין נראה ממטמן חדש שלו, שממ' של אמוריים הוא. ואם אפילו ספק הוא ממטמן חדש לא יגע. וליכא למימר דקנתה חצר לבעלה הואיל ולא ידעו הוי אבוד ממנו ומכל אדם והוי כמציאת ים והרי שלו. בכותל חדש והמטמן מוכיח שהוא לבעל הבית, כגון נצב בסכין ופי כיס לצדו שלו, לצד רשות הרבים של מוצאו, ואם תוך הכותל מלא מהן חולקין. בתוך הכותל דבר שאין¹⁸, כמו מעות ולשוניות זהב, מחציו ומחוץ¹⁹ שלו ולפנים לבעל הבית. ונראה למימוני²⁰, שזה בטען בעל הבית: מטמוני הוא, או יורש שאנו טוענין בשבילו: של אביו הם, אבל אם הודה של מציאה הוא הרי של מוצאן. לפיכך אם משכיר הבית לאחרים של שוכר האחרון. ואם השכירו לג' ימים²¹ כאחת עשאהו פונדוק וכל [ה]נמצא בו ואפילו בכל הבית למוצאו.

מצא שטר חוב, אפילו לא פירש אחריות וחייב מודה ומקויים בהנפק, לא יחזיר. שמא פרעו ועושין קנוניא לטרופ לקוחות שלא כדין. דאחריות אפילו לא פירש טעות סופר וגובה מלקוחות בשטרי הלואה ומקח. ואם פירש שלא באחריות וחייב מודה יחזיר, ואם לאו לא, שמא פרעו. מצא שטר שזמנו (ו)ביום מוצאו ומקויים, חייב מודה יחזיר, לא מקויים לא, שמא לא לזה עדיין.

מצא שטר בחמת וכלי עץ ודוגמתן יחזיר לביתן סימן. שלשה שטרות כרוכין בכרך אחד או מונחין זה על זה ואגודין אגד אחד יכריז. הלזה אחד ומלוין שלשה ומקויימין יחזיר ללזה, אין מקויימין יכריז, שמא המלוין נתנו שטריהן וסופת²² לקיימן ונפלו מיד הסופר²³. מלזה אחד מלוין²⁴ שלשה יחזיר למלוה, ואם שלשתן כתב סופר אחד יכריז, שמא (מ)שלשתן הוליכו שטריהן לסופר לכתוב ונפלו מיד הסופר. מצא שטר בין שטרות קרועין ויש בהן שובר אפילו בלא עדים יתן שטר ללזה, שודאי פרוע הוא. מצא גטי נשים ובעל מודה יתן לאשה, אין מודה ונתנה סימן מובהק, כמו נקב בצד אות פלונית, יתן לה. ואם לאו לא יתן לא לזה ולא לזה. הוא אומר סימני הגט החוט שקשור בו²⁵ והיא סימני החוט, כגון מדתו, יתן לה. אבל אמרה אדום או שחור לא יחזיר. והוא אמר²⁶ בחמת הוא מונח לא יתן לה.

16 או כיס. 17 צ"ל: מטמון.

18 צ"ל: שאין מוכיח. 19 צ"ל: ולחוץ. 20 רמב"ם שם, הלכה יא. 21 צ"ל: גוים.

23 ברמב"ם (פרק יח, הלכה ד) שלפנינו: הדיין. בכתביד אוכספורד 591 כנוסח מחברנו.

22 צ"ל: לסופר.

24 צ"ל: והלוי. 25 צ"ל: הוא אומר סימני החוט שקשר בו הגט.

26 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): היא אומרת בחמת היה מונח והוא אומר.

מצא גט שחרור והרב מודה יחזיר לעבד, אינו מודה לא יחזיר לא לזה ולא לזה. שטר מתנת בריא אפילו מודים לא יחזיר להם, דחיישינן לקנוניא. מתנת שכיב מרע והודה יתן, ששכיב מרע שנתן לשנים זה אחר זה האחרון קנהו.

מצא שובר ובעל השטר מודה יתן לבעל השובר, לא מודה לא יחזיר לשניהם. כתובה אפילו מודה לא יחזיר לאשה משום קנוניא דשמא נפרעה. אגרות שום ומזון, חליצה ומיאונין ושטרי טענות בעלי דינים וביורוי דיינין וכל מעשה בית דין יחזיר. כל השטרות שדינם לא יחזיר, אם החזיר כשרין וגובין בהן והרי הן בחזקתן.

כל מציאה שהיה ²⁷ של מוצאה בזמן שתגיע לידו או לרשותו, אבל ראה מציאה ואפילו נפל עליה והחזיק בה אחר, זה שהחזיק בה זכה. רוכב על בהמה וראה מציאה ואמר לחבירו: זכה לי בה, כיון שהגביה לו קונה הרוכב אפילו לא הגיע לידו. ואם אמר: תנה לי, ונסלה ואמר: אני זכיתי בה תחלה, זכה הנטל. ואם משנתנה לרוכב אמר: אני זכיתי בה תחלה, לא אמר כלום.

הגביה מציאה לחבירו, אפילו לא אמר כלום, קנה חבירו. שנים שהגביהו מציאה קנו. הגביה לו חרש שוטה וקטן לא קנה פקח, שאין להן דעת. הגביה חרש ופקח כאחת, כיון שלא קנה פקח לא קנה חרש. שניהם שלא ²⁸ יבאו למריבה.

ראו שנים גמל או חמור מציאה וקדמו שניהם ²⁹ והנהיגוהו או משכוהו, או אחד מנהיג ואחד מושך ³⁰ המושך קנה אבל לא מנהיג.

בהמת מציאה שקדם אחד ואחז במוסרה לא קנה עד שימשוך או ינהיג. וכן בנכסי הגר. אבל קונה המוסרה מה שתפס בידו ³¹. אחד רוכב ואחז במוסרה, הרוכב קנה בהמה ומוסרה שעל לחיי הבהמה בלבד והאוחז המוסרה קנה אחיזתו ושאר המוסרה לא קנהו אחד מהן. ומדקאמר רב אידי ³² למוסירה כמוסר מיד ליד אם כן צריך מסירה מיד ליד כמוסירה. אבל פ' הספינה ³³ משמע מדקאמר דקני לך חזוק וקני במוסרה ולא קאמר כנא ³⁴ משמע דאין צריך. דווקא בספינה שיש טורח במשיכתה מועלת מסירה אבל בדבר שיכול למשוך או להגביה לא קנה עד שימשוך או שיגביה.

חצר אדם קונה לו מציאה שנפל בה שלא מדעתו אם משתמרת. אבל שדה וגנה אם עומד בצדן לא ³⁵ יזכה לי שדי זכה, ואם לאו (לא) זכה כל הקודם. וכן ארבע אמותיו קונין לו, שלא ינצו המוצאין. וזה בסמטא או ברשות הרבים ³⁶, שאין רבים דוחקין בהן או בשדה שאין לה בעלים, אבל עומד ברשות הרבים או בשדה חבירו אין ארבע אמותיו קונות עד שתגיע מציאה לידו.

קטנה יש לה חצר ויש לה ארבע אמות דגמרי' מידה שקונה גטה. אבל קטן, שחצירו גמרינן משלוחו וקטן אין עושה שליח, לפיכך אין לו חצר וארבע אמות.

ראה רצין אחר צבי שבור וגוזלות שלא פירחו ועומד בצד שדהו שהן בתוכה, ואלו

27 צ"ל: שהיא.

28 צ"ל עליפי הרמב"ם (פרק יז, הלכה ד): שניהם חרשים תקנו חכמים שיקנו כדי שלא.

29 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו נוסף: קנו שניהם. במה דברים אמורים בחמור אבל כגמל אם היה אחד מנהיג ואחד מושך. ונוסחת מחברנו, שהיא נוסחה משוכשת שנשמט בה קטע עלידי הדומות מושך — מושך — היתה גם לפני הראב"ד. עיין מגיד משנה ומגול עזו שם.

30 דעת הסמ"ג שם. 31 בבא מציעא ח, ב. 32 בבא בתרא עז, ב.

33 צ"ל: בא. וראה סמ"ג שם. 34 צ"ל: ואמר. 35 צ"ל: בצידי רשות הרבים.

היה רץ היה מגיע, ואמר: זכתה לי שדי, קונם. אין יכול להגיען הרי כצבי שרץ כדרכו וגוזל מפרח' שלא קנה אלא כל הקודם. ואם במתנה נתנו לו, הואיל ואחר הקנה לו ומתגלגלין בשדהו קנה. אבל צבי רץ³⁶ וגוזל מפרח לא קנה. מציאת חרש שוטה קטן יש בה גזל מפני דרכי שלום. ואם גזלן אחר אין יוצאה בדיינין. ואם כפר ונשבע אין חייב חומש. מציאת בנו ובתו סמוכין על שולחנו אפילו גדולים, ובתו נערה אפילו אין סומכת, ועבדו ושפחתו³⁷ עבריים ואשתו שמגורשת ואין מגורשת אין שלו. שלמי³⁸ שגירש אשתו חייב במזונותיה עד שנתן לה פרוטה אחרון.

הלכות רוצח מזיד

פרק ראשון¹

כל ההורג, בין בברזל בין בחניקה, נפש מישראל, אפילו יומו² שכלו חדשיו, אפילו נקיבה, עובר בלא תרצח³. במזיד בפני עדים מיתתו בסיף, אם אין גואל הדם הורג, ילמדנו מקבלה שנאמר⁴: נקם ינקם. וגואל הדם, אפילו נקיבה, הראוי ליורשו מצווה להרגו, שנאמר⁵: גואל הדם [הוא] ימית [את] הרוצח. לאב⁶ שהרג בנו, בן בנו הורגו. ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר אפילו כל ממון שבעולם בעבור הרוצח ואפילו רוצח גואל הדם לפוטרו, שנאמר⁷: [ו]לא תקחו כפר לנפש רוצח. ולא יהרגוהו עד ידינוהו בית דין למיתה כשאר מחוייבי מיתות.

אבל הרודף להרוג חבירו, אפילו קטן, כל ישראל מצווין להצילו בקטיעת אבר מהרודף. ואם לא יכולין להצילו אם לא להרוג הרודף, אפילו לא הרג ולא קבל התראה, אפילו אשה רודפת, הורגין. ואם לא עשה כך עובר עשה ושני לאוין: וקצתה כפה, לא תחוס עינך⁸, ולא תעמד על דם רעך⁹. והרודף אחר עריות וזכור כן הדין. אבל לא רביעת בהמה או רודף לחלל שבת ולעבוד עבודה זרה אין הורגין אותו, רק בית דין שדגוהו למיתה, רדף אחר ערוה ושכב והערה, אפילו לא גמר ביאתו, אין הורגין אותו עד שידיונהו בית דין. אמרה הערוה: הגיחו לו שלא יהרגני, אין שומעין לה.

היכול להציל מאברין¹⁰ והרג הרודף חייב מיתה, אבל בית דין אין ממיתין אותו. הרואה חבירו טובע, חיה ולסטים באין עליו ויכול להצילו או לשכור אחרים להצילו, או ששמע מוסרים וגוים מחשבין עליו רעה ולא גלה לו, או שיכול להסיר מכשול חבירו עובר: ולא¹¹ תעמד. ולא לוקין, שאין בו מעשה.

36 כדרכו.

37 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליהם הרמב"ם (שם הלכה יג): והכענים ומציאת אשתו הרי אלו שלו. אבל מציאת בנו שאינו סומך על שולחנו אע"פ שהוא קטן ומציאת עבדו ושפחתו.

38 עיין רי"ף, בבא מציעא, פרק א, רמז רנו; רבנו חננאל שם יב, ב.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרקים א — ב. 2 צ"ל: בן יומו. 3 שמות כ, יג.

4 שם כא, כ. 5 במדבר לה, יט. 6 צ"ל: ואב. 7 שם שם, לא.

8 דברים כה, יב. 9 ויקרא יט, טז. 10 צ"ל: באחד מאיבריו. 11 צ"ל: על לא.

מקשה לילד הילד כרודף וחותרין אותו בסם או ביד. הוציא ראשו אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש.
השוכר הורג או שולחו להרוג חבירו או כפתו והניחו לפני חיה והרגתו וההורג עצמו, אע"פ שאין להם מיתת בית דין, חייב מיתת שמים, שנאמר ¹²: שופך דם האדם באדם דמו ישפך זה הורג חבירו בידו. דמכם לנפשותיכם אדרוש, זה הורג עצמו. מיד כל חיה אדרשנו, זה מוסר חבירו לפני חיה לטרפו. מיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם, זה שוכר אחרים להרוג חבירו. כתו' בשלשתן לשון דרישה, שמסור דינם לשמים.

ואם רצה מיד ¹³ ישראל להרגו בדין מלכות, או בית דין ראו להרגו שהשעה צריכה לכך עושין. ואם לאו מ"מ בית דין חייבין להכותו קרוב למיתה ולהציקו שנים רבות. לאיים רשעים אחרים.

ההורג אפילו חולה שגוסס נהרג עליו. הרג גוסס בידי אדם שהכהו עד שנטוי למות, וטריפה אפילו מהלך בשוק ואמרו רופאים שלא ירפא מטרפותו, (ו)פטור מדיני אדם. טריפה שהרג בפני בית דין נהרג, משום ובערת הרע ¹⁴, בפני עדים פטור, שמא יוזמו העדים ולא יהרגו, שלא זממו להרג כי אם טרפה, ועדות שאין אתה יכול להזימה לא הוי עדות בדיני נפשות.

ההורג עבד כנעני נהרג. גר תושב וכל שכן גוי פטור, שנאמר ¹⁵: על רעהו להרגו. יכול אדם להכות עבדו, שאם הכהו כדי להמית ועמד כ"ד שעות ומת אינו נהרג, שנאמר ¹⁶: יום או יומים... לא יוקם, יום שהוא כיומים זה מעת לעת. אבל מכה עבד חבירו אפילו מת אחר כמה ימים והכהו כדי להמית נהרג. גר' למיימוני ¹⁷, שאפילו מכה עבדו בדבר הראוי להמית, כסכין וסייף, אינו בדין מעת לעת, שלא נאמר אלא "בשבט" ¹⁸, דבר שאין ראוי להמית.

מכר עבדו וישמשנו עוד ל' יום והכהו אחד מהן תוך ל' יום אינו בדין מעת לעת, ראשון שאינו כספו ושני שעדיין אינו תחתיו. וכן הדין בעבד שני שותפין וחציו עבד, שאינו לאחד מהן כסף המיוחד לו.

פרק שני ¹

אימדין דבר שהכה בו באבן ועץ ומקום שהכהו עליו אם ראוי למות מחפץ זה וכן המכה, שהזורק אבן ברחוק יותר מתמעט כח המכה, וכן ההורג והנהרג. ואם הכהו בלא חפץ אומדין, שאין דומה מכה באצבעו לבאגרופו, שנאמר ²⁰: אשר ימות בו (ו)הכהו. משעריין בכל סבות המיתה. וכת' ²¹: או באיבה שצריך הכאת איבה. וכלי ברזל אפילו מחט אם חה ²² אין משעריין, שראוי להמית. דוחף חבירו מגג משעריין גובה המקום וכן נדחף. וגר' למיימוני ²³, שכל מקום שאין גבוה י' טפחים אין בו כדי להמית כמו

12 בראשית ט, ז. 13 צ"ל: מלך. 14 דברים יג, ו. 15 שמות כא, יד.

16 שם שם, כא. 17 רמב"ם שם, פרק ב, הלכה יד. 18 שמות כא, כ.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, טריקים ג — ד. 2 במדבר לה, יח. 3 שם שם, כא.

4 צ"ל: חד. 5 רמב"ם שם פרק ג, הלכה ז.

לענין בהמה. דחפו למים ואש אומדין אם יכול לעלות פטור. הכה אפילו בתאנים וראוי להמית (ו)נהרג, שהכובד ממית.

הכובש חבירו לתוך מים ואש עד שלא נשאר בו כח לעלות, אפילו לא דחפו. המניח ידו על פיו וחוטמו עד שהניחו מפרפר, או כפתו והניחו בצנה ובחמה עד שמת, או הכניסו לבית שיש והדליק עליו נר ומת בהבל נהרג. אבל כפתו והניחו ברעב עד שמת, או כפתו במקום שסוף צנה וחמה באה שם, או כפה עליו גגית, או פרע עליו המעזיבה, או השיך בו הנחש, או דחפו לבור ויש בו סולם לעלות, או זרק בו חץ ותריס בידו להגן פטור ממיתת בית דין וחייב במיתת שמים. וגם יבא הרוח לסלק⁶ הסולם פטור. זרק צרור בכותל ומכה אחרה לאחוריה [ו]הרגה⁷ חייב מיתה, שמכחו בא. וכן המשחק בכדור שהתרו בהן והרגו, בתוך ד' אמות פטור, חוץ לד' חייב, והוא שיש בה כדי להמית. זרק אבן למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב. המציף חבירו מים במקום שאין יכול לברוח נהרג, והוא שמת מכה ראשון הבא ממעשיו.

נתכון להרוג זה והרג זה, כגון זרק אבן לתוך כמה יהודים והרג אחד, או נתכון להכות מתגיו בכלי שאין ממית שם והלכה אבן על לבו שיש כדי להמית שם, או נתכון להכות על לבו ובה כדי להמית שם והלכה על מתניו ואין כדי להמית שם ומת פטור ממיתת בית דין וגלות. אבל נתכון על מתניו ביש בו להמית שם והלכה על לבו ומת נהרג.

מי שאמדוהו למיתה אוסרין מכהו, שאם מת יהרג במכה. ונתרפא⁸ והולך ברגליו משלם חמשה דברים ונפטור. ועל משענתו⁹ דקרא ר"ל, על חזקו ובריאותו כתרג¹⁰. ולא ר"ל נשען על המטה. היקל והכביד ומת נהרג ואין אומדין שני כשהקל.

עשרה כשהכו בעשרה מקלות אדם, בין בזה אחר זה בין בבת אחת, פטורין ממיתת בית דין, שנאמר¹¹: כל גפש אדם, שצריך אחד הורג כל גפש. והוא הדין דחפיהו שנים או רבים יושבין ויצא חץ מהם כלן פטורין. זרקו י' אבנים בזה אחר זה ואין כדי להמית כי אם לאחרון האחרון נהרג.

רוצח שנגמר דינו ונתערב באחרים ולא הוכר כולן פטורין. ומי שלא נגמר דינו שנתערב בנגמרים דינם פטורין ואוסרין כולם.

התורג בלא עדים¹² או בלא התראה זו¹³ שהוכחשו עדיו בבדיקות ולא בחקירות, כונסין לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ שיצרו מעיו ואחר מאכילין שעורים עד שתבקע כריסו. וזה לשפיכות דם בלבד, שאפילו ע"ז אין שקול כנגדה, שלא ניתן לימחל, שזה עון שבין אדם לחבירו. ומי שבידו עון זה רשע גמור וכל מצות שעשה כל ימיו אין שקולין כנגד זה.

מישראל¹⁴ ועושה עבירות כמו אכילת גבילות ולבישת שעטנז להכעיס אפיקורסין מצוה להורגן בסייף בפרהסיא. ואם לא יכול יבא בעלילות להרגן. כגון לסלק סולם כשנפל לבור ואומר: להוריד בני מן הגג אני צריך ואחזירנו. אבל גוים שהם בשלום

6 אולי צ"ל: וגם אם בא אחר וסלק. ראה רמב"ם (שם הלכה יא).

7 צ"ל: יהרג המכה ואם הקל ונתרפא. 9 שמות כא, יט. 10 ויקרא כד, יז.

11 שראו אותו כאחת אלא ראוהו האחד אחר האחר — רמב"ם (פרק ה, הלכה ח).

12 צ"ל: אה. 13 עובדי עבודה זרה מישראל.

בינינו ורועי דקה בישראל אין מסבין להן מיתה אסור להצילן אם נטו למות. אבל ישראל בעל עבירות שאין עומד תמיד ברשעו [אך] עושה לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו.

הלכות רוצח שוגג

פרק ראשון¹

מצוה להגלות ההורג בשגגה ממקום שהרג לערי מקלט שאבאר, שנאמר²: וישב בה עד מות הכהן הגדול. ובית דין שלקחו כופר עוברי בלא תקחו כופר לנוס לעיר מקלטו³. אין גולה אם לא שמת מיד, אבל חבל אפילו אמדוהו למיתה ומת אינו גולה, שמא עצמו קירב מיתתו על ידי רוח. ואפילו חתך כל שני סימנין ועמד מעט אינו גולה. ואם לא פרכס כלל או שוחטו במקום שאין שם רוח בבית סתום של שיש גולה.

הרג (ו)עבד וגר תושב, או עבד שהרג ישראל וגר תושב, או גר תושב (או גר תושב) שהרג גר תושב ועבד גולין, שנאמר⁴: (והיתה) לבני ישראל לגר ולתושב בתוכם. גר תושב שהרג ישראל אפילו שגג נהרג. אדם מועד לעולם. ואם נתכון להרוג אפילו גר תושב חבירו, שעלה בדעתו שמוטר להורגו נהרג. גוי שהרג גוי אין ערי מקלט קולטות אותו, שנאמר⁵: (והיה) לבני ישראל.

בן שהרג אביו גולה. אבל חבל בו, אע"פ שחייב מיתה במזיד, לא גולה. אב שהרג בנו גולה. אבל יסרו ללמדו תורה ואומנות וחכמה פטור. וכן רב לתלמידו או שליח בית דין שהכה בעל דין הנמנע לבא בדין פטורין מגלות, שנאמר⁶: לחטוב עצים, לדברי הרשות, יצאו אלו שהן לדבר מצוה.

הזורק אבן לרשות הרבים והרג או סתר כותלו ונפל לרשות הרבים אבן, ואפילו סתר בלילה, אינו נקלט, שפשע שהיה לו לעיין קודם. סתרו לאשפה בלילה קרוב לאונס פטור מגלות. אשפה שעשויה לפנות⁷ בו ביום ואדם ישב שם וכשסתר זה הפיל אבן עליו גולה. ואם משנפלה⁸ הלז זה⁹ וקבלה פטור, שנאמר⁶: ומצא [את] רעהו, פרט לממציא עצמו.

שונא שהרג לא נקלט, שנאמר: והוא לא אויב לו¹⁰, חזקתו קרוב למזיד. ושונא שלא דבר עמו שלשה ימים מפני איבה. נכנס לקרן זוית והמיתו שם, או דחפו בגופו בשגגה,

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרקים ה—ז.

2 במדבר לה, כה. 3 שם שם, לב.

4 צ"ל: או על ידי. 5 שם שם, טו. 6 זכרים יט, ה.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה ח): בלילה ואינה עשויה להפנות.

8 גם כאן יש השמטה וצריך להשלים על-פי שם (הל' ח—ט): בא זה וישב ונפלה עליו ומת הרי זה פטור מן הגלות. וכן הזורק את האבן ואחר שיצאת מידו הוציא. 9 צ"ל: הלה ראשו.

10 במדבר לה, כג.

או נתכון לזרוק ב' וזרק ד', להרוג זה והרג זה, לגוי ובהמה והרג ישראל, אם ¹¹ סבור שמותר להרוג, קרובין למזיד ולא נקלטים.
 בא לרשות נגר והרגו בנתון ¹² הבקעת פטור, שנאמר: ביער ⁶, ליער רשות לנהרג ליכנס (רשות לנהרג ליכנס) פרט לרשות אחר. ואם נכנס ברשות גולה.
 מעלה חבית לגל ¹³ ונפסק החבל ונפל והרג, עלה בסלם ונפל פטור, שאין מצוי כך. דרך נפילה, מתוך כובד הדבר ממחר ליפול, וכת': ויפ(ו)ל ¹⁰, עד שיפול דרך נפילה. המקצב והגביה קופיצו, כל שימות בהולכה שהיא הגבהה לפניו וירידה לאחוריו פטור, שימות בחזרה שהיא עליה מאחוריו וירידה לפניו גולה. כל דרך עליה פטור, דרך ירידה חייב ואפילו ירידה שהיא צורך עליה. כגון עולה בסולם ונשמט שליבה מתחת רגליו והרגה פטור. המתכון לזרוק בצד זה וזרק בצד אחר, או אבן בחיקו ולא הכיר בה מעולם, וסומא שהרג בשוגג פטורין, שקרובין לאונס. אבן בחיקו שהכיר בה ושכחה גולה, שנאמר: בשגגה ¹⁴, שהיתה לו ידיעה. נשמט ברזל מקתו גולה ¹⁵, מהעץ שמבקע לא גולה, שאין זה כי אם כח כחו והוי כאונס. זרק אבן להפיל פירות ונפלו פירות והרגו תיגוק פטור.

גואל הדם שהרג זה שקרוב לאונס נהרג עליו. הרג הקרוב לפשיעה וכל הורגים בעד אחד או בלא התראה ודוגמ' פטור חוץ מהורג בלא כוונה ¹⁶.
 גואל הדם שהרג השוגג חוץ לתחום עיר מקלטו פטור, שנאמר ¹⁷: ולא אין משפט מות. בין קודם שיכנס לעיר בין אחר [ש]יצא חוץ לתחום בודון, אם הרגו כל אדם פטור, שנאמר ¹⁸: אין לו דם. יצא בשוגג אפילו גואל הדם שהרגו גולה. הרגו תוך התחום עיר מקלטו אפילו גואל הדם נהרג עליו.
 המזבח קולט, שנאמר במזיד ¹⁹: מעם מזבחי תקחנו, הא שוגג קולטו. ואם הרגו גואל הדם נהרג. אין קולט כי אם גג מזבח הבית בלבד וכהן ועבודה בידו, אבל זר או כהן שאין עובד בשעה שנהרג או עובד וסמוך למזבח ואפילו אוהו בקרנותיו אינו נקלט.

ומי שקלטו המזבח מוסרין לו שומרין ומגלין אותו לעיר מקלטו. ומי שברח למזבח ונסמך לו שלא יהרגוהו בית דין לצורך שעה אל ²⁰ מלכות, אפילו [זר] אין לוקחין אותו לעולם אם לא שנתחייב מיתת בית דין בעדים והתראה.
 בתחלה אפילו הרג מזיד מקדימין לערי מקלט וב"ד עיר שהרג בה שולחין אחריו. שנאמר ²¹: ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם. נתחייב מיתת ממיתין אותו, שנאמר ²²: ונתנו אותו ביד גואל הדם. שנפטר פוטריין אותו, שנאמר ²³: והצילו העדה. נתחייב גלות משיבין למקומו, שנאמר ²⁴: והשיבו [אותו] העדה.
 כשמשיבין מוסרין לו שני תלמידי חכמים, שמא יהרגנו גואל הדם בדרך. ואו' ²⁵: אל תנהגו בו מנהג שופכי דמים, בשוגג בא לידו.

11 או אם. 12 צ"ל: בנתוני.

13 צ"ל: לגג. 14 שם שם, טו. 15 ראה מכות ז, ב.

16 הדברים משובשים. ברמב"ם (שם הלכה ז): לא יהיו אלו המורים מהורג בלא כוונה.

17 דברים יט, ו. וצ"ל: ולו אין. 18 במדבר לה, כז. 19 שמות כא, יד.

20 צ"ל: או. 21 דברים יט, יב. 22 שם. 23 במדבר לה, כה. 24 שם.

25 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ח): ואומרים. ועיין מכות ט, ב במשנה.

ולא יצא מעיר מקלטו ואפילו להעיד להציל נפש ולהציל מגוים ואפילו כל ישראל צריכין לתשועתו, עד מות כהן גדול או המשוח או מרובה בגדים או העובד או שעבד. אבל משוח מלחמה אינו מחזיר, שהוא ככהן הדיוט. נגמר דינו לגלות ואין כהן גדול, וכהן גדול שהרג ואין שם אחר, או מי שנגמר דינו [ו]נמצא הכהן גדול בן גרושה ובטלה הכהונה, אין יוצא משם לעולם. (ו)נגמר דינו לגלות ומת כהן גדול קודם שיגלה פטור מגלות. ואם מת קודם גמר דין ומנו אחר ואחר גמרו דינו חוזר במיתת השני. רוצח ששב לביתו אחר מות כהן גדול והרגו גואל הדם נהרג, שכבר נתכפר לו בגלותו. אפילו הכי אינו חוזר לגדולה שהיה קודם כל ימיו, הואיל ובאה תקלה זו על ידו.

פרק שני

תלמיד שגלה מגלים רבו עמו, שנאמר²: וחי, עשה שיחיה, וחי בעליה חכמיה³ ומבקשה בלא תלמוד למתים חשובין. רב שגלה מגלין ישיבתו עמו. עבד שגלה רבו אין חייב לזונו ומעשי ידיו לרבו. אשה שגלתה בעלה חייב לזונה ואין יכול לומר: צאי מעשה ידיך במזונותיך. מספקת⁴. רוצח שאין נגמר⁵ דינו ומת קודם גלותו מוליכין עצמותיו. שמת בעיר מקלטו קוברין אותו שם ואחרי מות כהן גדול מוליכין עצמותיו לקברות אבותיו. שאר העניים⁶ השוכנים בערי המקלט כשמת⁷ אינו נקבר שם ואפילו בתוך התחום, שנאמר⁸: ולכל חייתם לחייתם נתנו ולא לקבורה.

רוצח שהרג בשוגג בעיר מקלטו גולה בה משכונה לשכונה. לוי שהרג במדינתו גולה למדינה אחרת מערי הלויים. ואם הרג חוץ מערי הלויים וברח לעירו קולטתו. עיר מקלט שיש בה רוצחים⁹ אין קולטת, שנאמר¹⁰: ודבר באזני זקני העיר [ההיא את] דבריו, ולא ששו דבריהם לדבריו. ועיר שאין בה זקנים אין קולטת, שנאמר: זקני העיר.

וצאו אנשי העיר לכפר¹¹ הרוצח, יאמר להם: רוצח אני. ואם אמרו: אע"פ [כן], יקבל מהן, שנאמר¹²: וזה דבר הרוצח. בירושל' ³¹: הדא אמרה הדין דחכים בחד מיכלא ומוקרין ליה בגו תרתין איבעו ליה למימ' בחד מיכלא אנא חכים, פי' מיכלא, מסכתא. משה רבנו הבדיל ג' ערי מקלט, אע"פ שלא היו קולטות עד שהבדיל יהושע ג' אחרים, שנאמר¹⁴: שש ערי מקלט תהינה לכם, לפי שבאה המצוה לידו ורצה לקיימה. ובימי המשיח יוסיפו עוד שלש, שנאמר¹⁵: ויספת לך [עוד] שלש, בערי קני, קנוי, קדמוני שלא נכבשו. וזהו שנאמר¹⁶: כי ירחיב כו'. ואין ערי מקלט כי אם בארץ ישראל.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרקים ז — ח; סמ"ג, עשין עה. 2 דברים יט, ה.
3 ברמב"ם (פרק ז, הלכה א): בעלי חכמה. 4 צ"ל: אלא אם כן מספיקין.
5 צ"ל: רוצח שנגמר. 6 צ"ל: הלויים. 7 אחד מהם. 8 במדבר לה, ג.
9 ברמב"ם (שם הלכה ו) שלפניו: שרובה רצחנים. ונוקחת מחברנו היתה גם לפני הראב"ד. עיין בסף משנה שם.
10 יהושע כ, ד. 11 ברמב"ם (שם הלכה ז): לכבד. 12 דברים יט, ד.
13 שביעית פרק י, הלכה ג; מכות פרק ב, הלכה ו. מובא בסמ"ג שם. 14 במדבר לה, יג.
15 דברים יט, ט. 16 שם שם, ח. ושם: ואם ירחיב.

בט"ו אדר בכל שנה בית דין שולחין לתקן דרכי ערי מקלט ומסירין כל מכשול. ואין מניחין בדרך תל, גיא ונהר בלא גשר שלא לעכב הבורח, שנאמר ¹⁷: תכין לך הדרך. ורוחב הדרך לא פחות מל"ב אמות. ו"מקלט" "מקלט" היה כתוב על פרשת דרכים, שיכירו הרוצחים.

וערי מקלט משולשות בשוה, שנאמר ¹⁸: ושלשת. ואין עושין בינוניות ¹⁹. ואין מושיבין אלא במקום שווקים ומים, אין שם מים מכניסין לתוכן מים. ובמקום אוכלוסין, ומוסיפין כשנתמעטו דיוריהם ומכניס לתוכן כהנים לויים וישר, אין פורסין מצודות ואין מפשילין בתוכן חבלים, שלא תהא רגל גואל הדם מצויין ²⁰ שם.

כל אחד מערי הלויים קולטות, שנאמר ²¹: [ועליהם] תתנו ארבעים ושתים עיר, הקישן הכתוב זו לזו לקלוט. אלא שערי מקלט קולטות אפילו שלא לדעת ורוצח לא נותן שכר ביתו, וערי הלויים אין קולטין כי אם לדעת ורוצח נותן שכר לבעל הבית. תחום עיר הקולטת קולט. אילן עומד בתוך תחום ונופו נוטה חוץ לתחום משיגיע ²² לעיקרו נקלט. ולא ידור רוצח בתחומה, שנאמר ²³: וישב בה, ולא בתחומה.

הלכות עגלה ערופה

פרק ראשון ¹

אם נמצא הרוג נופל בארץ ולא נודע מי הכהו יוצאין זקנים ² מבית דין הגדול שבירושלים, שנאמר ³: ויצאו זקניך. ומודדין בדקדוק ממנו מחו' הערים שסביבות החלל. ומצוה למדוד אפילו מעיר קרובה בודאי אע"פ שידוע שקרובה. ולא מודדין רק לעיר שיש בה בית דין של כ"ג, ולא לירושלים שלא נתחלקה. וכ" ⁴: נותן לך. נמצא קרוב לירושלים או לעיר שאין בה בית דין מניחין אותה ומודדין שאר העירות. נמצא סמוך לספר או לעיר שיש בה גוים אין מודדין כלל, שהרי זה בחזקת שהרגוהו גוים. נודעה עיר הקרובה קוברין ההרוג במקומו. נמצא הגוף במקום אחד וראשו במקום אחר מוליכין הגוף אצל הראש.

וחוזרין זקני ירושלים למקומן ובית דין של אותה העיר מביאין עגלת בקר משל אנשי אותה העיר ומורידין אותה אל נחל השוטף בחזקה, וזהו איתן ⁵. ועורפין אותה בקופיץ מאחריה ובית דין של אותה העיר עם כל זקני העיר, אפילו הן מאה, רוחצים ידיהם שם במקום עריפתה של עגלה וא' שם בתוך הנחל בלשון הקדש: ידינו לא שפכה [את] הדם הזה ועינינו לא ראו ⁶. כלו', שבא' לידינו הנהרג הזה ופטרנוהו

17 שם שם, ג. 18 שם. 19 צ"ל: אלא עירות בינוניות.

20 צ"ל: מצוייה. 21 במדבר לה, ז.

22 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק ה, הלכה יא): תחת הנוף נקלט. היה עומד חוץ לתחום ונופו נוטה לתוך התחום משיגיע. 23 שם שם, כה.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק ט.

2 שם (הלכה א): חמשה זקנים. וראה סוטה כד, ב. 3 דברים כא, ב. 4 שם שם, א.

5 שם שם, ד. 6 שם שם, ז. 7 צ"ל: שלא בא.

הלכות עגלה ערופה

בלא מזונות, ולא ראינותו ולא הנחנותו בלא לוייה. והכהנים אומרים בלשון הקדש: כפר לעמך ישראל⁸. והולכין להן והק' מכפר להן, שנאמר: ו[נ]כפר להם⁹.

אין הקרובה מביאה אם לא מניין עמה כמניין עם הרחוקה, שאם עם רחוקה מרובין הולכין אחר הרוב. גמצא הרוב בשוה לשתי עיירות יביאו עגלה אחת בשתפות ויתנו ויאמרו: אם זו היא הקרובה הרי היא שלהם ואלו נותנין להם חלקם במתנה. וכן יאמרו לאחרת, שאי איפשר לצמצם ואפילו בידי אדם.

נמצאו מתים רבים זה בצד זה מודדין לכל חוטמו של אחד מהן¹⁰, אם היתה העיר אחת קרובה לכלם מביאה בשביל כלם. נמצאו זה על גב זה מודדין מהעליון כמות שהן מונחין.

נאמר¹¹: חלל. פרט לחלוק¹² ומפרפר. באדמה, ולא טמון בגל. נופל, ולא גלוי¹³ באלן בשדה, ולא צף על המים. ולא נודע מי הכהו, הא נודע לא היו עורפין. אפילו ראה ההורג עד אחד ואפילו עבד ואשה ופסול בעתירה¹⁴ לא היו עורפין. לפיכך משרבו הרוצחים בגלוי בטלה עגלה ערופה.

עד אחד אומר: ראיתי ההורג, ועד אחד הכחישו ואמר: לא ראיתה, עורפין אם באי שניהם כאחת, אבל באו זה אחר זה אין עורפין, שהרי משהעיד הראשון נאמן כשנים לענין זה. שנים הכחישוהו ואמרו: לא ראית, כשתי עדיות המכחישות ועורפין. אשה אומרת: ראיתי ואשה אחרת מכחשתה, בין באו שתייהן כאחת בין באו זו אחר זו עורפין. שנים אומרים: ראינו ואחד אומר לא ראיתם¹⁵. אחד אומר: ראיתי, ושנים: לא ראית, עורפין. [עד] אומר: ראיתי, ושתי נשים או פסולים אומרים: לא ראית אין עורפין. שתי נשים או פסולין אומרים: ראינו, ועד מכחישן עורפין, שאפילו מאה פסולין ועד מכחישן הוי כאחד ואחד¹⁶. שלש נשים ופסולין אומרים: ראינו, וארבע נשים ופסולין מכחישן, עורפין, דבפסולין הלך אחר (ה)רוב מניין.

פרק שני¹

אין דין עגלה ערופה נוהג לה² בארץ ישראל ובעבר הירדן. עגלה בת שתיים או פחות, שתי שנים ויום אחד פסולה. וכל³ מומין פוסלין בה. טריפה פסולה, דכתיב כפרה כקדושים. ומטעם זה אין עושין כי אם ביום, וכל היום כשר. כל עבודות פוסלות בה. שנאמר⁴: לא עבד, ופרט בעול, לומר, שכיון שמשכה בעול טפח נפסלה אפילו לא חרש בה, ושאר עבודות אין פוסלין אלא עד שעת מלאכה. פירש טליתו עליה לצורכה מפני החמה אין פוסלה, שלא לצורכה פסולה. אין עורפין שתיים כאחת, שאין עושין מצות חבילות חבילות.

8 שם שם, ח. 9 שם.

10 צ"ל: מודדין מחוטמו של כל אחד ואחד מהן.

11 זכרים כא. ב. 12 צ"ל: להנזק. 13 צ"ל: תלוי. 14 צ"ל: בעבירה.

15 צריך להשלים עליה הרמב"ם (הלכה יד): אין עורפין.

16 שם (הלכה טו): הרי אלו כאיש אחד ועד אחד.

1 רמב"ם, הלכות רצח ושמירת נפש, פרק י. 2 צ"ל: אלא. 3 צ"ל: ואין.

4 דברים כא, ג.

עגלה ערופה אסורה בהנאה ונקברת במקום עריפה. משתרד לנחל איתן אסורה אפילו לא נערפה. ואם מתה או נשחטה אחר ירידתה אסורה בהנאה ותקבר. נמצא[ו] עדיה זוממין מותרת בהנאה, שאמר אחד: אני ראיתי ההורג, והכחישוהו שנים והורידו העגלה על פיהן ואחר הוזמו השנים מותרת בהנאה. נמצא ההורג עד שלא תערף העגלה תצא ותרעה בעדר. אחר שנערפה, תקבר במקומה, שעל הספק באה כפרה ספיקה והלכה לה. ואע"פ שנמצא הורג אזור עריפתה יהרג, שנאמר: ואתה תבער הרם. נחל שנערפה אסור בוריעה ועבודה, שנאמר: לא יעבד [בן] ולא יזרע, ואם חרש או חפר או עשה שום עבודה בגוף הקרקע לוקה. ומותר לסרוק שם פשתן ולגקר שם אבנים, דכתיב: לא יזרע, דומי' דוריעה בגוף הקרקע אסור ולא אלו. לא הביאו עיר הקרובה העגלה כופין אותה ואפילו לאחר כמה שנים, שחייבי עגלה ערופה שעבר עליהם יום הכפורים חייבים להביא אחר יום הכפורים.

הלכות מעקה ושמירת נזק

פרק ראשון¹

מצות עשה לעשות מעקה לגג בית הדירה, אבל בית האוצרות והבקר ודוגמתן ובית שאין בו ד' ² פטור. בית של שני שותפין חייב. דלא תלה הכת' כי אם בנופל, שנאמר: ³ יפול הנופל. וגגך, ממעט בתי כנסיות ומדרשות. רשות הרבים גבוה מגגו אין חייב מעקה, שנאמר: ממנו, ולא תוכו.

גובה המעקה עשרה טפחים ממחיצה חזקה שישען האדם עליה ולא תפל. המניח גגו בלא מעקה עובר עשה ולא דלא תשים דמים בביתך ⁴. ולא לוקין על לאו זה, שאין בו מעשה.

וכל דבר סכנה, כבור מים או בלא מים, עושה בהן חוליא גובה עשרה טפחים, או לעשות לה כסוי. וכל מכשול סכנה שאינו מסירו, עובר, בהשמר [לך] ושמור נפשך ⁵, ולא תשים דמים.

מכין מרדות לאדם העושה דברים שאסרו משום סכנה ואומר: מה לאחרים עלי בכך. ואילו הן: לא יניח פיו על סלון המקלח מים וישתה, ולא ישתה בלילה מן הנהרות והאגמים, שמא יבלע עלקה ולא יראה. ולא ישתה מים מדלגין ⁶, שמא שתה נחש מהם. ואלו אסורין משום גלוי; מים ויין, אפילו מזוג ואפילו התחיל טעמו לחומץ, וחלב ודבש וציר. אבל שאר כל משקין אין מקפידין על גלויין, שאין בעלי חיים שותין. שום שנתרסק ואבטיח שנחתך ונתגלה אסור, יין מבושל ותוסס עד שלשה ימים ויין ומים שהיו חמים כל זמן שהבל עולה ומשקין היורד טפף, הואיל ושרצים יראים מטיף טיף, מי כבשין ושלקות ותורמוסין היוצא מהן ושורה אותן במים, אם נשתנה

5 שם שם, ט. 6 שם שם, ד.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרקים יא—יב; סמ"ג, עשין עט.

2 אמות על ארבע אמות. 3 דברים כב, ה. 4 שם ה, ט. 5 צ"ל: מגולין.

טעמן אין בהם משום גלוי, לא נשתנה טעמן ומים שהדיח בהם פרישין ודורמסקין לחולה⁶. יין או שאר משקין מעורב עם דבר מר, כאספנתא, ודבר חד, כפלפלן, ונשתנה טעמו אין בה משום גלוי.

כל משקין אסורין משום גלוי שנתגלו כדי שיצא הנחש⁷ מתחת אוזן הכלי וישתה ויחזור למקומו.

שיעור הגלוי, כדי שיהיה הסם ניכר, ואם המשקה מרובים שתאבד בה המרה מותרין, בין בקרקע וכלים, אפילו ביום אפילו אדם ישן בצדו, שאין אימת ישן על הנוחלין. מעין המושך כל שהו אין בו משום גלוי. לגין מגולה שהניחו בשדה, תיבה ומגדל או בבור אפילו עמוק מאה אמה, או במגדל גבוה מאה אמה אסור. בדק התיב[ה] והמגדל ואחר הניחו בו מותר. היה בסם נקב כדי להכניס אצבע קטנה של קטן אסור. דבר מגולה אפילו שתו ממנה תשעה ולא מתו לא ישתה עשירי ואפילו נתנו⁸, וכן הדין באבטיח מגולה, לפי שהארס למטה ופעמים למעלה.

לא ישפך מים מגולין לרשות הרבים ולא יכבס בגד בהם ולא ירבע בהן הבית ולא יגבל בהן הטיט ולא ירחץ בהן פניו ידיו ורגליו ולא ישקה בהן אפילו בהמתו. אבל משקים לחתול. עיסת לישת מים מגולין, אפילו של תרומה, תשרף ואפילו נאפת.

בעלי חיים שנשכנ נחש או אכלו סם הממית אדם קודם שישתנה גופו אסורים משום סכנת נפשות, לפיכך, נמצאו חתוכי רגלים, אפילו מותרים משום טרפה אסורים משום סכנת נשיכת נחש עד שיבדקם לצלותם בתנור, אם לא נ[ח]תך הבשר ולא גשתנה משאר הצלי מותרין. נקורי תאנים, ענבים, קשואים, אבטיחים, אפילו גדולים ביותר ואפילו מחוברים ואפילו בתוך כלי ואפילו ראה צפור ועכבר מגקר אסורין, שמא במקום נקב נקב. תאנה וענב שניטל עוקצן אין בהן משום גלוי, ואוכל תאנים וענבים בלילה ואינו חושש. תאינה ותמר נקורין שיבשה מותרות.

אסור ליתן מעות לפיו, שמא יש בסם מרוק יבש של מצורע או זיעה, שכל זיעת האדם סם המות חוץ מזיעת פנים. ולא יתן פס ידו תחת שחיו, שמא נגע בידו מצורע או סם רע, כדאית' בירוש'⁹: אסור למיתן עיסת¹⁰ תחת בי שחיו. וי"מ¹¹: חתיכה של בשר או לחם מפני הזיעה, ולא יתן התבשיל תחת המטה אפילו עוסק בסעודה, שלא יפול בו דבר המזיק ולא יראה. ולא ינעוץ הסכין בתוך אתרוג וצנון, והאידנא¹² לא חיישינן לגלוי ולא קפדינן.

אסור לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע או להיכנס לחורבה. ואסור להתייחד עם [הגוים] ולא להתלוות עמו. פגע בגוי מחזירו לימינו. עולין או יורדין לא יחא יהודי למטה וגוי למעלה, שמא יפול עליו להמיתו. לא ישוח לפניו, שמא ירוץ גולגלתו. שאלו או¹³ הולך ירחיב לו הדרך.

אסור להתרפות מגוי אם לא נתיאשו מחיותו. אבל לבהמה או למכת חוץ, כגון רטייה¹⁴ ולא של סכנה, וכל דבר שמחללין שבת אין מתרפא ממנו. ומותר לשאל לרופא

6 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יא, הלכה ט): אסורין משום גלוי. 7 צ"ל: הרחש. 8 צ"ל: סנוג.

9 עבודה זרה פרק ב, הלכה ג. מובא בסמ"ג שם. וראה השגת הראב"ד על הרמב"ם שם. פרק יב, הלכה ה. 10 לפנינו: פיתתא. ועיין רמב"ם שם. 11 סמ"ג שם.

12 שם. וראה חלק א, עמ' קמט. 13 צ"ל: לאן. 14 צ"ל: רטייה מותר.

גוי ויאמר לו: עשב פלוני ופלוני לכך וכך¹⁵ תעשה, אבל לא יקח ממנו. ומן המין או מגוי שיאמר לחש של עבודה זרה אסור להרפאות, אפילו נתיאשו מחיותו, שמא ימשכו אחריו¹⁶, לא יסתפר מהם ברשות היחיד. ואפילו במקום רבים יש להחמיר¹⁷ כדר' מאיר¹⁸, מדקאמ' רב הונא¹⁹ תיתי לי דעברי אדר' מאיר, אם לא הוא חשוב שמתירא להורגו או שרואה במראתו.

אסור למכור לגוי כל כלי מלחמה ולא דובין ואריות וכל דבר שיש בו נזק. אין משחזין להם הזיון. אבל מוכר תריסין, שאין זה אלא להגין. וכן ללסטים מזויין, שמחזיק ידי עובדי עבירה ועובר לפני עור לא תתן מכשול²⁰, שהוא עור מדרך האמת מפני תאות לבו.

אסור להשיא עצה טובה, אפילו של מצוה, לגוי ולעבד רשע. לא נתנסה דניאל אלא על שהשיא לנבוכד נאצר ליתן צדקה, שנאמר²¹: להן [מלכא] מלכי ישפר. אבל לישראל מצוה להשיא לו מצוה הוגנת.

הלכות פריקה וטעינה

מצות עשה לפרוק בחנם בהמת חבירו הרובצת תחת משאה, בין משא ראוי לה ויותר מראוי לה, ולחזור ולטעון בשכר, שנאמר²: עוב תעזב, זו פריקה. הקם תקים³, זו טעינה, ואפילו אין בעלים עמה. וזה שנאמר עמה⁴, לומר, שאם אמר בעליה: הואיל ועליך לפרוק פרוק, והלך וישב פטור, אם לא בעליה זקן או חולה. לא פרק ולא טען עובר בלאו דלא תראה [את] חמור אחיך⁵ (נדחים והעשאיין). ואם הוא אדם שלא היה טוען ופורק שלו, ככהן והיא בבית הקברות או זקן ואין דרכו לטעון ולפרוק, פטור, אם לא עושה לפנים משורת הדין. וכן ראוי אפילו נשיא.

פרק וטען ונפלה חייב לפרוק ולטעון אפילו מאה פעמים, שנאמר: עוב תעזב, הקם תקים. לפיכך צריך לילך עמו עד פרסה בשכר, אם לא אמר לו בעל המשא: איני צריך לך. בחייו⁶ לפרוק ולטעון מי שיראהו ראה שהיא כפגיעה. וזה: רס"ו אמה ושני שלישי אמה, דכתיב: כי תראה, כי תפגע⁷. רחוק יותר מזה אין זקוק לו.

בהמת גוי ומשא ישראל והגוי מחמר פטור. ישראל מחמר חייב משום צער ישראל. בהמת ישראל ומשא גוי חייב. אבל בהמת הגוי ומשאו פטור, אם לא משום איבה. חמרין שרגלי אחד רעועות אין רשאין חביריו להקדים ולעבור מעליו, נפל רשאין. אחד טען ואחד רוכב ודחקן הדרך מעבירין הרכוב מפני הטעון. רכוב ורקן מעבירין הרקן. טען ורקן מעבירין הרקן. שניהם טעונין, שניהם רוכבין, שניהם ריקנין עושין

15 צ"ל: יפה כך וכך. 16 ספר התרומה, ס"י קנב; סמ"ג לארין מה.

17 ספר התרומה, ס"י קנה; סמ"ג, שם; תוספות, עבודה זרה כט, א ד"ה המסתפר.

18 עבודה זרה כז, א. 19 שם כט, א. ושם: חנא. בספר התרומה כנוסח מחברנו.

20 ויקרא יט, יד. 21 דניאל ד, כד.

1 רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק יג. 2 שמות כג, ה. 3 דברים כב, ד.

4 צ"ל: עמו. 5 שם. 6 צ"ל: וחייב. 7 שמות כג, ד — ה.

הלכות קניין ומכירה

פשרה. וכן בשתי ספינות, שאם יעברו יחד יטבעו, טעונה ואינה טעונה תדחה שאין טעונה, קרובה ורחוקה תדחה קרובה, שתיהן שוין עושין פשרה ומעלות שכר זה לזה. פגע באחד שצריך לטעון ואחד לפרוק, פורק תחלה משום צער בעל חיים ואחר טוען. (ו) אחד שונא ואחד אוהב, מצוה לטעון עם השונא מִישראל. ומצינו שונא, אע"פ שכתוב⁸: לא תשנא [את] אחיך, כגון שראהו עובר⁹ מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה. ואע"פ שלא עשה תשובה מצוה לפרוק ולטעון עמו, שמא ישתהא בשביל ממונו ויבא לידי סכנה. ותורה מקפדת אפ"י על נפשות רשעים, הואיל ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר¹⁰: חי אני אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו וחיה.

הלכות קניין ומכירה

פרק ראשון¹

המוכר דבר לחבירו לא קנה לוקח, אפילו אמר אני מוכר לך בפני עדים, אם לא יקנה באחד משלשה דברים; בכסף ושטר וחזקה.

בכסף, שכיון שנתן דמיו קנה, אם לא במקום שדרך לכתוב שטר מכר שלא קנה עד כתבו השטר. ואין קרקע נקנית בפחות משהו פרוטה. נתן הלוקח כספו בתנאי טוב מה שירצה יקנה, בכסף או בשטר, מוכר אין יכול לחזור בו מפני התנאי ולוקח יכול עד כתבו השטר. וכן אם התנה המוכר בזה, האומר לחבירו: תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך, כיון שנתן קנה הבית מדין ערב.

בשטר, שכתב על גייר וחרס שדי מכורה לך, אפילו אין השטר שוה כלום, כיון שהגיע שטר לידו קנה אם מוכר שדהו ברעתה, אבל בשאר קרקעות לא קנה עד שיתן דמים. בחזקה, שנעל ופרץ כל שהו אם הועיל במעשיו, כגון גדר שעולין לו בנחת והוסיף כל שהו ועולין בדוחק, או הרחיב פרצה שנכנסין בה בדוחק. וכגון אלה הדברים קנה אם הוא בפני המוכר. אבל החזיק שלא בפניו צריך שיאמר לו תחלה: לך חזוק וקני ואחר כך חזקתו קונה.

מכר בית ומסר המפתח, כמי שאמר לו לך חזוק וקני. וכן מכר בור ומסר דליו, כמו שאמר לך חזוק וקני. החזיק בבית לנעלה וחזר ופתחה קנאה. המוכר ונותן שדה בצד שדה המקבל, כיון שדרש המיצר שבין שתי השדות קנה. אבל הלך בה לארכה ולרחבה אין הלך זה מועיל. ואם שביל כרמים מכר לו, הואיל ונעשה להלך קנה בהלך. ושיעור רחב הדרך שיקנה בהלך, אם היה מסויים במחיצות קנה כדי שיגביה רגל ויניח רגל בצדה, אין שם מחיצות קנה ברוחב כדי שתהיה על ראשו חבילה של שריגים ויסב בה.

8 ויקרא יט, יז. 9 והתרה בו ולא חזר — רמב"ם שם, הלכה יד.

10 יחזקאל לג, יא. ושם: חי אני וגו' אם אחפוץ... בשוב רשע מדרכו ונחיה.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין סב.

קרקע סלע שאינה בת זריעה וגדר ופרצה, חזקתה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וכן תשמיש בזה.²

המוכר קרקע ואסף הפירות ונתנן ללוקח קנה מיד, שגלה בדעתו שחזקתה לו קנין גמור. וכן אם זרעה הלוקח או גרה או אסף הפירות או זמרן, חזקה היא וקנה. גוי לא קונה בחזקה רק בשטר עם דמים. וישראל הבא מחמת הגוי כגוי. אומר ר"ת³: אע"ג דאמר רבא⁴: קרא ומתני' מסייעא דאמר⁵: לעמיתך במשיכה ולגוי בכסף, מ"מ הלכה כר' יוחנן⁶ לגבי רב⁷ חוץ משלשה דברים. ובפרק בתרא דעבודה זרה⁸ מסקי': שמע מינה משיכה בגוי קונה, אלמא דדרשינן מעמיתך בכסף ולגוי במשיכה. כל המחובר לקרקע כקרקע לקנות בכסף או שטר או חזקה. והענבים העומדין ליבצר כמטלטלין לקנייה ויש להם אונאה. שכירות קרקע נקנית כמכירת קרקע.

מכר עשר שדות בעשר מדינות, כיון שהחזיק באחת קנה כולן, ואפילו האחת הר ואחרת מצולה. ואם לא נתן דמי כולן לא קנה רק כנגד מעותיו. לפיכך, הכל במתנה או שכירות, כיון שהחזיק באחד מהן קנה כלן. מקצתן במכר ומקצתן בשכירות, כיון שהחזיק (באחד מהן) [אף במכורין]¹⁰ קנה כולן.

עבד כנעני כקרקע לקנייה. חזקתו בתשמיש עבדים, התיר לו מעעלו, הנעילו, הול[ין]ך כליו למרחץ, הפשיטו, סכו, גדרו, הלבישו, הגביה רבו, בכל אחד קנה. וכן אם הגביה הרב העבד קנאו. תקפו והביאו לו קנאו. אבל קראו ובא או אמר רבו ראשון: לך ללוקח, לא קנה, אם לא בדברים אלה. אם החזיק בו שלא בפני הרב צריך שיאמר לו: לך חזוק וקני. עבד קטן קניינו כקנייני עבד וקנייני בהמה, לכך נקנה במשיכה בלא תקיפה. בהמה דקה וגסה נקנית במשיכה לרכוב עליה, ואפילו קראה ובאה או הכישה במקל ורצתה לפגיו כיון שעקרה יד¹¹ קנאה. ואם משך שלא בפני בעלים צריך לומר לו: לך משוך וקנה. ונקנית בהגבהה. פר"י¹²: שיעור הגבהה שלשה טפחים דנפיק מתורת לבוד. ור"ת פ"י¹³, דסגי בטפת. ויליף משתוף מבואת¹⁴. ויש לדחות¹⁵, דשאני שתוף מבואות דרבנן.

הגבהה קונה בכל מקום, אבל משיכה אין קונה כי אם [ב]סימטא או בחצר שניהם, אבל לא ברשות הרבים ובחצר שאינה לשניהם.

2 צ"ל: כזה.

3 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא מציעא מח, א ד"ה נתנה. והצמדת הדברים לכאן תמוהה, כי המחלוקת בין ר' יוחנן וריש לקיש היא בענין מטלטלין, המובא בפרק הבא, ולא בקרקע.

4 בבא מציעא, שם. 5 צ"ל: מסייעא לריש לקיש. 6 בכורות יג, א.

7 יש כאן השמטה עלידי הומוות וצריך להשלים על-פי הסמ"ג: דרבא עצמו פוסק כר' יוחנן (יבמות לו, א). 8 צ"ל: ר"ל (= ריש לקיש). 9 עב, א.

10 התיקון של המגיה אינה הכרחית, ברמב"ם (פרק א, הלכה כ): כיון שהחזיק בין במכירה בין בשכירות. 11 צ"ל: יד ורגל.

12 צ"ל: רש"י. כתובות לא, א ד"ה דאי בעי גחין; קדושין כו, א ד"ה בחבילי זמורות. מובא בסמ"ג שם.

13 מובא בסמ"ג ובתוספות, קידושין שם ד"ה אי נמי. והשחה תוספות, עירובין עט, ב ד"ה צריך: כתובות לא, א ד"ה נימא; בבא קמא כט, ב ד"ה אלא.

14 עירובין שם. 15 סמ"ג ותוספות, עירובין ובבא קמא שם.

הלכות קנין ומכירה

מכר ונתן עדר, כיון שמסר לו בהמה המהלכת בראש ונקראת משכונות¹⁶, שהכל במשכון¹⁷ אחריה, אין צריך לומר לך משוך וקנה, אפילו ימשך שלא בפניו. אין מועיל כי אם לשום¹⁸ משוך וקנה, דמשמע קנה מיד בשעת משיכה וחזקה. אבל משוך ותקנה, חזוק ותקנה, משמע להבא ולא עתה ולא קנה. אמר משוך בהמה ולא תקנה עד אחר שלשים יום¹⁹ קנה ואפילו עומדת באגם ביום שלשים. וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו. מכר ונתן בהמה ואמר: קנה כדרך שאנשים קונים, משך או הגביה קנה. רכב עליה, בשדה קנה, בעיר הואיל ואין דרכו לרכוב בעיר לא קנה, אם לא הוא אדם חשוב שדרכו, או מזולזל ביותר שאינו מקפיד לרכוב, או אשה ועבד, או ברשות הרבים שרבים דוחקים שם, שאז קונה ברכיבה בעיר והוא שתהליך בו.

פרק שני¹

בהמה וכל מטלטלין דין תורה משנתן דמיו קנה. ואם בן אדם שנתן דמי מקח והמקח ברשות מוכר קנאו בכל מקום שהוא ולא יכול לחזור² שיפול דליקה במקח [ו]לא יטרח המוכר להצילו, שהרי אינו באחריותו. לפיכך אמרו: לעולם לא קנה, והוי באחריות המוכר ויאמר לו: תן לי מקחי או מעותי, אפילו בא אונס ולא נתרשל להצילו עד ימשוך הלוקח.

דבר שאין דרך להגביה, כגון משא פלפלין גדול, שאין יכול להגביהו, שאם יתיר ויגביה אחד אחד היה לו טורח גדול³. או יגביה שדרכו להגביה(ה), כמו אפילו משא עצים גדול, שיכול להתיר האגד ולהגביה אחד אחד בלא טורח⁴. שאין יכול לא להגביה ולא למשוך, כגון ספינה, שאם אמר: משוך וקנה ספינה זו, לא קנה עד שימשוך קנה כולה ממקום שהוא ויש בזה טורח גדול לפיכך גקנית במסירה⁵. וקנין משיכה במקום שיכול להיות טוב הוא מקנין מסירה. ולא תועיל המסירה. ומה שאו' שם⁶, שמסירה קונה ברשות הרבים, זהו לפי שאין משיכה מועלת שם. ומה ששנינו פ"ה⁷: בהמה גסה נקנית במסירה⁸.

16 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ז): משכוכית. זכ"ה בבבא קמא נב, א. עיין דקדוקי סופרים שם, עמ' 112, הערה ז. 17 ז"ל: נמשכין. 18 ז"ל: לשון.

19 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ט): ומשך לא קנה. ואם אמר לו קנה מעכשיו ולאחר שלשים יום.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים ג"ד: סמ"ג עשין פב.

2 הדברים מקוטעים וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק ג, הל' א, ה): אבל חכמים תקנו שלא יקנו המטלטלין אלא בהגבהה או במשיכת דבר שאין דרכו להגביה. ולמה תקנו חכמים דבר זה במטלטלין, גזירה שמצא יתן הלוקח דמי החפץ וקודם שיקחנו יאבד באונס.

3 נקנה במשיכה. 4 אין נקנה במשיכה.

5 הדברים משובשים ומסורסים ויש לתקנם עליפי הרמב"ם (שם הלכה ג): הספינה הואיל ואי אפשר להגביהה ויש במשיכתה טורח גדול... לא הצריכה משיכה אלא נקנית במסירה... ואם אמר לו המוכר: לך משוך וקנה, אינו קונה הספינה עד שימשכנה כולה ויוציאנה מכל המקום שהיתה בו.

6 בבא בתרא עו, ב. 7 = פרק האשה. קידושין כה, ב. 8 צריך להשלים על פי הסמ"ג: אף במסירה קאמר וכל שכן במשיכה.

ואם קנה הלוקח בדרכים אלה לא יכולין לחזור וכופין הלוקח ליתן דמיו. ואם החפץ בבית הלוקח או ששכר מקומו קנאו בדמיו בלא דרכים אילו, שרשות לוקח קונה לו ואין אחד יכול לחזור.

מקנה קרקע ומטלטלין כאחד והקונה הקרקע בכסף או שטר או חזקה והמטלטלין צבורין בה נקנו המטלטלין, בין מכר ונתן שניהם בין מכר אחד ונתן האחר. ואם אין צבורין בה ואמר קנה המטלטלין אגב הקרקע, אפילו הקרקע כל שהו והמטלטלין הרבה, קנה הכל. הק(ו)נה השדה לאחד והמטלטלין לאחר, ואפילו אמר קנה אגב הקרקע, לא קנה זה מטלטלין בחזקת קרקע. ואם תפשם אחר שקנה חבירו הקרקע אין מוציאין מידו. מקנה עבדים וקרקעות, החזיק בעבדים לא קנה קרקעות, החזיק בקרקעות לא קנה עבדים, אפילו אמר אגב קרקע, אם לא הם בתוך הקרקע, שעבד מהלך לדעתו. מקנה עבדים ומטלטלין, משך מטלטלין לא קנה עבדים, החזיק עבדים לא קנה מטלטלין אם לא העבד כפות ומטלטלין על גביו.

מקנה בהמה וכלים שעל גבה, אפילו משך בהמה צריך משיכה או הגבהה בכלים עצמן, אם לא כפותה, שאם אינה חצר מהלכת⁹, ואם אמר: משוך בהמה זו וקנה כלים שעליה, אפילו כפותה, הואיל ולא הקנה לו גוף הבהמה צריך משיכה לכלים עצמן. עציץ נקוב לאחד וזרעים שבו לאחר, יכול להקנות בכל¹⁰ עציץ עצמו במשיכה ובעל זרעים וזרעוניו בחזקה, שהזרעים כיון שמחובר לקרקע כקרקע. ואם עציץ וזרעים לאחד¹¹, החזיק בזרעים קנה עציץ¹².

פשתן המחובר ואינו צריך לקרקע דנקנה כמטלטלין ואמר קנה קרקע כל שהו וכל מה שעליה¹³, כיון שתלש כל שהו קנה הכל. אבל הקנה לו הפשתן במכר או במתנה לא קנה רק מה שתלש.

כלי הלוקח קונה מה שבתוכו ללוקח כמגביה ומושך ברשות הלוקח. ואין קונה לו ברשות הרבים וברשות המוכר, אם לא שאמר המוכר: קנה בכלי זה. קנה הכלי תחלה והגביהו והניחו שם ברשות מוכר, יכול לקנות פירות בתוך הכלי אחרי כן, שמפני הנאת עובר¹⁴ שמכר כליו גמר ומשאל רשותו. ואין כלי מוכר קונה ללוקח אע"פ שהוא ברשות הלוקח.

מסירה אין קונה רק ברשות הרבים ובחצר שאין לשניהם. משיכה אין קונה רק בסמטא וחצר שניהם. והגבהה קונה בכל מקום.

הנקנה במשיכה, אם הוא ברשות הרבים ומשכו לרשות היחיד וסימטא קנה. משך משא פירות מרשות הרבים לרשותו וסימטא אחר שפסק הדמים קנה אפילו לא מדד. הלוקח¹⁵ ברשות הרבים קנה ראשון ראשון בהגבהה.

מוכר מודד לכלי לוקח לא קנה, שכלי לוקח ברשות הרבים לא קנה לו. הפירות ברשות הלוקח, כיון שקבל המוכר עליו למכור קנה לוקח ואפילו לא מדד. היו ברשות המוכר לא¹⁶ לוקח עד הגביהו הפירות או שיוציאו מרשותו בשכירות מקומן.

9 צ"ל: אינה כפותה חצר מהלכת היא. 10 צ"ל: בעל. 11 והזרעים לאחר.

12 ואם החזיק בעציץ לקנות הזרעים אף העציץ לא קנה — רמב"ם (שם הלכה טו).

13 שם (הלכה יח): ואמר לו יפה לי קרקע כל שהוא וקנה כל מה שעליה.

14 צ"ל: המוכר. 15 צ"ל: מדד הלוקח. 16 צ"ל: לא קנה.

הלכות קניין ומכירה

הפירות בסימטא וחצר של שניהן, או ברשות לוקח בתוך כלי מוכר, ורוצה למכור והתחיל למוד לכלי לוקח¹⁷, ואמר: כור בלי סלע אני מוכר לך, יכול לחזור אפילו בסאה אחרונה, אבל כור כל¹⁸ סאה בסלע ראשון ראשון קנה, כיון שפסקו הדמים על כל סאה, כל סאה שיגביה המוכר נגמר מכירתה, הואיל ואין הפירות ברשות המוכר ולא ברשות הרבים¹⁹, ואילו לא היו הפירות בכלי מוכר, כיון שהן ברשות לוקח קנה משפסק ואפילו לא מדד.

המוכר פירות ומן ומדה²⁰ אינה לשניהם בסימטא וחצר של שניהם, קודם מלוי המדה ברשות מוכר, אחר מלוי ללוקח ולא יכולין לחזור בהן. הקונה מטלטלין או דברים שקונה בהם מטלטלין ופסק דמיהן ואחר הגביהן קנה. הגביה תחלת פסק דמיהן צריך להגביה אחר פסק, ואם לאו לא קנה אם לא מדבר שדמיו קצובין²¹.

הנוטל כלי מאומן על מנת לבקרו ודמיו קצובין וגאנס בידו חייב בדמיו, הואיל ודמיו קצובין משעת הגביה נעשה ברשותו אם מגביהו כדי לקנותו כלו ואותו חפץ הנאבד חביב [על] הלוקח, אבל חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש למוכרו הוי ברשות מוכר עד שיפסקו הדמים ואחר יגביהו הלוקח.

כל דרכי הקניין בין על ידו בין על יד שלוחו.

פרק שלישי

מטלטלין קונין זה את זה, שאם החליף פרה בחמור, אפילו מקפידין בדמים ששערי כמה שוין, מיד שמשך האחד כל החלוף מטלטלין אחרים קונין לשני בכל מקום שהן. לא משך הכל, כמו החליף חמור בפרה טלה, לא קנה עד משכו הפרה והטלה. דמים שאין מקפיד עליהם, כמטלטלין לענין זה, שאם אמר לאחד: מכור לי חפץ זה במעות [שבדיו] ולא ידע כמה, כיון שמשך זה נתחייב אחר בחליפיו שאין זה מצוי, וכן אם מכר ראובן פרה בחמשים לשמעון וקנה פרה וחייב לו דמיו, ואמר ראובן לשמעון: מכור לי חמורך בדמים שחויבת לי מהפרה, אמר: הן, קנה החמור בכל מקום שהוא בלא משיכה, דדבר שאינו מצוי הוא, אבל אמר: בדמים שחויבת מחוב אחר לא קנה עד מושכו.

כל דבר, הן קרקע ופירות ובהמה ומטלטלין ועבדים, אבל לא מטבע, נקנה בחליפין הנקנה² קניין, כיצד, יתן הקונה למקנה כלי כל שהוא, אפילו פחות מפרוטה, ואומר לו: קנה חלף החפץ שמכרת לי בכך וכך, כיון שקנה זה אותו כלי קנה הלוקח החפץ בלא שום קניין אחר ובלא דמים בלא חזרה, פרי³, דבשר הוי פרי, אבל שור וחמור עצמו

17 צ"ל: מוכר. 18 צ"ל: בלי (= בשלשים).

19 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ז) שלפנינו: ברשות הלוקח, ככתבירי תימניי כנוסה מתברנו, וכך הגיה המגיה בדפוסים המאוחרים. 20 צ"ל: ויין והמדה.

21 הדברים מסורסים וצ"ל: הקונה מטלטלין ופסק דמיה ואחר כך הגביהן קנה... שדמיו קצובין והוא החין בשאר דברים שקונין בהם את המטלטלין.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים היז, סמ"ג עשין פב. 2 צ"ל: הנקרא. 3 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם, והשחה תוספות, בבא מציעא מו, ב ד"ה ופירי.

הוי כלי, דראויין למלאכה ונעשין חליפין. פסק רב היי⁴: מי שהחליף דמי שור בפרה לא קנה, דדברי רב יהוד' עיקר דאמר⁵ כל הנישום.

אין קונין רק בכלי ואפילו פחות מפרוטה. ולא בכלי שאסור בהנאה, לא בפירות ומטבע ולא בכלי מוכר⁶. הקנה אחד למוכר בשביל לקיים המכר ללוקח זכה ללוקח⁶, ואפילו הקנה למוכר על מנת להחזירה, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. וקונין אפילו במקצת כלי, והוא שיאחו בידו כדי שיעור, כגון שלש אצבעות לבגד דהוי כלי, או אפילו פחות ויכול לנתוק כל הכלי מיד המקנה קנה.

ואין צריך עדים לקנין זה או לכל שאר קניינין בהגבהה ומשיכה אלא שלא יכפור. ואומר ר"י⁷, דמעשה בכל יום (נותן ומוכר שקנו מידו, אפילו בעדים, יכולין לחזור והלוקח והמקבל משכ' בשאר קניינין) שקונין בקניין חליפין שלא בפני המקבל מתנה. ויש שנמנעין מלהקנות סודריהן לצורך חבירהן פן יחזיק בהן הזוכה בו. נותן ומוכר שקנו מידן יכולין לחזור כל זמן שעוסקין בענין. הפסיק הענין, אפילו בלא עדים לא יכולין לחזור.

המשחרר עבדו והמגרש אשתו, המוסר מודעא והמבטל מודעא, העושה שליח לשום דבר, המוחל חוב ופקדון אין צריכין קנין. ומנהג להקנות, שלא נראה התנאים כשחוק והתול. לפיכך אם אמר: בלב שלם אני אומר וגמרתי בלבי, אין צריך דבר אחר. ודברים שאין בהן ממש אין קניין כלום. שם⁸ שכתוב וקנינא מפלוני שילך בסחורה עם פלוני, שישתפו שניהם, שהרי לא הקנה לו כלום.

מטבע של כסף ודינרי זהב ומעות נחשת כולן דמים כנגד מטלטלין והנותן אחד מהם דמי מטלטלין לא קנה עד שימשוך ויגביה. ואין נקנין ואין עושין קנין. וזה [כ]שקונה שאר מטלטלין באחד מהן. אבל דינרי זהב פירות לגבי מטבע כסף, שאם נתן דינר זהב בכ"ה דינרי כסף נקנה הכסף בכל מקום שהוא, וחייב ליתן הכ"ה כמו שפסק, חדשים חדשים, ישנים ישנים. אבל נתן כ"ה דינרי כסף בדינר זהב לא קנה עד שיקח הדינר זהב, ויכול כל אחד לחזור. וכן מעות נחשת פירות לגבי מטבע כסף. וכן מעות רעות שאין יוצאין בהוצאה כפירות לכל דבר.

מטבע אינו נזכה למי שאינו ברשותו רק על גבי קרקע, שיקנה הקרקע ואגבן המעות, או ישכור מקום המעות, כיון שזכה בקרקע בכסף ושטר וחזקה זכה במעות אם המעות קיימין, כגון שמופקדין במקום אחד. אבל ראובן שיש לו חוב על שמעון ומקנה המעות לך לא קנה⁹. ובמעמד שלשתן, שאמר: מנה שיש לי בידך, אפילו מלוה, תנהו לפלוני זה, קנה. והלכה בלא טעם היא, לפיכך אין למידין מזה דין אחר.

ראובן חייב לשמעון מנה ואמר [ל]לוי: תן לו מנה עד שאתן לך, וקבל שמעון, כל אחד משלשתן יכול לחזור ואפילו פרע לוי מקצת חובו. לפיכך אם לא פרע לוי לשמעון חוזר שמעון ותובע ראובן שאר חובו.

4 ספר המקח והממכר, שער יג, ויניציאה שס"ב, דף כט, ב. ומובא בסמ"ג שם.

5 בבא מציעא מו, א. 6 צ"ל: הלוקח.

7 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג. עיין שם. ועיין תוספות, קידושין כו, ב ד"ה הי"ג.

8; צ"ל: שטר.

9 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על"פ הרמב"ם (פרק ו, הלכה ז): והקנה ללוי קרקע ועל גבה חוב שיש לו אצל שמעון... שלא קנה החוב.

המוכר ונותן שטר חוב לא קונה במסירה אלא יכתוב לו: קנה שטר פלוני וכל השעבוד שבו וימסור לו השטר והרי קונהו בכתיבה ובמסירה. ולא צריך עדים לקניינו רק לתביעתו. שלא יאמר לו הנתבע: בעל דברים ידי (לו) לא כתב ומסר לך כלום. ומן התורה אין השטר ראייה נקנה. לפיכך, המוכר שטר חוב לחבירו עדיין יכול למוחלו ואפילו יורשיו מוחלו.

אשה שהכניסה שטר חוב לבעלה לא תמחול רק מדעת בעלה, שידה כידו. בשטר נקנה את קרקע בכל שהוא ¹⁰. ונר' למימ' ¹¹ שגם זה יכול למחול. המוכר קרקע וכתב השטר ואין הלוקח עמו כיון שהחזיק הלוקח בקרקע נקנה השטר בכל מקום שהוא.

אומר: זכו בשדה זו לפלוני וכתבו לו שטר, והחזיק הזוכה לו בקרקע, יכול הנותן לחזור בשטר עד הגיעו ליד המקבל, אע"פ שלא יכול לחזור בשדה. אמר: זכו לו בשדה על מנת שתכתבו לו השטר, אפילו החזיק לו בשדה חזר אף בשדה עד יגיע השטר ליד המקבל.

אע"פ שהנותן מעות בלא משיכת המקח לא קנה, כל החזר בו, בין לוקח ומוכר, יקבל בבית דין קללת מי שפרע מדור המבול ופלגה סדום ועמורה ומצרים יפרע ¹² ממי שאינו עומד בדבורו. וחזר הדמים. כל זמן שלא חזרו הדמים ונתנו כבר למוכר אם לוקח חזר בו ¹³, המוכר שומר חנם עליהם ופטור מגנבה ואבידה. (ו) מוכר חזר בו חייב באחריותו אם נגנבו ואבדו ואפילו אמר בו ¹⁴ וטול שלך עד שיקבל עליו מי שפרע ויאמר בו ¹⁵ וטול שלך. ודווקא ¹⁵ כשחזר מחמת יוקרא וזולא, אבל במקום שיש אונאה או מקח טעות או שיצא עליו עוררין אין כאן קללת מי שפרע, מדאמר רמי בר חמא לאושפוכני' ¹⁶ לחזור בו.

אמר לו חד מסור ¹⁷ לי חבית יין בחוב שיש לי אצלך, ורצה המוכר, הרי זו כמו שנתן הדמים והחזר מקבל מי שפרע. לפיכך אם מסר לו קרקע בחוב אין אחד יכול לחזור ואע"פ שהמעות אין מצויין בשעת המכר.

הלוקח דבר או קרקע ופסקו דמים, הניח משכון על הדמים לא קנה וכל הרוצה חזר אף בלא קבלת מי שפרע. מכר לו בדברים בלבד ופסקו דמים וזימן ¹⁸ הלוקח מקחו שבידו, ואע"פ שלא נתן מן הדמים כלום, כל החזר בו מקבל מי שפרע. ואם מנחה המדינה שיקנה הסימן קנין גמור לא יכולין לחזור וחייב ליתן דמים. וזה כשאמר לו המוכר: סמן מקחך, ואז גמר להקנותו.

נושא ונותן בדברים, אע"פ לא ¹⁹ לקח מדמים כלום ולא רשם ולא הניח משכון במי שפרע ²⁰, או אמר ליתן לחבירו מתנה מועטת ולא נתן, מחוסרי אמנה הם. אבל מתנה

10 הדברים מקוטעים ויש לתקנם עליפי שם (הלכה יד): המקנה לחבירו קרקע כל שהו והקנה לו על גבה שטר חוב הרי זה קנה השטר בכל מקום שהוא.

11 רמב"ם שם.

12 ברמב"ם (פרק ז, הלכה ב): מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה שטבעו בים הוא יפרע.

13 ואמר לו המוכר בא וטול מעותיך.

14 צ"ל: בא. 15 סמ"ג בשם רבינו יעקב. והשחה תוספות, בבא מציעא מז, ב ד"ה אי.

16 בבא מציעא נא, א. 17 צ"ל: אמר לאחד מבור. 18 צ"ל: וסימן.

19 צ"ל: שלא. 20 צ"ל: ואינו במי שפרע.

מרובה אין בה חסרון אמנה, דלא סמכה דעתו עד שיקנה לו דרך קנין. ובירושלמי²¹: לא שנו אלא בעשיר אבל בעני נעשה נדר. נתן מעות לחבירו לקנות לו קרקע או מטלטלין והניח מעות חבירו אצלו וקנה לעצמו במעותיו, מה שעשה עשוי ורמאי הוא. ואם יודע שהמוכר אוהבו ומכבדו ומוכר לו ולא למשלחו מותר לקנות לעצמו ויודיעו. ואם ירא שמא יבא אחר ויקדמנו לקנות, קונה תחלה ואחר מודיעו. או, המימיו²², שאם קנה לעצמו במעות חבירו אחר שזקפן עליו במלוה המקח של משלח. שלשה שנתנו מעות לאחד לקנות דבר, אם המעות מעורבות וקנה במקצת הדמים, המקח לכולן וחולקין לפי מעותיהן. ואם מעות כל אחד צרורין וחתומין, אפילו בלב השליח הזה שהמקח לכולן, לא קנה רק בעל המעות.

פרק רביעי

המוכר שדה באלף זוז ונתן מקצת הדמים ויוצא ונכנס ותובע שאר הדמים, ונראה שמחמת דוחק המעות מכר, אפי' לא נשאר אלא זוז אחד לא קנה הלוקח כל [ה]שדה, אע"פ שכתב השטר או החזיק בו. אם חוזר הלוקח יד מוכר על העליונה, רצה אומר: הא לך מעותיך או קנה מן הקרקע כנגד המעות שנתת ונותן לו מזבורת שבה. חוזר המוכר יד הלוקח על העליונה, רצה אומר: תן לי מעותי או קרקע כנגד מעותי ונותן מן היפה. ואם לא יוצא ונכנס לתבוע שאר הדמים קנה הכל ולא יכולים לחזור ושאר הדמים כשאר חובות. מכר שדהו מפני רעתה, אפילו יוצא ונכנס, קנה הכל, שזה שתובע לא מפני שלא גמר להקנות אלא שלא יחזור בו הלוקח. וכן הדין במוכר מטלטלין לפי קניינם. מכר שוה מאה במאתים ומוכר יוצא ונכנס לתבוע דמיו, ספק אם כמוכר שדהו מפני רעתה הוא, לפיכך אין יכולין לחזור בהן. ואם תפס המוכר ממקח שמכר כנגד המעות שנשארו לו אין מוציאין מידו.

הקונה ונתן דמים וטעה במנין המעות ואחר זמן תבעו המוכר ואמר לו: מאה שנתת לי לא היו רק תשעים, נקנה המקח ומחזיר העשרה אפילו אחר כמה שנים, בין מקרקע בין מטלטלין.

האומר: כשאמכור שדה זו הרי היא מכורה לך מעכשיו במאה זוז, וקנה מידו ואחר זמן מכרה לאחר במאה, קנה הראשון. מכרה ביותר ממאה קנה האחרון, שזה לא מכר אלא מפני התוספת והוי כמ' שנאנס למכור ולא הקנה לראשון רק כשימכרנה מדעתו. אמר: כשאמכרנה קנויה לך מעכשיו כמה שישומו ב"ד של שלשה, אפילו על פי שנים מהשלשה אמר². אמר: כמו שישומו ב"ד ארבעה, עד שישומו ארבעה כלן. שמו אותה שלשה או ארבעה ואמר המוכר: עד שיבאו שלשה או ארבעה אחרים וישומו, קנה הראשון. המוכר לגזבר ואמר: בכמה אתה מוכר חפץ זה, ואמר בעשרה, אפילו שוה מאה, אין יכול לחזור, שאמירה לגבוה כמסירה להדיוט.

21. בבא מציעא פרק ד, הלכה ב. מובא בסמ"ג. 22. רמב"ם שם הלכה יב.

1. רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים ח"ט.

2. צריך להשלים עלפי הרמב"ם (פרק ח, הלכה ח): כמו שיאמרו שלשה עד שיאמרו השלשה.

הקונה ומוכר להקדש ידו על העליונה, שאפילו לא משך הפירות ונתן דמים, הוקרו קנה, הוזלו חוזר. מכר הקדש ומשכן הלוקח ולא נתן דמים, הוזל קנה, הוקר חוזר. והקדש לא נקנה כי אם בכסף, שנאמר³: ונתן הכסף וקם לו. ואין הגזבר במי שפרע. ויתומים כהקדש לכל דבר, רק שהם במי שפרע⁴, שאל"כ לא ימצאו לוקחים. בארבעה פרקים, ערב יום טוב ראשון של פסח ואחרון של סוכות ועצרת ור"ה דנין כדין תורה לטבת, שאם לקח דינר מן הלוקח כדי ליתן לו בשר כשישחוט שור שזה מאה ולא נתקבצו לו כל דמי השור לא יכול לחזור, וכופין אותו לשחוט וליתן הבשר ללוקח. לפיכך אם מת השור מת ללוקח.

פרק חמישי¹

הרוצה לקנות חפץ, מוכר אומר במאתים ולוקח אומר במנה, והלך כל אחד לביתו ואחר כך נתקבצו ומשך זה החפץ סתם, אם המוכר הוא שתבע הלוקח ונתן לו החפץ אינו נותן אלא מנה, אם הלוקח הוא שבא ומשך החפץ סתם חייב ליתן מאתים.

מי שאין יודע ממי לוקח וחמשה בני אדם כל אחד אומר אני בעל המקח, מניח המקח בניהם ומסתלק ויהיו הדמים מונחים עד שיוודו או עד שיבא אליהו. ואם היה חסיד נותן לכל אחד כדי לצאת ידי שמים. לקח מאחד וכפר ונשבע לשקר ועשה תשובה ורוצה לשלם, לכל² אחד ואחד תובעו אני שכפרת בו³ ונשבעת, והוא אומר: איני יודע, חייב לשלם לכל אחד, לפי שעבר עבירה.

נאמן בעל המקח לומר: לזה מכרתי ולזה לא מכרתי, אם המקח יוצא מתחת ידו. ואם אין המקח יוצא מתחת ידו הוי עד אחד, ואינו נוגע בעדות. לפיכך אם נטל הדמים ולא ידע ממי מדעתו וממי בעל כרחו, בין המקח בידו בין שניהם תופסים בו אין כאן עדות וכל אחד נשבע כתקון חכמים בנקיטת חפץ ונוטל חצי המקח וחצי הדמים.

מכרת (י) לי וזה אומר: לא מכרתי או מכרתי ולא נתתי (י) דמיו או כך תנאי בינינו זה, או לא הכרתיך⁴ המוציא מחבירו, עליו הראיה. אין שם ראיה, נשבע הכופר שמבקשין ממנו היסת. ואם הודה במקצת או יש עד אחד שבועת התורה.

אמר לחנוני: תן לי בדינר פירות, ונתן לו והפירות מונחין ברשות הרבים וחנוני תובע הדינר ובעל הפירות⁵ נתתיו ושמתו בכיסך, הואיל וכבר יצאו הפירות מרשות המוכר והם ברשות הרבים, נשבע הלוקח בנקיטת חפץ כתקנת חכמים ונוטל הפירות. ואילו היו ברשות הלוקח נשבע היסת וגפטר. ואילו היו ברשות חנוני נשבע היסת וישארי הפירות לו. (ו) נתן הלוקח דינר לחנוני ופירות ברשות הרבים ואמר החנוני: דינר שנתת לי בעבור פירות שהולכתם כבר לביתך, אבל פירות אילו מעולם לא נמכרו. חנוני נשבע בנקיטת חפץ שכך ונוטל פירותיו. ואם היו ברשותו פטור בשבועת היסת.

3 ראה ויקרא כז, יט. ועיין תוספות שבת קכא, א ד"ה ונתן.

4 ראה רמב"ם שם פרק ט, הלכה ד.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרק כ, 2. צ"ל: וכל. 3 צ"ל: בי.

4 ראה רמב"ם, שם הלכה ה. 5 צ"ל: ובעל הבית אומר לו.

וכן הנותן דינר לשלחני ליטול מעות והם סבורין⁶ ברשותו⁷ הרבים, אם הודה שולחני שמכרן ועדיין לא נטל הדינר נוטל הלוקח המעות בשבועת נקיטת חפץ. טוען: דינר זה דמי מעות אחרים שהול[י]ך כבר לביתו, דאילו המעות לא מכרם, שולחני נוטל המעות בשבועת נקיטת חפץ.

המחליף פרה בחמור וילדה, או מוכר שפחתו וילדה זה⁸ קודם מכירתו ילדה וזה אומר אחר, אפילו אמר המוכר איני יודע, על הלוקח להביא ראיה ואפילו פרה עומדת באגם ושפחה בסימטא. לא הביא ראיה ישבע המוכר בנקיטת חפץ על וולד הפרה והיסת על וולד השפחה, שאין נשבעין בנקיטת חפץ על עבדים וקרקעות. כל אחד אומר: איני יודע, ואינה ברשות האחד יחלוקו. זה אומר: ברשותי ילדה, והלה שותק, זכה הטוען בולד.

שני עבדים או שתי שדות, אחד גדול או אחד קטן, לוקח אומר גדול לקחתי ומוכר אומר קטן, לוקח יביא ראיה, ואם לאו ישבע מוכר היסת ממה שאמ'. אמ' לוקח גדול לקחתי ומוכר שותק, זכה בגדול. אמר המוכר איני יודע, לוקח יביא ראיה או ישבע מוכר היסת שאינו יודע ונוטל הלוקח קטן.

כל מי שנולד הספק ברשותו עליו להביא ראיה. כגון המחליף פרה בחמור ומשך זה הפרה והלה לא הספיק למשוך החמור עד שמת החמור, על בעל חמור⁹ להביא ראיה שהיה קיים בעת משיכת הפרה. מחט שנמצאת בעובי בית הכסוס ונקבה נקב מפולש, או¹⁰ נמצאת עליה קורט דם בידוע שנטרפה קודם שחיטה, הגלד פי המכה נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה. לא הגלד, ספק ועל הטבח להביא ראיה שקודם לקחתו נטרפה, שברשותו נולד הספק. לא הביא ראיה ישלם דמיה למוכר.

פרק ששי¹

המקנה דבר שאין מדתו ומשקלו ומניינו ידוע ומ[י]נו ידוע, קנה אע"פ שנמצא חסר או יתר מדעתו לפי השער שבשוק². כגון ערימת חטים או מרתף זה של יין בכך וכך מכור לך, או בעשר דיגריין חטים (חטין) ולא פסק כמה סאה, השער ידוע³ אע"פ שאין מדתו ומשקלו ידוע, והחזור⁴ אחר נתינת הדמים ולא רצה בשער שהיה בשוק בשעת מתן מעות מקבל מי שפרע, כמו שבארתי⁵. אבל כל מה שיש בבית זה, בתיבה זו, בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, אע"פ שמשך לא קנה, דלא סמכה דעתו מה יש בו, זהב או תבן והוי כמשחק בקוביא.

המוכר מקום לעשות בית, ראשית⁶ בקר, בית החנות לבנו או בית אוהלות⁷ לבתו, עושה ארבע אמות על שער⁸. מקום בית גדול, שמנה על עשר. מקום טרקלין, עשר על עשר. תרביץ של חצר, שתיים עשרה על שתיים עשרה. ורום כולם כחצי ארכו וחצי

6 צ"ל: צבורין. 7 צ"ל: זה אומר. 8 צ"ל: אם.

1 ו'למב"ם, הלכות מכירה פרקים בא, וב.

2 צ"ל עליפי תרמב"ם (פרק בא, הלכה ב:) ויש להם הוניה לפי השער שבשוק.

3 שם הלכה ד. 4 במקרה האחרון. 5 לעיל בפרק שלישי.

6 צ"ל: רפת. 7 צ"ל: אלמנות. 8 צ"ל: על שש.

רחבו. מקום קבורה, עושה מערה ארבע על שש ופותח למערה שמונה קברים, כל קבר אורך ארבע אמות ורוחב ששה טפחים ורום שבעה טפחים, שלשה קברים מכאן ושלשה מכאן ושנים כנגד הנכנס למערה.

המוכר אמת מים בתוך שדהו השלחין⁹, נותן בתוך שדהו אמה רחבה שתי אמות ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה, להשקות בה בסלוק¹⁰, אמה רחבה אמה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן לאגפיה. [והאגפים] בעל השדה נוטען ולא זורען, שהזרעין מלחלחין¹¹ הקרקע ומקלקלין האמה. ואם כלו אגפיה בעל האמה מתקנה מעפר אותה שדה, שעל מנת כן קבלה המוכר לעשות לו בתוך שדהו.

המוכר דרך יחיד בתוך שדהו נותן רוחב שתי אמות ומחצה, כדי שיעמד חמר במשהי על אורך הדרך. דרך בין עיר לעיר נותן רוחב שמונה אורך הדרך. דרך הרבים רוחב שש עשרה אמות. דרך המלך ודרך הקבר אין לה שיעור. ונראה למימוני¹², שזה כמוכר דבר שאין מינו ידוע.

מכר מקום למעמד נותן בית ארבעה קבין. האומר: בור וכתליה אני מוכר לך, נותן רוחב הכותל שלשה טפחים.

מכר שדה ומצר מצר אחד ארוך ואחד קצר, אם הארוך של איש אחד לא קנה מן האורך אלא כנגד הקצר, של שנים קנה כנגד ראש תור. היה מצר ראובן מזרח ומערב ומצר שמעון צפון ודרום, צריך לכתוב לו. מצר ראובן משתי רוחות ומצר שמעון [מ]שתי רוחות. מסר¹³ לו שלשת המצרים ולא הרביעי קנה כל השדה ואף המצר רביעי אם מובלע בתוך המצרים ואין עליו רכב של דקלים ואין בו תשעה קבין. ואם אין בו דברים אלה קנה כל השדה בלא מצר (של דקלים ואין בו ט' קבין ואם אין בו דברים אלה קנה כל השדה בלא מצר) רביעי. ואם יש מקצת דברים ולא כלן: שמובלע ויש עליו רכב או מדברים אחרים, בית דין יעשו כפי שדעתם נוטה.

סיים לו הזויות בלבד ולא מצר של כל רוח, או סיים שני מצרים כמין גאם, או סיים לו חלק לכל רוח ורוח לא קנה כלה רק כפי מה שמסר ראות¹⁴ הדיינין.

מכר בית בבירה גדולה, אע"פ שמצר לו מצרים החצונים ואע"פ שיש שם מעט שקוראין לבירה בית, לא קנה אלא הבית בלבד, שאלו מכר לו כל הבירה היה כותב לו: ולא הנחתי לפני במכר זה כלום. וכן הדין במוכר שדה בבקעה גדולה ומסר לו מצרי הבקעה, שלא מכר רק השדה.

האומר: שדות אני מוכר לך, מיעוט שדות שתיים. אמר: כל שדות, אפילו שלש וארבע, מלבד גנות ופרדסים. אמר: נכסיו¹⁵, ואפילו גנות ופרדסים, חוץ מבתיים ועבדים. כל נכסי, אפילו עבדים ובתיים וכל מטלטלין ואפילו תפילין, בית מבתי. נותן הקטן שבם. שור משוורי, הקטן שבם. מת אחד מהשוורים, נפל אחד מהבתיים, מראה לו זה שמת ובית שנפל, שיד בעל השטר על התחתונה, שדה בית חייא אני מוכר לך ויש שתי שדות נקראין בשם זה, קונה הפחותה. וכל כיוצא בזה.

9 צ"ל: המוכר בתוך שדהו מקום אמת מים להשקות בה בית השלחין.

10 צ"ל: בסילון

11 ברמב"ם (שם הלכה ח) שלפנינו: מחלחלין. בטור חושן משפט, סי' ריז, כנוסח מחברנו.

12 רמב"ם שם הלכה י. 13 צ"ל: מצר. 14 צ"ל: וכפי ראות.

15 ברמב"ם (הלכה יח) שלפנינו: נכסים. בכתביריד תימניים: נכסי. עיין במגיד משנה שם.

שדה ראובן אני מוכר לך, וכיון שבא הלוקח להשתמש בה אמר המוכר: זאת אינה השדה שהיתה של ראובן, על המוכר להביא ראיה. שדי מכור לך נותן הקטן שבהם שמין כמה שוה ונותן הכחוש¹⁶. חצי שדה בדרום מכור לך, שמין דמי כלה ונותן לו בדרומה כחצי כל הדמין. ומקבל עליו הלוקח לעשות בחלקו מקום הגדר ומאחורי הגדר סמוך לגדר חריץ רחב שלשה טפחים וחוצה לו חריץ רחב ט'¹⁷ טפחים ובין שני החריצין רחב טפה. וזה שלא תקפוץ הנמיתה. היתה לו חצי שדה ואמר: חצי שיש לי בשדה מכור לך, קנה החצי כלו. חצי השדה שיש לי, קנה רביע בלבד. אמר לו: מצר שדה שממנה מחצית¹⁸, אם אמר לו: ואלו מצריה, קנייה חצייה, ואם לא מסר לו מצריה לא קנה רק בית ט' קבין.

הלוקח פירות כוורת נוטל שלשה נחילים זה אחר זה ומכאן ואילך נוטל נחיל ומניח נחיל כדי ליישב הכוורת. לקח חלות דבש מניח בכוורת שתי חלות, שלא יפרחו הדבורים. לקח זתים לקוץ מניח מהאילן סמוך לארץ שתי גרופיות וקוצץ. לקח בתולת שקמה מגביה שלשה טפחים וקוצץ. סדן של שקמה שני טפחים, ובשאר האילנות טפה וקוצץ. בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה. בדקלים משרש, לפי שאין גזעו מחליף.

פרק שביעי

המוכר שלשה אילנות בשדהו, כמין פטפט, שנים זה כנגד זה ושלישי מכוון ביניהן ובין כל אילן מארבע אמות ועד שש עשרה אמה, כשמודד מעיקר הרחב של האילן. אפילו הם כי אם ג' בדין ואפילו יבשו או נקצצו אחר כן, יתן ללוקח קרקע תחתיהן וביניהן וחוצה להן מלא אורה וסלו. וקנה כל אילנות שביניהן וכל השריגים והענפים אפילו מן השרשים. וצריך לקוץ אותן שלא למעט דרך בעל השדה. וזה מקום מלא אורה וסלו אין אחד משניהם יכול לזרעו בלא דעת חבריו. אבל לא עומדים בפטפט או מקורבים פחות מארבע אמות או מרוחקים יתר על שש עשרה או לקחן זה אחר זה או מכר שנים בתוך שדהו ואחד על המצר או שנים בשלו ואחד בשל חבריו או הפסיק ביניהן אמת המים או רשות הרבים או הקונה ב' מני'² דווק' לא קנה קרקע ולא אילנות שביניהן והן³ יבשו ונקצצו ילך לו. השריגים יקוץ⁴. וכל העולה מן הגזע, והוא הרואה פני חמה, של בעל האילנות, והעולה מן השרשים, והן שאין רואין פני החמה, של בעל השדה. ודקלים שאין להם גזע אין לבעל הדקל מן העולה כלום. המוכר הקרקע לאחד ושייר האילנות יש לו חצי קרקע כולה, שאם לא שייר יאמר לו: עקור אילנך וזיל. מכר קרקע לאחד ואילנות לאחד והחזיק זה באילנות וזה בקרקע, (ו)זה שהחזיק באילנות קנה האילנות עם חצי הקרקע וחבירו קנה חצי קרקע בלבד.

16 הדברים משובשים וצ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה כב): חצי שדה אני מוכר לך שמין כמה שוה כל השדה ונותן לו מן הכחוש שבה מה ששוה חצי הדמים של כל השדה.

17 צ"ל: ששה. 18 צ"ל נחצית.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים כד—כה. 2 צ"ל: שני אילנות.

3 צ"ל: ואם. 4 בקונה שני אילנות.

אחין שחלקו, זה נטל פרדס ושני שדה לבן, בעל הפרדס נוטל ארבע אמות סמוכות לאילניו בשדה לבן (ש) אפילו חלקו סתם.

מכר שדה ואמר: חוץ מדקל פלוני, אם משובח הוא קנה שאר הדקלים, ואם גרוע הוא כל שכן שלא קנה השאר מן הדקלים. מכר שדה ואמר: חוץ מן האילנות, אם לא יש רק מין אחד שייר, יש בו שני מיניו, גפניו ודקלים, שייר הגפנים בלבד, שמוכר בעין יפה מוכר. שייר בדקלים לא שייר רק כל דקל גבוה שעולין לו בחבל. שייר בשאר אילנות לא שייר אלא כל שאין העול כובשו וכל השאר קנה הלוקח. קרקע ודקלים מוכר לך, אפילו לא היו דקלים, אם ירצה להקנות בו⁵ שני דקלים מקח קיים ולא בענן קרקע שיש בה דקלים. ואם אמר: קרקע בדקלים, מקח טעות אם לא יש בה שני דקלים. קרקע של דקלים, אין לו דקלים, שאין בלשון זה אלא קרקע הראוי לדקלים.

המוכר פרדס צריך לכתוב לו: קנה לך דקלים ותמרים והוצין. ואע"פ שקנה כל אלו אפילו לא פירש, נוי השטר הוא. המוכר קרקע צריך לכתוב לו: ולא הנחתי לפני בממכר זה כלום, כדי להסתלק מן הטעות והדינין.

המוכר בית, אפילו כתב לו הקניתי לך עמקו ורומו, צריך לכתוב לו: קנה לך מקרקע⁶ התהום עד רום הרקיע ואזי קנה הרום שהוא אויר בלבד והעומק שהוא עובי הארץ. וקנה⁷ הבור והדות שבעובי הקרקע למטה והמזלות⁸ שבין המעזיבות למעלה, שעומק ורום אינו נקנה בסתם.

מכר בית ואמר לו: על מנת שדיוטה העליונה שלי, הרי [שלו]. רצה ומוציא¹⁰ בה זיוין מוציא. נפלה חוזר ובונה אותה, אם ירצה בונה על גבה כשהיה מקודם. מכר קברו או דרך קברו או מקום מעמדו או בית הספדו, בני משפחה קוברים שם על כרחו משום פגם משפחה ונותנין דמי הקבר שקברו בו ללוקח אפילו לא פירש.

המוכר דבר שיש לו תשמישין לא מכרן אם לא פירש. כגון מכר בית לא מכר יציע שסביב בית אע"פ שפתוחה לתוכה. ואם היציע פחותה מארבע אמות מכרה. וכן עלייה שעל הבית ופתוחה לתוכו בארובה מכרה. והתנור והכריים ומלבנות (ו)הפתחים המחוברים בטיט והדלת ונגר ומנעול ומכתשת קבועה ואצטרוביל, אבל לא מכר חדר שלפנים ממנו ואע"פ שמסר לו מצרים החיצונים, ולא הגג כשיש לו מעקה עשרה טפחים ויש בו רחב ארבע אמות, ולא הבור חפור והדות הבנוי בבור אע"פ שמכר העומק והרום. וצריך המוכר לקנות לו דרך מהלוקח להכנס לבור ולדות, ואם אמר: מכרתי לך הבית חוץ מהבור והדות, אין צריך לקנות. וכן המוכר בור ודות אין הלוקח צריך לקנות דרך. וגם¹¹ לא מכר המפתח ומכתשת המטלטלת וכפיפת עץ שהקמח דרכו¹² ולא מלבנות כרעי המטה ומלבנות החלונות, אפילו מחוברין בטיט. ובזמן שאמר: הוא וכל מה שבתוכו, כולן מכורין.

5 צ"ל: לקנות לו.

6 ברמב"ם (פרק כד, הלכה טו) שלפנינו: מהקרקע. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

7 כשכתב עמקו ורומו. 8 אם הוסיף: מקרקע התהום עד רום הרקיע.

9 צ"ל: והמעזיבות והמחילות. 10 צ"ל: להוציא. 11 המוכר בית.

12 ברמב"ם (פרק כד, הלכה ה): יורד לתוכו.

שני בתים זה לפנים מזה ומכר או נתן שניהם לשנים אין להם דרך זה על זה, וכל שכן אם נתן החיצון ומכר פנימי, אבל מכר החיצון ונתן הפנימי יש לו דרך, שהנותן בעין יפה נותן יותר מהמוכר.

המוכר החצר מכר בורות שיחין ומערות שבה ובתי חיצונים ופנימיים ובתי החול, החנויות פתוחות בה, אבל לא שאינן פתוחות. פתוחות לכאן ולכאן, אם רוב תשמישין¹³ נמכרות עמה. לא מכר המטלטלין שבה. ובזמן שאמר: היא וכל מה שבתוכה, כולן מכורין. ואפילו הכי לא מכר המרחץ ובית הבד שבה.

המוכר בית הבד מכר אבן גדולה הבנויה בארץ שטוחנין עליה הזתים וקלונסות ארץ¹⁴ שסומכין בהן בעת טחינת הזתים והיקבים וכלים שנותנין בהן הזתים הכתושין והן המפריכות, אבל לא רחים העליונה. ובזמן שאמר: הוא וכל מה שבתוכו, כלן מכורין. ואפילו הכי לא מכר הכובשין שמכבשין הזתים והגלגל והשקין והמרצופין. ואם אמר: בית הבד וכל תשמישיו אני מוכר, כלן מכורין. היו לו¹⁵ חנויות ששטחין בהן הזתים או השומשמיין, אם מסר לו המצרים שלהן קנה הבל, ואם לאו לא קנה רק מה שבתוכו. המוכר המרחץ מכר הנסרים¹⁶ שיושבין עליהם כשהן ערומים ובית היקמים שנוטלין בהן המים ובית הספסלין שיושבין עליהן בחצר המרחץ כשהן לבושין ובית הלילאות¹⁷ שמסתפגין בהן, אבל לא מכר הנסרים והיקמים והספסלים והוילאות עצמן. ובזמן שאמר: וכל מה שבתוך המרחץ, כלן מכורין. ואפילו הכי לא מכר הבריכות המספקות מים ולא בית כנוס עצים. ואם אמר: מרחץ וכל תשמישיו, כלן מכורין. אע"פ שהן חוצה לו.

פרק שמיני¹

המוכר העיר מכר בתים ובורות שיחין ומערות, מרחצאות ושבכות ובית הבדין והשלחין שבה והסמוכין לה והחורשין והמוקצין² לה והשדות הידועות לה וביבירין וחיה ועופות ודגים שפניהם כנגדה אפילו רחוקים ממנה, אבל לא מכר המטלטלין שבה. ואם אמר: וכל מה שבתוכה, כלן מכורין. ואפילו הכי לא מכר בנותיה וחורשין המוקצין ממנה וחלק שיש לה בים וביבשה וביבירין שאין פניהם כנגדה.

המוכר השדה מכר אבנים הסדורות לגדר והמונחים על העמודים³, ולא שאין סדורות ולא מונחות אפילו מוכנות לכך. ומכר קנים חלקים המונחים תחת הגפנים להעמיד הבדים, ולא שאין מונחים תחת הגפנים אפילו הם בכרם. ומכר תבואה המחוברת לקרקע אפילו הגיעה ליקצר, ולא העקורה אפילו צריכה לשדה. ומכר מחיצת קנים שפחותה מבית רובע אע"פ שקניה עבים וחזקים, ולא שהיא בית רובע אפילו קניה דקים וקטנים⁴.

13 צ"ל: תשמישין לתוכה.

14 צ"ל: ארז. 15 ברמב"ם (שם הלכה ח): היו חוצה לה.

16 צ"ל: בית הנסרים. 17 צ"ל: הוילאות.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים כו—כח.

2 ברמב"ם (פרק כו, הלכה א) שלפנינו: החרשין המוקצין לה. בכתבייד תימניים כנוסח מתברנו: החורשין ואת המוקצין. 3 צ"ל: העומרים.

4 אף אם אמר: וכל מה שבתוכה. עיין רמב"ם שם הלכה ג.

ומכר השומירה העשויה בטיט אפילו אינה קבועה, וחרוב שאינו מורכב, ובתולת שקמה אפילו הן עבים וכל הדקלים שבה. ואם אמר וכל מה שבתוכה קנה הכל. ואפילו הכי לא מכר ערוגה של בשמים שקורין לה של פלוני ולא השומירה שאין עשויה בטיט, אפילו קבועה בארץ, ולא חרוב המורכב וסדן שקמה, אפילו הן דקין, ובור וגת שבה ושובך בין חריבין ושלמיין. והמוכר צריך לקנות דרך מהלוקח לילך לבור ודות ושובך. ואם פירש ואמר: חוץ מאילו, אין צריך ליקח לו דרך. וכל דברים אלה במוכר, שהיה ללוקח לפרש, אבל הנותן ואחין שחלקו ומחזיק בנכסי הגר ומקדיש, זכה הזוכה בכלן בין בשדה, בבית וחצר, בבית הבד עד שיפרש המזכה.

המוכר הספינה מכר התורגז⁵, הנס ועוגנין ומשוטין וכבש שעולין ויורדין בה ובית המים שבתוכה, אבל לא ביצית והיא ספינה קטנה⁶ שצדין בה דגים ולא העבדים ומרצופין וסחורה שבתוכה. ואם אמר: כל מה שבתוכה, כלן מכורין.

המוכר הקרון לא מכר פרדות בזמן שאין קשורות עמו, מכר פרדות לא מכר הקרון. מכר הצמד לא מכר הבקר⁷, לא מכר הצמד ואפילו קורין מקצתן לצמד בקר. מכר העול לא מכר הפרה⁸, הפרה לא מכר העול. מכר העגלה לא מכר הבקר⁹, מכר הבקר לא מכר העגלה. ואין הדמים ראייה (בכל דברים ראייה) בכל הדברים [ה]אלה.

מכר חמור מכר המרדעת והאוכף אפילו אין עליו, ולא מכר השק ומרכבת הנשים אפילו הן עליו בעת המכר. ואין¹⁰ ראייה, שאם טעה בכדי שהדעת נוטה¹¹ יטו¹² לו הונאה או בטול מקח כדין כל מוכר ולוקח. אם טעה בכדי שאין הדעת נוטה¹¹ לא בטל המקח שזה מתנה נתן לו ואין לו רק החמור בלא שקים.

המוכר שפחה מכר כלים שעליה אפילו הן מאה, ולא השיריים וגומים וטבעות וקטלאות שבצוארה. ואם אמר: כל מה שעליה, מכר הכל. האומר: שפחה מעוברת, פרה מעוברת אני מוכר לך, מכר הולד. שפחה ופרה מניקה מכור לך, לא מכר הולד. חמור[ה] מניקה מכר (ו)הסיח, שאין אדם קונה חמור[ה] לחלבה.

האומר: ראש עבד וחמור זה מכור לך, מכר חציו. וכן הדין בכל אבר שהנשמה תלויה בו. אמר לו: ידו, משמנין ביניהן. וכן הדין בכל אבר שהנשמה אין תלויה בו. אמר: ראש פרה מכור לך, לא מכר רק הראש, שמוכרין ראשה תמיד. מכר ראש בבהמה גסה לא מכר הרגלים, הרגלים אלא¹³ מכר הראש. מכר [הקיבה]¹⁴ לא מכר הכבד, הכבד לא מכר הקיבה¹⁴. אבל בדקה מכר הראש מכר [הרגלים, הרגלים לא מכר הראש. הקנה מכר הכבד, הכבד לא מכר הקנה.

5 צ"ל התורן.

6 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק כו, הלכה א): שהולכים בה על המים הקרובים ליבשה ולא מכר הדוגית והיא הספינה הקטנה.

7 צריך להשלים: מכר את הבקר.

8 ברמב"ם (שם הלכה ב): המוכר את העול מכר את הפרה. ועיין מגיד משנה שם: טור חושן משפט, סי' רכ; בבית יוסף ובב"ח שם.

9 ברמב"ם (שם) שלפנינו: מכר את העגלה מכר את הבקר. בכתיב אוכספורד 569 כנוסח מתברנו. ועיין במקורות שצויינו בהערה הקודמת. 10 צ"ל: ואין הדמים.

11 ברמב"ם (שם הלכה ה): טועה. 12 צ"ל: יש.

13 צ"ל: לא. 14 צ"ל: הקנה.

מכר הבור לא מכר מימיו. מכר אשפה מכר זבלה. מכר כורת מכר דבורים. מכר שובך מכר יונים.

בית כור עפר מכור לך ובתוך השדה יש גומות קטנים עמוקים עשרה טפחים, אפילו אין בהן מים, או סלעים גבוהים עשרה טפחים, אין נמדדין בכלל הבית כור ולוקחם בלא דמים. פחות מכן ולא היו בהן רק בית ארבעה קבין שמובלעין¹⁵ בתוך רוב השדה¹⁶. אבל יתר מארבעה קבין או מפוזרין הרבה¹⁷, אפילו אין בהן עשרה אין נמדדין עמה. היו מובלעין רובן במיעוטה או מעוטן ברובה או מחולקין כמו חוט שזה או עגול או משולש או דרך עקלתון, כל אלו ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה. וכן אם עפר למעלה וסלע למטה או להפך, ספק. בה סלע יחידי אפילו בית רובע לכור אין נמדד עמה, ואם סמוך למצר אפילו כל שהו אין נמדד. הפסיק עפר בין סלע למצר, ספק.

אמר: כבית כור עפר מכור לך, ויש בה גאות עמוקות עשרה או יותר או סלעים גבוהים עשרה או יתר נמדדין.

אמר: בית כור עפר מכור לך מדה בחבל, פחת כל שהוא ינכה לו מן הדמים, הותר כל שהו יחזיר. אמר: בית כור עפר מכור לך, הוי כמו שפירש בין חסר בין יתר, ואם פחת מן המדה אחד מארבעה ועשרים שהוא רובע לכל סאה או הותר הגיעו, יתר על כן יחשב עמו על החסרון או התוספת. ואם התוספת פחות מתשעה קבין מחזיר דמיו כשעת המכירה ליפות כח המוכר. ואם התוספת סמוכה לשדה אחרת של מוכר יחזיר לו אותה. ואם התוספת יתיר על תשעה קבין נותנין רובע לכל סאה וסאה. ואם יש תשעה קבין יתר על כל הרבעין, נותן הכל כשעה¹⁸ שלקחה ממנו כשהיתה בזול בשעת ממכר והוקירה בשעת החזרתה. אבל היתה ביוקר והוזלה (ו)אומר ללוקח: אם רצית ליתן לו¹⁹ קרקע תן לו כמו ששוה עתה.

חצי קב בגנה כדין תשעה קבין בשדה, שאם הותר בגנה פחות מחצי קב על הרבעין²⁰ עם היתר הדמין²¹ או קרקע כשעת הזול של עת החזרה. מכר שדה ונעשית גנה ספק אם מחשב לו כדין שהיתה בעת המכר או כדין שהוא עתה.

האומר: בית כור עפר מכור לך מדה בחבל בין בחסר ויתר, או אמר: בית כור עפר מכור לך בין בחסר ויתר מדה בחבל, הלך אחר פחות שבלשונות, ואין לו כדין²² אם חסר אם יתר. על שתות²³ ינכה לו מהדמים. הוסיף יתר על שתות יתן לו דמים

15 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק כח, הלכה ב): בתוך חמשת קבין ומובלעין.

16 צריך להשלים: נמדדין עמה. 17 שם (הלכה ב) נוסף: או אינן מובלעין.

18 ברמב"ם (שם הלכה ז) שלפנינו: בשעה. בכתב-היד כנוסח מחברנו.

19 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): דמי התוספת בולה תן לו דמים כפי הממכר ואם רצית ליתן לו.

20 גם כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ט): אינו מחזיר לו אלא דמים. הותר חצי קב מחזיר לו את כל הרבעים.

21 צ"ל: בדמין. 22 צ"ל: אלא כדין.

23 הדברים מקוטעים ויש להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): מכר לו בית כור ואמר לו בסימנין ובמצרים פחת שתות או הותר שתות הגיעו. פחת יתר על שתות.

הלכות קניין שלא בא לעולם וחשוכי דעת

או קרקע הכל לפי השאר²⁴, אם הנשאר בשדה פחות מתשעה קבין ובגנה פחות מחצי קב ולא היה סמוך לשדה המוכר מחזור לו דמים. המוכר שדה שלוקח מכירה ומצריה, אפילו אמר יש במדתה מאתים ונמצאת בה מאה וחמשים הגיעו, שמה שהזכיר לו כך, כלומר, יפה כשדה אחרת שמדתה מאתים. האומר: בית כור פלוני מכור לך, אפילו אין כמדתו אלא לכך²⁵ הגיעו, שלא מכר רק מקום הנקרא בית כור. לפיכך צריך המוכר להביא ראיה שנקרא בית כור. וכן אמר: כרם או פרדס שיש לי במקום פלוני מכור לך, אפילו אין בכרם גפנים ואין בפרדס רמונים, הגיעו. והוא שקוראין אותן כרם ופרדס. כל הדברים שבארתי במקום שאין מנהג, אבל במקום שיש מנהג בכל המכירות הלך אחר המנהג המדינה ואחר לשון רוב אנשי המקום ואחר שמות המכר. אבל מקום שיש שקורין כך ויש קורין כך ואין מנהג, הלך אחר פירוש חכמים כמו שבארתי.

הלכות קניין שלא בא לעולם וחשוכי דעת

פרק ראשון¹

אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הן במכר הן במתנה. כגון מה שתוציא שדה זו מכור, ונתון לך מה שיוציא אילן זה, לא קנו כלום.

מכר פירות דקל יכול לחזור אף אחר שבאו הפירות בעולם. וכל התחזר אין חייב לקבל מי שפרע. ואם שמט הלוקח ואכל אין מוציאין מידו. אבל הפוסק על שער שבשוק ולא היה אותו המין שפסק עליו ברשות המוכר חייב המוכר ליתן ללוקח מה שפסק. ואם חזר מקבל מי שפרע.

פסק לו על שער שבשוק שיתן לו ארבע סאין בסלע, אם היו שבלים קנה ויקבל מי שפרע. והוא שיראה בגורן או שיאמר לו בשוק: הריני סומך עליך. אבל לא גראה בגורן ולא אמר לו הריני סומך עליך, לא סמכה דעתו של מוכר ואינו מקבל מי שפרע, שהרי הוא אומר: שמא פסק עם אחר ואין צריך לחטים אלו.

דבר שאינו ברשות המקנה אין יכול להקנות והוי כדבר שלא בא לעולם. כגון מה שאירש מאבי מכור לך, מה שתעלה מצודתי מן הים, לכשאקנה שדה זו מכורה לך, לא קנה.

מי שמורישו גוסס ורוצה למכור מעט מנכסיו כדי להוציא לקבורה, הואיל והיורש עני ואם ימתין עד שימות למכור ישתתא המת ויתבזה, תקנו חכמים שאם אמר: מה שאירש מאבי היום מכור לך, ממכרו קיים. וכן ציד עני שאין לו מה יאכל, שאמר: מה שתעלה מצודתי מן הים היום מכור לך, ממכרו קיים משום כדי חייו. בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו² ואחר מת אביו — הבן³ מוציא מיד הלוקח, שהרי

24 צ"ל: השיר. 25 צ"ל: לתך.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים כ"ב.

2 ברמב"ם (פרק כב, הלכה ז) שלפנינו נוסף: ומת הבן בחיי האב. בכתביו תימניי כנוסה מחברנו.

3 צ"ל: בן הבן.

אביו מכר דבר שלא⁴ עדיין לרשותו ונמצאו הנבסים ברשות האב וזה ירש אביו.⁵ וכל כיוצא בזה.

מי שנתן קרקע לחבירו ועל גבה מנה, אם המנה ברשותו כיון שזכה בקרקע זכה במנה, ואם אין לו מנה מחייבין⁶ הנותן ליתן לו. המנה עד שיביא הנוכח ראיה שהיו לזה מנה בשעת המתנה. וה"ה לשאר המטלטלין שמקנה אותן על גב קרקע, אם אינן ברשות המוכר לא קנה.

מי שיש לו פקדון ביד אחר מקנהו בין במכר ומתנה, לפי שהפקדון ברשות בעליו הוא ובחזקת קיים. כפר הנפקד בו לא יכול להקנות. והמלוה, הואיל ולהוצאה ניתנה, אינה בעולם ולא יכול להקנות רק במעמד שלשתן. ואם היתה מלוה בשטר מקנה השטר בכתובה ומסירה.

גם לא יקנה למי שלא בא לעולם. והמזכה לעובר לא קנה. ואם היה בנו, הואיל ודעת אדם קרובה אצל בנו, קנה.

האומר לאשתו: נכסי לבנים שתלדי ממני, הרי אלו לא יקנו כלום, כיון שלא נתעברה מהן בשעת המתנה עדיין לא באו כדי להיות דעתו קרובה להן.

המקנה למין ממני חיה לא הקנה כלום. הקנה מקצת נכסיו לבהמה או למי שלא בא לעולם וחזר ואמר לחבירו: קנה כבהמה זו או כעובר זה, לא קנה. אמר לו קנה את בהמה זו או את עובר זה⁷ קנה מחצה.

אין אדם מקנה לא במכר ולא במתנה דבר שאין בו ממש, כריח התפוח, טעם הדבש, עין הבדלח הזה, דירת הבית או אכילת פירות דקל לא קנה, עד שיקנה לו גוף הבית לדור בו וגוף הדקל לאכול פירותיו.

מכר או נתן שדה לפירותיה, בין לזמן קצוב כל⁸ ימי חיי המוכר או הלוקח, או אילן לפירותיו, רחל לגזותיה, בהמה ושפחה לוולדותיה, עבד למעשה ידיו, הן במכר הן במתנה קנה. מכר עבד(י) לקנס, שאם יוגח ויומת הקנס ללוקח הוי ספק ולא קנה. ואם תפס הקנס אין מוציאין מידו.

מכר אילן לזה ופירותיו לאחר לא שייר מקום הפירות ואין לאחר כלום. אבל אם מכר אילן ושייר פירותיו לעצמו, שייר מקום הפירות אע"פ שלא פירש לגבי עצמו.⁹ המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב מכורה ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו ואוכל הפירות כל זמן המכירה, ובסוף תחזור לבעלים. ולא דמי למקנה קרקע לפירותיה, שהתם לא יכול לשנות, לבנות ולהרוס, כמו הקונה גוף קרקע שעושה בכל זמנו כמו שעושה הקנוי קנין עולם.

ומה הפרש בין מכר שדה זו לפירותיה ובין מוכר פירות שדה זו. שהמוכר פירות שדה אין ללוקח להשתמש לה בשדה זו כלל, אפילו להכנס בה, אלא בשעת הוצאת פירות ובעל השדה ישתמש בה כחפצו, אבל מכר שדה לפירותיה אין בעל השדה יכול להכנס לה רק מדעת הלוקח והלוקח ישתמש בה חפצו. והפרש שבין קונה שדה זו לפירותיה ובין שוכר שדה זו, שהקונה לפירותיה יש לו לגטעה ולזורעה ולהובירה, והשוכר אינו כן ואין רשאי להשכירה. וכל הקונה מקנה לאחרים כל מה שקנה.

4. צ"ל: שלא בא. 5. צ"ל: אבי אביו.

6. צ"ל: אין מחייבין. 7. צ"ל: ובהמה זו... ועובר זה. 8. צ"ל: בין כל.

9. ברמב"ם (פרק כג, הלכה ד): לגבי עצמו בעין יפה משויר.

פרק שני¹

המוכר פירות שובך ופירות כוורת לחבירו קנה ואין זה מוכר דבר שלא בא לעולם. לפי שאינו מוכר יונים שיולדו או דבש שיבא לכוורת, אלא מוכר השובך לפירותיה והכוורת לדבשה. שהרי הוא כמוכר² אמת מים לחבירו שנהנה בכל מה שיצוד בה, כך זה הקנה לו שובך לפירותיה כמי שמכר אילן לפירותיו. ודין כולן כדין השוכר בית לחבירו³, שהוא נהנה בכל הנאות שיש בו.

הבצים והאפרוחים עצמן שיש בשובך לא קנה בעל השובך כל זמן שלא פרחו. וגזרו חכמים זה משום לא תקח האם על הבנים⁴. לפיכך הרוצה להקנות אפרוחים ובצים לחבירו יפתח מפתח השובך⁵ עד שיפרחו האמהות ויגבהו מעל הארץ ואחר יקנה אותם לחבירו בקניין או על גבי קרקע כשאר⁶ דברים שהמטלטלין נקנין בהן.

הלוקח פירות שובך אינו יכול ליטול כל הגזלות שיולדו בו מעתה, שהאמהות בורחות ונמצא מחריב השובך. או⁷ מניח מהן כדי לישב בשובך⁸. וזה ההנחה: אם היו בו אמהות ובנות בעת מכירת הפירות, מניח בריכה ראשונה שיולידו האמהות ומניח ממה שיולידו הבנות שתי בריכות לצוות עם שתי הבריות שהולידו, וכל הנולד מאחר שתי הבריות של בנות ובריקה ראשונה של אמהות הרי שלו.

דין ההקדש והעניים והנדרים אינן כדין הדיוט בקנייתן. שאלו אמר אדם כל מה שתלד בהמתו יהיה הקדש לבדק הבית או יהיה אסור עליו או אתננו לצדקה, אע"פ שאינו מתקדש שאינו בעולם, חייב לקיים דבריו, שנאמר⁹: ככל היוצא מפיו יעשה. וא"כ ציוה אדם כשהוא שכיב מרע: כל מה שיוציא אילן זה, או שכר בית זה ינתן לעניים, וכו' העניים. ויש גאונים אומרים, שאין עניים זוכין רק בדברים שההדיוט קונה. ואין דעת המימוני¹⁰ שזה להם, שאין אדם מצווה להקנות והוא מצווה לקיים דבריו בצדקה או בהקדש כמו שמצווה לקיים הנדר.

המוכר קרקע או מטלטלין וזכה בהן ללוקח¹¹ שלא מדעתו, יד לוקח על העליונה, שאם ירצה ליקח אין מוכר חוזר בו, לא ירצה תחזור לבעלים. לפיכך כותבין שטר למוכר אפילו אין לוקח עמו. ולעולם הלוקח נותן שכר הסופר ואפילו מוכר שדה מפני רעתה. וכן עבד שקנה או מכר או נתן או נתנה לו, יד אדון על העליונה, אם רצה לקיים מעשיו הן קיימין, לא רצה בטלו מעשיו, ובדברים בלבד מקיים ומבטל האדון ואין צריך קניין כלום.

וכן אשה שמכרה או נתנה, בין בנכסי בעלה בין בנכסי צאן ברזל שהכניסה לו, בין בדברים שייחד לה בכתובתה, בין בנכסי מלוג, בין בקרקעות בין במטלטלין, או שלקח יד הבעל על העליונה, רצה לקיים רצה לבטל הכל. אבל בעל שמכר ונתן, בין קרקע שהכניס[ה] לו אשתו בכתובתה או בקרקע שהכניס לה משלו, אע"פ שקנו מיד האשה

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים כ"ב, ל.

2 ברמב"ם (פרק כג, הלכה ט) שלפנינו: כשוכר. בטור חשן משפט, סי' ר"ג, כנוסח מחברנו.

3 צ"ל: מחבירו. 4 דברים כ"ו, ו.

5 ברמב"ם (שם הלכה י'): מטפח על השובך. 6 שם: או בשאר. 7 צ"ל: אלא.

8 צ"ל: השובך. 9 במדבר ל, ג. 10 רמב"ם, פרק כ"ב, הלכה י"ז.

11 שם (פרק ל, הלכה א): הלוקח.

אחר כך שקיימה מעשיו, כל שעשה בטל, שהיא אומרת: נחת רוח עשיתי לבעלי. מכר או נתן נכסי מלוג, בין מטלטלי בין מקרקעי, יד האשה על העליונה, רצתה לבטל או לקיים תעשה. בעל שמכר מטלטלין של נכסי צאן ברזל או מטלטלין שנתן לה¹² משלו, אעפ"י שאינו רשאי, קנו לקוחות ואין האשה יכולה להוציא. וכן יכול הבעל למכור כל נכסיו, אע"פ שהן תחת שעבוד הכתובה, ואם תבא לטרוף טורפת אם לא כת(ו)בה ללוקח תחלה וקנו מידה.

אשה שמכרה או נתנה נכסי צאן ברזל לבעלה לא קנה ויכולה להוציא מידו. בית דין שמכרו או שלקחו בנכסי יתומין, בין בקרקע בין במטלטלין, ובין האפטרופוסין, בין שמינום בית דין בין שמינה אותן אבי יתומים מקחן מקח וממכרן ממכר. אבל מתנתן אינה כלום, שאין אדם¹³ דבר שאינו שלו.

המוכר או הנותן בשבת וכל שכן ביום טוב, אע"פ שמכין אותו, מעשיו קיימים. וכל מי שקנו מידו בשבת הקנין קיים וכותבין לאחר שבת ונותנין.

פרק שלישי¹

תקנו חכמים שיהא חרש וקטן נותן ונושא המטלטלין ומעשיו קיימין משום כדי חיו. כיצד, חרש שלא שומע ולא מדבר או מדבר ולא שומע כלום מוכר ולוקח ברמיה מטלטלין כשבודקין אותו בדיקות רבות ומתישב² בדבר. ולא בקרקעי. אלם שומע ולא מדבר או שגשתתק, מקחו וממכרו ומתנותיו קיימין כשיבדק כמו שבודקין בגטין, בין בקרקעות ומטלטלין, או יכתוב בכתב ידו. שוטה אין מקחו וממכרו ומתנותיו קיימין. ובית דין מעמידין אפטרופי' לשוטים כמו בקטנים. מי שהוא עת שוטה ועת שפוי, כגון הנכפין, בעת ששפוי מעשיו קיימין וזוכה ומזכה. וצריכין העדים לחזור³ היטב שמא בתוך⁴ שפיותו⁵ ובתחלת שטיותו עשה מה שעשה.

קטן עד שש שנים אין הקנאותיו לאחרים כלום, ומשש שנים עד שיגדיל, אם יודע בטיב משא ומתן מקחו וממכרו ומתנתו קיים, בין בדבר מרובה ומועט, בין מתנת בריא ושכיב מרע, כדי שלא יבטל ולא ימצא מי שימכר לו. וזה במטלטלין, אבל בקרקע אינו קיים עד שיגדיל. בד"א בקטן שאין לו אפטרופוס, אבל אם יש לו אפטרופוס אין מעשיו כלום אפילו במטלטלין רק מדעת אפטרופוס, שאם ירצה לקיים מקחו וממכרו ומתנתו במטלטלין מקיים. פסק ר"ח⁶ בשם רב ה"י, דלעולם לענין מתנה אין חילוק בין יש אפטרופוס לשאין אפטרופוס, דלעולם מתנתו מתנה, דאי לאו דעביד גיח נפשיה לא יהיב ליה מתנה.

12 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: שנתנה לו. בדפוס רומא ר"מ ובכתבי יד תימניים כנוסח מחברנו.

13 צ"ל: אדם נותן.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים י, כט, סמ"ג, עשין פב.

2 צ"ל: ומתישבין. 3 צ"ל: לחקור.

4 ברמב"ם (פרק כט, הלכה ה): בסוף.

5 לפנינו שם: שטותו. בכתבי יד תימניים ובסמ"ג כנוסח מחברנו.

6 מובא בסמ"ג שם. ועיין אוצר הגאונים, כתובות, לקוטי פרוש רבנו חננאל, עמ' 54, סי' קטז; התשובות, עמ' 215, סי' תקמג.

הלכות קניין שלא בא לעולם וחשוכי דעת

בודקין הקטן אם יודע בטיב משא ומתן עד שיגדיל. לפי שיש קטן נבון ויודע אפילו בן שבע שנים ויש בן י"ג שאינו יודע. קטן היודע בטיב משא ומתן שאין לו אפטרופוס שנתן ונשא במטלטלין וטעה דינו כגדול לענין אונאה. ואומר המיימון⁷, שאין מקח וממכרו הקטן כלום במטלטלין אלא כשמשך או המשיך, אבל אם נתן מעות וחזר בי אינו מקבל מי שפרע, ואחרים שחזרו בו עומדין במי שפרע.

וכן אם קנו מיד הקטן או השכיר מקום המטלטלין וחזר בו לא קנה הלוקח, שאין מוציאין מיד הקטן בדיו. ואין הקניין מיד הקטן כלום, שהקניין בשטר ואין העדים חותמין אלא על שטר אדם גדול.

וכן קטן שקנה מטלטלין מאחרים וקנו מידם⁸ או שכר מהן המקום לא קנה עד שימשוך, לפי שאינו זוכה בדרכים שזוכין בהן הגדולים. שהרי אין חצר של קטן ולא ארבע אמות שלו קונין לו, שנתרבו מדין שליחות ולא מדין ידו. אבל הקטנה שנתרבת חצירה מידה תקנה המטלטלין מאחרים אם קנו מידה או בשכירות המקום. ונראה למיימון⁹, שקטן קנה קרקע ונתן דמים והחזיק בידו קנה ואע"פ שאין ממכר בקרקע כלום, שהקטן כמי שאינו בפניו הוא וזכין אדם שלא בפניו ואין חבין לאדם אלא בפניו.

קטן שהגדיל והביא הזכר שתי שערות אחר שלש עשרה שנה והבת אחר שתיים עשרה שנה, אפילו אין יודעין בטיב משא ומתן, מעשיהן קיים במטלטלין, אבל לא במקרקע עד שידע בטיב משא ומתן עד¹⁰ שיגדיל. בד"א בקרקע שלו, אבל בקרקע שירש מאבותיו או משאר מורישיו אין ממכרו קיים עד שיהא בן עשרים, אע"פ שהביא שתי שערות ויודע בטיב משא ומתן, שמא ימכור בזה¹¹, מפני שדעתו נוטה אחר המעות ועוד לא נתישבה דעתו בדרכי העולם. מתנתו כשהוא פחות מבן עשרים, בין מתנת בריא ושכיב מרע קיימת, שאלו לא הגיעה לו הנייה גדולה לא נתן. והוא דבר שאין מצוי תמיד ויהיו בכך דבריו נשמעין¹². בד"א שמוכר בקרקע כשהוא בן עשרים, כשהביא שתי שערות או כשנולדו בו סימני סריס, אבל אם לא הביא ולא נעשה סריס עדיין קטן הוא ואין ממכרו בקרקע ממכר ואפילו בנכסיו עד שיגיע לרוב שנותיו. מי שמכר בין בנכסיו בין בנכסי אביו ומת(ו) ובאו קרוביו וערערו שהיה קטן בשעה שמכר ובקשו לבדוק אין שומעין להן לנוולו. ועוד שהסימנים משתנים במיתה. וחזקה שאין עדים חותמין על השטר אלא אם כן ידעו בודאי שהמוכר גדול.

פחות מבן עשרים שמכר קרקע אביו חוזר ומוציא מיד הלוקח, בין קודם עשרים בין לאחר עשרים, ומוציא מן הלוקח כל הפירות שאכל. ואם הוציא הוצאות או שנטע וזרע שמין לו ומחזיר השאר. כדין הזה הורו הגאונים¹³. והמיימון¹⁴ אומר, שאפילו קטן שמכר קרקע מנכסי אביו וכשנעשה בן עשרים לא מיחה אין יכול, כיון שלקח המעות ונשתמש הלוקח בקרקע זו בפניו ולא מיחה כשהיה בן עשרים קנה הלוקח.

7 רמב"ם שם הלכה ת.

8 לפנינו שם (הלכה י); מידו. בטור חשן משפט, סי' רלה, כנוסח מתברר.

9 שם הלכה יא. 10 צ"ל: אחר. 11 צ"ל: בזול.

12 ברמב"ם (שם הלכה יד); ואמרו חכמים תתקום מתנתו כדי שיהיו דבריו נשמעין.

13 שם (הלכה יז); הורו רבותי. 14 רמב"ם שם.

השכור מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנותיו קיימין. ואם הגיע לשכרות של לוט, שעושה ואין יודע מה עושה, אין מעשיו כלום והרי הוא כשוטה וקטן פחות מבן שש. מי שאנסוהו, אפילו תלוהו, למכור ולקח המעות, אפילו שלא בפני עדים, ממכרו ממכר במטלטלין וקרקעות, שהרי מפני אונסו גמר ומקנה על כן דבריו קיימין. אמר רב נחמן פרק חזקת בתים¹⁵: מודעא בפני שנים עדים ואין צריך לומר כתובו. אמר רבא¹⁶: לא כתבינן מודעא אמקח וממכר. וכן פסק ר"י¹⁷. אבל רשב"ם¹⁸, שאין הלכה כמותו אלא ככל שאר אמוראים שסוברים דכתבינן. ואם מסר מודעא בפני עדים קודם מכירה: דעו שאני מוכר באונס ויודעים העדים שזה אונס שלא על פיו, המכר בטל. וכל מודעא שאין כתוב בה: ואנו עדים ידענו שפלוני זה אנוס הוא, אינה [מודעא]. וזה במוכר ועושה פשרה, אבל בנותן ומוחל, מסר מודעא קודם המתנה והמחילה אפילו אינו אנוס מתנה ומחילה בטלה, שצריך בהם לב גמור.

המפסיד¹⁹ חבירו עד שימכור הוי אנוס. ואפילו שכר בית לעשר שנים ולא יש השטר חוב ביד המשכיר הוי אנוס²⁰ ואכלו שלש שנים ואמר: אם לא תמכרנו אטעון לקוח הוא, מעשה היה בפרדס ואמר²¹ שזה אנוס. ואם תבעו המשכיר בבית דין וכפר וטען שהבית שלו ומכר ומסר לשוכר מודעא²² בטל, שעדי הכפירה הם עידי מודעא. והגזול שהוחזק גזלן ולקח מה שגזל, אין צריך מודעא.

עידי מודעא יכולים לחתום במכר ההוא. ואפילו אמר משמסר מודעא בפני המאנס: ברצוני מכרתי בלא אונס ולקחתי דמים, הוי מודעא, שהרי אנסו לעשות כך ופטור מכלום. אבל מנה דמים בפניהם יחזיר לו.

העידו עידי המכר שביטל המודעא המכר קיים. ואם אמר לעידי המודעא: תדעו שכל הקניין שאני לוקח לבטל המודעא ומודעא דמודעא הכל בטל וזה מפני האונס, המכר בטל אפילו קנו מידו לבטל המודעא. ופרש"ם²³, שכשכפו אותו עד שיבטל המודעא שמועיל אף בגט בטול המודעא בכל ענין ואפילו אמר בשעת מודעא כל מ(א)ה שאבטל לא יהא בטל דאגב אונסיה גמר ומבטל.

הלכות אסמכתא

פרק ראשון¹

המקנה דבר והתנה, או הקונה והמקנה, תנאי שאיפשר לקיימו, כגון שהקנהו על מנת שילך עמו לירושלים בין² פלוני והחזיק זה במקח או במתנה מעתה, הלך לירושלים

15 בבא בתרא מ, א.

16 שם מ, ב. 17 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג, שם.

18 בבא בתרא מה, ב ד"ה רב הונא לטעמיה. 19 צ"ל: המפסיד.

20 הדברים מנוגמים ועיין רמב"ם פרק י, הלכה ד. 21 צ"ל: ואמרו.

22 ברמב"ם (שם): ואחר כך מסר המשכיר מודעה ואחר כך מכר לשוכר.

23 בבא בתרא מ, א ד"ה ואין צריך לומר. מובא בסמ"ג שם.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרק יא; סמ"ג, עשין פב. 2 צ"ל: ביום.

ביומו קיים התנאי וקנה, לא הלך לא קנה. אבל אם החזיק ולא קנה על דרך הקנין מעתה אפילו החזיק קנה אחר קיים לא³, שזו אסמכתא היא שסמך קנייתו לעשות כך וכל אסמכתא אינה קונה, שלא גמר בלבו להקנותו. ואם כן הנותן ערבון ואמר לו: אם אני חוזר לך ערבוני מחול. והלה אומר: אם אני חוזר אכפול ערבונך, חזר המוכר לא יכפול, שזה אסמכתא, אבל חזר הלוקח קנה הערבון, שהרי הוא תחת ידו. וכן פרע מקצת חובו והשליש שטרו ואמר: אם אתן⁴ מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרי, ולא נתן לזמן לא יתן השליש השטר, שזו אסמכתא. וכן כל תנאי, אפילו בעדים ושטר, אם יהיה כך, אם תעשה כך אתן מנה, אם לא יהיה או לא תעשה לא אתן, אע"פ שעשה והיה הדבר לא קנה, שדעתו סומכת שמא יהיה או לא יהיה (ו)לא גמר והקנה.

אסמכתא שאמר קנה מעכשיו אם יהיה זה וקנו מידו קנה, שאלו לא גמר להקנותו לא היה אומר מעכשיו. וכן אסמכתא שקנו מידו בבית דין חשוב, שאם לא בא ליום פלוני יתן שטר לבעל דינו והתפיס זכותו בבית דין שנתן להם שטרו והגיע היום ולא בא נותניו, אם לא יהיה אנוס שלא עכבו נהר או חולי לבא. ודווקא בבית דין חשוב. ואם לא התפיס זכויותיו בבית דין פסק ר"ח דלא קנה אף בבית דין חשוב מאחר שלא אמר מעכשיו⁵. לפיכך נהגו לעשות שדוכין בפני טובי העיר שלא יהיה אסמכתא. ואע"פ שאומר⁷, פ"י⁸, דאין כאן חשש(א) אסמכתא אפילו לא יקנו בבית דין חשוב, שמתוך שהחזיר בו מבייש חבירו גמרי ומקני אהדדי. לכן כששוכרין מלמדי תיגוקות ומקבל המלמד קנס על⁹ אם יחזור בו וחזר בו ולא נמצא מלמד אחר במקומו אין זה אסמכתא דלא חשיב גזים, כיון שמפסידו ב(ה)חזרתו והוי כמו אם הוביר ולא [א]עביד אשלם במיטבה¹⁰. דבכל דבר שבידו ולא גזים (ו)לא חשיב אסמכתא.

המחייב עצמו בממון בלא תנאי, שאמר: הוי עלי עדים שאני חייב לפלוני מנה, או כתב בשטר: אני חייב לך מנה בלא עדים או אמר בפני עדים: אני חייב לך מנה¹¹, אפילו לא אמר אתם עדים, שידוע שאינו ת(ו)ייב לו כלום מתנה היא ולא אסמכתא וקנה. וכן הורו הגאונים. אבל דבר שאינו קצוב, כמו און אותך חמש שנים, אפילו קנו מידו לא קנה. אבל פסק עם אשתו לזון בתה חייב לזונה, הואיל ופסק בשעת נשואין, ודומה לדברים הנקנין באמירה.

חכמי ספרד כשעושין¹² לקנות באסמכתא קונין מזה שחייב לזה מאה דינרין, ואחר שחייב עצמו קונין מבעל חוב, שכל זמן שיהיה כך או יעשה כך החוב מחול לו מעכשיו. ואם לא יהיה ולא יעשה הרי תובעו בממון שחייב עצמו. ועושין כן בכל תנאי שביניהם, הן בשדוכין הן בדברים אחרים.

3 הדברים משובשים וצ"ל עליי הרמב"ם (שם הל' ב—ג): אבל אם לא קנה עתה על דרך הקנין אפילו החזיק אחר שקיים תנאו לא קנה.

4 צ"ל: לא אתן. 5 מובא בסמ"ג שם.

6 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליי הסמ"ג: „ורבינו שמשון כתב דמיסתברא דכל קנין טוור אינו אלא במעכשיו...“ ואולי נשמט כאן עליי הדומות.

7 צריך להשלים: מעכשיו חוששין לאסמכתא.

8 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג ובתוספות, בבא מציעא טו, א ד"ה ומניומי.

9 צ"ל: על עצמו. 10 בבא מציעא קד, ב.

11 ברמב"ם (שם הלכה טו): מנה בשטר. 12 צ"ל: כשדוכין.

המוכר שפירש בשעת מכירה, שמוכר לילך למקום פלוני או בשביל יוקר התבואה או לקנות דבר אחד ולא היה כמו שפירש, שהזול התבואה או לא הלך לדרכו או לא קנה הדבר, הוי כתנאי ויחזיר המכר ויתן הדמים שלקח. אבל מכר סתם וחשב כך בלבו ולא פירש המכר קיים, דדברי הלב אינם דברים.

מי שהקנה דבר ואמר: על מנת שתתן או תמכר מקח זה לפלוני, אם עשה כן קנה וכת'² לא עשה כתנאו לא קנה. וכן לוקח שהתנה שיחזיר לו המקח בזמן פלוני או כשיתן המעות, המכר קיים ויחזיר כשהתנה. מכר קרקע ואמר מוכר: כשיהיו לי מעות תחזיר לי קרקע זו, הרי הפירות של מוכר, מכר לו סתם ואמר לו הלוקח מדעתו: כשיהיו לך מעות הביאם לי ואחזיר הקרקע, התנאי קיים ולוקח [אוכל] פירות, ואין בזה אבק רבית, שהרי מדעתו חייב עצמו בתנאי זה.

מעשה באשה ששלחה ראובן לקנות חצר משמעון קרובת³. ואמר שמעון: אם יהיה לי מעות תחזיר האשה קרובתי קרקע זו. והשיבו ראובן: פשיטא שתחזיר לך שהיא קרובתך. ואמרו חכמים, שזה לא גמר והקנה שלא סמכה⁴ של קרוב זה על דבר השליח. כל תנאי שבעולם, בין בקדושין וגירושין ומקח וממכר ובשאר דיני ממון, שחסר מהדברים אלה אינו תנאי. תנאי כפול, והן קודם ללאו, תנאי קודם למעשה, ותנאי בדבר שאיפשר לקיימו מיד⁵. כגון האומר לאשה: אם תתני לי מאתים וזו התקדשי לי בדינר זה, ואם לא תתני לא תהיי מקודשת⁶, היא מקודשת אם קיימה התנאי, ואם לאו לא מקודשת. אבל אמרה⁷: תתקדשי לי בדינר זה ונתן בידה, והשלים ואמר: אם תתני לי מאתים וזו ואם לאו לא תהיה מקודשת, הרי הקדים המעשה לתנאי מקודשת אפילו לא קיימה התנאי, דלא אתי התנאי ומבטל המעשה שנעשה כבר אפילו תוך כדי דבור. וכן אם אמר: אם לא תתני לי מאתים וזו לא תהא מקודשת ואם תתני תהי מקודשת בדינר זה, ונתן הדינר לה מקודשת, שהקדים הלאו קודם להן ואפילו לא קיימה תנאה. וכן אם אמר: אם תתני מאתים וזו תהיה מקודשת בדינר זה, ונתן לה הדינר מקודשת אפילו לא קיימה תנאה, שהרי לא כפל התנאי: ואם לא תתני לא תהיה. וכן אם אמר לה: אם תעלי לרקיע או תרדי לתהום התקדשי לי בדינר זה ואם לא תעלי לא תהיי מקודשת, ונתן הדינר בידה מקודשת ותנאי בטל, שדבר ידוע שאי אפשר לקיימו והרי התנאי זה שחוק והתול.

אבל התנה על מנת שתאכלי דבר אסור, כבשר נבילה ויחזיר. התנאי קיים. ואין זה מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי איפשר לה שלא תאכל ושלא תתקדש. ואם עברה ואכלה מקודשת. ואם לאו אינה מקודשת. וזה שאמרו⁸: כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל חוץ מדבר שבממון, כגון קדש או גירש או מכר ונתן על תנאי שהוא רוצה בתנאי שיוכה עמו בדבר שלא זכתה לו תורה, או פוטר עצמו בדבר שחייבה

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרק יא; הלכות אישות, פרק ו. 2 צ"ל: ואם.

3 ברמב"ם (הלכות מכירה שם הלכה יב) שלפנינו: קרובו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

4 צ"ל: סמכה דעתו. 5 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

6 ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה הדינר — רמב"ם, הלכות אישות שם, הלכה ג.

7 צ"ל: אמר לה. 8 קידושין יט, ב.

הלכות אונאה

לו תורה. שתנאו בטל ומעשהו קיים. כגון שקדש על תנאי שאין לה שאר כסות ועונה, מה שהתנה משאר כסות ועונה⁹ תנאו קיים, שהוא תנאי שבממון, אבל בעונה תנאו בטל, שתורה חייבתו בעונה ומקודשת וחייב לה עונה. וכן קדש יפת תאר על תנאי שיתעמר בה מקודשת ולא יתעמר, שתורה מנעה ממנו אחר שנבעלה.

וכן קדשה על מנת שתבעל לאביה ואחיה, שאין בידה שיבאו אחרים לעשות אסור, והוי התנה באי איפשר לקיימו. אבל התנה על מנת שיתן פלוני חצירו וישיא בתו לבנו תנאו קיים, שהרי בידה לקיימו על ידי שתתן לפלוני ממון הרבה עד שיעשה, שהרי אין בידה עברה.

כל הדברים שפי' בכל מיני¹⁰, ויש שהורו¹¹ שתנאי כפול לא בענן בממון כי אם בגטין וקדושין. אבל נראה למימו'¹², שתנאי כפול עם כל שאר דברים הם אפילו בממון, שהרי למדנום מתנאי בני גד ובני ראובן והיה תנאי של ממון.

המקדש על מנת, כשתתקיים התנאי תהי מקדשת בשעה שנתקיים התנאי. כגון אמר: אם ינתן¹³ לך מאתים זוז בשנה זו התקדשי לי בדינר ואם לא אתן לא תתקדשי, ונתן הדינר בידה בניסן ונתן לה המאתים זוז באלול מקודשת מתשרי¹⁴. לפיכך אם קדשה שני קודם שנתקיים התנאי של ראשון מקודשת לשני. וכן הדין בגטין וממון בשעה שיתקיים התנאי יתקיים הגט או המקח והמתנה. אבל אם אמר: התקדשי לי בדינר זה מעכשיו אם אתן לך מאתים זוז, ולאחר זמן נתן לה המאתים זוז מקודשת למפרע משעת קדושין, ואם קדשה אחר בנתיים קודם התנאי אינה מקודשת, וכן הדין בגטין וממונות.

כל האומר מעכשיו אין צריך תנאי כפול ותנאי קודם למעשה, אלא תנאו קיים בכל ענין, אם התנה בדבר שאיפשר לקיימו. וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו ואין צריך תנאי כפול וקודם למעשה, כגון אמר: התקדשי לי על מנת שתתני מנה, או הרי חצר זו נתונה לך על מנת שתתני לי מנה, תנאי קיים, ואם קיימה תנאה מקודשת וזכתה בחצר ואם לא קיימה לא מקודשת ולא זכתה, ואפילו לא כפל תנאו והקדים המעשה לתנאי ונתן הקדושין בידה והחזיקה בחצר ואחר השלימה תנאה, מקודשת וזכתה בחצר משעת התנאי.

הלכות אונאה

פרק ראשון¹

המוכר וקונה המאנה חבירו, אפילו הוא תגר והוא בקי, עובר (ו)אל תונו איש את אחיו², ואינו לוקה שניתן לשלם, בין בשוגג בין במזיד.
אונאה היא שתות, שמכר שוה שש בחמש או חמש בשש או שש בשבע, ומכל מקום

9 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 10 אולי צ"ל: ענין.

11 ברמב"ם (שם הלכה יד): יש מקצת גאונים. 12 שם.

13 צ"ל: אתן. 14 צ"ל: מאלול.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים יב—יד; סמ"ג לאוין קע, 2 ויקרא כה, יד.

נקנה המקח ומחזיר אונאה. ואומר ר"ת³, דאם רצה המתאנה חוזר במקח. ולא הוצרך לרבא לפרש, מפני שקאי על משנה שלשם⁴. מי שהוטל עליו ידו על העליונה. פחות מזה בכל שהו, שמכר שוה שש בחמש ופרוטה אין חייב להחזיר, שפחות משותות דרך הכל למחול.

יקר⁵ משותות בכל שהו, שמכר שוה שש בחמש פחות פרוטה בטל מקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל. אבל המתאנה אין יכול לחזור אם רצה זה וקבל. אע"פ שבטל המקח אונאה שאין שוה יתר מפרוטה רק פרוטה בשוה אין חייב להחזיר. ושיעור חזרת המקח או תביעת האונאה בכדי שיראה לתגר או לקרובו. ואם יותר מזה, אפילו שוה מאתים, אינו חוזר בלוקח, הואיל והמקח בידו ומראהו. אבל מוכר חוזר לעולם, אפילו בשיעור שתות וכ"ש ביתר, שאין יודע דמי זה שמכר עד שיראה כמהו שנמכר. ואם המקח דבר שאין במינו שנוי וכולן שוה, כגון פלפלין ודוגמתן, אינו חוזר אלא עד שישאל על שער שבשוק בלבד. וכן אם גותן⁶ שבא לידו כממכרו וידע שטעה ולא תבע אין יכול לתבוע, שהרי מחל.

אונאה במטבע כדבר אחר, כגון שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה של כסף והחליפו⁷ בעשרים או בעשרים ושמונה מחזיר אונאה. יתר על זה בטל מקח. פחות מחילה. וכן אם הסלע חסירה שתות ומוציאין הסלעים במניין ולא במשקל מחזיר אונאה. ושיעור חזרה בכרכין בכדי שיראה לשלחני, בכפרים עד ערבי שבתות, שאין מכיר חסרון הסלע רק השולחני. ואם מכירה אפילו לאחר י"ב חדש מחזירה. ואם איפשר להוציאה על ידי הדחק אין יכול להחזירה לאחר זמן, אם לא שקבלה בחסידות. והוא הדין למוכר אבנים טובות וספרים שאין הכל בקי בהן, דשיעור חזרה בכדי שיבאו הבקיאים.

מכל⁸ שוה ארבע בחמש, שלא הספיק להראותו לתגר עד שהוקר ועמד בשבע, לוקח יכול לחזור ולא המוכר, שלוקח יאמר: אלו לא הוניתני לא יכולתני⁹ לחזור ועתה שהונתני איך תחזור, שיחיה חוטא נשכר. וכן שוה חמש בארבע והוזל בשלש, מוכר יכול לחזור ולא לוקח. שוה חמש בשש שלא הראהו עד שהוקר לשמונה, מוכר יחזיר אחת של הונאה, שהרי נקנה מקח ומחזיר, כשהוקר ברשות לוקח הוקיר. מ(ו)כר שוה שש בחמש והוזל לשלשה לוקח יחזיר אחת של אונאה, שברשות לוקח הוזל.

המחליף כלים בכלים או בהמה בבהמה אין לו אונאה, אבל פירות בפירות, ולוקח שאמר: מכור לי פרתך באלו מעות שבידי, והאומר: קנה פירות אלו בסלע או שתים, יש להם אונאה. בעל הבית שמוכר תשמישו¹⁰ אין לו אונאה, שאם לא מרבה דמים לא היה מוכר.

האומר, שאין יודע שיעור האונאה, שאין לך עלי אונאה וכ"ש על מנת שאין בו אונאה, יש לו אונאה. אבל מפרש ואמר: דע כך עולה האונאה, בין במוכר בין בלוקח, אין לו אונאה. ויש פוסקים¹¹ כשמואל דאמר¹², כשאמר: אין לך עלי אונאה, דאין לו

3 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא מציעא נ, ב ד"ה אמר.

4 בבא מציעא נא, א. 5 צ"ל: יתר. 6 צ"ל: נודע.

7 ברמב"ם (פרק יב, הלכה ט): וצרפה. עיין ערוך השלם, ערך צרף ד.

8 צ"ל: מכר. 9 צ"ל: כלי תשמישו. 10 מובאים בסמ"ג שם. 11 בבא מציעא נא, א.

אונאה. ובפ' המוכר הספינה¹² איתה: כי אמרי' אונאה ובטול מקח הני מילי בכדי שהדעת טועה¹³. אימר מתנה הוא דיהיב ליה.
הנושא ונותן באמנה, כגון חפץ זה בכך לקחתיו וכך אני משתכר למוכרו לך¹⁴. ומכל מקום בית דין פוסק על השער שלא ישתכרו רק שתות בלבד. וזה בדברי חיי נפש. כגון יין, שמן, סלת. אבל עקרין, ככמון, קושט לכונה (ו) ישתכר כל מה שירצה.
הנושא ונותן באמנה אם לקח כלים רבים במוכר¹⁵ אחד לא יחשוב הרע באמנה והיפה בשוייה, אלא בזה וזה באמנה או בשוייה. ויכול להעלות על המקח שכר הכסף והחומר והפונדק, אבל לא שכר עצמו כפועל ולא יוסיף אותו על המקח. אך יפרש לו: כך וכך אני משתכר. גוי אין לו אונאה, שנאמר: איש את אחיו.

פרק שני¹

אין לך דבר שאין בו אונאה, אפילו מרגלית וספר תורה, מן פסק רבה². ד' ³: קרקעות, שאפילו מכר או שכר קרקע אלף בדינר אל"א⁴ שנאמר⁵: או קנה מיד, דבר הנקנה מיד ליד. ועבדים שהוקשו לקרקעות, ואפילו שכר פועל לעשות אפילו במטלטלין, אל"א. ושטרות אל"א, שאין גופן ממון. והקדשות אל"א, שאין עמיתן. וכל ארבעה אלו במכר הוא, אבל שליח שטעה בכל שהוא, וכן אפטרופוס על דעת המימוני⁶, בין במטלטלין וקרקעות חוזר. אבל בית דין שטעו במכר יתומים בפחות משתות מחילה, בשתות בטל מקח. ואם ירצו לקנות ולהחזיר אונאה יחזרו כהדיוט. וגר' למימוני⁷, שבית דין או אפטרופוס שמכרו קרקע ועבדי יתומים שזה מנה במאתים אין לוקח יכול לחזור כהדיוט. אחין ושותפין שחלקו מטלטלין כלקוחות ויש להן אונאה. ואם התנו לחלק בשום הדינין וטעו בשתות בטלה חלוקה, שדיינין ששמו ופחתו שתות או הותירו שתות מכרן בטל. וכן פסקו ר"ח וה"ג ור"ת⁸.

השוכר פועל לזרוע לו קרקע והעידו עדים שזרע פחות מהראוי לה, ספק אם יש לו אונאה מפני הזרע או אין לו מפני הקרקע. ואין מוציאין מיד הנתבע ואין משביעין אותו רק היסת, מפני הקרקע.

השוכר כלי או בהמה יש בם אונאה, ששכירות מכירה בת יומא. ונראה למימו' ⁹, שקבלן, כגון קבל לארוג בגד בעשרה זוזים, יש לו אונאה.

12 בבא בתרא עה, א.

13 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים: אבל בכדי שאין הדעת טועה.

14 צריך להשלים: אין לו עליו הניגיה. 15 צ"ל: בממכר.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים יג—יד; סמ"ג, לאוין קע.

2 צ"ל: כן פסק רב האי. ספר המקח והממכר, שער לה, ויניציאה שס"ב, דף סח, א. מובא בסמ"ג שם.

3 צ"ל: חוץ מארבעה. 4 = אין להם אונאה. 5 ויקרא כה, יד.

6 רמב"ם פרק יג הלכה ט. 7 שם הלכה יא.

8 מובאים בסמ"ג ובתוספות, כתובות ק, א ד"ה אמר; קידושין מב, ב ד"ה ה"ג. וראה הלכות גדולות, מהדורת הארשא, עמ' 87; אוצר הגאונים קדושין, התשובות, עמ' 114—116; לקוטי

פירוש רבנו חננאל, עמ' 30. 9 רמב"ם, שם הלכה יח.

אסור לעשות סחורה בארץ¹⁰ בדברי חיי גפשי, אלא זה מביא מגרנו ומוכר וכן זה. ובמקום ששמן מרובה מותר להשתכר בשמן. אין משתכרין בכל מקום בבצים פעמים, אך תגר ראשון מוכרו בשכר והלוקח מוכר בקרן בלבד. אין אוצרין פירות חיי גפשי בארץ ישראל ובכל מקום שרובן ישראל בלוקח מן השנה¹¹, שזה כמלוח ברבית, אם לא ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית. אבל המכנים משלו יכול לאצור. ובשני בצורת אפילו קב חרובים לא יאצור, שמכנים מאירה בשערים.

אין מוציאין פירות חיי גפשי מארץ ישראל אפילו לסוריא ואפילו לרשות מלך אחר בארץ ישראל. אבל תבלין, ככמון ופלפלין, מוציאין ואוצרין. רשאין בני העיר לפסוק להן שער, אפילו על הפת, ושלא יעשה איש ביום חבירו ולענוש העובר תנאם כך וכך. ואם שם אדם חשוב לתקן מעשה העיר ולהצליח דרכי האנשים, אין מועיל תנאם בלא דעתו.

אסור להונות בדברים, לומר לבעל תשובה: זכור מעשיך הראשונים, ולבן גרים: אכלת גבילות איך תלמוד תורה, לבעל יסורין: עונותיך גרמו, ולשואל דבר חכמה למי שאינו יודע ויתבייש, ולהורות לאדם: לך ליקח תבואה מפלוני, והוא לא מכר מעולם. וכיוצא בדברים אלו. והמאנה בדברים עובר בלא תנו איש את עמיתו ויראת מאלקיך¹², שהדבר מסור ללב.

במדרש¹³: מותר להונות מי שהונוהו, שהרי כתוב: עמיתך, עם שאתך במצות אל תונוהו¹⁴, פרט לזה. ב"י בתר¹⁵ האי מאן דסני שומעניה, פ"י: שיצא עליו שם רע, בודאי שרי לבזוי בגימ"ל ושי"ן. פ"י: גיופא שטיא¹⁶. פ"י¹⁷: בן גויה בן שפחה. פ"א: גערה שמתא פ"י לנדותו.

הואיל¹⁸ ובכל לאוין בגר, שנאמר¹⁹: וגר לא תונה ולא תלחצנה, לא תונה זה אונאת דברים, ולא תלחצנה זו אונאת ממון. עובר המאנהו, הן בדברים הן בממון, שלשה לאוין: לא תוני, ולא תונו איש את עמיתו, ואל תונו איש את אחיו.

גדול אונאת דברים, שלא ניתן להשבון ובגופו, מאונאת ממון להשבון ובממונו. וכל הצועק מאונאת דברים מיד²⁰, שכל שערים נוטלו²¹ חוץ משערי אונאה, שנאמר²²: כי אני ה'.

10 בארץ ישראל. 11 צ"ל: השוק. 12 ויקרא כה, יז.

13 מובא ביראים השלם, סי' קפ (ועיין בתועפות ראם), ומשם בסמ"ג לאוין קעא.

14 ראה בבא מציעא נט, א. 15 אולי צ"ל: בהקורא בתרא (מגילה כה, ב).

16 בסמ"ג: גיפא שיטא. ברש"י, מגילה שם: גיופא שייטא שטיא.

17 צ"ל: פ"י אחר. והוא פירושו של רבינו חננאל, מגילה שם. וראה ערוך, ערך סן.

18 ראה רמב"ם שם, הל' טו — יז. 19 שמות כב, כ. 20 צ"ל: מיד גענה.

21 צ"ל: ננעלו. 22 ויקרא כה, יז.

הלכות מקח טעות

פרק ראשון¹

המוכר במשקל ומדה ומניין וטעה בכל², ששאל מאה תפוחים וטעה ונתן תשעים ותשע, מקח קיים וחוזר הטעות אפילו אחר כמה שנים. וכן הטועה במניין המעות וכן המוכר קרקע או עבד, בהמה ומטלטלין ונמצא במקח מום שלא ידע בו הלוקח, מחזירו ואפילו אחר כמה שנים, שזה מקח טעות. ואם נשתמש בו אחר שידע שהיה בו מום מחל ולא יחזיר. אין מחשבין פחת המום לומר: חסר לך שזה דינר בחפץ קח דינר והמקח קיים, שלוקח יאמר: חפץ שלם אני רוצה. ואם ירצה לוקח לקחת הפחת ולקיים המקח, מוכר יכול אומר: תקנהו כמו שהוא, או טול דמיך ולך. הנושא ונותן סתם, חזרת המום בהסכמת מדינה אם מום הוא אם לא³. פירש המוכר ואומר: על מנת שאין אתה חוזר במום, חוזר עד שיפרש המום וימחול הלוקח, או יאמר: מחלתי מום הפוחת דמיו עד כך וכך.

המוכר פרה או שפחה ואמר כמה מומין יש בה, כעורת וחגרת וגם אמר מומים נסתרים, כמו נשכנית לפרה ונכפית לשפחה, ולא מצא הלוקח כי אם מום הסתר, מקח טעות וחוזר, שסבור הלוקח כמו ששיקר ממומין גלוי כך שקר ממומי סתר. אבל הראה לו ואמר: מום זה יש בה ומום פלוני ומום פלוני, ואינן⁴ נראין אין זה מקח טעות. וכן המוכר חפץ במנה ואמר: אין שוה כי אם זוז על מנת שאין לך עלי אונאה, הרי זה טועה וסבור שמשקר ויש עליו אונאה, עד שיטענו בכדי שהדעת טועה, כגון כשאינו שו' לו שתים או אחד.

אין לוקח יכול לחזור עבד ושפחה במומין שאין מבטלין ממלאכתן, כגון נשיכת כלב וריח הפה, שאין ראויין כי אם למלאכה ולא לתשמיש. אבל צרעת שלא יכול להתעסק באכילה, ולסטים מזויין שהמלך יהרגנו, ומוכתב למלכות שיתפסגו המלך למלאכתו ומומי בטול מלאכה, כגון נכפות וחולי, הוי מקח טעות. [נ]מצא גנב או חוטף וגונב נפשות, או בורח תמיד, זולל וסובא, אין זה מקח טעות, שכל עבדים בחזקת כך אם לא פירש המוכר זרעים העשויין לזרע ולא לאכילה ולא צמחו מקח טעות, אם לא לקת הארץ נצרך⁵ וכיוצא בו, שמא מחמת הברד לא צמח. אבל אם עשויין לאכילה, כחטין, אפילו זרע פשתן שרוב בני אדם זורעין, יכול לומר: לאכילה מכרתי, אם לא פירש: לזרע אני מוכר. מכאן ילמד, שהמודיע למוכר: מקחך אוליך לעיר פלונית, והלך ומצאו שם מקח טעות. מחזיר לו הדמים והמוכר מיטפל להביא ממכרו או למוכרו שם, ואפילו אבד או נגנב אחר שהודיעו הוא ברשות המוכר. ואם לא הודיעו שיוליך למדינה פלונית והוליכו ונמצא שם מום, הוא ברשות הלוקח עד שיחזיר המקח למוכר.

מקח טעות שאבד או נגנב ברשות לוקח עד שיחזירו אם לא נפסד מחמת המום⁶, שאז ברשות המוכר אם לא היה להודיע למוכר, שאז ברשות לוקח.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים טו—טז; סמ"ג לאוין קע. 2 צ"ל: בכל שהוא.

3 הוברים מסורסים ומקוטעים ויש לתקנם על"פ הרמב"ם (פרק טו, הלכה ה): חזרת המום בהסכמת מדינה אם מום הוא אם לא, אלא אם פירש, שכל הנושא ונותן סתם על מנהג המדינה סומך.

4 תיבה זו נשמטה בטעות ברמב"ם (שם הלכה ט) דפוס וילנא. 5 צ"ל: בברד.

6 ברמב"ם (פרק טו, הלכה ד): מחמת אורך הזמן. בטור חשן משפט, סי' רלב, כנוסח מחברנו.

המוכר שור ונמצא גגחן, יכול לומר: לשחיטה מכרתי, אם לא יודע שלוקחו לחרישה, שאז הוא מקח טעות וחוזר. מכר בהמה לטבח⁷ ושחטה ונמצאת טריפה, אם נודע בודאי שהיתה טריפה עד שלקחה מחזיר לו השחוטת ויחזיר המוכר הדמים. מכאן נלמוד, שאם לוקח מקח בעל מום ועושה מום אחר קודם ידיעת הראשון, אם עשה דבר שדרכו לעשות, כגון ששחט טרפה פטור, ואם שינה ועשה מום אחר קודם ידיעת מום ראשון, מחזיר המקח לבעליו ומשלם דמי מום שעשה.

קנה בגד וקרעו לעשות לו חלוק ונודע המום מחמת הקריעה, מחזיר לו הקרעים. תפרו ואחר נודע המום והשבית, נוטל שבח התפירה מן המוכר. וכל כיוצא בזה. מכר קרקע ואכל פירותיה ואחר נודע בה מום, כשיחזיר הקרקע יחזיר כל הפירות שאכל, ואם היתה חצר ודר בה צריך להעלות לו שכר. מכר דבר שיש בו מום שאינו נראה מוכר⁸ המקח מחמת אותו המום מחזיר הדמים. פ"ק דביצה⁹: המוכר ביצת תרגולת שחוטת בכלל של חיה, אם לאכילה קנה ומחזיר אונאה, ואם לאפרוחים מקח טעות הוא.

המוכר שור שאין לו שניים ולוקח שמו בין בהמותיו ומניח מאכל לפני כלן ולא ידע שזה לא היה אוכל עד שמת ברעב, מחזיר הנבילה ומוכר יחזיר הדמים. ואם המוכר סרסור שלוקח מזה ומוכר לזה ולא משהה המקח עמו ולא ידע במום, הסרסור נשבע שבועת היסט שלא ידע במום זה ויפטור, שהיה על הלוקח לבודקו קודם שימות, ומחזיר המקח למוכר ראשון.

השוחט הבכור ומכרו ונודע שלא הראהו למומחה, מה שאכל אכל ויחזיר לו הדמים, ושאר הבשר שלא נאכל יקבר¹⁰ ויקחו דמיהן מהמוכר. וכן שחט פרה ומכרה ונודע שהיא טרפה, מה שאכל אכל ויחזיר הדמים. ומה שלא אכל יחזיר למוכר ויחזיר דמים. וכן כל המוכר שאסור¹¹ מן התורה, כיין נסך וטבל, או מדבריהן ואסור בהנאה. אבל אסור באכילה בלבד מדרבנן, אם הדבר קיים יחזיר דמיו אבל לא ממה שאכל. מכר הלוקח הטרפה לגוים יחשב דמי טרפה ויחזיר הטבח המותר.

פרק שני

ארבע מדות במוכרין: מכר חטין יפות ונמצאו רעות לוקח יכול לחזור ולא מוכר, רעות ונמצאו יפות מוכר יכול לחזור ולא לוקח, רעות ונמצאו רעות, יפות ונמצאו יפות שאין למעלה מהן ביפות ולא למטה מהן ברעות ויש אונאה שתות, קנה ומחזיר אונאה. חטין שחמתית ונמצאת לבנה, עצי זית ונמצאו שקמה, יין ונמצא(ו) חומץ, חומץ ונמצא יין, כל אחד יכול לחזור בו, שאין זה מין שאמר שימכור לו.

7 ברמב"ם (שם הלכה ו) שלפנינו: לטביחה. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

8 צ"ל: ואבר. 9 ו, ב. והדברים לקוחים מן הסמ"ג שם.

10 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו: יקבל. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. וכן גם במגיד משה ובמגדל עוז. 11 צ"ל: דבר שאסור.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרקים יז — יח.

המוכר יין וגתנו בקנקניו והחמיץ מיד אין חייב באחריות, ואע"פ שאמר לו: לתבשיל אני צריך. מכר יין והוא בקנקני מוכר והחמיץ, אם אמר לו: למקפה אני צריך — ואומר² לו: הרי יינך וקנקנך, שאני לא קניתי לשתות אלא לבשל מעט מעט, ואם לא אמר לו למקפה, אינו יכול לחזור, שיאמר: היה לך לשתותו ולא לשהותו עד שיחמיץ. המוכר חבית שכר והחבית של מוכר והחמיצה תוך שלשה ימים הראשונים, ברשות המוכר ומחזיר הדמים, מכאן ואילך ברשות לוקח. מכר חבית של יין כדי למכרה מעט מעט והחמיצה במחצה או בשלישה חוזרת למוכר, ואם שינה הלוקח נקב שלה או בא יום השוק ולא מכר ברשות לוקח. והמתנה להוליך חבית יין חבירו למקום פלוני ולמוכרה שם וקודם שבא³ לשם הואיל⁴ או החמיץ ברשות מוכר הוא. האומר: יין מבשם אמכור לך, חייב להעמיד עד עצרת. אמר: יין ישן גותן משנה שעברה, מיושן משל שלש שנים, וצריך שיעמוד ולא יחמיץ עד החג. ובמקום שיש מנהג לפי מנהג המדינה.

מרתף יין⁴ אני מוכר לך למקפה, או בסתם, לוקח מקבל עליו עשרה קנקנים בכל מאה, שלא יהא יינו טוב⁵ (ו) גותן לו יין שכלו טוב ויפה⁶. אמר: מרתף זה ולא הזכיר יין, אפילו כולו חומץ הגיעו. עריבה של עץ אני מוכר או קורות בית הבד, אינו גותן לו עץ שראוי לחפור בו עריבה או קורה שראויה לקורות בית הבד, אלא גותן עריבה וקורת בית הבד ממש.

כל היודע שיש בממכרו מום יודיעו ללוקח, שאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו לגוי. לא יכיר בם⁷ בהמה וכלי ישן להראות חדש. אבל מפרכס החדש ליפותו. לא ישרבט אדם במי חזרין לראות שמן ולא יצבע פניו בסרק ולא ישרה בשר במים ולא ימכור בשר נבילה לגוי בכלל בשר שחוטתו.

[מותר] לבור הגריסין אבל לא על פיה⁸, שדומה כברור. חנוני יכול לחלק קליות ואגוזים לתינוקות ושפחות ופוחת משער השוק כדי להרגילן לבא.

לא יערב אפילו פירות חדשים בחדשים וכ"ש ישנים ואפילו הישנים ביוקר והחדשים בזול, שלוקח רוצה לישנן. ומותר לערב יין קשה ברך בין הגתות בלבד, שמשביחו, ואם טעמו ניכר מערב בכל מקום, הואיל מרגיש בו הלוקח. לא יערב יין במים. ואם עירב⁹ לא ימכרנו בחנות אם לא מודיע, ולא לתגר אפילו שמודיע, שמרמה אחרים. ואם מנהג להטיל מים ביין יטיל, ודוקא בין הגתות.

תגר נוטל מחמש גתות ויתן לפיטם אחד, מחמש גרנות לגרן אחד¹⁰ ולא יתכון לערב. אסור לערב שמרים, בין ביין בין בשמן, אפילו כל שהוא. אפילו של אמש בשמרים של היום, ואם עירה היין מכלי לכלי גותן שמריו לתוכו. המוכר שמן מזוקק לא מקבל

2 צ"ל: מחזיר ואומר. 3 צ"ל: הוזל.

4 ברמב"ם (פרק י"ז, הלכה ז') שלפנינו: מרתף זה של יין. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. ועיין במגיד משנה ובכסף משנה שם.

5 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליה הרמב"ם (שם הל' ז' — ח): ... יתר על זה לא יקבל. אמר לו מרתף של יין אני מוכר לך למקפה. (בכתבייד תימניים: מרתף של יין למקפה אני מוכר לך).

6 או נוסף: "אמר לו: מרתף זה של יין גותן לו יין הנמכר בחנות... לא רע ולא יפה". ואולי נשמט כאן עלידי הדומות "יפה — יפה". 7 צ"ל: לא יפרכס. 8 צ"ל: על פי המגורה.

9 ברמב"ם (פרק י"ז, הלכה ז'): ומי שנתערב. 10 צ"ל: מגורה אחת.

שמרים, שמן סתם — מקבל ומחצה¹¹ שמרים לכל מאה לוגין, ושמן עכור¹² מה שצף למעלה, אם לקח שמן בניסן במידת תשרי הגדולה, אבל לקח במדת ניסן שהיא קטנה אין מקבל רק השמרים בלבד.

המוכר חטין מקבל רובע קטנית לכל סאה, שעורין רובע גישובות, עדשים רובע עפרורית, תאנים (י) עשר מתליעות לכל מאה. שאר פירות רובע טנופן¹³ ת לכל סאה. קנקנים בשרון לעיל מאה עשרה¹⁴. נמצא יתר כל שהוא משעורין אילו ינפה הכל ויתן לו פירות מנופין וברורין שאין בהן כלום. ובמקום שיש מנהג הכל כמנהג המדינה, לפי שיש מקומות שנמכר החטין עם הפסולת. הבורר צרור מגורן חבירו נותן לו דמי חטין כשיעור צרור שבירר, ולא יחזירנו, שהרי אסור לערוב כל שהו.

פרק שלישי¹

אע"פ שהמוכר דבר לחבירו האחריות עליו אסור למוכרו אם יש עליו עוררין עד שידיעו, שאין אדם רוצה שיערערו עליו. יצאו עוררין על קרקע שלקח אם² בדרך הקניינים ולא נשתמש עדיין בה יכול לחזור בו, שמום גדול הוא ויחזיר המוכר דמיו. נשתמש, ואפילו דש המצר, לא יכול לחזור אך עושה דין עם המערערין. ואם הוציאה מידו יחזור על המוכר. ואפילו לא לקח הקרקע או המטלטלין כי אם בסתם ואפילו בשטר שלא הזכיר אחריות, אחריות טעות סופר ולוקח דמיו מהמוכר. אך אם הוציאה גוים מידו בדין מלכות וערכאות שלא בדיני ישראל, ואפילו הגוי טוען שהמוכר גנבה או גזלה והעידו גוים על זה, אונס הוא ואין המוכר חייב כלום, שאין מוכר חייב באחריות אונס אם לא פירש: כל אונס שיוולד במקח זה עלי, שאז חייב באחריות (אונס אם לא פירש כל אונס שיוולד במקח זה עלי שאז חייב) בערעור גוי. אבל לא אונס דלא שכית, כגון נפסק גהר המשקה אותה או השחיתה מים שלא עלה על לב המוכר לקבל זה, כמו שפטרו ספנים שקבלו להוליך שומשמים בכל אונס שיארע עד מקום פלוני ונפסק הנהר ופטרוהו.

המוכר קרקע ופירש שלא באחריות פטור, אפילו בא בעל חוב או גזול וטרפת, לא חייב לו כלום, שכל תנאי שבממון תנאו קיים.

פר"י³: דש המצר מתקן גבולי השדה ומגביהו, ותיקון זה היה רגיל ביניהן. ואשמעינן שהיא חזקה גמורה, מה שאמ'⁴: שלא יכול לחזור בו מבי דש המצר. ואר' הר"י ב"ר מרדכי⁵, שמדבר בנתן המעות וגם כתב שטר ודעתו של אדם כל כמה שלא

11 צ"ל: לוג ומחצה.

12 ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו: ומקבל בשאר שמרים (בכתבייד תימניים: שמנים) שמן עכור. בטור חשן משפט, סי' רכח כעין נוסח מחברנו. 13 צ"ל: לכל מאה עשרה פססות.

1 רמב"ם, הלכות מכירה, פרק יט, סמ"ג, עשין פב. 2 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

3 = דבינו יעקב. מובא בסמ"ג שם. ועיין רש"י, בבא מציעא יד, ב ד"ה מבי דייש.

4 כתובות צג, א; בבא קמא ח, ב; בבא מציעא יד, ב.

5 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, כתובות שם ד"ה ומאימת. והשזה תוספות, בבא מציעא יד, א ד"ה עד.

הלך לראותה ולא תיקן גבולי השדה שיוכל לחזור בו אם יבא שם שום עירעור. ולפיכך יכול לחזור בו. דאי לא נתן המעות פשיטא אפילו מי שפרע ליכא. ראובן מכר קרקע שלא באחריות לשמעון, ולוי הוציאה מיד שמעון — יכול שמעון לעשות דין עם לוי ולא יכול לומר: מה לי ולך והלא אין עליך אחריות. שראובן אומר לו: אין רצוני שתהיה לשמעון תרעומת עלי שהרי הפסיד בגללי. ראובן מכר קרקע לשמעון שלא באחריות וחזר ולקחה משמעון באחריות ובא בעל חוב ראובן לטורפה, לא יכול לחזור על שמעון, שאע"פ שלא קבל ראובן אחריות לשמעון, אחריות עצמו קבל, שלא יהא המוכר והטורף. אבל אם בעל חוב אביהם טרפה מיד ראובן חזר בכל הדמים על שמעון.

הלכות הפקר ומתנה

פרק ראשון¹

כל המחזיק בהפקר, כמדברות ועשבים ועצים ופירות של יער, והצד דגי ימים ונהרות גדולים², הואיל ואין להם בעלים זכה. ובלבד שלא יצוד בשדה חבירו, ואם צד שם קנה. ואם הדגים וחיה ועוף בביברין של בעלים ומחוסר צידה, הצד משם גזול הבעלים, שהנמצא שלהם הוא. הלוקח דגים ממצודת חבירו כשפרוש' בים או³ במדבר אסור מדברי סופרים, ואם המצודה כלי ולקח מתוך המצודה הוי גזול. הפורש מצודה בשדה חבירו וצד חיה ועוף, אע"פ שאינו רשאי, קנה. ואם בעל השדה עומד בצד שדהו ואמר: זכתה[ן] לי שדה, קנה. דגים שקפצו בספינה קנה בעל הספינה, דלא הויא כחצר מהלכת אלא כמשתמרת, שמים מוליכה.

המחזיק בנכסי הגר שמת ולא הוליד בישראל משנתגיר זכה ואין בעל המצר יכול לסלקו בדמים. שתי שדות בנכסי הגר ומצר אחד ביניהן, החזיק באחת מהן לקנותה קנה. החזיק בה לקנותה וחבירתה קנה זו שהחזיק ולא חבירתה. החזיק בה לקנות חבירתה לא קנה, ומצר⁴ שביניהן, או החזיק במצר לקנות שתיהן הוי ספק, ואם בא אחר והחזיק בה לקנותה קנה. וכן שני בתים זו לפניו מזו, שהחזיק באחת מהן לקנותה וחברתה לא קנה רק מה שהחזיק. החזיק באחת לקנות חברתה, אף שהחזיק לא קנה. החזיק בשטר מנכסי הגר כדי לקנות קרקע הכתובה באותו שטר לא קנה רק השטר לצור על פי צלוחית.

שדה המסויימת במצריה, כיון שהכיש מכוש באחת מהן⁵ קנה כלה, אינה מסויימת קנה

6 צ"ל: ראובן.

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פרקים א—ב; גדרים, פרק ב.

2 ברמב"ם (זכיה ומתנה פרק א, הלכה ב) נאמר בסתם. ואולי כחנתו למעט ימה של טבריא. צ"ן רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק ה, הלכה ג. 3 חיה.

4 צ"ל: החזיק בה כדי לקנותה ולקנות את חברתה ואת המיצר.

5 ברמב"ם (שם הלכה י): שהכיש בה מכוש אחד.

באותו מכוש [כדי] שילך הצמד בשעת החרישה ויחזור. המיצר והחצב שמתחם בו בתחומים מפסיקין בנכסי הגר, וכל המחזיק בשדה לא קנה אלא עד המצר או עד החצב. כל המפסיק לפיאה, כנחל ואמת המים, ולשבת, כרשות היחיד וכרמלית, אפילו רשות שחולקת לגטין, והמפסיק לטומאה, כגון שנכנס אדם לבקעה זו וטומאה בבקעה אחרת בצדה⁶ ולא יודע אם הגיע למקום הטומאה אם לאו, כל מקום שמחזיקין אותו לטומאה הרי הוא כמקום אחר חלוק בפני עצמו. כל הפסקות אלו מפסיקין בנכסי הגר, שלא קנה רק עד הפסקות אלו.

בקעה שיש בה שדות הרבה וכלן של גר אחד ואין ביניהן הפסקות אלו ובא אחד להחזיק במקצת בבקעה לקנות כלה, כל הנקרא על שם אותו הגר קנה. גוי מקנה וקונה לישראל מטלטלין במשיכה או בדמים, אבל קרקע לא קונה ולא מקנה רק בשטר. לפיכך, ישראל שלקח שדה מגוי ונתן דמיו וקודם שהחזיק החזיק בה אחר בחזקת נכסי הגר, זכה האחרון ונתן לראשון דמיו, שהגוי משלקח דמיו סלק רשותו וישראל לא קנה כי אם בשטר שייגיע לידו והוי כנכסי הפקר, שכל המחזיק זכה, ואם דין מלך המקום שלא יזכה בקרקע רק הכותב שטר או הנותן דמים, הולכין אחר דינו, שכל דיני המלך בממון דנין על פיהם.

כל חזקות שקונין בנכסי ישראל קונין בנכסי הפקר, חוץ שאם אכל פירות אילן הפקר אפילו כמה שנים, לא קנה רק⁷ גוף האילן ולא גוף הקרקע עד שיעשה בגוף הארץ או יעבוד העבודה באילן.

ויש חזקות שאין קונין בישראל וקונין בהפקר. כגון סיד או כייר אמה או יתר כנגד הפתח של פלטרי הפקר לקנותם. הצר צורה, המציע (א)מצעות או צר⁸ השדה של הפקר קנה. פיצל אמורות⁹ מגפן, שריגי האילנות, כפות תמרים, אם דעתו לעבודת האילן, שהי(ת)ה כו(ו)רת מכאן ומכאן, קנה, להאכיל עצים לבהמה, שהיה כו(ו)רת מרות אחת, לא קנה. לקט עצים ועשבים מהשדה ודעתו לתקנה, הגס¹⁰ והדק קנה, דעתו ועצים¹¹, שליפט הגס לא קנה. השוה פני הארץ ודעתו לתקן, שלוקח עפר מקום הגבוה ונותנו לנמוך קנה, דעתו להשוות מקום שיעמיד בו גורן, שלא מקפיד להשליך¹² הצרורות בכל מקום לא קנה. פתח מים לתוך הארץ, אם לתקן הארץ, שעשה מקום שיכנסו בו המים בלבד קנה, אם לצוד דגים, שעשה שני פתחים אחד להכניס ואחד להוציא לא קנה.

הבונה פלטרין גדולים בהפקר ובא אחד והעמיד דלתות קנה אחרון, שראשון לא עשה בגוף הארץ כלום אלא כמו קבץ גל אבנים, שאין בניין מועיל בלא דלתות, הפיץ זרע לתוך תלמי הפקר לא קנה, שבעת שהשליך הזרע לא השביח כלום, ובעת שצמח והשביח שבח שבא מאליו הוא. וכן עשה מחיצה על מחיצה העשויה בהפקר, אפילו גפלה התחתונה לא קנה, שהרי בעת הקניין לא הועילה מחיצתו. המחזיק בהפקר ואין דעתו לקנות, או עודר וסבור שהנכסים שלו לא קנה. בתוך¹³ שהן של אחר, הואיל ונתכון לקנות קנה.

6 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו : בבקעה בצדה אחרת. בכתבייד תימניים בנוסח מחברנו. ועיין בלחם משנה שם. 7 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 8 צ"ל : נר.
9 צ"ל : זמורות. 10 צ"ל : שליפט הגס. 11 צ"ל : לעצים. 12 צ"ל : אלא משליך.
13 צ"ל : סבור.

משכון ישראל ביד גר וכשמת הגר בא ישראל אחר והחזיק במשכון, כיון שמת הגר, בטל שעבודו ומוציאין מידו. משכון גר ביד ישראל וישראל אחר החזיק בו, לוקח ממנו הראשון כנגד מעותיו והאחרון קנה השאר, ואם המשכון בחצרו של ראשון, קונה החצר לו שלא מדעתו ואין לאחרון כלום.

כשבזבזו ישראל נכסי גר שמת ובהן עבדים גדולים קנו עצמן בני חורין, קטנים הרי הן כבהמה וכל המחזיק בהן חוקת עבדים זכה. גר שמת ובזבזו נכסיו ושמעו שלא מת או אשתו מעוברת או הניח בן חייבין להחזיר, החזירו ואחר שמעו ששמועה ראשונה אמת או מת יורשו קודם, כל המחזיק בשנייה קנה ובראשונה לא קנה.

הפקר הוא שיאמר אדם: נכסים אילו הפקר, וכן בין במטלטלי בין במקרקעי, וכל הקודם זכה בו ואפילו הוא עצמו אם קדם וזכה בו. המפקיר לעניים אבל לא לעשירים אינו הפקר. המפקיר עבדים, גדולים קנו עצמן, וקטנים כל הקודם בהן זכה. המפקיר קרקע כל הקודם להחזיק זכה. דין תורה אפילו הפקיר בפני אחד הוי הפקר ופטור מן המעשרות. אבל מדברי סופרים צריך להפקיר בפני שלשה, כדי שיהיה אחד זוכה ושנים מעידים. האומר: הרי זה הפקר וזה, השני ספק הפקר. ואם אמר: וזה כמו זה, או: וגם זה, הוי הפקר ודאי. המפקיר שדהו ולא זכה בו אדם, כל שלשה ימים יכול לחזור בו, אחר שלשה ימים לא יכול לחזור בו. אבל אם קדם וזכה הוי כזוכה מן ההפקר בין הוא בין אחר. האומר: שדה זה מופקרת ליום אחד, לשבת אחד, לחדש אחד, לשנה, לשבוע, עד שלא זכה בו הוא ואחר יכול לחזור בו, משזכה בין הוא בין אחר יכול¹⁴ לחזור, שזה דבר דלא שכיחא. שאין אדם מפקיר לזמן קצוב, לפיכך יכול לחזור עד שיזכו בה. דבר הפקר שבא אחד ושמרו ומביט בו שלא יטלנו אדם לא קנהו בהבטתו, עד שיגביהו אם מטלטלין ועד שיחזיק אם קרקע.

דיני מתנה

פרק שני¹

אין מקבל מתנה זוכה בה רק בהגבהה, או² זוכה במקחו, או בקניין במשיכה בדבר שאין דרכו להגביה, כמו שהלוקח זוכה במקחו. ואם קרקע או עבדים עד שיחזיק כמו שבארתי³ בלוקח, אך לא זכה המקבל⁴ אך כל אחד יכול לחזור בו. אבל מחל לחבירו חוב שהיה לו עליו או נתן לו פקדון שהפקידו או אמר לחבירו: מנה שיש לי בידך בחוב או בפקדון תנהו לזה, כל זה נקנה בדברים בלבד ואין כל אחד יכול לחזור בו. דמעמד שלשתן קנה, כדאית' פ"ק דגיטין⁵. ואומר ר"ת ור"י ב"ר אשר⁶, דקנה (ד)אפילו

14 צ"ל: אינו יכול.

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פרקים ג—ד; סמ"ג, עשין סב. 2 צ"ל: כמו.

3 בה' קניין ומכירה. 4 צ"ל: המקבל בדברים. 5 יג, א—ב.

6 מובאים בסמ"ג שם ובתוספות, גיטין שם, ד"ה גופא.

בעל כרחו של נפקד של⁷ לזה במעמד שלשתן, מדא' גבי אסור גיורא, פרק מי שמת⁸ : אי שלשתן⁹ לא אזילנא. משמע שאם היה הולך היה קונה בעל כרחו של נפקד. ועוד פוס' ר"ת¹⁰, שתקנת מעמד שלשתן אינה בגוי, מאחר דהלכה בלא טעם היא אין להוסיף עליה. ואם הגוי נפקד והנותן והמקבל ישראל לא קנה במעמד שלשתן. ואם הנותן והנפקד ישראל והמקבל גוי, כל זמן שלא חזר בו ישראל הנותן יכול ליתן לגוי ואפילו בלא מעמד שלשתן יכול ליתן לו. אבל אם חזר בו ישראל הנותן (לו הנותן) לא זכה בו הגוי ואפילו במעמד שלשתן יכול לחזור וחייב הנפקד להחזיר למפקד. אבל אם אין הנפקד יכול להשטט מן הגוי, לפי שבדיני גוים חייב לו, אז ודאי יתנם לו ואינו חייב כלום למפקד. ואם הנותן גוי והמקבל והנפקד ישראל קנה ויכול להוציאו בדין, מאחר שהפקיעו חכמים ממון ישראל על ידי הלכה בלא טעם כל שכן ממון גוי ואף כי בדיניהם קנה.

אין מקבל מתנה צריך עדים ולא הנמחל רק מפני המשקרין כמו בלוקח. הנותן צריך לסיים מתנתו, שאם אמר או כתב: קרקע מנכסי נתונה לך, או כל נכסי חוץ ממקצתו, הואיל ולא סיים המתנה ולא יודע השויר לא קנה כלום. ולא יאמר: תן לי פחות שבנכסים, עד שיסיים מקום מתנתו. אבל אם אמר: חלק כך בשדה פלוני, אע"פ שלא פירש החלק, כיון שפירש השדה נוטלו מפתות שבאותו שדה. כל הנותן על תנאי שהתנה המקבל או הנותן והחזיק המקבל זוכה בה ולא נתקיים התנאי המתנה בטלה ויחזיר הפירות שאכל אם התנאי כראוי, כאשר פי' בהלכות אסמכתא.

הנותן על מנת להחזיר, או מיד או לזמן פלוני, או במות פלוני או במותו, הוי מתנה בקרקע ומטלטלין ואוכל כל הפירות כל זמן המתנה. האומר: שור זה נתון לך על מנת שתחזירהו, הקדישו והחזירו מוקדש ומחזיר. אמר לו: על מנת שתחזירהו לי, אינו קדוש, שלא התנה אלא שיחזיר לו דבר הראוי לו. וכן כל כיוצא בזה. הנותן דבר לעבד קנה אדונו הגוף, לאשה קנה בעלה הדבר לפירות. אפילו אמר: על מנת שאין לאדון ולבעל רשות במתנה. אבל אם התנה הנותן בגופה של מתנה שתהיה לכך ולכך, כגון הרי מעות אלו נתונין לך על מנת שתאכל ותשת' בהן או תלבש או שתעשה רצונך בלא רשות בעליך או לעבד על מנת כן, או על מנת שתצא בהן לחירות לא קנו האדון והבעל וכל כיוצא בזה. וכן פס' ר"ת¹¹ כרבי אלעזר פ"ק דקדושין¹². אבל ר"י¹³ פסק כרב ששת, דאם אמר על מנת שאין לאדון ולבעל רשות בה דמועיל, שסוגי(א)[ת] התלמוד כן בכל מקום פרק האשה בפסחים¹⁴, שאו' שנתנו¹⁵ לו על מנת שאין לרבו רשות בו, פרק בן סורר ומורה¹⁶, דקא' (א'): דאקני ליה אחר על מנת שאין לבעליו¹⁷ רשות בהן.

7 צ"ל: או של.

8 בבא בתרא קמט, א. 9 צ"ל: במעמדן שלשתן.

10 מובא בסמ"ג ובתוספות שם, ד"ה במעמד.

11 מובא בסמ"ג. ועיין תוספות, קידושין כג, ב ד"ה ורבי אלעזר. 12 שם.

13 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג. ועיין תוספות שם. 14 פת, ב. 15 צ"ל: בעבד שנתנו.

16 סנהדרין עא, א. 17 צ"ל: לבעליך.

הנותן כל נכסיו לעבדו קנה עצמו בן חורין וקנה שאר הנכסים. שייר כל שהו אפילו מטלטלין לא קנה כלום. שאין זה גט חירות גמור שהרי שייר בו בגט ומתוך שלא נשתחרר לא קנה כלום.

מקבל מתנה משבאה לידו זוכה בו ושתק לא יכול לחזור בו לומר: איני רוצה בה, איני מקבלה, או מום זה נראה לי בה, והרי היא שלו, ואם מיד שבא לידו אמר: איני רוצה בה, הרי הפקירה המקבל וכל הקודם בה זכה. ואם המקבל היה צווח מעיקרו לא קנה וחוזרת המתנה לנותן.

המזכה לחבירו במתנה על ידי אחר, מיד שהחזיק בה האחר, שמשך או הגביה, זכה חבירו ואע"פ שלא באה המתנה לידו ולא יכול הנותן לחזור בו. אבל המקבל רצה מקבל רצה לא מקבל, שזכין לאדם שלא בפניו ולא חבין רק בפניו. ואם לא רצה לקבלה הרי חובה היא לו. זוכה לו על ידי אחר וכששמע המקבל שתק ואחר צווח ואמר: איני מקבלה, אם קדם אחר וזכה בו לעצמו אין מוציאין מידו, שמא המקבל זכה כששתק ומיד שאמר: איני רוצה בה, הפקירה וזה שזכה בה קנאה. ואם חזרו בעלים ראשונים ותפשוה מיד זה שקדם וזכה, אין מוציאין מידו, שמא המקבל הוכיח סופו שצווח על תחלתו ששתק שלא קנאה וברשות הנותן עדיין קיימת.

ראובן הרוצה ליתן מנה לשמעון ושלת לו על יד לוי או ¹⁸ אמר לו: זכה במנה זה לשמעון, לא יכול לחזור בו, אך אמר: הולך מנה זה לפלוני, יכול לחזור בו עד שיגיע ליד שמעון. ואם כשהלך לוי לשמעון בקשו ולא מצאו יחזיר לראובן. מת שמעון בחיי ראובן יחזיר לראובן או ליורשיו. מת ראובן בחיי שמעון יתן המנה לשמעון או ליורשיו. שמצוה לקיים דברי המת ואע"פ שאמר הדברים כשהיה בריא, שהרי המנה ביד השליח עדיין.

כל איש ואשה, אפילו אשת איש ועבד ושפחה, יכולין לזכות במתנה לחבריהם. אבל גוי אינו זוכה, שאינו ראוי לשליחות. ואין ישראל זוכה לו. קטן שנותנין לו צרור וזורקו, אגוז ונוטלו, זוכה לעצמו ולא לאחרים. פחות מזה וכן השוטה, לא לעצמו ולא לאחרים. המזכה לשוטה על יד בן דעת זכה. חרש זוכה לעצמו. זכין לקטן אפילו בן יום אחד, אפילו שלא בפניו, על ידי גדול ¹⁹.

חצר המשתמרת קונה לבעלה שלא מדעת, אפילו לא עמד בה, מיד שבאתה המתנה בה זכה בה. אבל שאינה משתמרת, כגון שדהו וחורבתו, לא קונה עד שיעמד בה ויאמר: זכתה לי שדי. ארבע אמות בצדו קונין לו בסמטא או בצדי הרשות רבים אי בחצר שאין לה בעלים, אבל רשות הרבים או בשדה חבירו לא זוכה עד שתגיע מתנה לידו. וקטנה תזכה לה חצרה וארבע אמותיה, אבל קטן לא זוכה עד שיגיע מתנה לידו או שיזכה לו אחר.

אין אדם יכול למסור דברים לשליח במתנה, כמו אמר לשלשה: אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו ויחתמו ויתנו שטר מתנה לפלוני, אין זה כלום. ואם כתבו וחתמו ונתנו לא זכה המקבל. וכן אמר לשנים: כתבו וחתמו ותנו לפלוני, אין יכולים לומר לסופר לכתוב, אך הם עצמן כותבין כמו שפי' בגט ²⁰.

18 ז"ל: אם.

19 עיין רמב"ם שם פרק ה, הלכה ח. 20 חלק ב, הלכות גטין, עמ' קסח.

הכותב בשטר: נתתי שדה פלונית לפלוני, או כתב: הרי היא שלו, מיד כשיגיע השטר לידו יזכה. אבל כתב: אתננה לפלוני, אע"פ שהעידו עדים לא זכה עד שיאמר לעדים: כתבו שטר מתנה ותנו לו, וכותבין וגותנין לו. האומר: נתתי שדה פלונית לפלוני, והמקבל אומר: לא נתן לי, חוששין שמא זיכה לו על ידי אחר. אבל אם אמר: כתבתי וגתתי לו, והוא אומר: לא כתב ולא נתן לי, הודאת בעל דין כמאה עדים דמו והנותן אוכל פירות שדהו. ואם בן המקבל אמר: לא נתת לאבי שדה זו, והוא אומר: כתבתי וגתתי, מניחין הפירות על ידי שליש עד שיודע הדבר היאך הוא. מקבל מתנה שאמר: זו שתחת ידי אינה מתנה בידי אלא שומר אני עליה, או שאמר בטילה היתה מתחלתה לפי שלא קבלתי, או בעל כרחי באונס, או בטעות וכיוצא בדברים אלו דבריו קיימים. וגשבע על זה שבועת היסוד ותחזור לבעליה. טען הנותן ואמר: שומר אתה עליה, או שלא מדעתי נתתה, או גזילה היא בידך, וזה טוען: נתתו לי, גשבע המקבל שבועת היסוד ונפטר.

פרק שלישי

כל מתנת בריא או חולה צריכה להיות גלויה ומפורסמת. ואם אמר לעדים: כתבו בסתר ותנו לו, אינה כלום, שזה מערים לאבד ממון אחרים שיחזור וימכר אחר שיתן לזה. ואם כן, שטר מתנה שאין כותבין: «ואמר לנו פלוני: שבו בשוק וברחוב וכתבו לו מתנה גלויה» וכיוצא בלשונות אלו, חוששין לה שמא מסותרת היא ולא זכה המקבל. הכותב שני מתנות על שדה אחת, ראשונה מסותרת ושנייה גלויה, שנייה קנה. ואפילו ראשונה בסתם שאין משמעתה לא גלויה ולא מסותרת.

אין הולכין במתנה רק אחר דעת הנותן. ואם כן, אם דעתו מוכחת שאין רצונו לתת המתנה, אע"פ שנתנה מתנה גלויה ונמצא שנתנו מקודם מתנה מסותרת, הוי שני מתנות בטלים, ראשונה שהיא מסותרת ושנייה שדעתו מוכחת שאינו רוצה והרי קדמה זו המתנה, שנמצאת כמו מודעא. ופי' לעי' בהלכות מכירה², שהמוסר מודעא ואחר כך נותן המתנה בטלה.

פעם אחת אמרה אשה לאדם שרצה לישאנה: איני גישאת לך עד שתכתוב לי כל נכסיו. שמע בנו הגדול וצווח, ואמר לעדים: החבאו וכתבו לו כל נכסי מתנה, לאחר כתבו לזו כל נכסיו, ואמרו חכמים: הבן לא קנה ולא האשה קנתה, שהרי שלא ברצונו כתב ואנוס ביצרו הוא, שהרי גלה דעתו במתנה הראשונה, אע"פ שהיא בטלה מפני שהיא מסותרת.

מקום שדרך לכתוב שעות וכותבין שני שטרות בשדה אחת, במכר או במתנה, בזמן יום אחד, כל הקודם זכה. ואם אין דרך לכתוב שעות, הדבר מסור לדיינין, כל מי שדעתו נוטה להעמיד שדה זו בידו. וזה נקרא שודא דדייני וכן פרש"י³. אבל בירוש' ⁴

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פרקים ה'—ו'; סמ"ג, עשין פב.

2 בהלכות קניין וחשוכי דעת, פרק ג.

3 כתובות צד, א ד"ה שודא דדייני, מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, כתובות פה, ב ד"ה שודא דדייני; גיטין יד, ב ד"ה וכאן אמרו; בבא בתרא לה, ב ד"ה שודא דדייני. ⁴ כתובות

מפרש שודא דדייני, איזה שירצו ב"ד להחליט מחליטין. ובפ"ק דגטין⁵ מוכח דשיכא אף במטלטלין גבי שליח. ואם יש בשטרות קניין, כל שאומרין העדים שקדם קניינו לחבירו זכה. וכן מי שהעידו שבא תחלה שטר לידו קנה ראשון. ואומר ר"ת⁶, דדוקא בשטר מכר או מתנה, אבל שטר חוב חולקין, כדאיתא בכתובות⁷ [היו כלן יוצאות בשעה אחת ואין שם אלא] מנה—חולקין בשוה. וטעם, מפני שאין השיעבוד מתחיל אלא מאותה שעה [ש]מוכיח מתוך השטר, שזהו ממחרת יום שנכתב. שביום⁸ אין להוכיח מתוך השטר מתי התחיל או בבקר או בערב.

שני שטרות על שדה אחת בשם (ש)קונה אחד ואין זמנן שוה—אם שטר האחר מכר⁹, אפילו לא כתוב אחריות שאחריות טעות סופר. וכן אם הראשון מכר והאחרון מתנה קנה השדה מהזמן באחריות. חזר וכתב בשני מכר אפילו בלא אחריות שאחריות טעות סופר. וכן אם הראשון מכר והאחרון מתנה קנה השדה מזמן ראשון שלא כתב לו השטר מתנה רק ליפות כחו משום דין בן המצר. היו שני שטרות במכר או שניהן במתנה אבדה נוסף¹⁰ בשני כלום הראשון קיים, שהרי כת(ו)ב השני בעבור התוספת. לא הוסיף, אין לו אחריות רק מזמן שני. וכל הפירות שאכל הלוקח מזמן הראשון עד זמן שני מחזיר. ואם (י)היה באותה שדה חוק למלך בכל שנה, הנותן או המוכר נותן אותו החוק עד זמן שטר השני.

מתנה עושין על פי אומדן הדעת הנותן. כגון הלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו וכתב ונתן כל נכסיו לאחר מתנה גלויה וטובה ואחר בא בנו מתנתו בטילה, שאומדין דעתו שאם היה יודע שבנו חי לא היה נותן. ואם שייר כל שהוא מנכסיו בקרקע או במטלטלין מתנתו קיימת. וכן כתב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו, בין היה בריא או שכיב מרע, אפילו הבן הקטן מוטל בעריסה, לא עשאו רק אפטרופוס והוי בכל הנכסים כאחד מבניו. ואומדין דעתו שלא נתכוון רק להיות אחיו נשמעין לו. ואם שייר כל שהו בקרקע או במטלטלין קנה הבן במתנה. בד"א בבן בין הבנים, אבל בבן בין הבנות, או בבת בין הבנות, או ביורש אחר בין שאר היורשים, אפילו לא שייר כלום מתנתו קיימת. וכן כתב כל נכסיו לאשתו נשואה, בריא או שכיב מרע, אע"פ שקנו מידו לא עשאה רק אפטרופא על יורשיו, בין היו יורשיו בניו ממנה או מאחרת או אחיו או שאר יורשיו. ואם שייר כל שהו בקרקע או במטלטלין קנתה כל שכתב לה. ואם כתב כל נכסיו לאשתו ארוסה או לגרושה, אפילו לא שייר כלום קנתה. הכותב כל נכסיו לאחד מבניו ולאחר, האחר קנה חצי הנכסים והבן נעשה אפטרופוס על שאר אחיו וזכו עמו בחצי הנכסים. וכן כתב כל נכסיו לאשתו ולאחר, האחר קנה מחצת ואשתו אפטרופא על מחצת.

אשה שקנתה כל נכסי בעלה במתנה אבדה כתובתה ותקרע. ואם יצא עליו שטר חוב

פרק י, הלכה ד. 5 יד, ב.

6 מובא בסמ"ג. והשדה תוספות, כתובות צד, א ד"ה שני. 7 צג, ב.

8 צ"ל: שביום שנכתב.

9 הדברים משובשים ויש לתקנם עליפי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ח): לא בטל האחרון את הראשון, שיש לומר להוסיף לו אחריות חזר וכתב בשם מכר אע"פ שלא היה כותב שם אחריות.

10 שאחריות טעות סופר הוא. וכן אם הראשון מכר והשני מתנה קנה השדה...

10 צ"ל: אם הוסיף.

והלכו כל הנכסים בחובו שקדם המתנה, תשאר היא בלא כלום ולא תקח בכתובתה שקדמה החוב, שאומדין דעתה שבהנאה שבאה לה בשמועה זו שכתב לה כל נכסיו אבדה ¹¹ שיש לה בנכסים חוץ ממתנה זו, וכן כתב כל נכסיו לבניו זכרים או נקבות, בריא או שכיב מרע, וכתב לאשתו עמהן קרקע כל שהו, כיון כשעשאה שותף בין הבנים ולא מיחת איבדה כתובתה ולא טורפת מנכסים אלו כלום, אבל מנכסים שיבאו לו אחר אלו נוטלת כתובתה, כתב לה עמהן מטלטלין בלבד או ששייר לעצמו קרקע כל שהו כתובתה קיימת. (שהרי אומר). ותקנת גאונים ¹² שאפילו שייר מטלטלין כל שהו כתובתה קיימת, שהרי אומרת: ממה ששייר אני גובה ומתוך שתרד למה ששייר תרד לשאר הנכסים ותטרוף.

הכותב כל נכסיו לבניו וכתב לאשתו חלק עמהם ומת אחד מהבנים תגבה כתובה מחלק זה שמת, שלא אבדה זכותה רק מלטרוף מהן, שרצתה הנשא ¹³ וכתבה כל נכסיה לבנה או לאחר ואחר גשאת ונתגרשה או מת בעלה מתנתה בטילה, שזו מברחת היא ולא כתבה כל נכסיה רק להברית מבעלה שלא יירשנה ולכשתהיה צריכה להן יחזרו לה, לפיכך, מתה בחיי בעלה קנה זמקבל הכל, ואם שיירה כלום אפילו מטלטלין מתנתה קיימת, ואע"פ שנתגרשה אינה חוזרת.

כל הנותנין כל נכסיהן, כשתבטל המתנה ויחזרו כל הנכסים לבעלים הראשונים אין המקבל מתנה מחזיר פירות, שאפילו נתן האדם מתנה בפירוש על מנת להחזיר כל ימי חיי פלוני הרי זה אוכל פירות כל זמן המתנה.

השולח כלים ממדינת הים ואמר: ינתנו אלו לבני, ינתנו לבנים הראוי להם, כגון ספרים וכלי מלחמה, וינתנו לבנות הראוי להם, כגון כלי משי הצבועים וכלי זהב ¹⁴. ואם כל הכלים ראויין לזכרים ולנקבות יטלו הזכרים, וכן המשלח כלים לבתו סתם ויש בהן כלים הראויין לבנות יטלו בנותיו, ואם אין לו בנות או שבנותיו נשואות יטלו נשי בניו, שהדעת נוטה שלהן שלה.

המשיא בנו הגדול לבתולה בבית קנה הבית, והוא שיהיו נשואין ראשונים לזה הבן ולא השיא האב בן אחר קודם לו ולא שייר האב בזה הבית שייחד לו כלום, וזה הדין הלכה בלא טעם, אך אמדו חכמים דעתו, שמרוב אהבתו ושמחתו גומר ומקנהו, שהרי לא שייר בה לעצמו כלום, ואם שייר שם אפילו פך אחד לא קנה הבית, יחד לו בית וכלי בית, אע"פ ששייר בבית כלי אחד לעצמו או היה לו שם אוצר וכיוצא בו, לא קנה כלי הבית אבל הבית קנה ¹⁵, יחד לו בית ועלייה, בית קנה ועלייה לא קנה, וכן אם יחד לו בית ואכסדרה לא קנה אכסדרה, שני בתים זו לפנים מזו לא קנה רק האחד שנישא בו.

פרק רביעי

המקדש האשה אפילו באלף דינר וחזר או חזרה או מת או מתה, הקדושין מתנה

11 צ"ל: אבדה כל זכות. 12 רמב"ם, פרק ו, הלכה י.

13 צ"ל: הרוצה להנשא. 14 ברמב"ם (שם הלכה יד): וחלי זהב.

15 צ"ל: קנה כלי הבית אבל הבית לא קנה. 1 רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, פרקים ו—ז.

גמורה שאין בה חזרה. ואם הן קדושי טעות חוזרין המעות. והמקדש אחותו המעות מתנה, שהכל יודעין שאין קדושין תופסין בעריות ואין זה טועה וגמר ונתן לשום מתנה. השולח סבלונות לבית חמיו, רב או מעט, בין אכל שם סעודת אירוסין בין לא אכל, בין מת הוא או היא, או חזר בו, יחזרו הסבלונות כלן, חוץ מהמאכל והמשקה. וכן כלים מועטין ששלח להשתמש בהן שם בבית אביה, אם נשתמשה בהן ובלו או אבדו אינן משתלמין, אבל אם היו קיימין חוזר הכל וגובה אותן בבית דין, שהדבר ידוע שלא שלחן רק לדרך נוי בלבד. חזרה היא בה חוזר הכל, ואפילו המאכל והמשקה נותנת דמיו בזול. והסכימו הגאונים, שאם היו דמי המאכל והמשקה ששה משתלמת ארבעה אם חזרה בה, שלא נתן מתנה זו רק שדעתו שלא תחזור בו. והורו רבתי המימוני², שאם היה מנהג המדינה שיעשה כל ארוס³ סעודה ויאכיל ריעיו או יחלק מעות לשמשין ולחזנין וכיוצא בהן, נעשה⁴, אם חזרה משלמת הכל, שהרי גרמה לאבד ממונו וכל הגורם לאבד ממון חבירו משלם, והוא שיהיו לו עדים כמה הוציא.

מנהג ברוב המדינות שבזמן שישא אדם אשה ישלחו לו ריעיו ומיודעיו מעות כדי שיתחזק בהן על ההוצאה שמוציא במשתה⁵ ובאין השולחין ואוכלין עם החתן בשבעת ימי המשתה או במקצתן (או), הכל כמנהג המדינה. ואלו המעות שמשלחין נקראין שושבינות והמשלחין נקראין שושבינין. והשושבינות אינה מתנה גמורה. ודבר ידוע שלא שלח זה עשרה דינרין כדי שיאכל וישתה בזו אחד⁶, ודעתו היה שאם ישא הוא אשה ישלח לממון⁷ ששלח לו. לפיכך אם נשא אשה ולא החזיר לו השושבינות תובעו בדין ומוציאה ממנו. ולא יכול לתובעו עד שישא כדרך שנשא הוא. כיצד, ראובן שנשא בתולה ושלח לו שמעון שושבינות ואחר כך נשא שמעון אלמנה לא יכול לתובעו ראובן להחזיר לו שושבינות, שהרי אומר: איני מחזיר לך אלא בבתולה כמו שנתת(י) לי. וכן אם שלח(ו) לו בנשואי אלמנה אינו יכול לתובעו להחזיר לו בנשואי בתולה. עשה ראובן משתה בגלוי בפרהסיא ועשה שמעון בצניעה, או איפכא, לא יכול לתובעו, שהרי אומר לו: לא אעשה עמך רק כדרך שעשית עמי.

ראובן שנשא ושלח לו שמעון שושבינות ואכל ושתה עמו⁸, או קראו לאכול ולא רצה לבא, או היה במדינה ושמע קול טבלא במקום שאין דרכם לקרות אחד אחד אלא אמר כל השומע יבא, ושמע ולא בא חייב להחזיר השושבינות כולה, שהרי ידע ולא בא או קרא לו במקום שדרכם לקרות אחד אחד ולא בא. לא היה ראובן במדינה מנכין לו דמי מה שאכל ושתה שמעון אצלו ומחזיר שאר השושבינות. וכן אם היה במדינה ולא קראהו או לא הודיעו מנכין לו ויש עליו תרעומת מפני שלא הודיעו.

וכך מנכין, אם דינר אחד שלח לו שמעון אינו מחזיר כלום, שזה הוא דמי מה שאכל, ואם יתר על דינר ועל⁹ סלע שלח מנכה לו מחצה, מסלע ולמעלה אומדין דעת המשלח

2 שם פרק ו, הלכה כד.

3 לפנינו שם: כל אדם, בכתבירידי תימניים כנוסח מחברנו. 4 צ"ל: ועשה.

5 ברמב"ם (פרק ה, הלכה א) שלפנינו: באשתו. בכתבירידי תימניים כנוסח מחברנו.

6 לפנינו שם (הלכה ב): וישתה בזה. בכתבירידי תימניים כנוסח מחברנו. 7 צ"ל: ישלח לו ממון.

8 יש כאן השמטה עליי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): ואחר כך

נשא שמעון כנשואי ראובן עצמם ובא ראובן ואכל ושתה עמו. 9 צ"ל: ועד.

ושיעור השושבינות, אם אדם חשוב הוא מנכה לו מחצה ואם צר עין הוא ומדקדק בהוצאתו לא ינכה רק שיעור מה שאכל ושתה ומשלם לו השאר.

מת שמעון קודם שישא אשה או שנשא ומת בתוך ימי המשתה אין ראובן חייב להחזיר ליורשי שמעון כלום, שהרי אמר להן: תנו לי שושביני ואשמח בו. לפיכך אם שמח עמו ואחר מת שמעון, או שקרא לו ולא בא, או שלא היה במדינה, או שלא הודיעו, כיון ששלמו ימי המשתה ואחר כך מת שמעון חייב ראובן להחזיר השושבינות ליורשין או כולה, או בניכוי אם לא הודיעו או לא היה עמו במדינה.

מת ראובן ואחר גשא שמעון ושלמו ימי המשתה, מקום שנהגו לנכות השושבינות מן היורשין כופין יורשי ראובן להחזיר בניכוי, מקום שלא נהגו אין היורשין משלמין כלום. מת ראובן אחר ששלמו ימי המשתה כופין מנשואי שמעון היורשין ¹⁰ ומשלמין השושבינות בכל מקום, או בניכוי או כולה, כמו שהיה חייב אביהן לשלם.

חמשה דברים בשושבינות: נגבית בבית דין, שאינה אלא כמו מלוה. ואינה משתלמת רק כעין נשואין ראשונים, כמו שבארתי. ואין בה משום רבית, אפילו שלחו לו דינר והחזיר לו עשרה מותר, שלא על מנת להוסיף לו שלח. ואין שביעית משמטתה, שהרי לא יכול לקובעה ¹¹ וליגוש אותו עד שישא כדרך שנשא הוא. ואין הבכור נוטל בה ¹² דהוי כראוי.

השולח דורון או מעות לחבירו כשמטה ידו, והוא ממאן ליקח וזה הפציר בו עד שלקח, אע"פ שלא פירש הוי מתנה ולא יכול לחזור הוא ולתובעו עד שיפרש שהיא מלוה. וכן כל כיוצא בזה ¹³. וכן השולח לחבירו כדי יין ושמן ופירות בעת הנשואין אין נגבין בבית דין, מפני שהן גמילות חסדים, ולא נאמרו דברי השושבינות רק במעות בלבד.

פרק חמישי

סומא או פסח או גדם או חושש בראשו או בעינו או ברגלו או בידו, הוי בממכרו ומקחו ומתנותיו כבריא לכל דבר. אך חולה שתשש כחו מחמת החולי עד שאינו יכול לילך ברגליו בשוק ונופל על המטה גקרא שכיב מרע. וכן דינו. שכיב מרע שצוה ליתן לפלוני כך וכך, בחול או בשבת, אפילו לא כתב, זכה המקבל כשימות ואין צריך קניין, שתקנו דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמו. ועשו מתנתו כשל תורה, כדי שלא תטרף דעתו עליו כשידע שלא יתקיימו דבריו. לפיכך אם אמר: קנו ממני, אפילו בשבת קונין ממנו. שזה הקניין שלא לצורך. ואין שכיב מרע צריך לומר: אתם עדים, אלא כל השומע דבריו הוי עד, שאין אדם משטה בשעת מיתתו.

שכיב מרע שנתן לעובר במעי אמו זכה, מפני שדעת האדם קרובה אצל בנו. אמר:

10 צ"ל: מת ראובן אחר שנשא שמעון ושלמו ימי המשתה כופין היורשין.

11 צ"ל: לתובעו. 12 צ"ל: נוטל בה פי שנים.

13 ברמב"ם (שם הלכה יד): והפציר בו עד שלקח וכן כל כיוצא בזה אע"פ שלא פרש... עד שיפרש שהיא מלוה.

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פרקים ח—ט; סמ"ג, עשין פב.

אם ילדה אשתי זכר יטול מנה ואם נקבה מאתים, יקיימו דבריו ויתנו לזכר מנה ולנקבה מאתים. ילדה טומטום או אנדרוגינס נטל פחות שבשניהן. שכיב מרע שאמרו לו: נכסיד למי, ואמר להן: כיון שאין לי בן ואין אשתי מעוברת ינתנו לפלוני, ונודע שיש לו בן או שאשתו מעוברת, אע"פ שהפילה אחר כך אין מתנתו מתנה.

מתנת שכיב מרע אין קונה אלא לאחר מיתה, ואין אחד מהן זוכה בדבר שצוה לו, בין מקרקעי בין מטלטלי, אלא לאחר מיתה. לפיכך מוציאין לכתובת האשה ולמזון האלמנה והבנות מיד יורשי שצוה², שהרי במיתתו נתחייבו הנכסים בכתובה ובמזונות ואלו שנתן להן לא יקנו רק לאחר מיתה.

מתנת שכיב מרע שכתוב בהן קנין, בין היתה במקצת נכסיו בין בכלן—חוששין שמא לא גמר להקנותו רק בשטר. והואיל ומתנה זו לא תקנה רק לאחר מיתה—אין שטר לאחר מיתה והמתנה בטילה. ואו' רשב"ם³ ור"י⁴, דכל שכן כשאין הקניין כתוב בשטר שיגרע הקניין המתנה. ואו' ר"י⁵, שאין חילוק בדיון זה בין הגיע⁶ ליד המקבל מתנה או לא הגיע. ואם קנו ממנו ליפות כח המקבל, כגון שכתב בה: וקנינו ממנו⁷, קיימת המתנה.

שכיב מרע שאמר: כתבו ותנו מנה לפלוני, ומת קודם שיכתבו ויתנו לו אין כותבין ונותנין. שמא לא גמר להקנותו רק בשטר ואין שטר לאחר מיתה. ואם אמר: כתבי, כדי ליפות בה המקבל, כגון שאמר: תנו מנה לפלוני ואף כתבו וחתמו ותנו לו, כותבין ונותנין לאחר מיתה.

שכיב מרע שכתב כל נכסיו במתנה סתם ולא שייר כלום, אם עמד חוזר ואפילו קנו מידו כדי ליפות כחו, בין שהקנה כל נכסיו לאחד בין שכתבו לשנים, שהדעת מכרעת שלא נתן זה הכל אך נתכון שלא יקנו כלום אלא לאחר מותו. שייר כלום לעצמו, בין קרקע או מטלטלין, הוי מתנה במקצת וסתמה כמתנת בריא שקונה מזמן הכתיבה, לפיכך לא חוזר. שקנו⁸ מידו, שמתנת שכיב מרע⁹ צריכה קנין בין לא עמד¹⁰. ואם נתן לו המקצת בפירוש במתנת שכיב מרע שאינו זוכה אלא לאחר מיתה אינו צריך קניין ואם עמד חוזר ואע"פ שקנו מידו¹¹. ואם לא עמד קנה זה המקצת. ואם היה בה קניין לא קנה אלא אם כן היה מיפה כחו.

שכיב מרע שכתב כל נכסיו ופירש שנתן הכל מעכשיו והקנה מחיים הוי [כ]מתנת בריא ואם הגיע השטר ליד המקבל או שקנו מיד הנותן קנה הכל ולא יכול לחזור בו. שכיב מרע שכתב במתנתו: בחיים ובמות או מחיים ממות¹², בין בכלה או במקצת, הוי מתנת שכיב מרע שלא יקנה רק לאחר מיתה. וזה שכתב מחיים סימן הוא לישב דעתו שיחיה מחולי זה.

2 צ"ל: מיד אלו שצוה לתת להם.

3 בבא בתרא קנב, א ד"ה שכתוב בה קנין. מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא בתרא שם, ד"ה מתנת. 4 בסמ"ג: ור"ח (= ורבנו חננאל). 5 מובא בסמ"ג.

6 צ"ל: הגיע השטר.

7 ברמב"ם (פרק ה' הלכה יא): וקנינו ממנו מוסיף (בסמ"ג: נוסף) על מתנה זו.

8 צ"ל: והוא שקנו. 9 צ"ל: שכיב מרע במקצת. 10 צ"ל: בין עמד בין לא עמד.

11 שלשת התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן. 12 צ"ל: ובמות.

שכיב מרע שכתב כל נכסיו שהדבר גלוי שהן כל נכסים שיש לו הוי כמתנה מקצת, ואם קנו מידו ועמד אינו חוזר, חוששין שמא נשאר לו נכסים במדינת הים, עד שיאמר: כל נכסי שהן אלו, או שהיה מוחזק שאין לו נכסים אלא אלו, ואחר כך תהיה מתנה בכולה.

שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים רואין אם כמחלק כת(ו)בן, אם מת קנו כולו, עמד חוזר בכולו, ואם כנמלך, אחר ששייר חזר וכתב וקנו מידו על כל אחד ואחד, מת קנו כלו, עמד אינו חוזר רק באחרון, שהרי נתן לו כל נכסיו הנשארים. הכותב כל נכסיו לעבדו ועמד חוזר בנכסים ולא חוזר בעבד, שהרי יצא עליו שם בן חורין.

שכיב מרע שצוה מחמת מיתה, כגון שדעתו נוטה שהוא מת ודאי, ונכתב¹³ דבר זה מכלל¹⁴ אע"פ שקנו מידו במקצתו חוזר.

המפרש לים והיוצא בשיירא ובקולר והמסוכן והוא שקפץ עליו חולי והכביד חליו, ארבעתן כמצוה מחמת מיתה הן ודברים ככתובין ומסורין ומקיימין אותן אם מת. ואם עמד אפילו קנו מידו במקצת חוזר כדין כל מצוה מחמת מיתה.

שכיב מרע שניתק מחולי לחולי, אם לא עמד ולא הלך על משענתו בשוק מתנתו מתנה. עמד בין מהחולי שצוה בו ובין מהחולי שמת ממנו והלך על משענתו, אומדין אותו על פי רופאים, אם מחמת חולי ראשון¹⁵ אומד אך בטלו מתנותיו הראשונות. מתנת שכיב מרע שלא כתוב בה שמתוך חולי¹⁶ בטילה, שאין מיתתו ראייה, שמא עמד מחולי שנתן בו המתנה ואחר כך חלה חולי אחר ומת. לפיכך הנכסים בחזקת היורשין עד שיביא ראיה שמתוך החולי שנתן לו מתנה זו מת.

שכיב מרע שצוה ואמר: לא תגלו מתנה זו ולא תודיעו בה אדם רק לאחר מותו, הוי מתנה קיימת ואינה כמתנה מסותרת, שבשעת קנייה שזה לאחר מיתה הרי אמר גלו אותה. וכן פסק רב הרי גאון¹⁷. מצוה מחמת מיתה אין צריך לומר: גלו המתנה, ואע"פ שהיא כתובה סתם אין חוששין שמא מסותרת היא.

שכיב מרע שאמר: נכסי¹⁸ או מקצת נכסי, או יחזיק, או יזכה, או יקנה, כלן לשון מתנה הן¹⁹. וכן אם אמר: יחסין, או יירש על מי שראוי ליורשו קנה. אמר: יהנה פלוני בהן, יעמד בהן, ישען בהן, לא קנה.

שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחר, אם אינו ראוי ליורשו נוטלן משום מתנה, ואם ראוי ליורשו נוטלן משום ירושה אם היורש הזה אחת מבנותיו או אחד מכלל בני בניו או אחד מכלל אחיו וכיוצא בהן משאר יורשין, אבל אם נתנן לאחד מבניו לא עשהו אלא אפטרופי'.

13 צ"ל: וניכר. 14 צ"ל: מכלל דבריו.

15 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כו): מת מתנתו קיימת ואם לאו אין מתנתו קיימת ואם הלך בשוק בלא משענת אינו צריך.

16 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם (הלכה כו): הוזה שצוה בו מת ואין העדים מצויין לשאול להם אע"פ שהרי זה המצוה מת הרי המתנה.

17 מובא בלמ"ג שם וברב אלפס, בבא בתרא, פרק ג, רמז תשי.

18 צ"ל: יטול פלוני נכסי.

19 ברמב"ם (פרק ט, הלכה ג) שלפנינו: היא. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

מי שאמרו לו בשעת מיתתו: נכסיך למי הן, שמא לפלוני. ואמר להן: אלא למי, רואין אם ראוי ליורשו נוטלן משום ירושה, ואם לאו נוטלן משום מתנה.

גר שיש לו בן שהורתו אינה בקדושה אינו יורשו ואין יכול ליתן לו נכסיו במתנת שכיב מרע ואפילו מקצתו, שלשון ירושה ומתנה לגבי יורש אחד הן, ואם היה זה קונה הוי כאלו ירש אביו, אבל נתן לגר משאר הגרים מתנתו קיימת.

שכיב מרע שאמר: אני חייב לפלוני כך תנו לו, או כלי פלוני לפלוני הוא תנוהו לו, הודאתו הודאה. ואפילו הודה הגר לבנו שאין הורתו בקדושה, ואפילו הודה שכיב מרע לגוי, נותגין לו. וכן כל כיוצא בזה. שכיב מרע שצוה ליתן לגוי מתנה אין שומעין לו, הוי כמי שצוה לעבור עבירה מנכסיו.

אמר: פלוני עבדי עשו אותו בן חורין, כופין היורשין ומשחררין אותו, שעבד ישנו במקצת מצות. אמר: פלונית שפחתי עשו לה קורת רוח, עושין לה ולא עובדת רק עבודה שרוצה בה מכל העבודות הידועות לעבדים באותו מקום.

שכיב מרע שכתב נכסיו לאחד ואמר הלה: איני רוצה [רוצה] בהן, לא קנה. שתק ואחר [כך] צווח קנה, שדברי שכיב מרע ככתובין דמו, וכיון ששתק לא יכול לחזור. שכיב מרע שכתב לזה וחזר וכתב לאחר, האחרון קנה, שיכול לחזור בו עד שימות, בכלה או במקצתה, לעצמו או לאחר. ואפילו כתב וזכה לראשון וכתב וזכה לאחרון האחרון קנה. אבל שכיב מרע שכתב וזכה וקנו מידו אין לאחר קנין כלום, ולא חזר בין לעצמו בין לאחר, בין בכלה בין במקצתה.

שכיב מרע שחזר במקצת חזר בכל, שאם נתן כל נכסיו לראשון וקנו מידו כדי ליפות כחו²⁰, שני קונה אבל ראשון לא קנה כלום בין עמד או מת. נתן מקצת נכסיו וקנו מידו ואחר נתן כולן לאחר וקנו מידו ליפות כחו, אם מת קנה הראשון המקצת וקנה השני השאר, ואם עמד הראשון קנה שני לא קנה.

שכיב מרע שהקדיש כל נכסיו או הפקירן או חילקן לעניים ולא שייר כלום, אם עמד חזר בכל.

מכר כשהוא שכיב מרע ממכרו קיים כבריא. מכר כל נכסיו, אם המעות עצמן קיימות אם עמד חזר ואם הוציא [הן] מעות לא יכול לחזור.

פרק ששי¹

מתנה סתם שלא מפורש בה אם היה בריא או שכיב מרע כשנתן, הוא אומר: שכיב מרע הייתי והרי עמדתי ואחזור בה, ומקבל אומר: בריא הייתי (י) ולא יכול לחזור. על המקבל להביא ראיה. לא מצא ראיה ישבע הנותן היסת ויפטר ותעמד הקרקע בחזקת הנותן. אבל היו מטלטלין ביד המקבל ישבע היסת שבריא היה ונאמן מגו שיכול לומר שלי הן.

20 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יז): וחזר ונתן מקצתם לאחר וקנו מידו כדי ליפות את כחו.

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, סריקס ט — יא: סמ"ג, עשין פב.

מי שמת ונמצאת מתנה קשורה על יריכו, אע"פ שהיא בעדים וקנו מידו כדי ליפות מכחו, אינה כלום, שמא כתבה ונמלך, ואם זכה בה לאחר, בין מהיורשין בין שאינו מן היורשין, כל הדברים שבה קיימין ככל מתנת שכיב מרע, וכן מי שכתב שטר חוב על עצמו בשם אחר, או בשם בן מבניו, או מן היורשין ונתן שטר על יד השליש ואמר לו: יתיה זה אצלך ולא פירש לו כלום, או שאמר לו: הנה עד ש(נ)אמר לך מה תעשה, ומת אינו כלום.

שכיב מרע שאמר: תנו מנה לפלוני, ומת יתנו לאחר מיתה, שדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין ואין חוששין שמא על מנה קבור הוא אומר, וכן שכיב מרע שאמר: הלואה או פקדון שיש לי ביד פלוני תנו לפלוני, דבריו קיימין ואין צריך מעמד שלשתן, וכן אם אמר: תנו שטר [פל'] לפלוני, זכה במה שיש בשטר וכאלו כתב ומסר אע"פ שלא משך השטר, ואין היורש יכול למחול שטר זה שניתן במתנת שכיב מרע, שעשו קנין שכיב מרע כשל תורה ואם כן כשקנה זה השכיב מרע השטר לא שייר ליורש כלום, אבל מי שאינו שכיב מרע שנתן או מכר שטר לחבירו לא קנה רק מדבריהם ויוכל היורש שבא מכח דאורייתא למוחלו ולהפקיע קנין דבריהם.

שכיב מרע שאמר: מנה לפלוני בידי, ולא אמר תנו אין נותנין, שמא לא אמר כך אלא שלא להשביע בניו, אמר תנו נותנין, ואם אמר דבר זה דרך הודאה ולא יש שם חשש נותנין אע"פ שלא אמר תנו, וכן ראו את אביהן שהטמין ממון בשידה תיבה ומגדל ואמר: של פלוני הן, של מעשר שיני, אם כמוסר דבריו להן דבריו קיימין, ואם כמערים לא אמר כלום, וכן אם בא אחד ואמר להם: ראיתי אביכם שהטמין ממון בשדה תיבה ומגדל ואמר: של פלוני הן, של מעשר שני, אם טמונים בבית לא אמר כלום, בשדה דבריו קיימין, כלל הדבר, כל שאילו יכול ליטלן דבריו קיימין, ואם לא לא אמר כלום.

המצטער על מעות אביו שלא ידע היכן החביאן ואמרו לו בחלום: כך וכך היו ובמקום פלוני הן ושל פלוני הן של מעשר שני, ומצאן במקום שאמר לו החלום, זה היה מעשה ואמרו חכמים: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

שכיב מרע שהודה שחייב לפלוני מנה ואמרו יתומים: חזר אבינו ואמר לנו פרעתיו, נאמנין ונשבעין היסת, אבל האב אמר תנו אין נאמנין היתומים לומר: אבינו אמר שפרע, אמר תנו ואמרו יתומים נתננו, נאמנין ונשבעין היסת שנתנו.

שכיב מרע שנתן מנה לאחד ואמר לו: תולך מנה זה לפלוני, והלך ומצאו שמת, אם קיים היה בשעה שנתן לו השכיב מרע ינתנו ליורשי מי שנשתלחו, שדברי שכיב מרע ככתובין, ואם לא היה קיים יחזרו ליורשי משלח, שאין קנין למת.

שכיב מרע שאמר: תנו מאתים זוז לפלוני ושלוש מאות לפלוני וארבע מאות לפלוני, אין אומרינן כל הקודם בשטר זכה, לפיכך אם לא הניח רק: תשע מאות חולקין הנמצא לפי מה שכתב להן, ואם יצא עליו שטר חוב גובה מכלן מכל אחד ואחד כפי מה שנתן לו, כיצד, היה החוב ארבע מאות וחמשים, בעל המאתים נותן מאה ובעל השלש מאות מאה³, ואחריו ארבע מאות זוז לפלוני, כל הקודם בשטר זכה.

2 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

3 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק י, הל' יג—יד): וחמשים ובעל הארבע

לפיכך אם יצא עליו שטר חוב גובה מן האחרון, אין לו גובה משלפניו, אין לו גובה משלפני פניו.

שכיב מרע שאמר: ידור פלוני בבית זה, יאכל פלוני פירות דקל זה, לא אמר כלום, שלא הקנה להן דבר שיש בו ממש, שהדירה והאכילה הוי כדיבור ושינה שאינן נקנין. אבל אמר: תנו בית זה לפלוני כדי שידור בו עד זמן פלוני, או תנו דקל זה לפלוני כדי שיאכל פירותיו, דבריו קיימין, שהרי הקנה להן הגוף לפירות והגוף יש בו ממש, וכן כל כיוצא בזה.

שכיב מרע שאמר: נכסים אלו לבני, אין הבנות בכלל. היה לו בן אחד ובת, או בן ובן הבן, אע"פ שאמר לבני לשון רבים, אין בנותין אלא לבנו, שהבן אחד נקראו בנים, שנאמר⁴ ובני דן חושים.

שכיב מרע שאמר: נכסי לטוביה, ומת ובא אחד ששמו טוביה ואמר: אני הוא, נוטלן. הוחזק שמו רב טוביה לא יטול. ואם השכיב מרע גם בו וקוראו בשמו (ו) נוטלן. באו שנים לתבוע וכל אחד מוחזק שמו טוביה ואחד תלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. אין בהן תלמיד חכם ואחד מהן שכן או קרוב, הוא קודם. אחד שכן ואחד קרוב, שכן קודם. שניהם שוין, או קרובין או שכנים או תלמידי חכמים יעשו שודא דדייני כמו שיראה להן, כל מי שדעתן נוטה שעל זה אמר תנו בנותין לו⁵. וכן אם היו רבים.

שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני ופלוני, חולקין בשוה ואפילו הן מאה. אמר: נכסי לפלוני ולבני, פלוני נוטל מחצה וכל בניו מחצה. ומעשה באחד שאמר לאשתו: נכסי ליך ולבניך, ואמרו חכמים, שתטול היא מחצה וכל הבנים מחצה. אמר: לפלוני ופלוני ולבני פלוני, נוטלין בני פלוני מחצה ושנים ראשונים מחצה. שכיב מרע שאמר: יחלוק פלוני בנכסי, יטול מחצה. תנו חלק לפלוני בנכסי, יטול אחד מששה עשר, ויש שהורה: יטול רביע הנכסים.

שכיב מרע שאמר: תנו חלק לפלוני עבור⁶. היך שיש לי, יטול רביע היך. אמר: תנו לו בו חלק לחבית, יטול שמינית היך. אמר: תנו לו לקדירה, נוטל חלק משנים עשר מן היך. תנו חלק לטפית, נוטל חלק מששה עשר, ואין גומרין לדין אחר מן השיעורין האלו שאין הטעם יפה⁷.

שכיב מרע שאמר: תטול אשתי כאחד מן הבנים, נוטלת כאחד מהן. ואם נולדו לו בנים אחר הצואה, מצטרפין עם בני שעת הצואה ונוטלת חלק עם כולן, שאם היו שלשה בנים בשעת צואה ואחר כך נולדו לו שני בנים נוטלת כאחד מהחמשה שהוא שתות כל הממון. ולא נוטלת עמהן רק בנכסים שהיו לו בעת הצואה, אבל מנכסים שבאו אחר הצואה אין בהן חלק, שאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו.

מאות נותן מאתים, אבל אם אמר: תנו מאתים וזו לפלוני ואחריו שלש מאות לפלוני.

4 צ"ל: נקרא.

5 בראשית מז, כג, והאסמכתא מפסוק זה היא משל הסמ"ג שם.

6 פירוש אחר למאנה "שודא דדייני" הביא מחברנו לעיל, בפרק שלישי.

7 לשון הרמב"ם (פרק יא, הלכה ז). 8 צ"ל: בבור.

8 ראה רי"ף, בבא בתרא, פרק ה, רמז תשסג.

שכיב מרע שאמר: מטלטלי לפלוני, נוטל כל תשמישו אבל לא חטים ושעורים וכיוצא בהן. אמר: כל מטלטלי, נוטל הכל ואפילו עבדיו. אבל לא רחים תחתונה וכיוצא בהן, שהרי מחוברת בארץ. אמר: כל המטלטלין¹⁰, נוטל אף הרחים התחתונה וכיוצא בהן.

שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני, נוטל כל המטלטלין וקרקעות ובגדים, ועבדים, בהמה ועופות וספרים ותפלין, אבל ספר תורה ספק אם הוא בכלל הנכסים, אם תפסו אין מוציאין מידו.

שכיב מרע שאמר: תנו מאתים זוז לפלוני בני¹¹ כראוי לו, נוטלן ונוטל בכורתו. אמר: בבכורתו, ידו על העליונה, רצה נוטל מאתים זוז, רצה נוטל חלק בכורה. אמר: תנו מנה¹² לפלונית אשתי כראוי לה, נוטלת ונוטלת כתובתה. ואם אמר: בכתובתה, ידה על העליונה. אמר: תנו מנה לפלוני בעל חובי כראוי לו, נוטלו ונוטל חובו. אמר: בחובו, אין לו אלא חובו.

שכיב מרע שאמר: תנו מנה לפלוני וישא בתי, הוי כמי שנתן לו שתי מתנות איזה שירצה יקח מהן. ואם רצה ליקח המעות ולא ישא הבת יקח, אבל אמר: יקח בתי וקנו¹³ לו מנה, הוי תנאי ולא יזכה במעות עד שיקח הבת.

שכיב מרע שאמר: תנו ארבע מאות זוז לבתי בכתובתה או לכתובתה, אם דרך המקום להוסיף בשומת הנדוניא ולכתוב שיה מנה במאתים אינה נוטלת רק מאתים, שהרי לא אמר ארבע מאות זוז סתם אלא בכתובתה, כלומר תנו לה מה שתהיה שומתו בכתובתה ארבע מאות זוז.

אמר: תנו נדוניא לבתי כך וכך בגדים, כך וכך כלים, וזלו בגדים והכלים אחר כך הריח ליתומים ונותנין לה כשיעור הזול. וכן אם אמר: תנו ארבע מאות זוז דמי היין לבתי והוקיר היין, הריח ליתומים ונותנין לה ארבע מאות זוז. ופעם אחת היה אחד יוצא בקולר ואמר: תנו לפלוני ארבע מאות זוז מיין מקום פלוני, ואמרו חכמים: יטול ארבע מאות זוז מדמי אותו יין, שלא נתכוון זה ליתן לו מן היין משקל ארבע מאות זוז ולא נתכוון רק לדמיו, וזה שייחדו כדי ליפות כחו. ועוד פעם אחת אמר אחד: תנו לפלוני בית המחזיק מאה כדין¹⁴, ונמצא שהיה¹⁵ למצוה בית מחזיק מאה ועשרים, ואמרו חכמים: זכה בבית זה, שהדבר מוכיח שכוונתו היה לו, שכל הנותן בעין יפה נותן. ועוד מעשה באחד שאמר: תנו דקל לבתי, והניח שני חצאי דקל, ואמרו חכמים: תטול השני חצאים, שלזה נתכוון. וכן כיוצא בדברים אלו.

שכיב מרע שאמר: תנו לבני שקל בכל שבת, או שאמר: אל תתנו להן אלא שקל, ונמצא שאין מספיק להן אלא סלע בכל שבת ונותנין להן כל צורכך, שלא נתכוון זה להרעוב בניו רק לזרז בניו, שלא¹⁶ ירויחו בהוצאה יותר מדאי. אבל אי לאו טעם¹⁷ קיימא לן מצוה לקיים את דברי המת אף בבריא שמת¹⁸, כדמוכח פ"ק דגטין¹⁹.

10 ברמב"ם (שם הלכה יד): כל המטלטל.

11 צ"ל: בני בכורי. 12 ברמב"ם (שם הלכה יח): מאתים. 13 צ"ל: ותנו.

14 ברמב"ם (שם הלכה כב) שלפנינו: כורין. בדפוסים ראשונים ובכתביהיד כנוסח מחברנו.

15 צ"ל: שיש.

16 לפנינו שם (הלכה כג): שמא. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 17 צ"ל: טעם זה.

18 סמ"ג שם. והשנה תוספות, כתובות ע, א ד"ה הא; בבא בתרא קמט, א ד"ה דקא. וראה תוספות.

ואו' ר"ת²⁰: דווקא בשליש שהושלש מתחלה לכך, כגון²¹: הולך מנה לפלוני שאני נותן לו ואחר מת המשלה, אבל בעלמא אין מתקיים ציווי בריא שמת רק על ידי קניין, דדוקא שכיב מרע דבריו ככתובין וכמסורין.
שכיב מרע שאמר: אל תספדוהו, אין סופדין אותו. אל תקברוהו מנכסיו, כופין היורשין לקוברו מנכסיו ולא כל הימנו לחוס על בניו ולהפיל עצמו על הצבור, ואסור להניחו בלא קבורה.

פרק שביעי¹

שכיב מרע שאמר: בני פלוני יירשנה², ירש לבדו ולא שאר הבנים. וכן הדין על בת בין הבנות או אח בין האחין או שאר יורשיו. ואם היה בריא אין דבריו קיימין.
שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני ואחריו לפלוני, אין לשני רק שיוור ראשון. ואם הראשון ראוי ליורשו, כגון שהיה בן מכלל הבנים, אין לשני כלום, שכל לשון מתנה ליורש הוי לשון ירושה וירושא אין לה הפסק אע"פ שאמר ואחריו לפלוני. אבל בריא שאמר כך: נכסי לך ואחריו לפלוני, אין לשני רק שיוור ראשון, בין הראשון ראוי ליורשו בין לא ראוי.

שכיב מרע שאמר ליורשו: נכסי לך ואחריו לפלוני, ופירש לראשון: לא משום ירושה נותן לו³ שאין לה הפסק רק במתנה והרי הפסקתיה, השני קונה שיוור ראשון. לפיכך אם נתן המעות על ידי שלישי, או שאמר: תנו לבני שקל בכל שבת ולא משום ירושה אני נותן, והשאר מן הנכסים אחרי מותם יהיה לפלוני אין נותנין אלא שקל אע"פ שאינו מפסיק להן.

נכסי לפלוני ואחריו לפלוני, מת ראשון קנה שני, מת שני הוי של יורשי שני, מת שני בחיי ראשון הנכסים של יורשי הראשון. אע"פ שאין לשני רק שיוור הראשון אסור לראשון למכור וליתן גופו אך אוכל פירות עד שימות ויזכה השני. ואם עבר הראשון ומכר ונתן אין שני מוציא מיד הלקוחות. שאין לשני לא מן הגוף ולא מן הפירות רק הנשאר. אבל המשיא עצה לראשון למכור נקרא רשע. ואפילו היו בהן עבדים והוציא הראשון לחירות או כלים ועשאן תכריכין ומת מעשיו קיימין. בד"א כשמכר הראשון או נתן מתנה לאחרים, אבל אם מכרו ראשון או נתן מתנה לבנו, או לאחד מיורשיו, לא אמר כלום. וכן אם נתנו במתנת שכיב מרע אפילו לאחרים לא אמר כלום, שאין מתנת שכיב מרע קונה רק לאחר מיתה וכשימות יקנה השני. היה חוב על הראשון או כתובת אשה ובאו [ל]בית דין להפרע מנכסים אלו, אע"פ שהראשון קיים אין בית דין מגבין אותם מגוף נכסים רק מן הפירות בלבד שמין להן. מת הראשון ובא בעל חובו ואשתו לגבות מנכסים אלו אין מגבין להם כלום אפילו עשאו אפותיקי או שיחדו לאשתו בכתובתה אין גובין מנכסים לא⁴ כלום אלא הן של שני.

גיטין יג, א ד"ה והא. 19 טו, א. 20 מובא בסמ"ג ובתוספות הנ"ל.

21 גיטין יד, ב.

1 רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פרק יב. 2 צ"ל: יירשני. 3 צ"ל: לך. 4 צ"ל: אלו.

שכיב מרע שאמר לאשה פנויה: נכסי לך ואחריך לפלוני, ועברה⁵ ונשאת, בעל לוקח הוא ואין השני מוציא מיד הבעל שכיון שזכתה בנכסים על תנאי זה זכה הבעל אבל אמר לה כשהיא נשואה. נמצא⁶ כאלו אמר לה בפירוש: אחריך יקנה פלוני ולא הבעל, לפיכך אם מכרה⁷ אלו כשהיא תחת בעלה ומתה תחת בעלה יעמדו נכסים ביד הלוקח, שאם יוציא בעל מיד לוקח מפני שמכרה כשהיא נשואה, השני מוציא מיד הבעל והלוקח חוזר ומוציא מיד השני, שהרי מכרה לו ואין לו רק שיור ראשון ואין בשלשתן מי שהוציא ממון רק הלוקח לפיכך תעמד בידו. מעשה באחד שאמר: נכסי לאמי ואחריה ליורשי. והיתה לו בת נשואה ומתה הבת בחיי⁸ אם אביה ואחר כך מתה הזקנה, ואמרו חכמים: אין הבעל יורש הנכסים, שהן ראויין לאשתו ולא זכתה בהן האשה עד לאחר שמתה, אבל אילו הניחה הבת בן או בת היו יורשין הנכסים שמשמע יורשין אפילו יורשי יורשין. ואלו אמר ולכשתמות הזקנה הרי הן לבתי מעכשיו, היה הבעל יורש אותם אחר מיתת אשתו.

הכותב נכסיו לבנו לאחר⁹ מותו, הגוף הוי של בן מזמן השטר והפירות לאב עד שימות. לפיכך האב לא יכול למכור, שהן נתונים לבן, והבן לא יכול למכור, שהן ברשות האב. מת האב והניח פירות מחוברין לקרקע הרי [הן] של בן, שדעת האדם קרובה אצל בנו. היו תלושין או הגיעו להיבצר הרי הן של יורשין. עבר (בנו) האב ומכר מחוברין עד שימות, וכשימות האב הבן מוציא מיד הלוקח, ואם היו שם פירות מחוברין שמין אותן ללוקח ונותן הבן דמיהן. היו תלושין או שהגיעו ליבצר הן של לוקח. עבר הבן ומכר ללוקח¹⁰ כלום עד שימות האב. מכר הבן בחיי אב ומת הבן ואחר כך מת האב, כשימות האב יקנה הלוקח, שאין לאב אלא פירות וקניין פירות אינו כקניין גוף. מתנת בריא שכתוב בה מהיום ולאחר מיתה הוי כמתנת שכיב מרע שאינה קונה אלא לאחר מיתה, שמשמע דברים אלו אע"פ שקנה הגוף מהיום אינו זוכה בו ואוכל פירות לאחר¹¹ מיתה.

שטר מתנה שכתוב בה שיקנה פלוני שדה פלונית לאחר מיתה, בין היה בשטר קניין בין אין בו, כיון שכתוב בו זמן ובזמן זה היה חי, הזמן מוכיח שמחיים הקנה לו ואינו זוכה רק לאחר מיתה, שאלו היה בדעתו להקנות לו בשטר זה לאחר מיתה לא היה כותב בו זמן, ואם כן אע"פ שאין כתוב בו מהיום ולאחר מיתה קונה לאחר מיתה. וזה שכותבין בכל מתנה וממכר מעכשיו ואע"פ שיש בשטר הזמן, להרויח הדבר כותבין אע"פ שאינו צריך.

בריא שנתן וכתב בשטר מחיים ובמות, הוי מתנה גמורה מחיים, והא שכתב ובמות כמי שאמר מעתה ועד עולם וזוי שטר הוא. החסיד לא יקבל מתנה מאדם, אך יבטח ביי' ב"ה ולא בנדיבים ועליו יאמ'¹²: [ו]שונא מתנות יחיה.

5 צ"ל: ועמדה.

6 הדברים מסורסים וצ"ל: אבל אמר לה כשהיא נשואה, השני מוציא מיד הבעל שכיון שזכתה בנכסים על תנאי זה נמצא. 7 צ"ל: נכסים אלו.

8 ברמב"ם (הלכה יב): ומתה הבת בחיי בעלה ובחיי.

9 לפינונו שם (הלכה יג): ולאחר. בכתבייד תימניים וכן במגדל עוז ובמגיד משנה כנוסח מחברנו.

10 צ"ל: אין ללוקח. 11 צ"ל: אלא לאחר. 12 משלי טו, כז.

הלכות חלוקת שותפין ושכירות בתיים

פרק ראשון¹

השותפין בשדה או במטלטלין או בשום דבר, כגון שאחד קנה מחבירו חצי שדהו או חצי הדבר, או שנים שקנו מאחד שדה או דבר אחד, או שירשו, או נתנה להן במתנה, או שהחזיקו מן ההפקר, או מנכסי הגר ורצה שותף האחד ליטול חלקו לבדו כופה שותפו לחלוק אם יש בדבר דין חלוקה. כגון שאילו יחלק הדבר ששותפין בו לפי השותפין ויגיע לפחות שבהן חלק ששם הכל קרוי עליה, כגון חצר שאין בה ארבע אמות אינה קרויה חצר(ה) מכאן מוכיח פ"ק דסוכה² דבית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות אינה בית. ואו' ריב"א³: דווקא בית הבנוי, אבל אין אדם טורח לבנות בית בפחות מארבע על שש, כדאי' פרק המוכר פירות⁴: המוכר מקום לחבירו לבנות לו בית נותן לו ארבע אמות על שש.

וכל שדה שאין בה כדי זריעה תשעה קבין אינה קרויה שדה. וגנה שאין בה כדי זריעת חצי קב אין קרויה גנה. ופרדס שאין בו כדי זריעת שלשה קבין אין קרויה פרדס. ואם כן, חצר שיש בה ארבע אמות לכל אחד מהשותפין, ושדה שיש בה תשעה קבין לכל אחד, וגנה שיש בה חצי קב לכל אחד, ופרדס שיש בה שלשה קבין לכל אחד, יש בהן דין חלוקה. ואלו השעורין בארץ ישראל, אבל בבבל וכיוצא בה שיעור חלוקת שויה כדי חרישת יום לכל אחד, ופרדס — ל"ו אילנות לכל אחד כדי עבודת אדם אחד ביום אחד, ושדה שמשקין בכלי כדי שימלא הפועל יום אחד לכל אחד. טרקלין ומורן ושובך ובית⁵ ומרחץ וטלית שיעור חלוקתם שיהיה לזה ולזה משפטם. אם מרחץ שיהיה בכל חלק כדי מרחץ, ואם שובך שיהיה בכל חלק שובך בפני עצמו. ואם יש כך בכל המינין שבארתי קרוי יש בה דין חלוקה וכופה אחד [ה]שותפין לחלוק. דהלכה כאותו לשון דהיוק ראייה שמיה היוק. וכן משמע הבריתות. והתירוצי[ם] דחוקים שמתרץ הספר⁶. ואם אין לכל אחד שיעורו שבארתי אין האחד יכול לכוף חבירו לחלוק, אם אין אחד מהן מכיר חלקו במקום שהן שותפין בו, אלא יד כלן משתמשות בכל המקום, אבל אם כל אחד מכיר חלקו, אע"פ שאין בה דין חלוקה, כופה כל אחד חבירו להבדיל בין חלקו לחלק חבירו.

אחד מהשותפין שאמר לחבירו במקום שאין בו דין חלוקה, או בדבר שאי אפשר שיחלק, כגון שפחה או כלי: מכור לי חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי כשער הזה — ואפילו השער הזה דמים מרובים ביותר משווי של הדבר⁷ כופין הנתבע למכור לחבירו או לקנות [ממנו בכך וכך. אבל אם אין⁸] או לא ימצא במה יקנה לא יכול

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין פב. 2 ג, א.

3 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג שם. 4 בבא בתרא צח, ב. 5 צ"ל: ובית הבד.

6 בבא בתרא ב, ב—ג, א. בסמ"ג: כי כל הראיות שמביא התלמוד סייעתא ללשון זה הם קשיות ללשון ראשון ועל תירוצים דחוקים אין לסמוך.

7 סמ"ג שם בשם רבינו יצחק. והשווה תוספות, בבא בתרא יג, א ד"ה אית. וראה מגיד משנה (שם פרק א, הלכה ב).

8 המשך ההגהה בגליון אינה ניתנה לקריאה ויש להשלים עליה הרמב"ם (שם): התובע רוצה לקנות

לכופו לקנות ממנו אפילו כשער הזול, שהרי חבירו יכול לומר: אין רצוני שאקנה אלא שאמכור. ואם כן שני אחין, אחד עני ואחד עשיר, שהגיה אביהן מרחץ או בית הבה, אם עשאן האב לשכר השכר לאמצע כל זמן שירצו לעמוד בשותפות, עשאן לעצמו לא יכול לכופו אחיו (לשכור) [להשכיר] אותו, אך משתמשין בו כדרך שהשתמש אביהן. והעשיר אומר לעני: קח לך זתים ועשה בבית הבה, קח לך עבדים וירחצו במרחץ. ולא יכפה העני את העשיר לקנות אם לא שאמר לו: קנה ממני או מכור לי והריני לוה וקונה או מוכר לאחרים וקונה, הדין עמו. אמר כל אחד: איני קונה אלא הריני מוכר חלקי, מוכרין אותה לאחרים. אמר כל אחד מהם: איני⁹ אלא כל אחד רוצה שיקנה חלק חבירו, או שאין אחד מהן רוצה לא לקנות חלק חבירו ולא למכור חלק אך לישאר שותפין בגוף, כך הדין: אם המקום עשוי לשכר שוכרין וחולקין שכרו, לא עשוי לשכר, אם חצר היא שוכנים בה שנה שנה, שאי איפשר שישכנו שניהם כאחד, מפני היוק ראייה, שהרי אין בה דין חלוקה, ואין אדם עשוי לטרוח כל שלשים יום לפנות מחצר לחצר אלא משנה לשנה. ואם מרחץ היא נכנסין לה שניהן תמיד בכל יום. וכן כל דבר שראוי להשתמש בו תמיד ולא עשוי לשכר, כגון מרחץ ומצע או ספר תורה, לא יכול לומר לו: אתה יום ואני יום, שיאמר לו: בכל יום אני רוצה להשתמש בה.

שותפין שרצו לחלוק באין בה דין חלוקה, אע"פ שמפסידין שם הדבר, חולקין, חוץ מכתבי הקדש בכרך אחד שאסור לחלוק, אבל בשתי כריכות חולקין אם ירצו¹⁰. פי' ר"א¹¹: דווקא כגון תורה ותלים, אבל תורה ותורה, תלים ותלים חולקין. וכשרצו לחלוק דבר שאין בו דין חלוקה, אע"פ שקנו מידן שנתרצו לחלוק, קניין דברים הוא וחוזרין בו כל אחד אם ירצה. אך אם קנו שזה רצה ברוח פלונית וזה רצה ברוח פלונית, או הלך זה בעצמו והחזיק, אפילו בלא קניין ואע"פ שלא אמר לו חבירו לך חזוק וקני, אפילו החזיק שלא בפניו לדעת ר"י¹² בכל אלה לא יכול כל אחד לחזור בו.

השוכר מחבירו מקצת חצר או שדה שאין בה דין חלוקה, או שנים ששכרו מקום אחד בשותפות, כל אחד יכול לכופו חבירו ולומר לו: או שכור ממני חלקי או השכיר לי חלקך, ואם יש בה דין חלוקה חולקין.

שותפין שאמר אחד מהן: חלוק (לזה) אע"פ שאין החלקים שוין ואני אטול הפחות וטול אתה היתר, אין שומעין לו, שהרי אומר לו: אין רצוני ליקח מתנה. ארבע אמות שכתבתי¹³ לחצר זהו מלבד הפתחים שנותנין לכל פתח ארבע אמות ברוחב הפתח, אפילו רחב עשר אמות, על ארבע אמות במשך החצר. ואפילו יש [ל]בית ארבעה פתחים או חמשה—נותנין לה ארבע אמות לכל פתח. ואם ייחד לבית פתח אחד אין לו רק ארבע אמות כנגד פתחו. אם יש שני שותפין בחצר, לזה בית ולזה שני בתים, נותנין לבעל השני בתים שמונה אמות מהחצר ארבע לכל פתח ונותנין

9 צ"ל: איני מוכר.

10 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ט) שלפנינו נאמר בסתם: „אבל בשתי כריכות חולקין“, ולא נזכר „אם ירצו“. אבל בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. וראה לחם משנה שם.

11 = רב אלפט. בבא בתרא, סוף פרק א, רמז תרעה.

12 תוספות, בבא בתרא ג, א ד"ה רב אשי. וראה מגיד משנה שם הלכה י; טור חשן משפט, סי' קעג.

13 בתחלת הפרק.

הלכות חלוקת שותפין ושכירות בתים

לבעל הבית ארבע אמות כנגד פתחו, והשאר מן החצר, אם יש בה שמונה אמות כדי להיות לכל אחד ארבע אמות על ארבע אמות חולקין, פחות אין חולקין, שאין בה דין חלוקה.

ארבע אמות שתקנו לחצר משום פירוק משאו הוא, לפיכך אכסדרה שאיפשר להיכנס לתוכה במשאו אין לו ארבע אמות ואם לאו יש לה ארבע אמות. בית שער ומרפסת יש לו ארבע אמות. חמשה בתים פתוחים למרפסת והמרפסת פתוחה לחצר אין לה אלא ארבע אמות. לול תרנגולין ובית חציו מקורה, אפילו קריו לחוץ, אין להן ארבע אמות.¹⁴ בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות אין לו ארבע אמות בחצר, אך אם יש בכל החצר ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה עד פתח הבית חולקין. וכל של חצר מתחלק לפי הפתחים. אבל האכסניא של מלך לפי בני אדם.

אחין שחלקו ועשו ביניהן גורל, כיון שעלה הגורל לאחד מהן קנו כולן. בההיא הנאה ששמעו זה מזה לדבר שהסכימו עליו גמר בכל אחד מהן להקנות לחבירו. אחין שחלקו הרי הן כלקותות זה מזה ואין להם דרך זה על זה, ולא סולמות זה על זה. פר"י¹⁵, שלקח זה בית וזה עלייה ואין לסמוך הסולם בכותל של זה לעלות לעלייתו. ולא חלונות זה על זה—לערער על סתימת האורה. ומה שצריך להרחיק מכנגדן שלא יאפיל, מרבה באדם אחת¹⁶ והחזיק באורה ג' שנים, ולא אמת מים זה על זה, שכיון שחלקו לא נשאר באחד מהן בזכות בחלק חבירו. לפיכך יכול לומר לאחיו: כשהיתה השדה הזאת כולה לאחד או היה מעביר בה אמת מים הזאת ממקום למקום, אבל עתה שנעשה זה חלקי יכולתי¹⁷ להסיר אמת מים מעלי. וכן סותם החלון המשקיף על חלקו ובונה בצד הסולם אע"פ שמבטל תשמישו. והוא הדין בשנים שקנו שדה מאחד וחלקו, לא נשאר לאחד מהן זכות בחלק חבירו, ומפסיק אמת מים מחלקו וסותם החלונות. אבל שנים שקנו שדה משני אנשים או משני אחים אין לאחד מהן להפסיק אמת המים ולא לשנות דבר מן הנזקים שהחזיקו בהן המוכרים.

פרק שני

השותפין בחצר ויש בה דין חלוקה יכול האחד לכופף חבירו לבנות כותל באמצע שלא יראה חבירו בשעה שישמש בחלקו, שהיזק ראייה היזק הוא. ואין לו חזקה בחצר, שאע"פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו כשירצה לעשות מחיצה. רוחב מקום הכותל משל שניהם. לפיכך, אפילו יפול הכותל לרשות האחד, כל האבנים² לרשותו וטען שמכר לו חבירו חלקו או נתנו לו, חולקין בין שניהם במקום ובאבנים [ו]אינו נאמן עד הביאו ראיה.

וכמנהג מדינה כן רחב הכותל. אם מנהג לבנותה באבנים שאינן גזית, זה גותן מקום שלשה טפחים וזה גותן שלשה טפחים. בגזית זה גותן טפחיים ומחצה וזה

14 ברמב"ם (שם הלכה ז) נוסף: „בית סתום יש לו ארבע אמות, פרץ את פצימיו אין לו ארבע אמות.“ ואולי נשמס על-ידי הדומות.

15 רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם ובחוספות, בבא בתרא ז, ב ד"ה ולא.

16 צ"ל על-פי הסמ"ג: מדבר באדם אחר. 17 ברמב"ם (שם הלכה יב): יש לי.

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים ב—ג. 2 צ"ל: או שפנה כל האבנים.

טפחיים ומחצה. בכפסים זה טפחיים וזה טפחיים. בלבנים זה גותן טפח ומחצה וזה טפח ומחצה. וכל שיעורין אלו עובי הכותל עם הסיד. ואם נהגו במחיצת קנים והוצין בונין, ובלבד שלא יהיה בה אויר שיסתכל בו ויראה חבירו. אבל גובה הכותל לא פחות מארבע אמות.

נפל הכותל כל אחד יכוף חבירו לבנותו עד גובה ארבע אמות, שלא יראו זה את זה, אבל יתר מארבע אמות אין מחייבין אותו. רצה האחד והגביה הכותל יתר מארבע אמות ובנה חבירו כותל אחר גבוה כנגד אותו כותל חייב ליתן חלקו בגובה כותל חבירו שכנגד כותלו. כגון אם בנה אחד כותל שביניהן גבוה עשר אמות וחבירו כותל אחר בצדו או כנגדו, לעשות לו בית גבוה שש אמות³, חייב ליתן בשתי אמות שהוסיף על הארבע, שהרי נראה ממעשיו שהוא רוצה בהן. וכן אם חקק בראש הכותל שביניהן מקום להניח בו הקורות, או שבנה עליו קורה גדולה שהקורות נשענין עליה, חייב ליתן חלקו בשש אמות כלן שהוסיף חבירו על הארבע אע"פ שלא בנה כנגד הכותל, שהרי גלי אדעתיה דניחא ליה בכל גובה זה.

שותף שבנה כותלו המבדיל עד ארבע אמות ותבע חבירו ליתן חלקו בהוצאה ואמר נתתי, בחזקת שנתן ונשבע היסת שנתן ופטור, עד שיביא התובע ראיה שלא נתן. אבל אם תבעו הוצאת גובה היתר על ארבע אמות מפני שסמ(ו)ך לו ואמר נתתי אינו נאמן, אך חבירו ישבע בנקיטת חפץ שלא נתן לו ונוטל ממנו כדין כל הנשבעין ונוטלין, עד שיביא זה ראיה שנתן לו.

גנת שותפין אם רצה האחד יכפה חבירו להבדיל גנתו מגנת חבירו במחיצה גבוה עשרה טפחים, אבל בבקעה אין צריך להבדיל בקעתו מבקעת חבירו. ובמקום שנהגו להבדיל כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית כמו אמה בסיד מבחוץ כדי להודיע שהכותל שלו. לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים שלו. ואם עשו מדעת שניהם בונין הכותל באמצע, ועושה חזית מכאן ומכאן ואם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם. וכמנהג כותל חצר כך של גנות. המוכר גנה סתם לחבירו והיא מעורבת עם גנות אחרות כופין הלוקח לבנות הכותל ביניהן, ואפילו במקום שלא נהגו לגדור בגנות, אבל אם מכר בקעה סתם אין מחייבין רק במקום שנהגו.

מי שיש לו חורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית אין חייב ליתן מהוצאה כלום, שהרי לא הועיל לו, שהרי חורבה פתוחה מרוח אחת לרשות הרבים. ואם גדר לו רביעית והרי מוקפת גדר חייב חצי הוצאת כל הד' רוחות עד ארבע אמות, אם מקום הכותל של שניהם. וכן אם גדר הניקף רביעית, שהרי גלי אדעתי דנית ליה בהקפת הד' רוחות ואם מקום הכתלים של בנו מקיף⁴ נראה למימו⁵, שאין לחייבו רק דבר מועט כפי שיראו הדיינים, שהרי לא יכול להשתמש בכתלים.

שני בתים זה בצד זה וגגיהן עשויין לדירה, אפילו היו בשני צדי רשות הרבים, זה עושה מעקה לחצי גגו שהוא דר בו וזה עושה מעקה לחצי גגו זה שלא כנגד

3 ברמב"ם (פרק ג, הלכה א): והגביה הכותל האחר שש אמות.

4 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): בהקפת הד' רוחות ונותן חצי ההוצאה של שלש רוחות אם היה [מקום] הכתלים (כן הגיה הגר"ז מלצר זצ"ל בספרו אבן האזל) של שניהם. אבל אם היה הכותל של זה שבנה ובחלקו בנה. 5 רמב"ם שם.

הלכות חלוקת שותפין ושכירות בתים

זה ומעדיף, כדי שלא יראו זה את זה. ואע"פ שבני רשות הרבים רואין אותו יכול כל אחד לומר לחבירו: לא רואין אותי רק ביום ובעת שאעמוד על גג, ואתה רואה אותי תמיד.

גג הסמוך לחצר חבירו עושה לו מעקה גבוה ארבע אמות, אבל בין גג לגג משאר הגגין אין זקוק לארבע אמות. שאין בני אדם דרים בגגות ואין כאן היוק ראייה. אבל צריך לעשות מחיצה בין שני הגגין גבוהה עשרה טפחים, כדי שיתפשנו כגגב אם נכנס לרשותו.

ב' חצירות זו למעלה מזו לא יאמר העליון: הריני בונה מכנגדי ועולה, אלא בוני שניהן מלמטה ועולה ובונה העליון לבדו מכנגדו ולמעלה. ואם היתה חצירו למעלה מגגו של חבירו אין העליון זקוק לתחתון כלל.

מי שכותלו סמוך לגגת חבירו ונפל כופין אותו לפנות אבניו. אמר לו: הגיעוך והרי הן שלך, אין שומעין. ואם רצה בהן בעל הגנה ואמר לו הן, אם פינה אותן קנה ולא יכול לחזור בו, ואפילו אמר לו: הא לך יצאותיך ואטול אבני, אין שומעין לו, אבל אם לא פינה לא קנה, שלא אמר רק לדחותו.

חמש גנות המספקות מים ממעין אחד, נתקלקל המעין כולן מתקנות עם העליונה. נמצאת, התחתונה מתקנת עם כולן ומתקנת לעצמה, וראשונה לא מתקנת עם השנייה ולא משנייה ולמטה. חמש חצירות ששופכות מים לביב לאחד ונתקלקל הביב, כלן מתקנות עם התחתונה. נמצאת, עליונה מתקנת עם כולן ומתקנת לעצמה, ותחתונה לא מתקנת עם השנייה ולא משנייה ולמעלה.

בני הנהר משקין על הסדר. רצה האחד לסכור כדי שיחזור לו המים וישקה תחלה ואחר כך יפתח ואחר רוצה להשקות תחלה, כל המתגבר זכה. ובור הקרוב לאמה מתמלא ראשון, מפני דרכי שלום.

פרק שלישי¹

הבית והעלייה של שנים שנפלו שניהם חולקין בעצים ובאבנים ובעפר. ואם נשתברו מקצת האבנים רואין אם הן של עלייה או של הבית ונותן השלימות לבעליה, וכך רואין. אם נפל העליון על התחתון והרס—הרי השטרות² של התחתון, או נשמט התחתון ונפל העליון ונהרס הרי השטרות² של עליון. ואם אינם יודעין כיצד נפל חולקין השלמות והשבורות. אמר בעל העלייה לבעל הבית לבנות כדי שיבנה עלייתו על גביו והוא אינו רוצה, הרי בעל העלייה בונה הבית כשהיה ודר ויושב בתוכו עד שיתן לו כל יצאותיו ואחר כך יצא ויבנה עלייתו אם רצה. ואם אין אחד מהן יכול לבנות, בעל העלייה נוטל שליש הקרקע ובעל הבית נוטל שני שלישיו.

רצה בעל הבית לבנות ביתו בונה אותו כשהיה. ואם רוצה לשנות הכתלים להרחיבן או לפחותן, כגון שהיו אבנים ובקש להחזירם לבנים, שומעין לו³. בא לשנות התקרה

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרק ד. 2 צ"ל: השבורות.

3 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (הלכה ה): לשנות הכתלים והרבה ברחבם יותר ממה שהיו שומעין לו. רצה למעט ברחבם או לפחות מחזקם כגון שהיו אבנים ובקש להחזירם לבנים אין שומעין לו.

לקרות כבדים שומעין לו, פחות ממה שהיו אין שומעין לו. הרבה בחלונות או הוסיף בגובה הבית אין שומעין לו, מיעט בחלונות או בגובה הבית שומעין לו. וכן בעל העלייה בונה אותה אם רצה כשהיתה. ואם בא לשנות הכתלים להרחיב ולחזק אין שומעין לו, שהרי מכביד על כותלי התחתון, אבל למעט מהן שומעין לו. וכן בקורת תקרת עלייה, אם שינה אותן לקלים ממה שהיו שומעין לו, לכבידים מהן אין שומעין לו. הרבה בחלונות או שמיעט בגובה העלייה שומעין לו, מיעט בחלונות או הרבה בגובהה אין שומעין לו.

גתדלדלו קורת הבית וירדו לאויר הבית, תוך עשרה סותר ובונה, לא הגיעו תוך עשרה יכול בעל העלייה לעכב עליו. ואפילו אמר לו בעל הבית: אשכור לך מקום כדי שתדור בו עד שאתקן התקרה, יכול לומר: לא אוכל לטרוח ממקום למקום כדי שתתקן ביתך. התנו ביניהן על דבר זה, אם נשאר בגובה הבית כדי שיקח אדם חבילה בינונית על ראשו ויכנס תחת הקורות שירדו לא סותר, לא יכול להכנס אם לא יכוף ראשו סותר ומתקן ובונה ואין בעל העלייה יכול לעכב, שהרי התנו ביניהן תחלה.

מי שנפל כותל ביתו אין בעל עלייה שעליו נותן ביצאותיו כלום וכופה את הבעל הבית לבנותו כשהיה, אבל אין בעל הבית כופה לבעל עלייה לבנות כותל עלייה שנפל. התקרה של בית היא של בעל הבית, ומעזיבה שעל התקרה הוא של בעל העלייה.

בית הבד הבנוי בעובי ההר וגגת אחיו⁴ על גביו ונפתחו שמי בית הבד בארבעה טפחים או יותר, הרי בעל הגנה יורד וזורע למטה עד שיעשה זה לבית בדו כפה ויתקן העליון קרקע גנתו ויזרע כל גנתו.

שתי גנות זו על גב זו והירק בנתיים בגובה עובי הארץ שביניהם, כל [ש]העליון יכול לפשוט ידו ויטול אותו מעיקרו הרי הוא יטלו ובלבד שלא יאנוס עצמו, והשאר של תחתון. היה מגיע לגופו ולא לעיקרו לא יטול העליון, ואם נטל — אין מוציאין מידו. אבל אילן העומד על המיצר, אע"פ שנוטה לתוך שדה אחד מהן, שניהן חולקין בפירותיו.

שטף נהר זתיו ושתלן בתוך שדה חבירו ואמר: חלק זיתי⁵ אין שומעין לו, משום ישוב הארץ, אלא יעמדו במקומן. ואם עקרן הנהר בגושיהן כששתלן יחלקו הפירות, בעל השדה עם בעל הזיתים, כל שלש שנים, ולאחר שלש שנים הכל לבעל השדה, ואם לא נעקרו בגושיהן הכל לבעל הקרקע מיד.

המוכר זתים לעצים, אם פסק עמו לקוץ כל הפירות שיעשו הרי הן לבעל הקרקע, ואם התנה עמו שיקוץ כל זמן שירצה הרי כל הפירות שיוציאו לבעל העצים. מכר סתם, אם עשו פחות מרביעית לסאה חוץ מן ההוצאה הרי אלו של בעל הזתים, עשו רביעית לסאה חוץ מההוצאה הרי אלו יחלקו.

4 צ"ל: וגגת אחד. וכ"ה ברמב"ם (הלכה ח) כתביריד תימניים. לפנינו: וגגה אחת.

5 צ"ל: חלק זיתי אני נוטל.

פרק רביעי

חצר השותפין כל אחד כופה חבירו לעשות לה בית שער ודלת וכל צורך החצר ומנהג מדינה, אבל שאר הדברים, כגון ציור וכיור, אינו כופהו. עשה אחד מהן מעצמו, אם יגלה השני דעתו שנוח לו מה שעשה חבירו מגלגלין עליו הכל ונותן חלקו בהוצאה. מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר משעבדין אותו לעשות עמהן דלת ונגר ומנעול, אבל בשאר דברים אין משעבדין אותו, ואם היה שרוי עמהן באותה חצר משעבדין אותו על הכל.

השותף בחצר חבירו מעכבנו שלא יעמיד בה בהמה או רחים או לגדל בה תרנגולין וכן כל דבר שאין דרך המקום לעשות בחצריהן. אבל מכביסה לא יעכב, שאין לבנות ישראל להתבונות על גב הנהר. העמיד האחד בחצר בהמה או דבר שאין לו להעמיד ולא מיחה שותפו, יעכב עליו בעת שירצה. אבל הקיף הבהמה או כיוצא בה מחיצה עשרה טפחים הרי החזיק, והואיל והניחו שותפו מחל. וזה בחצר השותפין, אבל בחצר חבירו אפילו הקיף בה בהמתו לא החזיק, שידוע שאין זה רק דרך שאלה. והוא הדין לכל דבר, שאם אתה אומר שהחזיק אתה נועל דלת בפני משאיל מקום לחבירהם.² בני מבוי שאינו מפולש מעכבין זה על זה שלא להשתמש שם רק כמנהג המדינה לשמש במבואות.

שותף שבקש לפתוח לו חלון בתוך ביתו לחצר חבירו, יעכב עליו, שמסתכל בו ממנו. ואם פתח יסתום. וכן לא יפתחו שותפין בחצירות פתח בית כנגד פתח בית, חלון כנגד חלון, אבל פותח אדם לרשות הרבים פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון, שיאמר לו: הריני כאחד מרשות הרבים שרואין אותך. ואעפ"כ לא יפתח אדם חנות כנגד פתח חצר חבירו, שזה קבוע תמיד, שהרי בני רשות הרבים עוברים ושבים וזה יושב בחנותו כל היום ומביט בפתח חבירו.

שותף בחצר שלקח בית בחצר אחרת לא יכול לפתוח פתחו לחצר השותפין שלו. אפילו בנה עליה על גג ביתו לא יעשה לה פתח לתוך החצר, לפי שמרבה עליהן הדרך, נעשה כמי שהיה לזה שכן אחד ונעשו לו שכנים הרבה. אבל פותח הוא פתח העלייה לתוך ביתו, ואם רצה לחלק חדרו לשנים חולק. מכאן תלמוד, שאחד מהשותפין שהביא אצלו לביתו אנשי בית אחר, על חבירו לעכב עליו שמרבה עליו הדרך. וכן השוכר³ ביתו לבעל בית אחד והביא עמו קרוביו ואוהביו לשכון עמו בבית זה, המשכיר מעכב עליו. וא"י רשב"ם⁴ שאדם יכול למלאת כל ביתו אכסנאים, כיון שאין כאן תוספת בניין.

פתח של אחד מהשותפין שהיה קטן לא יכול להרחיבו, שיאמר שותפו: בפתח קטן יכלתי להסתיר מעיניך בעת תשמישי ולא בפתח גדול. היה גדול לא יעשנו שנים, שיאמר: בפתח אחד יכולתי להסתיר ולא בשנים. אבל מי שיש לו פתח קטן לרשות הרבים ורצה להרחיבו, או היה רחב ורצה לעשותו שנים, אין חבירו שכנגדו מעכב עליו, וכ"ש שאין בני רשות הרבים יכולין לעכב עליו. בני מבוי יכפו זה את זה לעשות לחי וקורה למבוי. ואין בני מבוי כופין למי שיש

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים ה—ו; סמ"ג, עשין פב. 2 צ"ל: לחבירו.

3 צ"ל: המשכיר. 4 בבא בתרא נט, ב ד"ה ופותחה. מובא בסמ"ג שם.

לו פתח במבוי לעשות דלת למבוי, שיכול לומר לו: רצוני שאכנס בחבלתי עד פתחי. בני מבוי מפולש לרשות הרבים שבקשו להעמיד להן דלתות, בני רשות הרבים מעכבין עליהם, שפעמים דוחקין הרבים ונכנסין בו. מי שבקש לפתוח לו פתח במבוי שאינו מפולש בני מבוי מעכבין עליו, מפני שמרבה עליהן דרך. ואם היה מבוי מפולש פותח כל פתח שירצה לכתחלה. היה לו פתח סתום במבוי שאינו מפולש פותחו בכל עת שירצה, ואם פ(י)רץ פצימיו בני מבוי מעכבין עליו. וכן אחד מבני מבוי שבקש לסתום פתחו ולהחזירו למבוי אחר מבני מבוי אחר מעכבין⁵ עליו, שמא יבא להן מס ומתמעט מחלק(י)ן מן המס הקצוב על בני המבוי. לפיכך מקום שאין המס קצוב על בני המבוי הרי זה סותם פתחו בכל עת שירצה.

החצירות⁶ הפתוחות למבוי שאינו מפולש כולן משתמשות עם החיצונה והחיצונה משתמשת לעצמה והשנייה משתמשת לעצמה ועם החיצונה ולא עם השאר. נמצאת הפנימה⁷ עם כולן ולעצמה. לפיכך אם בנה בעל השנייה אצטבא כנגד פתחו וסתמו אין החיצונה יכולה לעכב, אבל כל הפנימיות מעכבות עליו, מפני שמרבה עליהן הדרך, שהרי מקיפין האצטבא. וכן בעל השנייה שפתח לחצרו פתח שני בינו לבין החיצונה אין חיצונה מעכבת עליו, שאין לה להשתמש רק מפתחה ולחוץ. אבל אם פתח הפתח השני בינו ובין השלישית, הפנימית מעכבת עליו, שאין לו להשתמש במבוי רק מפתח חצירו הראשון ולחוץ. וכן הדין בכולן.

בני העיר כופין זה את זה לעשות חומה, דלתים ובריה לעיר ולבנות להן בית הכנסת ולקנות להן ספר תורה גביאים וכתובים לקרות בהן כל שירצה מן הצבור. הלוקח עיר בארץ ישראל בית דין יכפוהו ליקח לו דרך מארבע רוחותיה, משום ישוב ארץ ישראל. וכופין בני בקעה זה את זה לעשות ביניהן חריץ⁸. מי שיש לו חצר בעיר אחרת בני העיר יכפוהו לחפור עמהן בורות שיחין ומערות ואמת מים, אבל לא יכפוהו בשאר דברים. ואם יהיה שרוי עמהן באותה העיר משעבדין אותו על הכל.

כשהן גובין מאנשי העיר לבנות החומה גובין לפי קריבת הבתים מן החומה, כל הסמוך לחומה נותן יותר. ופוס' ר"ת⁹, שגובין גמי לפי שבח ממון כמ' שתי לשונות הספר¹⁰. וא"כ עשירים הרחוקים יפרעו יותר מעניים הקרובים. וכל הדר בעיר י"ב חדש או שקנה בית דירה נותן עם בני העיר בכל הדברים שצריכין לתקן חומה והדלתות ושכר הפרשים השומרים המדינה. וכל כיוצא באלו הדברים ששומרין העיר. פ' חזקת הבתים¹¹: פרדכת, פ' אדם בטל שאינו מרויח כלום, מסייע בעול עם העיר¹². ופר"ח¹³, שאינו מסייע בני העיר במה שהרויחו אלא מסייעם קצת. ואם שכחוהו גבאי המלך ליכתבו באנדיסקי שלהם סיעתא דשמיא הוא. כל הצריך לשמור העיר לוקחין מכל אנשיה ואפילו מיתומים, חוץ מתלמידי חכמים, שאין צריכין שימור שהתורה משמרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות אפילו מן

5 צ"ל: בני מבוי מעכבין. 6 אולי צ"ל: ה' חצרות. וכו"ה ברמב"ם (פרק ה' הלכה טז).

7 צ"ל: הפנימית. 8 ברמב"ם (פרק ו' הלכה ב'): חריץ ובן חריץ.

9 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא בתרא ז', ב ד"ה לפי קירוב בתים.

10 בבא בתרא שם. 11 שם נה, א. 12 אם הצילוהו בני העיר — סמ"ג שם.

13 מובא בסמ"ג.

החכמים. ואם כל העם יוצאין ומתקנין בעצמן לא יצאו תלמידי חכמים, שאין דרך חכמים להזדלול לפני עמי הארץ. היו חופרין נהר להביא בו מים למדינה גובין אף מן היתומין, שזה זכות להן כדי שישקו ממנו שדותיהן וכרמיהם. לפיכך אם אירע להן דבר ולא באו מים, הואיל ולא נהנו היתומים מחזירין להן כל מה שגלקח מהן. וכן כל כיוצא בזה.

כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסי ולא אחד מבעלי אומניות. היה שם במבוי אחד מבני המבוי אומן ולא מיחו בו, או שהיתה מרחץ או חנות או רחים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו, לא יכול למונעו, שהרי יש ביניהם אותה אומנות. אבל גר ממדינה אחרת שבא לעשות חנות בצדי חנותו של זה, או מרחץ בצד מרחץ של זה, יכול למונעו. ואם היה נותן עמהן מנת המלך אינו יכול למונעו.

רוכלין המחזירין בעיירות אין בני העיירות יכולין לעכבו, שתקנת עזרא הוא שיהיו מחזירין שיהיו הבשמים מצויין לבנות ישראל. אבל אינן קובעין מקום ויושבין בו רק מדעת בני העיר, ואם תלמיד חכם הוא קובע בכל מקום שירצה.

סוחרים שמביאין סחורה למכור בתוך העיירות בני העיר מעכבין עליהן, ואם מכרו ביום השוק בלבד אין מונעין אותן, והוא שימכרו בשוק, אבל לא יחזרו על הפתחים ואפילו ביום השוק. ואם יש להן מלוה בעיר מוכרין כדי פרנסתן אפילו בלא יום השוק עד שיפרעו חובן וילכו להן. מכאן אומר ר"י¹⁴ שאם בני העיר¹⁵ שוק או יריד אין יכול לעכב בני אחרת מלבא ולהלוות בעירם ולעשות שם סחורתם כיון דהוי יומא דשוקא, ואם רצו לכוף אדם שלא לעמד בישובם אין יכולין לכוף עד שיפרעו לו חובותיו וירווחו שם שיעור חיותו¹⁶.

אחד מבני מבוי שאינו מפולש שבקש לעשות (לו) רופא, אומן, או גרדי, או מלמד תינוקות של גוים, בני מבוי מעכבין עליו, מפני שמרבה עליהם הנכנסין והיוצאין. וכן מי שיש לו בית בחצר השותפין לא ישכירנו לא לרופא ולא לאומן ולא לגרדי ולא לסופר יהודי שכותב השטרות ולא [ל]מלמד תינוקות של גוים.

חנות שבחצר יכולים השכנים למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולין לישן מקול הנכנסין והיוצאין, אלא עושה מלאכתו בחנותו ומוכר בשוק. אבל אין יכולין למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולין לישן מקול הפטיש והרחים, שהרי החזיק לעשות בו. וכן יכול ללמד תינוקות של ישראל תורה בתוך ביתו ואין השותפין יכולין למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולין לישן מקול התינוקות.

מי שיש לו בור לפניו מביתו של חבירו נכנס בשעה שדרך בני אדם נכנסין ויוצא בשעה שיוצאין, ולא יכניס בהמתו ומשקה [מ]בורו אך ממלא ומשקה מבחוץ. שניהם עושין פותחת על הבור, בעל הבור לשמור מימיו, בעל חצר משום חשד אשתו שלא תכנס לשם אלא מדעתו.

מי שיש לו גנה לפניו מגנתו של חבירו נכנס בשעה שדרך בני אדם נכנסין ויוצאין בשעה שדרך בני אדם יוצאין, ואין מכניסין לתוכה תגרין ולא יכנס מתוכה לשדה אחרת. והחיצון זורע הדרך. החזירו הדרך מן הצד מדעת שניהם, נכנס ויוצא

14 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג. וראה תוספות, בבא בתרא כב, א ד"ה מעלמא.
15 צ"ל: בני העיר יש להם. 16 צ"ל: וירווח שם שיעור חיותו.

בשעה שהוא רוצה ומכניס לתוכה תגרין ולא יכנס מתוכה לשדה אחרת וכל אחד יכול לעכב חברו מלזרוע הדרך שנתנו מן הצד.

דיני שכירות בתיים

פרק המישי

השכירות מכירה היא לזמן קצוב. וכמו שמתנה אדם במקח וממכר כך מתנה בשכירות. וכל שממכרו בנכסיו ממכר שכירותו² שכירות. וכל שאין לו למכור כך אין לו להשכיר³. המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזויה ובכתליה עד ארבע אמות ובתרבץ של חצר וברחבה של אחורי הבית. ומקום שנהגו להשתמש בעובי הכתלים⁴. ובכל אלו הדברים הולכים אחר מנהג המדינה כמו שבארנו בהלכות קניין ומכירה⁵. והמשכיר בית⁶ לחבירו סתם — לא השכיר יפה⁷ שבה.

המשכיר בית חייב להעמיד דלתות, לפתוח חלונות שנתקלקלו, לחזק התקרה, לסמוך הקורות שנשברו ולעשות נגר ומגעול וכל כדברים אלו שהן מעשה אומן ועיקר גדול לבתים. ועל השוכר לעשות לו מעקה ומוזזה ולתקן מקום המוזזה. ואם רצה לעשות סולם או מרוב או להטחין⁸ עושה משלו.

המשכיר עליה ונפתחה בארבעה או יותר חייב לתקן התקרה והמעזיבה. הזבל שבחצר הוי של שוכר, לפיכך מטפל בו להוציאו. ואם יש שם מנהג הלך אחר המנהג. וזה כשהבהמות שעשו הזבל של שוכר, אבל אם הבהמה של אחרים הזבל למשכיר, שחצר קונה לבעליה שלא מדעתו ואע"פ ששכורה ביד אחרים.

המשכיר בית לשנה ונתעברה נתעברה לשוכר, אבל השכירה לחדשים נתעברה למשכיר. הזכיר לו חדשים ושנה, בין שאמר לו: דינר לחדש י"ב דינרים לשנה, בין שאמר לו: י"ב דינרים לשנה דינר בכל חדש, חדש העבור של משכיר, שקרקע בחזקת בעליה ולא נוציאה ממנו רק בראיה ברורה. וכן בעל הבית שאמר: לזמן זה השכרתך, והשוכר אומר: לא שכרתי אלא סתם או לזמן אחר⁹, על השוכר להביא ראיה. ואם לא הביא בעל הבית ראיה גשבע¹⁰ היסת ומוציאו מן הבית.

המשכיר בית או חצר או מרחץ או חנות עד זמן קצוב כופהו לצאת בסוף זמנו ואינו ממתיך לו אפילו שעה אחת. השכיר בית סתם ללינה אין פחות מיום אחד, לשביתה אין פחות משלשים יום.

המשכיר בית סתם לא יכול להוציאו עד שיודיעו שלשים יום מקודם כדי שיבקש מקום, ולסוף שלשים יום יצא. וזה בימות החמה, אבל בימות הגשמים לא יכול להוציא מן החג ועד הפסח. קבע לו שלשים יום קודם החג, אם נשאר מן השלשים אפילו יום אחד אחר החג לא יכול להוציאו עד מוצאי פסח, והוא שיודיעו שלשים יום מקודם.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרקים ה—ז.

2 ברמב"ם (פרק ז, הלכה א) שלפנינו: שוכר שכירותו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

3 שם: לשכור. 4 צריך להשלים: משתמש בעובי הכתלים. 5 סוף פרק ח.

6 צ"ל: חצר. 7 צ"ל: רפת. 8 צ"ל: להטח גגו. 9 צ"ל: ארוך.

10 צ"ל: ואם לא הביא ראיה בעל הבית גשבע.

וזה בעיירות, אבל בכרכים אחר ימות הגשמים¹¹ צריך להודיעו י"ב חדש מקודם. השוכר כמו כן חייב להודיעו למשכיר שלשים יום מקודם בעיירות וי"ב חדש בכרכים, כדי שיבקש שוכר אחר שלא ישאר ביתו פנוי. לא הודיעו אינו יכול לצאת ויתן השכר. אם הוקרו הבתים יכול המשכיר להוסיף עליו ולומר לשוכר: או שכור בשוה עד שתמצא או תצא, אע"פ שאינו יכול להוציאו עד שיודיעו. וכן השוכר, אע"פ שלא יכול לצאת עד שיודיעו, אם הוזלו הבתים יכול השוכר לפחות מן השכר ולומר למשכיר: או שכור לי כשער של עתה או הרי ביתך בפניך. נפל בית המשכיר שהיה דר בו יכול להוציא השוכר מבתו ולישב בביתו. נתן הבית לבנו לישא בו אשה, אם היה יודע שבנו נעשה חתן בזמן פלוני והיה יכול להודיעו מקודם ולא הודיעו לא יכול להוציאו, ואם עכשיו נודמנה לו אשה והרי הוא נושאה מיד יכול להוציאו, שאין דין שיהא זה יושב בביתו ובן בעל הבית מבקש לשכור בית לעשות חתונה. מכר הבית או נתנו או הורישו, אין השני יכול להוציאו עד שיודיעו מקודם שלשים יום, שהרי יאמר השוכר לו: אין כחך יותר מכח זה שזכית מחמתו.

או' המיימוני¹², שהמשכיר בית לחבירו עד זמן קצוב ורצה השוכר להשכיר לאחר עד סוף זמנו אם יש לשני בני בית כמניין ראשון יכול להשכיר, אבל אם היו לשוכר בנים ארבעה לא ישכיר לחמשה. וכן הדין בספינה, שהשוכר ספינה ומכר כל הסחורה שבה לאיש אחר בחצי הדרך וירד הוא ועלה הלוקח נוטל המשכיר שכר חצי הדרך מן הראשון ושכר חצי הדרך מהאחרון, שלא אמרו חכמים אין השוכר רשאי להשכיר רק במטלטלין, שהרי יאמר לו: אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, אבל בקרקע או בספינה שהרי בעלה עמהן אין אומרין כן. ומכל מקום יש לבעל הספינה עליו תרעומת, מפני שגורם לו לסבול דעת איש שלא הורגל בו. וכן אומר המיימוני¹³: אם אמר בעל הבית לשוכר: למה תטרח ותשכיר ביתי לאחרים, אם לא תרצה לעמוד בו תצא והניחנו ותפטר מהשכירות, לא יכול להשכירו לאחר כלל, שזה בא למנוע טוב מבעליו, שעד שמשכיר לאחר יניח ביתו לזה. ויש שהורה, שאין יכול להשכירו לאחר ויתן שכרו עד סוף זמנו. ולא נראה למימוני דין זה אמת.

האומר: בית זה אני משכיר, ואחר שהשכירו נפל אינו חייב לבנותו, אך מחשב עמו על מה שנשתמש בו ומחזיר לו שאר השכירות. ואם סתרו חייב להעמיד לו בית אחר או ישכור לו בית כמותו. וכן אם חזר אחר שהשכירו לזה והשכירו או מכרו לגוי או לאנס שהפקיע שכירות הראשון, חייב להשכיר לו בית אחר כמותו. וכן כל כיוצא בזה.

השכיר לו בית סתם ואחר שנתן לו בית נפל, חייב לבנותו או יתן לו בית אחר, ואם היה קטן מן הבית שנפל אין השוכר יכול לעכב עליו, והוא שיהיה קרוי בית, שלא השכיר אלא בית סתם. אבל אם אמר לו: בית כזה אני משכיר לך, חייב להעמיד בית ארכו ורחבו כמדת בית זה שהראהו, ולא יכול לומר לו: לא אמרתי שיהיה¹⁴ הבית קרוב לנהר או לשוק או למרחץ¹⁵, אך חייב להעמיד לו בית כמדתו וכצורתו.

11 צ"ל: אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים.

12 דמב"ם שם פרק ה, הל' ד—ה. 13 שם הלכה ה.

14 ברמב"ם (שם הלכה ז) שלפנינו: אלא שיהיה. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

15 שם: למרחץ כזה.

לפיכך אם היה קטן לא יעשנו גדול¹⁶, אחד לא יעשנו שנים, שנים לא יעשנו אחד. ולא יפחות מן החלונות שהיו בו ולא יוסיף רק מדעת שניהם. המשכיר עלייה סתם חייב להעמיד לו עלייה. אמר: עלייה שעל גבי בית זה אני משכיר לך, הרי שיעב(ו)ד הבית לעלייה, לפיכך אם נפחתה בארבעה טפחים או יותר חייב המשכיר לתקן, ואם לא יתקן, השוכר יורד בבית עם בעל הבית עד שיתקן בעל הבית. היו שתי עליות זו על גב זו ונפחתה העליונה דר בתחתונה, נפחתה התחתונה ספק אם ידור בעליונה או בבית, לפיכך לא ידור ואם דר מוציאין¹⁷ אותו משם. מעשה באחד שאמר לחבירו: דלית זה שעל גבי הפרסק הזה אני משכיר לך, ונעקר אילן הפרסק ממקומו ובא מעשה לפני חכמים ואמרו לו: חייב להעמיד הפרסק כל זמן שהיתה¹⁸ קיימת. וכן כל כיוצא בזה.

פרק ששי¹

שוכר שאמר: נתתי שכר הבית שנתחייבתי, והמשכיר אומר: עדיין לא נטלתי, בין שהיתה השכירות בשטר בין שהיתה בלא עדים², אם תבעו בתוך שלשים יום על השוכר להביא ראיה, או יתן ויחרים על מי שלקח ממנו או יטעון עליו בדמים שנתן תחלה טענה בפני עצמה וישביעו היסט. תבעו המשכיר לאחר שלשים יום, ואפילו תוך³ שלשים, על המשכיר להביא ראיה, או ישבע השוכר [ש]נתן לו שכרו ויפטר. וכן אם שכר ממנו ופירש שיתן לו השכר שנה בשנה ותבעו בתוך השנה, על השוכר להביא ראיה. לאחר השנה, ואפילו ביום כ"ט באלול, על המשכיר להביא ראיה. המשכיר בית לחבירו בשטר לעשר שנים ואין בו זמן, השוכר אומר: עדיין לא עבר מזמן השטר אלא שנה, והמשכיר אומר: כבר שלמו ימי השכירות ושכנתה עשר שנים, על השוכר להביא ראיה. ואם לא הביא ראיה, המשכיר נשבע היסט ומוציאו. השוכר פרדס או שהיה משכון בידו לעשר שנים ויבש הפרדס בתוך הזמן, ימכרו עציו וילקח בהן קרקע ויאכל פירותיו עד זמן המשכון. וגוף האילנות שיבשו או נקצצו שניהן אסורין בהן משום רבית המלוה והלוה.

שטר השכירות או שטר המשכון שכתוב בו שנים סתם, בעל הפירות אומר שלש ובעל הקרקע אומר שתיים, וקדם זה השוכר או הלוה⁴ ואכל הפירות, הפירות בחזקת אוכליהן עד שיביא בעל הקרקע ראיה. אכלה הממשכן שלש שנים וכבש השטר ואמר: לחמש שנים יש לי פירות, ובעל הקרקע אומר שלש. אמרו לו: הבא שטרך, ואמר לו: אבד, השוכר נאמן מגו דאי בעי אמר: לקוחה היא בידי, שהרי אכלה שלש שנים. השוכר רחים מחבירו שיטחון לו עשרים סאין⁵ בכל חדש והעשיר בעל הרחים והרי אין צריך לטחון שם, אם יש לשוכר חטין שצריך לטוחנן לעצמו או לאחרים כופין אותו ליתן דמי טחינת עשרים סאה, שזו מדת סדום היא, ואם אין לו יכול

16 שם נוסף: גדול לא יעשנו קטן. 17 צ"ל: אין מוציאין. 18 צ"ל: שהדלית.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרקים ה, ז.

2 לפנינו שם (פרק ז, הלכה ג): בין שהיתה בעדים, בדפוסים הראשונים ובכתב-יד כנוסח מחברנו. עיין שלחן ערוך חשן משפט, סי' שיו, סעיף א, ובביאור הגר"א שם.

3 צ"ל: ביום. 4 צ"ל: המלח. 5 בשכרו.

לומר: אין לי דמים והרי אני טוחן לך כמו ששכרתי, ואם אין אתה צריך מכור לאחרים. וכן כל כיוצא בזה.

השוכר הספינה וטבעה בחצי הדרך, אם אמר לו: ספינה זו אני משכיר לך, ושכרה השוכר⁶ להוליך בה (ב)יין זה, אע"פ שלא נתן לו מן השכר כלום חייב ליתן כל השכר, שהרי אומר לו: הבא לי יין עצמו ואני אתן לך ספינה מכל מקום. אבל צריך לנכות לו כדי הטורח של חצי הדרך, שאינו דומה המיטפל להוליך הספינה ליושב בטל. אמר לו: הספינה זו אני משכיר לך ושכרה השוכר להוליך בה יין זה, אם נתן השכר לא יכול להחזירו, ואם לא נתן לא יתן, שאין (יכול להביא הספינה ולא) זה יכול להביא הספינה ולא זה יכול להביא היין עצמו. שכר הספינה סתם ליין סתם חולקין השכר. ויש לבעל הספינה עליו תרעומת⁷.

הלכות הרחקת מזיק

פרק ראשון¹

לא יחפור אדם בור, שהוא עגול², ודו³, שהוא כבנין⁴, ושיח, שהוא ארוך וקצר⁵, ומערה, שהוא מרובעת⁶, ולא יביא אמת המים ולא יעשה בריכת המים לשרות הבגדים לכבסן בצד כותל חבירו אלא אם כן הרחיק מהכותל שלשה טפחים. ויסוד בסיד לכותל בור זה או מקוה מים זה או כותל האמת מצד חבירו, כדי שלא יבליעו המים ויזיקו כותל חבירו.

מרחיק הגפת והזפת והמלח והסיד והסלעים מכותל חבירו שלשה טפחים או סד בסיד. מרחיק הזרעים והמחרישה והגומא שמתקבץ בה מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים. מרחיק הרחים מהכותל שלשה טפחים מן הרחים התחתונה שהן ארבעה מן העליונה, כדי שלא יגיד אותו, או כדי שלא יבהלנו בקול הרחים. מרחיק התנור מן הכותל שלשה טפחים מקרקעיתו שהן ארבעה משפתו, כדי שלא ייחם הכותל. אבן שהכובס מכה הבגדים עליה עד שיתלבנו צריך להרחיק ארבע אמות מכותל חבירו. שבעת שכובס עליה ניתזין⁷ ומזיקין הכותל.

לא ישתין בצד כותל חבירו של לבנים אם לא שהרחיק ממנו שלשה טפחים, ואם כותל אבנים הוא ירחיק טפה, ואם היו האבנים צחיח סלע משתין בצדו בלא הרחקה.

6 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ג): להוליך בה יין סתם אע"פ שנתן לו השוכר יחזיר כל השכר, שהרי זה אומר לו: הבא לי הספינה עצמה ששכרתי שהקפדה גדולה יש בספינה זו ואני אביא יין מכל מקום ואוליך בה. אמר לו: ספינה סתם אני משכיר לך ושכרה השוכר.

7 התיבות „ויש — תרעומת" נשתרבבו לכאן בטעות ויש למחקן.

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים ט—י; סמ"ג, עשין פב.

2 רש"י, בבא בתרא יז, א ד"ה בור.

3 לא הוזכר במשנה בבא בתרא שם ולא ברמב"ם (פרק ט, הלכה א).

4 בבא בתרא סד, א. 5 רש"י שם. 6 בבא קמא ג, ב.

7 צ"ל: שהכובס מכה עליה המים ניתזין.

מרחיק הסולם מהשובך ארבע אמות, שלא תקפוץ הנמייה בעת שמניח הסולם ותעלה לשובך ותאכל הגוזלת. ומרחיק כותלו מן המזחילה של חבירו⁸ כדי שיהיה מקום לבעל המזחילה לזקוף סולם ולתקן מזחילה שלו, הואיל והחזיק בה.

ראובן שהיה כותלו⁹ לכותל שמעון כמין גם ובא ראובן לעשות כותל שיני כנגד כותל שמעון עד שיעשה השלש כתלים כמין בית, הרי שמעון מעכב עליו עד שירחיק מכנגדו ארבע אמות, כדי שיהיה המקום בין שני הכתלים רחב כדי שידושו בו רבים ותתחזק הארץ. בד"א בכותל גנה או כותל חצר בעיר חדשה, אבל בעיר ישנה כבר נתחזקה ובונה כנגדו בלא הרחקה. וכן אם לא היה באורך כותל שמעון ארבע אמות, בונה כנגדו בלא הרחקה, שאין צריך חזוק הארץ כיון שהוא פחות מארבע אמות.

הבא לחפור בור בסוף שדהו לסמוך למצר חבירו, אם שדה חבירו אין עשוי לבורות סומך ולא יכול למחות בידו¹⁰, ואם ימל¹¹ חבירו לחפר בור בצדו צריך להרחיק מכותל הבור שלשה טפחים עד שיהיה בין חלל שני הבורות עובי ששה טפחים¹². ואם היתה שדה חבירו עשויה לבורות אינו סומך עד שירחיק מן המצר שלשה טפחים ויחפר, וכשיבא חבירו לחפור ירחיק גם הוא שלשה טפחים בתוך שדהו ויחפר.

הבית והעלייה של שנים לא יעשה בעל הבית תנור בתוך ביתו אלא אם כן יש לו על גביו גובה ארבע אמות. וכן לא יעמיד בעל העלייה תנור עד שיהיה תחתיו¹³ שלשה טפחים ובכירה טפה. וכירת נחתומים — שלשה טפחים¹⁴. ואע"פ שהרחיק השיעור¹⁵ (ו) אם יצתה האש והזיקה משלם מה שהזיק.

מי שיש לו חנות תחת אוצר חבירו לא יעשה בה נחתום וצבע ורפת בקר ולא יכניס לה אספסתא ודוגמת' מדבר שמעלה מהם הבל חם, מפני שהחום מפסיד פירות שבאוצר. לפיכך אם היה אוצר יין בארץ ישראל שאין החום מפסידו הרי עושה בחנותו כל מלאכת אש, אבל לא יעשה רפת בקר, מפני שמפסיד ריח היין. ואם הוחזק החנות בתחלה לרפת או לנחתום וכיוצא בו ואחר כך רצה בעל העלייה לעשות עלייתו אוצר, אין יכול למחות בידו.

כבד בעל הבית ורביץ עלייתו או שריבה בה חלונות כדי לעשות בה אוצר וקדם זה ועשה תנור קודם שיכנס פירות לאוצר, או שהתחיל לאוצר שומשמין או תמרים וכיוצא בהן וקדם זה ועשה תנור קודם שיאוצר החטים, או שעשה בעל החנות מחלה על גבה להבדיל בין החנות ובין האוצר, בכל אלו בעל האוצר מעכב עליו. ואם עבר ועשה תנור וכיוצא בו אין בעל האוצר יכול להסיר התנור בכל אלו.

מרחיק האילן מן העיר כ"ה אמה, ובחרוב ובשקמה חמשים אמה, מפני גויי העיר. וכל האילן הנמצא קרוב לעיר בפחות מזה קוצצין אותו, ואם האילן קדם נותנין לו בני העיר דמיו. ואם הדבר ספק ולא נודע מהם¹⁶ קדם אין לו לבעל האילן דמים אך נוטל עציו והולך.

מרחיקין גורן קבוע מן העיר עשרים¹⁷ אמה, כדי שלא יוליך הרוח¹⁸ בעת שזורר

8 צריך להשלים: ארבע אמות. 9 צ"ל: כותלו סמוך.

10 ברמב"ם (פרק ט, הלכה י) שלפנינו: שתי הבורות ששה טפחים. בכתבייד חימניים כנוסח מחברנו. 11 צ"ל: תחתיו מעזיבה.

12 ברמב"ם (שם הלכה יא): תנור של נחתומים... ארבעה טפחים ובכירה של נחתומין שלשה טפחים. 13 צ"ל: איזה מהם. 14 צ"ל: חמשים. 15 צ"ל: הרוח התבן.

ויוזיק לבני העיר. וכן לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו אלא אם כן היו לו עשרים¹⁴ אמה לכל רוח, כדי שלא יזיק התבן לנטיעות חבריו או לנירו.
מרחיקין נבילות וקברות ובורסקי מן העיר חמשים אמה. ואין עושין בורסקי רק למזרח העיר, מפני שרוח מזרחית חמה וממעטת היזק ריח עיבוד העורות.
הרוצה לעשות משרה של פשתן בצד ירק של חבריו, שהרי מי המשרה נבלעין בארץ והולכין ומפסידין הירק, או שנטע כרשינין קרוב מן הבצלים של חבריו, שהן מפיגין טעמו, או שנטע חרדל בצד כוורת דבורים, שהדבורים אוכלין העלין ומפסידין הדבש וכל אלו וכיוצא בהן אינו צריך להרחיק בכדי שלא יזיק ועל הניזק להרחיק עצמו אם ירצה שלא יגיע לו הנזק, שזה בתוך שלו הוא עושה והנזק בא לחברו מאליו. ואם מעשה זה שעושה ברשותו מזיקין חבריו בשעת עשייתו קודם שיפסקו מעשיו, הרי זה כמזיק בידו. ודומה לעומד ברשותו וזורה חצים לחצר חבריו והזיק שחייב. וכן כל הרחקות האמורות למעלה בעניין זה (ו)אם לא הרחיקו הוי כמי שהזיק בחציו. לפיכך צריך שירחיק משרה מן הירק וכרשינין מן הבצלים וחרדל מן הדבורים שלשה טפחים או יתר מעט, כדי שלא יהיה היזק בידיהם, אבל אין צריך להרחיק עד שלא יבא הנזק מאליו.

בעל עלייה שהיה שופך מים והן יורדין בבית למטה, אם היתה שם מעזיבה שהמים נקלטין¹⁶ בה בעת שפיכה ואחר שיפסוק העליון יתבלעו המים וירדו ויצטרפו¹⁷ על התחתון, צריך התחתון לתקן ולהרחיק עצמו מן הנזק, ואם אין שם מעזיבה אלא כשישפוך ירדו המים מיד הוי כמזיק בחציו והעליון יתקן או ימנע מלשפוך. וכן כל כיוצא בזה.

פס' ר"ת¹⁸, דאפילו בגירי ידידה, כגון רחים ותנור, (ו)אם סמך בהיתר אין צריך להרחיק. ולרבנן נמי דאמרי¹⁹ על המזיק להרחיק עצמו, אינו נקרא מזיק אלא אם כן יש דבר הניזק. ולא אסר שם רבא²⁰ לסמוך בצד המצר אלא דווקא בור, דכל מרא ומרא דקא מחית מרפ[י]א[רעא] ולא יוכל לחפור בור אחר שם, דבשדה העשויה לבורות מדבר שם. וזה שאומר גבי פפי²¹, שהכותשים בבית הבד הוצרכו להרחיק, שהיו מנדנדין האפדנא שנבנית אחר כך לשם אותה מכתשת כלי מטלטלין היה ולא החזיק בקביעות בקרקע.

פרק שני

מי שיש לו בור² בתוך שדהו קרוב לבור חבריו אין בעל הבור יכול לעכב עליו ולומר לו: הרי שרשי האילן נכנסין לבורי ומפסידין אותו, שזה נזק הבא מאליו לאחר זמן הוא ובעת שנטע אינו מזיקו. וכשם שזה חופר בתוך שלו כך זה נוטע בתוך שלו. וכן ראובן שחפר בור וירד ומצא שרשי אילן שמעון בתוך שדהו, קוצץ

16 ברמב"ם (פרק י, הלכה ו): כלים. 17 צ"ל: וינטפו.

18 מובא בסמ"ג שם ובתוספות בבא בתרא יח, ב ד"ה וסבר; כה, ב ד"ה עני.

19 בבא בתרא שם. 20 שם יז, ב. 21 שם כה, ב.

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים יא. 2 צ"ל: אילן.

וחופר והעצים שלו. ואם קרוב לאילן שמעון בתוך י"ו אמה [השרשי] של שמעון. יקוצ ויתן לו. ואם אינו צריך לחפור בור ויצאו שרשי שמעון בתוך שדהו. מעמיק שלשה טפחים, שלא יעכב המחרישה וקוצץ כל שרשים שבתוך שלשה טפחים ולא יחוש שמא ייבש אילן חבריו, שזה בתוך שלו הוא חופר.

מי ששדה חבריו נטועה גפנים או שאר אלנות ובא הוא לנטוע בתוך שדהו גפנים בצד גפנים או אילנות בצד אילנות, צריך להרחיק ארבע אמות. וזה בארץ ישראל, אבל בחוצה לארץ ירחיק בין גפנים לגפנים ארבע³ אמות, ובין גפנים לשאר אילנות או בין אילנות לאילנות ארבע אמות בכל מקום. היה גדר בנתיבים, זה סומך לגדר (מכאן) וזה סומך לגדר (מכאן) בכל מקום. מי שאילן חבריו נטוע בתוך שדהו קוצץ מלא מרדע על גבי המחרישה, ובחרוב ובשקמה קוצץ כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר. וכן אם היה נטוע על בית השלחין של חבריו או על בית האילן, קוצץ כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר.

העושה גורן בתוך שלו, או קבע בית הכסא, או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהן, צריך להרחיק כדי שלא יגיע העשן או ריח בית הכסא או האבק והעפר לחבירו⁴, עד שלא יזיקו. אפילו היתה הרוח שמסייעתו אותו בעת שעושה מלאכתו ומולכת העפר או נעורת פשתן, המוץ וכיוצא בהן ומגיעתו לחבירו, חייב להרחיק כדי שלא יזיקו ואפילו על ידי רוח מצויה, שכל אילו כמי שהזיק בחציו הן. אע"פ שהוא חייב להרחיק כל כך, אם הוליכה הרוח מצויה המוץ והעפר והזיקה להן פטור לשלם, שהרוח הוא שסייעו ואין הזיק בא מכה המזיק עצמו.

הכותש הריפות וכיוצא בהן בתוך שלו ומנדנד חצר חבריו עד שינדנד כסף⁵ החבית על פי החבית, הרי כמזיק בחציו וחייב להרחיק שלא ינדנד, או יבטל מלאכתו המזקת, ואם הזיק בעת הנדנוד חייב לשלם, שהרי בא מכחו הנזק.

כל הרחקות שבארתי, אם לא הרחק וראה חבריו ושתק הרי מחל ולא יכול לחזור להצריכו הרחקה⁶. אבל אם לא הרחק בד' הזקות, שהן עשן וריח בית הכסא ואבק ונדנוד הקרקע, אפילו ראה ושתק הנזק כמה שנים חוזר וכופהו להרחיק. וכן הזיק ראייה במקום שצריך מחיצה כופתו לעשות מחיצה, לפי שהזיקות אלו אין דעת האדם סובלתן וחזקתן שלא מחל, שהזיקו הזק קבוע הוא. ואם קנו מידו שמחל בנזקין אלו לא יכול לחזור בו.

מי שהחזיק לעשות במלאכת דם או נבילות וכיוצא בהם במקומו ויבואו העורבים בגלל הדם ויאכלו ומצירין בקולן וצפצופן או בדם שברגליהן, שיושבין על האילנות ומלכלכין פירותיהן, אם חבריו מקפיד או חולה שצפצופן מזיקו או שפירות שלו נפסדין בדם, חייב לבטל אותה מלאכה או ירחיק עד שלא יבא הזיק מחמתו, שהזיק זה דומה לריח בית הכסא, שאין לו הזקה. וכן בני חצר או מבוי שאחד מהן נעשה אומן ולא מיחו בו והעם נכנסים ויוצאין לקנות ממנו ושתקו, לא החזיק בדבר זה

3 צ"ל: שתי.

4 ברמב"ם (פרק יא, הלכה א) שלפנינו: שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו (וראה שם הלכה ד). בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו. 5 צ"ל: כסוי.

6 ברמב"ם (שם הלכה ד): נוסף: והוא שיראה ממנו שמחל, כגון שסייע עמו מיד או שאמר לו לעשות או שראהו שעשה בצדו בלא הרחקה ושתק...

ויכולין לעכב ולומר: אין אנו יכולין לישן מקול נכנסין ויוצאין, שהיה⁷ היוק קבוע כעשן ואבק, וכן תורו הגאונים.

מי שהחזיק⁸ בנזק שיש לו חזקה, כגון שפתח חלון או העביר אמת מים או לא הרחיק מה שראוי להרחיק, והמחזיק טוען: אתה ראית ושתקת ולא מחיתתה, וניזק אומר: עכשיו הוא שראיתי ולא ידעתי מקודם, או אמר: כשראיתי מחיתי בכך ואתה אומר: עתה ארחיק ואתה מדחני מיום ליום כדי שתקבע היוקך, בכלן על הניזק להביא ראיה, ואם לא הביא ישבע המזיק היסת ויפטור. החזיק בנזק שאין לו חזקה, כגון עשן ובית הכסא וכיוצא בהן וטען המזיק שקנה מידו של ניזק, על המזיק להביא ראיה שקנה מידו, ואם לא הביא ישבע הניזק היסת שלא קנה מידו על כך ויסלק היוק.

פרק שלישי¹

מי שיש לו חלון בכותל ובא חבירו ועשה מצר מצדו², לא יכול לומר לבעל החלון: סתום חלון זה שלא תביט בי, כיון שהחזיק בדבר זה, ואם חבירו³ לבנות כותל כנגד חלון כדי שיסיר ההיזק ראייתו צריך להרחיק הכותל מכנגד החלון ארבע אמות, כדי שלא יאפיל עליו. היתה החלון למטה בכותל כופה חבירו לבנות כנגדה ברחוק ארבע אמות להגביה הבניין ארבע אמות, כדי שלא יביט מן החלון, ואם החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון מלמטה, אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ארבע אמות או יתר לא יכול למנועו, אע"פ שלא הרחיק מכותל החלון כלום, שהרי לא האפיל ואינו מזיק בראיה. אבל אם נשאר מראש הכותל שבנה עד החלון פחות מארבע אמות כופחו למעט הכותל כדי שלא יעמד על ראש הכותל וישקיף מן החלון, או יגביה הכותל על החלון ארבע אמות ויהיה הכותל רחוק מן החלון ארבע אמות כדי שלא יאפיל ושלל יציץ ויראה.

בנה כותל אחד בצד החלון צריך להרחיק מן החלון טפח ומגביה הכותל ארבע אמות על החלון או כונס ראש הכותל, כדי שלא ישב עליו ולא יציץ ויראה. בנה שני כתלים משני צדי החלון צריך להיות ביניהן רחב ארבע אמות והחלון באמצע הארבעה. ולא יסכך על גביהן אלא אם כן הרחיק הסיכוך מן הכותל שיש בו⁴ ארבע אמות, כדי שלא יאפיל עליו, לפיכך מי שבא לפתוח חלון לחצר חבירו, חלון קטנה או גדולה, למעלה או למטה, בעל החצר מעכב עליו, שהרי יאמר: תזיק לי בראיה, ואפילו גבוה, יאמר: תעלה בסולם ותראה.

מי שפתח חלון לחצר חבירו ומחל לו בעל החצר, או שגלה דעתו שהניחו, כגון שידע ולא מידה, הרי זה החזיק בחלון ולא יכול לחזור ולערער עליו לסתום. ואם חלון⁵ זו שהניחה לפתחה, אם ראשו של אדם יכול ליכנס ממנה, או שהיתה למטה מארבע אמות אע"פ שאין ראשו נכנס(ת) ממנה, אין בעל החצר יכול לבנות כנגדה מצדיה⁶ אם לא שהרחיק ארבע אמות. התחיי⁷ חלון קטנה שאין ראשו של

7 צ"ל: שזה. 8 צ"ל: שהחזיק. 1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים ז-ח.
2 צ"ל: חצר בצדו. 3 צ"ל: בא חבירו. 4 צ"ל: שיש בו החלון.
5 ברמב"ם (פרק ז, הלכה ו): וכיצד דינה של חלון. 6 צ"ל: או מצדיה.
7 צ"ל: היתה.

אדם נכנסת ממנה והיא למעלה מארבע אמות, בעל הצד * יכול לבנות כנגדה ובצדדיה, שהרי טוען ואומר: לא הנחתיך לפתוח אלא מפני שהיא קטנה וגבוהה, אבל שתחזיק עליו עד שאחזיק בבנין⁸ לא הנחתי. וזה כשפתחה לתשמיש או כדי שיכנס בה הרוח, אבל אם פתחה לאורה אפילו היתה קטנה ביותר⁹, הואיל ולא ערער החזיק ואין בעל החצר יכול לבנות כנגדה או מצדדיה עד שירחיק ארבע אמות, כדי שלא יאפיל עליו, שהרי מחל לו האורה. וכן מי שהיתה לו חלון מוחזקת ובנה חבירו כנגדה או מצדדיה בלא הרחקה או סתמה ושתק בעל החלון, אין יכול לחזור בו ולערער לפתוח החלון או להרחיק הבנין, שכיון ששתק מחל, שאין אדם רואה שסותמין אורו בפניו¹⁰ אם לא שמחל.

מי שהיו לו חלונות למטה בכותלו ובא חבירו לבנות בפניה, אמר לו: אני אפתח לך חלונות אחרות בבית זה עצמו למעלה מאלה, יעכב עליו ויאמר לו: בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל. ואפילו אמר: אסתור הכותל ואבנה חדש ואעשה בה חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה, יכול לעכב ולומר: אין רצוני שאטרח ממוקם למקום. ואם לא היה שם טורח כלל ואינו צריך לפנות לא יעכב עליו, וכופין אותו ש[נ]היה חבירו סותם חלון זה שלמטה ועושה לו חלון למעלה, שזו מדת סדום. וכן כל דבר שזה נהנה בו ואין חבירו מפסיד כלום כופין עליו. אבל בעל החלון שרצה לשנות ממוקם חלונו בין למעלה בין למטה, אפילו היתה גדולה ואמר: אפתח אחרת קטנה ואסתום זו, בעל החצר יעכב עליו. וכן לא יכול להרחיב בחלון כל שהוא.

שני אחין שחלקו חצר מדעתן ושמו הבנין והעצים זה כנגד זה ולא השגיתו על שומת האויר והגיע לאחד מהן בחלקו תרביץ החצר ולשני אכסדרה, אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ שמאפיל, שהרי לא שמו האויר.

המוציא זיו מכותלו כל שהו על אויר חצר חבירו, יעכב עליו, שמויקו בראייה בעת שתולה בו ומשתמש בו. הוציאו לא מיחה בו לאלתר, החזיק בעל הזיו, היה הזיו טפח והחזיק¹¹ באויר החצר כנגדה, אם רצה בעל החצר לבנות תחת הזיו ולבטל תשמישו, בעל הזיו מעכב עליו, אבל אין בזיו טפח, בעל החצר יבנה תחתיו מה שירצה ולא יעכב בעל הזיו. היה הזיו רחב טפח ומשוך באויר חצירו של חבירו ארבעה טפחים ולא מיחה בו, החזיק בארבעה על ארבעה ואם ירצה ירחיב הזיו עד שיהיה ארבעה על ארבעה ולא יכול בעל החצר לבנות באויר חצירו תחת הזיו כלום אם לא שהניח לו תחתיו גובה האויר עשרה טפחים כדי שישתמש בזיו.

המעמיד סלם קטן שאין לו ארבעה חוקין¹² בצד כותלו בתוך חצר חבירו או בתוך שדהו לא החזיק בנוק זה וכל זמן שירצה בעל החצר בונה בצד הסולם ומבטל תשמישו. ואם היה הסולם גדול שיש ארבעה חוקין¹² או יתר, החזיק ואם בא לבנות ולבטלו בעל הסולם מעכב עליו כדי שירחיק כשיעור, שהרי מוחל לו להעמיד סולם

7* ברמב"ם (פרק ז הלכה ז): בעל החצר.

8 צ"ל: שתחזיק עלי עד שארחיק בבנין. 9 ברמב"ם (שם הלכה ז) גוסף: וגבוהה ביותר.

10 צ"ל: בפני ושותק. 11 צ"ל: החזיק.

12 ברמב"ם (פרק ח, הלכה ד) שלפנינו: חוקין. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. עיין דקדוקי סופרים, בבא בתרא, עמ' 180, הערה ח.

גדול. לפיכך כשיבא בעל הגג להעמיד סולם גדול, בעל החצר יכול למחות כדי שלא יחזיק עליו, אבל אם העמיד קטן אינו יכול למנוע, שהרי אומרים לו: אין עליך בזה הפסד, כל זמן שתמצא תבטלו.

הרצא להוציא צנור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים, או שעשה מוחלה על כותלו שהרי¹³ המים נזחלין ויורדין לחצר חבירו, בעל החצר מעכב עליו, ואם לא מיחה בו החזיק זה בצנור. רצה אחר כך¹⁴ בעל הגג לשפוך מימיו לחצר חבירו, כך החזיק בעל החצר שיתיו באין אצלו לרשותו. רצה הבעל הגג לעקור הצנור מצד זה ולהחזירו לצד אחר, או שיהיה ארוך ורצה לקצרו, אין בעל החצר יכול לעכב, שלא (לצד אחר או שיהיה ארוך ורצה לקצרו אין בעל החצר יכול לעכב שלא) החזיק אלא במימי הגג והרי באין לו מכל מקום. וכן רצה בעל החצר לבנות תחת הצנור אין בעל הגג יכול לעכב עליו, שאין הצנור עשוי לתשמיש כזו כדי שיחזיק באויר חצר, שאינו עשוי אלא לקלוח המים.

מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם היו המים מנטפין ורצה לקבצן למקום אחד ולעשותו צנור עושה. וכן אם היו צנור¹⁵ ממקום אחר וחלקן על רחב הכתל והחזירן נוטפין עושה, ואפילו לבנות על גגו כמין צריף עד שירדו המים במהרה לחצר חבירו בונה, כיון שהחזיקו מימיו של זה לירד בחצר זו. כותל שבין ראובן לשמעון ושותפין בו, שניהם משתמשין בו, זה חופר מצד זה ומכניס קורותיו וכן השני מצד אחר. ואם הכותל של ראובן לבדו אין שמעון יכול להשתמש בו. חפר שמעון בו והכניס בו קורה אחת ושתק ראובן ולא מיחה בו, החזיק במקום הקורה. אפילו היתה קטנה ורצה שמעון להחליפה [ב]גדולה ועבה מחליף. היתה הקורה סוכת עראי, כל שלשים יום לא החזיק, שהרי אומר: לא מחלתי והנחתיך שהוא עראי, לאחר שלשים יום החזיק, שאין זה עראי. ואם סכת החג הוא, כל שבעת ימי החג לא החזיק, לאחר שבעה החזיק. ואם חיבר ראש הקורה בכותל בטיט מיד החזיק, אם יביא ראייה שראובן סייע עמו או ראה ולא מיחה.

מי שהחזיק בכותל זה בקורה אחת לא יכול להביא בה קורה שנייה, שהרי לא מחל אלא על אחת. בד"א כשהודה שאין הכותל שלו, אלא חבירו מחל לו על הכנסת קורה זו, אבל אם טען שכותל זה שותף אני בזה, הואיל והשתמש בו בקורה אחת נאמן. ומשתמש בכולן, אחר שישבע היסת שהוא שותף בכל הכותל. היו קורותיו של ראובן בתוך הכותל ומצד שמעון מקומות חפורין להכניס בהן ראשי הקורות, לא החזיק שמעון להכניס בה הקורות [ו]אין יכול לטעון שהוא שותף בו, שהרי אין לו בו תשמיש, ויכול ראובן לטעון: שאני חפרתי מקומות אלו מצדך כדי שיהיו מוכנין עד שתקנה ממני או שתבקש ממני ואמחול לך, [ו]תכניס הקורות בלא חפירות בכותל כדי שלא יתמטמו כותליו¹⁶ בעת חפירה.

13 צ"ל: שיהיו.

14 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): לסתום הצנור בעל החצר מעכב עליו שכשם שהחזיק.

15 צ"ל: אם היו באין דרך צנור.

16 צ"ל: יתמטמט כותליו.

הלכות בני מצרים

פרק ראשון¹

אחים או שותפין כשחולקין שדה ליטול כל אחד חלקו, אם היתה שוה ואין שם מקום טוב או רע בחלק זה יותר מזה אף² חולקין לפי המדה בלבד. ואם אמר אחד: תנו חלקי מצד זה שקרוב לשדי אחרת ויהיה הכל שדה אחת, כופין חבירו ליתן לו, שזה מדת סדום לעכבו. אבל אם חלק אחד מהשדה טוב או קרוב לדרך ושמו היפה כנגד הרע ואמר: תנו לי בשומא שלי מצד זה, אין שומעין לו, אלא נוטל בגורל. אמר: תנו לי חצי מדתה³ מן הצד הרע בלא שומא וטלו אתם חצי הטוב, שיהא חלקי סמוך לשדי אחרת, הגאונים והמימו⁴ ז"ל פסקו ששומעין לו.

בכור ונותנין לו שני חלקיו של בכורה כאחד. אבל יבם שחלק עם אחיו בנכסי האב נוטל חלקו וחלק אחיו בגורל, אם עלו במקום אחד עלו ואם עלו בשני מקומות עלו. שדה מרובע שנהר מקיפו מזרח וצפון והדרך דרום ומערב יחלקוהו באלכסון, כדי שיגיע לזה נהר ודרך ולזה נהר ודרך. ואם אמר: תנו לי החצי ממצר⁵ זה שהוא בצד שדי, שומעין. כלל הדבר: זה נהנה וזה לא חסר כלל כופין חבירו לעשותו.

אחד מאחין או שותפין שמכר חלקו לאחר מסלקין הלוקח ונותנין לו שאר האחין או שאר השותפין דמיו שנתן והולך, כדי שלא יבא זר ביניהן. המוכר קרקעו לאחר יכול חבירו שבצד המצר שלו ליתן הדמים ללוקח ולסלקו וזה הלוקח הרחוק כאלו הוא שליח של בן המצר. ולא שנא מכר הוא⁶ או מכרו בית דין, יש בו דין המצר. ואפילו הלוקח תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר ובן המצר עם הארץ רחוק, בן המצר קודם ומסלק הלוקח, שנאמר⁷: ועשית הישר והטוב, שטוב וישר לזה הוא שיקנה מקחו יחד. ואם בני המצר רבים ונותנין כולן הדמים ללוקח וכולן זוכין בזה השדה הנמכרת, והוא שבאו כולן בפעם אחת, אבל אם קדם אחד מהן וסלק הלוקח זכה בה לבדו, הואיל והוא בן המצר. וכן אם באו מקצתן ומקצתן במדינה אחרת, מסלקין אותו אילו העומדין כאן בלבד והיא להן. וכן המוכר לאחד מבני המצר או לאחד משותפין שלו במשא ומתן, אע"פ שאינו שותפו בקרקע, זכה בה ואין שאר השותפין או שאר בני המצר נוטלין עמו.

המוכר כל נכסיו לאחד אין בעל המצר של שדה אחת מסלקו הלוקח, כיון שקנאה עם שדות אחרות⁸. וכן המוכר לבעלים ראשונים או הלוקח מן הגוי אין בו דין ב(י)ן המצר.

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים יב—יג. 2 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

3 ברמב"ם (פרק יב, הלכה א) שלפנינו: תנו לי בשומא שלי מצד זה חצי מדתה. בכתבי־היד ובמגיד משנה כנוסח מחברנו. 4 רמב"ם שם.

5 ברמב"ם (שם הלכה ג): שמצד.

6 שם (הלכה ה) נוסף: בין שמכר שלוהו. 7 דברים ו, יח.

8 ברמב"ם (שם הלכה ו) שלפנינו: שהרי היא והאחרת קנה כאחד. בכתבי־יד תימניים (וכך העתיק הסמ"ג, עשין פב): שהרי היא ואחרות. והיא נוסחת מחברנו. עיין סמ"ע, חשן משפט, סי' קעה, ס"ק יב.

המוכר לגוי מנדין אותו עד שיקבל כל אונס שיבא מן הגוי, עד שינהוג הגוי עם בן המצר שלו כדיני ישראל⁹ משלם המוכר.
שכירות אין בה משום דין ב(י)ן המצר. הממשכן מקום ואחר כך מכרו לזה שהוא ממושכן בידו אין בו משום דין בן המצר. וכן המוכר מקום רחוק כדי לגאול מקום קרוב, או שמכר רע כדי לגאול יפה בדמיו, או שמכר כדי ליתן מנת המלך, או שמכר לקבורה, או שמכר למזון האשה או הבנות, אין באחד מאלו דין בן המצר, אלא זכה הלוקח. שאם תאמר יש בהן דין בן המצר, לא ימצא לוקח, שיאמר: למה אטרח ליקח ולמחר יבא בן המצר לסלקני, והרי צריך זה המוכר למכור במהירות לדברים אלה, לפיכך אין בהן דין בן המצר, שלא יכול להמתין עד יביא בן המצר מעות לקנות.

טען הלוקח: מפני המס וכיוצא בו מכר לי המוכר, ובן המצר מכישו, על בן המצר להביא ראייה ואחר יוציא מיד הלוקח, ואם לא הביא ישבע הלוקח היסת. אפילו יש בדבר ספק לא יסתלק הלוקח רק בראייה ברורה שמביא בעל המצר. לפיכך אם טען הלוקח ואמר לו: גולן אי אריס או שוכר או [מ]משכן אתה לשדה זו, צריך בן המצר להביא ראייה שהוא בן המצר ושקרעקע זו בחזקתו.

המוכר ליתומים קטנים ולאשה, הואיל ואין דרכה לטרוח ולקנות, ולטומטום ולאנדרוגינוס¹⁰, שהן ספק אשה, אין בהן דין בן המצר, שישר וטוב הוא להניח בן דן המכר¹¹.

היתה קרקע של אחד מהן והבנין או האילנות של אחר, אם יש לבעל האילנות ולבעל הבנין זכות בקרקע כל אחד מהן בן המצר של חבירו. לפיכך אם מכר אחד מהן חלק¹², חבירו מסלק הלוקח, אבל אם אין לבעל האילנות או לבעל הבנין כלום בקרקע אלא כל זמן שירצה אומר לו: לעקור אילניך או הרוס בניינך ומכר בעל השדה, זכה הלוקח ואין בעל האילנות או בעל הבנין מסלקו. ואם מכר בעל האילן או בעל הבנין, הרי בעל הקרקע מסלקו. ואם מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב של דקלים או בנין גבוה וחזק או גומא וכיוצא בהם, רואין אם יכול להכניס אפילו תלם אחד בתוך הדבר המפסיק עד שיתערבו שתי השדות, הרי זה בן המצר שלו ומסלק הלוקח, ואם לאו לא יסלק הלוקח.

הנותן מתנה אין בה דין בן המצר. היה כתוב בשטר מתנה שאחריות מתנה זו על הנותן יש בה דין בן המצר והוי כמכירה, לא כתב מתנה רק לבטל זכות בן המצר. וכמה נותן לו, מה שהוא שווה. אמר הלוקח: כך הוא והערמה עשינו ומכירה היא, בכך וכך קניתי[י], נשבע בנקיטת חפץ ונוטל כדין כל השלוחין. וגר' למימ' ¹³, שצריך לטעון דמיו שהן ראוין או יתר מעט, אבל אם אמר על שזה מאה: במאתים קניתי, אינו נאמן.

9 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): ואם אנסו שלא כדין ישראל.

10 ברמב"ם (שם הלכה טו) דפוסים מאוחרים בטעות: מכר לטומטום ואנדרוגינוס בעל המצר יכול לסלקם.

11 הדברים משובשים. ברמב"ם (שם הלכה יג): הטוב הישר שעושין חסד עם אלו יתר מבעל המצר. 12 צ"ל: חלקו. 13 רמב"ם, פרק יג, הלכה ב.

ואם כתוב בשטר מתנה: קבלתי עלי אחריות מתנה זו שאם תצא מידו אתן לו מאתים, נותן לו בן המצר מאתים ואחר כך מסלקו, ואע"פ שאינה שוה אלא מנה. החליף חצר¹⁴ אין בו דין בן המצר. בבהמה או במטלטלין, רואין דמי אותה החצר¹⁵ או דמי אותן המטלטלין ונותן לו בן המצר ומסלקו, ולא יכול לומר לו: תן לי כמין¹⁶ שלקחתי בו, שזו הערמה היא ולא מועלת כלום. מכר לו קרקע מעט באמצע שדהו ואחר כך מכר לו קרקע בצד אותה שבאמצע, רואין אם אותו המעט שמכר לו תחלה הוא עדית או זבורית לגבי זאת הקרקע שמכר לו באחרונה, זכה הלוקח ואין בן המצר יכול לסלקו, שהרי הוא עצמו בן המצר הוא מפני אותו המעט שקנה באמצע, ואם אותו המעט כמו זאת שמכר לו בסוף בצדו, הרי זה מערים ובן המצר יסלקנו מן השדה שקנה בסוף.

פ ר ק ש נ י

המוכר או הלוקח שהתנו על המכר שום תנאי, אין בעל המצר יכול לסלקו עד שיתקיימו התנאים ויזכה הלוקח בקרקע ולא תשאר בה הערמה כלל² ואחר כך יסלקנו. לוקח כשליח בן המצר לכל דבר ולתקן שלחו ולא לעוותו, לפיכך אם בנה הלוקח והשביח נוטל הוצאה, ואם הפסיד וחסר והרס או אכל פירות מנכין לו מן הדמים. וזה שמחשבין לו הפירות, כשאכל אחר שבא בן המצר והביא מעות לסלקו, אבל כל הפירות שאכל מקודם, שלו הוא אוכל ואין מחשבין אותו. וכן אם לות הלוקח קודם שיסלקנו בן המצר אין בעל חובו טורף מיד בן המצר. אחד שלקח משנים שדה אחת ובא בן המצר לסלקו מחציה בלבד שלקח מן האחד, אינו יכול, אלא או מסלקו מכולה או מניח כולה. אבל המוכר קרקע לשנים יש לבעל המצר לסלק שניהם או לסלק אחד ולא הניח³ אחד. בן המצר שבא לסלק הלוקח וקודם שיסלקו מכר אותה שדה שיש לו על המצר, אבד זכותו. שליח שמכר והרי הוא בעל המצר, לא יסלק הלוקח, שהרי הוא מכר לו ואין מחילה גדולה מזו. בעל חוב של מוכר שטרף השדה מיד בעל המצר, הרי בעל המצר חוזר ונוטל מן הלוקח שסלקו והלוקח חוזר ונוטל מן המוכר. כל בעל חוב שטרף בחובו יכול בעל המצר לסלקו, לא יהיה כח הטורף גדול מכח הלוקח. ואם ירצה הנטרף. ליתן הדמין שהיו עליו חוב, תחזור לו שדהו לעולם. קטן שהוא בן המצר, אם ראו בית דין שזכות היא לו יסלקו הלוקח או יטלו חלק עם שאר בעליה מצר⁴ כמו שיראו.

14 צ"ל: חצר בחצר. 15 צ"ל: הבהמה.

16 ברמב"ם (שם הלכה ד): כמה. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. וראה סמ"ע, חשן משפט, סי' קעח, ס"ק מא.

1 רמב"ם, הלכות שכנים, פרקים יג—יד.

2 לפנינו שם (פרק יג, הלכה ו): עליה עמו כלל. בדפוסים הראשונים: עליה כלל. בכתבייד תימניים: עליה כלל. בכתבייד אוכספורד 569 כנוסח מחברנו.

3 צ"ל: ולהניח. 4 צ"ל: בעלי המצר.

בעל שאשתו בת המצר, מסלק הלוקח, שכל נכסי אשתו ברשותו. ואפילו קנו מיד אשתו שמחלה בזכות זו ללוקח לא מועיל, אך הבעל מסלקו. סלקה האשה הלוקח מדעתה, וכן עבד שנושא ונותן בממון אדוניו וסלק הלוקח, מה שירצו הבעל או האדון, לקיים על ידיהן או שלא לקיים ותחזור ללוקח ויחזיר דמיהן, יעשו.

מוכר שדה המצר שהביא בן המצר והלוקח בבית דין, ואמר לבן המצר: או קנה בכך וכך שדה המצר או סלק עצמך ויקנהו הלוקח, או בטלה זכותו אם לא יביא מעות לקנותו בכך. אמר: אטרח ואביא, אין שומעין לו. אמר: אלך ואביא, ואמוד הוא שיש לו, ממתינין לו עד שיביא, אינו אמוד אין שומעין לו. שאין נותנין זמן לבעל המצר אלא יביא מעות מיד או יסתלק. היו מעות הלוקח טבי ותקולי ויוצאים בהוצאה במהירות ומעות בן המצר אינן כך, יסתלק בן המצר. היה רוצה הלוקח לקנותה לבנותה בתים ובן המצר רוצה לזרעה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ.

בא לוקח ונמלך בבן המצר ואמר לו: הרי פלוני בן המצר שלך רוצה למכור לי שדה זו, אלך ואקח ממנו. ואמר לו: לך וקח, לא בטל זכותו ויש לו לסלק אותו אחר שקנה, אלא אם קנו מידו. וזה שצריך קניין כשמחל לו קודם שיקנה, אבל אם מחל לו זכותו אחר שלקח, כגון שבא בן המצר וסייע עמו, או שכר ממנו, או שראה אותו בונה וסותר כל שהו ומשתמש ולא מיחה בו ולא ערער, הרי זה מחל ושוב לא יכול לסלקו. היה בן המצר במדינה אחרת או חולה או קטן ואחר זמן הבריא החולה או הגדיל הקטן ובא ההולך, (ו)לא יכול לסלקו, שאם אתה אומר כך אין אדם יכול למכור קרקעו, שהלוקח יאמר: לאחר כמה שנים תצא מידי וכך הורו הגאונים.

המוכר שוה מאתים במנה, אם לכל העם מוחל⁵ ומוכר נותן לו בן המצר מאה ומסלקו, אינו מחיל⁶ לכל העם נותן לו מאתים שהוא שוה, שהמוכר נתן לזה מתנה. לקח שוה מאה במאתים לא יכול לסלקו עד שיתן המאתים. טען בן המצר, שזו הקנוניא ביניהן, נשבע הלוקח בנקיטת חפץ וגוטל מאתים. ואם שם עדים שנתן מאתים, ובן המצר טוען שאמנה היתה בינו ובין המוכר ולא יודע בודאי שלא לקח ממנו אלא מאה, הרי זה נותן דמים כמו שהעידו העדים ואחר כך מסלקו ומשביעו היסט שלקח במאתים ונפטר.

כל הרוצה למכור קרקע ובאו שנים, כל אחד אומר: אני אקח בדמים אלה, ואין אחד מהן בעל המצר, אם היה אחד מיושבי העיר והאחר משכני השדה, שכן העיר קודם. שכן ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. קרוב ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. שכן וקרוב, שכן קודם, שגם בכלל הטוב והישר. קדם אחד מהן וקנה, זכה ואין חבירו שראוי לקדם לו יכול לסלקו, הואיל ואין אחד מהן בעל המצר, שלא צוו חכמים זה הדין רק דרך חסידות ונפש טובה, שנאמר⁷: ועשית הישר.

הלכות שליחות

פרק ראשון¹

האומר לשלוחו: צא ומכור לי או קנה הקרקע או מטלטלין, יעשה שליחותו ומוכר ולוקח וכל מעשיו קיימין. ואין העושה שליח צריך קניין ולא עדים, אם לא לגלות הדבר שלא יכפור אחד מהם, ואין צריך רק אמירה בלבד בינו לבין חבירו. שליח שעבר על דברי משלחו לא עשה כלום. וכן אם טעה בכל שהו בקרקע או במטלטלין חוזר, שהרי אומר לו: לתקן שלחתך ולא לעות. ולא אמרו שעבדים ושטרות וקרקע אין בהן אונאה ומטלטלין צריך אונאת שתות, רק למוכר שלו או קונה לעצמו, אבל השליח שטעה בכולן בכל שהוא חוזר.

נתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנה לו של[א] באחריות הרי זה עוות והשלוח לוקחה לעצמו שלא באחריות כמו שעשה וחוזר ומכרה למשלח באחריות, הואיל וקנה אותה במעותיו והאחריות על השליח. וכן כל כיוצא בזה. לפיכך אם התנה עליו שעשהו שליח לתקן ולעות, אפילו מכר לו שוה מאה בדינר או לקח לו שוה דינר במאה לא יכול לחזור בו וחיוב המשלח ליתן לו כפי התנאי.

האומר לשלוחו: מכור לי משה שלי בית סאה, ומכר לו בית סאתים, הרי זה מוסיף על דבריו וקנה הלוקח בית סאה בלבד. אמר לו: מכור לי בית סאתים, ומכר בית סאה, הרי מעביר על דבריו ולא קנה לוקח. אמר: מכור שדי לאחד, והלך ומכרו לשנים ממכרו בטל, שהרי עבר על דבריו. אמר: מכור לי שדי ולא פירש, אפילו מכרה למאה ממכרו קיים.

הנותן מעות לשלוחו ליקח בהן חטים או מין אחר ממיני סחורה ולא לקח אין לו עליו אלא תרעומת. נתן לו מעות ליקח חטין, בין לאכילה בין לסחורה, והלך ולקח בהן שעורין, אם פחתו דמי זה שלקח פחתו לשליח, ואם הוסיפו דמיהן הוסיפו לבעל המעות. היה שער קציב וידוע והוסיפו לשליח במניין או במשקל או במדה, כל שהוסיפו לו המוכרין הוי של שניהן וחולק התוספת השליח עם בעל המעות. ואם היה הדבר שאין לו קצבה הכל לבעל המעות.

הנותן מעות לשליח ואמר לו: הולך ממון זה לפלוני שאני חייב לו או משום מלוה או משום פקדון או שכירות, אין השליח צריך להטפל וליתן לו בפני עדים. אמר לשליח: אל תפרע אלא בעדים, ופרעו שלא בעדים חייב לשלם. וכן אם היה החוב בשטר, בין אמר לו: קח השטר ותן לו המעות, בין אמר: תן לו המעות וקח השטר, ונתן בלא עדים ולא לקח השטר חייב לשלם, שלא שלחו לעוותו.

השולח ממון שבידו ביד שלוחו ואמר לו: הולך ממון זה לפלוני שאני חייב לו, והלך ונתן לו שלא בעדים, השליח אומר נתתי ובעל חוב או הפועל אומר לא לקחתי, והרי שלשתן עומדין, השליח נשבע היסת [שנתן, ובעל חוב נשבע²] שלא לקח וישלם הלה לבעל חובו או לפועל או לבעל הפקדון. ואפילו היו שלוחין שנים — (ו) אין עדותן מועלת, מפני שהן נוגעין בעדותן, שהרי חייבין להשבע היסת. בד"א

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין פב.

2 ברמב"ם (פרק א, הלכה ז) שלפנינו הוסיפו עלינו הכסף משנה: שבועת התורה.

כשהשליח מכחיש בעל חוב והרי שלשתן עומדין, אבל אם בא שליח ואמר: נתתי כמה שאמרת לי, לא יכול להשביעו היסט שעשה שליחותו, שהרי אין שם טוען עליו טענת ודאי שלא נעשה שליחותו. וכן אם מתו השלוחין או הלכו להן למדינת הים ובא בעל חוב לתבוע, הלות לא יכול להשביעו היסט שלא פרעו השליח, שהרי אין כאן מי שטוען עליו טענת ודאי שלקח, אלא מחירים הלוה חרם סתם ומשלם החוב שעליו. וכן כל כיוצא בזה. פרק האיש³ פסקינן הלכה דשליח נעשה עד בכל דבר.

ראובן שלח כתב לשמעון ואמר לו: מנה שיש לי בידך שלחתי לי ביד לוי. אם רצה לשלחו אינו חייב באחריותו, בין היתה מלוה בין פקדון, אם יכיר שהוא כתב ידו. ואם טען המלוה: לא כתבתי ולא שלחתי לך, ישבע הלוה היסט שכתב ידו בא אליו ויפטר. וכן הורו רבנן המימו⁴. אבל אם אין הכתב כתב ידו, או שאין הלוה יודע אם כתב ידו הוא, אפילו⁵ היו כתובין בו סימנין ואותות שביניהן ביחוד, אם טען ראובן: לא שלחתי כתב ואחרים ראו כך⁶, שמעון חייב באחריותו ומשלם לראובן אחר שיחרים על מי ששלח כתב זו מדעתו ולא יודה. ויש שהורה, שישבע ראובן ואחר כך יטול, כדין כל הנשבעין ונוטלין.

לוי שבא בשליחות ראובן ולקח חמשים ובא ראובן ואמר: לא שלחתי ליקח אלא עשרים ועשרים בלבד הביא לי, ישבע ראובן שלא שלחו ליקח אלא עשרים ועשרים הביא לו, כדין מודה מקצת, ולוי נשבע היסט שהחמשים שנתת לי נתתי לראובן וישלם שמעון מביתו אם חייב לראובן. וכן כל כיוצא בזה.

אין הגוי נעשה שליח לדבר מן הדברים שבעולם. ואין ישראל נעשה שליח לגוי לדבר מן הדברים. שנאמר⁷: תרימו גם אתם, מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית. והוא הדין לכל התורה כולה. ומה משלחכם בני ברית אף בכל התורה כלה המשלח בן ברית. לכל הדברים שלוחו של אדם כמותו חוץ מדבר עבירה, שדברי הרב ודברי התלמיד לדברי מי שומעין. ואם אמר לחבירו: צא וגנוב לי, פטור המשלח מכפל.

עושה אדם שליח, איש או אשה ואפילו אשת איש, ועבד ושפחה, הואיל והן בני דעת וישנן במקצת מצות נעשו שלוחין במשא ומתן. אבל שאינן בני דעת, והן חרש, שוטה, קטן או קטנה, אין נעשין שלוחין ולא עושין שליח. לפיכך השולח בנו קטן אצל חנווני ומדד לו באיסר שמן ונתן לו האיסר ואבד השמן והאיסר, החנווני חייב לשלם, שלא שלחו אלא להודיעו ולא היה לו לשלח אלא עם בן דעת. וכן כל כזה. ואם פירש ואמר: שלח לי עם הקטן, פטור.

האומר לחבירו: מנה מלוה או פקדון שיש לי בידך שלחתי לי ביד פלוני, אפילו היה קטן, אם רצה לשלחו בידו פטור ולא חייב באחריותו. שנים שחתנו ביניהן: כל מי שירצה לשלוח לחבירו ישלח ביד מי שירצה⁸ שהוא ראוי להוליך דבר זה, אם אבד או נגנב בדרך או כפר בו השליח, המשלח פטור, שכל תנאי שבממון קיים.

3 קדושין מג, א. 4 רמב"ם שם, הלכה ח.

5 לפנינו שם: או אפלו. בכתבייד תימניים: או אינו אפלו. הכסף משנה העתיק את המשפט בהשמטת התיבה „או" וכך העתיק בשלחן ערוך חשן משפט, סי' קכב, ד.

6 צ"ל: רמז בו. 7 במדבר יח, כח.

8 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ב, הלכה ג): המשלח הרי זה משלח ביד מי שיראה לו.

שליח שקנה או מכר והודיע שהוא שליח בדבר זה לפלוני, אע"פ שמשך או שהמשיך ונמצא שעבר על דעת משלחו בטל המקח ומחזיר, ואם לא הודיע שהוא שליח נקנה המקח ויהיה הדין בינו ובין המשלחו.

ראובן שקנה שדה משמעון ואמר לו: קניתי ללוי, וכתב שטר מכר בשם לוי, וחזר ראובן ואמר לשמעון: לעצמי קניתי, חזר וכתב לי שטר מכר בשמי, אין כופין המוכר לכתוב לו שטר אחר בשם ראובן, ואם התנה מתחלה ואמר לו: לעצמי אקנה וזה שאכתוב שטר בשם לוי כדי שלא יבינו העולם שאני הקונה, כופהו לחזור ולכתוב שטר אחר בשמו.

הסרסור שליח הוא אלא שהוא נוטל שכר על שליחותו, לפיכך אם שינה על דעת הבעלים משלם מה שהפסיד. כיצד, נתן ראובן חפץ לשמעון הסרסור ואמר לו: מכור לי זה ואל תמכור בפחות ממאה, והלך ומכרו בחמשים משלם חמשים. במאתים⁹ מכרו במאתים¹⁰ — הכל. וכן כל כיוצא בזה. ראובן אמר: במאה מסרתי לך, והסרסור אומר: בחמשים אמר לי וכן מכרתי בחמשים, נשבע הסרסור שבועת התורה, שהרי הודה מקצת, ואם כבר נתן לו החמשים נשבע היסט שעשה שליחותו וזכה בו הלוקח. ואם ידע¹¹ מי שנתן לו רשות למכור בחמשים או שרצה וחזר בו אחר שקניתי.

כל סרסור שהודיע ללוקח שהחפץ או הקרקע זו של ראובן הן ואחר שקנה הלוקח אמר: איני רוצה למכור בדמים אלו מחזיר הלוקח, שהרי לא פסק לו דמיו ואמר לו: מכור לי¹² בכך וכך. וכל¹³ סרסור שאבד החפץ או נגנב או נשבר חייב לשלם, מפני שהוא שומר שכר.

הלוקח כלים מבית האומן לשגרן לבית חמיו ואמר לו: אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהן ואם לאו אתן לך שכרן מעט, ונאנסו בהליכה חייב לשלם, ואם נאנסו בחזרה פטור, פרש"י¹⁴, דכיון דקיצו דמיהן והרי הן בחזקת לקוחין עד שיוודע שאינן לקוחין. אבל בחזרה פטורין מן האונס וחייב בגניבה ואבידה, מפני שהוא גושא שכר גם בחזרה, דהואיל ונתפאר בהן ונהנה, מהנה בזאת גם בחזרה הוי שומר שכר. גטלן על מנת למוכרן לאחרים ואמר: אם ימכרו במקום פלוני או עד זמן פלוני אתן לך כך וכך דמים ואם לא ימכרו אחזירם לך, ונאנסו בין בהליכה בין בחזרה חייב לשלם.

כל שליח¹⁵ שאירעו אונס פלוני והפסיד כך וכך, נשבע שבועת השומרים על טענתו ויפטר. ואם היה האונס במקום שאיפשר לו להביא עדים צריך להביא ראייה ועדים על טענתו, ואם לא הביא ראייה אינו נאמן ומשלם. וכן הדין בטענת כל שותפין, שומרין, אם יכול להביא עדים, או יביאם או ישלם, ואם לא יכול יפטר בשבועתו. וכן אירע באחד שאמר לשלוחו: קנה לי ארבע מאות גרבי יין [מ]מעז שהיו לו בידו וקנה לו ונמצא חומץ, ואמרו חכמים: גדול¹⁶ כזה שהחמיץ יש קול, ואם כן יביא ראייה שהיה היין בעת שלקח חומץ ויפטר, ואם לא יביא ישלם.

9 צ"ל: מביחו. 10 צ"ל: הכל לראובן.

11 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): הלוקח שחפץ זה של ראובן הוא וזה המוכר לו סרסור הוא יחזיר החפץ לבעלים ויחזירם על. 12 שם (הלכה ז): לך.

13 כן ברמב"ם (שם) כתבי"ד תימניים. בדפוסים הראשונים: וכן. הכסף משנה הגיה: כל. ועל-פי תקנו בדפוסים המאוחרים. 14 בבא מציעא פא, א ד"ה ונאנסו. מובא בסמ"ג שם.

15 צ"ל: כל שליח שטען. 16 צ"ל: מנין גדול.

דיני הרשאה

פרק שני¹

מי שיש לו קרקע תחת יד אחד או מטלטלין פקדון ורצה לעשות שליח לדון עם זה ולהוציא הקרקע או הפקדון מתחת ידו הרי זה כותב לו הרשאה. וצריך לקנות מידו שהרשהו, ואומר לו: דין² וזכה והוציא לעצמך וכיוצא בעניינים אלו. ואם לא כתב לו לא יכול לדון עמו, מפני שהוא אומר לו: אין אתה בעל דיני. אע"פ שכתב לו כן אינו אלא שליח וכל מה שיזכה הרי הוא של משלחו, שכן פוסק (ל)שם³: והלכתא שליחא שווייה. וכל ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה בו המשלח חייב בהן, שכך כותבין בהרשאה: כל שתוציא בדין זה עלי לשלמו. אמר אביי⁴: אם הקנה לזה המורשה שלישי או רביע מה שיש לו ביד חבירו הרי זה דן על הכל, הואיל ודן על חלקו והרי הוא בעל דינו בחלקו דן על הכל.

ואחד מן האחין שלא חלקו או מן השותפין, שבא לתבוע תובע על הכל, הואיל ויש לו חלק בזה הממון אין צריך הרשאה משאר שותפין, אין שותף האחר יכול לומר לשותפו: אני הייתי תובע טענות אחרות ומחייב(י) בעל דיני, שהרי אומר לו: למה [לא] באתה לתבוע גם אתה. לפיכך אם היה במדינה⁵ יכול לחזור על בעל הדין ולדון ולומר לו: אני איני מודה בכל מה שטען שותף שלי. לפיכך יכול הנתבע לעכב ולומר לזה: או דון עמי בחלקך או הבא הרשאה, שהרי ממון שניכם בידי ושניכם בעלי דיני ולמחר יבא אחיך או שותפך ויתבע גם הוא.

פרק השולח⁶: אמר אביי: הבעל בנכסי אשתו צריך הרשאה. ואם יש שם⁷ בקרקע, מתוך שיכול לדון על הפירות שהרי הן שלו דן על העיקר ואין צריך הרשאה מאשתו. שאם אין לו קרקע אין לו פירות. פרק הגזול קמא⁸: א"ר יוחנן: מי שיש לו ביד חבירו פקדון או מלוה מטלטלין או מעות ועשה שליח בעדים להביאן לו, הרשות ביד זה שהן אצלו, אם רצה ליתן נפטר ולא חייב באחריות, שהרי נתן לשלוחו, ואם לא רצה ליתן לא נותן, שאין זה בעל דינו עד שיבא בהרשאה על הפקדון. פ' העדות⁹ אמר רב: כל הבא בהרשאה הוי בכלל ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו¹⁰. ואו' ר"י¹¹: דווקא באלם ובעל טענות, אבל מפני אדם שהוא רחוק הוי מצוה.

התובע חבירו בדין, במטלטלין או במעות שהפקידו, וכפר בו לא יכול לכתוב הרשאה עליו, שנמצא זה כמשקר. שהוא אומר לו: הרשיתיך מה שיש לי ביד פלוני וכבר אמר פלוני שאין לו אצלו כלום. כלשון אחרון דנהרדעי פרק מרובה¹², שהרי סוגיית פרק יש בכור¹³ ופרק העדות¹⁴ סוברין כן. ואין הלכה כלשון ראשון דנהרדעי¹⁵

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרק ג; סמ"ג, עשין פב. 2 ברמב"ם (הלכה א): דון.

3 בבא קמא ע, א. 4 שם.

5 צ"ל: במדינה אחרת.

6 גיטין מח, ב. וראה רמב"ם (הלכה ד) וסמ"ג.

7 צ"ל: יש שם פירות.

8 בבא קמא קד, א. וראה רמב"ם (הלכה ה) וסמ"ג.

9 שבועות לא, א. וראה רמב"ם וסמ"ג שם.

10 יחזקאל יח, יח.

11 רבינו יצחק, מובא בסמ"ג ובתוספות שבועות שם, ד"ה זה.

12 בבא קמא ע, א. וראה תוספות שם, ד"ה לא, וד"ה אמטלטלין.

13 בכורות מט, א. 14 שבועות לג, ב. 15 בבא קמא שם.

שא' שאין כותבין הרשאה אמטלטלי דגזילה אפילו לא כפריה, משום דר' יוחנן דאמר: גזל לא נתיאשו הבעלים שניהם אין יכולין להקדיש, זה לפי שאינה שלו וזה לפי שאינה ברשותו. וכתב ר"ח¹⁶: עכשיו מנהג לכתוב הרשאה אף אמטלטלי דכפריה ולא חיישי למיחזי כשיקרא. והביא הר"ם מקו' ¹⁷ ראייה. מדמסיק פרק הכותב ¹⁸ דליתא, דמיחזי כשיקרא לא חיישינן. ופר"י ¹⁹ דווקא בקיום בית דין, כגון ההיא דגט פשוט ²⁰ דאמר: אי ידעיתו יומא דאקניתו כתובו ²¹ יומא דקיימיתו, חיישינן למיחזי כשיקרא, אבל לדברים אחרים לא חיישינן.

מי שנתחייב לו חבירו שבועה לא יכול להרשות אחר עליו ²², שאין שם דבר שיקנה לו ואין אדם מרשה על תביעת דברים שאין הדברים נקנין על ²³ תביעת הממון. מי שיש לו ממון פקדון ביד אחר ורצה להרשות שליח להביאן אין הקניין מידו מועיל בזה, שאין המטבע נקנה בחליפין. אלא כיצד עושין, נותן לו קרקע כל שהו ומקנה לו המעות על גבה כדי להוציאן בהרשאה זו והולך ודן עמו ומוציאן. כך המסקנא פרק הגזול קמא ²⁴. היתה לו מלוה ביד ²⁵ לא יכול לכתוב הרשאה עליה, אפילו היה החוב בשטר, שמלוה להוצאה ניתנה ואין אדם מקנה דבר לחבירו שלא בא לעולם. ולא יכול להקנות חוב זה רק במעמד שלשתן, או בהקניית שטר חוב עצמו בכתובה ובמסירה, מפני שהוא מקנה השעבוד שבו. וזה נר' למימו' ²⁶ מן התלמוד, מדא' פרק מי שמת ²⁷: שכיב מרע שאמר: הלואתו לפלוני, הלואתו לו, מה שאין כן בבריא, משמע אפילו בקניין ²⁸ אינו מועיל, אבל פסק ר"י ²⁹ כתקנת הגאונים ³⁰ שתקנו שכותבין הרשאה אף על המלוה, כדי שלא יטול כל אחד ממון חבירו וילך לו למדינה אחרת. דמסקי' פרק מרובה ³¹ דשליח' שוייה. ונהי דאינו יכול להקנות להלואתו, כשנותנה שליח יכול לעשות. עוד תקנו הגאונים ³², שאם הרשהו ליטול מעות שיש לו ביד חבירו או לתבוע ממנו הלואתו ואין למקנה קרקע, מקנהו ארבע אמות מחלקו שבארץ ישראל ומקנה לו המעות על גבן. ופרשו קדמונים ³³; שאין לך אדם שלא יהא לו ארבע אמות בארץ ישראל. ודבר רעוע הוא מאד, שהרי אותו חלק אינו ברשותו. וגם פ' הוהב ³⁴ כשמקשה: ולקנינהו ניהליה(ו) אגב קרקע ומתרץ שאין לו קרקע. ואו' ר"ת ³⁵; שדבר זה מועיל, כיון שמודה שיש לו קרקע הודאת בעל דין כמאה עדים דמו. ואו' המימו' ³⁶, כי הגאונים עצמן שתקנו תקנה זו אמרו שאין אומרים בה יקוב הדין את ההר, ואינה כדי ³⁷ לאיים על הנתבע ואם רצה לדון בהרשאה זו הרעועה וליתן נפטר, דלא הוי פחות משליח שעשאו בעדים. אבל אם

16 מובא בסמ"ג ובתוספות בבא קמא שם, ד"ה אמטלטלין. וראה אוצר הגאונים, בבא קמא, לקוטי פרוש רבנו חננאל, עמ' 72.

17 = הר' ר' משה מקוצי. סמ"ג שם. וראה תוספות, בבא קמא שם. 18 כתובות פה, א.

19 = רבינו יצחק. 20 בבא בתרא קעב, א. 21 צריך להשלים: ואי לא כתובו.

22 להשיבעו. 23 צ"ל: אלא על. 24 בבא קמא קד, ב. 25 צ"ל: ביד אחר.

26 רמב"ם שם, הלכה ז. 27 בבא בתרא קמח, א. 28 צ"ל: בקניין אגב.

29 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג. וראה תוספות, בבא קמא ע, א ד"ה אמטלטלין.

30 מובאים ברמב"ם שם. 31 בבא קמא ע, א.

32 רמב"ם שם. וראה אוצר הגאונים, קדושין, התשובות, סי' קמו—קסד.

33 לשון הסמ"ג. 34 בבא מציעא מז, א.

35 מובא בסמ"ג ובתוספות, כתובות נד, ב ד"ה אף על פי; בבא בתרא מד, ב ד"ה דלא.

והשווה תוספות, בבא קמא קד, ב ד"ה אגב. 36 רמב"ם שם. 37 צ"ל: אלא כדי.

לא רצה הנתבע לדון עמו אין כופין אותו ליתן ולא לישבע³⁸ עד שיבא בעל דינו. עוד הורו הגאונים³⁹, שמי שהרשה ורצה לבטל השליחות ולהרשות אחר הרי זה מבטל. ואין למורשה לכתוב הרשאה לאחר, שזה אומר לו: אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר. ואם התנה עליו שירשה הוא לאחר ואחר לאחר, הרי השליח כותב הרשאה לשני והשני לשלישי הכל לפי תנאו.

הבא בהרשאה שמחל לזה הנתבע או שמכר לו או שמחל לו על השבועה או שעשה עמו פשרה, לא עשה כלום, שהרי אומר לו: לתקן שלחתיך ולא לעות. ואם התנה עמו: בין לעות בין לתקן, אפילו מחל לו על הכל, הרי זה מחל.

ראובן שבא בהרשאה ותבע שמעון, אין שמעון יכול לדחותו ולומר לו: שמא המשלחך הרשה אחר לבטל שליחותך, שהרי ראובן אומר לו: תן לי הפקדון שיש בידך וזו הרשאתי תהי אצלך. ואם המפקיד הרשה אחר הוא הפסיד על עצמו ושמעון פטור, שהרי בהרשאתי נתן.

ראובן שבא בהרשאת שמעון ותבע לוי ואמר: לא היו דברים מעולם, אך ישבע שמעון ויטול, מוציאין הממון מיד לוי ויהא מונח בבית דין עד שיבא שמעון וישבע ויטול. וכן כל הדברים שתולה לוי בשמעון ידון עם ראובן ויהיה הממון מונח בבית דין עד שיבא שמעון ויטול⁴⁰. ויש לראובן להחרים על מי שטוען טענת שקר כדי לעכב הממון. נתחייב לוי שבועה לא יכול לעכב ולומר: איני נשבע עד שאחרים בפני שמעון על מי שטוען על שקר, שאין זו החרם רק תקנה קלה שתקנו הגאונים כדי שיכונו בעלי דינים טענותיהן.

ר"ת⁴¹ היה נוהג לשלוח הרשאה על יד גוי, וצריך לזהר שלא לכתוב בהרשאה שביד גוי וקנינא מיניה, דאין שליחות וזכייה לגוי⁴². אינו או⁴³: שליח שוייה, רק לענין שלא יוכל לעכבם.

וזה טופס כאשר קבלתי⁴⁴: זכרון עדות שהי' בפנינו חתומי מטה ביום פ' בשבת בכך לירח פ' שנת כך לבריאת עולם. איך פ' ב' פ' אמר לנו: הו' עלי עדים וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות וקניין ותנו לזה פ' ב' פ', מחמת שרציתי מרצון נפשי שלא באונס כי אם בלב שלם ובנפש חפצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצרי ואגבן (ו)הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו וי"א אפטרופ'⁴⁵ על פ' ב' פ', שיהא רשאי לתופסו ולהביאו לדין ולעשות עמו מה שירצה ולגבות ממנו כל מה שיש לי בידו, או כך וכך שיש לי בידו. וילך וידון ויזכה ויוציא אותם לעצמו, ויהיה לו רשות לקבוע לו זמן ולבטל לו זמן ולאחזאה אחוותא ולמחויי מחאתא ולקיומי חיובתא וזכוותא ולבטלי חיובתא וזכוותא ולגזור ולהחרים ולהשביע ולערער ולדון עמו בכל בית דין שירצה. ויש כותבין: בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם. וזה אין צריך. וכל דמתעני מן דינא הכל קבלתי עלי בין לזכות בין לחובה. וקנינא מן פ' ב' פ' לפ' ב' פ' ככל מה דכתי' ומפר' לעי' במנא דכשר למקניא ביה שריר וקים. ויש

38 צ"ל: להשביע. 39 סמ"ג, שם. והשווה רמב"ם, שם הלכה ח.

40 ברמב"ם (הלכה יא): וישאל. 41 מרבא בסמ"ג ובתוספות, קדושין ג, א ד"ה ואשה.

42 שם נוסף: „אלא וקנה הגוי". ואולי נשמט כאן עלידי הדומות. 43 בבא קמא ע, א.

44 עיין: ספר השטרות לרב האי גאון, מוסף לתרביץ שנה ג, ספר א (ירושלים תר"צ), עמ'

32; תרביץ, שנה ט, עמ' 199—202; מחזור ויטרי, עמ' 796; ספר התרומות, שער ג, חלק

ד, סי' ז. 45 עיין: ר"ש אסף, ספר השטרות לרב האי גאון, שם הערה 7.

כותבין: ובטלתי כל מודעי ומודעי דמודעי וכל מודעי דנפקי מגו מודעי דמודעי. וזה אין, דהא מכל מקום יוכל המורשה לבטלן ואם כן מה יועיל ביטול המודעי.

הלכות שותפות

פרק ראשון¹

כשירצו השותפין להשתתף במעות כך יקנה כל אחד ממון חבירו להשתתף בו, יביא כל אחד מעותיו ויטילו לכיס אחד ויגביהו שניהם הכיס, אבל אם כתבו שטר בעדים ובקניין שיביא זה מאה וזה מאה וישתתפו, לא קנה כל אחד ועדיין לא נעשו שותפין, שאין מטבע נקנה בחליפין. רצו להשתתף במטלטלין, כיון שקנו מידן שכל אחד יביא כדו של דבש וזה יביא חביתו של יין והרי גשתתפו בהן, נעשו שותפין בהן. וכן אם ערבו פירותיהן אם² ששכרו מקום בשותפות והניח זה חביתו וזה כדו שנשתתפו בהן הו' שותפין. כלל הדבר: בכל הדרכים שקונה הלוקח, באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה מזה הממון מוטל ביניהן להשתתף בו.

אומנין שנשתתפו באומנות, אע"פ שקנו מידן, אינן שותפין. כיצד, שני חייטין או שני אורגים שהתנו ביניהן שכל שיקח זה וזה במלאכתו יהיה ביניהן בשוה, אין שותפות כלל, שאין אדם מקנה לחבירו דבר שלא בא לעולם, אבל אם היו לוקחין הבגדים מממון עצמן ותופרין אותן ומוכרין, ולוקחין השתי והערב ממעותיהן ואורגין ומוכרין ונשתתפו בממון שלוקחין בו, הו' שותפין וכל מה שירויחו בשכר מלאכתן במשאן ובמתנן הוי לאמצע.

פ' מי שהיה נשוי³: אמר שמואל: שותפין שהטילו לכיס זה מנה וזה (ב)מאתים וזה שלש מאות ונתעסקו כולן בממון, וכת' רב אלפס⁴: אף אם נתעסק האחד בממון בלבד, פחתו או הותירו, השכר או הפחת ביניהן בשוה לפי מניינן ולא לפי המעות. ואפילו לקחו שור לטביחה שאלו טבחותיו היה כל אחד נוטל מבשרו כפי מעותיו, אם מכרוהו חי וחתו והותירו השכר או הפחת לאמצע. בד"א כשנשאו ונתנו במעות שנשתתפו בהן, אבל אם המעות קיימין ועדיין לא הוציאו אותן ופחתו או הותירו מחמת המטבע ששינה המלך או אנשי המדינה, חולקין השכר או ההפסד לפי המעות. בד"א בסתם, אבל אם התנו שיטול בעל המאה שלש רבעים מן השכר ויטול בעל המאתים רביע ואם יפחתו לא יפחות זה שיטול שלש רביעי השכר אלא רביע ההפסד ויפסיד זה שנוטל רביע השכר שלש רבעים מן הפחת, הרי אלו חולקין כפי מה שהתנו, שכל תנאי שבממון קיים.

שותפין שהתנו ביניהן שיעמדו בשותפות זו⁵ עד זמן קצוב, כל אחד מהן מעכב

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרקים ד—ה; סמ"ג, עשין פב. 2 צ"ל: או.

3 כתובות צג, א. סמ"ג שם. וראה רמב"ם (פרק ד, הלכה ג).

4 בסמ"ג: "ובשערי רב אלפס כתוב". והכוונה ל"שערי שבועות" הנדפס במסכת שבועות דפוס ווילנא ומיוחס לר' יצחק בר' ראובן אלברצלוני. והדברים נמצאים שם בשער ה. ראה חיד"א, שם הגדולים מערכת ספרים, ערך ושערים.

5 כן ברמב"ם (שם הלכה ד) כתב"יד תימניים. ברמב"ם שלפנינו חסרה תיבה זו.

על חבירו ולא יכול לחלוק עד שיגיע הזמן, רק עד⁶ שיכלה כל ממון השותפות, ואין אחד מהן יכול ליטול חלק מהקרן ולא בשכר עד סוף הזמן. נשתתפו סתם ולא קבעו להם זמן חולקין כל זמן שירצה אחד מהן וכל אחד נוטל חלקו מן הסחורה. ואם לא היה באותה סחורה דין חלקו⁷ או היה בחלוקתה הפסד מוכרין אותה וחולקין הדמיון. ואם זמן ידוע למכירת אותה הסחורה יכול כל אחד מהן לעכב שלא יחלוק עד שתמכר הסחורה בזמן הידוע למכירתה. ואין אחד מהן נוטל רק מן הקרן⁸ ולא מן הריוח עד החלוקה, אלא אם כן התנו ביניהן.

היה להן חוב אצל אחרים ולא יכול לומר לחבירו: לא נחלוק עד שנגבה כל חוב שיש לנו, אלא חולקין וכשיפרעו החובות יטלו כל אחד חלקו. היה עליהן חוב לאחר, אם אינן אחראין זה לזה חולקין ולכשיגיע זמן החוב ליפרע יתן כל אחד חלקו, ואם הם אחראין כל אחד מהן מעכב לחלוק עד שיגיע זמן השטר שפרעו⁹ החוב. ולפי¹⁰ זה מעכב, שהרי חבירו אומר לו: הואיל וכל אחד ממנו חייב לשלם כל השטר, נשא ונתן בדמיון אלו עד שיגיע הזמן. אמר לו חבירו: נחלוק וטול אתה בדמיון¹¹ כנגד כל השטר ועשה בהן סחורה לעצמך ותשלם כל השטר בזמנו, יכול לעכב עדיין ולומר לו: שמא נפסיד, והשנים מרויחין יותר מן האחד.

הנותן לחבירו ממון לילך בו למדינת פלונית לסחורה או לקנות לו פירות או לישב בו בחנות, לא יכול לחזור בו ולהחזיר הממון ביד¹² השותף עד שילך למקום שהתנו ויחזור, או עד שיקנו אותן הפירות וימכור או עד שישב בחנות, שזה כמי שקבע זמן הוא. אבל או¹³ ר"י¹³: כי המקבל יכול לחזור בו כשאר כל פועל. אבל שנים שקבלו עסק מן בעל הבית לזמן קבוע פסק רבא פרק המקבל¹⁴, שאם אמר אחד מהשותפין לחבירו: נחלוק הריחות, יאמר לו חבירו: הריחות משועבד לקרן למלאתו אם יארע בו הפסד. ואם יאמר: נחלוק הריחות והקרן, יאמר: כל העסק משועבד זה לזה, שאם יפסידו בחצי העסק הריחות שבחצי האחר ימלאוהו, ואם יאמר לו: אני אשלים לך הפסדך מן הריחות שבחצי שאטול, יאמר לו האחר: מזל של שנים טוב יותר. ובזה טעם האחרון היה די לבד שיכול לעכב שלא יחלוקו כלל עד זמן שקבעו לבעל הבית. המשתתף בסתם לא ישנה ממנהג המדינה באותה הסחורה. ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יפקיד ביד אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא ימכור בהקפה רק דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה. אלא אם התנו מתחלה¹⁵ או שעשה מדעת חבירו. עבר ועשה שלא מדעת חבירו ואחר¹⁶ הודיעו ואמר לו: עשיתי כך וכך והסכים למעשיו. פטור. ואין דברים אלה צריכין קנין רק בדברים בלבד.

6 צ"ל: או עד. 7 צ"ל: חלוקה.

8 צ"ל: נוטל לא מן הקרן. וכ"ה ברמב"ם (שם) כתבייד תימניים. לפנינו: נוטל מן הקרן.

9 צ"ל: ויפרעו. 10 צ"ל: ולמה. 11 צ"ל: דמים.

12 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה ה): מיד.

13 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות. בבא מציעא קה, א ד"ה הני.

14 בבא מציעא שם.

15 ברמב"ם (פרק ה, הלכה א) שלפנינו: ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה ולא יפקיד ביד אחרים אלא אם כן התנו בתחלה. בכתבייד אוכספורד 569; ששון 1043; ובכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 16 ואחר כך.

שותף שעבר ומכר בהקפה או פירש בים, או הלך למקום אחר, או נשא ונתן בסחורה¹⁷ או עשה כיוצא בזה, כל פחת שיבא מחמתו שעבר המנהג חייב לשלם לבדו והשכר שיבא מחמת שעבר לאמצע, כפי שהתנו בשכר. ואם הנותן מעות לחבירו בתורת שותפות לקנות חטים לסחורה והלך וקנה שעורים, או שנתן לו מעות לקנות שעורין והלך וקנה חטין, אם פחתו פחתו לזה שעבר, ואם הותירו הותירו לאמצע. כר' יהודה פרק הגזול קמא¹⁸. וכן אם הלך ונשתתף עם אחר בממון השותפות, אם הפסיד הפסיד לעצמו, ואם נשתכר השכר לאמצע. אבל אם נשתתף עם אחר בממון עצמו, אם פחת או הרויח הכל לעצמו. ואם התנו ביניהם הכל לפי התנאי.

פס' ר"י¹⁹, שמותר לאדם להלוות מעות בהיתר למחצית שכר שיהיה כל האחריות על הלוה, כגון שיאמר שילווה על משכונות של כסף וזהב, שאין להם שמירה רק בקרקע וישימם בקרקע, ועכשיו אם הלווה בעניין אחר, אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לאמצע, כמו בדין התנה ליקח חטין ולקח שעורין. ואין בעניין זה איסור רבית ליחשב קרוב לשכר ורחוק להפסד, מאחר שאם היה עושה מה שמצוה לו קרוב לזה ולזה הוא. ולא נחשב גזול במה שמשנה ממונו לדבר אחר, שא"כ לא הייתי אומר הותירו לאמצע. אלא ודאי נחשב לעניין²⁰ כשליח גמור, מאחר שלא מתכוין לגזול רק מתכוין לטובת בעלים כדי שישתכרו בדבר. וכתב ר"א²¹, דלא אמרינן לר' יהוד' הותירו לאמצע רק כשנתן לו מעות בשותפות למחצית שכר. אבל נתנו²² בתורת שותפות, אם הותירו הותירו לבעל המעות.

ראובן שמינה שמעון לקבל מעותיו מיד הגוי וטעה בחמשה דיגרים, פסק ר"י²³; שהכל לשליח אפילו טעה הגוי מעצמו. ור"ת²⁴ פסק דחולקין, כר' יוסי²⁵. דהא (ב)מעות כדבר שיש לו קצבה. ואו' ר"י²⁶; דאין שייך כאן חולקין, דאין דבר זה דומה לשאר טעות שבא על ידי מעות של בעל הבית, כגון שהוסיפו לו אחת יתירה, שסובר שהמעות שוות כל מה שנתן לו, אבל כאן דבר בפני עצמו הוא וגם אם היה מקבל רוצה היה יכול להחזיר הטעות וגם הגוי אם היה נזכר לא היה חוזר כי אם על פי²⁷ המקבל לפיכך הכל לשליח. וכן פרש"ם²⁸ לפני רש"י. וטוב שלא להטעות שום בריא, לא גוי ולא ישמעאל, שנאמר²⁹: שארית ישראל לא יעשו עוולה.

פרק שני

הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר יכול ליקח לעצמו מאותו המין, [כ]שימכור לא ימכור שניהן כאחד, אך מוכר אלו בפני עצמן. ולא יקח לעצמו חטין

17 צ"ל: בסחורה אחרת. 18 בבא קמא קב, ב.

19 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא קמא קב, א ד"ה הנותן.

20 צ"ל: לעניין זה. 21 = רב אלפס. בבא קמא פרק ט, רמז קפ. מובא בסמ"ג.

22 צ"ל: לא נתנו. 23 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג. וראה תוספות, כתובות צח, ב ד"ה אמר.

24 ספר הישר, הוצאת מקיצי גרדמים, סי' נג—נד. מובא בסמ"ג; בתוספות כתובות שם; ובשו"ת מהר"ם ב"ר ברוך, דפוס קרימונה, סי' נ. 25 כתובות שם.

26 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג ובתוספות, כתובות שם. 27 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

28 = פירש רבינו שמואל. מובא בסמ"ג. 29 צפניה ג, יג.

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרקים ה—ו; סמ"ג, עשין פב.

ולתבירו שעורים, אלא או בכולן חטין או בכולן שעורים, כדי שיהיו מעות שניהן שוין בחבורה.²

שותף שרצה להוליך הסחורה למקום פלוני שהוא ביוקר למוכרה שם, אע"פ שקבל עליו כל אונס או כל פחת שיבא, חבירו יעכב, שיכול לומר: אין רצוני שאתן מעות שבידי וארדוף אחריו לדין להוציא מידך. וכן כל כיוצא בזה. שותף שיצא לישן הפירות עד זמן ידוע, אין חבירו מעכב, ואם אין זמן לאותן הפירות חבירו יעכב.

שותפין ששמו פירותיהן ונשתתפו יש להן אונאה זה לזה. ערבו הפירות בלא שומה ומכרום ונשאו ונתנו בדמיהן, מחשבין הפירות כמה היו שוין בעת שנשתתפו ומחשבין השכר או ההפסד.

שותפין שמחלו להן מוכסין מחלו לאמצע, ואם אמרו: משום פלוני מחלנו, מה שמחלו מחלו לו. היו באין בדרך ועמד עליהם ליסטים או גולן³ והציל אחד מן השותפין—הציל לאמצע.⁴ ואם אמר: לעצמי אני מציל⁵ הציל לעצמו.

דבר הידוע לשני שותפין, אע"פ שהיא ברשות אחד מהן, לא יוצא מחוקתו של שני כל ימי השותפות ולא יכול לטעון שלקחו ממנו או שנתנו לו במתנה ונאמר לאחר המוציא מחבירו עליו הראייה, אלא הרי היא בחזקת שניהם עד שיביא האחר ראיה.

שותף שבא לחלוק שלא מדעת חבירו חולק בפני שלשה ואפילו הן הדיוטות, ובלבד שיהיו נאמנין ויודעין בשומה. חילק בפחות משלשה לא עשה כלום. וזה כשחלקו פירות, אבל מעות הן כחלוקין ויכולין לחלוק שלא בפני בית דין ומניח חלק חבירו בבית דין. וזה כשהמעות כלן מטבע אחד, אבל אם מקצתן חדשים ומקצתן ישנים לא. וכל שכן מקצתן יפות ומקצתן רעות הרי הן כפירות ואין חולקין רק בבית דין.

אסור להשתתף עם עובד עבודה זרה, שמא יתחייב לו⁶ שבועה וישביעו ביראתו. והתורה אמרה⁷: לא ישמע על פיד. ופסק רש"ם⁸, דאם נשתתף מותר לקבל שבועה שהוא כמציל מידם. ועוד בזמן הזה אין גשבעין כי אם בקדשים ואין תופסין לש' בהן אלהות⁹, ואע"פ שמוכירין שם שמים עמהן, לא מצינו שיהא אסור לגרום לשתף.

2 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ג) שלפנינו: בחבלה. בכתבייד תימניים: בחבילה (עיין ביאורי מהרש"ל לסמ"ג שם). בכתבייד אוכספורד 569, ששון 1043, ובדפוס יוניציאה רפ"ד, ש"י, שי"א: בקבלה. עיין כסף משנה שם.

3 שם (הלכה ז): לסטים וגולו.

4 ברמב"ם (שם) דפוסים מאוחרים נוסף: „אפילו אין יכולים חבריו להציל דלא פלג, כיון דלא אמר כלום“. וכנראה שהדברים היו כתובים בגליון ונכנסו לפנים, כי אין הם לשון הרמב"ם.

5 שם בדפוסים מאוחרים נוסף: אם יכולים להציל הציל עד כדי חלקו לעצמו והיותר שלהם ואם אין יכולין להציל.

6 ברמב"ם (שם הלכה י) שלפנינו: יתחייב לו חבירו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. ועיין תוספות, סוכה לט, א ד"ה הלוקח. 7 שמות כג, יג.

8 בסמ"ג שלפנינו: ופסק רבינו יעקב (= רבינו תם) וכו"ה בספר הישר (ויון תקע"א), סי' תכט, ובתוספות, סנהדרין סג, ב ד"ה אסור; בכורות ב, ב ד"ה שמא. ובמקורות הנז' מובאת דעת הרשב"ם, שאסור לקבל שבועה מגוי. אולם בסמ"ג כתבייד על קלף הגמצא בגנוי מוסד הרב קוק: „ופסק רבינו שמואל“, כנוסח מחברנו.

9 בסמ"ג: אין גשבעין בקדשים שלהם והם ודאי אין תופסין בה אלהות.

ל' הר"ם מקוצי. הורו הגאונים¹⁰, שאחד מהשותפין או מן המתעסקין שמת בטלה השותפות או העסק אע"פ שהתנו לזמן קבוע, שכבר יצא הממון לרשות היורשין. אסור לעשות סחורה בפירות שביעית ובכורות, גבילות וטריפות, תרומות, שקצים, רמשים. ואם עבר ועשה השכר לאמצע, ונראה למימו'¹¹, שאם הפסיד הפסיד לעצמו מפני שעבר.

שנים שנושאים ונותנים בממון השותפות, אע"פ שהממון של אחד מהן, נקרא שותפות ואם פחתו או הותירו השכר לאמצע. ויכולין להתנות בשכר ובהפסד כל מה שירצו. ואם יטעון השותף מאורע שאירע בממון השיתוף דינו כשומר שכר להתחייב בגניבה ואבידה ולהפטר מן האונסין, דאמר שמואל פרק חזקת הבתים¹² השותפין געשו שומר שכר זה מזה¹³. והממון משל אחד, הנושא והנותן נקרא מתעסק וחבירו נקרא בעל הממון. ופי' המימו'¹⁴: אפילו הממון משל שניהם והשותפות החי עסק¹⁵. ואמרי נהרדעי פרק המקבל¹⁶: העסק חציו מלוה וחציו פקדון, שאם היה כולו במלוה היה הרווח וההפסד ללוה כדין כל הלואה, ואם היה כלו בפקדון היה הרווח וההפסד לבעל הפקדון כשאר כל פקדון. לכך תקנו שיהא חצי מלוה והרי המתעסק חייב באחריותו אע"פ שאבד באונס, וחצי אחר בפקדון להיות באחריות בעל המעות. ואם נאנס אותו חצי של פקדון אין המתעסק חייב לשלם, לפיכך יהיה שכר זה החצי אם הרויחו לבעל המעות. ואם הית' אומר שיהיה השכר או ההפסד של כל הממון לאמצע בשוה, נמצא בעל הממון נוטל שכר חצי מעותיו שהן פקדון ולא עושה כלום. אלא זה המתעסק טורח לו בחצי של פקדון מפני מעותיו שהלוהו ונמצאו באין לידי אבק רבית. לפיכך אין מתקיים שיתוף זה עד שיקבל עליו בעל הממון אחד משלשה תנאים: א' שאם ירצה ליטול החצי מה שירויח צריך שיקבל עליו שאם יארע הפסד בעסק שיהא אחריות ההפסד עליו משני שלישי העסק, שיהא כדין פקדון, ושליש העסק יהיה כדין מלוה להיות באחריות המתעסק. ואם ירויח יטול המתעסק החצי בשכר, ומה שהוא נוטל בשכר יותר מן השליש הרי הוא לשכר עמלו שטרח בשתי שלישי העסק שהם פקדון. ב' שאם בעל הממון רוצה שיהא העסק לענין ההפסד כדין חצי מלוה וחצי פקדון צריך שלא יטול ברויח כי אם השליש והמתעסק יטול שני שלישי הרויח, ומה שהמתעסק נוטל בשכר יותר ממחצה יהיה לשכר עמלו שטרח בחצי שהוא של פקדון, ואפילו בלא שום תנאי כן הדין, כמו דאמרי נהרדעי דבריהם בסתם: העסק חציו מלוה וחציו פקדון, אלא אם כן שינו הדבר על פי תנאים. וכן פרש"י פרק המקבל¹⁷. ג' שיתן בעל הממון למתעסק שכר טורחו בכל יום מן החצי שהוא פקדון כפועל בטל של אותה מלאכה שביטל ממנה, שאומדין כמה ירצה אדם ליתן שיבטל ממלאכה שהיה עושה ולעשות מלאכה קלה כזאת. וכשיתן לו השכר אז יהיה העסק שוה לשניהם, בין ברויח בין בהפסד. ופי' ר"א¹⁸, שזה השכר הוא שאמר רבי מאיר בברייתא¹⁹: כמה שכרו, בין מרובה בין מועט, כלומר לפי שכר²⁰

10 מובאים ברמב"ם (שם הלכה יא). 11 רמב"ם שם, הלכה י. 12 בבא בתרא מב, ב.

13 צ"ל: לזה. 14 רמב"ם פרק ה, הלכה א. 15 צ"ל: הרי זו השותפות נקראת עסק.

16 בבא מציעא קד, ב. 17 שם ד"ה חד עיסקא. מובא בסמ"ג.

18 = רב אלפס. בבא מציעא, פרק ה, רמז תכו. מובא בסמ"ג.

19 שם סח, ב. 20 בסמ"ג: לפי כובד.

המלאכה שהוא מתעסק בה, בין גדולה בין קטנה. הרי זה סתם המשנה ומחלוקת בבירתא, הלכה כסתם משנה. לפיכך אין הלכה כר' יהודה דאמר ²¹: אפילו לא טיבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו גרוגרת אחת זה שכרו. ועוד ראיה דאין הלכה כר' יהודה, שהרי אנו אומ' פרק הרבית ²², ששטה אחת תפשו ר' יהודה ור' יוסי ורשב"ג. ור"ח ²³ קיבל מהגאונים, שכל מקום שאומר התלמוד כך אין הלכה כמותם. ופוסק ר"א ²⁴, שמה שאמר' נותן כפועל בטל, זה באומן שהיתה לו מלאכה אחרת ועכשיו כשיושב בחנות אין יכול להתעסק במלאכתו, כדתני' בתוספ' ²⁵: המושיב חבריו בחנות למחצית שכר, אם היה אומן לא יעסוק באומנותו, לפי שאין עיניו על החנות בשעה שעוסק במלאכתו, אבל באדם שיש לו עסק משלו כיוצא בזה שנתנו לו או אין צריך כל כך. והא דקאמר בתוספ' לא יעסוק באומנותו, אם ²⁶ היה שותף עמו בחצר — מותר. ולא יהיה לוקח ומוכר הדברים אחרים, ואם לקח ומכר השכר לאמצע, כל ²⁷ (ש)מה שכתבתי בדיני השיתוף ר"א ²⁸ פסק כן בשעריו ²⁹. אך שינה מעט ועל מה ששינה נחלקו עליו רש"י ור"ת. ותופסין עיקר כמ' שכתבתי.

נחלקו רבותי צרפת ³⁰ והמימו' ³¹ בדין שהתנו שיטול המתעסק שלשה חלקים מן השכר ובעל המעות הרביע. והדין הוא, שגם בזו החצי מלוח וחצי פקדון ומה שהמתעסק נוטל בשכר יותר מן החצי הוא לשכר עמלו שטרח בחצי שהוא פקדון. השיב ר"י ³², שלא יתכן להשביע מן הדין היורשין הנתבעין מה שהניח אביהם בידם בתורת ירושה ויכולים לעכב דברים שאין עשויין להשאל ולתשכיר אי לאו שויה ראה גם בלא שבועה אע"פ שטוענין שאינן יודעין אם היו שלו. אע"פ שרש"י ³³ מחייב באינו יודע(ין) שבועת היסת, שני הכא שאין הנתבע עשוי לידע ולא קים ליה ליורש במאי דעבד מוריש.

פיר"א ³⁴ שני דינין במאורע שיתוף העסק. א' שיטעון המתעסק שנאבד כל הממון בגניבה ואבידה ששומר שכר חייב בו ³⁵, הרי מחייב עצמו בטענתו וחייב לשלם כל הממון משלו כמ' שאמרנו בשיתוף ממון עם ממון. שהשותף דינו כשומר שכר, וראשון ראשון גשבע שבועת התורה שכך הוא כמו שטוען. כי נתעסק ³⁶ בממון בדבר שיש בו ריוח ונתן עיניו בריוח לכך רוצה לשלם הממון שיהא כל הריוח שלו. ב' שיטעון שאירע בו אונס, ששומר שכר פטור בו, ישבע שבועת התורה שכך הוא ויפטר מחצי שהוא פקדון, אבל חצי המלוח ישלם. ואם יטעון מאורע האונס בחצי הממון, ישבע שבועת התורה שכך היא ויחשב לו אותו מחצית, מחצה מלוח ומחצה פקדון

21 בבא מציעא שם. 22 שם סט, א.

23 מובא בסמ"ג. והשווה תוספות, בבא מציעא שם, ד"ה אלא.

24 = דב אלפס, שם רמז תכו—תכו. עיין שם, ומובא בסמ"ג.

25 בבא מציעא פרק ד, מהדורת צוקרמנדל, עמ' 380. 26 רמב"ם פרק ז, הלכה ז.

27 לשון הסמ"ג. 28 = רב אלפס.

29 שערי שבועות, שער ח. ראה בפרק הקודם, הערה 4. 30 סמ"ג.

31 רמב"ם פרק ז, הלכה ה. 32 מובא בסמ"ג. ועיין תוספות, בבא קמא מו, א ד"ה דאפילו.

33 כתובות יב, ב; בבא קמא קיח, א — ד"ה פטור.

34 = פירש רב אלפס, שערי שבועות, שער ח. מובא בסמ"ג.

35 בשערי שבועות (וכן בסמ"ג) מובאת דרך נוספת והיא, שנתעסק מן הממון בעסק אחר שלא

התנה עמו. 36 צ"ל: שםא נתעסק.

והייב לשלם לו חצי המלוה שהוא רובע הממון ורובע האחד שהוא בתורת פקדון נפטר ובחצי הממון שנשאר נתעסק כבתחלה. עכ"ל.

במקום שמת הלוה ותבע המלוה ממנו ליורשיו ויש ביד המלוה שטר מקוים על העסק שנקרא שטר כ"ס, כתב הר"ם מקוצי ³⁷ ב' דינין: א' במקום שהממון בעין ועדיין לא נשתמש בו, או שקנה בו פרגמטיא ראשונה ועדיין קיימת ולא החליפה באחרת, דין הוא שיטול אותה בעל העיסקא והגבונה ³⁸, כדא' רבה ³⁹ פ' המקבל ⁴⁰, שלכך נקראת עסק, שתהא תמיד מזומנת להתעסק בה ותחשב כקרקע לגבותה מהיתומין ולא כמטלטלין. ב' אם נשתנית הפרגמטיא ונתחלפה באחרת אין לבעל הממון לגבות מהיתומין כי אם החצי שהוא בתורת מלוה, אבל החצי שהוא בתורת פקדון אינו גובה, כי שמא אלו היה אביהן קיים היה טוען החזרתו לך. ואע"פ שהשטר ביד המפקיד, אין ⁴¹ נאמן הנפקד ובשבועה במגו דנאנסו ונפטר לשלם. וקיימא לן פרק המוכר בית ⁴²: המפקיד אצל חבירו בשטר אין צריך להחזיר לו בשטר, אם ⁴³ לישיב כדברי ר"ת ⁴⁴, או שהיה טוען שאבד באותו מתבעין ⁴⁵ שאינו חייב לשלם. ועל כן אין אגו רשאין לחייב היתומין במה שהיה יכול אביהן ליפטר. ואפילו שבועת יורשין לא יעשו, שלא מצינו שבועת יורשין כי אם לגבות ולא להפטר. אבל בחצי המלוה לא היה יכול אביהן להפטר לא בטענת אונס ולא בטענת החזרתו לך, דקיימא לן פרק הדיינין ⁴⁶: המלוה חבירו בשטר צריך להחזיר לו בשטר, אלא ישבע בעל הממון שהשטר בידו, שאין לו בתביעה זו פחות מחציה ויטול חצי המלוה. ומטעם זה אמר רבא כן הבית ⁴⁷: שטר כ"ס היוצא על היתומין נשבע בעל המעות וגובה מחצה. ואם ⁴⁸ יש עדים שמטלטלין אלו מן המעות — מעל אותו ⁴⁹ בעל המעות בלא שבועה, ואין בעל חוב ולא האשה נוטלין מהן כלום אלא אם כן היה בהן ריות, הרי חלק הריות של מת של יורשיו [ו]יטול מאותו חלק בעל חוב והאשה.

פרק שלישי

המתעסק שהפסיד וחזר וטרח עד שהרויח, לא יכול לומר לבעל המעות: צא ונחשב ההפסד שהפסדנו תחלה ותפסיד שני שלישים. ונחשב הריוח באחרונה ותטול שלישי, אלא מחשב באחרונה בלבד על הריוח או על ההפסד ואין לו אלא בריוח שהוסיף על הקרן. כיון שלא הודיעו תחלה קודם שהרויח, והרי זה אומר לו: מפני זה טרחת להרויח קודם שתודיעני שלא יקראוך מפסיד עסקים.

נתן לו מאתים יריעות במאתים דיגרים בעסק וכתבו בשני שטרות, מאה בכל שטר, מחשב לו על כל שטר בפני עצמו ובעל המעות הוא שהפסיד על ממנו. נתן לו מאה יריעות במאה דיגרים וחזר ונתן לו בעסק אחר מאה חביות של יין במאה

- 37 סמ"ג. ומקור הדברים: שערי שבועות שם.
38 צ"ל: ויגבנה.
39 צ"ל: רבא.
40 בבא מציעא קד, ב. 41 צ"ל: היה.
42 בבא בתרא ע, א.
43 צ"ל: אם רוצה.
44 תוספות, בבא בתרא שם ע"ב, ד"ה סוף; שבועות מה, ב ד"ה בשטר.
45 צ"ל על-פי הסמ"ג: באותן מאורעין.
46 שבועת הדיינין. שבועות מא, א.
47 צ"ל: בפרק המוכר את הבית. בבא בתרא ע, ב.
48 רמב"ם פרק ז, הלכה ה, וראה להלן בפרק הבא. הערה 5.
49 צ"ל: נוטל אותן.
1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פ"ק ז-ה; סמ"ג, עשין פב.

דינרים וכתב לו שטר אחד במאתים דינרים, לא מחשב לו רק בשטר אחד והמתעסק הוא שהפסיד על עצמו. כיצד, שאם מכר המאה יריעות במאה ושלישים והמאה חביות בשבעים, בעל המעות נוטל הכל מפני שעשה שטר אחד הרי הכל מאתים ולא הרויח כלום, אבל אלו הניח שני עסקיו כשהיו, היה מרויח המתעסק בחלקו ביריעות עשרים ומפסיד בחלקו בחביות עשרה והיה נוטל עשרה. וכן כל כיוצא בזה.

אין המתעסק יכול לחלוק המעות של² או הסחורה ולומר: אטול לעצמי החצי שבתורת מלוה ואשא ואתן בו ואניח החצי שבתורת פקדון בבית דין, שלא נתן לו ממון זה רק המתעסק³ בכלל. ואם חלק אפילו בבית דין הגדול לא עשה כלום, רק יחלקו השכר וההפסד כמו שכתבתי⁴.

מתעסק שנתן לאחרים ממטלטלין העסק או ממעותיו והביא בעל הממון ראייה ברורה שזה שנתן מן העסק הוא, אפילו שינה אותו המקבל מתנה ומכרו או נתנו לאחרים או הפסיד חייב לשלם ומוציאין מידו⁵.

הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ולא לקח, אין לו עליו אלא תרעומת, ואם נודע בראייה ברורה שלקח ומכר הרי זה מוציא ממנו השכר בעל כרחו. נתן לו המעות ליקח בהן פירות למחצית שכר לוקח בהן מכל מין שירצה, ולא יקח לא כסות ולא עצים. וכן כל כיוצא בזה.

הנותן בצים לבעל תרנגולין להושיב התרנגולין עליהן עד שיצאו האפרוחים ויגדל אותן בעל התרנגולין ויהיה הרויח ביניהן, צריך להעלות שכרו כפועל בטל⁶. וכן השם עגלים וסייחים על הרועה להתעסק בו עד שיגדלו והשכר לאמצע (ו)מעלה שכרו כפועל בטל בכל יום⁷ ומגדל(ין) עד שיתיו העגלין בני שלש שנים והחמור עד שתהיה טוענת, ולא יכול למכור בלא דעת חבירו בתוך זמן זה. וכן השם בהמה על הפטם לפטמה והשכר לאמצע, (ו)צריך ליתן שכר עמלו כפועל בטל, ואם אמר לו: הראש האליה⁸ שלך בעמלך יותר על חצי השכר מותר. ואם לפני הפטם בהמות אחרות שמפטם עם זו שהושמה אצלו, וכן אם היו לו עגלים וסייחים אחרים או בצים אחרות שלו, הואיל ומתעסק בשלו ובשל חבירו, אפילו לא העלה לו רק דבר מועט בכל ימי השותפות הזאת, דיו וחולק בשכר בשוה. ואם היה אריסו, הואיל והוא מטפל בשלו ובשל (ובשל) בעל הערבה⁹ לא צריך להעלות לו כלום.

השם עגלים וסייחים או הושיב תרנגולין או שם בהמה על הפטם למחצית שכר ולא העלה לו שכר, דינו כדין העסק של מעות, רואין בכמה שמין הבהמות או הבצים וכמה הרויחו ונוטל המתעסק שני שלישי השכר ואם הפסידו משלם שלישי ההפסד. שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול ויהיה הדבר¹⁰ לאמצע בשוה¹¹, אע"פ שזה מתעסק הרי יש לו ריוח אחר לעצמו בעבודת הבהמות, שהרי שוכרה או עובד ונהנה בשכרה ובעבודה. ואין שמין עגל עם אמו ולא סייח עם אמו, שהעגל

2 צ"ל: של עסק. 3 צ"ל: להתעסק. 4 בפרק הקודם.

5 הרמב"ם (פרק ז, הלכה ה) אינו מזכיר שמוציאין מידו. עיין ס"ז יורה דעה סי' קעז, לח: ש"ך שם ס"ק ס. — ועל המשך דברי הרמב"ם שם, ראה לעיל בסוף הפרק הקודם.

6 כן ברמב"ם (פרק ח, הלכה א) דפוסים הראשונים ובכתביהיד. בדפוסים המאוחרים: שכר עמלו ומזונו. 7 בדפוסים המאוחרים: להעלות לו שכר עמלו ומזונו בכל יום כפועל בטל.

8 צ"ל: והאליה. 9 צ"ל: השדות. 10 צ"ל: השכר.

11 כן ברמב"ם (שם הלכה ג) כתבייד תימניים. ברמב"ם שלפנינו חסרה תיבה זו.

והסייח אין עושין כלום ויש בו עסק. מיד¹² שם בהמות חייב להטפל, באתונות י"ח חדש, ובגודרות, והן הצאן והבקר, כ"ד חדש. ואם בא לחלוק בתוך זמן זה חבירו מעכב עליו, שנשתתפו סתם. שאינו דומה טפילה של שנה ראשונה שהיא מרובה והריוח מועט, שאינה משתמנת בתחילה רק בקושי, לטפילה של אונס¹³ אחרת שהוא מועט והרווח מרובה, שהרי היא משתמנת הרבה ומוספת בכל יום, לפיכך [מעכב] עליו עד סוף שנה שנייה. (ו) ילדה בהמה השומה אצלו, הולד מכלל הריוח לאמצע. מקום שנהגו לגדל הולדות יגדלו ואחר כך ימכרו, מקום שנהגו שלא לגדל חייב מתעסק להטפל בולדות, בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום וחולקין. רצה להטפל בהן יותר על זמן זה, שם אותן בפני שלשה ביום שלשים וביום חמשים וכל שירותו אחר כך יטול המתעסק שלשה חלקים וחבירו רביע הריוח, שהרי יש לו חצי הולדות ומפני שנתעסק בחצי של חבירו נוטל חצי אותו החצי, הרי שלשה רבעין. ואם לא התנה בו בפני שלשה, הרי מחל והולדות ביניהן בשוה כמות שהן. מקום שנהגו לעלות שכר כתף למעות העסק מעלין ויהיה כל השכר שנוטל המתעסק בשכר שנושא על כתיפו מכלל שכר המעות. וכן אם דרכן להעלות שכר הבהמה מעלין. מקום שנהגו לעלות וולדות בשכר עמלו מעלין. וכל המתעסק או המשתתף סתם לא ישנה ממנהג המדינה.

ראובן שהיתה לו שדה והוריד שמעון לתוכה לזורעה ולהוציא עליה הוצאות ולמכור הפירות וכל היתר על ההוצאה יהיה ביניהן, בין שהתנו שיחלקו בשוה בין שהתנו שיטול ראובן יתר, בין שהיתה ההוצאה כולה משל ראובן בין שהיתה משל שמעון, בכל זה מותר ואין כאן אבק רבית. ושמעון המטפל בעבודת הארץ ובהוצאות ובמכירת הפירות נקרא עריס¹⁴. עריס אומר: למחצה ירדתי, ובעל השדה אומר: לשליש הורדתי, הולכין אחר מנהג המדינה וזה שטען שלא כמנהג עליו להביא ראיה. בעל שהוריד עריסין בנכסי אשתו וגרשה, אם היה הבעל עריס, הואיל ונסתלק בעל נסתלקו הן ואין להן מההוצאה רק שיעור השבח ובשבועה, ואם אין הבעל עריס על דעת הארץ¹⁵ ירדו ושמן להן כעריס.

אחין או שאר יורשין שלא חלקו ירושת מורישן, אלא כולם משתמשין בה ביחד, הרי הן כשותפין לכל דבר; אחד מהאחין או השותפין שנפל לאומנות המלך הריוח לאמצע, חלה אחד מהן ונתרפא ונתרפא מן האמצע. ואם חלה בפשיעה, כגון שהלך בשלג או בחמה בימות החום עד שחלה וכן כל כיוצא בזה, הרי זה מוציא משל עצמו.

פרק רביעי

כל השותפין והאריסין והפטורפין שמנו אותן בית דין על היתומין, והאשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית או שהושיבה בעלה חנונית, וכן בעל הבית², כל אחד מאלו נשבע

12 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 13 צ"ל: שנה.

14 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: אריס (וכן להלן). בכתבייד תימניים - כנוסח מחברנו. ועיין ערוך השלם, ערך עריס.

15 שם (הלכה ו) בדפוסים מאוחרים: על דעת מנהג הארץ. ראה הלכות גזילה ואבידה, פרק י, הלכה יב.

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרק ט. 2 צ"ל: וכן בן הבית.

מדבריהם בטענת ספק, שמא גזל חבירו במשא ובמתן או שמא לא דקדק בחשבון שביניהם. ותקנו חכמים שבועה זו, מפני שאלו מורין, שכל מה שיקחו מנכסי בעל מעות ראוי הוא להן, מפני שנושאים ונותנים וטורחין. לפיכך תקנו שבועה זו בטענת ספק, כדי שיעשו כל מעשיהן בצדק ואמונה. ואין כל אחד מאילו נשבע בטענת ספק עד שיחשוד המשביע אותו בשתי כסף שהן שתי מעין של כסף, חשדן בפחות מזה אין נשבעין. מכאן הורו רבתי המימו' ³, שאם מת השותף האחד אין היורש יכול להשביע שותפו של אביו בטענת שמא, שהרי לא יו(ו)דע הדבר שחשדו בו אביו בודאי כדי שיחשוד אותו זה היורש בשתי כסף. ויש שהורה, שמשביע אותו היורש בטענת שמא וכוזה ראוי לדון, שהרי היורשין משביעין האשה אפטרופא בחיי בעלה.

אע"פ שאין שם עדים שיש אריסין או שותפין, אלא הוא מודה מפי ⁴ ואומר: שותפו או אריסו או בן ביתו אני אבל לא גזלתי כלום ישבע בנקיטת חפץ, שאין אומרים מגו לפוטרו משבועה רק לפוטרו מממון.

בן הבית שיש לו להשביע בטענת ספק, זה הוא שמכניס פועליו ומכניס לו פירות, אבל אם בן בית שאינו נושא ונותן אלא נכנס ברגלו ויוצא בלבד, אינו יכול להשביעו מספק, וכן אפטרופא שמינהו אבי יתומים אין היתומין משביעין אותו בטענת ספק, וכן האשה שלא נעשית אפטרופא בחיי בעלה ולא נשאה ונתנה אחר קבורת בעלה אין משביעין אותה מספק ⁵. על זה שנשתמשה בו בין מיתה לקבורה, שאם אתה אומר תשבע על זה לא תמכור לקבורה.

המשלח ביד חבירו חפץ למוכרו או ששלח בידו מעות לקנות סחורה או פירות, אע"פ שלא נתן לו שכר על זה ואין לו חלק ולא הנאה בשליחות זו, הואיל ונשא ונתן בממון חבירו הרי כבן בית שלו להשביעו מספק שלא גזלו כלום בעת שיביא לו הסחורה שקנה או מקצתה או המעות שמכר לו בהן.

השותפין שנושאים ונותנים ביחד, או שהיה האחד נושא ונותן ומפקיד סחורה או מקצתה עם השני בלא משקל ומניין ומדה, הרי שניהן נכנסין לספק ויש לכל אחד מהן להשביע חבירו שבועת השותפין, אבל אם היה האחד הוא שנושא ונותן והשני לא נתעסק עמו כלל אין נשבע אלא זה שנשא ונתן. חלקו השותפין, האריסין, ונתגרשה האשה, ונפרד בן הבית מעליו והביא לו השליח סחורה שקנה לו או מעות שמכר לו בהן ושתק והלכו להן ולא תבען מיד, לא יכול לחזור ולהשביעו בטענת ספק, אבל אם היתה לו טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה. וכן אם נתחייב לו שבועה אחר זמן, בין של תורה בין של דבריהם, כגון שעשה לו שותף או בן בית פעם אחרת, יכול לגלגל עליו: שלא גזלתי בשותפות זו שבינינו ולא כשהיתה שותפי או בן בית או אפטרופי בראשונה. וכן כל כיוצא בזה.

שותפין שחלקו ונשאר להם חובות אצל אחרים אין יכולין להשביע זה את זה מספק, שהרי חלקו, והחוב שנשאר דבר ידוע הוא כל מה שיפרעו יקח זה חלקו וזה חלקו מן החוב. וכן אם נשאר מעות בכיס וכבר ידעו אותן ועדיין לא נטל כל אחד

3 רמב"ם שם, הלכה ג. 4 צ"ל: מפי עצמו.

5 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): וכן אם נשאה ונתנה בין מיתה וקבורה אין משביעין.

ואחד חלקו אין משביעין זה את זה, שהמעות כחלוקין הן. וכן אם עשו חשבון כל השותפות⁶ ונשאר לאחד מהן אצל חבירו דבר קצוב וידוע, שאע"פ שעדיין לא נטלו, הרי חלקו. אבל אם נשאר ביניהן כל שהו מן הפירות ועדיין לא חלקו אותו ולא ידעו משקלו, או שנשאר ביניהן מן השותפות שלא עשו בו חשבון ולא ידע באחד מהן כמה חלקו המגיע, הרי שותפות קיימת עדיין ומשביעין זה את זה. מי שתבע חבירו אחר חלוקה לא יכול להשביעו רק על ידי גלגול, אבל יש לו להחרים סתם על מי שגזלו כלום כשהיה שותפו או אריסו או בן ביתו ולא יודה במה שגזל. השיב ר"ת⁸ בתשו', שמלוה חבירו למחצית שכר לא יכול להשביע בשמא, שאינו מורה היתר לעצמו, שהרי נוטל כל שכר טרחו.

פרק חמישי¹

שותף שטען על חבירו שכך היה תנאי בינינו וחבירו אומר: לא היה תנאי זה מעולם, או שטען שהקנן שלי היה כך וכך וחבירו אומר: היה פחות מזה, או טען: כבר נתתי לך מן השותפות, והלה אומר: לא לקחתי, או שטען שסחורה זו שלי והלה אומר: משל שותפות, וכל בטענות אילו, הרשות ביד². אם רצה שלא ישביע השותף שבועת השותפין וישביעו היסט על הטענה שכופר בה ואומר לא היו דברים מעולם, הרי זה משביע, ואם רצה מגלגל עליו כל אלו הדברים בשבועת השותפין ומשביע בטענת ספק שלא גזלתי כלום כל ימי השותפות ושהיה בינינו תנאי כך וכך ושזו הסחורה שלך ושנתת לי כך וכך. וכל כיוצא בזה.

התובע שותפו להשביעו שבועת השותפין, הנשבע³ אומר: כבר חלקנו ולא נשאר לך אצלי כלום, ותובע אומר: עדיין לא חלקנו ולא עשינו חשבון, או שאמר התובע: חלקנו על מנת שנשביע⁴ אותך שבועת השותפות בכל עת שנרצה⁵, ועדיין לא נשבעת ואתה מדחני מיום ליום, (ו)לא יכול להשביעו בטענת ספק, אפילו אמר התובע: כך חלקנו ונשאר לך אצלי וזה הנשאר אינו אלא חוב שזקפתו עלי, פקדון הנחתו אצלי, אע"פ שיש עדים שהיה שותפו לא יכול להשביעו⁶ היסט שכבר חלקו או שלא נשתתפו מעולם, ואפילו על הגלגול, לפי שאין משביעין היסט ולא מגלגלין אלא אם טענה שאם יודה בה יהיה חייב לשלם ממון, אלא⁷ דבר שאפילו יודה בו אינו חייב אלא שבועה, אינו נשבע עליו ואפילו על ידי גלגול. וכן הורו כל הגאונים⁸. ואומר ר"י⁹, שאין מגלגלין בטענת ספק רק בדבר הדומה [קצת אמת], כגון אריסין ושותפין.

6 לפנינו (שם הלכה ח): כל השותפין. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 7 צ"ל: כל אחד.

8 ספר הישר, מהדורת ווין תקע"א, סי' תרח—חרט (דף ע, א), מובא בסמ"ג, עשין פב, ובתוספות, שבועות מח, ב ד"ה דמורי.

1 רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, פרק י; סמ"ג, עשין פב. 2 צ"ל: ביד התובע בשבועה.

3 צ"ל: הנתבע. 4 צ"ל: שאשביע. 5 צ"ל: שארצה.

6 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ב): בטענת ספק ואינו יכול להשביעו. 7 צ"ל: אבל.

8 ברמב"ם (שם): וכזה הורו הגאונים בעלי הוראה.

9 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם ובתוספות, קדושין כח, א ד"ה נאמרה.

הלכות שותפות

טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך, וזה אומר: כבר חלקנו ולא נשאר לך אצלי כלום, או לא היית שותפי מעולם, הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו בידו כלום ומגלגל עליו: שלא גזלתני כלום מעולם, ולא מגלגל עליו שלא היית שותפי או שכבר ח(ו)לקנו מן הטעם שבארנו. טען שעדיין שותפין אנחנו ויש לי להשביעך בטענת ספק והלה אומר: לא נשתתפנו מעולם, והביא התובע עדים שהיה שותפו וחזר הנתבע אחר כך ואמר חלקנו, אין שומעין לו, שהרי הוחזק כפרן לשבועה זו וישבע שבועת השותפין. וכן כל כיוצא בזה.

ראובן שהטיל בכיס ארבע מאות דינר והטיל שמעון מאתים ונשתתפו ונשאו ונתנו בידה¹⁰, והרי הממון כולו ביד ראובן, וטען ראובן שפחת כל הקרן חמש מאות דינרין, אין אומרים ישבע ראובן שבועת השותפין שפיחתו כך וישלם שמעון חמשים מביתו, אלא ישבע ראובן שבועת שותפין וילך במנה שבידו בלבד ולא ישלם שמעון כלום. טען ראובן ששמעון ידע בודאי בפחת שפחתו, יגלגל על שמעון שאינו יודע בודאי סכום הפחת הזה, ואם לא עסק שמעון בשותפות זו כלל, ישבע שמעון היסת שלא יודע בודאי בזה ההפסד ויפטור. ולא עוד אלא אם היה זה המנה הנשאר ביד שמעון חולקין אותו בשווה, שאין השותף מן הנשבעין ונוטלין כדי שישיביעו ויטול מה שביד חבירו, אלא נשבע ונפטור או נוטל מדבר שהוא תחת ידו. וכתב המימוני¹¹, שטוב להזהר בדין זה שכבר טעו בעלי הוראה.

טען שמעון שיש ללוי עליו חוב בזה השותפות מנה, אם היה בידו כדי החוב והיה יכול ליתנו ללוי נאמן, ונותנין החוב ואחר כך מחשבין, ואם אין בידו ליתן אינו נאמן¹² מיד ראובן או מן הסחורה הידועה לשותפות, שמין¹³ קנוניא הן עושין שמעון ולוי על נכסי¹⁴, ואפילו היתה מלוה בשטר אין ראובן חייב לשלם ממנו כלום. אבל אם טען שמעון שראובן יודע בודאי שזה החוב שעלי אחריות¹⁵ השותפות הוא והחוב אצלנו הוא, ישבע ראובן היסת או על ידי גלגול שאינו יודע שחוב זה אצלנו וישלם שמעון החוב משלו. וכן אם יצא שטר חוב על לוי בשם שמעון במאה דינרין [מ]מון השותפות (במאה דינר) ואמר שמעון: גפרעתי והחזרתי לכיס, או שאמר שמעון: קבעת לי זמן לשנה או לשתיים, אינו נאמן, שמא קנוניא הוא עושה על נכסי ראובן. וכך דנין בזה דין: לוי נפטר בהודאת שמעון, ואם לא הביא שמעון ראיה ישלם מביתו ויתבע לוי בתוך¹⁶ זמן שאמר, וכן כל כיוצא בזה.

כל דברים אלה מפרק זה מתשובת הגאונים.

המיימוני ז"ל חיבר בכאן הלכות עבדים, אבל לא רציתי לחברו בכאן, שלא להפסיק בדינים שבין אדם לחבירו בדברים אחרים וחברתים אחר הלכות המלך ומלחמותיו בעבור שאין נוהגין עתה בזמן הזה.

10 צ"ל: ביחד. 11 רמב"ם שם הלכה ה. 12 צ"ל: אינו נאמן להוציא.

13 ברמב"ם (שם הלכה ו): שמא. 14 צ"ל: על נכסי ראובן.

15 ברמב"ם (שם): מחמת. 16 שם: בטוין.

ארבעה שומרים הן: שומר חנם ושכר, שוכר ושואל. שומר חנם שנגנב פקדונו או אבד, וכל שכן נאנס, כגון שמתה אם הפקדון בהמה, או שנשבית, נשבע ששמר כדרך השומרים ופטור, שנאמר: ² וגנב מבית האיש... ונקרב בעל הבית אל האלהים. שואל ושוכר אפרשם בהלכותם. ודין שוכר הוא כשומר השכר. שומר שכר ושוכר אם נגנב או נאבד הפקדון משלמין, ואם נאנס, כגון שהיתה בהמה ונשברה או מתה או נשבית או נטרפה או טבעה בים או נלקח בלסטים מזויין, נשבעים שנאנס כך ופטורין, שנאמר: ³ ומת או נשבר או נשבת אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם.

כל השומרים אם שאלו או שכרו בעל הפקדון עם הפקדון, אפילו אבד הפקדון מחמת הפשיעה פטורים, שנאמר: ⁴ אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו. בד"א כששאלו או שכרו מהבעלים ⁵ בעת שנטלו החפץ, אע"פ שאין הבעלים שם עמו בעת הגניבה או בעת האונס, אבל אם נטלו) החפץ ונעשה עליו שומרים) חנם או שכר או שוכר או שואל ⁶, אע"פ שהיו הבעלים עומדים שם בעת שנאנס הדבר השמור, ישלמו, שנאמר: ⁷ בעליו אין עמו שלם ישלם. זה הכלל: היה המפקיד עמו בשעת שאלה, אע"פ שאינו בעת הגנבה והמתה, פטור, לא היה עמו בשעת שאלה, אע"פ שהיה עמו בעת המתה, חייב. כל השומרים שפשעו בתחלתן אע"פ שנאנס בסופן חייב.

אין השואל והשוכר רשאים להשאיל ולהשכיר, אפילו שאלו ושכרו ספר תורה שהקורא בו עושה מצוה, לא ישאילנו ולא ישכירנו לאחר, שיאמר לו : אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר. שומר שעבר ומסר לשומר שני, אם יש עדים ששמרה השומר השני כדרך השומרים ונאנס, השומר הראשון פטור, אין שם עדים חייב השומר הראשון לשלם לבעלים, מפני שמסר לשומר אחר ויעשה דין עם השומר שני. אפילו היה הראשון שומר חנם ומסר לשומר שכר חייב, שהרי יש לבעל החפץ לומר : אתה נאמן אצלי בשבועה ולא הוא. לפיכך אם היה דרך הבעלים להפקיד תמיד דבר זה אצל השומר השני הוי השומר הראשון פטור לשלם, שהרי יכול לומר לבעלים : זה הדבר שהפקדתי אצלו, אמש הייתם מפקיד[ים] אותו אצל זה שהפקדתיו, והוא שלא ימעט שמירתו, כגון שאם הופקד בשכר והפקיד לשני בחנם, או שהיה שאל בידו, שחייב על הכל, והפקיד לשני בשכר, שפטור מאונסין, הרי מיעט השמירה ופושע הוא ומשלם, אע"פ ששאל או ששכר בבעלים, ואם הביא השומר שני ראיה שיפטר בה שומר ראשון כדין שמירתו, כגון שומר שכר שנתן בהמות הפקדון לשומר חנם והביא שני ראיה שמתה בדרכה, השומר הראשון פטור. וכל כיוצא בזה.

שומר שמסר לשומר שנוספה שמירתו, כגון השוכר פרה והשאילה ומתה בדרכה ביד השואל, הואיל והשואל חייב בכלל — ישלם (ויחזרו דמי פרה והשאילה ומתה בדרכה

7 שם שם, יג.

ביד השואל הואיל והשואל חייב בכלן (שלם) ויחזרו דמי פרה לבעליה, שאין זה
השוכר עושה סחורה בפרת חבירו. וכל כיוצא בזה. נפקד ששלח פקדונו ביד אחר
לבעליו, כיון שהשומר ראשון חייב באחריותו עד שיגיע ליד הבעלים, אם בא לחזור
ולהחזיר הפקדון מיד השומר יחזיר, ואם הוחזק השומר הראשון כפרן לא יכול להחזיר.
אע"פ שהפקדון עוד באחריות הראשון.

שומר חנם של עבדים ושטרות וקרקעות והקדשות ונכסי גוים אינו נשבע, ונושא
שכר או שוכר שלהם לא ישלם. ואם קנו מידן — אינו⁸ חייב באחריותו, שנאמר⁹ :
כי יתן איש אל רעהו, פרט להקדש וגוי, כסף או בהמה¹⁰, פרט לקרקעות שהוקשו¹¹
להן ושטרות שאין גופן ממון. ותקנו חכמים לישבע על ההקדשות כעין של תורה, שלא
יזלו בהקדשות. ונראה למי¹², שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן חייב לשלם,
שכל הפושע מזיק. ואין הפרש בין למזיק מטלטלין למזיק קרקע, ולא פטרם הכתוב
רק מגניבה ואבידה לשומר חנם מלישבע. ולשומר שכר מלשלם. והורו רבותיו, שהמתנה
לחבירו לחפור ולזמור כרמו משלו וקבלה ממנו באריסות או בחנם, ופשע ולא עשה
חייב כמ' שהפסיד בידים. אבל רבי צרפת הקדמונים¹³ פסקו, שכמו ששומר שכר פטור
בקרקע והקדש וכיוצא בהן בחיוב שלו, כך שומר חנם פטור בחיוב שלו וזה אפילו
בפשעה.

ענבים העומדים ליבצר כקרקע הוו בדין השומרין, הואיל ומחוברין. הפקיד הקדש
ואחר¹⁴ פדהו והרי הוא חולין כשנטלו מיד השומר, או שהשאילו חולין ואחר¹⁴ הקדיש
והוא ביד השואל, וגוי שהפקיד ואחר נתגיר, אין בהן דין שומרים עד שתהא תחלתו
וסופו נכסי הדיוט ישראל¹⁵.

אשה הנפקדת או המפקדת דינה כאיש. קטן שהפקיד או השאיל לגדול, הגדול נשבע
שבועת שומרים לקטן. והורו רבותי המימו' ז"ל¹⁶, שאין זה נשבע על טענת קטן,
שכל השומרין שבועתם שמא היא.

צריך משיכה בשומרין, שהאומר: שמר לי זה, ואמר: הנח לפני, הוי שומר חנם.
אמר לו: הנח לפניך, או הנח סתם, או הרי הבית לפניך, אינו שומר חנם ולא שומר
שכר ולא חייב שבועה כלל, אבל מחרים מי שלקח פקדונו ולא יחזיר לבעליו. וכן
כל כיוצא בזה. נפקד או שואל ושוכר שהודה שהוא שומר נשבע שבועת שומרים כמ'
שהיה שומר בעדים, ואין אומרים מגו לפוטרו משבועה רק לפוטרו מלשלם. שבועת
שומרים היא אפילו על שוה פרוטה ואין צריך הודאה במקצת.

פרק שני

מתנה שומר חנם ליפטר משבועה ושואל ליפטר מלשלם. וכן מתנה בעל החפץ לשומר
חנם ושכר להיות כשואל, שכל תנאי שבממון או שבועת ממון קיים ואין צריך קניין

3 יש למחוק חיבה זו. 9 שם שם, ה, ט. 10 צ"ל: כסף או כלים ... וכל בהמה.

11 צ"ל: זעבדים שהוקשו. 12 רמב"ם פרק ב, הלכה ג.

13 מובאים בסמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא מציעא נז, ב ד"ה שומר חנם.

14 ואחר כך. 15 צ"ל: ונכסי ישראל. 16 רמב"ם שם, הלכה ז.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרקים ב—ג: סמ"ג, עשין פט.

ועדים. טען זה שהיה שם תנאי ושומר אומר שלא היה שם תנאי, אגב גלגול שבועת השומרים שישבע ישבע שלא היה שם תנאי. טען שהפקידו, וזה אומר: אמרתי הנח לפניך ולא נעשיתי שומר, נשבע היסת שלא קבלו וכולל בשבועתו שלא שלח בו יד ולא אבדו בידים ולא בגרמא. זה אומר: הפקדתיך או השאלתיך, וזה אומר: לא היו דברים מעולם, או כן היה והחזרתי לך, נשבע השומר היסת ופטור, אבל אם הפקידו בשטר נשבע בנקיטת חפץ כאלו הפקידו בעדים², ויאמן במגו דאי בעי אמר גגנב לשומר חנם, ונאנס לשומר שכר, ומתה מחמת מלאכה לשואל. ואם אין השומר יכול לטעון נאנס ונגנב אינו נאמן לומר החזרתי וישבע בעל השטר בנקיטת חפץ שלא החזיר לו וישלם. וכן פס' ר"ת³, ואין מי שנשבע בנקיטת חפץ במגו רק שומר שיש עליו שטר בלבד, אבל כל שאר גשבעין בדין, נשבעין היסת במגו.

שומר שטען שנאנס אונס גדול, כשבורה או מתה, במקום דשכיחי עדים יביא עדים מטענתו⁴ ויפטר אף משבועה. ואם לא יביא ישלם, כעובדא דמתוזא⁵, ולא יפטר בשבועה. אבל טען שנאנס במקום דלא שכיחי עדים ישבע שנאנס ויפטר, ואם הביא ראייה שלא פשע פטור אף משבועה, שנאמר⁶: אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם, הא יש רואה יביא עדים ולא ישבע.

המעביר חבית ממקום למקום⁷ ונשברה, אע"פ שמן התורה ישלם שאין זה אונס גדול והוי כגניבה ואבידה שהוא חייב בהן, מכל מקום תקנו שישבע שלא פשע ויפטר, שאם לא כן אין לך מעביר חבית לחבירו. ועוד תקנו, שאם נשאו שנים חבית במוט ונשברה משלמין חצי דמיה, הואיל ומשאווי זה גדול לגבי אחד וקל לגבי שנים הוי כאונס ואינו אונס ומשלמין מחצה אם יש עדים שלא פשעו בה. נשברה במקום שאין עדים מצויין גשבעין שלא שברוה בפשיעה ומשלמין חצי דמיה, שהרי לא היה לכל אחד להעביר אלא משווי שיכול להעבירו בפני עצמו. מכאן ראייה, שהמעביר חבית גדול שאין דרך כל הסבלים להעבירה ושברה פשע, ואם נשברה מידו⁸ ישלם הכל.

סבל ששיבר חבית יין לחנווני ונתחייב לשלם והרי שוה ביום השוק חמשה וביום אחר ארבעה⁹ חייב להחזיר חבית של יין¹⁰ או ישלם ארבעה. והוא שלא היה לו יין למכור ביום השוק¹¹. ומנכין לו בכל זמן טורח שיהיה טורח במכירתה ופגם הנקב שהיה נוקב החבית, וכן כל כיוצא בזה.

רועה שבאו זאבים וטרפו צאנו, זאב אחד אין זה אונס אפילו בשעת משלחת זאבים,

2 הדברים תמוהים, הרי אמרו בשבועות (מה, ב): המפקיד אצל חבירו בעדים אינו צריך להחזיר לו בעדים, ואם טען החזרתי נאמן. וכנראה שהדברים נשתבשו ונסתרכו וצ"ל: נשבע השומר היסת ופטור אפילו הפקידו בעדים, אבל אם הפקידו בשטר נשבע בנקיטת חפץ, ראה סמ"ג שם.

3 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, שבועות מה, ב ד"ה בשטר. והשווה תוספות, בבא בתרא ע, ב ד"ה סוף. 4 צ"ל: לטענתו. 5 בבא מציעא פג, א.

6 שמות כב, ט. 7 בשכר. 8 צ"ל: בידו.

9 צ"ל: ביום השוק ארבעה וביום אחר שלשה (ראה להלן). וכן הוא ברמב"ם (פרק ג, הלכה ג).

10 אם החזירו ביום השוק. 11 ברמב"ם (שם) נוסף: אבל אם היה לו יין מחזירין לו שלשה. החזירו לו בשאר הימים מחזירין לו שלשה.

ואם היו שני זאבים הרי זה אונס¹² אבל¹³ באו משתי רוחות, היו יתר על שנים הרי זה אונס. לסטים מזויין הוי אונס ואפילו היה הרועה מזויין, שאין הרועה מוסר עצמו לליסטים¹⁴. רועה שמצא גנב והתחיל להתגרות ולהראות שאינו חושש ממנו, ואמר לו: הרי אנו במקום פלוני כך וכך רועים¹⁵, בכך וכך כלי מלחמה, ובא אותו הלסטים ונצחו ולקח מהן, הרועה חייב שפשע בהתגרותו בו, כאלו הול[ין]ך הבהמה למקום גדודי חיות ולסטים¹⁶.

רועה שהיה יכול להציל הטריפה או השבויה ברועים אחרים ובמקלות ולא עשה כן חייב בין שומר חנם בין שומר שכר, אלא ששומר חנם קורא רועים ומביא מקלות בחנם ואם לא מצא פטור, אבל שומר שכר חייב לשכור הרועים והמקלות כדי דמי בהמה להציל. אע"פ שבדמים אלו יכול לקנות בהמה או מת¹⁷ טורח הוא לחזור ולקנות. וגם נוח לו באותה בהמה שכבר הורגל בה ולמודה במנהג ביתו. וחזור ולקח שכרו מבעל הבית. ואם לא עשה כן והיה לו לשכור ולא שכר הוי פושע וחייב. רועה שטען שהצילתי על ידי הרועים כרועים¹⁸ נשבע ונוטל מה שטען, ואינו יכול אלא עד כדי דמיהן ויכול לומר¹⁹ נטרפה. וישבע בנקיטת חפץ כדין כל הנשבעין ונוטלין.

רועה שהגיה עדרו ובא לעיר, בין בעת שדרך הרועים להכנס ובין בעת שאין דרכן להכנס, ובאו זאבים וטרפו, ארי ודרס, אין אומרים: אילו היה שם אינו²⁰ מציל, אלא אומדין אותו אם היה יכול להציל אפילו²¹ על ידי רועים ומקלות חייב, ואם לאו פטור. מתה הבהמה או נהרגה²² הוי אונס והרועה פטור, סגפה ומתה אינו אונס. תקפתו ועלתה לראשי צוקין ותקפתו ונפלה הוי אונס, [ה]עלה לראשי צוקין או שעלתה מאליה והוא יכול למונעה ולא מנעה, אע"פ שתקפתו ונפלה ומתה או נשברה חייב, שכל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב. וכן רועה שהעביר הבהמות על הגשר ודחפה אחת מהן לחברתה ונפלה לשבלת הנהר חייב, שהיה לו להעבירה אחת²³. שאין השומר נוטל שכר אלא לשומרה שמירה מעולה, והואיל ופשע בה בתחילה והעבירן כאחת אע"פ שנאנס בסוף בשעת הנפילה חייב.

פשע בה ויצאה לאגם ומתה כדרכה פטור, שאין יציאתה גרמא לה שתבא לידי אונס זה, והואיל וכדרכה מתה מה לי בבית שומר מה לי באגם. אבל גנבה גנב מן האגם ומתה כדרכה בבית הגנב, השומר חייב אע"פ שהוא שומר²⁴ ואפילו לא מתה אסורה²⁵ ביד הגנב ויציאתה גרמה לה להגנב. וכן כל כיוצא בזה.

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ד): שני כלבים אינן אונס. 13 צ"ל: אפילו. 14 שם: כלסטים.

15 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה ה): וכך וכך רועים אנחנו.

16 ברמב"ם (שם): הרועה חייב שאחד המילין את הבהמה למקום גדודי חיה וליסטים או מביא את הלסטים בהתגרותו למקום הבהמה (בכתביידי אוטספורד 569 וששון 1043 נוסף: חייב).

בסמ"ג כדברי מחברנו. 17 צ"ל על-פי הסמ"ג: אחרת. 18 צ"ל: בשכר.

19 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): שאינו יכול לטעון אלא עד כדי דמיהן ויכול היה לומר. 20 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה ח): היה.

21 ברמב"ם (שם) שלפנינו חסרה חיבה זו. בכתביידיד כנוסח מחברנו.

22 צ"ל: מתה הבהמה כדרכה. 23 צ"ל: להעבירן אחת אחת.

24 צ"ל: שומר חנם. 25 צ"ל: אבדה.

פרק שלישי

שומר חנם נשבע ונפטר על גניבה ואבידה, שנאמר ²: וגנב מבית האיש, ונאמר ³: ונקרב בעל הבית אל האלהים. ומגלגלין עליו ביתר ⁴ שבועה: שלא פשעתי בה אלא שמרתי כדרך השומרים ולא שלחתי בו יד ואחר כך נגנב, שאם שלח יד בפקדון ואחר כך נגנב חייב, והוא הדין שאם נאנס אחרי כן, אפילו אונס גדול כשבורה ושבוייה, כיון ששלח יד תחלה חייב. ופי' ⁵ שלא שלחתי בה יד ר"ל: אף לעשות מלאכה בשעה שנאנסה, שאם לא נאנסה עד לאחר שהחזיר חזר דינו להיות כבתחלה לר' ישמעאל פרק המפקיד ⁶, וכוותיה קיימא לן. ור"ת ⁷ פי': שלא שלחתי, שלא אכלתיה. ומשביעין אותה שבועה מפני בכלל ⁸ שבועת פשיעות ⁹. והשבועה שלישית שאינה ברשותו. דרך השומרים לפי הפקדון. יש פקדון שדרך להניחו בשער ¹⁰, כגון הקורות והאבנים ¹¹. ויש שדרכו להניח בתיבה או במגדל ונועל עליו, כגון בגד משי וגלי ¹² זהב וכיוצא בהן.

שומר שהניח פקדונו במקום שאין ראוי לו ונגנב או אבד משם, אפילו נאנס שם, שנפלה דליקה ונשרף כל הבית, פושע וחייב לשלם. אע"פ שהניח פקדון עם שלו, אם ראוי לשמירה קבל הר"ם מקוצי ¹³, כגון בכפה של אבנים שמשתמר מגנבים ומהדליקה — פטור. אין ראוי לשמירה חייב. בשלו הוא רשאי אבל לא בשל אחרים. כספים ודיגריין אין להם שמירה רק שיטמנם בקרקע ויתן עליהן טפח עפר או יטמנם בכותל בטפח הסמוך לקורה, אבל לא באמצע הכותל שמא יחפרו שם גנבים (ויחפרו) [ויגנבו]. ואפילו נעל עליהן כראוי בתיבה או הניחם במקום שאדם מכירו או ¹⁴ מרגיש בו הוי פושע וחייב לשלם. והורה המימ' ¹⁵ וקצת הגאונים ¹⁶ הוא הדין לכל דבר שמשאו קל ואין הקרקע מאבדו, כגון לשונות של כסף וכל שכן של זהב ואבנים טובות, שאין להן שמירה רק בקרקע.

המפקיד כספים ערב שבת בין השמשות אין חייב לטרוח לקברן עד מוצאי שבת, ואם נתאחר למוצאי שבת לקברם ולא קברם ונגנבו או אבדו או אפילו נאנסו חייב. אם תלמיד חכם הוא הנפקד — אינו חייב ¹⁷ עד שישאה לקוברם לאחר שהבדיל. המפקיד כספים בדרך יוליכן הנפקד לביתו ויטמנם כראוי. ואם קברן בדרך ¹⁸,

1 רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון, פרקים ד—ה; סמ"ג, עשין פח. 2 שמות כב, ז.

3 שם שם, ז. 4 צ"ל: בתוך. 5 סמ"ג, שם. 6 בבא מציעא מ, ב.

7 מובא בסמ"ג ובתוספות, בבא מציעא ז, א ד"ה שבועה. 8 צ"ל: שאינה בכלל.

9 צ"ל: פשיעה. 10 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ב): בבית שער.

11 שם גוסף: "ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בחצר... ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית כגון שמלה וטלית". ואולי נשמט כאן על-ידי הדומות "ויש — ויש". 12 צ"ל: וכל.

13 סמ"ג שם. 14 צ"ל: במקום שאין אדם מכירו ולא. 15 רמב"ם שם, הלכה ד.

16 שם: הורו מקצת המבינים. בטור חשן משפט, סי' רצא: כתב הרמב"ם הורו מקצת הגאונים.

17 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: ואם תלמיד חכם הוא אינו חייב. ולפני הראב"ד היתה הנוסחא: ואם ת"ח הוא המפקיד. עיין מגיד משנה שם.

18 שם (הלכה ו): הפקיד אצל חבירו כספים בדרך להוליכם לביתו או ששלח עמו מעות... צריכין שיהיו צוררים... או קשורים כראוי על בטנו... עד שיגיע לביתו ויקברם כראוי ואם לא קשרם בדרך הזאת.

אפילו נאנס חייב לשלם, שהרי תחלתו בפשיעה הוא. מעשה באחד שהפקיד מעות אצל חבירו והניחן במחיצה של קנים וטמונים בעובי המחיצה ונגנבו, ואמרו חכמים: אע"פ שזו שמירה מעולה לפני גניבה אינה מעולה לגבי האש, וכיון שלא טמנם בקרקע או בכותל בניין פושע הוא בתחלתו, ואע"פ שסופו ¹⁹ חייב. וכן כל כיוצא בזה.

המפקיד לחבירו כלים או מעות ואמר לו: תן לי פקדוני, ואמר לו השומר: איני יודע אנה הנחתי פקדון זה או באיזה מקום קברתי הכספים, המתן לי עד שאבקשהו ואחזור לך, הוי פושע וחייב לשלם מיד.

כל המפקיד על דעת אשתו ובניו ובנותיו ²⁰ הגדולים הוא מפקיד, אבל אם מסרם לבניו או לבנותיו ²⁰ הקטנים או לעבדיו, אפילו גדולים, או אל אחד מקרוביו שאין שריון עמו בבית ואין סמוכין על שלחנו, וכל שכן אם מסרם לאחר, הוי פושע וחייב לשלם. אבל אם הביא השומר השני ראייה שלא פשע בה פטור. מעשה באחד שהפקיד מעות לחברו, נתנו השומר לאמו והחביאתו ולא טמנתו ונגנבו, ואמרו חכמים: אין השומר חייב לשלם מפני שנתנן לאמו, שכל המפקיד על דעת בני ביתו הוא מפקיד. אע"פ שלא אמר לה(ן): פקדון הם, יש לו לטעון: כל שכן שהיא נזהרת בהן אם היתה סבורה שהן שלו. וכן אין אמו חייבת לשלם, שהרי לא אמר לה שהן פקדון, ואמרו חכמים: ישבע השומר שאותן מעות עצמן שנתנן לאמו, ותשבע האם שהחביאן ונגנבו ויפטרו. וכן כל כיוצא בזה. ואו' ר"ת ²¹ בדין זה: שאם פשעו בני ביתו ואין להם מה לשלם, שחייב בעל הבית לשלם, שאם לא כן, כל אדם שיפקיד פקדון יקחו אותן בני ביתו ויאכלוהו ויפטרו. ומאותו מעשה ראייה, ששומר שמסר פקדונו לאשתו או לבניו והודיען שהן פקדון ולא שמרו כדרך שומרין, שהן חייבים לשלם לבעל הפקדון ובעל הבית פטור, שכל המפקיד על דעת אשתו ובניו ובני ביתו הגדולים הוא מפקיד. מעשה באחד שהפקיד כשות לחבירו והיה לשומר כשות אחרת ואמר לשמשו: השלך הכשות ²² לתוך השכר. והלך השמש והשליך הכשות ²³ של פקדון. ואמרו חכמים: השמש פטור, שהרי לא אמר מזה השלך ²⁴ ולא משלי ²⁵ רק מה שנהגה בה. לפיכך אם נעשה השכר חומץ פטור לשלם, בין כך ובין כך חייב השומר שבועה שכך ארע. וכן כל כיוצא בזה.

מי שהפקיד ²⁶ מעות עניים או של פדיון שבויים ופשע בהן ונגנבו פטור, שכתוב ²⁷: לשומר, ולא לחלק לעניים. אפילו באו עליו גנבים וקדם והציל עצמו בממון שבויים פטור, אין לך פדיון גדול מזה. בד"א בשאין הממון מיוחד לעניים אלו, אבל אם הממון המופקד לעניים מקום זה או לשבויים אלה והרי הוא קצוץ להן הוי הממון שיש לו תובעין וישלם אם פשע, או ישבע שלא פשע אלא שימר כדרך כל השומרין. המפקיד לחבירו ממון או כלים חשובין ובאו עליו גנבים וקדם ונתן להם הפקדון להציל עצמו, אם היה אמוד שהוא בעל ממון חייב, שחזקתו שבגללו באו הגנבים

19 צ"ל: שסופו באונס. 20 שם (הלכה ח): ובני ביתו.

21 מובא בסמ"ג ובתוספות, בבא מציעא מב, ב ד"ה כל.

22 ברמב"ם (שם הלכה ט): מזה הכשות תשליך. 23 שם: מכשות.

24 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ומזה אל תשלך ודמה שהוא מראה מקום ואינו מקפיד על זה. וכן בעל הבית פטור, שהרי אמר לו מזה השלך.

25 צ"ל: משלם. 26 צ"ל: שהפקידו אצלו. 27 שמות כב, ו.

ונמצא זה הציל עצמו בממון חבירו, ואם אינו אמוד חזקתו שלא באו אלא לשמע²⁸ הפקדון פטור. וכן כל כיוצא בזה. המפקיד פירות או כלים ובאו גנבים וגטלים בפניו, ואלו היה צוות היו באים בני אדם ומצילין אותו, הואיל ולא צוות הוי פושע וחייב לשלם. וכן כל כיוצא בזה.

שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכל אחד משניהם אומר²⁹: איני יודע, ישבע כל אחד מהן שהפקיד מאתים, כדין כל הגשבע וגוטל, ויתן מאתים לזה ומאתים לזה, שהרי הוא פושע שהיה לו לכתוב כל אחד סימן על כיס שלו. לפיכך אם הביאו לו השנים כאחת השלש מאות³⁰ ובאו ותבעו וכל אחד אומר: המאתים שלי, נותן מאה לזה ומאה לזה והשאר יהא מונח³¹ עד עולם או עד שיודה לחבירו. שהרי אומר להם: כיון שראיתי שאין אתם מקפידין זה על זה והבאתם בכרך אחד, על כן לא הטרחתי לידע ולזכור תמיד מי בעל המאתים ומי בעל המנה.

מי שהפקידו אצלו שני כלים, אחד גדול ואחד קטן, וכל אחד אומר: אני הוא שהגדול שלי³², ישבע שנתן³³ ויתן הגדול לאחד מהן ודמי הגדול לשני וישאר לו הקטן. ואם הביאו בכרך אחד, נותן הקטן לאחד ודמי הקטן לשני והגדול³⁴ יהא מונח אצלו עד עולם או עד שיודה לו חבירו. וכן מי שתבעוהו שנים כאחד או אני בעל הפקדון והשומר אומר: אחד מכם ואיני יודע איזה הוא, ישלם לשניהם. וכן שנים שהפקידו שתי בהמות אצל רועה ומת האחד³⁵ מהם ואינו יודע של מי היתה ישלם (לו) לשניהם. ואם הופקדו בעדרו שלא מדעתו, מגיח הבהמה ביניהם ומסתלק ותהא מונחת עד שיודה האחד לחבירו או עד שירצו לחלקה.

פרק רביעי¹

המפקיד פירות לחבירו לא יערבב עם פירותיו, עבר ועירבן יחשוב כמה היה שוה הפקדון ויראה כמה חסר הכל ויחשוב החסרון הפקדון ויתן לו אחר שישבע. נסתפק מהן ולא ידע כמה נסתפק יוציא לו חסרונות: לחטין ולאורז קלוף ארבעה קבין ומחצה לכל כור, לשעורין ולדוחן תשעה קבין לכל כור, לכוסמין ולזרע פשתן בגבעולין ולאורז שאינו קלוף שלש סאין לכל כור. וכמדה הזאת לכל שנה ושנה. וזה כשמדד לו בימות הגורן והחזיר לו בימות הגורן, אבל אם מדד לו בימות הגורן והחזיר לו בימות הגשמים לא יוציא לו חסרונות, מפני שהן מותרות. וכן מוציא לו שתות לין, שלשת לוגין (ה)שמן למאה, לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע. ואם היה שמן מזוקק לא יוציא לו שמרים, ואם היו לו קנקנים ישנים לא יוציא לו בלע. הפקידו פירות שאין מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן הרי זה פושע. בעל

28 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ג): לשם.

29 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ד): אני הוא שהפקדתי המאתים, והשומר אומר. 30 שם: בכרך אחד.

31 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם) שלפנינו: יהיה מונח אצלו. בכתביד אוכספורד 569 חסרה התיבה "אצלו" וגוספה בגליון. ועיין לחם משנה שם.

32 והשומר אומר: איני יודע — רמב"ם (שם). 33 צ"ל: שניהם.

34 ברמב"ם (שם): והשאר. 35 צ"ל: ומתה אחת.

1 רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון, פרקים ה—ו: סמ"ג, עשין פח.

הפקדון אמר כך וכך היה, והשומר אומר איני יודע, יושלם בלא שבועה, שהרי חייב עצמו בתשלומין ואינו יודע כמה הוא חייב ונמצא מחוייב שבועה ולא יכול לישבע. וכן הורו רבותי המימו' ² ר' יוסי ³ הלוי ורבו. וכן כל שנתחייב לשלם ואמר: איני יודע כמה דמים אני חייב לשלם, ובעלים אומרים: יודעים אנו, כך וכך היה שוה, יושלם בלא שבועה, והוא שיטעננו דבר שהיו אמודין בו. ויש לשומר להחרים על מי שלקח ממנו יתר על הראוי לו. הפקיד אצלו כיס מלא זהובים ופשע בו, הבעלים אומרים: מאתים דינר היו בו, והשומר אומר: ודאי היו בו דינרים אבל איני יודע כמה, נמצא זה כטוען והודה לו במקצת, ואמר: השאר איני יודע, שהוא מחוייב שבועה ולא יכול לישבע ומשלם. אבל או' הר"ם הדרשן ⁴, דזה שבועה דרבנן ובשבועה דרבנן אינו אומ' מתוך שאינו יכול לישבע משלם.

מת אביו והגיה שק של צמר ⁵ והפקידו אצל חבירו ופשע בו, המפקיד אומר: איני יודע מה היה בו, שמא מרגליות היו בו, והשומר אומר: איני יודע כמה אני משלם, שמא זכוכית היה מלא, ישבע כתקנת חכמים שאינו ⁶ יודע בודאי שהיה בו יתר על שוה כך וכך וישלם מה שהודה לו. וכן כל כיוצא בזה. מעשה באחד שהפקיד אצל חבירו שק צרור ופשע בו, המפקיד אומר: זהובים ומרגליות הוא בו, ושומר אומר: שמא סיגים וחול היו בו, ואמרו חכמים: ישבע בעל הפקדון ויטול, והוא שיטעון דבר שהוא אמוד בו להפקיד ⁷ אצלו. ולמה נשבע בעל הפקדון, לפי שאין השומר מחוייב שבועה, שאפילו הודה ואמר: בכיס שהיה מלא סיגים, והמפקיד אומר: מרגליות היה מלא, השומר נשבע היסת ונפטר, כמו שטענו חטין והודה לו בשעורין. וכן כל כיוצא בזה.

שומר חנם שאמר: הריני משלם ואיני נשבע, אם היה פקדון דבר שמצוי בשוק לקנות כמוהו, כגון פירות או יריעות של צמר או של פשתן השוות בכל ענייני, או קורות שאין מצוידות וכל כיוצא בזה, משלם ואינו נשבע. ואם הפקדון בהמה או בגד מצוייר או כלי מתקן או דבר שאינו מוצא לקנות כמותו בשוק חוששין שמא עיניו נתן בה ומשביעין אותו בתקנת חכמים בנקיטת חפץ שאינה ברשותו ואחר כך משלם. והוא הדין לשאר השומרים, כגון שואל שאמר: מתה או נגנבה, ושומר שכר שאמר: נגנבה או אבדה, אע"פ שהן חייבין לשלם משביעין אותן שבועה שאינה ברשותן ואחר כך משלמין דמי בהמה או החפץ, שאנו חוששין שמא עיניו נתן בה. ואם אמרו הבעלים: יתר מזה היה שוה כולל בשבועתו שאינו שוה אלא כך וכך. נמצא כל שומר שנשבע שבועת השומרים כולל בשבועתו שלשה דברים, ששמר כדרך השומרים ושאינעו כך וכך והרי אינה ברשותו ושלא שלח בו יד קודם שאירע המאורע הפוטר אותו. ואם לא ⁸ רצה לשלם נשבע שאינה ברשותו וכולל בשבועתו שכך וכך היה ⁹.

2 רמב"ם, פרק ה, הלכה ו. 3 צ"ל: יוסף.

4 ר' משה מקוצי. סמ"ג שם. ועל כנוי זה לסמ"ג ראה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 385.

5 ברמב"ם (שם הלכה ז): שק צרור. ובמעשה המובא להלן, שמקורו ירושלמי בבא קמא, פרק ו, הלכה ז, גרס גם מחברנו סהרמכ"ם: שק צרור. אמנם בסמ"ג, המביא רק את המעשה, גרס: שק צמר.

6 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ברשותו ויכלול בשבועתו שאינו.

7 שם: שהוא אמוד בו או אמוד להפקידו.

8 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 9 צ"ל: היה שוה.

יכול השומר להתנות שלא ישמור כדרך השומרים, אך מעות אלו שתפקידני בוית בייתי אני מניחם. וכל כיוצא בזה. טען השומר שתנאי היה ובעל הפקדון אלא¹⁰ היה שם תנאי שלא הפקיד בעדים¹¹, מתוך שיכול לומר: שמרתי כדרך שומרים וגאנסתי, נאמן לומר שהיה תנאי ביניהן. לפיכך ישבע שלא שלח בו יד ושאינה ברשותו ושהיה ביניהם תנאי.

שומר חנם שהביא ראיה שלא פשע פטור משבועה ואין אומרים שמא שלח בו יד קודם שנאבד. ובעל הפקדון שהביא ראיה שפשע השומר ישלם, ואם טען: תנאי היה בינינו, אינו נאמן, שהרי יש עדים שפשע.

הפקיד אצל חברו בעדים ובאו עדים ואמרו, שזה החפץ בפנינו הפקידו אצלו, חייב ואין השומר יכול לטעון ולומר: חזרתי ולקחתיו ממנו או נתן לו¹² במתנה. לפיכך אם מת השומר מוציאין הפקדון עצמו מן היתומים בלא שבועה. ולא עוד אלא שבא¹³ כך וכך הפקדתי אצל אביכם [ו]נתן סימנין מובהקין ונמצא הפקדון כמו שאמר וה"ה אם המת לא היה אמיד¹⁴ שזה הפקדון שלו, יש לדיין הוזה ליתן הפקדון לזה שנתן סימנין, והוא שלא היה המפקיד רגיל ליכנס אצלו (שמא של אחר הוא והכיר סימנין אלו). אבל אם היה רגיל ליכנס אצלו, שמא של אחר הוא והכיר סימנין שלו. אבל בטעם אחד לבדו פרי'¹⁵ שלא יועיל. באו עדים והעידו לדיין שאין זה אמוד אין מוציאין מיד היתומין בעדותן, שאין זו ראיה ברורה ואין לדיין אלא מה שדעתו סומכת עליו.

מעשה באחד שהפקיד שומשמין אצל חברו¹⁶ ובא לתבעו ואמר לו: החזרתים. ואמר לו המפקיד: והלא כך וכך מדתם והרי הן מונחין אצלך בחבית. אמר לו: שלך החזרתים לך ואלו לאחרים¹⁷ הם. ואמרו חכמים: אין מוציאין מידו, שמא אילו שומשמין של שומר הם, אלא ישבע השומר בנקיטת החפץ שהחזיר.

בעל הפקדון שתבע פקדונו ונתן לו השומר, ואמר המפקיד: אין זה פקדוני אלא אחר הוא או שלם היה ואתה שברתה, או חדש היה ונשתמשת בו, מאה סאין היו ואין אלו אלא חמשים. ובעל הבית אומר: זה הוא שהפקדתני ומה שנתת תטול, הרי השומר נשבע היסת כדין כל הנשבעין, שאין כל שומר נשבע שבועת שומרין רק בומן שמודה בעצמו בפקדון¹⁸ שהפקיד וטוען שנגנב או מת או נשבה. כללו של דבר: טוען לפטור עצמו מן התשלומין. אבל אמר: זה הוא שהשאלת[ג]י או שנטלתי שכר על שמירתה, ובעלים אומרים: אין זה אלא אחר או נשתנה מכמות שהיה, השוכר נשבע היסת או שבועת התורה אם הודה במקצת. כיצד, מאה סאין הפקדתך ושומר אומר: לא הפקדתני רק חמשים, נשבע שבועת התורה מפני שהודה במקצת ולא משום שבועת השומרים. כור¹⁹ חטים הפקדתך, ואמר: לא הפקדתני רק מאה כור שעורים, נשבע היסת כשאר כל הנשבעין בטענה זו.

10 צ"ל: אומר לא.

11 ברמב"ם (פרק ה' הלכה ב'): אף על פי שהפקיד בעדים. עיין השגת הראב"ד, מגיד משנה וספא משנה שם. הסמ"ג לא הזכיר עדים. 12 צ"ל: לי. 13 צ"ל: שבא ואמר.

14 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד'): והיה יודע הדיין שלא היה המת אמוד.

15 — רבינו יצחק. מובא בסמ"ג. והשווה תוספות, כתובות פה, ב ד"ה ועוד.

16 ברמב"ם (שם): נאמר שהפקיד אצלו בעדים. עיין תוספות, יבמות קטו, ב ד"ה וכן.

17 שם: אחרים. 18 צ"ל: בעצמו של פקדון. 19 צ"ל: מאה כור.

פרק חמישי

המפקיד פירות אצל חבירו לא יגע בהן, אע"פ שהן חסרין והולכין. וזה כשחסרו חסרון הראוי להם בכל שנה, אבל אם חסרו יתר מכדי הראוי להן מוכרן בבית דין, מפני השב אבידה לבעלים. כשהוא מוכרן ימכור לכהנים בדמי תרומה, שמא עשו אותן הבעלים תרומה ותרומת מעשר על פירות אחרות.

המפקיד פירות והרקיבו, יין והחמין, דבש ונפסד, עושה תקנה לבעל הפקדון ומוכרן לו, אע"פ שעמדו בהפסד ואין ההפסד עושה² בהן, הרי הקנקנים והסלים מוסיפין. הגיע³ זמן הפסח לא יגע בו עד שעה חמשית ביום ארבעה עשר. מכאן ואילך יוצא ומוכרן בשוק⁴ משום השב אבידה לבעלים. והוא הדין משאר פקדונות שלא יגע בהן, אע"פ שהוא יודע בודאי שיאנוס אותן המלך אם יהיו שם, שמא יבאו בעליהן מקודם ויטול ממונן.

המפקיד ספר תורה אצל חבירו גוללו פעם אחת לשנים עשר חדש. ואם כשהוא גוללן פותחו וקורא בו מותר, אבל לא יפתחו בגלל עצמו⁵, הרי שלח יד בפקדון ונתחייב באונסין. המפקיד אצלו כסות של צמר מנערה⁶ אחת לשלשים יום. כמו שאמרו באבידה כן אמרו בפקדון. וכן כל כיוצא בזה, שזו חובה עליו משום השב אבידה לבעלים. וזה בפקדון שהלכו בעליו למדינת הים, אבל אם היו עמו באותה מדינה לא יגע אע"פ שהוא אבד.

כל המוכר פקדון על פי בית דין לא ימכור לעצמו מפני החשד, והדמים יהא מונחין אצלו ויכול להשתמש בהן. לפיכך הוי עליהן שומר שכר אע"פ שעדיין לא נשתמש בהן. המפקיד מעות אצל חנווני, אם היו צרורין וחתומין או קשורין קשר משונה לא ישתמש, לפיכך אם אבדו או נגנבו לא חייב באחריותו, ואם אינן חתומין ולא שום קשר משונה, אע"פ שהן צרורין יכול להשתמש בהן, לפיכך נעשה עליהן שומר שכר שאם אבדן חייב באחריותו⁷. בירושל' דדמאי⁸: הדא אמרה הנותן מעות לחבירו⁹ ואבדו חייב באחריותו, דהוי שולח יד בפקדון.

המפקיד חבית, בין יחדו לה הבעלים מקום בין לא יחדו לה מקום, וטלטלה לצורכו ונשברה אפילו החזירה למקומה שיחדו לה חייב לשלם. טלטלה לצרכה, בין שנשברה משהניחה במקומה¹⁰ בין הניחה במקום אחר פטור.

אין מקבלין פקדונות מן הגשמים ועבדים ותינוקות. קבל מן האשה יחזיר לאשה. פרי"י¹¹, דמשמ' שאין הבעל יכול להוציא מיד הנפקד בבית דין. אך אם תקף הבעל

1 רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון, פרקים ז—ח; הלכות שכירות, פרקים ט—י; סמ"ג, עשין פח—פט. 2 צ"ל: פושה. 3 צ"ל: המפקיד חמץ אצל חבירו והגיע.

4 ברמב"ם (שאלה ופקדון, פרק ז, הלכה ג) שלפנינו: בשוק לשעתו. בכתבי-יד אוכספורד 569 כנוסח מחברנו.

5 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): ויקרא והוא הדין שאר ספרים. ואם פתח וקרא בגלל עצמו.

6 לפנינו שם: מנענעה. בכתבי-יד תימניים כנוסח מחברנו.

7 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' ו—ח). 8 פרק ו, הלכה ח.

9 צ"ל: לחבירו להחליפן. 10 ברמב"ם (שם הלכה ט): בין שנשברה מתוך ידו.

11 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג עשין פח. וראה תוספות, בבא בתרא נא, ב ד"ה קבל.

מיד הנפקד אין מוציאין מידו, מדלא נקט רבונא דאפילו תקף יחזיר לאשה. מתה האשה יחזיר לבעלה. קבל מהעבד יחזיר לו, מת יחזיר לרבו. קבל מהקטן יקנה לו בו ספר תורה או דקל שיאכל פירותיו. וכולן שאמרו בשעת מיתתן: של פלוני הן, נאמנין ויעשה כפירושן, ואם לאו יחזיר ליורשיהן.

הפקדון והאבידה לא ניתנו להתבצע אלא במקומן. כיצד, הפקיד אצלו בידו בירושלים לא יכול לתובעו בנזב, החזיר לו פקדונו בנזב מקבלו ממנו. הפקידו בישוב והביא פקדונו במדבר לא יקבל הימנו, אך יאמר: הרי הוא באחריותך עד שתחזירנו בישוב כמו שהפקדתך בישוב.

המפקיד שהלך למדינת הים והשומר רוצה לפרש מיבשה לים או לצאת בשיירה, אומר המימו¹², שאין אוסרין זה בכאן משום פקדונו של זה ואי אפשר להוליכו עמו שמא יארע לו אונס בדרך ויהיה חייב באחריות, אלא יבא לבית דין וימסור פקדונו להם ויפקידוהו ביד גאמן אצלם משום השבת אבידה לבעלים.

המפקיד אצל חברו בהמה או כלים ונגנבו או אבדו, ואמר: הריני משלם ולא רצה לישבע, ונמצא הגנב משלמין תשלומי כפל, טבח או מכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה. וישלם למי שיהיה הפקדון אצלו, שהרי אמר אשלם. חזרה הבהמה עצמה חוזרת לבעליה היא וגזותיה וולדותיה, שאין זה השומר קונה שבח הבא מגופה אלא שבח שבא מאליו. וכבר בארנו¹³, שאין הגנב מחזיר גזות וולדות אלא לפני יאוש. נשבע השומר ולא רצה לשלם ואחר כך נמצא הגנב משלם כפל, טבח או מכר משלם ארבעה וחמשה. למי משלם לבעל הפקדון. וכן השוכר פרה מחבירו ונגנבה ואמר הריני משלם ואיני נשבע ואחר כך הוכר הגנב, משלם כפל או ארבע וחמשה לשוכר, שאלו רצה השוכר היה נשבע שנגנבה באונס.

שומר חנם שאמר פשעתי זכה בכפל, שהרי חייב עצמו לשלם, שאלו רצה ואמר: נגנבה או אבדה, היה¹⁴ נפטור. אבל השואל אינו קונה הכפל עד שישלם מעצמו¹⁵, ואחר כך הוכר הגנב משלם כפל או ארבע¹⁶ וחמשה לשואל.

כל הקונה הכפל קונה השבח מאליו. כיצד, הפקיד ארבעה סאין אצל חברו והרי שוין סלע ונגנבו או אבדו ואמר: הריני משלם סלע ואיני נשבע, ואחר כך נמצא והרי הן שוין סלעין¹⁷ הרי הן לשומר ולא משלם אלא סלע. בד"א שלא הטריחם לבעלים בדין, אבל אם הודה שפשע וחייבוהו בית דין ליתן לו¹⁸ נתן ברצונו עד שכפוהו בית דין על כרחו ונטלו ממנו ואחר כך הוכר הגנב או נמצא הפקדון, יחזיר לבעלים כמות שהוא ויחזירו לשומר הדמים שלקחו ממנו. ואם כלים או קרקע גם¹⁹ בשומא ממנו מחזיר לשומר כליו או שדהו.

תבעוהו בעלים לשומר ונשבע ואחר כך שילם והוכר הגנב, הואיל ושילם ברצונו זכה הכפל אע"פ שהטריחו בתחילה לדין עד שנשבע. אמר השומר בתחלה: איני משלם,

12 רמב"ם שם הלכה יב. 13 הלכות גונב ממון, פרק א.

14 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם פרק ח, הלכה ב): פטור. וכן גושא שכר והשוכר שאמר נגנבה קנה הכפל, שהרי חייב עצמו לשלם ואלו רצה

אמר מתה והיה. 15 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: קדם ושלם מעצמו. 16 ברמב"ם (שם) שלפנינו: משלם תשלומי ארבעה. בכתבי-יד תימנינים: משלם תשלומי כפל

ותשלומי ארבעה וחמשה. וזו היא נוסחת מחברנו. 17 צ"ל: ארבעה סלעים.

18 צ"ל: ולא. 19 צ"ל: גבו.

וחזר ואמר: הריני משלם, זכה בכפל. אמר: הריני משלם, וחזר ואמר: איני משלם, או אמר: הריני משלם, ומת ואמרו הבנים: אין אנו משלמין, או שלא הספיק לתבוע השומר עד שמת ותבע הבנים ושלמו בני השומרים או ששלמו הבנים לבנים, או ששילם השומר מחצה, שאל שתי פרות ושלם אחת מהן, שאל משותפין ושילם לאחד מהן, שותפין ששאלו ושלם אחד מהן, שאל מן האשה ושלם לבעלה²⁰, כל אלו ספק והרי הכפל מוטל בספק ואינו תחת יד אחד מהן²¹. אם קדם אחד מהן ותפס הכל אין מוציאין מידו ואפילו בחוצה לארץ.

נגנב הפקדון באונס ואחר כך הוכר הגנב, אם שומר חנם הוא ושכר עושה דין עם הגנב ואינו נשבע. קדם ונשבע ואחר כך הוכר הגנב, אם שומר חנם הוא רצה עומד בשבועתו רצה עושה דין עם הגנב, ואם שומר שכר הוא עושה עמו דין. נגנב הפקדון באונס והחזירו הגנב לבית השומר והרי הפקדון בהמה ומתה שם בפשיעה, יש בדבר ספק אם כלתה שמירתו ונפטרה או עדיין לא כלתה שמירתו, לפיכך פטור מלשלם ואם תפשו הבעלים אין מוציאין מידו.

המלוה חברו על המשכון, בין הלוהו פירות או מעות, בין משכנו קודם²² הלואתו בין משכנו אחר הלואתו שהלוהו הוי שומר שכר. לפיכך אם אבד המשכון או נגנב חייב בדמיו. ואם גאנס המשכון, כגון שנלקח בלסטים מזויין וכיוצא בו משאר אונסין, ישבע שנאנס וישלם בעל חוב את חובו עד פרוטה אחרונה.

כל האומר לחבירו: שמר לי ואשמר לך, הרי זו שמירה בבעלים. אמר לו: שמר לי היום ואשמר לך למחר, השאילני היום ואשאילך למחר, שמור לי היום ואשאילך למחר, השאילני היום ואשמור לך למחר, כולן נעשו שומרי שכר זה לזה.

כל האומנין שומרי שכר, וכולן שאמרו: טול שלך והבא מעות שאמר²³ לו: גמרתיו, ולא לקחו הבעלים הכל, הרי האומן שומר חנם. אבל אם אמר האומן: הבא מעות וטול את שלך, עדיין גושא שכר הוא כשהיה. נתן לאומנין לתקן וקלקלו חייבין לשלם. כיצד, נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לקבוע בהן מסמר ושברו או שנתן לו עצים לעשות מהן גיבה²⁴ ושידה ומגדל ונשברו אחר שנעשו — משלם לו דמי שידה ומגדל ותיבה, שאין האומן קונה בשבח כלי. וכן פסק ר"א²⁵. אבל פסק ר"י²⁶ כר' אסי דאמר²⁷: קונה בשבח כלי.

נתן צמר לצבוע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו. צבעו כעור או שנתנו לצבוע אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום או נתן עצים לחרש לעשות מהן כסא נאה ועשה כסא רע או ספסל, אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו בעל הכלי ההוצאה, אם הוצאה יתירה על השבח נותן לו השבח בלבד. אמר בעל הכלי: איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים, אין שומעין לו. וכן אמר האומן: הילך דמי צמרך או דמי עציר, אין שומעין לו, שאין האומן קונה בשבח כלי עץ²⁸ שעשה.

20 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): אשה ששאלה ושלם בעלה. 21 שם נוסף: לפיכך חולקין הכפל או השבח בין בעל הפקדון ובין השומר.

22 ברמב"ם (הלכות שכירות, פרק י, הלכה א): בשעת. 23 צ"ל: או שאמר.

24 צ"ל: תיבה. 25 = רב אלפס. בבא קמא, פרק ט, רמז קעח. מובא בסמ"ג, עשין פט.

26 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא מציעא קיב, א ד"ה אומן.

27 בבא קמא צח, ב. 28 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

המוליך חטין לטחון ולא לתתן ועשאן סובין או מורסן, נתן קמח לנחתום ועשאן נפלים²⁹, בהמה לטבח וגיבלה, חייבין לשלם דמים, מפני שהן נושאי שכר. לפיכך אם היה טבח מומחה ושחט בחנם פטור לשלם, ואם אינו מומחה אע"פ ששחט בחנם חייב לשלם. וכן המראה דינר לשלחני ואמר לו: יפה הוא, ונמצא רע (ו)אם בשכר הראהו חייב לשלם אע"פ שהוא בקי ואין צריך ללמוד, ואם בחנם הראהו פטור, והוא שיהיה בקי ואין צריך ללמוד. אבל אם אינו בקי אע"פ שהוא בחנם חייב לשלם, והוא שיאמר לשלחני: עליך אני סומך, על ראייתך ואינו מראה לאחרים אחריו³⁰. וכן פסק ר"א³¹. אבל ר"י³² חולק [ש]צריך³³ לומר עליך אני סומך, כעובדא דר' חייא פרק הגזול³⁴. טבח ששחט בחנם וגיבלה, וכן שלחני שאמר יפה ונמצא רע, וכן כל כיוצא בזה, עליהן להביא ראיה³⁵. ומשלמין³⁶.

מקום שנהגו שיהא הנוטע אילנות נוטל חצי השבח³⁷ שיש לו ומנכין ממנו מה שהפסידו ונוטל השאר. ואפילו התנה על עצמו שאם הפסיד לא יטול כלום הרי זו אסמכתא ואין מנכין לו אלא מה שהפסיד. היה מנהגם שיטול הנוטע מחצה ובעל הקרקע כך, היה מנהגם שיטול אריס³⁸, הרי בעל הקרקע מוריד אריס ויטול³⁹ האריס שלישי, והשתות הנשאר [נ]היה של נוטע, שהרי סילק עצמו לרצונו.

הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד, וכן טבח של בני העיר שגיבל בהמה, והמקין דם שחבל, והסופר שטעה בשטרות, ומלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד או למד בטעות, וכל כיוצא באלו האומנין שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו מסלקין אותן בלא התראה, מפני שהן כמוגרין⁴⁰ ועומדין עד שישתדלו במלאכתן ויעמידו⁴¹ הצבור עליהן.

השוכר הפועל לעשות כל היום ושלמה המלאכה בחצי היום, אם יש לו מלאכה אחרת כמותה או קלה ממנה עושה שאר היום, ואם אין לו מה יעשה נותן לו שכרו כפועל בטל. ואם היה מן החופרין, עובדי האדמה וכיוצא בהן, שדרכן לטרוח הרבה ואם לא יעשה במלאכה יחלה נותן לו שכרו.

השוכר הפועל להביא שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא מה יביא נותן לו שכרו משלם. שכרו להביא קנים והלך ולא מצא ולא הביא נותן לו שכרו משלם. שכרו להביא כרוב ודורמסקנין לחולה והלך ומצאו שמת או הבריא לא יאמר לו: טול מה שהבאת בשכרך, אלא נותן לו כל שכרו משלם. וכן כל כיוצא בזה.

29 ברמב"ם (שם הלכה ה): פת נפולין.

30 שם: או שהיו הדברים מראין שהוא סומך על ראיתו ולא יראה לאחרים.

31 = רב אלפס שם. מובא בסמ"ג.

32 = רבינו יעקב. מובא בסמ"ג. והשווה תוספות, בבא קמא ק, א ד"ה אחוי.

33 צ"ל: שלא צריך. 34 בבא קמא צט, ב.

35 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): שהם מומחין ואם לא הביאו ראיה. 36 צ"ל: משלמין.

37 אף כאן השמטה כג"ל וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): ובעל הקרקע חצי ונטע והשביח ונטע והפסיד מחשבון לו חצי השבח.

38 גם כאן השמטה כג"ל וצריך להשלים על-פי שם: שלישי, אם נטע הנוטע והשביח ורצה להסתלק שנמצא בעל הקרקע צריך להוריד לה אריס.

39 השמטה כג"ל ויש להשלים על-פי שם: בעל הקרקע חציו ולא יפסיד בעל הקרקע כלום ויטול.

40 כמותרין. 41 צ"ל: הואיל והעמידו אותם.

הלכות שכר שכיר

השוכר הפועל לעשות עמו בשלו והראהו בשל חבירו נתן לו כל שכרו וחזור ולוקח מחבירו מה שנתנה בזו המלאכה.

השוכר הפועל לעשות בתבן ובקש וכיוצא בהן ואמר לו: טול מה שעשית בשכרך—שומעין לו⁴². ואם משקבל עליו (ו)אמר לו: הילך שכרך ואני אטול את שלי, אין שומעין לו.

מציאת פועל לעצמו, אע"פ שאמר לו: עשה עמי מלאכה היום, ואין צריך לומר אם אמר: עדור עמי היום, או נכש עמי היום⁴³. אבל אם שכרו ללקט מציאות, כגון שסכר⁴⁴ הנהר ושכרו ללקט הדגים הנמצאים באגם, הרי מציאתו של בעל הבית, ואפילו מצא כיס מלא דינרים.

הלכות שכר שכיר

פרק ראשון¹

מצות עשה ליתן שכר שכיר בזמנו, שנאמר²: ביומו תתן שכרו. בין שכר אדם ובהמה וכלים. ואם אחרו אחר זמנו עובר בלאו, שנאמר³: ולא תבא עליו השמש. ואין לוקין על לאו זה, שהרי חייב לשלם. ואע"פ שכבר עבר בלאו ועשה חייב ליתן מיד, וכל עת שישהה עובר בלאו דרבנן⁴. שנאמר⁵: אל תאמר לרעך לך ושוב.

כל הכובש שכר שכיר כאלו נוטל נפשו, שנאמר²: ואילו הוא נושא נפשו. ועובר בארבע אזהרות ועשה: משום לא תעשוק, ומשום לא תגזול, ומשום לא תלין פעולת שכיר⁶, ומשום לא תבא עליו שמש, ומשום ביומו תתן שכרו.

איזהו זמנו, שכיר יום גובה כל הלילה, ועליו נאמר: לא תלין פעולת שכיר [אתך] עד בקר. ושכיר לילה גובה כל היום, ועליו נאמר: ביומו תתן שכרו. ושכיר שעות של יום גובה כל היום. ושכיר [שעות של לילה גובה כל הלילה. שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע, יצא ביום גובה אותו היום, יוצא בלילה גובה אותו כל הלילה.

נתן טליתו לאומן, גמרה והודיעו, אפילו אחר עשרה ימים, כל זמן שהכלי בידו אינו עובר. נתנה לו בחצי⁷, כיון ששקעה עליו החמה עובר משום לא תלין, שהקבלנות כשכירות וחייב ליתן לו בזמנו.

האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ואמר להן: שכרכם עלי⁸ השליח עובר. אין השוכר עובר אלא בזמן שתבעו [ויש לו. אבל תבעו] ולא היה לו⁹ מה שיתן לו.

42 צ"ל: אין שומעין לו.

43 ברמב"ם (פרק ט, הלכה יא) שלפנינו חסר "או נכש עמי היום". בכתבי-יד תימניים כנוסח מחברנו. 44 שם: שחסר.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרק יא; סמ"ג, לאוין קפא. 2 דברים כד, טו. 3 שם.

4 ברמב"ם (הלכה ה): לאו של דבריהם. ועיין: הרב צבי חיות, דרכי משה, בקובץ „רבינו משה בן מימון" (ירושלים תרצ"ה), חלק ב, עמ' סד. 5 משלי ג, כח.

6 ויקרא יט, יג. 7 צ"ל: בחצי היום. 8 ראה רמב"ם שם הלכה ד.

9 שם: בזמן שתבעו השכיר ולא נתן לו, אבל אם לא תבעו או שתבעו ולא היה לו.

או שהמחתה אצל אחר וקבל פטור. ופוסק ר"א¹⁰ ורב מתתיה גאון¹¹, שאם לא פרעו חוזר אצל בעל הבית. וכן משמ' מדיוק המשנה שא': אינו עובר, מיעבר הוא דלא עבר הא מיהדר מצי הדר¹².

כל שכיר ששכר בעדים ותבעו בזמנו ואמר בעל הבית: נתתי לך שכרך, והשכיר אמר: לא גטלתי כלום, תקנו חכמים שישבע השכיר בנקיטת חפץ כדין כל גשבע ונוטל¹³. שכרו שלא בעדים, מתוך שיכול לומר: לא היו דברים מעולם ולא שכרתיך, נאמן לומר: שכרתיך ונתתי לך שכרך. וישבע בעל הבית היסט שנתן, או שבועת התורה אם הודה במקצת כשאר טענות. ואם יש לו עד אחד ששכרו לא מועיל כלום. וכן אם תבעו אחר זמן, אע"פ ששכרו בעדים, המוציא מחבירו עליו הראייה. ואם לא הביא ראייה ישבע בעל הבית היסט. הביא ראייה שתבעו כל זמנו גשבע ונוטל כל אותו היום של תביעה. כיצד, היה עושה ביום שיני עד הערב כל¹⁴ ליל שלישי, ויום שלישי¹⁵ גשבע ונוטל¹⁶. ואם הביא עדים שהיה תובע ותולך עד יום חמשי גשבע ונוטל כל יום חמשי.

בעל הבית שאמר: שתיים קצצתי לך, ושכיר: שלש קצצת לי, לא ישבע השכיר כאן כתקון חכמים אלא המוציא מחבירו עליו הראייה. ואם לא הביא ראייה, אע"פ שנתן לו כבר השתים או שאמר לו הילך, הרי בעל הבית גשבע בנקיטת חפץ. וזה תקנו כדי שלא ילך השכיר בפחי נפש. בד"א כששכרו בעדים ולא ידעו כמה פסק לו ותבעו בזמנו, אבל אם שכרו שלא בעדים או שתבעו אחר זמנו, ישבע בעל הבית היסט שלא קצץ לו אלא מה שכבר נתן לו או שלא אמר לו הילך כדין כל הטענות.

הנותן טליתו לאומן, האומן אומר: שתיים קצצת לי, והוא אומר: לא קצצתי לך רק אחת, כל זמן שהטלית ביד האומן אם יכול לטעון לקוחה היא בידי הרי האומן גשבע בנקיטת חפץ ונוטל, ויכול לטעון בשכרו עד כדי דמיה. ואם יוצאה טלית מתחת ידו, או שאין לו בה חזקה ולא יכול לומר לקוחה היא בידי, המוציא מחבירו עליו הראייה. ואם לא הביא ראייה ישבע בעל הבית היסט או שבועת התורה אם הודה במקצת כדין כל הטענות.

שכיר שבא לישבע אין מחמירין עליו ואין מגלגלין עליו כלל, אלא גשבע שלא נטל ויטול. ולכל הנשבעין אין מקילין, חוץ מן השכיר שמקילין עליו ופותחין לו תחילה: אל תצער עצמך, השבע וטול. אפילו היה שכרו פרוטה אחת ובעל הבית אמר נתתה, לא יטול אלא בשבועה. וכן כל הנשבע ונוטל, אפילו לא יטעון אלא פרוטה אחת, לא יטול אותה אלא בשבועה (אלא) כעין של תורה.

10 = רב אלפס, בבא מציעא, פרק ט, רמז תקעט. מובא בסמ"ג שם.

11 מובא בסמ"ג. 12 בבא מציעא קיב, א.

13 ברמב"ם (הלכה ו) גוסף: „אפילו היה השכיר קטן השכיר גשבע ונוטל". ויש בזה נוסחאות שונות. ראה מה שכתב הרב יעקב כהן, רמב"ם לעם (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ה), כך טז, עמ' עא הערה גז. 14 צ"ל: זמנו כל.

15 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): אינו גשבע ונוטל ואם הביא עדים שהיה תובעו כל ליל שלישי.

16 שם גוסף: כל יום שלישי אבל מליל רביעי והלאה המוציא מחבירו עליו הראיה.

פרק שני

מצוה להניח הפועלין שהן עושין בדבר שגדולו מן הארץ ועדיין לא נגמרה מלאכתו, בין בתלוש בין במחובר, ומעשיהם גמירת המלאכה, מצוה על [בעל] הבית להניחם לאכול ממה שהן עושין, שנאמר²: כי תבא בכרם רעך, וקטפת מלילות בידך. מפני הקבלה, שאין הכתוב מדבר רק בשכיר, שאלו לא שכרו מי התיר לו שיבא בכרם רעהו או בקמתו. אלא כך הוא: כי תבא ברשות בעלים³ תאכל.

העושה בתלוש אוכל עד שלא יגמור עבודתו⁴ ומשתגמר עבודתו אסור לו לאכול. והעושה במחובר, כגון בוצר וקוצר, אינו אוכל אלא כשתגמר עבודתו, כגון שיבצור ויתן בסל עד שימלאנו, ויזכין⁵ הסל למקום⁶ ויחזור ויבצור וימלאנו. אינו אוכל אלא לאחר שימלא הסל. אבל מפני השב אבירה לבעלים אמרו חכמים, שיהיו פועלים אוכלין בהליכתן מאמן לאומן ובחזרתן מן הגת, כדי שלא יבטלו ממלאכתן וישבו לאכול. שלא אוכלין בתוך המלאכה אלא כשהן מהלכין בטלין⁷.

המבטל ממלאכתו ואוכל בשעת מלאכה⁸ הרי זה עובר בלאו, שנאמר⁹: וחרמש לא תניף בקמת רעך. ומפני הקבלה, שכל זמן שעוסק בקצירה לא יניף חרמש לאכילתו. וכן כל כיוצא בזה. וכן פועל שהוליד בידו ממה שעשה או שלקח יתר על אכילתו ונותן לאחרים עובר בלאו, שנאמר¹⁰: ואל כליך לא תתן. ואין לוקין על שני לאוין אלו, שאם אכל או הוליד חייב לשלם.

החולב והמחבץ והמגבן אינו אוכל, מפני שאינו גדולי קרקע. המנכש בבצלים ובשומים, אע"פ שתולש קטנים מבין הגדולים וכל כיוצא בזה, אינו אוכל מפני שאין מעשיהן גמר מלאכה. גנות¹¹ ופרדסין וכל דבר המחובר, כגון מקשאין ומדלעין, אין אוכלין כלל. הבודל בתמרים ובגרוגרות אינו אוכל, מפני שנגמרה מלאכתן למעשר. העושה בחטין וכיוצא בהן אחר שעישר¹², כגון ששכרו לבור צרורות או לנפה¹³ או לטחון, הרי אלו אוכלין, מפני שעדיין לא נגמרה מלאכתן לחלה. אבל הלש והמקטף והאופה אינו אוכל, מפני שנגמרה מלאכתן למעשר ולחלה.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרקים יב—יג; סמ"ג, עשין צא. 2 דברים כג, כה—כו.

3 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק יב, הלכה א): בעלים לעבודה.

4 ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפנינו: מלאכתו. בכתבי-יד אוכספורד 569, ששון 1043 ובדפוס רומא ר"מ כנוסח מחברנו. בכתבי-יד תימניים: עד שלא יגמור עבודתו בדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר ולחלה. ראה הרב יעקב כהן, רמב"ם לעם, כרך ט, עמ' עה, הערה יג.

5 צ"ל: וינפץ. 6 צ"ל: למקום אחר.

7 ברמב"ם (שם): אלא אוכלין בתוך המלאכה כשהן מהלכין ואינן מבטלין.

8 לפנינו (שם הלכה ג): המבטל ממלאכתו ואכל או שאכל שלא בשעת גמר מלאכה. בכתב-יד אוכספורד 569, בכתב-יד ששון 1043 ובדפוס רומא ר"מ כנוסח מחברנו. בכתבי-יד תימניים: המבטל ממלאכתו ואוכל או שאכל בשעת מלאכה. ראה: משנה תורה, ספר המדע, מהדורת כה"קצנלנבוגן (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד), עמ' פט, שו' 471—472.

9 דברים כג, כו. ושם: על קמת. 10 שם שם, כה. 11 צ"ל: שומרי גנות.

12 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: שעשו. בכתבי-יד תימניים כנוסח מחברנו. בכתב-יד אוכספורד 569 ובכתב-יד ששון 1043: שיעשר. עיין משנה למלך שם.

13 שם: לנפה אותן.

נתפרסו עגולין ונתפתחו חביותיו ונחתכו דלועין, ושכרן לעשות בהן לא יאכלו, שהרי נגמרה מלאכתן והוקבעו למעשר והרי הן טבל, ואם לא הודיען מעשר ומאכילן, אין פועלים אוכלין בשל הקדש, שנאמר: בכרם רעך. שכר פועליו לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו, ואם לא הודיען פודה ומאכילן.

הקוצר והדש והזורה והבורר והמוסק והבוצר והדורך וכל כיוצא במאכלות אלו אוכלין מן התורה. שומרי גתות וערימות וכל דבר התלוש מן הקרקע שעדיין לא נגמרה מלאכתן למעשר אוכלין מהלכות מדינה, שהשומר אינו כעושה מעשה. אבל אם עשה באבריו, בין בידיו בין ברגליו אפילו בכתפיו, אוכל מן התורה.

היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים, בענבים לא יאכל בתאנים, שנאמר: בכרם רעך ואכלת ענבים. והאוכל בגפן זו אינו אוכל בגפן אחרת. ולא יאכל ענבים ודבר אחר, ולא יאכל בגפן אחרת, ולא יאכל ענבים במלח¹⁴. ואם קצץ על בעל הבית על שיעור מה שיאכל אוכל במלח ובפת ובכל דבר שירצה. אסור לפועל למוץ בענבים, שנאמר: ואכלת ענבים. ולא יהיו בניו או אשתו מהבהבין השבולין באור ואוכל, שנאמר: ואכלת ענבים כנפשו, ענבים כמו שהן. וכן כל כיוצא בזה.

ואסור לפועל לאכול ממה שהוא אוכל אכילה גסה, שנאמר: כנפשו שבעך. ומותר למנוע עצמו עד מקום היפות לאכול שם. ויכול לאכול קישות, ואפילו בדינר וכותבת ואפילו בדינר ואע"פ ששכרו במעה כסף, שנאמר: כנפשו שבעך. ומלמדין האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם הפתח בפניו. היה משמר ארבעה או חמש ערימות (ו) לא ימלא כריסו מאחת מהן, אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון.

הפועלים שלא הלכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים, ואין שותין יין, שעדיין אין עושין אלא ענבים בלבד. ומשידרכו בגת ויתהלכו בה שתי וערב יכול לאכול ולשתות מהענבים והתירוש.

פועל שאמר: אתן ממה שנטלתי לאכול לבני ולאשתי, או תנו להן הכל שדיני לאכול, לא יכול לעשות כך, שהרי אפילו היה נזיר שלא יכול לשתות יין לא יכול ליתן היין להן, שלא זוכה בזה רק הפועל. הפועל אוכל משל שמים. לפיכך אם בגיו ואשתו פועליו עמו לא יכול להתנות לבעל הבית שלא יאכלו, וזה בקטנים, אבל בגדולים שיש להן דעת למחול יכול להתנות.

כל המונע בהמה מלאכול בשעת מלאכה לוקה משום לא תחסום שור בדישו¹⁵, שדבר הכתוב בהוה, בין שור בין בהמה אחרת וחייה, אפילו טמאים. ולוקה בין חסמה בשעת מלאכה, בין חסמה מקודם ופועלת והיא חסומה, ואפילו חסמה בקול. ודינה לאכול כל זמן שהיא עושה בגדולי קרקע, במחובר או בתלוש. ואוכלת ממשאה שעל גבה עד שתפרק, ובלבד שלא יטול בידו להאכילה. שכר בהמה וחסמה ודש בה לוקה ומשלם ארבעת קבין לפרה ושלושת קבין לחמור, שמשעת משיכה נתחייב במזונותיה ולא חייב מלקות עד שידוש בה חסומה. החוסם הפועל פטור.

ישראל הדש בפרת גוי עובר בלא תחסום. גוי הדש בפרת ישראל פטור¹⁶. אמר

14 שם (הלכה י): ולא יאכל בפת ולא במלח. 15 דברים כה, ד.

16 ברמב"ם (פרק יג, הלכה ג): אינו עובר משום כל תחסום.

לגוי: חסום פרתי ודוש בה, ישב לה קוץ בפיה ודש בה והרי לא אוכלת, הרביץ לה ארי או בנה מבחוץ, צמאה ולא משקה אותה, פירש עור על הדיש כדי שלא תאכל, כל זה וכיוצא בו פטור אבל אסור. היה הדבר שהיא עושה בו רע לבני מעיה או היתה חולה ואם אוכלת מתרזת, מותר למונעה, שלא הקפידה תורה רק על הנאתה והרי אין נהנית.

פרת ישראל שכהן דש בה בתרומה ובתרומת מעשר ודאי, וכן פרות הדשות במעשר שני ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך, אין עובר בלא תחסום, אבל מפני מראית העין אם היו דשות בתרומה ובמעשר שני מביא מעט מאותו (מאותו) המין בטרסקלין¹⁷ שבפיה.

הדש במעשר שני של דמאי ובתרומת מעשר של דמאי ובגדולי תרומה עובר משום לא תחסום.

רשאי על כל בני שלא תאכל¹⁸ הרבה מן הדיש¹⁹. וכן רשאי בעל הבית להשקות בעלי²⁰ יין כדי שלא יאכלו ענבים. ורשאיין פועלים לטבול פתן בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה. אבל אין הפועל רשאי לעשות מלאכתו בלילה ולהשכיר עצמו ביום, או לדוש בפרתו ערבית ולהשכירה שחרית, ולא יהיה מרעיב ומסגף עצמו ומאכיל מזונותיו לבניו, מפני גזל מלאכתו של בעל הבית, שהרי יכשל כחו ולא יעשה מלאכתו בכח.

כמו שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ואביון ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן, אלא ידקדק על עצמו באמת²¹, הרי הקפידו חכמים על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברכנה הפועל, וכן חייב לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב אמר²²: בכל כחי עבדתי [את] אביכן. לפיכך נטל שכר בעולם הזה²³, שנאמר²⁴: ויפרץ האיש מאד מאד.

בירוש'²⁵: ר' יוחנן אצל אחד אתר חזא ספרא מבוי מזייה²⁶. פי': ראה מלמד תינוקות שהיה חלש כעין חולה. ושאל לו: על מה זה. אמרי ליה: דהוא ציים. כלומר, רגיל הוא להתענות. אמר ליה: אסור לך, השתא במלאכת בשר ודם אסור במלאכת הק' על אחת כמה וכמה.

17 שם (הלכה ד): ותולה להן בקרסטלין.

18 הדברים משובשים וצ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה ו): רשאי בעל הפרה להרעיב פרתו ולסגפה כדי שתאכל.

19 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: ורשאי השוכר להאכילה פקיעי עמיר כדי שלא תאכל הרבה מן הדיש. 20 צ"ל: פועלים.

21 ברמב"ם (שם הלכה ז): בזמן. 22 בראשית לא, ז.

23 ברמב"ם (שם): אף בעולם הזה. 24 שם ל, מג.

25 דמאי, פרק ז, הלכה ג. מובא בסמ"ג שם, ובהגהות מיימוניות הלכות שכירות, סוכ פרק יג.

26 בירושלמי: ספרא איינוס. במקורות הנ"ל: אטימוס.

הלכות שואל¹פרק ראשון²

השואל כלי או בהמה או מטלטלין של חבירו, אפילו גאנסו אונס גדול, כגון שנשברה הבהמה והכלי או מתה או נשבת הבהמה, חייב לשלם הכל, שנאמר³: וְכִי יִשְׁאַל... וְנִשְׁבַּר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם. בד"א כשנאנס שלא בשעת מלאכה, אבל אם שאל בהמה לחרוש בה ומתה כשהיא חורשת פטור, אבל אם מתה קודם שיחרוש בה או אחר שחרש בה, או שרכב עליה או דש בה ומתה כשהיא דשה או בשעת רכיבה חייב לשלם. וכן כל כיוצא בזה. וכן השואל בהמה מחבירו לילך בה למקום פלוני ומתה תחתיו באותה הדרך, או ששאל דלי למלאה בו ונקרע בבור בשעת מלוי, או ששאל קרדום לפצל העצים ונשבר בשעת פצול מחמת הבקוע וכן כל כיוצא בזה פטור, שלא שאל אלא לעשות בו מלאכה והרי לא שינה.

השואל בהמה וטען שבשעת מלאכה מתה, אם המקום ששאלה לילך בו מקום שבני אדם מצויין שם יביא ראייה שמתה או נאנסה בשעת מלאכה ושלא שינה בה ויפטר, ואם לא הביא ראייה ישלם. שאלה ממנו למלאה בה בתוך חורבתו⁴ שאין העדים מצויין שם, או ששאל דלי למלאה בו⁵ בתוך ביתו ונקרע בבור, אם הביא ראייה יפטר אף משבועה, ואם לא, ישבע השואל שבועת השומרים שמתה בשעת מלאכה ויפטר. וכן כל כיוצא בזה.

השואל כלי מלחמה⁶ ונשבר שמין אותו כדרך ששמין לנזקין. אומדין כמה היה שוה שלם וכמה שוה עתה ומחזיר לו השבורין ומשלם הפחת. וכן אם מתה הבהמה משלם הפחת.

השואל בהמה חייב במזונותיה משעה שמשכה עד סוף ימי שאלתו, כחש' בשרה מחמת המלאכה פטור. השואל מחבירו כלי בהמה⁸ סתם הרי המשאיל מחזירו בכל זמן שירצה. שאל לזמן קצוב אין הבעלים יכולין להחזירו עד סוף ימי השאלה. ואפילו מת השואל הרי היורשין משתמשין בשאלה עד סוף הזמן. שהמשאיל כמשכיר שאין יכול לחזור בו בתוך הזמן, כמו שהגותן כמוכר שאיגו יכול לחזור לעולם. הניח להן

1 סדר ההלכות השתבש כאן (וראה גם בתוכן הספר שבהקדמת המחבר, חלק א, עמ' ד): לאחר הלכות שכר שכיר — הלכות מלוה ולוה, ובאמצע הפרק השני באות הלכות שואל, ואחריהן הלכות שוכר בהמה ופועל. באמצע הפרק השני מופיע ההמשך של הלכות מלוה ולוה. לאחר הלכות חזקה ומחאה גשנה שנית חלק גדול מהלכות שואל. כדי שלא להפריד בין הדברים התקנו את ההלכות בסדר זה: הלכות שואל, הלכות שוכר בהמה ופועל והלכות מלוה ולוה. והשמטנו את הלכות שואל הנשנות.

2 רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון, פרקים א, ג; סמ"ג, עשין צ"ב. 3 שמות כב, יג.

4 ברמב"ם (פרק א, הלכה ב) שלפנינו: בה עפר שבחורבתו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

5 לפנינו שם: בו הבור. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 6 צ"ל: מחברו.

7 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): בשרה חייב

לשלם מה שפחתה בדמיה. כחש. 8 צ"ל: או בהמה.

הלכות שואל

אביהן פרה שאולה ומתה אין חייבין באונסיה. טבחות ואכלוה⁹ משלמין דמי בשר בזול, ואם הגיח להן (ב)אחריות נכסים¹⁰ ומתה או שטבחות משלמין דמיה מנכסיו. השואל כלי מחבירו לעשות לו מלאכה פלונית אין המשאיל יכול להחזירו מתחת ידו עד שיעשה בו אותה מלאכה, וכן אם שאל ממנו בהמה לילך בה למקום פלוני לא יכול להחזירה מיד השואל עד שילך לשם ויחזור.

האומר לחבירו: השאלני קרדום לעדור בו הפרדס¹¹, עודר בו אותו פרדס בלבד ולא פרדס אחר, אמר לו: פרדס, עודר בו פרדס אחר שירצה, שאל לעדור בו פרדסים¹² עודר בו כל פרדסים שיש לו. ואפילו נשבר כל הברזל בעדירה אחת¹³ מחזירו לו הנצב של עץ, וכן כל כיוצא בזה.

השואל מחבירו כלי להשתמש בו ואמר לו: השאלני דבר פלוני בטובתך, כלומר, אין אתה משאיל לי כדרך המשאילין אלא כפי טובתך ונדיבותך שאינך מקפיד אם אבד או נשבר¹⁴, אם קנו מיד המשאיל על זה הרי השואל משתמש בו לעולם עד שיבטל הכלי מלעשות מלאכתו ויחזיר לו שברו או שיריו, כדאי¹⁵: שואל אדם בטובן לעולם. ואין השואל רשאי להחזיר ולתקן הכלי או לעשותו פעם אחרת. וכן פר"א¹⁶. אבל רשב"ם¹⁷ פי', דלא השאיל לו אלא כל ימי חשיבות הכלי לכל שעה שיצטרך ממנו ונטלו לצורך ומחזירו וחזור ונטלו כשיצטרך כל ימי שהכלי ראוי. ואשמעי' דקנייה במשיכה ראשונה ובביקוע ראשון לכל הימים. אבל לפי' המימו' ור"א קשה, דהא אמ' ¹⁸ סתם שאלה שלשים יום.

האומר: השאילני שוקת זו של מים ונהרסה, לא יכול לבנותה, וכן כל כיוצא בזה. אמר: השאילני שוקת סתם, והשאילו שוקת ונהרסה, יש לו לבנותה, אמר לחבירו: השאילני מקום שוקת, אם קנו מיד המשאיל, הרי השואל (ב)בונה והולך בקרקע המשאיל עד שתבא לידו שוקת שאיפשר להשקות ממנו בהמתו או ארצו כמו שהתנה עם המשאיל. השואל פוגדוק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד, לשביתה אין פחות משני ימים, לנשואין אין פחות משלשים יום. שאל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל, כדי שילך ויחזור, לבית המשתה כל היום, לעשות המשתה שלו אין פחות משבעה ימים. השואל פרה חצי היום ושכרה חצי אחר, שאלה היום ושכרה למחר, שאל אחת ושכר

9 ברמב"ם (שם הלכה ה): חשבו שהיא של אביהם טבחות ואכלוה.

10 לפנינו שם: הגיח להן אביהן נכסים. בכתב-יד אוינספורד 569 ובכתב-יד ששון 1043 כנוסח מתברנו. ועיין מגיד משנה שם. 11 שם (הלכה ז): הפרדס הזה.

12 לפנינו שם: פרדסים הרבה שלו. בכתבייד אוינספורד וששון הנז' כנוסח מתברנו. בכתבייד תימגיים: פרדסים שלו. עיין מגיד משנה ולחם משנה שם.

13 שם: ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה.

14 שם (הלכה ח): שאינך מקפיד על הזמן אם ארך.

15 בבא מציעא קג, א. 16 = רב אלפס, בבא מציעא, פרק השואל, רמז תקלו.

17 במקורות שלפנינו לא מצאנו, וראה רש"י בבא מציעא שם, ד"ה שואל אדם. וכנראה שהדברים היו בסמ"ג שלפני מתברנו.

18 אין מאמר כזה, אלא שרבינו תם פסק כך. מובא בסמ"ג שם ובתוספות, שבת קמח, א ד"ה שואל; מנחות מד, א ד"ה טלית. אך מתברנו הביא כבר לעיל את דעת הרמב"ם שם הלכה ה (וכן סובר רש"י, שבת שם), שהמשאיל יכול לקחת את הדבר השואל בחזרה בכל עת שירצה. ומה שאמרו (מכות ג, ב): סתם הלואה שלשים יום, הוא רק בהלואת כסף, אבל לא בשאלה שצריך להחזיר את הדבר ששאל.

אחת ומתה אחת מהן, משאיל אומר שאולה מתה¹⁹ ואתה חייב, ושומר אומר: איני יודע. או אמר השומר: שכורה מתה²⁰ ואני פטור. ומשאיל אומר: איני יודע. או אמר זה: איני יודע, וזה אומר: איני יודע, המוציא מחבירו עליו הראיה. לא היתה שם ראיה ישבע השומר ששכורה מתה ומשאיל שאמר איני יודע נפטור²¹. זה אומר: שכורה וזה אומר: שאולה, ישבע השומר על השכורה שמתה כדרכה כמו שטען ויגלגל עליו שהשכורה מתה.

השאילו שתי פרות, חצי היום בשאלה וחצי היום בשכירות. משאיל אומר: בזמן השאלה מתו שתיהן²², ושואל אומר: אחת מתה בזמן שאלתה ומן אחרת אמר איני יודע, מתוך שלא יכול לישבע, משלם שנים. וכן אם מסר שלש פרות, שתיים שאולות ואחת שכורה. (משאיל אומר: שתיים השאולות ואחת השכורה) משאיל אומר: שתיים השאולות מתו, ושואל אומר: אחת השאולה מתה ודאי אבל שניה שמתה איני יודע אם היא השאולה האחרת או השכורה, מתוך שלא יכול לישבע, שהרי אומר איני יודע, ישלם שתיים.

פרק שני¹

השואל פרה מחבירו ושלחה המשאיל ביד בנו או ביד שלוחו, ואפילו ביד בנו ועבדו של שואל, ומתה כשתכנס² לרשות השואל פטור. ואם אמר לו: שלחה לי ביד בני ועבדי או ביד שלוחך, או שאמר לו המשאיל: הריני משלח לך ביד בנך ועבדך או שלוחך, ביד בני ועבדי העברי או שלוחי, ואמר לו השואל: שלח, ושלחה ומתה בדרך חייב. שלחה לו המשאיל ביד עבדו הכנעני, אע"פ שאמר לו שלח ומתה פטור, מפני שידו כיד רבו ועדיין לא יצאת מרשות המשאיל. אמר לו השואל: הכישה במקל והיא תבא אלי, ועשה המשאיל כן אין השואל חייב עד שתכנס לרשותו, אבל מתה בדרך פטור. וכן בשעה שמחזירה השואל לבעלים, אם שלחה ביד אחר ומתה קודם שתגיע לרשות המשאיל חייב, שעדיין היא ברשות השואל. ואם שלחה מדעת המשאיל על ידי אחר ומתה פטור. שלח ביד עבדו הכנעני, אע"פ שאמר לו המשאיל שלח, אם מתה בדרך חייב באחריות, שהרי העבד³ כיד רבו ועדיין לא יצאת מיד השואל, וזה כשהחזירה בתוך ימי שאילתה, אבל אם החזירה אחר ימי שאילתה יצא מדין שאלה והוי כשומר שכר עליה, ואם מתה או נשבת לאחר שאלתה פטור. וכן כל כיוצא בזה.

השואל בבעלים, אפילו נגנב או אבד בפשיעה פטור, שנאמר⁴: בעליו עמו לא ישלם. ובלבד שישאל הבעלים תחלה או⁵ עם החפץ. ואחד השואל והשוכר הבעלים לאותה

19 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה ג): ביום שהיתה שאולה מתה בשעה שהיתה שאולה מתה.

20 גם כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: ביום שהיתה שכורה מתה בשעה שהיתה שכורה מתה. 21 צ"ל: שמתה או שאינו יודע ויפטור.

22 ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו: מתה. בדפוסים ראשונים: מתו.

1 רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון, פרקים ב--ג.

2 צ"ל: קודם שתכנס. 3 צ"ל: יד העבד. 4 שמות כב, יד.

5 תיבה זו אינה ברמב"ם (פרק ב, הלכה א) שלפנינו. בכתב-יד אוכספורד 569, בכתב-יד ששון 1043 ובכתב-יד תימניים כנוסח מחברנו.

מלאכה או למלאכה אחרת או לשום דבר שבעולם. אפילו אמר לחבירו: השקני מים, ושאל ממנו בהמתו ומשקהו ונותן לו הבהמה הוי שאלה בבעלים⁶. וכן כל כיוצא בזה. השואל⁷ בהמתו או השכירה למשאוי ויצא עמה לסועדה או שכרו לטעון עמו⁸ הוי שמירה בבעלים⁹. מלמד תינוקות והנוטע לבני המדינה ומקין להם דם וס[ו]ן פר[ו]ט, שלהן, כל אחד מאלו וכיוצא בהן שהוא יושב בו לעשות מלאכתו, אם השואל או השכיר מאחד¹⁰ מאלו שהוא עוסק במלאכתו הוי שמירה בבעלים ואפילו פשע בו השומר פטור, אבל הוא ששאל או שכר מהן חייב, שאינן שואלין לו. הרב שהוא מקרא לתלמידים בכל עת שירצה¹¹ והיו שם קבועים לבא תמיד ונשמט להם ממסכתא למסכתא, הוי שואלין אצלו ואין הוא שואל להן, אבל כשדורשין בהלכות הפסח ובהלכות החג אז הוא שואל להן והן אין שואלין אצלו.

האומר לשלוחו: צא והשאל לי עם פרתי, אינה שאלה בבעלים, שנאמר: אם בעליו עמו (אין) [לא] ישלם, הוא ולא שלוחו. אמר לעבדו כנעני: צא והשאל לי עם פרתי, היא שאלה בבעלים, שיד העבד כיד רבו, [ו]שאל העבד עמה שלא מדעת הבעלים אינה שאלה בבעלים.

השואל מן האשה ונשאל לו בעלה אינה שאלה בבעלים, שקניין פירות לאו כקניין הגוף ואין לבעל אלא פירות. השואל מאשתו או שותפין ששאלו זה מזה הוי שאלה בבעלים, ואם אמר השותף לחבירו: השאילני היום ואשאילך למחר, אינה שאלה בבעלים.

שאל מן השותפין ונשאל¹² לאחד מהן הוי ספק אם היא שאלה בבעלים או אינה, לפיכך אם מתה לא ישלם, ואם תפש לה בעלים אין מוציאין מידם, פשע בה השומר ישלם. השואל בהמה להרביעה או להראות בה או לעשות בה פחות משהו פרוטה או ששאל שתי פרות לעשות בהן שוה פרוטה, הוי כל אלו שאלה¹³ בבעלים. שכר פרה בבעלים¹⁴ פטור, שהשכירות תלויה בשאלה, אבל אם שכרה בבעלים וחזר ושכרה¹⁵ שלא בבעלים, או ששאלה¹⁶ שלא בבעלים וחזר ושכרה שלא בבעלים, כל אלו ספק שמירה בבעלים.

אשה ששאלה ואחר כך נישאת — הבעל(ים) כלוקח ממנה ואינו לא שואל ולא שומר¹⁷. לפיכך אם היתה בהמה ומתה הבעל פטור אע"פ שהוא משתמש בה כל ימי שאלה אפילו פשע בה, מפני שהוא כלוקח והאשה חייבת לשלם כשיהיה לה לשלם, ואם

6 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ופטור. משך את הבהמה בתחלה ואחר כך השקהו אינה שאילה בבעלים. 7 צ"ל: השאיל.

8 ברמב"ם. (שם הלכה ב): לסעדה עם השואל או השוכר ולטעון עמו.

9 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: ואם יצא לבקר המשאוי בלבד ולראות שלא יטענו עליה יתר מן הראוי אינה שמירה בבעלים.

10 צ"ל: אם השאיל או השכיר לאחד. 11 ואינו מסכתא שירצה — רמב"ם (שם הלכה ד).

12 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ח): לו אחד מהם וכן השותפין ששאלו ונשאל. 13 צ"ל: ספק שאילה.

14 צ"ל: שאלה בבעלים ושכרה שלא בבעלים. 15 צ"ל: ושאלה.

16 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): בבעלים וחזר ושכרה שלא בבעלים וחזר ושאלה או ששכרה בבעלים וחזר ושאלה.

17 צ"ל: שומר שכר.

חודיעה בעלה שהיא שאולה הרי הוא נכנס תחתיה. כל שפי' שהיא שאלה בבעלים כך אם היה שוכר או נשא שכר הוי שמירה בבעלים ופטור. וכל שאין קרוי שאלה בבעלים כך אין קרוי שכירות בבעלים, וכל ספק בשאלה הוי ספק בשכירות.

הלכות שוכר בהמה ופועל

פרק ראשון¹

השוכר הוי כשומר שכר. השוכר החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה, אם הוחלקה פטור אע"פ שעבר על דעת בעלים, ואם הוחמה חייב² מפני שחומם גדול בבקעה יותר מן ההר מפני שהרוח מנשבת בראשי ההרים. ואם הוחמה מחמת המעלה חייב. וכן כל כיוצא בזה. השוכר הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה ונשבר הקנקן, והוא הכלי שחורש, פטור השוכר, ודין בעל הפרה עם האומנין. וכן אם לא שינה על דעת הבעלים ונשבר הקנקן דין בעל הפרה עם האומנין. שכרה לחרוש בבקעה וחרש בהר ונשבר הקנקן השוכר חייב, ודין השוכר עם האומנין. ודין האומנין ששברו בעת חרישה משלמין. וזה שאוחז הכלי בעת חרישה משלם. ואם היתה [ה]שדה מעלות מעלות חייבין בדמי הקנקן המנהיג אותה במלמד והאוחז הכלי. שכרה לדוש בקטנית ודש בתבואה והוחלקה פטור, בתבואה ודש בקטנית חייב, שהקטנית מחליקות.

מעשה באחד שהשכיר חמור לחבירו ואמר לו: לא תלך בדרך נהר פקוד שהמים מצויין שם, אלא תלך בדרך גרש שאין בה מים. הלך בדרך נהר פקוד ומתה חמורו ולא היו שם עדים שיעידו באיזה דרך הלך, אלא הוא אמר מעצמו: בנהר פקוד הולכתיה ומחמת כן⁴ מת ולא היו שם מים. ואמרו חכמים: הואיל ויש עדים שהמים בנהר פקוד מצויין חייב לשלם, שהרי שינה על דעת בעל הבית. ואין אומרים מה לו לשקר במקום שיש עדים.

השוכר הבהמה להביא עליה מאתים סאין⁵ חטין והביא מאתים של שעורים ומתה חייב, מפני שהשעורים יש להן נפח והנפח קשה למשאוי. וכן אם שכר להביא עליה תבואה והביא משקלה תבן חייב. אבל אם שכרה להביא עליה שעורים והביא עליה משקלו חטים פטור. וכן כל כיוצא בזה.

שכר בהמה לרכוב עליה איש לא ירכיב אשה, לרכוב אשה מרכיב עליה⁶ כל אשה בין קטנה בין גדולה ואפילו מעוברת שהיא מניקה.

השוכר בהמה להביא עליה משקל ידוע והוסיף על משאה, אם הוסיף חלק משלשים על השיעור שפסק עמו ומתה חייב, פחות מכן פטור, אבל גותן הוא שכר התוספת.

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרקים ד-ה, ח.

2 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ד, הלכה א): שכרה להוליכה בבקעה והוליכה בהר, אם הוחלקה חייב שהחלקות יתר בהר מן הבקעה ואם הוחמה פטור.

4 צ"ל: ומחמת עצמו. 5 ברמב"ם (שם הלכה ד): ליטרין. 6 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): איש. ומרכיב עליה.

שכר סתם אינו נושא אלא משקל הידוע במדינה לאותה בהמה, ואם תוסיף חלק משלשים מכמו שדרכה לצאת ומתה או נשברה חייב. וכן ספינה שהוסיף בה אחד משלשים של משאה וטבעה חייב לשלם דמה. הכתף שהוסיף על משאו קב אחד והוזק במשא חייב בנזקיו, אע"פ שהוא בן דעת והרי הוא מרגיש בכובד המשאוי, מכל מקום מעלה על לבו שמחמת חולי הוא זה הכובד.

השוכר חמור לרכוב יכול להניח עליו כסתו ולגינו ומזונותיו של אותו הדרך, לפי שאין דרך סוחר⁷ לחזור בכל מלון לקנות מזונות. יתר על זה יכול בעל החמור לעכב, וכן יכול בעל החמור להניח עליו שעורים ומזונות של אותו הדרך⁸. יתר על זה השוכר מעכב, מפני שאיפשר לו לקנות בכל מלון ומלון. לפיכך אם אין שם מלון מצוי לקנות, מגיח עליו מזונותיו ומזונות בהמתו של אותה הדרך. וכל אלו הדברים בשוכר סתם ומקום שאין מנהג⁹, אבל במקום שיש מנהג הכל לפי המנהג.

השוכר הבהמה וחלתה או נשטית או נלקחה לעבודת המלך, אע"פ שאין סופה לחזור, אם נלקחה דרך הליכתה המשכיר אומר לשוכר: הרי שלך לפניך וחייב ויתן¹⁰ לו שכרו משלם. בד"א ששכרה לשאת עליה משאוי שאיפשר להשליכו בלא הקפדה, אבל אם שכרה לרכוב עליה או לשאת עליה כלי זכוכית וכיוצא בהן חייב להעמיד לו חמור אחר או בהמה אחרת כאותה ששכר¹¹. ואם לא העמיד יחזיר השכר ויחשוב עמו על השכר כמה שהלך בה. מתה הבהמה או נשברה, בין שכרה לשאת בין לרכוב, אם אמר לו: חמור סתם אני משכיר לך, חייב להעמיד אחר, ואם לא העמיד יכול השוכר למכור הבהמה ולוקח בה בהמות אחרות או שוכר בדמיה אם אין בדמים ליקח עד שמגיע למקום שפסק עמו. אמר לו: חמור זה אני משכיר לך וגם שכרה לרכוב עליה או לכלי זכוכית ומתה בחצי הדרך, אם יש בדמיה ליקח בהמה אחרת יקח, ואם אין בדמים ליקח שוכר בדמי כולו עד שיגיע למקום שפסק. ואם אין בדמים לא ליקח ולא לשכור נותן לו שכרו של חצי הדרך ואין לו עליו אלא תרעומת. שכר למשא, כיון שאמר חמור זה ומת בחצי הדרך אינו חייב להעמיד לו אחר, אלא נותן לו שכרו של חצי הדרך ומניח לו נבלתו.

השוכר שדה לזריעה או כרם לאכול פירותיו בדמים או ששכר ממנו בפירות קצובין, כגון ששכר שדה זו בעשרים¹² כדי יין בכל שנה, דין אחד להם. והשוכר בפירות נקרא: חוכר.

המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יצאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואה או רביע או מה שיתני ביניהם, נקרא מקבל. כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו, ודבר שהוא שמירה¹³ החוכר או המקבל חייב בו. הקורדום שחופרין בו הארץ והכלים שנושאים בהן העפר והדלי והכד ודוגמתן שדולין בהן

7 צ"ל: השוכר.

8 ברמב"ם (שם הלכה ח): שעורים ותבן ומזונות (על-פי דפוס רומא ר"מ וכתב-היד. לפנינו: מזונות) של אותו היום. 9 שם: מנהג ידוע. 10 צ"ל: ליתן.

11 ברמב"ם (פרק ה, הלכה א) שלפנינו: חייב להעמיד לו חמור אחר אם שכר ממנו חמור, בדפוס יוניציאה הראשונים ובכתב-יד אוכספורד 569, ששון 1043 כנוסח מחברנו.

12 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ח, הלכה א): כור בשנה וכרם זה בעשרים. 13 שם (הלכה ב): שמירה יחירה.

מים, על בעל הקרקע, וחשיבות¹⁴ המקומות שמקבצין שם בהן מים על החוכר או על המקבל.

החוכר או המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יורענה פשתן. לשבע שנים זורע שנה ראשונה, ואין שביעית מן המניין¹⁵. החוכר או המקבל שדה והוא בית השלחין, ויבש המעיין של בית¹⁶ השלחין או בית האילן ולא פסק הנהר הגדול אלא איפשר להצילו ממנו בכלי¹⁷, או שנקצץ האילן של בית האילנות לא ינכה לו מחכירו, ואם מכת מדינה היא שייבש הנהר מנכה לו מחכירו. היה עומד בתוך השדה ואמר: בית השלחין¹⁸ אני משכיר לך, יבש המעיין או נקצץ האילן לא ינכה¹⁹ לו מחכירו. שהרי הוא עומד בתוכה, ולא אמר הנה אלא כמו שאמר: כמות שהיא עתה אני משכיר לך. לפיכך אם לא היה עומד בתוכה ואמר לו: בית השלחין אני שוכר לך מנכה לו²⁰ מחכירו.

החוכר או מקבל שדה ואכלה חגב או נשתדפה, אם אירע דבר זה לרוב שדות איתה העיר מנכה לו מחכירו הכל לפי ההפכה²¹ שאירעו, ואם לא פשטה המכה ברוב השדות לא ינכה לו מחכירו, אע"פ שנשתדפו כל שדות בעל הקרקע. נשתדפו כל השדות החוכר או המקבל, אע"פ שפשט המכה ברוב השדות לא ינכה, שהפסד זה תלוי בשוכר שהרי כל שדותיו נשתדפו. התנה עליו בעל הקרקע שיורענה חטין זורעה שעורים או שלא זרעה כלל או שזרעה ולא צמחה, אע"פ שבא חגב או שדפון והוכתה רוב המדינה, לא ינכה לו. וכל זמן שראוי לזריעה באותו מקום חייב ליטפל בה פעם אחרת אם לא צמחה.

החוכר או המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו לקצור יקצור ואינו רשאי לעקור. לעקור אינו רשאי לקצור ושניהם מעכבין זה לזה. ומקום שנהגו לחרוש אחריו יחרוש. מקום שנהגו להשכיר אילנות על גבי קרקע משכירין ואע"פ²² ששכר ממנו ביתר על הידוע. הכל כמנהג המדינה.

החוכר שדה מחבירו בעשרה כורין חטין, לקתה נותן לו מתוכה. היו חטים יפות לא יאמר: אני לוקח לך מן השוק, אלא נותן לו מתוכה. חכר ממנו כרם בעשרת כורין²³ ענבים והקדישו²⁴ אחר שנבצרו, וכן עמרים שלקו אחר שנבצרו²⁵ נותן לו מתוכה. חכר בעשר כדים יתן²⁶, והחמיץ חייב ליתן לו יין טוב. חכר במאה עמרים של אספסתא זורעה מין אחר ואחר כך חרשה זורעה אספסתא ולקתה או שזרעה בתחלתה אספסתא וחרשה ואחר כך זרעה פעם אחרת ולקתה, לא יתן לה מתוכה, אלא נותן אספסתא טובה שהרי שינה. וכן כל כיוצא בזה.

14 לפנינו שם: וחטיטת. בכתבייד תימניים: וחפירת.

15 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ג): שכרה או קבלה שבוע אחד שביעית מן המניין.

16 לפנינו שם (הלכה ד): ויבשה מעין בית. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

17 שם: להביא ממנו בדלי. 18 צ"ל: בית השלחין הזה.

19 צ"ל: נקצץ האילן מנכה. 20 צ"ל: אינו מנכה לו. 21 צ"ל: ההפסד.

22 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): שהשכיר לו סתם בפחות מן הידוע. ומקום שנהגו שלא להשכיר אילנות אין לו אילנות אע"פ.

23 שם (הלכה ז): בעשרה סלי ענבים.

24 צ"ל: והקריסו. 25 צ"ל: שנקצרו. 26 צ"ל: יין.

החוכר שדה ולא רצה לנכש, ואם הפסיד ²⁷ יש לך הריני נותן לך חכירך, אין שומעין לו, שהרי הוא אומר לו: למחר תצא ממנה והיא מעלה לפני עשבים. ואפילו אמר לו: באחרונה אני חורשה, אין שומעין לו.

החוכר שדה לזרעה שעורים לא יזרענה חטים, שהחטים מכחישות הקרקע יותר מהשעורים. שכרה לזרעה חטים יזרענה שעורים, קטנית לא יזרענה תבואה, תבואה יזרענה קטנית ²⁸, שהקטנית מכחשת הארץ.

המקבל שדה לשנים מועטות אין למקבל כלום בקמת ²⁹ השקמה וכיוצא בה ולא בשבח האילנות שיצאו בשדה מאליהן, אבל מחשבין לו מקום האילנות כאלו היה בהן אותו זרע שזרע בכל שנה ³⁰. והוא שצמחו האילנות במקום הראוי לזריעה, אבל אם יצאו במקום שאין ראויין לזריעה אין מחשבין לו כלום. הגיע זמנו להסתלק ויש שם זרעים שעדיין לא הגיעו לימכר, או שגמרו ולא הגיע יום השוק לימכר, שמין אותן ונוטל מבעל הקרקע. כמו שחולקין המקבל ובעל השדה בתבואה, כך חולקין בתבן ובקש. כשם שחולקין ביין, כך חולקין בזמורות, אבל קנים העומדים תחת הגפנים אם קנו אותן בשותפות חולקין, ואם היה משל אחד מהן זה שקנה אותן הרי הן שלו. וכן כל כיוצא בזה.

המקבל שדה ליטע מקבל עליו בעל השדה עשר דודאות ³¹, יתר על כן מגלגלין עליו הכל. המקבל שדה ולא עשתה, אם יש בה כדי שתוציא סאתים יתר על ההוצאה חייב המקבל להטפל בה, שכן כותב לבעל הקרקע: אנא איקום ואנא אזרע ³² ואקצר ואעמר ואדוש ואעמיד כרי לפניך ותטול החצי, או מה שיתנו, ואני אטול השאר בשכר עמלי ובמה שהוצאתי.

המקבל שדה ואחר שזכה בה הובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות [ו]נותן לו חלקו המגיע לו, שכן כותב לבעל הקרקע: אם אוביר ולא אעבוד אשלם במיטבה ³³. ולפיכך גמר לשעבד עצמו. אבל אם אמר: אם אוביר ולא אעבוד אתן לך מאה דינרין הרי זו אסמכתא ולא חייב לשלם, אלא כפי מה שהיתה ראוייה לעשות בלבד. המקבל שדה לזרעה שומשמן וזרעה חטים עשתה ³⁴ כמה שהיא ראויה לעשות שומשמן אין לו עליו אלא תרעומת. עשתה פחות משהו מה שהיא ראויה משומשמן ³⁵ חולקין לפי התנאי שביניהן אע"פ שמשתכר בקרקע.

27 צ"ל: ואמר לו מה הפסד.

28 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): ובבבלי וכיוצא בה לא יזרענה קטנית. 29 צ"ל: בקורת.

30 צ"ל: שדה. 31 צ"ל: בוראות. 32 צ"ל: ואניר ואזרע.

33 ברמב"ם (שם הלכה יג) שלפנינו: במיטבא. בדפוס רומא ר"מ ובכתבי-היד כנוסח מחברנו. וראה: הרב יעקב כהן, רמב"ם לעם, כרך ט, עמ' נב, הערה קכז. — יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: והוא הדין אם הוביר מקצתה. ומפני מה נתחייב לשלם, מפני שלא פסק על עצמו דבר קצוב כדי שנאמר הרי היא כאסמכתא אלא התנה שישלם במיטבה. 34 צ"ל: ועשתה חטין.

35 ברמב"ם (שם הלכה יד): ממה שהיא ראויה לעשות מן השומשמן. — יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: משלם לו המקבל כפי מה שהיא ראויה לעשות מן השומשמן. עשתה חטים יתר ממה שהיא ראויה לעשות מן השומשמן.

דיני פועלים. השוכר פועלים ואמר להן להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו יכול לכופן. מקום שנהגו לזון יזון, לס(י)פק בתמרים או בגרוגרות וכיוצא בהן לפועלים יספק. השוכר הפועל ואמר לו: כאחד וכשנים מבני העיר, רואין פחות מבשכירות ויתן.²

אמר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים בשלשה, והלך ושכרן בארבעה, אם אמר להן השליח: שכרכם עלי, נותן להם ארבעה ונוטל מבעל הבית שלשה ומפסיד אחד מכיסו. אמר להן: שכרכם על בעל הבית³ ארבעה, שאלו לא היה⁴ שלוחו ארבעה לא טרחו ועשו שוה ארבעה. אמר לו בעל הבית: שכור לי בארבעה והלך שליח ושכר בשלשה, אע"פ שמלאכתו שוה ארבעה, אין להן עליו אלא תרעומת אלא על השליח⁵. אמר לו בעל [הבית] בשלשה והלך ואמר להן בארבעה, ואמר[ן] לו: כמה שאמר בעל הבית, אין דעתן אלא שיתן בעל הבית יתר מארבעה. לפיכך שמין מה שעשו, אם שוה ארבעה⁶ מבעל הבית, ואם אין ידוע⁷ אין להם אלא שלשה. אמר לו בעל הבית בארבעה והלך השליח ואמר להן בשלשה, ואמרו לו: כמה שאמר בעל הבית, אע"פ שמלאכתן שוה ארבעה אין להן אלא שלשה, שהרי שמעו וקבלו עליהם.

השוכר הפועלים והטעו בעל הבית או בעל הבית הטעה אותם אין להן זה על זה אלא תרעומת, בד"א שלא הלכו, אבל הלכו החמרים ולא מצאו תבואה, פועלים ומצאו⁸ שהיא לחה, או ששכרן להשקות השדה ומצאוה שנתמלאת מים, אם ביקר בעל הבית מלאכתו מבערב ומצאה צריכה פועלים אין לפועלים כלום, כי מה בידו לעשות. ואם לא ביקר נותן להן שכרן כפועל בטל, שאינו דומה הבא⁹ לבא ריקן, עושה מלאכה לבטל. בד"א שלא התחילו במלאכתן, אבל אם התחילו במלאכתן וחזרו בו אפילו בחצי היום חזרין, שנאמר¹⁰: כי לי בני ישראל עבדים, ולא עבדים לעבדים.

ודין הפועל שחזר בו אחר שהתחיל, שמין לו מה¹¹ שעתידי לעשות¹². כגון קבל ממנו קמה לקצור בשתי סלעים קצרו חצייה והניחו חצייה, בגד לארוג וארגו חצייה והניח חצייה, שמין לו מה שעתידי לעשות, אם היה שוה ששה דינרין נותן לו¹³ או יגמור מלאכתו. ואם הנשאר יפה ב' דינ'—אין נותן להם אלא סלע, שהרי לא עשו

1 רמב"ם, הלכות שכירות, פרק ט.

2 צ"ל: רואין הפחות שבשכירות והיתר שבשכירות ומשמנין ביניהן.

3 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ג): נותן להם בעל הבית כמנהג המדינה. היה במדינה מי שנשכר בשלשה ומי שנשכר ארבעה אינו נותן להם אלא שלשה ויש להם תרעומת על השליח. במה דברים אמורים כשאין מלאכתם נכרת, אבל היתה מלאכתם נכרת והרי היא שוה ארבעה נותן להם בעל הבית.

4 צ"ל: אמר. ברמב"ם (שם): אין להם אלא שלשה... ויש להם תרעומת על השליח.

5 צריך להשלים: נוטלין ארבעה. 7 ברמב"ם (שם) נוסף: או אינו שוה.

8 צ"ל: ומצאו שדה. 9 צ"ל: הבא טעון. 10 ויקרא כה. גה.

11 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ד): שעשה ונוטל. ואם קבלו הוא שמין לו מה.

12 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: בין שהוולו בעת ששכרם בין לא הוולו, בין שהוולה מלאכה אחר כן בין לא הוולה, שמין לו מה שעתידי לעשות.

13 צ"ל: נותן לו שקל.

אלא חצי המלאכה. בד"א בדבר שאינו אבד, אבל בדבר האבד, כגון פשתנו להעלות מן המשרה או ששכר חמור להביא חלילין למת או לכלה וכיוצא בהן, בין פועל בין קבלן לא יכול לחזור בו אלא אם כן נאנס, ואם חזר בו¹⁴ שוכר עליהן או מטען. וכך מטען, אומר להן: סלע קצצתי לכם בואו וטלו שנים, עד שיגמרו מלאכתן, ולא יתן להן אלא מה שפסק תחלה. ואפילו נתן להן השתים מחזיר להם¹⁵ התוספת. וכך שוכר עליהן: שוכר פועלין אחרים עד שיגמרו מלאכתן שלא תאבד וכל שמוסיף לפועלים על מה שפסק לראשונים מן¹⁶ הראשונים. ועד כמה, עד כדי שכרן של ראשונים. ואם לא¹⁷ היה להן ממון תחת ידו שוכר להשלים עד ארבעה וחמשה¹⁸ זוז לכל פועל בכל יום, אע"פ ששכרת פועל שלש או ארבע. בד"א שאין שם פועלים לשכור בשכרן¹⁹ ואמרו לו: צא ושכור מאלו והשלם מלאכתך ולא תאבד, בין שוכר בין קבלן אין לו עליהן אלא תרעומת ושמין לשוכר מה שעשה ולקבלן מה שעתיד לעשות.

השוכר פועל להשקות השדה מזה הנהר ופסק הנהר בחצי היום, אם אין דרכו להפסיק²⁰ מאליו נותן להן שכר כל היום, מפני שהיה לו להודיעם. שכרם להשקות השדה בין הנהר והשקה או המטר והשקה — נותן להן כל שכרן²¹, מן השמים נסתייעו. וזה בפועל, אבל מי שפסק עם אריסו שאם ישקה שדה זו ארבעה פעמים ביום יטול חצי הפירות, וכל האריסים שהן משקיין שתי פעמים אין נוטלין אלא רביע הפירות ובא המטר ולא הוצרך לדלות ולהשקות, נוטל חצי הפירות כמו שפסק עמו, שהאריס כשותף ואינו כפועל.

כתב הר"ם מקוצי²²: דווקא גבי חפירה צריך ביקור מבערב להודיע לפועלין, אבל גבי השקאת²³ שדה אין צריך ביקור, כי כל השדות שוות להתמלאות על ידי מטר זו כמו זו. מדקדק ר"ת²⁴ מדבעי פרק הזהב²⁵: והא בעי למימשך תספורת, שהמשכיר סופר כיון שמשך הקולמוס אינו יכול לחזור בו. ואומר ר"י²⁶, שאין מועיל משיכת התספורת אלא לענין שיכול לעכב התספורת. ולא גרע מעבד עברי שמגרע פדיונו ויוצא, אמנם בקבלן מסופק ר"י²⁶ אם יכול לחזור כשמשך כלי אומנות.

14 צ"ל: ואם לא נאנס וחזר בו. 15 צ"ל: מהם. 16 צ"ל: נוטל מן.

17 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 18 צ"ל: ארבעים וחמשים.

19 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): להשלים המלאכה, אבל יש פועלים לשכור בשכרם.

20 השמטה כנ"ל ויש להשלים על-פי שם (הלכה ו): אין להם אלא שכר מה שעשו. וכן אם דרכו שיפסיקו אותו בני העיר והפסיקוהו בחצי היום אין להם אלא שכר מה שעשו, שהרי ידעו הפועלים דרכו של נהר. ואם דרכו להפסיק.

21 צ"ל: בא המטר והשקה אין להם מה שעשו, בא הנהר והשקה נותן להם כל שכרם.

22 סמ"ג, עשין פט.

23 קטע זה השתרבב בטעות לתוך פרק שני מהלכות מלוה ולוה. ראה לעיל, הלכות שואל,

הערה 1. 24 מובא בסמ"ג ובתוספות בבא מציעא מח, א ד"ה והא.

25 בבא מציעא שם. 26 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם.

הלכות מלוה ולוה

פרק ראשון¹

מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר²: אם כסף תלוה את עמי, ואין "אם" זה רשות, שנאמר³: (ו)העבט תעביטנו. ומצוה זו גדולה מן הצדקה לעני השואל, שזה כבר נצרך לשאול וזה לא עדיין הגיע למדה זו. והקפידה תורה על מי שימנע להלוות העני, שנאמר⁴: ורעה עינך באחיד האביון. וכל הנוגש העני ויודע שאין לו להחזיר לו עובר בלאו, שנאמר⁵: לא תהיה לו כנושה. ומצות עשה לנגוש הנכרי ולהצר לו, שנאמר⁶: לגכרי תשיך, זו מצות עשה.

ואסור לאדם להראות לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו, ואפילו לעבור לפניו שלא יפתידו או יכלימו, אע"פ שאינו תובעו. וכל שכן שאסור לתובעו⁷. תאמר לרעך לך ושוב, וכן אסור ללוה ליקח ההלואה שלא לצורך ולהוציאה⁸ ולאבדה עד שלא ימצא בעל חובו מאין יגבה, אע"פ שהמלוה עשיר גדול, ועושה כך, רשע הוא, שנאמר⁹: לזה רשע ולא ישלם, וצו חכמים¹⁰: יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך.

כשיתבע הן[מ]לוה הלואתו, אע"פ שהוא עשיר והלוה דחוק וטרוד במזונות, אין מרחמין בדין, אלא גובין לו חובו עד אחרונה¹¹ מכל המטלטלין שימצא לו. וכן כת' ר"ת¹², שאם יש לו מעות לא יכול לסלקן אלא במעות, אבל אם אין לו מעות אין דוחקין הלוה למכור כדי לשלם מעות ומגביהו ממטלטלין. ואם לא הספיקו המטלטלין גובין לו מן הקרקע אחר שמחרימין על מי שיש לו מטלטלין¹³ ולא יביאם לבית דין. וגו' מכל קרקע שיש לו אע"פ שמשועבדת לכתובת אשתו או לבעל חוב שקדם, ואם יבא בעל חוב שקדם לטרוף יטרוף. אמר הלוה: מטלטלין שבידי פקדון הן בידי ואינן שלי, או שכורין או שאולין, יביא ראייה או יגבה מהן בעל חובו.

אין בעל¹⁴ גובה מכסות אשתו ובניו של לוה ולא מבגדים צבועים שצבען לשמן, אע"פ שלא לבשן, ולא מסנדלים חדשים שלקחן לשמן, אלא הרי הן שלהן. וזה בכלי החול, אבל בגדי שבת והמועד גובה אותן בעל חובו. וכל שכן אם היו בהן טבעת וחלי זהב¹⁵ או כסף שהכל לבעל חובו. היו לו מטלטלין או קרקע ויש עליו שטרי חובות לגוים ואמר: הרי כל נכסי משועבדים לגוים, ואם יגבה הישראל בחובו יתפשוהו הגוים

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין צג. 2 שמות כב, כד.

3 דברים טו, ח. 4 שם ישם, ט.

5 שם כג, כא. ברמב"ם (פרק א, הלכה ב): לנכרי תגש (שם טו, ג). אך שם נאמר: את הנכרי תגש.

6 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): וכשם שאסור לוה לתבוע כך אסור ללוה לכבוש ממון חבירו שבידו ולומר לו: לך ושוב, והוא שיש לו, שנאמר (משלי ג, כח) אל.

7 שם: ולהוציאה שלא לצורך. 8 תהלים לו, כא.

9 אבות ב, יב. 10 צ"ל: פרוטה אחרונה.

11 מובא בסמ"ג שם ובתוספות בבא קמא ט, א ד"ה רב הונא.

12 יש כאן השמטה ועל-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): או מי שידע לו ממטלטלין. 13 צ"ל: בעל חוב.

14 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: וכלי זהב. בכתב-יד תימניים כנוסה מחברנו.

בחובו ויהיה כשביה, הורו רבותי המיימוני¹⁵, שיגבה ישראל מהם חובו וכשיתפשוהו הגוים הרי הכל מצווין לפדותו.

מסדרין לבעל חוב כמו בערכין. כיצד, אומרין ללוה: הבא כל מטלטלין שיש לך ולא תניח מחט. ונותנין לו מן הכל מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש ומטה לישן¹⁶ מכסות הראויה, לא שילבש משי או מצנפת זהובה, אלא מעבירין אותה ממנו ונותנין לו כסות הראויה לו לשנים עשר חדש. ומטה לישב עליה ומצע הראוי לו לישן¹⁷. ואין נותנין לא לאשתו ולא לבניו אע"פ שחייב במזונותיהם, ונותנין לו סנדליו ותפיליו. היה אומן נותנין לו כלי¹⁸ אומנותו מכל מין ומין. כגון אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין ושתי מגירות. היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט¹⁹ אין נותנים לו כלום²⁰ מן המרובה. היה חמר או אכר אין נותנין לו צמדו וחמורו. וכן אם היה ספן אין נותנים לו ספינה, שאע"פ שאין לו מזונות אלא מאלו אין אלו כלים אלא נכסים וימכרו הכל בבית דין ויתנו לבעל חוב. ור"ת פסק בספר הישר²¹ דהלכה דאין מסדרין לבעל חוב, שהרי רשב"ג שהלכה כמותו²² — במשנתנו סובר כן²³ וגירס' בעית רבה בר אבון²⁴ היא: מניין שמסדרין, ושואל לדברי מי שסובר כן, ול"ג מהו שמסדרין, שא"כ היה לו להשיב מסדרין.

מלוה שבא להפרע שלא בפני הלוה, כגון שהלוה היה בארץ מרחק ותפסה אשתו מנכסי בעלה לזון מהן, מוציאין מידה ונותנין לבעל חובו, שאפילו היה בעלה בעיר לא היה יכול לזון אשתו ובניו עד שיפרע כל חובו.

מן התורה אם לא נמצא ללוה כלום יתר על הראוי לסידורו אין אוסרין אותו ואין אומרין: הבא ראייה שאתה עני, ולא משביעין אותו כמו שדנין הגוים, שנאמר²⁵: לא תהיה לו כנושה, אך אומרין למלוה: אם תדע שום נכסים לזה המחוייב קחם לך. אמר: החביאם והרי הן בתוך ביתו, לא יכנס לביתו לא הוא ולא שליח בית דין, שנאמר²⁶: בחוץ תעמד. אך מחרימין על מי שיש לו ולא יתן לבעל חובו. אבל תקנו הגאונים²⁷, בצבור²⁸ שרבו הרמאים ואיכא נעילת דלת בפני לוויין, להשביע הלוה שבועה חמורה בנקיטת חפץ כעין של תורה שאין לו כלום מנכסים יתר מסידורו, שלא החביאן ביד אחרים ולא נתנן במתנה על דעת להחזיר. וכולל בשבועה זו שכל שיריח וכל שיבא לידו או לרשותו מאשר תשיג²⁹ לא יאכל ממנו כלום לא לאשתו ולא לבניו ולא ילבש אותו³⁰ ולא יטפל בהן, ולא יתן מתנה לאדם שבעולם, אלא יוציא מכל אשר תשיג ידו

15 מובאים ברמב"ם שם הלכה ו. והכוונה לר"ף ולר"י מיגאש. ראה סמ"ג שם ותשובות הר"ף, סי' רט. 16 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן.

17 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): ואם היה עני מטה ומפץ לישן. 18 צ"ל: שני כלי.

19 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: נותנין לו שנים מן המרובה וכל שיש לו מן המועט. 20 צ"ל: ואין לוקחין לו כלים.

21 מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' תרב. מובא בסמ"ג ובתוספות בבא מציעא קיד, א ד"ה מהו. 22 ראה בבא קמא סט, א; בבא בתרא קעד, א. 23 בבא מציעא קיג, א.

24 שם קיד, א. 25 שמות כב, כד. 26 דברים כד, יא.

27 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ב): „הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא". והם רבנן סבוראי. ראה סמ"ג שם. 28 אולי צ"ל: בעבור. 29 צ"ל: תשיג ידו.

30 ברמב"ם (שם): לא יאכיל... ולא ילביש אותם.

מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חודש, לא אכילת זוללים וסובאים או בני מלכים ולא מלבוש פחות וסגנים אלא כדרכו וכל היתר מכדרכו יתן לבעל חובו ראשון ראשון עד שיגיע לו כל חובו [ו]מחרימים תחלה על מי שידע לפלוני נכסים גלויים או טמונים שיודיעם לבית דין, ואפילו אחרי התקנה אין בעל חוב יכול להכנס לביתו של לווה, לא הוא ולא שליח בית דין, שלא תקנו לעקור גוף התורה, אלא לווה עצמו יביא כליו או יאמר: כך וכך הוא שיש לי, ומניחין הראוי לו ויוציא השאר וישבע כתקנה זו. וכן דנין ישראל בכל מקומ[ו]תם. ואם נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו שאין לו כלום ואמר: של אחרים הוא, או עסק הוא בידי הורו רבתי המימי³¹. שצריך להביא ראייה מזה.

מי שנשבע שבועה זו שאין לו כלום וכל מה שירווח יתן לבעל חובו, אין כל אחד ואחד מבעלי חובו בא להשביעו, ששבועה אחת כוללת כל בעלי חובות ותקנת חכמים³² הוא ואין מדקדקין להתמיר אלא להקל.

מי שהוחזק עני וכשר והולך בתום וידוע כן לדין ולרוב עם ולבעל חובו³³ ורוצה בעל חובו להשביעו כדי לצערו ולביישו ברבים כדי³⁴ שילך וילווה מן הגוים ברבית³⁵ או יקח נכסי אשתו ויתן לו כדי להנצל משבועה, נראה למימון³⁶ שאסור לדין ירא שמים להשביעו, וראוי לדין לגעור בתובע, שלא תקנו גאונים תקנה זו רק מפני הרמאים, והרי נאמר³⁷: עד דרוש אחיך אותי, דרשהו אם רמאי הוא, ואם השביעו עובר משום לא תהיה לו כנושה, וכן מי שהוחזק רמאי ודרכו מקולקלין במשאו ומתנו ואמור שיש לו ממון, וטען שאין לו כלום ודינו להשבע, לא ישביענו הדין, אך יכופוהו או ינדהו עד שיפרענו, מאחר שהוא אמוד, שפריעת בעל חוב מצוה, ואם יעשה כך הדין יקבל שכר והוא שיהיו מעשיו לשם שמים.

החייב שבועה זו מפני שטר חוב שעליו והודה לאחרים בחובות אחרים והשיגה ידו יתר על הראוי לו — לא יטול היתר רק בעל שטרו³⁸ בלבד, שמא עשו קנוניא על נכסיו של זה.

ראובן שהיה חייב לשמעון מאה ולוי חייב לראובן מאה, מוציאין מלוי וגותנין לשמעון. לפיכך אם אין לראובן נכסים והיה לו שטר על לוי ואמר לו: שטר אמנה הוא, פרוע הוא, והודה לו ראובן, אין משגיחין על הודאתו, שמא קנוניא עושין לאבד זכותו של שמעון, אלא ישבע שמעון ויטול מלוי כדין כל טורף שאינו נפרע אלא בשבועה. וכן מי שיש עליו שטר חוב והודה לאחר מעצמו בחוב אחר, אם אין לו נכסים שיגבו שגיהם גובה בעל השטר בלבד, שלא יעשו קנוניא על שטרו של זה.

אסור לאדם להלוות מעותיו בלא עדים ואפילו לתלמיד חכם, אם לא שהלווהו על המשכון. והמלוה בשטר משובח יתר. והמלוה בלא עדים עובר משום לפני עור לא תתן מכשול³⁹. וגורם קללה לעצמו.

31 ר"י מיגאש בתשובה, סי' קסט.

32 — גאונים. כלומר, הואיל ותקנת גאונים היא אין מדקדקין להתמיר.

33 השווה לשון הרמב"ם (שם הלכה ד), ועיין פרישה, חשן משפט, סי' צט, יב.

34 ברמב"ם שם: כדי להנקם ממנו או כדיי. ואולי בשמט עלידי הדומות.

35 התיבה "ברבית" אינה ברמב"ם (שם) שלפנינו. בכתבייד אויכספורד 569 וששון 1043 ובכתבייד

תימנינים כנוסח מתברנו. עיין פרישה שם. 36 רמב"ם שם. 37 דברים כב, ב.

38 צ"ל: בעלי שטרות. 39 ויקרא יט, יד.

הרב שלוה מעבדו ואחר שחררו, או לוה מאשתו ואחר גרשה. — אין להן עליו כלום, שכל מה שקנה עבד קנה רבו, וכל המעות שביד אשה בחזקת בעלה אם לא הביאה ראייה שהן מגדונייתה.

פרק שני¹

אלמנה בין ענייה בין עשירה אין ממשכנין אותה לא בשעת הלואה² ולא על פי בית דין. שנאמר³: [ו]לא תחבל בגד אלמנה ואם חבל מחזירין ממנו בעל כרחו. ואם תודה לו תשלם, ואם תכפור תשבוע. אבד המשכון או נשרף קודם שיחזיר לוקה. וכן המלוה חבירו, בין הלווהו על המשכון בין משכנו אחר הלואה בידו או על פי בית דין, לא יחבל כלים שעושין בהן אוכל נפש. כגון רחים ועריבות של עץ ויורות שמבשלות בהן וסכין של שחיטה וכיוצא בהן, שנאמר⁴: כי נפש הוא חובל, ואם חבל מחזיר בעל כרחו, ואם אבד המשכון או נשרף קודם שיחזיר לוקה.

חבל כלים הרבה של אוכל נפש, כגון עריבה ויורה וסכין, חייב על כל כלי וכלי בפני עצמו. אפילו שני כלים שהן עושין מלאכה אחת לוקה שנים על שתיהם, שנאמר⁴: רחים ורכב, כשם שרחים ורכב מיוחדין שהן שני כלים ומשמשין (ה)מלאכה אחת לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו⁵ כך⁶ אם חבל צמד בקר והמחרישה⁷ לוקה שנים.

המלוה חבירו אפילו עשיר לא ימשכנו אלא בבית דין. ולא יכנס⁸ לביתו למשכנו, אלא עומד בחוץ והלוה נכנס לביתו ומוציא לו משכון, שנאמר⁹: בחוץ תעמוד. ואם כן מה בין בעל חוב לשליח בית דין. ששליח בית דין יכול לנתק המשכון ביד הלוה ונותנו למלוה, ובעל חוב אין לו ליקח המשכון עד שיתנו לו הלוה מדעתו. עבר בעל חוב ונכנס לבית הלוה ומשכנו או שחטף המשכון מידו בזרוע אינו לוקה, שהרי ניתק לעשה, שנאמר¹⁰: השב תשיב לו [את] העבוט כבא השמש. ואם לא קיים מצות עשה שבה, כגון שאבד המשכון או נשרף, לוקה ומחשב דמי המשכון ותובע השאר בדין¹¹.

בין הממשכן חבירו בבית דין בין משכנו בידו בזרוע או מדעת הלוה, אם עני הוא לוקה משכנו¹² דבר שהוא צריך לו מצוה להחזיר לו העבוט בעת שצריך לו, ומחזיר לו הכר בלילה לישן עליו והמחרישה ביום כדי לעשות מלאכתו, שנאמר: השב תשיב לו [את] העבוט. עבר ולא השיב לו כלי היום וכלי הלילה בלילה (ו)עובר בלא תשכב בעבוטו¹³, לא תשכב ועבוטו אצלך, וזה בכסות לילה, ובכלים שהוא עושה מלאכתו בהן ביום או לובשן הוא אומר¹⁴: (צריכא) [עד בא] השמש תשיבנו לו, מלמד שמחזירין כל

- 1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים ג, יא; סמ"ג, עשין צג"ד.
- 2 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה א): ולא שלא בשעת הלואה. 3 דברים כד, יג. 4 שם שם, יג.
- 5 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): כך כל שני כלים אף על פי שמשמשין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.
- 6 צ"ל: וכן. 7 ברמב"ם (שם): צמד בקר החורש. ולפירוש הדברים עיין בנושאי כלים שם.
- 8 אפילו שליח בית דין. 9 דברים כד, יא. 10 שם שם, יג.
- 11 בכתב-היד באות כאן הלכות שואל. ראה לעיל, הלכות שואל, הערה 1.
- 12 צ"ל: אם עני הוא ומשכנו. 13 שם שם, יב. 14 שמות כב, כה.

היום. ויועיל המשכון, אע"פ שמחזירין, כדי שלא ישמט החוב בשביעית, ולא יעשה מטלטלין אצל בניו, אלא יפרע מן המשכון אחר שמת הלוח. משכון העני בשעת הלואתו אינו עובר שום דבר ואין חייב להחזיר לו כלל.

שליח בית דין שבא למשכון לא ימשכן דברים שאי אפשר לאדם ליתן, כגון בגד שעליו וכלים שאוכל בו, ומניח מטה ומצע לעשיר ומפץ¹⁵ לעמי. וכלי¹⁶ הנמצא בידו חוץ מאלו¹⁷ יכול למשכנו ויחזיר כל כלי היום ביום וכל כלי הלילה בלילה. היו לפניו שני כלים נוטל אחד ומחזיר אחד. והוא חייב להחזיר וליקח כך עד עולם. ואם המשכון מדבר שאין צריך להן ואין מניחין אותו ללוח, מניחין אצלו עד שלשים יום ומשלשים יום ואילך מוכר המשכון בבית דין. מת הלוח¹⁸ אחר שהשיב לו המשכון שומטו המלוה מעל בניו ואינו מחזיר.

והערב מותר למשכנו בזרוע ולהכנס לביתו וליטול המשכון, שנאמר¹⁹: לקח בגד(י) כי ערב זר. וכן מי שיש לו שכר אצל חבירו, או שכר בהמתו וכליו, או שכר ביתו, מותר למשכנו שלא על פי בית דין ונכנס לביתו ונוטל המשכון בשכרו. ואם זקף עליו השכר במלוה אסור, שנאמר²⁰: כי תשה ברעך משאת מאומה.

ובתחלת פרק המביא²¹, אמר רב נחמן: לא מבעיא במקום שיש לאדם פסידא אם ימתין עד שילך לבית דין, כגון שזה יוציא מה שבדיו ולא יהא ממה לפרוע, שאדם עושה דין לעצמו, אלא אפילו במקום שאין פסידא כלום אם ימתין עד שתודיענו²² לבית דין, אדם עושה דין לעצמו. והלכה כרב נחמן בדינים. וכן פוסק ר"א²³ וה"ג²⁴. ואו' הר"ר מאיר מרועא גבור²⁵ שי'²⁶, דלא שייך למימ' עביד איניש דינ' לנפשיה רק בדבר שה' ממש שלו שנכנס ליקחנו. אבל ליקח משכון אחר בעבור דבר שלא²⁷, לא א' דאל"כ עשית רב נחמן טועה בדבר משנה שהרי שנינו²⁸ לא ימשכנו אלא בבית דין.

מי שבדיו משכון העני, אם היה שכרו יתר על פחתו, כגון קרדום ומסר גדול וכיוצא בהם, מותר להשכירו ומנכה שכרו מחובו תמיד, שזה כמשיב אבדה ואין צריך רשות (ל)בעלים.

המלוה חבירו בפני עדים, שאמר²⁹ לעדים: היו עלי עדים שאני חייב לזה מנה, זו היא הנקראת מלוה על פה ואין צריך לפורעו בעדים. לפיכך אמר פרעתי גשבע היסת

15 ברמב"ם (שם הלכה ו'): ומטה ומפץ. 16 שם: וכל.

17 המגיה הוסיף בין השיטין: לא. ואין לזה מובן.

18 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): אינו מחזיר לבניו. מת הלוח.

19 משלי כ, טז. 20 דברים כה, י. 21 צ"ל: המניח. בבא קמא כז, ב.

22 בסמ"ג (צא): שיזמינו.

23 = רב אלפס. בבא קמא פרק ג, רמז נג. מובא בסמ"ג שם.

24 = והלכות גדולות. מובא בסמ"ג שם. ועיין הלכות גדולות מהדורת ווארשא, עמ' 174: מהדורת

הילדסהיימר, עמ' 347, ועיין שם הערה לט, וראה הגהות מיימוניות, הלכות סנהדרין, פרק ב,

אות ה.

25 צ"ל: מרוטנבורג. תשובות מהר"ם ב"ר ברוך, דפוס לעמבערג תר"כ, סי' קמח. מובא בתשובות

מיימוניות השייכות לספר נזיקין, סי' יד, ובמרדכי, בבא קמא פרק המניה, רמז ל.

26 = שיחיה. 27 חסר כאן. ויש להשלים על-פי מקורות הנ"ל: ידוע אם זה שלו.

28 בבא מציעא קיג, א. 29 ברמב"ם פרק יא, הלכה א': או שאמר.

ונפטר. אבל המלוה חבירו בשטר צריך לפורעו בעדים. ואם טען ואמר פרעתי שטר זה אינו נאמן, אלא אומר לו: הבא עדים או שלם לו. לפיכך האומר לעדים: הוה עלי עדים שאני חייב לזה מנה. אין כותבין עדותן ונותנין למלוה, שלא יחזרו מלוה על פה למלוה בשטר, עד שיאמר להם הלוה: כתבו שטר וחתמו ותנו לו. ואע"פ שאמר להם כן צריכין להמלך בו אחר שחתמו בשטר ואחר כך נותנין השטר ביד המלוה. ואו' ר"ת³⁰, דכל מתנה צריך לימלך בה שתי פעמים שלא³¹ קנו, כדאית' בירושל'³², א"ל רב לחייא בריה: כי אמינא לך הב ליה מידי לפלגיא איניש מכתובא³³ הוא הב ליה מיד ואי עתירא הוא אימלך בי (ה) תניינות, והטעם³⁴, דאם אית' שמקנה לו מיד היה מקנה לו בקניין חלפין. קנו מידו שהוא חייב לו מנה כותבין ונותנין אפילו לא אמר להן כתבו, שסתם קניין לכתובה עומד.

אם³⁵ כתב שאין יכול להזדייף ויקראו העדים שנמסר בפניהם, ויש מהגאונים שהורה, שצריך לעדים לומר³⁶ שמסרו מפניהם: חתמו והעידו שנמסר בפניהם. הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו ואין שם עדים, אע"פ שהוחזק כתב ידו בבית דין הוי כמלוה על פה לכל דבר, ואם טען שפרע נשבע היסת ונפטר ואינו גובה בשטר זה לא מיורשין ולא מלקוחות.

כל מלוה בשטר גובה מן היורשין³⁷ ולא מן הלקוחות, לפי שאין לה קול, לפיכך לא יטרוף בה, אבל מלוה בשטר קול יש לה והלוקח הפסיד על עצמו שלא שאל אם נכסיו של זה משועבדין למלוה.

המוכר שדהו בעדים ויצאת מתחת ידי הלוקח, אע"פ שאין שם שטר ביד הלוקח, חוזר וטורף ממשועבדים, שכל המוכר בפרהסיא הוא מוכר וקול יש לו.

אין מלוה על פה נגבית מיורשין אלא באחד משלשה דברים: שחייב בה מודה וצוה בחליו שיש לפלוני חוב עליו עדיין, או שהיתה הלוואה לזמן ולא הגיע זמן לפרעה וחזקה היא שאין אדם פורע בתוך זמנו, או שנדוהו עד שיתן ומת בנדוי, וכל אלו גובין מן היורשין בלא שבועה. אבל אם באו עד"ם שהיה אביהם חייב לזה מנה, או בפנינו הלוה[ו], אינו גובה מן היורשין כלל שמא פרעו, שהמלוה חבירו בעדים אין צריך לפורעו בעדים, או אם הוציא כתב יד אביהם שחייב לזה מנה אין גובה בו כלום.

לזה שאין לו מטלטלין ויש לו קרקע, אם נודע בבית דין שתלה מעותיו ביד אחרים כופין אותו למכור וליתן לבעל חובו, ואם לא נודע מחז"מין על מי שידע לו מכל מטלטלין ולא יביאם, ואחר כך יורדין לבינונית שבנכסיו ומגבין לבעל חוב. אע"פ³⁸ שמן התורה דין בעל חוב בזבורת, שנאמר³⁹: בחוץ תעמד והאיש יוציא כו', מה

30 מובא בסמ"ג (צד). 31 צ"ל: כשלא.

32 בבא מציעא פרק ה, הלכה ב, ושם: רב מפקד לשמשיה. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

33 צ"ל: אי איניש מסכינא. 34 טעם זה מוסב על מה שנאמר לפני דבריו של רבינו תם.

35 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ב): לזה שכתב שטר בכתב ידו והעיד בו עדים ונתנו למלוה הרי זה שטר כשר. וכן אם כתב שטר אף על פי שאין בו עדים ונתנו למלוה בפני עדים הרי זו מלוה בשטר אם.

36 צ"ל: לומר לעדים.

37 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ד): ומן הלקוחות... ומלוה על פה גובה אותה מן היורשין. 38 רמב"ם שם פרק יט, הלכה א. 39 דברים כד, יא.

דרכו להוציא, פחות שבכליו. וזה תקנו להגבותו מבינונית, שלא לנעול דלת בפני לוי. ואם בא ליפרע מהיתומים, קטנים או גדולים, גובה לעולם מזבולית בנכסיהם. וכן ⁴⁰ הבא ליפרע מהן, אפילו הן גדולים, לא יפרע ממטלטלין אפילו מופקדין או מלוה אצל אחרים, שהמטלטלין אינן תחת שיעבוד בעל חוב אביהם. ואע"פ שאין כופין היתומים ליתן ממטלטלין מצוה להן לפרוע חוב אביהן ממטלטלין. תפשו מבעל חוב מחיים גובה מהן בעל כרחם. טען שמחיים תפש ויורשין טוענין שלאחר מיתה תפש, על היורשין להביא ראיה, או ישבע המלוה שכך וכך הוא חייב לו, ויכול לטעון עד כדי דמיה[ן] וכולל בשבועתו שמחיים תפש. ואם הדברים שטען שטרות וטען שהן משכון בידו על חובו שמחיים תפש והיורש טוען שלאחר מיתה תפש, על המלוה להביא ראיה ומחזיר ⁴¹ ליורשין, מפני שאינו טוען לקנות גופן אלא לראיה שבהן.

יתומים שגבו קרקע בחוב שהיה לאביהם אצל אחרים יכול בעל חוב של אביהם לחזור ולגבותה מהן, שהרי קרקע זו של אביהם היא.

ראובן שמכר שדהו לשמעון באחריות וזקף שמעון דמי השדה עליו מלוה של ראובן ⁴² ומת ראובן ובא בעל חוב של ראובן לטרוף משמעון השדה ופייסו שמעון במעות והלך לו, הדין נותן שיבאו יורשי ראובן ויתבעו שמעון במלוה שזקף עליו, שהרי אינה משתעבדת לבעל חוב של ראובן. לפיכך אם שמעון היה פקח נותן להן הקרקע שלקח מראובן במלוה שזקף על עצמו וחזר וטורפה מהן מפני המעות שנתן לבעל חוב של ראובן כדי שלא יטרוף אותה ממנו, שהרי באחריות לקחה מראובן.

תקנו גאונים ⁴³, שיגבה בעל חוב מטלטלין מן היורשים, וכן דנין ישראל בכל בית דין שבעולם. אבל במערב כותבין בשטרי חובות שיכול לגבות מקרקע וממטלטלין בין בחייו בין לאחר מותו ונמצא גובה על תנאי זה יותר מהתקנה, וסייג גדול עשו בדבר שמא לא ידע הלוח בתקנה זו ונמצא ממון יתומים יוצא שלא כדין, שאין כח בתקנת אחר[ן]נים לחייב בה יתומים.

פ ר ק ש ל י ש י

אע"פ שנפרעים מיתומים גדולים, אין נפרעין מיורשים קטנים. ואפילו היה כל תנאי שבעולם בשטר חוב אין נפרעים עד שיגדלו, שמא יש להן ראייה ששוברין השטר. ואם המלוה רבית של גוי שהיתה הרבית אוכלת בנכסיהן, מעמידין להן אפטרופוס ומוכרין מנכסיהם ופורעין החוב. וכן אשה גרושה או אלמנה שתבעה כתובתה, מעמידין אפטרופוס להן כדי שיהיה לה שום דבר שתנשא בו. קצצה ונשאת ואחר כך באתה לתבוע כתובתה והיתומים ² אין נוקקין לה עד שיגדלו היתומים, שהרי אין לה מזונות והרי נישאת. ואף תוך הזמן סבר ר' יוחנן ³ דאין נוקקין, ואו' ריב"א ⁴:

40 רמב"ם שם פרק יא, הלכה ז. 41 צ"ל: ואם לא הביא ראיה מחזיר.

42 צ"ל: מלוה לראובן.

43 ברמב"ם (שם הלכה יא): גאונים האחרונים. וראה איצור הגאונים כתובות, עמ' 210.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרק יב: הלכות נזילות, פרקים י — יא; סמ"ג, עשין צד.

2 צ"ל: מהיתומים. 3 ערכין כבא.

4 = רבינו יצחק בר' אברהם. מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, בבא בתרא ה, ב ד"ה ואפילו.

שהלכה כריש לקיש⁵ לגבי דר' יוחנן נמי בהא. ואם כן איכא ארבע דפסקי' כוותי' דריש לקיש⁶.

והורו מקצת גאונים, שאם היו הנכסים כנגד הכתובה בלבד או פחותים ממנה אין נזקקין לה, שהרי אין כאן זכייה ליתומים, שמה שאמרו נזקקין לגבות כתובה מהיתומים זה שלא זה⁷.

צוה מורישם ואמר להן: תנו מנה לפלוני, או תנו שדה⁸ נזקקין אחר שמעמידין אפטרופוס לטעון טענתן. אמר: תנו מנה או שדה⁹ נותנין ואין צריכין להעמיד¹⁰. שהיא גדול¹¹ ביד המוריש מעמידין להן אפטרופין ונזקקין להן לטעון ולדון. ואם נמצאת גזולה מחזירין אותה לבעליה. וכן קטן שתקף בעבדיו וירד בשדה חברו וכבשה אין אומרים: נמתין לו עד שיגדיל, אך מוציאין מידו ולכשיגדיל אם יש לו עדים יביא עדיו.

קרקע שהיה בחזקת קטנים ובא אחר וטען שהיא לקוחה ממורישן ויש לו עדים שהחזיק בה ואכלה שני חזקה בחיי אביהן, אין מוציאין מידן עד שיגדיל, שאין מקבלין עדים אלא בפני בעל דין, והקטן כאלו אינו עומד כאן הוא חשוב. אבל אם הוציא שטר שהיא לקוחה בידו, מקיים השטר ומוציאין אותה מידן אחר העמדת אפטרופוס.

כשבאין בית דין למכור בנכסי יתומים שמין הקרקע ואחר כך מכריזין עליה שלשים יום רצופין או ששים יום שני וחמישי ושני ומכריזין בקר וערב בבי' הכנס'¹² פעלים ובעת הוצאתו. וכל מי שירצה לקנות יוליך הפעלים לבקר לו. ובעת שמכריזין מוציאין¹³ השדה במצרים ומודיעין כמה יפה ובכמה היא שומה ומפני מה רוצין למכרה, אם להגבות לבעל חוב או לכתובת אשה, לפי שיש מי שרוצה ליתן לבעל חובו ויש מי שירצה ליתן לאשה.

כותבין באדרכתא של נכסי יתומין, אפילו גדולים: והכרנו הנכסים. (ש)הנכסים¹⁴ שאין מכריזין עליהן: העבדים והשטרות והמטלטלים. עבדים, שלא ישמעו ויברחו, שטרות ומטלטלין, שמא יגנבו. לפיכך שמין אותן בית דין ומוכרין אותן מיד, ואם השוק קרוב למדינה מוכרין אותן לשוק.

5 בבא בתרא שם.

6 יבמות לו, א: אמר רבא הלכתא כוותיה דריש לקיש בתלת... "ומה שאין רבא פוסק בפרק החולץ (יבמות שם) הלכה כריש לקיש בארבע, זהו מפני שחולק רבא בבבא בתרא (שם) על ריש לקיש, אבל אנו סוברים כריש לקיש בארבע" — סמ"ג שם.

7 הדברים מקוטעים ויש לתקנם: על"פי הרמב"ם (הלכות מלוה ולוה, שם הלכה ד): כדי שלא יפחתו הנכסים מחמת המזונות וזאת הואיל והיא נוטלת הכל מה זכות י"ש ליתומים הקטנים בדבר זה עד שנוקקין להם ולא חשו לחן האשה.

8 "או תנו שדה" חסר ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו. בכתבי"ד אוכספורד 569, ששון 1043 ובכתבי"ד יד תימנ"ם כנוסח מחברנו. 9 צ"ל: מנה זו או שדה זו.

10 יש כאן השמטה וצריך להשלים: על"פי הרמב"ם (שם הל' ה'): אפטרופוס. נמצאת קרקע שאינה שלהם אלא טען הטוען. 11 צ"ל: גול. 12 צ"ל: בשעת הכנסת.

13 צ"ל על"פי הסמ"ג: מציגין. ברמב"ם (שם הלכה ח): מסיימים.

14 הדברים מקוטעים ומשובשים וצריך לתקנם: על"פי הרמב"ם (שם הל' ט, יא): והכרנו שהנכסים האלו הם של פלוני המת... נכסים.

מי שמת והניח גדולים וקטנים צריך למנות אפטרופוס שיהיה מתעסק בחלק הקטן עד שיגדיל, ואם לא מינה חייבין בית דין להעמיד להן אפטרופוס עד שיגדילו, שבית דין אביהן של יתומים. צוה המוריש: יתנו חלק הקטן לקטן ומה שירצה יעשה בו, הרשות בידו. וכן אם מינה המוריש אפטרופוס על הקטנים קטן או עבד או אשה, הרשות בידו. אבל לא ימנו בית דין אפטרופוס לא אשה ולא עבד ולא קטן ולא עם הארץ שהוא בחזקת חשד על עבירות, אלא בודקין אדם נאמן, איש חיל ויש לו כח בעסקי העולם לשמור נכסיהם ולהרויח בהם ומעמידין אותו על הקטנים. וירד על לקרקעות אפילו היה קרוב¹⁵.

בית דין שהעמידו אפטרופוס ושמעו עליו שאוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר מדבר שאמור בו, יש להן לחוש שמא מנכסי יתומים אוכל ומסלקין אותו ומעמידין אחר. אבל אם מינה אבי יתומים אין מסלקין אותו, שמא מציאה מצא אלא אם באו עדים שהוא מאבד נכסי יתומים מסלקין אותו. והסכימו גאונים שמשביעין אותו. והוא הדין לאפטרופוס שמנהו אבי יתומים ושמעותו טובה שהוא ישר רודף מצות וחזר להיות זולל וסובא, מרגיל בנדרים ואבק גול, יסלקוהו בית דין וישביעוהו וימנהו להן אפטרופוס כשר, כפי שיראה לדיין.

קטן שהגדיל, אפילו אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד והולך בדרך רעה, אין בית דין מונעין ממנו אין מעמידין לו אפטרופוס, אם לא שהוא כשר ומצליח, שלא יתנו לו בד זמן¹⁶. והשוטה והחרש הרי הן כקטנים [ומעמידין להן אפטרופוס].

מעות של יתומים שהניח להן אביהן אין צריכין אפטרופוס, אלא בודקין על כל מי שיש לו נכסים שיש להם אחריות ויהיו עדים¹⁷ ויהא איש נאמן ושומע בדברי תורה ומעולם לא קבל עליו נדוי, ונותנין לו בבית דין קרוב לשכר ורחוק להפסד. ואם אין לאיש קרע נוטלין בית דין ממנו משכון זהב משובר שאין בו סימן ונותנין לו המעות קרוב לשכר ורחוק להפסד. ויפסקו שליש השכר או חציו ואפילו רביע השכר ליתומין כפי שיראו בית דין שזו תקנה ליתומים, אבל לא יטלו משכון זהב או כסף כגון כלים ודבר שיש בו סימן, שמא של אחרים הוא ויתנו סימן ויטלוהו אחר מותו אם ידע הדיין שאין זה אמוד. ואם לא מצאו אדם שיתנו לו המעות רחוק להפסד וקרוב לשכר, מוציאין מהם מעט מעט¹⁸ שיקנו להן במעות הקרקע וימסרו אותה ביד אפטרופוס שיעמידו להן.

כל מטלטלי היתומין שמין ומוכרין אותם בבית דין, ואם השוק קרוב למדינה מוליכין אותם לשוק ומוכרין אותן ויצטרפו דמיהן עם המעות של יתומים. מי שבידו שכר של יתומים, אם יניחנה עד שימכור¹⁹ שוין²⁰ יחמץ, ואם יוליכנה לשוק שמא יארע אנס בדרך, עושה בזה כמו בשלו. וכן כל כיוצא בזה. כשמעמידין בית דין האפטרופוס מוכרין לו²⁰ נכסי הקטן, הקרקעות והמטלטלין שלא

15 הדברים משובשים וצ"ל על-פי הרמב"ם (הלכות נחלות, פרק י, הלכה ו): בין שיהיה רחוק בין שיהיה קרוב לקטן אלא שאם היה קרוב לא ירד לקרקעות.

16 הדברים מקוטעים ומשובשים וצריך לתקנם על-פי שם (הלכה ח): מעמידין לו אפטרופוס אלא אם כן צוה אביו מורישו שלא יתנו לו אלא אם כן יהיה כשר ומצליח או שלא יתנו לו עד זמן מרובה.

17 צ"ל: עדות. 18 צ"ל: מוציאין מהם מוזנות מעט מעט עד.

19 צ"ל: שמא. 20 צ"ל: מוסרין.

נמכרו והוא מוציא ומכנים ובונה וסותר ונוטע וזורע ועושה כפי שיראה שזה טוב ליתומים ומאכילן ומשקן ונותן להן כפי הממון כל הוצאתן וכפי הראוי להן ולא ירויחו להן יותר מדאי²¹. כשיגדלו היתומים נותן להן (כל הוצאתן כפי) ממון של מורישן ואין צריך לעשות חשבון מה הכנסים ומה הוציא, אך אומר: זה שארית הדבר ונשבע בנקיטת חפץ שלא גזל כלום. וזה כשמנוהו בית דין, אבל אפטרופוס שמנה אבי יתומים וכן שאר המורישין אינו נשבע בטענת ספק.

יכול האפטרופוס ללבוש מנכסי היתומים כדי שיהיה מכובד וישמעו דבריו. ויכול למכור בהמה, עבדים ושפחות, שדות וכרמים להאכיל ליתומים, אבל לא להניח המעות. ולא ימכור שדות ליקח עבדים ולא עבדים ליקח שדות, שמא לא יצליח. אבל מוכר שדה ליקח שוורים לשדות אחרות, שהשוורים עיקר נכסי שדות. ולא ימכור ברחוק לגאול בקרוב, ברעה ולגאול ביפה, שמא לא יצליח. ולא רשאי לדון ולחוב על מנת לזכות ליתומים, שמא לא יזכו ונמצא החוב קיים, ולא רשאי להוציא עבדים לחירות ואפילו ליקח מן העבד דמיו לשחררו, אבל מוכרן לאחרים ולוקח דמיהן על מנת שישחררוהו שאותן האחרים הן המשחררין.

האפטרופוס מעשר נכסי היתומים כדי לאכילם, שאין מאכילין היתומים דבר איסור. ולא יעשר ולא יתרום להניח הפירות מתוקנים, אך ימכרם והרוצה לתקן יתקן. אפטרופוס יעשה לקטנים סוכה ולולב ושופר וציצית וספר תורה תפילין ומזוזה ומגלה, וכן כל מצוה שיש לה קצבה אפילו המצוה מדברי סופרים עושין להן אע"פ שאין חייבין במצוה, כדי לחבבן²². אבל אין פוסקין עליהן צדקה ואפילו לפדיון שבויין, שדבר זה אין להן קצבה. ומי שנשתטה או נתחרש בית דין פוסקין עליו צדקה אם היה ראוי.

אע"פ שאין האפטרופוס צריך לחשב מכל מקום יחשב וידקדק בינו לבין עצמו ולהזהר הרבה מאביהן של יתומים שהוא רוכב ערבות, שנאמר²³: סלו לרוכב בערבות... אבי יתומים ודין אלמנות.

פרק רביעי

מלוה שבא להפרע בשטר שבידו שלא בפני לוה, אם יכולין בית דין לשלח אליו ולהודיעו שיעמד עמו בדין, ישלחו וידיעוהו, ואם אי אפשר להודיעו במהרה, יקיים המלוה שטרו, ויביא ראיה שבעל חובו במדינה אחרת ולא מצוי פה לעמוד עמו בדין, ויביא ראיה שאלו הנכסים שבא לגבות מהן שהן של בעל חובו, וישבע שחייב לו ויטול מנכסיו. בין מקרקע בין ממטלטלין ואין חוששין לשובר. ותקנה זו, שלא ילוה כל אחד מעות מחבירו וילך במדינת הים ויבא לנעול דלת בפני לוין. ובירושל'² בעי: וכי נפרעין לאדם שלא בפניו? א"ר ירמיה: במרבי' אוכלת בהן. ומסקינ' בירושלמ' דמשלחי בתריה תרתי ותלתא זימני' אי אתי טבותך ואי לא מחלטינן נכסיה.

21 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם פרק יא, הלכה ד): ולא יצמצם עליהם יתר מדאי. 22 שם (הלכה י): לחנכם. 23 תהלים סח. ה"ו.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים יג, טו; סמ"ג, עשין צד.

2 כתובות פרק ט, הלכה ח. בשינויים. בסמ"ג כנוסח מחברנו. וראה תוספות, כתובות פה, א ד"ה ורבא.

מלוה שבא לבית דין והביא משכון בידו ואמר: זה משכוננו של פלוני ואני רוצה למוכרו ולהפרע חובי. אין בית דין נזקקין לו עד³ שיבא הלוה ויטעון, שאם רצה לומר לקוח בידי (ו)אומר. ומשיאין לו עצה למוכרו בפני עדים, כדי שידע הלוה בכמה נמכר. המלוה חבירו על המשכון ומת המלוה והלוה, בין מת הלוה תחלה או המלוה הואיל והוא נפרע ממה שתחת ידו ואלו רצה לומר לקוח הוא בידו⁴ נשבע בנקיטת חפץ ונוטל. ולפיכך אינו נשבע היסט לפי שאינו נשבע על עצמו של משכון, אלא על הממון שלקח. שאלו אמר על עצמו של חפץ: אתה מכרתו או אתה נתתו לי, נשבע היסט ונפטר. ואם יש עדים שחפץ משכון זה⁵ בידו ולא ידעו על כמה לא יכול ליטול רק בשבועה, והואיל ואין שם עדים, מגו דיכול לומר שלי הוא נאמן לומר: יש לי עליו כך וכך בשבועה עצמה שהיה נשבע אם היה שם עדים שהוא משכוננו, שאין אומרים מגו להפטר משבועה רק לפוטרו וממתין⁶ שלא יחזיר המשכון עד שיטול מה שטען.

המלוה על המשכון ואבד או נגנב שלא באונס, שהרי המלוה חייב בדמי המשכון, ואמר המלוה: סלע הלוייתך עליו ושני דינרין היה שוה, ולוה אומר: סלע הלוייתי וסלע⁷ היה שוה, המלוה נשבע תחלה שבועת שומרים שאינו ברשותו והלוה נשבע היסט שהיה שוה כנגד החוב ונפטר. והדאמר שמואל⁸: המלוה על קתא דמגלה אלפא זוזי ואבד קתא דמגלה אבד אלפא זוזי, כיון דלשם משכון קבלו כל כמה שלא יחזיר המשכון לא יחזיר שום דבר⁹. וכן פר"ת¹⁰ ופסק ר"ת ור"י¹¹ כשמואל, שהרי רב נתמן ונהרדעי¹² סוברין כמותו ולא מצינו שום אמורא שחולק עליו. ומה שאו' פרק האומנין¹³ דכ"ע ליחלקו¹⁴ דשמואל, אין ראייה משם, שהרי פוסק ר"י¹⁵ בכל מקום לגבי דרב יוסף¹⁶. ורבה שאמר¹⁷ שומר אבידה כשומר חנם, יאמ' כר' אלעז' ור' יהושע¹⁸ בדשמואל קמיפלגי ואינו נוגע במחלקו' כלל לדברי¹⁹.

אמר המלוה: סלע הלוייתך ושקל היה שוה, ולוה אומר: שלשה דינרין היה שוה, ישבע המלוה תחלה שאינו ברשותו ואחר ישבע הלוה כמה היה שוה, שהרי הודה במקצת, לישראל²⁰ הדינר. אמר הלוה: סלע הלוייתי ושתים היה שוה, ומלוה אומר: סלע הלוייתך וסלע היה שוה, ישבע המלוה שאינו ברשותו וכולל בשבועתו שהיה המשכון כנגד החוב. אמר הלוה: סלע הלוייתי ושתים היה שוה, ומלוה אומר: סלע הלוייתך

3 צ"ל: נזקקין לומר לו המתן עד. 4 צ"ל: בידי אומר.

5 צ"ל: שחפץ זה משכון. 6 צ"ל: מממון.

7 ברמב"ם (פרק יג, הלכה ד) שלפנינו: ושקל. בכתביהם כנוסח מתבררנו.

8 שבועות מג. ב.

9 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הסמ"ג: מעמידה שם כשפירש שהוא מקבל באחריות כל החוב בגניבה ואבידה והמשנה מדברת בסתם.

10 שבועות שם. מובא בסמ"ג ובתוספות שבועות שם ד"ה מתני': בבא מציעא פב, א ד"ה לא.

11 = ורבינו יצחק. מובאים בסמ"ג. וראה תוספות שם. 12 שבועות שם. 13 בבא

מציעא פב, א. 14 צ"ל: לית להו.

15 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג. והשוה תוספות, בבא קמא גו, ב ד"ה בהריא; בבא מציעא כט, א ד"ה והוי; בבא בתרא קיד, ב ד"ה והלכתא.

16 צ"ל: שהלכה כרבה שחלכה כמותו בכל מקום לגבי רב יוסף חוץ משדה עיני ומחצה.

17 בבא קמא נ, ב. 18 צ"ל: דר' אליעזר ור' עקיבא.

19 צ"ל: ואינו נוגע מחלקותן לדברי רבה כלום. 20 צ"ל: וישלם.

וחמשה דינרין היה שוה, ישבע המלוה שאינו ברשותו וכולל בשבועתו שלא היה שוה יתר על חמשה דינרין וישלם הדינר. בא²¹ המלוה²²: סלע הלוייתך עליו ושני דינ' היה שוה²³ ומלוה אומר: איני יודע דמיו, ישבע המלוה שאינו ברשותו ויכלול שאינו יודע דמיו יתר על החוב אפילו פרוטה אחת ויפטר, שהרי לא חייב עצמו כלום, אבל אם אמר: (א)ני יודע שהיה שוה יותר על החוב, אבל איני יודע כמה, משלם כל מה שטען הלוה בלא שבועה. ויכול להתחרים על מי שטען שקר.

המלוה חבירו וקבע לו זמן לפרעו, אע"פ שלא קנו מידו, לא יכול לתובעו עד סוף הזמן, בין במלוה בשטר או בעל פה, בין על המשכון, בין שמת לוה בין שמת מלוה. וסתם הלואה שלשים יום, בין בשטר או בעל פה או על המשכון. אם התנה שישבע²⁴ כל שירצה יכול לתובעו ביומו. אמר המלוה: היום סוף זמנו שקבעתי²⁵, הלוה נשבע היסת, ואם יש עד אחד שהיום סוף זמנו נשבע שבועת התורה. זה אומר: חמשה ימים נשאר מן הזמן, וזה אומר: עשרה, אומרים למלוה: המתן עד סוף החמשה וישבע היסת שנשאר עוד חמשה ימים.

מלוה בשטר שטען הלוה שקבע לו זמן, נראה למימו²⁶, שישבע בעל חוב היסת שלא קבע לו זמן ויטול מיד הלוה²⁷.

המלוה ניתנה ליתבע בכל יום²⁸. כיצד, המלוה חבירו בישוב ותבעו במדבר אין יכול לדחותו, אך חייב לפרעו בכל מקום שיתבענו. בא הלוה לפרעו במדבר, אם ירצה המלוה יקבל או אם ירצה יאמר: איני פורע²⁹ אלא בישוב כמו שנתת לי³⁰ ביישוב, והרי הן ברשותו עד שיפרענו בישוב.

המלוה בעדים ואמר ללוה: אל תפרעני אלא בעדים, בין אמר לו בשעת הלואה בין אמר לו אחר הלואה, צריך לפרעו בעדים משום התנאי. טען הלוה ואמר לו: וכן עשיתי ופרעתוך בפני³¹. זו התנה עליו שלא יפרענו זה³² בפני ראובן ושמעון שהן עומדין עמו, כדי שלא ידחה אותו ויאמר בפני אחרים פרעתי והלכו להם. אינו נאמן³³ ויש הורו שהאומר: אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני, והעידו עדים שפרעו בפניהם שאינו נאמן. וטעות³⁴ הוא, שפשיטא שפטור וכי יש לו לאסור העדים בבית הסוהר כל ימיהם שלא ילכו, ועוד אם ימותו מה יעשה. אם כן יפרע זה פעם אחר פעם לעולם עד שיבין[א] עדים. אם כן נעשית הלואה זו שאמר אל תפרעני אלא

21 צ"ל: אומר. 22 המגיה מחק תיבה זו והגיה: הלוח. אך אין צורך בכך. ראה הערה הבאה. 23 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): והלוה אומר, איני יודע דמיו, ישבע מלוה שאינו ברשותו וכולל בשבועתו ושני דינרין היה שוה וישלם הלוה שאר החוב... סלע הלוייתני עליו ושתיים היה שוה. 24 צ"ל: שיתבע.

25 אף כאן יש השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): והלוה אומר עד עשרה ימים קבעת. 26 רמב"ם שם הלכה ז.

27 לפנינו שם: ויטול המלוה מיד. בכתבייד תימניים: ויטול מיד. 28 צ"ל: מקום.

29 צ"ל: נפרע. 30 צ"ל: שנתתי לך.

31 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק טו, הלכה א): פלוני ופלוני והלכו להם... הרי זה נאמן ונשבע שבועת הסת ונפטר. וכן אם אמר: אל תפרעני אלא בפני תלמידי חכמים או בפני רופאים, ואמר לו: בפניהם פרעתוך... הרי זה נאמן ונשבע הסת ונפטר. אבל אם אמר לו: אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני ואמר לו: פרעתוך בפני אחרים ומתו או הלכו להם למדינת הים אינו נאמן שמפני טענה. 32 צ"ל: אלא בפני.

33 שתי התיבות האחרונות מיותרות. ראה הערה 31. 34 ראה רמב"ם שם הלכה ב.

בעדים כמלוה בשטר וזה אינו הגון. אבל ודאי אם אמר: בפני פלוני ופלוני, הפסיד על עצמו שפרע בפני אחרים והלכו להן, אבל אם באו והעידו שפרעו פטור. התנה המלוה עם הלוח שיהיה נאמן בכל עת שיאמר שלא פרעו (נוטל בלא פרעו) נוטל בלא שבועה אע"פ שטען שפרעו³⁵ לא יטול כלום. התנה שיהיה המלוה נאמן כשני עדים אע"פ שהביא עדים שפרעו גובה ממנו בלא שבועה, שהרי האמינו כשני עדים. ואפילו הביא מאה שפרעו בפניהם, ששנים כמאה. אבל אם אמר: הרי אתה נאמן עלי כשלשה, הואיל וירד למניין אם פרעו בפני ארבעה הוי פרוע. ותקנת זה שהאמין עליו המלוה כשני עדים, כשיפרע יקרע השטר או יעיד זה המלוה על עצמו שבטל כל השטר שיש לו על פלוני, או יעיד על עצמו שלא בפני הלוח שקבל כל חוב שיש לו אצל פלוני.

פרעו וטען המלוה שלא נפרע ופרעו שנית מפני התנאי, הלוח חוזר ותובע המלוה בדין ואומר לו: כך וכך אתה חייב לי, שפרעתוך שני פעמים. אם הודה ישלם, ואם כפר ישבע היסת שלא פרעו רק פעם אחת. וכן כל כיוצא בזה. אומר רב ה"י גאון³⁶, שמלוה שכתב ללוח שהוא נאמן לומר פרעתי, לבטל כח השטר שכתב כן ולא לפוטרו משבועה.

התנה הלוח שיהיה נאמן בכל³⁷ שיאמר פרעתי, אינו גובה בשטר זה לא מן היורש ולא מן הלוקח. ואפילו אמר הלוח: לא פרעתי, אין המלוה טורף מן הלוקחות, שמא קנוניא עשו ביניהם על נכסיו של זה. טען הלוח בשטר זה: פרעתי מקצת, ומלוה אומר: לא פרעתי כלום, משלם המקצת שהודה בו ונשבע³⁸, שהרי האמינו. והתנה³⁹ עליו שיהיה נאמן בלא שבועה אינו נשבע אפילו היסת. התנה המלוה שיגבה בלא שבועה גובה בלא שבועה. בא לגבות מיורשי יבע ואחר כך יגבה. התנה שיגבה מן היורש בלא שבועה גובה מהיורש בלא שבועה. התנה שיגבה מן העדית גובה מן העדית⁴⁰, שכל תנאי שבממון קיים. בא לגבות מן הלוקח לא יטרוף אלא בשבועה, שאין מתנה לאבד ממון חבירו.

פרק חמישי

החוב באחריות הלוח עד שיפרע ליד המלוה או ליד שלוחו. אמר המלוה: זרוק לי חובי והפטור, וזרקו ואבד או נשרף קודם שיגיע ליד המלוה פטור. אמר: זרוק חובי בתורת גטין, אם המעות קרובין למלוה פטור, ללוח חייב. מחצה על מחצה משלם הלוח מחצה אם אבד או נגנב משם. ראובן חייב לשמעון מנה ואמר ללוי: הולך לשמעון מנה שאני חייב לו, ובא לחזור אינו חוזר והוא חייב באחריותו עד שיגיע המנה לשמעון. החזיר לוי המנה לראובן שניהם חייבין באחריותו עד יגיע המנה לשמעון.

35 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה ג): ואם הביא עדים שפרעו. 36 מובא ברי"ף, כתובות פרק ט, סוף רמז שמו, ובסמ"ג שם.

37 צ"ל: בכל עת. 38 שבועת היסת — רמב"ם שם, הלכה ו. 39 צ"ל: ואם התנה.

40 ברמב"ם (שם הלכה ז) נוסף: אף מן היורשין. עיין מגיד משנה שם.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים טו, יח"ט; סמ"ג, עשין צד.

הלכות מלוה ולוה

ראובן שחייב מנה לשמעון, ואמר שמעון לראובן: מנה שיש לי בידך תנהו ללוי, והיו שלשתן עומדים וקבל לוי, ונמצא ראובן עני ואין לו מה יגבה ממנו הרי לוי חוזר בחובו על שמעון² שזה הטעהו. ואם ידע לוי שהוא עני או עשיר באותה שעה והעני לא יכול לחזור, שהרי קבל. טען לוי שהיה ראובן עני והטעהו, ושמעון אומר: עשיר היה והעני, נר' למימו³, שעל שמעון להביא ראיה ואחר כך יפטר לוי⁴, לא יהיה לו אלא שובר בידו אומרים לו: קיים שוברו והפטר.

ראובן שלא היה לו אצל שמעון והיה ראובן חייב ללוי מנה והמחהו אצל שמעון, אע"פ שהמחהו במעמד שלשתן לא קנה, ואם רצה שמעון שלא יתן⁵, ואם נתן חוזר או גובה⁶ השאר מראובן.

חנווני שהיה נתן לבעל הבית מן החנות כל מה שירצה בתורת הלואה ומקיפו עד שיקבץ הכל ופורע, אמר לו (ל)בעל הבית: תן לפועלי סלע או [ל]בעל חובי מנה שיש לו אצלי ואני אתן, וחנווני אומר נתתי ופועל ובעל חוב אומר לא נטלתי, הפועל או בעל חוב נשבע ונוטל מבעל הבית, וכן חנווני נשבע ונוטל מבעל הבית מה שטען שנתן, שהרי הוא אמר לו ליתן. והפועל והבעל חוב⁷ נשבע במעמד החנווני והחנווני במעמד הפועל או בעל חוב כדי שיכלמו זה מזה, וכן כל כיוצא בזה, ושבועה זו תקנת חכמים ובנקיטת חפץ, מפני ששניהם בעין⁸ ליטול. לפיכך אם מת החנווני נוטל בעל חוב או הפועל⁹ בלא שבועה¹⁰, שהרי אין בעל הבית מפסיד כלום ולא משלם רק תשלום אחד. אמר החנווני: אמרת תן לזה מנה, או צוית לי: אם יבא פלוני תן לו, ובעל הבית אומר: לא אמרתי לך, בעל הבית נשבע היסת ונפטר וחנווני עושה דין עם זה גשנתן לו, וכן אמר חנווני לבעל הבית המקיפו: כתוב בפנקס שיש לי אצלך מנה, ובעל הבית אומר: איני יודע, נשבע בעל הבית היסת שאינו יודע ונפטר כדין כל טוען על חבירו לכל דבר, שאין זה כתקנת חכמים¹¹.

המלוה חבירו סתם כל נכסיו אחראין וערבאין לחוב זה, לפיכך כשבא לגבות בעל חובו תחלה, אם מצא עמו מטלטלין או קרקעות גובה מהן ברצון הלוה, ואם לא נתן הלוה מדעתו מגבין אותו בית דין, ואם לא מספיק כל הנמצא כנגד חובו, טורף מכל קרקעות שהיו ללוה, אע"פ שהן עתה מכורים לאחרים או נתונים במתנה, והואיל ומכר או נתן הלוה אחר שנשתעבד בחוב זה מוציא מיד הלקוחות או להמקבל¹² מתנות, וזה בקרקעות שהיו בעת שלוה, אבל נכסים הבאין לו אחר שלוה לא נשתעבדו לבעל חוב ולא טורפן, ואם התנה עליו שכל נכסים שיקנה שישתעבדו להפרע מהם וקנה אחר שלוה ומכרם או נתנן הרי בעל חוב טורף מהן, וכל זה הדין אינן במטלטלין שאין עליהן אחריות, שאפילו המטלטלין שהיו לו בעת שלוה שמכרן אין

2 ברמב"ם (פרק טו, הלכה ג) שלפנינו: בחוב של שמעון, בכתבירידי תימניים כנוסח מחברנו.

3 רמב"ם שם. 4 צ"ל: מחוב לוי. 5 צריך להשלים: לא יתן.

6 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ד): מראובן שהרי על פיו נתן, וכן אם רצה לוי לחזור ולומר: איני רוצה לגבות משמעון, חוזר וגובה מראובן, ואף על פי שנפרע מקצת משמעון חוזר וגובה.

7 שתי תיבות אלו אינן ברמב"ם (שם הלכה ה). 8 צ"ל: באין.

9 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם): וכן אם מת פועל או בעל חוב החנווני נוטל בלא שבועה. 10 שם (הלכה ו): ואין בזה תקנת חכמים.

11 צ"ל: מהמקבל.

בעל (חוב) טורף מהן. הקנה לבעל חובו כל המטלטלין אגב קרקע שיש לו להיותו נפרע מן הכל טורף מאותן המטלטלין אם יכתוב לו בשטר חובו: הקניתי לך מטלטלין שיש לי אגב קרקע שיש לי שלא כאסמכתא ושלא כטופסי שטרות, ואם כתב לו: שכל הנכסים שאני עתיד לקנות בין קרקעות בין מטלטלין הרי הן משועבדים לך להפרע מהן והמטלטלין קנויין לך על גב הקרקעות להפרע מהן שלא כאסמכתא ושלא כטופסי השטרות, טורף אף מן המטלטלין שקנה הלוה אחר שלוה, שכל תנאי שבממון קיים.

עשה שדהו אפותייקי לבעל חובו או לאשה בכתובתה, וזהו שכותב: מכאן תגבה, ושטפה הנהר, גובה משאר נכסים וטורף אותן, ואם התנה עמו שלא יהיה לך פירעון אלא מזה, אינו גובה משאר נכסים. וכן אם לוה ממנו ופירש שאין לו עליו אחריות אינו גובה ממשועבדים בכל ולעולם.¹² עשה שדהו אפותייקי לבעל חובו או לאשה בכתובתה ומכרה הרי זו מכירה וכשבא בעל חוב לגבות אם לא מצא נכסים בני חורין יטרוף אותה, וזה כשמכרה לשעתה, אבל אם מכרה ממכר עולם אינה מכירה. עשה עבדו אפותייקי ומכרו, בעל חוב גובה ממנו, שיש לו קול. עשה שורו אפותייקי¹³ וכן שאר מטלטלין לא יגבה בעל חוב, שאין קול. עבד שעשאו רבו אפותייקי ושחררו, אע"פ שכתב לו: לא יהא לך פירעון אלא מזה, יצא לחירות, וכן אם הקדישו. שהשחרור¹⁴ וההקדש מפקיעין מידי שעבוד, והרי בעל חוב חוזר וגובה בחובו מן ה(מ)לוה וכותב עליו שטר [ב]חובו וטורף¹⁵. ולמה הוא חייב לשלם, מפני שגרם לאבד ממון חבירו וכל הגורם להזיק משלם, וכופין רבו השני לשחררו מפני תקון העולם, שלא ימצאנו בשוק ויאמר לו: עבדי אתה.

המקדיש נכסיו אין בעל חובו יכול לטרוף מן ההקדש, שהקדיש מפקיע השעבוד. וכשפודין הקרקע מן ההקדש אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו על מנת שיתן לבעל חוב את חובו ולאשה את כתובתה. לפיכך כשתפדה ותצא לחולין ביד הלוקח יבא בעל חוב או האשה לטרוף. והקדש דקאמר¹⁶ הוי קדושת הגוף, כגון בהמה למזבח, אבל קדושת דמים דפקעה על ידי פדיון, אמר' התם¹⁷ דאתי מלוה ושקיל את מלוה וטריף מן הקדש¹⁸ בדבר מועט שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון.

בעל חוב שבא לטרוף, אם יש ללוקח מעות יכול לסלקו וליתן לו דמי שהוא טורף וחוזר הלוקח ותובע למוכר ואם עשאה אפותייקי לא יכול לסלקו בדמים. ראובן שחייב לשמעון¹⁹ ויש לו שתי שדות ומכר אחת מהן ללוי במנה וחזר ומכר לו השניה במנה, ובא שמעון וטרף האחד במנה²⁰ הנשאר לו והביא לו מאתים ואמר לו: אם תרצה להיות השדה שטרפת שמין בכל המאתים אם יש לך²¹, הרי זה מוטב, ואם לאו הרי לך מאתים והסתלק, הדין עם לוי. רצה שמעון ועמד בה, אע"פ שקבלה במאתים, אין לוי חוזר ותובעו לראובן אלא במנה חוזר. מת ראובן והניח שדה אחת שוה מאתים²² ובא שמעון וטרפה ונתנו לו היתומים מאה מן המטלטלין שהניח אביהן

12 צ"ל: אינו גובה מן המשועבדין לעולם. 13 ומכרו.

14 ברמב"ם (שם הלכה ו): שהחמק והשחרור. 15 מומן זה השטר — רמב"ם שם.

16 גיטין מ, ב. מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות שם ד"ה הקדש. 17 פסחים ל, ב.

18 צ"ל עליפי הסמ"ג: דאתי מלוה ופריק מן ההקדש. 19 צ"ל: לשמעון במאתים.

20 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ט): וחזר לטרוף

השניה במנה. 21 צ"ל: שומה בכל המאתים שיש לך. 22 צ"ל: מאה.

וסלקוהו, (ו) חוזר לטרוף אותו בשאר חובו, שהמאה שנתנו לו מצוה עשו, שמצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן ואם אמרו לו: או ²³ במאה דמי השדה שטרפת, לא יכול לטורפה פעם אחרת בשאר חובו.

אין גפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין, ואפילו היו בני חורין זיבורית והמשועבדים מבנונית או עידית, בין שנתנו בין שמכרן. נשתדפו בני חורין (ו) טורף מן המשועבדים, שכיון שנשחתו כאלו אינן.

ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון וחזר שמעון ומכר שדה אחת מהן ללוי ובא בעל חוב של ראובן לטרוף, רצה מזה גובה או מזה גובה. וזה כשלקח לוי בינונית כמו הבינונית שלקח לדאל"כ לא יטרוף מלוי שהרי זה אומר לו מפני זה טרחתני ולקחתני מה שאין דינך לגבות ממנו ²⁴.

הנוקין שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזבורית. היה לו עדית ²⁵ ובינונית נזקין בעדית ובעל חוב ²⁶ בבינונית וכתובת אשה בזבורית.

מכרן לשלשה בני אדם בבת אחת כלם נכנסו תחת הבעלים, והנוקין טורפין מן האחרון ²⁷ העדית ובעל חוב טורף מן הבינונית וכתובת אשה מן הזבורית. מכרן זה אחר זה כלם טורפין מן האחרון, לא הספיק טורפין משלפניו, ואפילו היה האחרון הזבורית ²⁸, שהרי הלוקח קודם אומר: הנחתי לך מקום לגבות ממנו. מכרן לאחד זה אחר זה הרי הלוקח נכנס תחת הבעלים. וזה כשלקח עדית באחרונה, אבל לקח עדית בראשונה כלן גובין מן הזבורית, שהרי אומר לטורף כשיבא לגבות מן השדה שלקח תחלה: הנחתי לך מקום לגבות ממנו, ולפיכך אינו אומר לו כך אם לקח עדית באחרונה ותגבה האשה ובעל חוב מן העדית שלקח באחרונה, שזו היה תקנה ללוקח והרי אומר להן: אי איפשי בתקנה זו, אלא כל אחד מכם יגבה מן הראוי לו. מכרן לאחד זה אחר זה [ו] מכר לו עדית באחרונה וחזר הלוקח ומכר זיבורית ובינונית ושייר עדית לפניו, כלן גובין מן העדית, שהרי אין לו במה ידחהו ²⁹. מכר עדית והניח בינונית וזבורית הנוקין טורפין מהעידית שביד הלוקח השני ובעל חוב וכתובת אשה גובין מבינונית וזבורית ששייר לפניו.

מי שלוה מאחד ואחר כך מכר הלוה נכסיו לשנים וכתב בעל חוב ללוקח שני: דין ודברים אין לי עמך, וקנו מידו, לא יכול לטרוף מלוקח ראשון, שהרי אומר לו. הנחתי לך מקום לגבות ממנו אצל בעל חובך והן ³⁰ הנכסים שלקח לוקח שני אחרי ואתה הפסדת על עצמך שהרי סלקת עצמך מהן. והוא הדין לאשה בכתובתה, אם כתבה והשני (ו) אבדה ³¹ כתובתה ואינו יכול לטרוף, אבל אם כתבו לראשון טורפין

23 צ"ל: אלו.

24 הדברים משובשים ומסורסים וצ"ל עלפי הרמב"ם (פרק יט, הלכה ג): וזה כשלקח לוי בינונית אבל אם לקח עדית או זבורית אינו טורף מלוי, שהרי זה אומר לו: מפני זה טרחתני ולקחתני שדה שאין דינך לגבות ממנו. וכן אם לקח לוי בינונית והניח אצל שמעון בינונית כמו הבינונית שלקח אינו טורף מלוי, שהרי זה אומר לו: הנחתי לך מקום לגבות ממנו.

25 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי שם (הלכה ד): וזבורית נזקין בעדית, בעל חוב וכתובת אשה בזבורית. היו לו עדית.

26 אף כאן השמטה ככל וצריך להשלים עלפי שם: וכתובת אשה בבינונית. היו לו זבורית ובינונית בלבד נזקין ובעל חוב. 27 מלה זו מיותרת ויש למחקה. 28 צ"ל: שלקח הזבורית.

29 צ"ל: ידחה אותם. 30 צ"ל: מן. 31 צ"ל: לשני אבדה.

מן השני. מכר הלזה שדה ללוקח ומכרה לוקח ראשון ללוקח שני וכתב המלוה ללוקח ראשון: דין ודברים אין לי עמך, וקנו מידו, בעל חוב טורף מלוקח שני אותה השדה ולוקח³² שני טורף אותה מלוקח ראשון שהרי הוא מכרה לו ובעל חוב חוזר וטורף משני וחוזרין חלילה עד שיעשו פשרה ביניהן מן³³ האשה בכתובתה.

פרק ששי¹

בעל חוב גובה שבח שהשביח הלוקח בין מאליהם בין מחמת היצאה, אך אם השביח מחמת היצאה גובה חצי השבח, השביח מאליו גובה כל השבח. כגון ראובן שיש לו חוב על שמעון ומכר² ללוי שדה במנה והוציא עליו לוי והשביחה והרי שוה מאתים, כשיבא ראובן לטורף מלוי טורף ממנה במאה וחמשים של חצי השבח. ואם השביחה מחמת עצמה, כגון שהוקרה בדמים או שעלו בה אילנות, גובה כלה³. וחוזר הלוקח וגובה הקרן מנכסי שמעון אף המשועבדים שמכר או שנתן מאחר זמן שמכר בו [ל]לוי, אבל השבח שטרף ממנו בעל חוב בין בחציו בין בכלו אין לוי גובה רק מבני חורין של שמעון, שתקנת עולם הוא שלא יגבה השבח ולא הפירות שאכל הגזול ולא מזון האשה והבנות מנכסים משועבדים, שאלו דברים שאין להן קצבה. ומקולי כתובה שלא תטורף אשה מן השבח בכתובתה. והטעם שלא יטורף בעל חוב רק חצי שבח הבא מחמת היצאה, לפי השבח בא לאחר שלוח מראובן ולאחר שמכר ללוי ונמצא ראובן ולוי כשני בעלי חובות לשמעון והשבח בנכסים שבאו לאחר שלוח משניהם שהן חולקין. לפיכך ראובן שלוח משמעון⁴ וכתב לו: שאני עתיד לקנות⁵, וקנה ומכר ליהודה במאה וחמשים והשביחה (ל)יהודה בהוצאתו ושוה שלש מאות, טורף שמעון מלוי⁶ הקרן וחולקין בשווה, נמצא ביד זה חמשה ושבעים וביד זה חמשה ושבעים. וחוזר שמעון ולוי ויהודה שלשתם וחולקין מאה וחמשים של שבח על דרך שפירשנו נמצא טורף⁷ במנה שלו משדה זו, ולוי טוןן⁸ מאה ושלושים ושבעה ומחצה⁸, וכוזה הם חולקין ואפילו הן מאה.

כל הפירות שאכל הלוקח אין נטרפים ממנו, אבל פירות המחוברים לקרקע, כענבים שהגיעו ליבצר, בעל חוב גובה מהן כמו שגובה מן השבח.

32 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלם עליפי הרמב"ם (שם הלכה ח): ראובן טורף אותה מבעל חוב שהרי כתב לו ולוקח. 33 צ"ל: וכן.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים כא"כב.

2 צ"ל: על שמעון מאתים ומכר שמעון.

3 כן ברמב"ם (פרק בא הלכה א) דפוסים ראשונים, כתבייד איכספורד 569, ששון 1043 וכתבייד תימניים. בדפוסים המאוחרים הוסיפו עליפי מגיד משנה ובדק הבית של הבית יוסף (חשן משפט, סי' קטו): "הורו חכמים גדולים ואמרו: לא יהא הלוקח רע כחו מהיורד לשדה חברו שלא ברשות ששמן לו ויהו על התחזונה. לפיכך אם השביח מאה והוציא חמשים נוטל כל ההוצאה וחצי השבח היתר על ההוצאה והחצי עם הקרן טורף בעל חוב. ודברים של טעם הם וכך ראוי לדון". ועיין ש"ך חשן משפט, סי' קטו, ס"ק ט. 4 מנה.

5 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלם עליפי הרמב"ם (שם): וחוזר ולוה מלוי מאתים וכתב לו שאני עתיד לקנות. 6 צ"ל: ולוי. 7 צ"ל: שמעון טורף.

8 השמטה עלידי הדומות וצריך להשלם עליפי שם: ויהודה נוטל מן השבח שנים וששים ומחצה.

מתנה ששבחה מחמת הוצאה אין בעל חוב גובה משבחה כלום, אלא רואין כמה היתה שוה בשעת מתנה וגובהה, ואם שבחה מאליה בעל חוב גובה כולה, ואם קבל הנותן אחריות המתנה בעל חוב גובה ממנה השבחה, ולפיכך טורף בעל חוב חצי השבחה מן הלוקח ולא ממקבל מתנה, שהמוכר כותב ללוקח בשטר מכירה: שאני מחוייב לך בקרן ובעמל שתעמול ובשבחה שתשביח ועלי אחריות הכל, ורצה הלוקח וקבל דבר זה, שהרי הלוקח ירד על תנאי זה שאם ילקח ממנו השבחה יחזור על המוכר, ואפילו לא כתב כבר נודע שזה דין המוכר עם הלוקח, אבל המתנה שאין שם תנאי זה אינו גובה משבחה שהשביחה בהוצאתו כלום, וכן יתומים שהשביחו הנכסים אין בעל חוב גובה מהשבחה כלום, אבל אם שבחו נכסים מאליהן גובה שבת כולו.

בעל חוב שטרף מהלוקח [מה] שראוי לו מהקרן וחצי השבחה, רואין הנשאר מן הקרקע: אם יש בו תעלה ללוקח, כגון שנשאר לו בשדה בית תשעה קבין ובגנה חצי קב, ישתתפו שניהם, ואם לא נשאר דבר שאלו יחלק יהיה שם כלו עליו נותן בו בעל חוב דמיו.

היתה השדה אפותייקי בעל חוב נוטל כולה ורואין חצי השבחה הנשאר ללוקח אם היה חצי השבחה יתר על כל היצאה נוטל היצאה מבעל חוב, שהרי אומר לו בעל חוב: שדי היא שהשביחה, והנשאר לו מן השבחה נוטל מן המוכר, ואם חצי השבחה פחות מן הוצאה אין לו מן הטורף אלא דמי חצי השבחה וחזור וגובה חצי השבחה מן המוכר שנטרף בלבד.

בעל חוב שבא לטרוף מן היתומים, יתומים אומרים: אנו השבחנו, ובעל חוב אומר: שמא אביכם השביח, על היתומים להביא ראיה, הביאו ראיה שהם השביחו שמין להן השבחה והוצאה ונוטלין הפחות שבשניהם ומעלה אותו בדמים, וזה כשעשה שדהו אפותיקי, אבל אם לא עשהו אפותיקי אם רצו היתומים לסלק בעל חוב בדמים מסלקין, ואם רצו נוטלין מן הקרקע שיעור השבחה שלהן.

סדר גביית החוב כך הוא: כשיבין[א] המלוה שטרו לבית דין ויתקיים אומרים ללוה שלם, ואין יורדין לנכסיו תחלה עד שיתבענו, ואם טעה הדיין והוריד המלוה לנכסי הלוה קודם שיתבענו מסלקין אותו, אמר הלוה: הריני משלם, קבעו לי זמן כדי שאלוה מאחר או אמשכן או אמכור ואביא מעות, קובעין לו זמן שלשים יום ואין מחייבין אותו ליתן משכון, שאלו היו שם מטלטלין מיד היו בית דין גובין מהן, ואם רצה המלוה להחרים על מי שיש לו מעות או מטלטלין ומפליגו בדברים יחרים, ואין מחייבין הלוה ערב * עד שיתן, שלמו השלשים ולא הביא, או שאמר מתחלה כשתבעו: איני משלם, אפילו בלא קביעות זמן, בית דין כותבין אדרכתא על נכסיו, ואם אין שטר אלא (על) מלוה על פה, או שהודה, כותבין האדרכתא על נכסי בני חורין שיש לו.

טען ואמר: שטר זה שנתקיים בפניכם מזוייף הוא, ואביא ראיה ואבטלנו ועדיי במקום פלוני והם פלוני ופלוני, אם נראה לדיינין שיש ממש בדבריו קובעין לו זמן, ואם נראה להם שלא בא אלא בעלילות דברים ובטענות של דופי, אומרים לו: שלם ואחר כך אם יש לך ראיה יחזיר, ואם היה המלוה אלם ושמא אינו יכול להחזירו מידו, מניחין על ידי שלישי, קבעו לו זמן להביא ראיה לבטל השטר ובא הזמן ולא בא,

ממתינין לו שני וחמשי ושני. לא בא כותבין עליו פיתחא¹⁰ ומשמתין אותו וממתינין אותו והוא בנדוי תשעים יום, שלשים הראשונים שמא הוא טורח ללות, אמצעיים שמא הוא טורח למכור, אחרונים שמא הלוקח ממנו טורח להביא מעות. שלמו תשעים יום ולא בא כותבין אדרכתא על נכסיו ומתירין לו נדויו.

אין כותבין אדרכתא עד ששולחין ומודיעין לו, והוא שיהיה¹¹ לבית דין מהלך שני ימים או פחות, יתר על זה אין צריכין להודיעו. וזה כשהיה כל התשעים יום נשמט ואומר: עתה אביא ראייה ואבטל השטר, אבל אם אמר: איני בא לבית דין, מיד כותבין אדרכתא על כל נכסיו קרקע או מטלטלין. וכן אם שטר על הפקדון אין ממתינין לו תשעים יום, אלא כותבין לו אדרכתא על נכסיו מיד.

זה שכותבין אדרכתא אם לא בא (יוסף) בסוף תשעים, — על הקרקעות, אבל על המטלטלין אפילו אחר תשעים כל זמן שאומר: עתה אביא ראייה ואבטל השטר, אין מורידין המלוה למטלטלין, שמא יאכלם ויביא זה ראייה ויבטל השטר ולא ימצא זה מה יטול, ואפילו היה למלוה קרקע, שמא תכסיף או תשתדף.

סדר כתיבת האדרכתא על נכסים בני חורין כך הוא: אומרים: איש פלוני נתחייב לפלוני בדין כך וכך ולא נתן לו מעצמו וכתבנו לו אדרכתא זו על שדה פלונית שלו. ואחר שמין לו שלשה מאותה שדה כנגד חובו ומכריזין עליה כפי משיראו¹² עד שיפסקו המוסיפין. ומורידין אותו בחובו לחלק ששמו אותו וקורעין שטר החוב אם היה שם שטר. לא היו לו בני חורין כותבין האדרכתא כך: איש פלוני חייב לפלוני כך בשטר חוב שהיה לו בידו¹³ ולא נתן לו חובו ולא מצאנו לו נכסים בני חורין. וכבר קרענו לשטר שהיה לו עליו¹⁴ יש לו להפרע ולגבות חובו מן הכל.

ואחר שכותבין האדרכתא הולך המלוה ומחפש אם מצא לו נכסים בני חורין שמין לו מהם. מצא לו משועבדים מאחר זמן שטרו טורף מהן וקורעין השטר אדרכתא וכותבין לו שטר הטירפא. וכך כותבין: איש פלוני בן איש פלוני זכה בדין לטרוף בחוב של פלוני¹⁵ חייב לו שהוא כך וכך משדה פלונית שלקחה פלוני בכך וכך מזמן¹⁶. וכבר קרענו האדרכתא שהיתה בידו והרשינוהו לטרוף מזה כך וכך. ואחר שכותבין הטירפא לטרוף מורידין שלשה בקיאים לאותה שדה ושמין לו ממנה כשיעור חובו כפי מה שראוי לו מן הקרן וחצי השבח ומכריזין עליה שלשים יום כמו שמכריזין על נכסי יתומים. ואחר משביעין הלוח שאין לו כלום כתקנת הגאונים, אם היה הלוח עמו במדינה. ומשביעין הטורף בנקיטת חפץ נפרע מחוב¹⁷ זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר. ואחר כך מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה. וכך כותבין: אחר ששמנו לפלוני בשומא שהיתה בידו והכרזנו שלשים יום כראוי והשבוענו זה הטורף ואת בעל חוב, הורדנוהו לשדה פלונית להיות משתמש בה כדרך שמשתמש כל אדם בקניינו. ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו, משפסקו ימי ההכרזה.

10 ברמב"ם (פרק כב, הלכה ג) שלפנינו: פתיחא. בכתב"ד איכספורד 569 כנוסח מחברנו.

11 צ"ל: שיהיה קרוב. 12 צ"ל: מה שיראו.

13 ברמב"ם (שם הלכה ו): נתחייב לפלוני כך בשטר חוב שיש בידו.

14 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם: ונתננו לפלוני רשות לדרוש ולחקור ולהיות ידו נטויה על כל הנכסים שימצאו לו וכל קרקעות שמכר מזמן פלוני והלאה.

15 צ"ל: שפלוני, 16 צ"ל: מזמן פלוני. 17 צ"ל: שלא נפרע חוב.

כל אדרכתא שאין כתוב בה: קרענוה לשטר ההלואה, אינה אדרכתא. וכל טירפא שאין כתוב בה: קרענוה לאדרכתא, אינה טירפא. וכל שומא שאין כתוב בה: קרענוה לטירפא, אינה טירפא.¹⁸

שלשה שירדו לשום, אחד אומר במנה ושנים אומרים במאתים, או איפכא, בטל יחיד במעוטו. אחד אומר במנה ואחד אומר בשמונים ואחד אומר במאה ועשרים, נדון במאה. אחד אומר במאה ואחד אומר בתשעים ואחד אומר במאה ושלישים, נדון במאה ועשרה. ועל דרך זו שמין ביניהן.

וזה כששמו¹⁹ לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכרן בטל, שהרי אין²⁰ כשליח לטורף וללוקח ויש להן רשות לתקן ולא לעוות כשליח. בד"א כששמו²¹ לבעל חוב, בין בנכסי לזה בין במשועבדים שביד הלוקח, ולאחר זמן השיגה²² של לזה או של נטרף או יורשיהן והביאו לבעל חוב מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע, שהשומא חוזרת לבעלים לעולם, משום שנאמר²³: ועשית הישר והטוב וגו'.

קרקע ששמה לבעל חוב ואחר כך שמות (ל)בית דין לבעל חוב של זה המלוה חוזרת. לא יהא כחו גדול מכח בעל חוב הראשון. מכרה בעל חוב או נתנה במתנה או ששמה לבעל חובו²⁴ או שמת והורשה אינה חוזרת. שמו קרקע לאשה ונשאת²⁵, בעל בנכסי אשתו כלוקח ולא מחזיר ולא מחזירין לו.

הלכות רבית

פרק ראשון¹

כל המלוה ברבית עובר בששה לאוין: לא תהיה לו כנושה², את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרביות לא תתן אכלך³, ונשך ומרבית אחד הוא וחלקן הכתוב לעובר בשני לאוין ונקרא נשך מפני שהוא כנושך שמצער חבירו ואוכל בשר[ו], ועובר משום אל תקח מאתו נשך ותרבית⁴, ולא תשימון עליו נשך⁵, ולפני עור לא תתן מכשול⁶. והלזה עובר בשני לאוין: משום לא תשיך לאחריך⁷, מפני הקבלה: זו אזהרה ללוה, כלומר: לא תנשיך⁸ לאחריך, ועובר משום לפני עור לא תתן מכשול. וכל מי שהוא ערב או עד או סופר עובר בלא תשימון עליו נשך. וכל מי שהוא סרסור ביניהם או שסייע אחד מהן או הורה עובר בלפני עור לא תתן מכשול. לפי שניתן הרבית להישבון לא לזיקין, שכל המלוה ברבית קצוצה שאסורה מן התורה יוצאה בדינין ומוציאין מן המלוה ומחזירין ללוה, ואם מת המלוה אין מוציאין

18 צ"ל: שומא. 19 צ"ל: בית דין ששמו. 20 צ"ל: הם. 21 צ"ל: השיגה ידו. 22 דברים ו, יח. 23 צ"ל: לבעל חוב מדעתו. 24 יש כאן השמטה עליי הדומות וצריך להשלים עליהי הרמב"ם (שם הלכה יז): או ששמו ממנה ונשאת.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים ד"ה; סמ"ג, לאוין קצג. 2 שמות כב, כד. 3 ויקרא כה, לו. 4 שם שם, לו. 5 שם יט, יד. 6 דברים כג, כ. 7 צ"ל: תינשך.

מיד הבנים. הניח להם אביהן מעות של רבית. אע"פ שהן יודעין שהן של רבית. אין חייבין להחזיר. הניח להן פרה וטלית של רבית וכל דבר המסויים חייבין להחזיר מפני כבוד אביהן. בד"א כשעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, אבל אם לא עשה תשובה אין חוששין לכבודו, ואפילו דבר המסויים אין מחזירין.

הגולנין ומלוי רביות שהחזירו אין מקבלין מהן, כדי לפתוח להן דרך לתשובה. וכל המקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו. וחולק ר"ת * על זה. ואם היתה גזילה והרבית דבר מסויים * והרי הוא בעצמו מקבלין מהן.

שטר שכתוב בו רבית קצוצה או של דבריהם גובה הקרן ואינו גובה הרבית. קדם וגבה הכל מוציאין ממנו הרבית קצוצה: אבל אבק רבית שהוא מדבריהם אינו גובה מן הלזה למלוה ואין מחזירין אותו מן המלוה ללזה. כל הכותב בשטר ¹⁰ הוי ככותב ומעיד עליו שכפר באלהי ישראל, וכן הלזה ומלוה ברבית בינו לבין עצמו ¹¹. ושמעתי הטעם שהרי כתוב לא תשיך לאחיק, לנכרי תשיך ¹² ואם מלוה ברבית דומה כמו שאינו אחיו אלא כנכרי אם כן כופר בשם הוא ¹³. וגם כופר הוא ביציאת מצרים. שנאמר ¹⁴: את כסף לא נתן לו בנשך וגו' אני יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

אסור לאדם להלוות בניו ובני ביתו ברבית, אע"פ שאינו מקפיד ומתנה הוא שנותן להם, שמא ירגילים בדבר זה. תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ונתן לו יתר על מה שלוה ממנו מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה, שהרי הם יודעים חומר איסור הרבית. ואו"ר ¹⁵, שאינו מתיר רק בדבר מועט שידוע שבלא זה היה נותן לו, אבל היה הדבר מרובה, לא.

המלוה חברו ומצא יתר ¹⁶, אם בכדי שהדעת טועה חייב להחזיר, ואם לאו מתנה הוא שנתן לו או גזלה היתה לו בידו והבליע לו בחשבון, או אחר צוה לו להבליע לו. והדעת טועה הוא באחת ובשתיים או בחמשה ועשרה, שמא מנה חמשה ¹⁷ או עשרה עשרה. וכן אם מצא יתר מניין החמשית ¹⁸ חייב להחזיר לו, שמא האחדים שהיה מונה בהן החמשיות או העשרות נתערבו עם העשרות.

המלוה חברו על המטבע — פרש"י בסוף ימיו בתשובה ¹⁹, דמיירי כגון שהלוהו מעות על מנת שישלם לא ²⁰ מעות ולא שאר סחורה, וה"ה המוכר לחבירו לזמן על המטבע על מנת שישלם לו המטבע, וכן הכותב לאשתו בכתובתה מטבע ידוע ופירש משקלו והוסיפו על משקלו, או ²¹ הוזלו הפירות מחמת התוספת מנכה לו שיעור התוספת ואפילו הוסיפו עליו כל שהו, ואם לא הוזלו מחמת התוספת אינו מנכה לו, אלא נותן לו ממטבע היוצא באותה שעה. בד"א כשהוסיפו עליו על ²² חמישיתו, כגון שהיה משקלו

8 מובא בסמ"ג שם ובתוספות בבא קמא צד, ב ד"ה בימי רבי. ראה לעיל, הלכות גזל, פרק ה, הערה 29.

9 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ה): אם היתה גולה קימת והרבית דבר המסויים. עיין משנה למלך שם.

10 צ"ל: בשטר רבית. 11 ברמב"ם (שם הלכה ז): בינם לבין עצמם. 12 דברים כג, כ"א.

13 עיין מהרש"א, בבא מציעא ע"א, א. 14 ויקרא כה, לדלת, ושם: אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם.

15 = דבינו יעקב. מובא בסמ"ג השו"ת תוספות, בבא מציעא ע"ה, א ד"ה מתנה.

16 ברמב"ם (שם הלכה י) דפוסים מאוחרים ובכתביהיד גוסף: או שהחזיר לו חובו ומצא המלוה יותר.

17 צ"ל: חמשה חמשה. 18 שם: מניין החמישיות או מנין העשירות אחד אחד.

19 תשובות רש"י, מהדורת אלפנביין, גיו"ורק תש"ג, סי' רכג, עמ' 250. מובא בסמ"ג שם.

20 צ"ל: לו. 21 צ"ל: אם. 22 צ"ל: עד.

ארבעה ועשרה חמשה, אבל אם הוסיפו לו יתר על חמישיתו מנכה לו כל התוספת אע"פ שלא הוזלו הפירות, והוא הדין למלוה על המטבע ופחתו ממנו.
המלוה חבירו על המטבע ונפסל, אם יכול להוציאו במדינה אחרת ויש לו דרך לאותה מדינה, נותן לו ממטבע²³ היוצא באותה שעה, וכן בכתובה.
הורו מקצת גאונים, שהלוה שמחל למלוה ברבית שלקח ממנו או שעתידי ליקח, אע"פ שקנו מידו שמחל או נתן במתנה, לא מועיל כלום, שהתורה אסרה מחילה זו, ולפיכך אין המחילה מועלת אפילו ברבית של דבריהם, ונראה למימוני²⁴, שהמחילה מועלת כמו לגזול, כיון שאומ' להמלוה להחזיר לו וידע מלוה שדבר אסור עשה ויש לו ליטול ממנו, וראייה מדא'²⁵: הגולנין ומלוי רביות שהחזירו אין מקבלין מהן, מכלל שהמחילה להן מועלת. ודוחה הר"ם מקוצי²⁶ ראייה זו ואומר, דשאני התם משום תקנת השבים.

נכסי יתומים מותר ליתנם לאדם נאמן שיש לו נכסים טובים קרוב לשכר ורחוק להפסד, שא' לו: תשא ותתן בם, אם יש ריוח תן להם חלקם מן הריוח, ואם יש הפסד תפסיד לבדך. שזה אבק רבית שאסור מדבריהם ובנכסי יתומים לא גזרו.
גוי וגר תושב ג' וזין²⁷ מהם, מלוין אותן ברבית, שנאמר²⁸: לא תשיך לאחיק, לאחיק אסור ולשאר העולם מותר. ומצות עשה להשיך לגוי, שנאמר: לנכרי תשיך. וזה דין תורה. אבל שטת ההלכה²⁹ משמע שאינו עשה, דאתי למידק הא לאחיק לא תשיך, ואסרו חכמים שישראל ילוה הגוי ברבית קצוצה אלא בכדי חייו, גזירה שמא ילמד ממעשיו ברוב ישבתו אצלו. לפיכך מותר ללוות מן הגוי, שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו, ותלמיד חכם שאינו רגיל בו ללמוד ממעשיו מותר להלוות לגוי ברבית אפילו להרויח וכל אבק רבית עם הגוים מותרת לכל.

ישראל שלוה מעות מהגוי בריבית ובקש להחזירם לו, מצאו ישראל אחר ואמר לו: תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לגוי, הרי זו רבית קצוצה אפילו העמידו אצל הגוי, עד שיטול הגוי מעותיו לחזור³⁰ ויתנם ביד הישראל האחר. גוי שלוה מעות מישראל ובקש להחזירם לו ומצאו ישראל אחר ואמר לו: תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו מותר, ואם העמידו אצל ישראל, אע"פ שנתן הגוי המעות בידו, הואיל ומדעת הישראל נתן הוי רבית קצוצה. וכן פסקו רש"י³¹ ורבינו חיים כהן³², ומכאן פר"ח שיש שליחות לגוי מדבריהם לעניין חומרא, והביא הר"ר אליעזר ממייץ³³ ראייה מן התוספ', דתני'³⁴: ישראל שאמר לגוי: הילך שכרך וצא

23 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): שהלוהו ואמר לו: לך והוציאו במקום פלוגי, ואם אין לו דרך לשם נותן לו ממטבע.

24 רמב"ם שם הלכה יג. 25 בבא קמא צב, ב. 26 סמ"ג שם.

27 צ"ל: לחין, 28 דברים כג, ב.

29 בסמ"ג: בתלמוד שלנו (בבא מציעא ע, ב), ראה השגת הראב"ד פרק ה, הלכה א. 30 צ"ל: ויחזור.

31 בבא מציעא עא, ב ד"ה אדעתא דידה דישאל, מובא בסמ"ג. ראה תוספות שם ד"ה כגון.

32 בסמ"ג ובתוספות שם: ור"ח (= ורבינו חננאל).

33 יראים, השלם, חלק א, סי' כח, עמ' 88-89, מובא בסמ"ג.

34 בבא מציעא פרק ה, הל' יח, מהדורת צוקרמנדל, עמ' 382. לפנינו שם כנוסח היראים: ישראל שאמר לגוי: הא לך שכרך וצא הלוה מעותי בריבית אסור וגוי שאמר לישראל: הא לך שכרך והלוה מעותי בריבית מותר אבל אסור לעשות בן מפני מראית העין, אלא שבעל היראים התקשה

הלוה לי מעות ³⁵ ברבית, מותר אבל אסור לעשות כן מפני מראית העין. וכן משמע מתוך דברי רב יהודאי בה"ג ³⁶. אבל ר"ת ³⁷ אומר, שאין שליחות לגוי ואף לחומרא. תניא בתוספתא ³⁸: מעות של ישראל המופקדות ביד גוי מותר להלוותם ברבית ³⁹. זה הכלל כל שבאחריות הישראל אסור, באחריות הגוי מותר. ישראל שנעשה אפטרופא לגוי או סנטרו מותר ללוות ממנו ברבית ⁴⁰.

אסור לישראל להלוות ⁴¹ מעותיו ביד גוי כדי להלוותן לישראל ברבית, וגוי שהלוה לישראל ברבית אסור לישראל אחר להיות לו ערב, שכיון שדיניהן שתובע הערב תחלה, נמצא הערב תובע ישראל בריבית שהערב חייב בה לגוי. לפיכך אם קבל עליו שלא יתבע הערב תחלה מותר. ישראל שלוח מעות מן הגוי ברבית וזקפן עליו במלוה ונתגייר אחר שזקפן גובה הקרן והרבית, ואם זקף אחר שנתגייר גובה הקרן ולא הרבית. אבל גוי שלוח מישראל וזקף עליו הרבית במלוה, אע"פ שזקפן אחר שנתגייר ⁴² כל מעות שנתחייב בהן כשהיה גוי.

מצוה להתקדים הלוואת ישראל להלוואת גוי ברבית.

אסור ליתן מעותיו קרוב לשכר ורחוק להפסד, שזה אבק רבית, והעושה כן נקרא רשע, ואם נתן חולקין בשכר ובהפסד כדין העסק. והנותן מעותיו קרוב להפסד ורחוק לשכר חסיד. אין מושיבין חנווני למחצית שכר ולא יתן לו מעות ליקח בהן פירות (ו) למחצית שכר ולא ביצים להושיב עליהן תרנגולין שלו למחצית שכר ⁴³, אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו, או יהיה ריוח המתעסק יתר על הפסדו. המשתתף עם חבירו במעות או בקרקע או הנותן לו עסק, לא יצרף השכר עם הקרן, שמא לא יהיה שם שכר ובאין לידי רבית. וכן לא יתן לו מעות בתורת עסק או שותפות ויכתוב אותן מלוה, שמא ימות ונמצא השטר ביד היורש וגובה בו הרבית. אסור להתקדים הרבית או לאחרה, שזה אבק רבית. כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו סבלונות בשביל שילוהו הוי רבית מוקדמת לזה ממנו והחזיר לו מעות והיה משלח לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטלים אצלו. זה רבית מאוחרת. ואין רבית מוקדמת אסורה רק במפרש מפני ההלואה, אבל בסתר ⁴⁴ מותר. ודווקא מתנה מועטת שאין כאן פרסום שמפני ההלואה נתן לו. אבל מתנה מרובה, אפילו בסתר ⁴⁴ — אסור.

על הנאמר בסיפא שמותר, הרי לכולי עלמא אין שליחות לגוי לקולא. משום כך מגיה בעל היראים את התוספתא בנוסח שהביא מחברנו. אמנם הסמ"ג מקיים את הגירסא הראשונה ובסיפא מותר מפני שהדבר ידוע שהמעות באחריות הגוי. והוא מסתמך על המשך דברי התוספתא, המובאים להלן: מעות ישראל המופקדות ביד גוי . . . ועיין תוספתא ראשונים, חלק ב, עמ' 117.

35 צ"ל: מעות. 36 = בהלכות גדולות, הלכות רבית, מהדורת ווארשא, עמ' 189.

37 מובא במקורות הנ"ל.

38 בבא מציעא שם. וראה הערה 34. בסמ"ג ובתוספות שם, מביאים את הדברים גם מהירושלמי בבא מציעא, סוף הלכה ה. עיין תוספות ראשונים שם. 39 צ"ל: וכו'.

40 צריך להשלים על-פי התוספתא (וב"ה בסמ"ג): ועכו"ם שנעשה אפטרופא לעכו"ם או סנטירו מותר ללוות ממנו ברבית. ואולי נשמט על-ידי הדומות. 41 צ"ל: לתלות.

42 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): גובה את הקרן ואת הרבית, שלא יאמרו בשביל מעותיו נתגר זה. וגובה הישראל ממנו אחר שנתגיר.

43 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ט): ואין שמין עגלים וסיתין לפטמם למחצית שכר. 44 בסמ"ג: בסתם . . . בסתמא.

הלוא מחבירו ואינו רגיל מקודם להקדים לו שלום אסור להקדים לו שלום, וכל שכן לקלוטו בדברים או להשכים לפתחו, שנאמר⁴⁵: גשך כל דבר, אפילו דברים אסורים. וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או משנה ותלמוד אם לא היה רגיל בזה מקודם, שנאמר: גשך כל דבר. המלוה חבירו לא יאמר לו: דע אם בא איש פלוני ממקום פלוני, כלומר, שתכבדהו ותאכילהו ותשקהו כראוי. וכן כל כיוצא בזה.

יש דברים שהן כרבית ומותרין, כגון לוקח אדם שטרות חבירו ומלוהו⁴⁶ בפחות ואינו חושש. ומותר ליתן לחבירו דינר כדי שילווה לפלוני מאה דינרין, שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה. וכן אומר אדם לחבירו: הילך דינר זה ואמור לפלוני שילוני, שלא נתן אלא אמירה⁴⁷.

יש דברים מותרים ואסורים לעשות משום הערמת רבית. כיצד, אמר לו: הלויני מנה, אמר לו: מנה אין לי, חטין במנה יש לי, ונתן לו חטין במנה וחזר ולקחו ממנו בתשעים מותר, אבל אסור מפני הערמת רבית, שהרי נתן לו תשעים ולקח מאה. ואם עבר ועשה כך מוציא ממנו מאה בדין, שאפילו אבק רבית אין כאן. וכן מי שהיתה שדה ממושכנת בידו לא יחזור וישכירנה לבעל השדה מפני הערמת רבית, שהרי זה עומד בשדהו כשהיה ונותן לו שכר בכל חדש בשביל מעותיו שהלוהו.

אסור להשכיר הדינרין, שלא דומה למשכיר כלל⁴⁸, שהכלי חוזר בעצמו וזה מוציא אלו ומביא דינרין אחרות, והוי אבק רבית. דרב חמא⁴⁹ היה משכיר מעותיו, פ"י ס"ו שהיה מקבל עליו אחריות אונסין.

מלך שדיניו שכל מי שיתן המס הקצוב על כל איש ואיש על ידי זה שלא נתן ישתעבד בו ונתן על ידו דינר, אע"פ שמשמעבד בו יתר מדינר מותר. וכן כל כיוצא בזה.

פרק שני

כל הלואה בתוספת כל שהי, כגון המלוה חבירו סלע בחמשה דינרין, או סאתים חטין בשלש, או סלע בסלע וסאה, בסאה¹, ושלש סאין בשלש סאין ודינר, הוי רבית, ויוצאה בדינין. וכן המלוה שהתנה עמו שידור בחצרו חנם עד שיחזיר לו הלואתו, או ששכר ממנו בפחות וקצב הדבר שפוחת לו מן השכר עד שיחזיר לו הלואתו, או שמשכן בידו מקום שפירותיו מצויין בעת הלואה, כגון שמשכן חצרו על מנת שידור בו חנם, הוי רבית של תורה ויוצאה בדינין. וכן המוכר שדה או חצר באסמכתא, הואיל ולא קנה הגוף, הרי כל הפירות שאכל רבית ומחזירין. והוא הדין לכל מי שלא קנה קניין גמור מתחלה שהוא מחזיר הפירות, מפני שאם אכל הפירות הוי רבית של תורה. שהוא² אסור משום רבית חוץ מאלו הוי אסור מדבריהם, גזירה שמא יבא לרבית של תורה. והוא נקרא אבק רבית ואינו יוצא בדינין.

45 דברים כג, כ.

46 כן בסמ"ג, ברמב"ם (שם הלכה יד) שלפנינו חסרה חיבה זו. בכתביד תימניים: ומלותו של חבירו.

47 צ"ל: שכר אמירה. 48 צ"ל: כלי. 49 בבא מציעא סט, כ.

50 רבינו יצחק, מובא בסמ"ג, השהו תוספות, בבא מציעא שם ד"ה אוגר.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים י"ח; סמ"ג, לאוין קצב.

2 חיבה זו מיותרת ויש למחקה. 3 צ"ל: וכל דבר שהוא.

המלוה חבירו לא ימשוך עבדו כדי שיעשה בו מלאכה, אע"פ שהעבד יושב ובטל, ולא ידור בחצרו חנם, אע"פ שאין בחצר⁴ עשויה לשכר ואין דרך בעל החצר להשכיר, ואם דר צריך להעלות לו שכר, ואם לא יעלה לו הוי אבק רבית, לפי שלא התנה עמו שילוהו וידור בחצרו, לפיכך אם עדיין לא החזיר חובו ובא לגבות⁵ שכר החצר שדר בה מן החוב, אם היה השכר כנגד החוב לא יגבה לו הכל אלא כמו שיראו הדיינין, שאם תסלק אותו בלא כלום הוי כמו שהוציאו בדיינין, ואבק רבית אינה יוצאה, וכתב הר"מ מקוצי⁶: דווקא דירת חצר שהיא פרהסיא יותר מדי, אבל סוסו וכליו אי לאו דקיימי⁷ לאגרא ומתחלה היה רגיל להשאילו אינו אסור, והורו רבותי המיימו⁸, שהמלוה חבירו ולאחר זמן תבע חובו ואמר לו הלוה: דור בחצירי עד שאחזיר לך חובך, הוי אבק רבית, לפי שלא קצץ בשעת הלוואה, שנאמר⁹: לא תתן לו בנשך.

המלוה חבירו על השדה ואמר: אם לא תחזיר לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי, לא קנה, מפני שהיא אסמכתא, לפיכך מנכה לו הפירות שאכל, מפני שהיא רבית של תורה, אבל אם אמר לו המוכר: אם לא אחזיר לך עד שלש שנים קנה מעכשיו, והביא לו בתוך שלש, אין לו פירות, הביא לו לאחר שלש הוי כל הפירות¹⁰.

המוכר בית או שדה ואמר לו המוכר ללוקח: לכשיהיו לי מעות תחזיר קרקעי, לא קנה וכל הפירות שאכל רבית קצוצה, מוציאין אותן בדיינין, אבל אם אמר לו הלוקח מדעתו: כשיהיו לי מעות אני אחזיר לך קרקע זה, מותר והלוקח אוכל הפירות עד שיחזיר לו מעותיו.

מכר לו השדה ונתן לו מקצת הדמים, אם אמר לו המוכר ללוקח: קנה לך כשיעור מעותך, כל אחד משניהם אוכל פירות כשיעור מעותיו, אמר המוכר ללוקח: לכשתביא שאר המעות תקנה מעכשיו, שניהם אסורין לאכול הפירות מיד, המוכר אסור, שמא יביא הלוקח שאר המעות ונמצאת השדה שלו ונמצא¹¹ שאכל בשביל מקצת המעות שיש לו אצל המוכר, לפיכך מניחין הפירות על ידי שליש עד שיגתנו לאחד מהן, אמר לו המוכר: לכשתביא שאר המעות תקנה, הרי המוכר אוכל פירות עד שיביא לוקח, ואם אכל הלוקח מוציאין ממנו, אמר לו המוכר: קנה מעכשיו ושאר המעות הרי הן חוב(ו) אצליך, הרי הלוקח אוכל הפירות, ואם אכל המוכר מוציאין ממנו כל מה שאכל.

הורו רבו' המיימוני¹², שהמלוה חבירו ומשכן לו שדהו על מנת שיאכל פרותיו כל ימי משכונה, אע"פ שאינו מנכה לו כלום, הוי אבק רבית ואינה יוצאה בדיינין, שאין הממשכן¹³ דומה לממשכן חצרו, שהרי הן¹⁴ בשדה הפרות מצויין בעת ההלוואה ואיפשר שירויח ויהיו שם פירות ואיפשר שיפסיד בזריעתה ועבודתה ולפיכך הוא אבק רבית, וכן אין המשכונה דומה למי שמכר באסמכתא, שהמוכר באסמכתא לא גמר והקנהו והמשכון גמר והקנהו גוף זה לפירות, וכן נראה מן התלמוד¹⁵ שהמשכונה

4 צ"ל: החצר. 5 צ"ל: לנכות. 6 סמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא מציעא סד, ב ד"ה אבל.

7 צ"ל: אי לא קיימי. 8 רמב"ם פרק ו, הלכה ג. 9 ויקרא כה, לו.

10 צ"ל: כל הפירות ללוקח.

11 יש כאן השמטה וליידי הומונות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה ז): המוכר אוכל פירות בשביל המעות שנשארו לו אצל הלוקח, וכן הלוקח אסור, שמא לא יביא ונמצא.

12 שם הלכה ז. 13 צ"ל: הממשכן שדה. 14 צ"ל: אין.

15 בבא מציעא סב, א: אמר ליה רבינא לרב אשי והרי משכנתא בלא נכיתא... ובדיינינו אין מחזירין ממלוה ללוה.

אבק רבית ואין לך להעמידה אלא במשכן שדהו כמו שהורו רבותיו. משכונה שהיא רבית קצוצה, כגון משכן לו מקום שפירותיו מצויין תדיר, כגון חצר או מרחץ או חנות ואכל פירותיהן, הוי רבית קצוצה. משכן לו שדה וכיוצא בה ובאו שם פירות ואכלן הוי אבק רבית¹⁶. אם משכן שדהו בנכוי הוי מותר, וכך הוא הנכוי, כגון שהלוהו מאה דינרין ומשכן לו בהן חצרו או שדהו ואמר לו המלוה: הריני מנכה לך מעט כסף בכל שנה בשכר קרקע זו כדי שיהו כל פירותיו שלי בחצר וכיוצא בה, אסור, בשדה וכיוצא בה מותר. וכן פסק רש"י¹⁷ וכל בית דינו. אבל ר"ת¹⁸ אומר, שאין חילוק בין בית לחצר ושדה. ואומר, דדוקא המלוה חבירו בלא משכון על החצר שלו לא ידור בה חנם או בפחות, אבל מלוהו על חצרו, שהלוה לא יכול להשכיר חצר מותר להשכיר בפחות, שהרי כל מה שהמלוה נותן ריוח הוא לו. ומפרש, שזו נכיתא דרבינא הוי אכיל. אמנם בשדה ובכרם לא יתכן טעם¹⁹, שהרי על כרחו של מלוה יקח הלוה את הפירות וימכרם או יקחם המלוה כשויים.

המלוה חבירו ומשכן לו השדה עד זמן קצוב, או עד שיביא מעות ויסתלק והיה המלוה אוכל כל פירותיה אפילו אכל כשיעור חובו אין מסלקין אותו בלא כלום, שאם תסלק אותו בלא מעות הוי כמי שהוציא ממנו בדיינין, ואין צריך לומר שאם אכל יתר על מעותיו אין מוציאין ממנו, וכן אין מחשבין משטר לשטר במשכונה. היתה הקרקע ה[מ]מושכנת בידו של יתומים ואכל שיעור חובו מסלקין אותו בלא כלום. אבל²⁰ יתר על חובו אין מוציאין ממנו היתר ומחשבין לו משטר לשטר. וכך מחשבין לו משטר לשטר: הרי שהיתה שדה זו ממושכנת לו במאה דינר ושדה אחרת ממושכנת לו בשטר אחר בל' דינר ושתי השדות לאדם אחד ואכל מפירות השדה האחד בחמשים ומפירות השנייה במאה וחמשים, אומרים לו: הרי אכלת מן הפירות במאתים ואין לך כלום, וכאלו שני השטרות שטר אחד ומשכונה אחת.

מקום שנהגו לסלק המלוה כל זמן שיביא לו מעות הוי כמי שפירש ואין צריך לפירש דבר זה. וכן מקום שנהגו שלא יסתלק המלוה עד סוף זמן המשכונה הוי כמו שפירש. וכל הממשכן סתם לא יכול לסלקו עד י"ב חדש, מקום שדרכן לסלק המלוה כל זמן שירצה הלוה, והתנה עמו המלוה שלא יסתלק עד סוף זמן המשכונה, לא יכול לסלקו. ואם המנהג שאין הלוה²² מסתלק עד סוף זמנו וקבל המלוה עליו שיסתלק בכל עת שיביא לו מעותיו הרי זה צריך לקנות מידו על כך.

המשכונה במקום שמנהגן לסלק המלוה בכל עת שיביא לו מעותיו, אין בעל חוב של מלוה גובה ממנו כדרך שגובה מן הקרקע, ואין הבכור נוטל פי שנים, ושביעית משמטתה. וכשמסלקו אינו נוטל אפילו פירות שבשלו ונפלו לארץ. ואם הגביהן קודם שיסלקו קנה אותן. ומקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו בעל חוב גובה ממנה, והבכור נוטל פי שנים ואין השביעית משמטתה.

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): וכן אם משכן חצרו וכיוצא בה בנכוי הרי זה אבק רבית.

17 בבא מציעא סד, ב ד"ה קא משמע לן. מובא בסמ"ג.

18 מובא בסמ"ג ובתוספות בבא מציעא שם ד"ה ולא. 19 צ"ל: טעם זה.

20 ברמב"ם (פרק ז, הלכה א) שלפנינו: אבל. בכתבייד כנוסח מחברנו. 21 צ"ל: במאה.

22 צ"ל: המלוה.

גוי שמשכן חצרו לישראל וחזר הגוי ומכרה לישראל אחר אין הממשכן חייב להעלות שכר לישראל מעת שקנה הישראל, אלא דר בחצר בלא שכר עד שיחזיר לו הגוי המעות שיש לו על חצר זו, שהרי היא ברשות הממשכן בדיניהן עד שיתן לו מעותיו ויסתלק.

הממשכן בית או שדה ביד חבריו והיה בעל הקרקע אוכל פירותיה ואמר לו המלוה: לשתמכור קרקע זו לא תמכרנה אלא לי בדמים אילו, אסור. ואם אמר לו: אל תמכרנה לי בשויה ועל מנת ²³ אני מלוה אותך, מותר. מותר להרבות בשכר הקרקעות. כגון השכיר לו את החצר ואמר לו (תן לי מאתים זוז): אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשר סלעים בכל שנה, ואם תתן שכ(י)ר חדש ²⁴ הרי היא בסלע בכל חדש, מותר.

המשכיר שדה לחבירו בעשרה כורין לשנה ואמר לו: תן לי מאתים זוז שאפרנס בהן השדה ואני אתן לך י"ב כור לשנה, מותר, מפני שאם יפרנס השדה בדיגרין, אלו יהיה שכרה יתר. וכן אם השכיר לו חנות או ספינה בעשרה דיגרין בשנה, אמר לו: תן לי מאתים זוז שאבנה בהן חנות זו ²⁵ ואציירנה ואכירנה, או אתקן בהן ספינה זו וכלי תשמישיה ואני אעלה לך י"ב דינר בכל שנה, מותר. אבל אם אמר לו: תן לי מאתים זוז כדי להתעסק בהן בחנות או אוציאם בסחורה של ספינה או אשכור בהן מלחים ואני אעלה לך בשכר, אסור.

אסור להרבות בשכר האדמ. כגון לא יאמר לו: עשה עמי היום ²⁶ שהיא שוה כסף ואני אעשה עמך בשבוע אחר מלאכה שהיא שוה [שתים]. ומותר לאדם לומר לחבירו: נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך. אבל לא יאמר לו: נכש עמי ואעדור עמך, עדור עמי ואנכש עמך, כל ימי גריד אחד, כל ימי רביעה אחת, לא יאמר: חרוש עמי בגריד ואחרוש עמך ברביעה, שהרי טורח החרושה בימות הגשמים יתר. וכן כל כיוצא בשדה * ²⁸. השוכר הפועל בימי החורף לעשות עמו בימי הקור בדינר בכל יום ונתן לו השכר, והרי שכרו ²⁷ בשכרו. אבל אם אמר לו: עשה עמי מהיום ועד זמן פלוני בדינר בכל יום, אע"פ ששוה שכרו סלע בכל יום מותר, הואיל והוא מתחיל מעתה אינו נראה כנוטל שכר מעותיו שהקדים ונתנו לו בשכרו.

אסור להרבות על המכר. כיצד, המוכר לחבירו קרקע או מטלטלין ואמר לו: [אם] מעכשיו תתן לי הדמים הרי הן שלך במאה, ואם עד זמן פלוני הרי הן במאה ועשרים, הרי זה אבק ריבית, שדומה כמי שגוטל עשרים בשביל שנתן לו מאה להשתמש בה עד זמן פלוני. כשיתבענו לדין אין חייב ליתן לו אלא מה שהיה שוה בשעת המכר, או יחזיר ממכרו מידו אם היה קיים. וכן אם מכר לו מטלטלין עד זמן פלוני במאה והיו שוין בשוק למי שקונין במעותיו מיד תשעים אסור. ואינו נותן אלא תשעים, או מחזיר מידו סחורתו אם היתה קיימת.

הלוקח מחבירו חפץ בשוויו על מנת שיתן לו מכאן עד י"ב חדש, רשאי לומר: תן

23 צ"ל: אלא בשויה ועל מנת כן. 24 צ"ל: חדש בחדש.

25 ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו חסרה תיבה זו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

26 שם (הלכה י): היום מלאכה זו. 26* צ"ל: בזה.

27 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליה הרמב"ם (שם הלכה יב): שוה בימי החורף סלע בכל יום הרי זה אסור, מפני שנראה כמלוה אותו היום כדי שיוזיל לו.

לי בפחות מיד, ולא חושש משום רבית. חבית של יין שזה עתה דינר ומכרה לו בשמים עד הקיץ על מנת שאם תארע בה תקלה הוי ברשות המוכר עד שימכרנה הלוקח מותר, שאם אבדה או נשברה פטור. ואם לא מצא למוכרה ולהרויח בה היה לו להחזירה לבעלים. וכן אם מכרה לו בשמים ואמר לו: היתר על שמים יהיה שכרך בשביל שאתה מטפל למוכרה ואם לא תמצא למוכרה כמו שתמצא החזירה לי, מותר אע"פ שאבדה²⁸ או נגנבה או החמיצה תהיה ברשות הלוקח. היו לו פירות שאם ירצה למוכרן בשוק וליקח דמיהן מיד מוכרן בעשרה ואם תבע אותן להקנותן ליתן²⁹ המעות מיד יקנה אותן ב"ב הרי זה למוכרן בשנים³⁰ עד י"ב חדש, שאפילו הביא זה מעותיו עתה ב"ב היה קונה אותן. וכן כל כיוצא בזה.

אסור לקנות פירות הפרדס קודם שיגמר ויתבשל, מפני שזה שמוכר בזול עתה בעשר הוא פרי ששזה בעשרים כשיגמר, נמצאת התוספת בשביל ההתפה³¹. אבל אם קנה עגל בזול ויהיה אצל בעלים עד שיגדיל מותר, שהרי אם מת או כחש ברשות³² הוא והמיתנה דבר מצוי הוא תמיד.

הנותן מעות לבעל הכרם על השריגים ועל הזמורות לכשיכרתו שהן ביוקר והן קונין אותן בזול עד שייבשו ויכרתו, הרי זה צריך להפך בהן כשהן מחוברין, שנמצא כקונה אילן לזמורותיו. ואם לא הפך נמצאו המעות הלואה והן לוקחין בזול מפני ההקפה ואסור.

שומרי השדות שנותנין להן חטין בשכרן בזול מן הגורן, כשיבאו לגורן צריכין להתעסק עמהם במלאכה בגורן כדי שיהא החטין האלו שנטלן בסוף זמן השכירות. ואם לא שוו³³ כך נמצאת השכירות אצל הבעלים כמלוה, וזה שלקחן בזול מפני שאחרו שכרן עד הגורן.

אריסין שהיו בעלי השדות מסלקין אותן מן השדה בניסן ונותנין להן האריסין בכל זרע חומר ארבע סאין, והניח זה אריסין בתוך שדהו עד אייר ונוטל מהן שש סאין מותר ואין כאן שם ריבית.

פרק שלישי

הלוקח חטין ד' סאין בסלע וכן השער ונתן לו המעות, כשבא לגבות החטין לאחר זמן הוסיף לו במדה ונתן לו יתר מותר, שהרי ברצונו הוסיף לו ואילו רצה לא הוסיף, שהרי לא היה שם תנאי.

מותר לאדם ליתן דמי חבית של יין לחבירו ולומר לו: אם החמיצה מכאן ועד יום פלוני ברשותך, אבל אם הוזילה או הוקירה הרי היא שלי, שכיון שקבל עליו הזול הוי קרוב לשכר ולהפסד. וכן כל כיוצא בזה. וכן מותר לאדם לקנות מחברו בתשרי מאה כדין של יין בדינר ואיגו נוטלן עד טבת וכשנוטל(ין) בודק ומחזיר החומץ

28 צ"ל : שאם אבדה.

29 צ"ל : הלוקח לקנות ויתן. 30 צ"ל : הרי זה מותר למוכרן בשנים עשר.

31 צ"ל : ההקפה. 32 צ"ל : ברשות הלוקח. 33 צ"ל : עשו.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים ח"י.

ולוקח היין הטוב, שלא קנה ממנו אלא יין טוב ואלו שהחמיצו מתחלה היו ראויין להחמיץ אבל לא יודע הדבר עד לאחר זמן.

מקום שנהגו לשכור הספינה וליטול שכרה, ואין² נשברה שמין לו פחתה ומשלם יתר על השכר הרי זה מותר. וכן מותר להשכיר של נחשת³ וכיוצא בו ונוטל השכר ודמי מה שפחת ממשקלו. וכן כל כיוצא בזה.

אין מקבלין צאן של ברזל מישראל, מפני שהוא אבק ריבית. וכיצד הן צאן ברזל, (ו)הרי שהיה לו מאה צאן וקבלם ממנו להטפל בהן ויהיו חולבות⁴ והגזות והחלב לאמצע לשליש ולרביע עד שנה או שנתיים, כמו שהתנו ביניהן, ואם מתו הצאן הרי המקבל משלם דמיהן הרי זה אסור, שהרי בעל הצאן קרוב לשכר ורחוק להפסד. לפיכך אם קיבל עליו בעל הצאן שאם הוקרו או הוזלו או אם נטרפו הרי הן ברשותו מותר. וכן כל כיוצא בזה.

השם פרה מחבירו ואמר לו: אם מתה הרי היא עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בכל חדש מותר, לפי שלא עשאה דמים אלא לאחר מיתה. משכרת אשה לחברתה תרנגולת לישב על הביצים בשני אפרוחים ואין חושש משום רבית. מי שהיה נושה בחבירו ארבעה דינרין של רבית ונתן לו בהן חפץ ששוה חמשה, כשמוציאין ממנו מוציאין ממנו חמשה, הואיל ובתורת רבית בא לידו. וכן אם נתן לו בהן כסות או כלל מוציאין ממנו אותו הכלי עצמו והכסות עצמו. השכיר לו בהן מקום ששוה שלשה דינרין, כשמוציאין ממנו מוציאין ארבעה, שהרי בארבעה שכר ממנו מקום זה שקבל עליו.

אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער. יצא השער פוסקין, אע"פ שאין לזה יש לזה. כיצד, היה השער לחטים קבוע בשוק ארבעה סאין בסלע פוסק עמו על מאה סאין ונותן לו כ"ה סלעים; ואם יתן לו מאה סאין של חטים אחר זמן בעת שיהיו החטים סאה בסלע אין בזה רבית כלל, אע"פ שלא היה למוכר חטים כלל בעת שפסק. וזה כשלא היה לו מאותו המין שפסק עליו, אבל אם היה למוכר מאותו המין כלום אע"פ שעדיין לא נגמרה מלאכתו מותר לפסוק עליו אע"פ שעדיין לא יצא השער. כיצד, היה הוא תחלה לקוצרים הרי זה פוסק על החטין שעדיין⁵ הן גדיש. ופוסק על היין משיבצר הענבים ויתנם בעביט. ועל השמן משנתן הזתים במעטן. ועל הסיד משישקענו בכבשן. וכן פוסק על כלי חרש משיעשה היוצר הבצים שלהן. בד"א שהיה עפרן לבן, אבל עפר שחור פוסק על הכלים הנעשים ממנו אע"פ שלא נעשו, מפני שהוא מצוי לכל ואע"פ שאין לזה יש לזה. וכן פוסק עמו על הזבל כל ימות השנה, אע"פ שאין לו זבל, מפני שמצוי הוא תמיד.

כל המחוסר מלאכה אחת או שתיים פוסק עמו עליו. היה מחוסר שלש מלאכות אינו פוסק אלא אם כן יצא השער, שכיון שהוא מחוסר שלש מלאכות הוי כמי שאין לו מאותו המין כלום. כיצד, גדיש שמחוסר הנחת השמש שייבש ודישה וזרייה אינו פוסק עליו אלא אם כן יצא השער. היה יבש ואינו מחוסר אלא דישה וזרייה פוסק עליו. בצים של יוצר שמחוסרין לפיפה ויבוש והולכה לכבשן ושריפה והוצאה אינו פוסק עליהן, היו יבשין ואין מחוסרין אלא הולכה לכבשן ושריפה פוסק עליהן. והוא שיהיה

2 צ"ל : ואם. 3 צ"ל : סיר של נחושת. 4 צ"ל : הולדות. 5 צ"ל : אע"פ שעדיין.

דרך הלוקח להוציאן מן הכבשן, אבל אם היה המוכר הוא שמוציא הרי אלו מחוסרין שלש ואינו פוסק עליהן עד שיצא השער. וכן כל כיוצא בזה. ההולך לחלוב עזיו ולגזו רחליו ולרדות כורתו ומצאו חבירו ואמר לו: מה שעזיו חולבות מכור לך, או שרחלותי גוזזות, או שכוורתני רודה מכור לך מותר. אבל אם אמר: מה שעזיו חולבות כך וכך מכור לך בכך וכך, וכן שרחלותי גוזזות, שכוורתני רודה בכך וכך מכור לך בכך וכך אסור, אלא אם כן פסק עמו כשער שבשוק, וכן כל כיוצא בזה.

אין פוסקין על שער של עיירות מפני שאין השער קבוע, אלא על שער המדינה. היו החטים החדשות במדינה ארבע סאין בסלע וישנות שלש סאין בסלע אין פוסקין עד שיצא השער לחדש ולישן. היו חטין של לקוטות ארבע סאין בסלע ושל בעל הבית שלש, פוסק ללקוטות כשער לקוטות ולא יפסוק לבעל הבית עד שיקבע השער לבעל הבית. כיון שנקבע השער מותר לפסוק על השער הגבוה. כיצד, היו החטים נמכרות ארבע בסלע ופסק עמו שיתן לו החטים כשער הזול, אם עמדו אחר כן עשר סאין בסלע נותן לו עשר סאין כשער שהוא בשוק, שהרי פוסק כשער הגבוה. נתן לו המעות סתם ולא פסק עמו כשער הגבוה והזולו נותן כשער שהיו שוין בשעה שנתן המעות, ומי שחזר מקבל מי שפרע. בד"א בפוסק על דעת עצמו, אבל אם היה שליח לאחרים בין המוכר בין הלוקח אינו נוטל אלא כשער הזול, או מחזיר הדמים ואינו מקבל מי שפרע בשליח, שהרי המשלח אומר לו: לתקן שלחתיך ולא לעות.

היו החטים נמכרות ארבע סאין בסלע ונטל הדמים שיתן⁶ לו חמש בסלע, אם יש לו חטים מותר, היו לו חטים חוב אצל אחרים ונטל המעות עד שיגבה חטין ויתן לו אסור, שהרי הם מחוסרים גביה וכאלו אינן הרי זה כקובע לו זמן והזיל לו מפני שמקיפו. היו החטים במדינה ארבע סאין בסלע ובכפרים שש בסלע מותר ליתן סלע לתגר כדי שיביא לו שש סאין מן הכפר, והוא שיהיה ברשות לוקח, אם אבדו בדרך או נגנבו אבדו לו. ואדם חשוב אסור לעשות זה. ובמיני סחורה אסור לכל אדם, לפי שאין מיני סחורה מצויין כפירות.

החמירין שנכנסו לעיר והרי חטים ארבע סאין בסלע הוזילו ומכרו למכריהן או לספסריהן חמשה בסלע [ב]מעות שנתנו להן תחלה כשיכנסו לעיר עד שיפתחו שקיהן וימכרו לכל אדם הרי זה מותר, שאין אלו מוכרין להן בזול מפני שנתנו המעות עתה ולא יקחו אלא לאחר זמן, מפני⁷ שמודיעין להן את השער ומסעדין אותן.

המוליך פירותיו ממקום למקום, מצאו חבירו ואמר לו: תנם לי ואני אעלה לך פירות שיש לי במקום פלוני באותו מקום, אם יש לו שם מותר ואם לאו אסור. היה מוליך סחורה ממקום למקום, אמר לו: תנם לי ואני אעלה לך דמים כמו ששוה באותו מקום, אם היתה ברשות המוכר עד שהגיע לשם מותר ואם היתה ברשות לוקח אסור. הנותן לבעל הגינה דמי עשר קשוואין אלו, דמי עשר אבטיחים אלו והרי הן קטנים והתנה עמו שיתנם לו כשיגדילו מותר, שהרי הוא מניחן והן גדלים ואלו קצצן עתה כשהן קטנים לא היו באין אחרים תחתיהן. וכן כל כיוצא בזה מדבר שאין בו הפסד ולא חסרון על המוכר.

6 ברמב"ם (פרק ט, הלכה ו) שלפנינו: ונתן. בדפוסים ראשונים: ויתן. בכתבייד תימניים: שיתן.
7 צ"ל: אלא מפני.

כשם שמותר לשוכר⁸ לפסוק על שער שבשוק, כך מותר ללוות הפירות סתם ופורען סתם בלא קביעות זמן על שער שבשוק, כיצד, היה השער קבוע וידוע לשניהם ולזה מחבירו עשר סאין חייב להחזיר לו עשר סאין אע"פ שהוקרו החטין, שהרי כשלוה ממנו היה (היה) השער ידוע ואלו רצה היה קונה ומחזיר לו, שהרי לא קבע זמן. היה לו מאותו המין שלוח מותר ללוות סתם בלא קביעות זמן ופורע סתם, אע"פ שעדיין לא יצא השער, ואפילו היתה לו סאה בלבד לזה עליה כמה סאין. היתה לו טפה אחת של שמן ויין לזה עליה כמה גרבי יין ושמן. לא היה לו מאותו המין כלום ולא נקבע שער השוק עדיין או שלא ידעו שער השוק או אסור ללות סאה בסאה. וכן בשאר פירות לא ילוה עד שיעשה אותם דמים. והם הוזלו⁹ מחזיר לו פירות כמדה שלוח, ואם הוקרו נוטל דמים שהיו שוין בשעת הלואה. אעפ"י שיש לו מאותו המין או שהיה שער קבוע בשוק אסור ללות פירות בפירות עד זמן קבוע, אלא לזה סתם ופורע באיזה זמן שיפרע.

לא יאמר אדם לחבירו: הלויני כור חטים ואחזיר לך כור לגורן, אלא אומר לו: הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא המפתח.

לזה פירות עד זמן קבוע, אם הוזלו מחזיר לו פירות בזמן שקבע, ואם הוקרו גותן לו דמים שהיו שוין בשעת ההלואה.

מלוה אדם אריסיו חטים בחטים לזרע, בין קודם שירד האריס לשדה בין אחר שירד. וזה במקום שנהגו שיתן האריס את הזרע, שהרי ביד בעל הקרקע לסלקו כל זמן שלא נתן, אבל במקום שדרך בעל הקרקע ליתן הזרע, אם עדיין לא ירד האריס מותר להלוותו חטים בחטים, שעדיין יש לו לסלקו, נמצאת בעת שירד לשדה ירד על דעת שיחזיר לו חטים שהלוהו, אבל אחר שירד לשדה הואיל ולא יכול לסלקו הרי הוא ככל אדם ואסור להלוותו חטים בחטים לזרע, אבל מלוהו סתם על שער שבשוק.

מי שנושה בחבירו מעות ואמר לו: תן לי מעותי שאני רוצה ליקח בהן חטים. אמר לו: צא ועשם לי כשער של כשערי ויהיה לך אצלי חטים בהלואה, אם יש לו חטים כשיעור מעותיו מותר, ואם אין לו מאותו המין אסור. שלא אמרו שמותר לפסוק על שער שבשוק אע"פ שאין לו כלום מאותו המין אלא בנותן מעותיו לקנות בהן, אבל הרוצה להעמיד הלואתו על גב הפירות אסור עד שיהיו לו פירות. היו ללוה חטים ועשה הלואתו עליו חטים ובא אחר זמן ואמר לו: תן לי חטים שאני רוצה למוכרן וליקח בדמיהן יין, אמר לו: צא ועשם לי יין כשער שבשוק עתה, אם יש לו יין מותר ונעשית הלואתו אצלו יין, ואם אין לו יין אסור. הרי שלא היה לו ועבר והחזיר ההלואה פירות, אע"פ שקנה פירות אחר כן אינו חייב ליתן לו פירות אלא נותן לו מעות שהלוהו.

8 צ"ל: למוכר.

9 צ"ל ועל-פי הרמב"ם (פרק י, הלכה ב): ואם לזה ולא עשה אותם דמים והוזלו.

הלכות שמטת כספים¹

מצות עשה להשמיט מלוה בשביעית, שנאמר²: שמוט כל בעל משה ידו. והתובע חובו שעבר עליו שביעית עובר בלאו, שנאמר³: לא יגוש את רעהו. מן התורה אין שמיטת כספים נוהגת רק בזמן [ש]היובל נוהג, ומדברי סופרים נוהגת אף בזמן הזה בכל מקום, שלא תשתכח תורת שמטה.

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, ש"מקץ" הכתוב בשביעית⁴ כ"מקץ" הכתוב בהקהל⁵. לפיכך המלוה בשביעית גובה חובו כל השנה. כשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.

שחט פרה ולקחה⁶ על מנת שהיום ראש השנה של מוצאי שביעית ונתעבר אלול ואותו היום סוף שביעית אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב. שביעית משמטת מלוה ואפילו בשטר שיש בו אחריות. סיים לו שדה בהלואתו אינו משמט. שביעית משמטת⁷, שנאמר: לא יגוש, מ"מ, לא לשלם ולא לישבע. וזה משבועת הדיינים שהם מדברים שאם יודה בהן שביעית משמט, אבל שבועת שומרין ושותפין משבועות שאם יודה ישלם, ישבע אחר השמטה.

הלוהו ותבעו וכפר ובא שמטה ועוד כופר והודה, או באו עדים עליו אחר שעברה שביעית, אין שביעית משמטת. וקבע⁸ זמן לעשר שנים, אע"פ שבא לידי לא יגוש אינו משמט, שהרי עתה אינו יכול ליגוש. התנה שלא יתבענו, שביעית משמטת. המלוה והתנה שלא תשמט שביעית, נשמט, שלא יכול לבטל דין שביעית. התנה שלא ישמיט⁹ חוב זה ואפילו בשביעית תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים ונמצא זה חייב עצמו ממון שלא חייבה אותו התורה.

הקפת חנות אין נשמטת, עשאה מלוה נשמטת. שכר שכיר אינו נשמט, זקפו עליו מלוה נשמט. קנסות אונס ומפתה ומוציא שם רע אין נשמטין, זקפן מלוה נשמטין. ונוקפין כמלוה מעת העמדה בדין. המגרש אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת, פגמה אותה או זקפה עליו במלוה נשמטת.

המלוה על המשכון והחוב כנגד המשכון אינו נשמט, יתר משמט היתר על המשכון. המוסר שטרותיו¹⁰ ואומר: אתם גבו חובי זה, אינו נשמט, שנאמר¹¹: אחיך, וזה בית דין תובעין. וכן בית דין שחתכו הדין וכתבו: איש פלוני אתה חייב לזה כך, אינו נשמט, שזה כגבוי וכאלו בא לידו ואינו כמלוה.

הלל הזקן כשראה שנמנעו להלות זה את זה מיראת השמטה תקן פרוסבול. והוא כתוב כך: מוסר אני¹² לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינים חותמין למטה את¹³ העדים ואז המלוה לא משמטת. ודווקא שמטת זמן זה שהוא מדברי סופרים, אבל שמטה דאורייתא אין פרוסבול מועיל. ואין

1 רמב"ם, הלכות שמטה ויובל, פרק ט: סמ"ג, לאוין רעא. 2 דברים טו, ב. 3 שם.

4 שם שם, א. 5 שם לא, י. 6 צ"ל: וחלקה.

7 צ"ל: משמטת את השבועה. 8 צ"ל: המלוה את חבירו וקבע.

9 ברמב"ם (הלכה י): שלא ישמיט הוא. 10 המוסר שטרותיו לבית דין.

11 דברים טו, ג. 12 כן במשנה שביעית, פרק י, משנה ד. ברמב"ם (הלכה יח): מוסרני.

13 צ"ל: או.

כותבין פרוסבול רק בימי חכמים גדולים ביותר כבית דינו של ר' אמי ור' אסי שראוין להפקיע ממון בני אדם, ולא שאר בתי דינין. ומעשה היה וכתב ר"ת¹⁴ פרוזבול, מפני שהיה גדול הדור, וכן בכל דור ודור הרשות ביד גדול.

אין כותבין פרוסבול רק על הקרקע, מפני שאין להשטט ממנו, שאפילו לא ישוה הקרקע¹⁵ אם אין הקרקע ללוה מזה¹⁶ לו המלוה כל שהו בשדהו ואפילו קלח של כרוב. השאילו מקום לתנור וכירה או היתה לו שדה ממושכנת או לערב או לחייב לו (כנגד¹⁷ שום דבר החוב יכול להיות גובה וחוזר וגובה כמעשה קטיג' דאביי.) קרקע אין¹⁸ ללוה כותבין פרוסבול. כותבין לאיש על נכסי אשתו ויתומין על נכסי אפטרופי'. אחד שלוח מחמשה צריכין פרוסבול לכל אחד. חמשה שלוו מאחד דיו פרוסבול אחד לכלם. כתב פרוסבול תחלה ואחר¹⁹ הלוח אינו משמט²⁰ עד שיכתוב הפרוסבול אחר שהלוח, שכל מלוה הקודמת לפרוסבול אין משמטת בפרוסבול זה, פרוסבול קודמת למלוה נשמטת. לפיכך פרוסבול המוקדם כשר. כגון שכתב הפרוסבול בניסן והקדים זמנו מאדר, שהורע כחו שאינו משמט²¹ אלא עד אדר. אבל איחר, שכתב זמן אייר²² שמיפה כחו שאינו משמט עד אייר שלא כדין. שאין דין שלא ישמיט אלא עד ניסן בשעת מסירת הדברים לבית דין.

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוסבול אבד חובו, ואם אמר: פרוסבול היה לי²³ נאמן. ולא עוד אלא כשיביא בעל חוב שטרו או כשיבוא לתבוע המלוה על פה אומרים לנתבע: שלם. ואם טען הנתבע²⁴ מלוה שתובע אחר פרוסבול זה היתה, ותובע אומר: קודם, התובע נאמן, מגו דאי בעי אמר: היה לי ואבד ונאמן. ואומר ר"ת²⁵, דמטעם זה דלא שביק התירא ואכיל אסורא נאמן אף שלא בשבועה. ודווקא²⁶ במקום שרגילים לכתוב פרוזבול, אבל במקום שאין רגילין אינו נאמן. ויש דנין מטעם זה²⁷ שאם אמר אדם: על יד גוי הלוייתך בריבית נאמן, דלא שביק התירא ואכיל אסורא נאמן אף שלא בשבועה.

טען הנתבע: מלוה יש לי אצלו, ותובע אומר: לא כי אלא הקפת חנות היא שאינה נשמטת שלא זקפתיה מלוה. נאמן מגו דפרוסבול היה לי ואבד, שכיון שתקנו פרוסבול חזקה אין אדם מניח דבר מותר ואוכל אסור.

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר: מוסרני לכם שכל

14 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, גטין לו, ב ד"ה דאלימי.

15 סמ"ג שם. הדברים מסורסים וצ"ל: שאפילו לא ישוה הקרקע כנגד שום דבר החוב יכול להיות גובה וחוזר וגובה כמעשה קטיגא דאביי (כתובות צא, ב).

16 ברמב"ם (הלכה יט) שלפנינו: מוכר. בכתביהיד כנוסח מחברנו. וראה ר"ש ליכרמן, תוספתא כפשוטה, שביעית, עמ' 591 ובהערה 43 שם. 17 ראה הערה 15. 18 צ"ל: ואין.

19 ואחר כך. 20 צ"ל: אינו מועיל. 21 צ"ל: משמט.

22 צ"ל: שכתב זמן אייר פסול. 23 ונאבד.

24 יש באן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הל' כד"ה): איה פרוזבול שלו, אומרים לתובע: היתה לך פרוזבול ואבד? אם אמר: הן, נאמן. ואם הודה שלא כתב פרוזבול אבד חובו. והיתומים אינם צריכין פרוזבול. הוציא פרוזבול וטען הנתבע.

25 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, גטין לו, ב ד"ה לא.

26 מדברי הסמ"ג. ומקורם: יראים. השלם, סי' קסד, עמ' 152. ועיין מרדכי, גטין, רמז שפא.

27 השווה: טור יורה דעה, סוף סי' קסח-קסט. ראה בבית יוסף שם.

חוב שיש לי שאגבה כל זמן שארצה, אין צריך לכתוב פרוסבול, שהכל יודעים²⁸ ששמטת כספים בזמן הזה דרבנן ובדברים בלבד נקנית²⁹. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו. וצריך המלוה לומר: משמט אני וכבר נפטרת ממני. אמר לו: אע"פ כן רצוני שתקבל ממנו³⁰, שנאמר: לא יגוש והרי לא נגש. ולא יאמר לו: בחובי אני נותן לך, אך יאמר לו: שלי הם ובמתנה אני נותן לך. החזיר חובו ולא אמר לו כן, מסרבין³¹ עמו בדברים עד שיאמר לו: שלי הם ובמתנה נתתי לך, ואם לא אמר לא יקבל ממנו אלא יטול מעותיו וילך. כל הנמנע להלות מיראת שמטה, עובר ב' לאוין³² ונקרא בליעל, שנאמר³³: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. השמר ופן לאוין. וצוהו הכתוב ליתן, שנאמר³⁴: נתן תתן לו ולא ירע, ושכרו מונח³⁵ אם קיים מצוה זו, שנאמר³⁴: בגלל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך.

הלכות שטרות וערבות

[פרק ראשון]

שטרי חוב המוקדמין פסולין, שהרי טורף בהן לקוחות שלא כדין. וקנסוהו שלא יגבה בשטר מוקדם רק מבני חורין, גזירא שמא יטרוף מזמן המוקדם. וכן פרש"י² והר"י ב"ר מרדכי³. אבל ר"י⁴ פי', דקנסין ליה ולא יגבה אף מזמן שני ויפסיד הכל דומיא דשטר שיש בו רבית. שטרי חוב המאוחרין, הרי הורע כח בעל השטרות, ולפיכך כשרין. שטר שכתבוהו ביום ונחתם בלילה הסמוך לו פסול שהוא מוקדם, ואם עסקין בענין עד שיכנס הלילה וחתמוהו, אע"פ שקנו ממנו ביום וחתמו בלילה⁵ כשר. ואהא סמכינן לכתוב כתובות ביום ולחתום בלילה כמו שפי' בהלכות כתובה ותנאי כתובה⁶. שטר שזמנו כתוב בשבת או בעשרה בתשרי, שטר מאוחר וכשר. ואין חוששין לו שמא מוקדם הוא ובאחד בשבת או בי"א בתשרי נכתב, אך מעמידין השטר על חזקתו, שהדבר ידוע שאין כותבין בשבת ובעשרה בתשרי לפיכך אחרוהו. כותבין שטר מלוה⁷ אע"פ שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא הלוח עמו וזה בשטר שיש בו קניין, שמשעה שקנו מידו נשתעבדו נכסיו, אבל שטר שאין בו קניין אין כותבין אפילו ללוה עד שיהיה מלוה עמו ויתן השטר ביד המלוה בפנינו, שמא יכתוב עתה ללוות ממנו בניסן ולא ילוה עד תשרי ונמצא המלוה טורף בשטר זה מניסן שלא כדין, שהרי לא הגיע לידו עד תשרי.

28 ברמב"ם (הלכה כז): שהם יודעים.

29 שם: נדחית. עיין מאירי, גטין, עמ' 161.

30 צ"ל: יקבל ממנו.

31 שם (הלכה כט): מסבב. 32 עיין רמב"ם הלכה ל. 33 דברים טו, ט.

34 שם שם, י.

35 ברמב"ם (שם): והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים כג, כז, כז; סמ"ג, עשין צד.

2 בבא מציעא עב, א ד"ה פסולים. 3 מובא בתוספות שם ד"ה שטר.

4 השווה תוספות שם. 5 ברמב"ם (פרק כג, הלכה ג): אע"פ שקנו ממנו בלילה.

6 חלק כ, עמ' רמב. ראה שם הערה 10. 7 צ"ל: ללוה.

עדים שקנו מיד הלוח או המוכר וכיוצא בהן ונתאחרה כתיבת⁸ ידינו עד יום פלוני, ואם לא ידעו יום שקנו בו כותבין זמנו של שטר משעת כתיבה. וכן מי שנמסרה להן העדות במדינה אחת וכתבו השטר⁹ במדינה אחרת אין מזכיר[ין] בשטר מקום שנמסרה בו העדות, אלא מקום שכתבו בו חתימת ידן.

שטרי מקח וממכר שלא נכתבו בזמנן אפילו המאוחרין פסולין, שהרי איפשר לטורף בהן שלא כדין. כיצד, כגון שחזר המוכר וקנה השדה מיד הלוקח קודם זמן שטר המאוחר, ויוציא הלה השטר המאוחר ויאמר: חזרתי ולקחתיה ממך פעם שנייה, נמצא טורף שלא כדין. אבל בשטר המאוחר אין לחוש שמא יפרענו קודם שיגיע זמנו ויכתוב שובר ויטרוף בו שלא כדין, לפי שכל שכותב שטר מאוחר תקנתו שיכתוב השובר סתם, שכל זמן שיצא השטר ישבור אותו זה השובר, ואם כתב השובר מזמן הפרעון איהו דאפסיד אנפשיה.

המוכר באונס ומסר מודעא או שקדם ומכר או נתן לאחר קודם שימכור לאנס, הרי המעות של אנס אצל המוכר כמלוה על פה ולא טורף בשטר מכר שבידו כלום, שלא ניתן שטר זה ליכתב ולא נכתב אלא מפני האונס. וכן כל כיוצא בזה.

יכול הטורף¹⁰ בלא [שטר] אלא בעדות על פה. כיצד, כגון שיש לו עדים שזאת הארץ גזולה מאביו, הרי יכול להוציאה בעדים אלו ואין כאן שטר. וכן אם העידו לו שנגמר הדין לאביו לטרוף מנכסי פלוני בכך וכך מזמן פלוני ומת אביו ועדיין לא טרף, הרי הבן טורף בעדות זו. לפיכך אין כותבין שני שטרי מכר על שדה אחת, שמא יעשה הלוקח קנוניא עם בעל חוב ויטרוף שלא כדין, יבא זה ויטרוף שדה זה בעדות שהעידו שמחמת¹¹ אביו, ויחזור הלוקח ויטרוף בשטר המכר שבידו מן הלוקחות שלקחו אחריו ויקרע שטר המכר שבידו. ויחזור בקנוניא ויעמד בשדה שנטרפה ממנו ויבא הוא שטרפה בעצמו¹² ויטרפנה פעם שנייה בעדות עדיו ויוציא הלה שטר המכר השני ויטרוף בו לקוחות אחרים שלא כדין. אם כן מי שאבד לו שטר המכר ועדיו קיימין כיצד יעשה, יכתבו שטר שני ויאמרו בו: שטר זה אינו גובה לא ממשועבדים ולא מבני חורין ולא כתבנוהו אלא להעמיד שדה זה ביד פלוני הלוקח כדי שלא יוציאה המוכר מידו ולא יורשיו. אבל בשטרי חובות, אע"פ שעדיו קיימין וקנו מידו וכתב¹³ בשעתו ואמר: שטר שכתבת[ם] לי אתה¹⁴ נאבד או נשרף, אין כותבין לו שטר שני, שמא פרעו או מחלו ואפילו היה החוב לזמן ואינו גובה בעדים אלו כלום אלא אם אמר הלוח: לא היו דברים מעולם, שזה הוחזק כפרן.

מי שבלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לבית דין והן עושין לו קיום, אבל עידי השטר עצמן (אין עושין לו קיום אבל עידי השטר עצמו) אין עושין לו אחר אבל באין לבית דין ובית דין עושין לו קיום. וכך מקיימין שטר זה, כותבין שטר אחר ואומרים: אנו ב"ד פלוני ופלוני ופלוני, הוציא פלוני בן פלוני שטר

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ו): השטר זמן מרובה אם ידעו יום שקנו ממנו בו כותבין בשטר זמן הקנין ואע"פ שאינו זמן חתימתו ואין צריכין לומר ונתאחרה כתיבת.

9 לפנינו שם: העדים. בכתבייד תימניים כנוסת מחברנו.

10 צ"ל: הטורף לטרוף. 11 ברמב"ם (שם הלכה ז): שהעידו לו מחמת.

12 לפנינו שם: בעצמה. בכתבייד תימניים כנוסת מחברנו. 13 שם (הלכה יא): וחזר.

14 צ"ל: עתה.

מחוק לפנינו זמנו ביום פלוני, ופלוני [ופלוני] עדי. ואם כתבו: ו[הו]זקקנו לעדותן של עדים ונמצאת מכוונת, גובה בשטר זה שכתבו לו ואין צריך קיום אחר, ואם לא כתבו כך צריך להביא ראיה על העדים הראשונים עד שתתקיים עדותן.
שטר חוב שנתקרקע כשר. נמחק או נטשטש, אם רישומו ניכר כשר. נקרע קרע בית דין, וזהו שתי וערב, פסול.

מי שפרע מקצת חובו, אם רצה מחליף וכותבין לו בית דין שטר אחר בשאר החוב מזמן ראשון, אבל לא עידי השטר, ואם רצה יכתוב שובר. הבא לפרוע כל חובו ואמר המלוה: אבד לי השטר, יכתוב לו שובר ויפרע לו כל חובו. ויכול הלוח להחרים על מי שכתב השטר וטוען שאבד. ואם טען הלוח טענת ודאי ואמר: השטר אצלו ועתה הניחו בכיסו, הורו רבתי המימוני¹⁵ שישבע המלוה היסת שאבד השטר ואחר יפרע חובו ויכתוב שובר.

מי שהוציא שטר חוב במנה ואמר: עשו לי ממנו שנים בחמשים חמשים, אין עושין, שזכות ללוה להיות הכל בשטר אחד, שאם יפרענו מקצת נמצא שטרו פגום. וכן אם הוציא שני שטרות בחמשים חמשים ואמר: עשו אותן במאה, אין עושין לו אך עושין לו קיום לכל אחד ואחד, שזכות הוא ללוה להיות כן שלא יכופנו בדין בפעם אחת לגבות הכל.

הוציא שטר חוב במאה ואמר: קרעוהו ורבו¹⁶ לי שטר אחר בחמשים, אין שומעין לו. שמא פרעו הכל וכתב לו שובר על שטר של מאה וכשיחזור ויוציא קיום זה על שטר חמשים ויוציא הלוח השובר יאמר לו: זה שטר אחר הוא.

כותבין שטר למוכר אע"פ שאין לוקח עמו, וללוה אם יש בו קניין אע"פ שאין מלוה עמו, ושובר¹⁷ לאשה אע"פ שאין בעלה עמה, וגט לאיש אע"פ שאין אשתו עמו. אבל אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין ושטרי אריסות וקבלנות ושטרי ברירת הדיינין או שטר טענות בעלי דינין¹⁸ וכל מעשה בית דין רק מדעת שניהם.

ובשטרי הלואה הלוה נותן השכר, ובשטרי מקח הלוקח נותן השכר, והאשה נותנת שכר הגט והחתן נותן שכר שטר האירוסין או הנשואין, והמקבל והאריס או השוכר¹⁹ נותן שכר השטר. אבל שטר ברירת הדיינין או טענות בעלי דינין שניהן נותנין שכר. כל השטרות האלו²⁰ צריכין להזהר כתקון חכמים. וכך הוא תקונן: צריך שיחזור מעניינו של שטר בשיטה אחרונה, לפי שאין²¹ למדין משטה אחרונה שמא היו עדים מרוחקים מגופו של שטר ריוח²² ובא זה המזויף וכתב באותו הריוח שטה זו. עדים שהיו מרוחקים מן הכתב שתי שטין פסול, פחות מכן כשר. שתי שטין שאמרו בכתב ידי עדים ולא בכתב ידי סופר, שכל המזויף אינו הולך אחר הסופר אלא אחר העדים. ושתי

15 רמב"ם שם, הלכה טז. 16 צ"ל: וכתבו.

17 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק כד, הלכה א): למלוה אף על פי שאין הלוח עמו ושובר.

18 המגיה מחק תיבה זו והגיה שלא לצורך: ב"ד. 19 ברמב"ם (שם הלכה ב): השכיר.

20 הדברים מוסבים על שטרות שאין בהם חיוב לשום אדם, כגון שטרי ברירה ושטרי טענה והדומה להם. ראה רמב"ם שם הלכה א.

21 ברמב"ם (פרק כז, הלכה ג) דפוסים ראשונים: שאין. בדפוסים מאוחרים: אלא שאין. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 22 שם: בכדי השיטה.

שטין אלו הן ואוירן, כגון למ"ד על כ"ף. היו עדים מרוחקים מן הכתב יתר על שני שטין והיה הריח שבין הכתב והעדים מלא בעדים פסולין או קרובין כשר, שאינו יכול להזדייף. ואם מלאהו בשריטות של דיו פסול, שמא העדים חתמו על השריטות ולא על גופו של שטר. שטר שהיה כלו עם עדיו בשטה אחת כשר. היה השטר בשטה זו ועדים בשטה שנייה פסול, שמא אלו העדים היו מרוחקים מן השטר הכשר שטה אחת וחתך כל השטר וכתב זה השטר בשטה זו ונמצא כל אלו חתומין עליה. וכן אם היה השטר ושני עדים בשטה אחת ושני עדים אחרים בשטה שנייה ואמר: אני נתכוונתי לרבות העדים, אין מקיימין שטר מעדים שלמטה בשטה שנייה אלא מעדים שלמעלה, שמא בשטה שהיתה בין העדים שלמטה ובין השטר שחתך כתב שטר זה ושני עדיו.

קיום בית דין צריך שיהא סמוך לכתב ידי עדים, או סמוך לצד השטר, או מאחוריו כנגד הכתב. ואם היה בין הקיום והשטר ריח שטה אחת פסול, שמא יחתוך השטר שנתקיים ויזייף באותה השטה שטר ושני עדיו ונמצא הקיום על שטר מזוייף. הרחיק הקיום מן השטר יתר על שני שטין ומילא כל הריח שריטות דיו כשר, שהרי אינו יכול לזייף ואין חוששין לבית דין שקיימו קיום על השריטות אלא על גופו של שטר.

פרק שני

כל המחקים כלם צריך שיכתב בקיומיהן¹ בסוף השטר ויאמר: אות פלונית או מלה פלונית או שטה פלונית על המחק או תלויה. והכל קיים. ואם היה המחק במקום שריר וקיים וכשיעור שריר וקיים, אע"פ שחזר וקיימו, פסול, שמא מחקו וכתב דבר שזייף וחזר וקיימו בריות שבין הכתב והעדים.

שטר הבא הוא ועדיו על המחק כשר. ואם תאמר: מוחק וחוזר ומוחק, אינו דומה מי שנמחק פעם אחת לנמחק שתי [פעמים]. ואם תאמר: שמא נמחק מקום העדים שני פעמים ואחר שכותב השטר חוזר ומוחקו וכותב כל מה שירצה, שהרי הוא ועדיו כלן שוה מפני שנמחק הכל שתי פעמים, כבר תקנו חכמים שלא יהו העדים חותמין על שטר מחוק אלא אם כן נמחק בפניהם.

שטר הבא הוא ועדיו על המחק והקיום מלמטה על הנייר אין מקיימין מעידי הקיום אלא מעדים של מעלה, שמא הקיום היה רחוק הרבה מן השטר והיה הריח מלא סריטות של דיו וחתך גוף השטר ומחק הסריטות וכתב השטר ועדיו על המחק.

שטר הבא על הנייר ועדיו על המחק² ואם כתבו העדים: אנחנו חתמנו על המחק והשטר על הנייר, כשר וכותבין כן בין עד לעד כדי שלא יזייף. שטר הבא על המחק ועדיו על הנייר פסול ואפילו כתבו העדים: אנחנו חתמנו על הנייר והשטר על המחק, מפני שהוא מוחקו פעם שנייה וכותב כל מה שירצה, שכיון שכלו נמחק שתי [פעמים] אינו ניכר, שאלו היה בו מקום הנמחק פעם אחת ומקום הנמחק שתי פעמים היה ניכר. צריך לתקן השטרות להתבונן בוויין וזייגין³ שלא יהיו דחוקין בין התיבות שמא

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים כד, כז. 2 צ"ל: קיומיהם.

3 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק כז, הלכה יא): פסול, שמא ימחק השטר ויזייף ונמצא הוא ועדיו על המחק.

זייף והוסיף וא"י⁴. ולא יהו מרוחקין, שמא מחק אות אחת כגון ה"א או ח"ת והניח רגלה האחת מקום וא"י. וכן כל כיוצא בזה מדקדקין בו בכל לשון ובכל כתב. משלש ועד עשר אין כותבין בסוף שטה, שמא יזייף ויחזיר השלש שלשים, והעשר עשרים. ואם גזדמן לו בסוף שטה מחזיר הסכום⁵ בגופו של שטר פעמים רבות עד שיבוא באמצע שטה.

שטר שכתוב מלמעלה מנה ומלמטה מאתים, מלמעלה מאתים ומלמטה מנה, הכל הולך אחר התחתון. ולפיכך אין הולכין אחר הפחות שבשניהן, לפי שאין האחד תלוי בתבירו, שאם היה כתוב בו מאה שהן מאתים או מאתים שהן מאה היה נוטל מאה, אבל שני דברים שאין האחרון תלוי בראשון הלך אחר התחתון. (היה בו מלמעלה ומלמטה שם אחר קרוב לו הכל הולך אחר התחתון). היה בו מלמעלה שם ומלמטה שם אחר קרוב לו הכל הולך אחר התחתון. אם כן למה כותבין העליון, שמא תמחק אות אחת מן התחתון וילמד מן העליון, כגון בעליון חנני או ענני ובתחתון חנן או ענן, בידוע שהוא שם העליון, אבל לא ילמד תחתון מעליון שתי אותיות. כתוב בו מלמעלה ספל ומלמטה קפ"ל הכל הולך אחר התחתון, שהקפל פחות מן הספל. כתוב בו מלמעלה קפל ומלמטה ספל חוששים שמא זכור הסיר רגל הקוף ונעשית סמך, אינו גובה בו אלא כמדת הקפל הקטנה. וכן כיוצא בזה, שיד בעל השטר על התחתונה.

מעשה בשטר שהיה כתוב שש מאות וזוז אחד, והיה ספק אם שש מאות זוז וזוז או שש מאות אסתירי וזוז, ואמרו חכמים: יטול שש מאות אסתירי וזוז, שיד בעל השטר על התחתונה. אבל לא נוכל לומר שש מאות פרוטות וזוז, לפי שהפרוטות כוללן הסופר וזוין ואחר כותבין. וכן כל כיוצא בזה בכל זמן בכל מקום לפי דרכם הידוע על פיו עושין. שטר שכתוב בו אסתירא מאה מעי, או שכתוב בו מאה מעי אסתירא, הלך אחר הפחות שבלשונות ואינו נוטל אלא מאה אסתרות⁶, שיד בעל השטר על התחתונה מפני שהוא מוציא מחבירו ואין מוציאין אלא בדבר שאין בו עסק⁷. אם כן כל שטר שיש בו משמע שתי לשונות אין נוטל כי אם הפחות שבשניהם. ואם תפס בעליונה אין מוציאין מידו אלא בראיה ברורה. כתוב בו מטבע זהב אין פחות מדינר זהב. דינרין⁸ או דינרין זהב אין פחות משני דינרין של זהב. זהב בדינרין אין פחות משהו שני דינרין של כסף מן זהב. וכן כל כיוצא בזה.

טופסי השטרות כתבתים לעיל.

כל השטרות, אפילו אותן שכותבין לאחד שלא בפני חבריו, צריכין שיהיו העדים מכירין השמות שבשטר, שזה הוא פלוני בן פלוני, שמא יבאו שנים ויעשו קנוניא וישנו שמותיהן בשמות אחרים ויודו זה לזה. כל מי שהוחזק שמו בעיר שלשים יום אין חוששין לו שמא שם אחר יש לו והוא שינהו כדי לרמות. שא"כ אין לדבר סוף. ומי שלא הוחזק בעיר שלשים יום ובא ואמר: כתבו עלי שטר שאני חייב לפלוני או לזה כך וכך, אין כותבין לו עד שיביא ראיה שזה שמו.

4 כן ברמב"ם (שם הלכה יב) דפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים: והוסיף זו.

5 שם (הלכה יג): הדבור.

6 ברמב"ם (שם הלכה טז) שלפנינו: ואינו נוטל אלא אסתירא אחת. בדפוס רומא ר"מ ובכתב-יד תימנים כנוסח מחברנו. וכך היתה הנוסחה לפני הראב"ד. עיין מגיד משנה שם.

7 צ"ל: ספק. 8 צ"ל: זהב דינרין.

כל שטר שיצא לפנינו ויטעון לפנינו הלוה ויאמר: איני חייב כלום שמא רמאי אחר העלה שמו כשמי והודה לזה, או שאמר: לא לזה אני חייב כלום אלא לאחר והעלה שמו כשם בעל חובי, מאחר שלא הוחזק שם שנים ששמותיהן שוין אין חוששין לדבריו. שחוקה היא שאין העדים חותמין על השטר אלא אם כן היו מכירין אלו הנזכרים בו. וכן חוקה שאין חותמין על השטר אלא אם כן נודע להן בודאי שאלו שהעידו על עצמן גדולים, ואין העדים חותמין על השטר אלא אם כן יודעים לחתום⁹. עדים שאין יודעים לחתום וקרעו להם הניר וחתמו על הרושם מכין אותן מרדות והשטר פסול. ראש בית דין שהיה יודע ענין השטר וקרא השטר לפניו הסופר שלו, הואיל והוא מאמינו ואימתו עליו הרי זה חותם על השטר אע"פ שלא קראהו הוא בעצמו. ואין שאר העם רשאים לעשות כן עד שיקרא העד השטר מלה במלה.

שנים שהיו בעיר שם כל אחד מהן יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה ולא אחר יכול להוציא שטר חוב עליהן אלא אם באו עדי השטר בעצמן ואמרו: זה הוא¹⁰ שהעדנו עליו וזה הוא שהעדנו לו בהלואה. וכן אין מגרשין נשותיהן אלא זה בפני זה. וכן אם נמצא לאחד בין שטרותיו שובר ששטריו של יוסף בן שמעון פרוע, שטרות שניהן שעליו פרועין. וכיצד יעשו אלו ששמותיהן שוין ושמות אביהן שוין, ישלשו. היו שמות אבות שוין יכתבו(ן) סימניהן. היו דומין זה לזה בצורתן יכתבו יחוסן, היו שניהן כהנים, שניהם לויים, יכתבו דורות.

הוציא עליו שטר שכתוב בו: אני פלוני בן פלוני לויתי ממך מנה, אע"פ שאין בו שם המלוה, כל מי שיצא שטר זה מתחת ידו גובה בו, ולא יכול לדחותו ולומר שלאחר הוא ונפל. וכן שני יוסף בן שמעון הדירים בעיר אחת שהוציא אחד מהן שטר חוב על אחד מבני העיר, לא יכול לדחותו ולומר לו: לפלוני ששמו כשמן אני חייב וממנו נפל השטר, אלא הרי זה שיצא מתחת ידו גובהו ואין חוששין לנפילה.

שנים שהוציא כל אחד משניהן שטר חוב על חבירו אין האחרון יכול לומר לראשון: אלו הייתי חייב לך היאך אתה לזה ממני, אלא זה גובה חובו וזה גובה חובו. היה זה במאה וזה במאה ויש לזה עדית ולזה עדית או לזה בינונית ולזה בינונית, לזה זבורית ולזה זבורית, אין נזקקין להן אלא כל אחד מהן עומד בשלו. היה לזה עדית ובנונית ולזה זבורית, זה גובה מבנונית וזה גובה מזבורית. הוציא שטר חוב על חבירו והלה מוציא שטר שמכר לו השדה, אם היו במקום שנותן הלוקח המעות ואחר כך כותב לו המוכר את השטר, הרי שטר חוב של זה בטל, שהרי אומר לו: אלו הייתי חייב לך היה לך לפרוע חובך. אבל במקום שכותבין ואחר נותנין, הרי שטר החוב קיים, שהרי זה אומר לו: מכרתי לך את השדה כדי שיהיה לך נכסים ידועים שאגבה מהן חוב שלי. שטר שכתוב בו בכל לשון ובכל כתב, אם היה עשוי כתקון שטרי ישראל שאין יכולין להזדייף ולא להוסיף ולא לגרוע ועדיו ישראל ויודעין לקרותו כשר וגובין בו ממשועבדים. אבל כל השטרות שחותמיהן גוים פסולין, חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב, והוא שיתן המעות בפניהן ויכתבו השטר¹¹: בפנינו מנה פלוני ופלוני כך וכך דמי המכר או מעות החוב. והוא שיהו עשויין בערכאות, אבל במקום קבוץ פלילים בלא קיום השופט שלהן לא יועילו כלום. וכן צריכין עידי ישראל שיעידו על אלו הגוים שהן

עדי השטר ועל זה השופט שלהם שקיים עדותן שאינן ידועים מקבלנות שוחד. ואם חסרו שטרי גוים דבר מכל אלו הרי הן כחרס. וכן שטרי הודאות¹² ומתנות ופשרות ומחילות שהן בעדים שלהן, אע"פ שיש בהן כל הדברים שמנינו הרי הן כחרס. והורו רבתי המימו'¹³, שאפילו שטר חוב שלהם שנתנו המעות בפניהם פסולים, ולא הכשירו אלא שטרי מקח וממכר שנתנו המעות בפניהם. ואין המימו' מודה בזה.

אם לא ידעו דייני ישראל לקרות שטר זה העשה בערכאות של גוים, נותנן לשני גוים זה שלא בפני זה וקורין לו, שגמצא כל אחד מהן כמסיח לפי תומו וגובה בו מבני חורין, אבל אין טורפין, מפני שאין לו קול, שלא ידעו הלוקחות במה שנעשה בגוים. שטר שעדי גוים שמסרו הלוח ליד מלוה או המוכר ליד הלוקח בפני שני עדין] מן ישראל, אע"פ שאינן עשוי בערכאות שלהן ואין כל הדברים בו שפי', גובה בו מבני חורין אם העדים שמסרו בפניהם יודעים לקרותו וקראוהו כשמסרו, ויהיו כתקון שטרי ישראל שאינן יכול להודיין ולא להוסיף בו ולא לגרוע. ולמה לא יגבה בו מן המשועבדים, מפני שאין לו קול.

פרק שלישי

הפוגם שטרו או שעד אחד מעיד על שטרו² והבא ליפרע שלא בפני הלוח והטורף מיד הלוקח והנפרעין מן הירוש, בין קטן בין גדול, לא יפרע אלא בשבועה כעין של תורה. ואומ'³ לו כשתשבע⁴: השבע ואחר כך תטול. ואם היה החוב לזמן ותבע בזמנו, נפרע שלא בשבועה. עבר זמנו לא יגבה אלא בשבועה. התובע חבירו לפורעו וטען הלוח שפרע שטר זה או מקצתו, ובעל השטר אומר: לא פרעת כלום, אומרים לו: שלם לו. טען הלוח ואמר: ישבע לי שלא פרעתי ויטול, משביעו בנקיטת חפץ שלא פרעו כלום או שלא פרע אלא כך וכך ואחר יטול. ואם היה המלוה תלמיד חכם אין נזקקין לשבועתו.

הוציא עליו שטר מקויים והלוח טוען ואומר: שטר מזוייף הוא ומעולם לא כתבתי שטר זה, או שטען שחוב זה רבית הוא או אבק רבית, או שטר אמנה, או כתבתי ללות ולא לויתתי, כלל הדבר: אם טוען טענה שאם הודה בה בעל השטר היה השטר בטל, והמלוה עומד בשטרו ואומר שזה שקר טוען ואמר הלוח: ישבע לי ויטול, יש מהגאונים שהורה שחייב בעל השטר להשבע כעין של תורה כמי שטען עליו שפרעו⁵ בלבד, שהרי הודה בשטר ולפירעון הוא עומד, אבל כל אלו הטענות לא יכול לבטל שטר מקויים, אלא ישלם ואחר כך יטען על המלוה כמה שירצה, אם יודה יחזיר לו, ואם כפר ישבע היסות. ולזה דעת המימני גיטה.

12 ברמב"ם (פרק כז, הלכה א) שלפנינו: שטרי חוב והודאות. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 13 שם.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים יד, טז; סמ"ג, עשין צד.

2 שהוא פרוע — רמב"ם פרק יד, הלכה א.

3 = ואומרים, בית דין אומרים לו. וכך הוא ברמב"ם (שם) בכתבייד תימניים וכך הגיה המשנה למלך. לפנינו: ואומר. 4 צ"ל: כשיתבע.

5 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): ורבתי הורו שלא ישבע המלוה אלא אם טען עליו הלוח שפרעו.

המוציא שטר חוב על חבירו, מלוה אומר: לא נפרעתי כלום, ולוה אומר: פרעתי מחצה, ועדים מעידים שפרעו כלו, נשבע הלוה ונותן מחצה, שהרי הודה במקצת ואינו כמשיב אבידה, מפני שאימת השטר עליו, והמלוה לא יגבה מחצה רק מבני חורין, שהרי הלכות אומרים: אנו על העדים נסמוך שבטלו שטר זה.

הוציא עליו שטר חוב שלא יכול לקיימו ואמר הלוה: אמת שאני כתבתי אך פרעתי, או אמנה הוא, או כתבתי ללוה ולא לויתי, וכל כיוצא בזה, הואיל ואם רצה אמר: לא היו דברים מעולם והרי מפיו נתקיים, הרי זה נאמן וישבע היסת ויפטר, ואם קיימו הלוה⁶ אחרי כן בבית דין הרי הוא כשאר שטרות. הוציא עליו שטר מקויים ואמר הלוה: מזויף הוא ומעולם לא כתבתי, או שטר אמנה הוא, ואמר המלוה: כן הדברים אבל השטר כשר היה לי ואבד, אע"פ שהמלוה הוא ששבר שטרו ולא⁷ רצה אמר: אינו מזויף שהרי נתקיים בבית דין, אינו גובה בו כלום אלא נשבע הלוה היסת ונפטר, שהרי זה השטר נחשב כחרש.

שטר שלוה בו ופרעו אינו חוזר ולוה, שכבר נמחל שעבודו ונעשה כחרס, המוציא שטר חוב מקויים על חברו ואמר הלוה: והלא פרעתיך, ואמר לו המלוה: כן היה אבל חזרתי והחזרתי לך המעות והלויתך פעם שנייה, הוי בטל השטר שנפרע והרי הוא כחרס. אבל אם אמר לו: החזרתי לך המעות מפני שלא היו טובות עד שתחליפם, לא בטל השטר ועדיין שעבודו קיים.

הוציא עליו שטר מקויים שיש לו עליו מנה ואמר לו הלוה: והלא פרעתיך בפני פלוני ופלוני ובאו אלו והעידו שפרעו אבל לא הזכיר לו השטר, ואמר לו המלוה: כך הוא שפרעת אבל חוב אחר פרעת שהיה לי אצלך — הלכה כרב נחמן דאמר⁸: איתרע שטרא, ואומר ר"ת⁹ מדקאמר¹⁰ ולא אמר איבטיל, שאינו בטל אלא איתרע שאינו גובה אלא בשבועה, ורב הוי גאון ורב שרירא אביו¹¹ והמימ' ¹² מפרש¹³: בטל לגמרי. ונתצתם¹⁴, תרג' ותתרעון, בד"א שהעידו שנתן לו בתורת פירעון, אבל אם ראוהו נותן לו מעות ולא ידעו אם הוא בתורת פירעון או בתורת פקדון או בתורת מתנה, או¹⁵ אמר בעל השטר: לא היו דברים מעולם, הרי הוחזק כפרן ובטל השטר, ואם אמר: פירעון של חוב אחר הוא, נאמן ונשבע ונוטל מה שבשטר, שהרי לא פרעו בעדים ומתוך שיכול לומר מתנה נתנם לי נאמן לומר פרעון של חוב אחר הוא, אמר לו הלוה: והלא שטר חוב זה דמי שור שלקחתי ממך הוא ואתה גבית דמי בשרו, ואמר לו בעל השטר: כן אני גביתי את דמי מחוב אחר שהיה לי אצלך, הואיל והודה מעצמו שדמי השור הוא החוב ומדמיו נפרע בעל¹⁶ השטר, ואע"פ שאין עליו עדים שפרע מדמיו, וישבע הלוה היסת שפרעו, וכן כל כיוצא בזה.

הוציא עליו שטר חוב בעד אחד והלוה טוען פרעתי, הרי זה מחוייב שבועה ולא יכול לישבע ומשלם. טען ואמר: ישבע לי שלא פרעתי, הרי זה נשבע, וכן הורו רבותי המיימו'¹⁷, שהכופר במלוה על פה בבית דין ובא עד שלוה, ישבע שבועת התורה.

6 צ"ל: המלוה.

7 צ"ל: ואלו. 8 שבועות מב, א. 9 מובא בסמ"ג שם ובתוספות שם ד"ה איתרע.

10 צ"ל: מדקאמר איתרע שטרא. 11 מובאים בסמ"ג שם.

12 רמב"ם שם, הלכה ט. 13 צ"ל: מפרשים. 14 דברים יב, ג. 15 צ"ל: אם.

16 צ"ל: בטל. 17 שם הלכה יא.

חזר ואמר: כן היה לויתי ופרעתי, או מחל לי, או נתחייב לי ממקום אחר, הוי מחוייב שבועה ולא יכול לישבע ומשלם.

מי שטען שפרע השטר ואמר: ישבע המלוה ויטול, אומרים לו: הבא מעותיו ואחר כך ישבע ויטול. ואם אין לו כלום לשלם משביעין אותו תחילה שבועת הגאונים¹⁸ שאין לו. ולכשתשיג ידו יתן לבעל חובו ואחר כך ישביעו שלא פרע ואחר כך יתן לו.

מי שיש לו על חבירו חוב בשטר ואבד השטר והרי העדים קיימים, אע"פ שקנו מידו וטען שפרע, נשבע היסת. והורו רבותי המימוני¹⁹, שאפילו היה חוב לזמן ועדיין לא הגיע זמנו ליפרע, הואיל וכתבו לו שטר ואין בידו שטר והלוה טוען פרעתי, נאמן ונשבע היסת שפרעו, שאנו חוששין שמא פרעו ולפיכך קרע השטר או שרפו. היה השטר יוצא מתחת ידי אחר, הלוה טוען: ממני נפל אחר שפרעתי, אע"פ שהוא תוך זמנו נשבע היסת ונפטר, שאם אין השטר ביד המלוה אין שם חזקה.

שנים שהם אחזין בשטר, מלוה אומר: שלי הוא והוצאתיו להפרע ממך, והלוה אומר: ממני נפל²⁰, אם היה שטר שיכול לקיימו, זה ישבע שאין לו בדמים אלו פחות מחציין וזה ישבע שאין לו בהן פחות מחציין וישלם הלוה מחצה, ואם אינו יכול לקיימו, ישבע הלוה היסת שפרעו וילך לו.

האומר לחבירו: מנה לי בידך, והלה אומר: אין לך בידי כלום, או שאמר פרעתיך. אמר לו התובע: השבע לי היסת, אמר לו הנתבע: והלא שטר יש לך עלי ואתה רוצה להשביעני תחלה ואחר כך תוציא השטר הפרוע ותגבה בו, אומרים לו: הבא השטר. אמר המלוה: אין לי עליו שטר מעולם או שטר היה לי ואבד, הורו רבותי המימוני²¹, שאומרים למלוה: בטל כל שטר שיש לך קודם זמן זה ואחר כך תשביעוהו או החרם חרם סתם ולך לבקש עד שתמצא השטר.

ראובן שהוציא על שמעון שטר שחייב שמעון ללוי ואמר ראובן: נתנו ראובן²² לי בכתיבה ומסירה ואבד שטר שהקנהו, או טען שהקנהו על גב קרקע, כיון ששטר חוב בידו גובהו משמעון. אמר שמעון: פרעתי ללוי²³, נשבע לוי שלא נפרע וגובה ראובן. הודה לוי שפרעו ישלם לוי לראובן. טען לוי שלא מכר ולא נתן שטר זה, נשבע היסת ונפטר.

שליש משטר אחד שהוציאו בבית דין ואמר פרוע הוא נאמן אע"פ שהטר מקויים במגו שאם ירצה לשורפו. וכן שליש שמת ונמצא כתב יד השליש ששטר שהושלש אתו פרוע, אע"פ שאין לו עדים על הכתב נאמן. אך כתב היוצא מתחת יד המלוה ששטר פלוני פרוע²⁴ אינו אלא כמשחק. ואם עדים על הכתב מקויימין השטר פרוע, ואם אין עליו קיום, ואלו העדים מצויין²⁵, הואיל מתחת יד המלוה או ידי היורשין יצא אין השובר כלום.

18 ראה לעיל, הלכות מלוה ולוה פרק א. 19 רמב"ם שם הלכה יג.

20 שם (הלכה יד): פרעתי וממני נפל. 21 שם הלכה טו. 22 צ"ל: שלוי נתנו.

23 ואמר ישבע לי — רמב"ם פרק טז, הלכה ז. וראה שם פרק יד, הלכה ב. וכך נתבאר למעלה, שעל פי דרישת הלוה משביעים את המלוה.

24 אפילו היה בכתב ידי המלוה — רמב"ם פרק טז, הלכה ח.

25 הדברים משובשים וצריך לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): ואם אין עליו קיום ישאלו העדים החתומין על זה השובר אם לא ידעו או שאין העדים מצויין.

נמצא שטר בין שטרותיו פרועין הוי פרוע אע"פ שאין עדים על הכתב הנמצא. וכן אם בגוף השטר, לפניו או לאחריו, אפילו בקצתו: זה השטר פרוע או נפרע ממנו כך וכך, עושין על פי הכתב אע"פ שיצא מתחת יד המלוה. המוצי"א שטר בין שטרותיו ולא יודע מה טבו יהא מוגח עד שיבא אליהו. האומר לבניו שטר בין שטרותיו פרוע ולא יודע איזה הוא, שטרות כולם פרועין. נמצא לאחר שם שני שטרות, הגדול פרוע ולא הקטן. אמר לחבירו: שטר לך בידי פרוע, הגדול פרוע ולא הקטן. חוב לך בידי פרוע, שטרות שיש לו עליו כלן פרועין.

פרק רביעי

מלוה שמת ויורשו תובע הלוח בשטר, ואמר פרעתי [ל]אביך ויורש אומר איני יודע, ישלם הלוח, ואם אמר ישבע נשבע בנקיטת חפץ: שלא פקדני אבי על ידי אחר ושלא אמר לי אבא ושלא מצאתי בין שטרות אבי ששטר זה פרוע וגובה. ואפילו היה היורש [קטן] מוטל בעריסה כשמת מורישו נשבע ונוטל. מת הלוח אחר שמת המלוה ויורש תובע היורש, ישבע שלא פקדני אבי שלא אמר לי אבי ושלא מצאתי בין שטרותיו ששטר זה פרוע ונוטל². ואם צוה המלוה בשעת מיתתו ששטר זה אינו פרוע (ו)נוטל היורש בלא שבועה.

מת הלוח תחלה ואחר מת המלוה לא יטלו יורשי המלוה כלום, שכשמת הלוח נתחייב המלוה להשבע וליטול ואין אדם מוריש שבועה לבניו, שאין יכולין לישבע שלא נפרע אביהם כלום. ואם עבר הדין והשביע יורשי המלוה וגבו חובן אין מוציאין מידן. אם כן שטר חוב של יתומים שבאין להפרע מיתומים שמת אביהם הלוח תחלה אין גובין בו, שאין אדם מוריש שבועה לבניו ואין קורעין אותו, שמא יבא דין ויגבה. וכן לא יפרעו יורשי המלוה מן הערב כשמת הלוח תחלה, ואם הגבה הדין הערב חוזר ונפרע מיורשי הלוח. הפוגם שטרו ומת אע"פ שאינו גובה אלא בשבועה ישבעו בניו שלא פקדנו ושלא אמר לנו ושלא מצינו וגובין שאר השטר או מן הערב³ או מן היורשין.

יורש שבא לגבות מן היורש ויורשי לוח שאמרו: אמר לנו אבא לא לויתי (ב)חוב זה גובין יורשי המלוה בלא שבועה, שכל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי. לפיכך מלוה⁴ שבא להפרע מיורשי הלוח [ו]אמרו: אמר לנו אבא לא לויתי חוב זה, גובה בלא שבועה ואפילו האמינו בשטר כל זמן שיאמר פרעתי. יורש שבא ליפרע מן הלוח בשטר שיש בו להאמין הלוח, כל זמן שיאמר פרעתי הרי (מ)לוה נשבע היסת שפרע שטר זה ונפטר. ואע"פ שלא כתב לו: והרי אתה נאמן על יורשי. ואם התנה עליו שיהיה נאמן בלא שום שבועה לא ישבע אפילו ליורשי המלוה. יורש קטן שמצאו על שטר חוב של

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים יז, כ.

2 הדברים מסורסים וצ"ל: ששטר זה פרוע וגובה. מת הלוח אחר שמת המלוה... ששטר זה פרוע ונוטל ואפילו היה היורש קטן מוטל בעריסה כשמת מורישו נשבע ונוטל.

3 ברמב"ם (פרק יז, הלכה ה) דפוסים ראשונים ובכתביהיד: הלוח. בדפוסים מאוחרים בטעות: המלוה.

4 שם (הלכה ו): וכן מלוה.

אביו שובר אחר מיתת אביו אין מגבין בו עד שיגדל היורש ואין קורעין אותו. שםא שובר זה מזויף הוא. לפיכך לא הוציאו מלוה⁵ בחיי אביו. שטר שכתוב כי⁶ בבבל מגבהו ממעות בבל⁷. הוציאו בארץ ישראל מגבהו ממעות ארץ ישראל. בא לגבות ממעות מקום שיצא בו השטר וטען הלוח: מעות שאני חייב לו מכסף שהוא פחות ממטבע זה. ישבע המלוה ויטול. היה בו כסף סתם מה שירצה לזה מגביהו. א"כ שטר שאין בו שם מקום שנכתב בו כשר לכל דבר. וכן שטר שאין בו זמן כשר. אע"פ דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה אין מדקדיקין בדיני ממונות בדרישה וחקירה. כדי שלא תנעול דלת בפני לויך. לפיכך שטר המאוחר כשר אע"פ שאין אתה יכול להזימו.

שטרות שזמן כולן יום אחד או שעה אחת. במקום שכותבין שעות. כל שקדם וגבה. הן קרקע או מטלטלין. זכה. באו כולם כאחד לגבות וכן בעלי חובות שכל אחד קודם [ל]זמן חבירו שבאו לגבות מן המטלטלין שאין בהן דין קדימה. או שבאו לגבות מקרקע שקנה הלוח לאחר שלוח מאחרון שבהן ואין נכסים כדי שיגבה כל אחד מהן חובו מחלקין ביניהם. וכך מחלקין לפי עניינם⁸. והיו שלשה חובות של זה מנה ושל זה מאתים ושל זה שלש מאות אם⁹ נמצא שם פחות משלש מאות חולקין בשוה. נמצא שם יתר על שלש מאות חולקין (בשוה) השלש מאות בשוה ויסתלק בעל המנה¹⁰. וחוזרין וחולקין המאתים¹¹ ונותנין המאה הנשארים לבעל השלש מאות. ועל דרך זה חולקין אפילו הן מאה כשבאין לגבות כאחד. ויש גאונים שהורו שחולקין לפי ממונם.

ראובן שיש לו שטר חוב על לוי בחמשה בניסן ושמעון יש לו שטר כמו כן על לוי בניסן סתם ויש ללוי שדה שאינה כדי חוב שניהם. יקחנה ראובן. שםא שטר שמעון בסוף ניסן היה. וגם לא יטרוף שמעון מאייר ואילך. שיאמר הלוקח: שםא באחד בניסן היה זמן שטרך והרי שדה בת חורין שתגבנה ויבא ראובן שהוא אחר זמנך ויש לו לטרוף ממנו. אבל אם כתבו הרשאה זה לזה טרוף מאייר ואילך מכל צד. וכן הדין. ראובן ושמעון שמכר להם לוי שדה אחת בשני שטרות. שטרו של זה בחמשה בניסן ושטרו של זה בניסן סתם.

מי שיש לו חובות הרבה כל שקדם חובו גובה תחלה בין מן הלוח או מן הלוקחות. ואם קדם האחרון וגבה מוציאין מידו. שכל שקדם חובו זכה. וזה בקרקעות שהיו לו בעת שלוח. אבל הקרקעות שקנה אחר שלוח. אע"פ שכתב לכל אחד: מה שאני עתיד לקנות משועבדים לך. אין בהן דין קדימה אלא כל שקדם וגבה זכה אפילו הוא אחרון.

5 צ"ל: הלוח. 6 צ"ל: בו.

7 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): היה כתוב בארץ ישראל מגבהו ממעות ארץ ישראל... לא היה בשטר שם מקום והוציאו בבבל מגבהו ממעות בבל. 8 צ"ל: מניינם. ראה רמב"ם פרק כ. הלכה ד.

9 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): היה כל הנמצא שלש מאות נוטלין מאה מאה וכן אם.

10 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: ושאר הממון חולקין אותו השנים על אותה הדרך. כיצד. נמצאו שם חמש מאות או פחות חולקין שלש מאות בשוה ויסתלק האחד וחוזרין וחולקין המאתים או הפחות בשוה ויסתלק השני. נמצא שם שש מאות חולקין שלש מאות בשוה ויסתלק בעל המנה.

11 השמטה כנ"ל ויש להשלים על-פי שם: בין השנים בשוה ויסתלק בעל המאתים.

לזה וכתב לו: שאני עתיד לקנות משועבד לך, ואחר¹² קנה שדה וחזר ולזה מאחר. השדה משועבד לראשון והוא קודם לגבות. וכן אפילו מאה. אין דין קדימה במטלטלין אלא כל הקודם לגבות מהן זכה. קדם אדם מן השוק ותפש ממטלטלין של הלזה כדי לזכות לאחד מבעלי חובות לא זכה, שכל התופש לבעל חוב במקום שיש עליו חוב לאחרים לא קנה, אבל אין עליו חוב לאחרים קנה לו. וכן אם אמר הלזה: זכה בחפץ זה [לפלוני או תן מנה זה לפלוני¹³, זכה לו.

פרק חמישי¹

דיני ערבות

המלוה לחבירו ואחר שהלוהו אמר לו אחד: אני ערב, או שתבע הלזה בדין ואמר אחד: הניחתי ואני ערב, או היה חונק חברו בשוק שיתן לו ואמר לו אחד: הניחתי ואני ערב, אין הערב חייב כלום ואפילו אמר: ואני ערב בפנים². אבל אם קנו מידו שהוא ערב, בכל אלו אפילו שלא בפני בית דין נשתעבד³ הערב אפילו בלא קניין. וכן אם עשאוהו בית דין ערב, כגון שרצו בית דין לגבות מן הלזה ואמר להם: הניחתי ואני ערב, בההיא⁴ שהאמינוהו בית דין שעבד עצמו אפילו בלא קניין.

המלוה לא יתבע תחלה אפילו לערב שגשתעבד, אך תובע הלזה תחלה ואם לא נתן לו חוזר לערב ונפרע ממנו. וזה כשאין נכסים ללוה, אבל כשיש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב כלל רק מן הלזה. היה הלזה אלם ואין בית דין יכולין להוציא מידו או שלא בא לבית דין, נפרע מן הערב תחלה ואחר יעשה הערב דין עם הלזה, אם יוכל להוציא מידו יוציא⁵. התנה המלוה לערב ואמר: על מנת שאפרע ממי שארצה⁶, או שהיה קבלן אפילו בלא תנאי, יתבע לערב הזה או לקבלן תחלה ויפרע מהן אע"פ שיש נכסים ללוה. קבלן הוא שאמר: תן לו ואני אתן לך. אבל אם אמר: הלוהו ואני חייב, הלוהו ואני ערב, או ואני פורע, או ואני קבלן, כולן לשון ערבות הן ולא תובעו תחלה ולא נפרע ממנו במקום שיש נכסים ללוה עד שיאמר ממי שארצה אפרע. ואומר ר"ת⁷, דאפילו אין נכסים ללוה דהיינו קרקע לא יפרע מן הערב תחלה אלא ללוה יתבע תחלה, ואם הוא רחוק ימתין, דדילמא בכאן יפייס למלוה (כמ') במטלטלין. ואם אמר: על מנת שאפרע ממי שארצה תחלה, לא יצטרך להמתין אחר הלזה משום דילמא מפייס ליה במטלטלי אלא יפרע מן הערב מיד וכגון שאין קרקעות ללוה. וחמש מדות

12 ואחר כך.

13 כן ברמב"ם (שם הלכה ב) דפוסים ראשונים וכתביהיד. ברמב"ם שלפנינו חסר "או תן מנה זה לפלוני", ונשמט עלידי הדומות.

1 רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פרקים כה"ו; סמ"ג, עשין צד. 2 צ"ל: בפני ב"ד.

3 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק כה, הלכה ב): אמר לו בשעת מתן מעות: הלוהו ואני ערב, נשתעבד. 4 צ"ל: בההיא הנאה.

5 ברמב"ם (שם הלכה ג) נוסף: או ישמתוהו בית דין עד שיתן לו.

6 יש כאן השמטה (וכן ברמב"ם שם הלכה ד, דפוס רומא ר"מ). וצריך להשלים עליפי הרמב"ם שלפנינו: אם יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב. אמר על מנת שאפרע ממי שארצה תחלה.

7 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא בתרא קעג, ב ד"ה חסורי.

בערבות⁸: א' מלוה על ידי ערב ולא אתני ממי. שארצה⁹ תובע ללוה תחלה וכופהו בבית דין בין שיש ללוה נכסי דהיינו קרקעות בין אין לו. ואם אינו יכול לכפותו, כגון דלא ציית דינא, נכנס לביתו של ערב. ב' אם התנה ממי שארצה ואין לו נכסי, דהיינו קרקע, ללוה נפרע מן הערב תחלה אם ירצה, דברצונו של מלוה תלוי דבר זה, כגון שאמר: ממי שארצה אפרע. ג' אם יש לו נכסים ללוה אפילו אתני נפרע מן הלוה תחלה. ד' היינו קבלן, דהיינו תן לו ואני אתן לך, בין יש לו ללוה נכסי בין אין לו נפרע מן הערב תחלה. ה' נשא ונתן ביד, נפרע מן הערב ולא מן הלוה, שאין למלוה על הלוה כלום. ואם אין לו מה ליפרע מן הערב חוזר על הלוה מדר' נתן. וכולהו ערבין בעו קניין בר מקבלן וערב בשעת מתן מעות. וקבלן, היינו תן לו ואני אתן לך. ואינמי בלשון שאינו מזכיר לא לשון הלוואה ולא¹⁰ לשון פירעון דקא"ל: דוניש לי ייטדונרי ולא לימ' ייטדינורי ולא לימ' ואני קבלן. והילכתא בקניין ובכליו¹¹ של קונה וכגון דנקיט ביה שלש על שלש בבגדו אם אינו כלי. ואם כתוב בשטר ערב קבלן נר' לר"י¹² דמועיל דלא נתכון זה אלא להיות קבלן גמור. כל זה מצאתי בשם ר"י.

ערב של כתובה אע"פ שקנו מידו פטור מלשלם, שהרי מצוה עשה ולא חסר ממון. ואם היה האב ערב לבתו או לבת בנו¹³ וקנו מידו חייב. וקבלן של כתובה חייב. ראובן שמכר שדה לשמעון ובה לוי וקבל אחריותה עליו לא נשתעבד, שזו אסמכתא היא; ואם קנו מידו שהוא ערב לשלם דמי השדה כל זמן שיתבענו שמעון¹⁴ הורו רבתי המימו'¹⁵ שחייב. וכן ערב או קבלן שחייבו עצמן על תנאי, אע"פ שקנו מידן¹⁶ לא נשתעבד, שהיא אסמכתא. שכל תקוה¹⁷ שעבוד שאינו חייב באם יהיה או לא יהיה לא גמר והקנה קניין שלם.

שנים שלוו בשטר אחד או שלקחו מקח אחד, וכן השותפין שלוו אחד מהן או לקח בשותפין¹⁸ הרי הם ערבאין זה לזה אע"פ שלא פירש. שנים שערכו לאחד, המלוה יפרע ממי שירצה. ואם לא היה לאחד כדי החוב חוזר ותובע השני בשאר החוב. ואחד שעירב שנים, כשיפרע למלוה יודיעו חוב איזה משניהם פורע כדי שיחזור עליו. האומר לחבירו: ערוב זה לפלוני ואני ערב, דין הערב עם המלוה כדין ערב ראשון עם ערב שני ודין אחד הוא¹⁹. יש גאונים²⁰ שהורו שערב משתעבד אפילו אמר: כל שתתן לו תקלו²¹ ואני ערב בלא קצבה, אפילו מסר עשר אלפים או מאה אלף. ונר' למימו'²² שלא משתעבד הערב אם לא שיודע מכמה הוא ערב, דלא סמכה דעתו ולא שעבד עצמו, כיון שאינו יודע בכמה היה ערב.

8 המשך דברי רבינו תם המובא בתוספות שם ובמרדכי, בבא בתרא פרק גט פשוט, רמז תרן.
9 צ"ל: ממי שארצה אפרע.

10 כן במרדכי דפוסים ראשונים. בתוספות ובמרדכי דפוסים מאוחרים: אלא. המהרש"א שם הגיה: ולא, כנוסח מחברנו. עיין מהרש"ל שם.

11 בתוספות: דקאמר ייט' דונראי ולא קאמר ייט' דיברא' דהילכתא כרבא ולא לימא ואני קבלן וקונין בכליו. במרדכי: דקאמר דוני"א אמ"י א"י וטורנרי"א ולא לימא ואני קבלן דהילכתא כרבא.
12 מובא בתוספות שם.

13 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו'): ואם היה ערב לכתובת בנו. 14 צ"ל: לשמעון.
15 שם הלכה ו. 16 צ"ל: מידו. 17 צ"ל: התולדה. 18 צ"ל: בשותפות.

19 ברמב"ם (שם הלכה יב): וכשם שנשתעבד הערב למלוה כך נשתעבד ערב לערב ראשון. ודין הערב עם המלוה ודין ערב ראשון עם השני, דין אחד הוא.

20 מובאים ברמב"ם (שם הלכה יג). 21 צ"ל: תן לו. 22 שם.

האומר: הלווה ואני ערב מגופו²³ של לווה, לא ערב לעצמו של ממון, אך ר"ל כל זמן שארצה²⁴ אביאנו לך. וכן אם אמר לו אחר שהלווה ותבעו: הניחהו וכל זמן שתתבענו אביאנו אליך וקנו מידו על זה יש גאונים²⁵ שהורו שאם לא הביא הלוה שחייב לשלם אבל המימוני אומר²⁶: אפילו התנה עליו אם לא אביאנו לך, או מת או ברח [א] היה חייב לשלם הוי (אבל המימוני אומר אפילו התנה עליו אם לא אביאנו לך או מת או ברח היה חייב לשלם הוי) אסמכתא ולא נשתעבד.

המלוה בשטר ואחר שהעידו העדים בשטר בא אחד ועירב הלוה, אע"פ שקנו מידו ונשתעבד, כשיפרע המלוה מנכסי ערב זה לא טורף מנכסים משועבדים. ואם היה הערב של שטר קודם חתימת העדים, או²⁷ כתבו: פלוני ערב, שהרי אינו מעורב עם הלוה במלוה לא גובה משועבדים. ואם כתוב בשטר: פלוני לווה מפלוני כך וכך ופלוני ערב וערבו לוה עם הערב בשטר וקנו מידו של ערב ואחר חתמו העדים בשטר, נפרע מנכסי ערב המשועבדים.

מלוה שתבע הלוה ולא מצאו לו נכסים לא יכול לדחותו ולומר לו: לך אצל הקבלן שהרי יש לך לתבוע אותו תחלה²⁸. ואם נשא הקבלן המעות ביד²⁹ המלוה ונתנו ביד המלוה³⁰ אין המלוה³¹ על הלוה כלום. מלוה שתבע הלוה ולא מצא לו נכסים לא יכול להיפרע מן הערב עד אחר שלשים יום מיום שנתחייב הערב לשלם, לא יהיה כח זה פחות מהלוה עצמו. ואם התנה עמו הכל לפי התנאי. היה הלוה במדינה אחרת שלא יכול להודיעו ולא לילך לו, או שמת הלוה והניח קטנים שאין בית דין נוקקין לנכסיו, תובע הערב תחלה.

מלוה שתבע הערב³² ומצאו שהעני³³ לא יכול להפרע מן הערב עד שישבע הלוה כתקנת חכמים³⁴ שאין לו כלום, שמא יעשו קנוניא על נכסי של ערב. הערב לחבירו במלוה על פה והמלוה תובע הערב והלוה במדינת הים, יאמר לו הערב: הבא ראיה שלא פרעה³⁵ הלוה ואשלם לך.

ערב שקדם ונתן לבעל חוב חובו חוזר וגובה מן הלוה כל מה שפרעו על ידו, אע"פ שהיתה המלוה על פה או בלא עדים כלל, אם כך היה שאמר לו הלוה בעת שנעשה לו ערב: ערבני ושלם. אבל אם אמר: ערבני ולא הרשהו שיתן ופרע החוב, אין הלוה חייב לשלם לו כלום. וכן הפורע שטר חוב של חבירו שלא מדעתו, אפילו היה החוב על המשכון, אין הלוה חייב כלום ונוטל משכונו בחנם והרי אבד זה הנותן מעותיו. מת הלוה וקדם הערב ופרע החוב קודם שהודיע ליורשיו, אם נודע שלא פרע הלוה שטר חובו קודם שימות, כגון שהודה בו או שנדוהו ומת בנדויו, או שלא הגיע זמן המלוה לגבות זה החוב, חוזר וגובה מן היורשים כל מה שפרע. ואם המלוה גוי אין היורשים חייבין לשלם, שמא אביהן נתן ליד הערב כל החוב שהיה עליו מפני שהגוי תובע הערב תחלה

23 שם (הלכה יד): לגופו. 24 צ"ל: שתרצה. 25 מובאים שם. 26 שם. 27 צ"ל: אם.

28 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק כו, הלכה ג): אלא תובע כל מי שרצה תחלה. 29 צ"ל: מיד. 30 צ"ל: הלוה. 31 צ"ל: למלוה. 32 צ"ל: הלוה.

33 ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו: שהוא עני. בדפוס רומא ר"מ ובכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 34 שם: בתקנת אחרונים. 35 צ"ל: פרעה.

ולפיכך פרע זה מדעתו] קודם שיודיעו היתומים, אבל אם הודיען שהגוי תובעו והרי ניתן חייבין לשלם.

כשהערב בא ליטול מה שפרע, בין מיורשי לזה או מלוה עצמו, צריך להביא ראיה מה שפרע, ואפילו שטר חוב ביד הערב, שמא נפל השטר מיד המלוה ולא פרע זה כלום.

האומר לחברו: ערבתי והוא אומר: לא ערבתי, או שאמר הערב ללוה: הרשתי לערובך וליתן, והוא אומר: מדעתך ערבת או לא ערבת כלל, או שאמר הערב: פרעתי ל[מ]לוה בפניך, ולזה אומר: לא פרעתי, או אמר: נתתי לך מה שפרעתי, או אמר מלוה: ערבתי לך³⁶ מאתם, והוא אומר: לא ערבתי³⁷ אלא מנה, בכל אלו הטענות וכיוצא בהם המוציא מחבירו עליו הראיה, או ישבע הנתבע היסת או שבועת התורה אם הודה במקצת הממון.

עבד או אשת איש שלוו או שערבו האחרים ונתחייבו לשלם, ישלמו כששתחרר העבד ותתגרש או תתאלמן האשה. קטן שלוח חייב לשלם כשיגדיל ואין כותבין עליו שטר, אך הרי הוא מלוה על פה אע"פ שקנו מידו, שאין קנין מיד קטן כלום. קטן שערב אחרים, הואיל ואין לקטן דעת לשעבד עצמו הורו הגאונים, וכן נראה למימון³⁸, שפטור מלשלם אף כשיגדיל. אשה שלוחה או נתערבה בשטר ונשאת חייבת לשלם אחר שנשאת, ואם היתה מלוה על פה פטורה עד שתתגרש או תתאלמן, שרשות בעל כרשות לוקח הוא, ואם היו ההלואה³⁹ עצמן קיימין יחזירים למלוה.

הלכות חזקה ומחאה

פרק ראשון¹

כל המוחזק ממטלטלין והביא מערער עדים על אחד מהם, כגון כלי או בגד שהיה ברשותו מקודם שהיה זה הכלי או בגד (שהיה ברשותו מקודם שהיה זה הכלי או בגד) ביד זה המוחזק ואמר המערער: הפקדתו או השאלתו לך, והמוחזק אומר: אתה מכרתו או נתתו לי, הנתבע נשבע היסת ונפטר, שלעולם המטלטלין בחזקת מי שמוחזק בהם. טען שהוא משכון בידו יכול לטעון עד כדי דמיו ונשבע בנקיטת חפץ ונוטל. בד"א בדבר שאין עשוי להשאיל ולהשכיר, בגדים ופירות² העשויין להשאיל ולהשכיר — שבני המדינה עושין אותן מתחלת עשייתן כדי להשאילן ולהשכירן וליטול שכרן, כגון תיבות הגדולות של נחשת שמבשלין בהן בבית המשתאות שעיקר אלו הכלים אין עשויין למכירת עצמן ולא להשתמש בהן בעל הבית אך עשויין להשאילן וליהנות כנגדן או להשכירן — אם יש עדים לראובן שהיו שלו, אע"פ שהן תחת יד (ו) שמעון, וראובן טוען: השאלתו או השכרתו לך, ושמעון טוען: מכרתו או נתתו או

36 צ"ל: ערבת לי. 37 צ"ל: ערבתי. 38 שם הלכה יא. 39 צ"ל: מעות והלואה.

1 רמב"ם, הלכות טוען ונטען, פרק ח' סמ"ג, עשין זה.

2 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ג'): וכלי תשמיש הבית ודברים של סחורה וכיוצא בהם, אבל דברים.

משכנתו לי, ראובן נשבע היסת על טענת שמעון ונטל כליו, שלעולם כלים אליו בחזקת בעליהן הן. ואפילו מת שמעון נטל³ כליו. והורו הגאונים⁴, הואיל וטוענין ליוורש, שישבע ראובן היסת. בד"א כשהכלי בראי ביד שמעון והוא בידו, אבל אם טען ראובן לשמעון: כלי פלוני השכרתיך או השאלתיך ויש לו עדים שהיה שלו, ואמר לו שמעון: מכרתו או נתתו לי, נשבע שמעון היסת ונפטר במגו דאי בעי אמר לא היו דברים מעולם ואין בידי כלי זה נאמן לומר: ישנו אצלי ומכרתו לי.

כל זה הדין כשבעל הכלי טוען הפקדתו השאלתו לך, אבל אם טען שכלי זה היה שלו וגנב או אבד והביא עדים שהוא ידוע לו, וזה שתחת ידו אומר: איני יודע אבל אחרים מכרוהו או נתנוהו לי, אע"פ שהוא מדברים העשויין להשאיל ולהשכיר הרי הוא בחזקת זה שבידו הוא ולא ישבע, שאין לו טוען. ואם יצא לבעליהן הראשונים חזקה שנגנבו הכלי מהם, ישבע זה בנקיטת חפץ כמה הוציא ויטול ויחזיר הכלי לבעלים הראשונים. טען: אתה מכרתו או נתתו לי, אע"פ שיצא לו שם גניבה, אם לא מדברים העשויים להשאיל ולהשכיר, נשבע היסת ויעמוד הכלי בידו. א"כ כל מי שיש לו מטלטלין בידו, אע"פ שיכול לומר לקוחין הן בידי ישבע היסת ונפטר ואם אמר⁵ שלך הן אבל אתה חייב לי כך וכך, נשבע בנקיטת חפץ ואחר כך יטול כדין נשבעין ונוטלין.

מי שיש בידו דבר העשוי להשאיל ולהשכיר, אע"פ שהודה ואמר לו: יודע אני שהיא שלך אבל פלוני מכרו או נתנו לי, אין מוציאין מידו אפילו הביא זה עדים שהן ידועין לו, לפי שאדם עשוי למכור כליו. טען זה: השכרתי והשאלתי לך, מוציאין מידו. ואם היו מדברים שאין עשויין להשאיל ולהשכיר נשבע היסת שלא השאיל ולא השכיר לו אלא מפלוני לקח ויעמד כליו בידו.

יש שאו' שדבר העשוי להשאיל ולהשכיר פ' שרגיל להשאיל ולהשכיר. ואו' המימו'⁶, שזה הבל, שכל דבר שבעולם עשוי להשאיל, אפילו חלוקו של אדם ומטתו ראויין להשאיל. אך הפי': העשוי לשם כך מתחלה להשאיל, כמו היורות שפי' לעיל⁷. ואם היה לאדם כלי משאר כלים והועד עליו שמשכירו ומשאילו תמיד הוי ככלי העשוי לשם כך מתחלה. וכלי שהפסידו מרובה משכרו ובני אדם מקפידין שלא להשאילו ושלא להשכירו, כגון סכין של שחיטה, הוי בחזקת שאינו עשוי להשאיל ולהשכיר. ואם באו עדים שהשאילו או השכירו הרי הוא ככל הכלים. וראיה מדאפיק רבא⁸ זוג שעושין בו סרבל וספר הגדה בדברים עשויין להשאיל ולהשכיר, ולולי שנתברר לו בעדים שהן מדברים העשויין להשאיל ולהשכיר לא הוציאו מתחת ידי יתומים. הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל זה אע"פ שהן ראויין להשאיל ולהשכיר וכן ראוי לדון. אבל פר"ת⁹, שכל הספרים כדין זה. ומה שאומ' ספרא דאגדתא, לפי שלא היו רגילין בו כדאי' פרק הנוקין¹⁰: ר' יוחנן ור"ל מעיני בספרא דאגדתא בשבת.

3 ראובן. 4 מובאים ברמב"ם שם.

5 שם (הלכה ו'): וישבע היסת ויפטר אם אמר. 6 שם הלכה ט. 7 בתחלת הפרק.

8 בבא מציעא קטז, א.

9 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, בבא בתרא נב, ב ד"ה דברים. והשווה תוספות, בבא מציעא שם ד"ה והא; שבועות מה, ב ד"ה וספרא. 10 גטין ס, א.

פרק שני¹

אומן אין לו חזקה בכלים שתחת ידו ואפילו בכלים שאין עשויין להשאיל ולהשכיר. כיצד, ראה כליו ביד האומן והביא עדים שהכלי ידוע שלו וטוען: לתקן נתתיו לך, ואומן אומר: מכרתו או נתתו לי או מסרתו בידי לתקנו ואחר כך מכרתו או נתתו לי, אע"פ שמסרו שלא בעדים נאמן בעל הכלי בשבועת היסת על טענתו ומוציאין מיד האומן. ויש גאונים² שדנו שאין האומן נאמן אע"פ שלא הביא בעל הבית ראייה שכלי היה ידוע לו³. ואם לא ראה הכלי ביד האומן אך טוען: כלי פלוני נתתי לך לתקן, ואומן אומר: מכרתו⁴ או נתתו לי, אומן נשבע⁵ ונפטר מגו דאיבעי אמר לתקן ואפילו מסרו לו שלא בעדים⁶ האומן נאמן מגו שיכול לומר החזרתיו, שהמפקיד אצל חבירו בעדים לא צריך להחזיר לו בעדים. לפיכך נשבע האומן היסת ונפטר ואינו חייב להוציא הכלי. ואם הוציאו, הואיל ונראה מביא בעל בית עדים שהוא שלו ונפטר⁷, אע"פ שמסרו לו בלא עדים. לפיכך אם טען האומן: שתיים קצצת לי בשכרי, ובעל הבית אומר: לא קצצתי רק אחת, אם הכלי נראה בפניהם, הואיל והאומן אין לו חזקה ולא יכול לטעון לקוח בידו, בעל הכלי נשבע בנקיטת חפץ⁸ ונוטל כדין כל הנשבעין ונוטלין. אומן שיורד מאומנותו וכן האומן הרי הוא⁹ ככל האדם ויש להם חזקה בכל המטלטלין.

הנכנס לבית חבירו בפני בעל הבית וכלים טמונים¹⁰ לו תחת כנפיו ועדים רואים אותו ולאחר זמן תבעו בעל הבית ואמר לו: החזר לי כליןם] שהשאלתיך והרי העדים, והוא אומר: לקוחין הן בידי, אינו נאמן. ונשבע בעל הבית היסת על טענתו] שלא מסרו ושלא נתנו¹¹ ויחזרו הכלים הבעלים¹². בד"א בבעל הבית שאין עשוי למכור כליו וזה שהוציא הכלים תחת כנפיו אין דרכו להצניע ואותן הכלים אין דרך בני אדם להצניען. אבל בעל הבית העשוי למכור כליו, אע"פ שאין זה צנוע ואין דרך אותן הכלים להטמינם תחת כנפיו, נשבע היסת שלקוחין בידו. וכן אם יצא בהן מגולין בפני עדים, אע"פ שאין בעל הבית עשוי למכור כליו, נאמן לומר: לקוחין הן בידו, שמא נצרכו לו מעות ומכר. ובלבד שלא מדברים העשויים להשאיל או להשכיר שאותם בחזקת בעליהם. ואע"פ שהוציאן מגולין ואע"פ שבעל הבית זה עשוי למכור כליו, ויש לו עדים שזה הכלי עשוי להשאיל ולהשכיר ובלבד שידוע¹³ לו, מוציאין אותו מיד זה על כל פנים עד שיביא ראייה שמכרו או נתנו לו. ואפילו מת זה שהכלי תחת ידו מוציאין אותו מיד היורש בלא שבועה, כיון שאין לאביו לטעון שלקחו או שהוא משכנו

1 רמב"ם, הלכות טוען ונטען, פרקים ט"י. 2 מובאים ברמב"ם (פרק ט, הלכה א).

3 עיין רמב"ם שם. 4 שם (הלכה ב): חזרת ומכרת. 5 שם: נשבע היסת.

6 הדברים מסורסים ומקוטעים וצריך לתקנם עלפי שם: דאי בעי אמר לא היו דברים מעולם ואפילו מסרו לתקן בעדים. 7 צ"ל: ונוטלו.

8 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עלפי שם: על הקציצה... ונותן. ואם אין הכלי נראה בפניהם הואיל והאומן נאמן לומר: לקוח הוא בידי, יכול לטעון עד כדי דמיו ונשבע בנקיטת חפץ. 9 צ"ל: הם. 10 צ"ל: ויצא וכלים טמונים.

11 צ"ל: שלא מכרן ושלא נתנן. 12 צ"ל: לבעלים.

13 ברמב"ם (שם הלכה ד): הואיל ויש לו עדים... להשאיל ולהשכיר בלבד ידוע הוא.

בידו (ו) אין זה יכול להשביעו. ואם טען היורש טענת ודאי ואמר: בפני נתנו לאבי או מכרו, בעל הבית נשבע היסת כשאר כל הנשבעין.

היורד לשדה חבירו ואכל פירותיה שנה או שנתיים והבעלים טוענין שזה ירד שלא ברשות וגוזל הוא ואכלן ויש עדים שאכלן, והיורד טוען: ברשותך ירדתי לאכול פירותיהם, האוכל נאמן ונשבע היסת, חזקה אין אדם מעיז פניו ואוכל פירות שאינן שלו. אע"פ שהקרקע בחזקת בעליה אין הפירות בחזקתו, שאין אדם מוכר פירות שדהו בשטר כדי שנאמר לזה: הבא שטרך. וכל שכן אם אכל הפירות שנים רבות, שאז נאמן לומר לפירות ירדתי בהיסת — במגו שיכול לומר: לקוחה היא בידו.

מי שלקח קורדום ואמר: הרני הולך לגזור דקלו של פלוני שמכרו לי וכת דקל הוי בחזקתו, שאין אדם מעיז לכרות אילן שאינו שלו, ואם טענו הבעלים שלא מכרוהו נשבע היסת הכורת שהוא שלו ונפטר. כיון שנכרת הוי כמטלטלין.

שנים האוחזין בכלי או רוכבין על גבי בהמה, או אחד רוכב ואחד מנהיג, או יושבין בצד ערימה של חטין המונחת בסמטא או בחצר של שניהם. זה אומר: הכל שלי, וזה אומר: הכל שלי, כל אחד משניהם נשבע בנקיטת חפץ שאין לו בזה הדבר פחות מחציו ויחלוקו. ושבועה זו תקנת חכמים, שלא יהיה כל אחד תופס בטלית חבירו ונוטל בלא שבועה. זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו פחות משלשה חלקים והאומר חציה שלי ישבע שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל רביע. מכאן תלמד שכל הנשבעין ¹⁴ בין שבועה קלה בין חמורה, שאין נשבע על מה שטען אלא על מה שנוטל אע"פ שטוען יותר.

שנים אדוקין בטלית, כל אחד אומר: כלה שלי, כל אחד נוטל עד מקום שידו מגעת והשאר חולקין בשוה אחר שנשבעין, וכל אחד יכול לגלגל על חבירו שכל מה שנטל בדין נטל. זה אוחז בחוטין שבשפת הטלית וזה בחוטי שפת האחרת, חולקין כלה בשוה אחר שנשבעין. וכל חלוקה שבארתי זהו לדמים, לא שיפסידו עצמו של כלי או של טלית או שימיתו הבהמה. אחד אוחז כולה וזה מתאבק עמו ונתלה בה הוי בחזקת האוחז כולה. באו שניהן אדוקין בה ושמטה האחד מיד חבירו בפניו ושתק השני, אע"פ שחזר וצווח אין מוציאין אותה מידו, כיון ששתק בתחלה הוי כמודה לו. חזר השני ותקפה מן הראשון ¹⁵ חולקין. באו שניהם אדוקין בטלית ואמרו להם: צאו חלקו דמיה, יצאו וחזרו והרי הוא תחת יד אחד מהם, זה טוען: הודה לי ונסתלק ממנה, וזה אומר: שכרתיה ¹⁶ לו או נתגבר עלי וחטפה, המוציא מחבירו עליו הראיה. ואם לא הביא ראיה ישבע זה שהיא שלו ויפטר.

בהמה או חיה שאינה שמורה אלא הולכת בכל מקום ורועה אינה בחזקת זה שתפסה, מאחר שהיא ידועה לבעלים. שאם התובע מביא עדים שהבהמה הזאת ידועה לו, וזה התופס טוען: נתתו או מכרתו לי, אינו נאמן, ומה שהיא תחת ידו אינה ראיה, שהרי היא הלכה מעצמה ברשותו. לפיכך אם לא הביא ראיה תחזור הבהמה לבעלים וישבע היסת על טענת זה. אבל בהמה השמורה או מסורה לרועה, אע"פ שהביא זה עדים

14 צ"ל: הנשבעין ליטול.

15 ברמב"ם (שם הלכה יב) נוסף: אף על פי שהראשון לא צוה (בדפוסים הראשונים ובכתב יד תימניים: שהראשון צוה) מתחלה ועד סוף.

16 ברמב"ם (שם הלכה יג) דפוסים מאוחרים בטעות: שמכרתיו.

שהיא שלו הרי היא בחזקת זה שהיא תחת ידו, ואם טען: מכרתו או נתתו לי, ישבע התופס היסת שהיא שלו ויפטר. אם כן התופס בהמת חבירו השמורה או מסורה לרועה ובעלים טוענין: יצאה מעצמה ובאה אצלך, או פקדון היא בידך, והתופס אומר: כך היא, אינה שלי אבל אתה חייב לי כך וכך או משכנתה אותה בידי על כך וכך, או הזיקה אותי נזק שאתה חייב לשלם לי כך וכך, יכול לטעון עד כדי דמיה מתוך שיכול לומר: לקוחה היא בידי, וישבע בנקיטת חפץ ויטול.

וכן עבדים שיכולין לילך אינן בחזקת זה שהן תחת ידו, אלא כיון שהביא הטוען עדים שזה ידוע שהוא עבדו והלה טוען: מכרתו או נתתו לי, אינו נאמן ויחזור לבעליו וישבע הטוען שלא מכר ושלא נתן. הביא [הנטען] שתפס העבד עדים שהיה זה אצלו שלש שנים רצופות מיום] ליום ומשתמש בו כמו שהעבד משמש רבו, הואיל ולא מיחה בו בכל אלו השנים נאמן ומעמידין אותו בידו בשבועת היסת שלקחו ממנו או שנתנו לו. אבל עבד קטן שלא יכול להלך על רגליו מפני קטנותו הוי כשאר המטלטלין, וכל מי שיתיה ברשותו הוי בחזקתו והמוציא מחבירו עליו הראיה.

הטוען לחבירו: בגד או בהמה או עבד זה שבידך שלי הוא, ושאל או גזול או שכור או הפקדתיו לך, ונטען אומר: לא כי, אלא מירושתי היא. ויש לטוען עדים שהדבר היתה ידועה לו. וחזר הנטען ואמר: כן היה שלך, אבל נתתו או מכרתו לי, וזה שאמרתי שלי כאלו ירשתיו¹⁷ נאמן ונשבע היסת, שיש לטוען לחזור ולטעון דבר הנשמע.

שנים החלוקים על ספינה, כל אחד אומר כלה שלי, ובאו [ל]בית דין ואמר האחד: תפסוה עד שאביא עדים תופשין¹⁸. ואם תפשוה ב"ד והלך ולא מצא עדים ואמר: הניחוה בינינו וכל המתגבר בינינו יטול כשהיה דינם מקודם לא תצא מתחתיה¹⁹ ב"ד עד שיבאו או שיוודו זה לזה, ויחלקו ברצונם ובשבועה.

פ ר ק ש ל י ש י ב

ד י נ י מ ח א ה

כל קרקע הידוע לבעליה אע"פ שהיא עתה ביד אחרים הויא בחזקת בעליה, כגון ראובן שמשתמש בחצר דרך תשמיש חצר, כגון דר בה ושוכרה לאחר ובונה וסותר, ואחר זמן בא שמעון וטען: חצר זה שתחת ידך שלי הוא ושוכרה ושאלה או גזולה, והשיבו ראובן: שלך היתה ומכרת ונתת לי, אם אין עדים לשמעון שהיתה ידועה לו נשבע ראובן היסת ויעמד במקומו. ואם הביא שמעון עדים שחצר זו שלו היתה יסתלק ראובן או יביא ראיה שמכרה שמעון לו, ואם הביא ראובן עדים שאכל פירות קרקע זו או נשתמש בזה החצר דרך תשמישה שלש שנים רצופות ואיפשר היה לשמעון למחות, כי שלא היתה מלחמה ושבוש דרכים בין מקום ראובן למקום שמעון, תעמד הקרקע בחזקת ראובן בשבועת היסת, שאומרים לשמעון: אם אמת הוא שלא מכרת ולא נתת, למה היה זה

17 שם (פרק י, הלכה ה): וזה שאמרתי ירושתי לא שירשתיו מאבותי אלא שהוא שלי כאלו ירשתיו.

18 צ"ל: אין תופסין. 19 צ"ל: מתחת יד.

1 רמב"ם, הלכות טוען ונטען, פרקים יא-יב.

משתמש שנה אחר שנה בקרקע ואין לך עליו לא שטר שכירות ולא שטר משכונה ולא מחית בו. טען: היתני רחוק מן המדינה ולא ידעתי הדבר, אומרים לו: אי אפשר שלא יגיע לך בשלש שנים וכיון שהגיע לך היה לך לימחות בפני עדים ולהודיעם שפלוגי גזל שדך. אם היתה מלחמה [ו] שבוש דרכים בין מקום ראובן למקום שמעון, אפילו אכלה ראובן עשרים² שנה תחזור הקרקע לשמעון, שיכול לומר: לא ידעתי שזה בקרקע.

הביא ראובן עדים שהיה³ במקום זה שלשים יום או פחות, כיון שלא מיחה שמעון יפסיד. טען שמעון ואמר: טרוד הייתי בשוק, לא הפסיד ואם עמד יתר משלשים יום בלא מחאה הפסיד. ונראה למימוני⁴, שדין זה אינו אלא בכפרים, שהעם טרודים בשוקים שלהם.

ואין אומרים לראובן: אם אמת הוא שמכר או נתן לך למה לא נזהרת בשטר שלך, שאין אדם נוהר בשטרו רק שלש שנים, כיון שלא ראה שום אדם מוחה לו. ואם מיחה שמעון במקום רחוק לא יכול לטעון ראובן: לא שמעתי מחאתך שאזהר בשטרי, דחברך חברא אית ליה וחזקה ששמעת המחאה. ואם מיחה שמעון בפני עדים ואמר: אל תוציאו דבר [זה] מפיכם, אין זו מחאה. ואם אמרו העדים מעצמן: אין דבר זה יצא מפיו, הויא מחאה, שדבר שאין אדם מצוה עליו אומרו שלא בכוונה. ואם צוה לעדים ואמר להם: אל תודיעוהו, או שאמרו הן מעצמן: אין אנו מודיעין אותו, מודיעין הן לאחרים והדבר יגיע אליו.

המחאה כך היא: אומר בפני שנים: פלוגי שהוא משתמש בחצרי או בשדי גזלן הוא ולעתיד אני תובעו בדין. או שכורה או משכונה היא בידו, ואם יטעון עלי שמכרתו⁵ או נתתי אני תובעו בדין. וכותבין השנים אע"פ שלא אמר כתבו. ואם אמר להם: כל⁶ שמשתמש בחצרי גזלן הוא, אין זו מחאה, שהרי ראובן אומר: כששמעתי אמרתי: שמא חרפני בלבד ולפיכך לא נזהרתי בשטרי. אין צריך למחות כל שנה ושנה. רק שלא יהיה שלש שנים בלא מחאה. אם כן ימחה בסוף כל שלש. ואם עמד שלש שנים גמורות בלא מחאה ואחר כך מיחה אינה מחאה.

הביא ראובן עדים ששמעון בעל השדה קצץ⁷ פירות שדה זו ונתנם לי, תעמוד ביד ראובן השדה ואפילו טען ששמעון מכרת או נתנה לו היום, שאלו לא מכר ולא נתן לא היה משמש ראובן בשדה זו ונותן לו פירותיה. טען שמעון ואמר: אמת היה הדבר ולפירות הורדתיו ושלו היו הפירות, אבל הגוף לא מכרתי, נאמן וחוזרת לשמעון אם לא אכלה ראובן בפנינו⁸ שלש שנים רצופות ולא מיחה בו.

השלש שנים הם מיום ליום. אפילו חסר יום אחד לא החזיק ומסלקין אותו ממנה. וזה בקרקעותיו שאין עושין פירות⁹, כבתים וחצרות¹⁰ וחנויות ופונדקאות ומרחצאות ושובכות ובתי הבדין ושדה השלחין המשקין אותן תמיד וזורעין בה ונוטעין והגנות והפרדסין, אבל שדה הבעל, שהיא שותה מי גשמים בלבד, ושדה האילן אינה מיום ליום, אלא כיון שאכל שלש תבואות ממין אחד הרי אלו כשלש שנים. כיצד, היתה שדה

2 לפנינו שם (פרק יא, הלכה ב): עשר. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

3 שם (הלכה ג): שהיה שמעון בא בכל שנה ועומד. 4 שם. 5 צ"ל: שמכרתי.

6 צ"ל: פלוגי. 7 ברמב"ם (שם הלכה ט): קבץ. 8 צ"ל: בפניו.

9 צ"ל: שהן עושין פירות תמיד.

10 ברמב"ם (פרק יב, הלכה א) נוסף: והבורות והשיחין והמערות.

ותים ודוחק שלש תבואות ¹¹ או שדה ענבים ובצר שלש בצירות, הרי אלו כשלש שנים והחזיק. ואפילו היו האלנות רצופין ולא היו ביניהם הרחוק הראוי, שהרי סופן לייבש, הואיל ואכלן שלש שנים, החזיק.

הביא עדים שדר בחצר זו או ששכרה ¹² שלש שנים הרי זו חזקה, טען בעל החצר ואמר: שמא לא דרת בו ביום ובלילה ¹³. אפילו באו ואמרו: לנו שכר ודרנו בו ביום ובלילה, וטען בעל השדה ואמר: יביאו עדים שדרו בה ¹⁴ תמיד. היה זה המחזיק או העדים שדרו בו מן הרוכלין המחזרין בעירות, טוענין אותו לכתחלה וכשיבנין [א] עדי(ם) חזקה אומרים ¹⁵ לו: הבא עדים שהיתה מחזיק בה ביום ובלילה. וזה בחצרות ובבתים שהן עשויות לדור ביום ובלילה בתוכן, אבל חנויות של תגרים ודוגמתן, שאין דר בהן אלא ביום, שדר בהן שלש שנים ביום הוי חזקה.

שלש שנים שאמרנו צריכות שיהיו רצופות זו אחר זו. אבל הוביר שנה וזרעה שנה אפילו עשה כן כמה שנים לא החזיק. ואם דרך מקצת המקום להוביר, אע"פ שמקצתן וזרעין שנה אחר שנה, החזיק.

ושני שותפין שהחזיקו בשדה שש [שנים], הראשון אכלה ראשונה ושלישית וחמשית, ושני אכלה שניה ורביעית וששית, לא עלתה חזקה לאחד מהן, שיאמר בעל הקרקע: לפיכך לא מחיתי שלא החזיק בה אדם שלש שנים רצופות. לפיכך אם כתבו אלו השותפין שטר ביניהן שישתמשו בה שנה אחר שנה, כיון שעברה שלש שנים עלתה להם חזקה, שהשטר יש לו קול והואיל ולא מיחה הפסיד. אכלה המחזיק זה שנה ומכרה ואכלה הלוקח שנה ומכרה ללוקח שני ואכלה שנה, אם מכרו זה לזה בשטר הרי זו חזקה, מפני שלא מיחה, ואם מכרו שלא בשטר אינה חזקה, שבעל הקרקע אומר: כיון שלא עמד בה איש אחד שלש שנים לא הוצרכתי למחות.

אכלה האב שנה והבן שתים ¹⁶ והבן שנה, היה האב שנה והבן שנה והלוקח מן הבן שנה, הרי זו חזקה והוא שלקח בשטר. אכלה בפני האב שהיה בעל השדה שנה ובפני בנו שתים, או ¹⁷ בפני האב שנה ובפני בנו שנה ובפני הלוקח מן הבן שנה, הרי זו חזקה ¹⁸.

היה ¹⁹ שנה אחר שנה אפילו כמה שנים, הואיל ולא נהנה בה אינה חזקה. וכן אם פתח בה שבילי מים, הואיל ולא אכל פירות אינה חזקה. זרעה ולא הרויח כלום אלא זרע כור ואסוף כור לא החזיק, שהרי לא נהנה. אכלה שחת לא החזיק, ואם המקום שדרכו לזרוע לשחת מפני שדמים ²⁰ יקרים הרי זו חזקה. אכלה ערלה, בשביעית וכלאים,

11 צ"ל: ומסך שלש מסיקות.

12 כן גם ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפנינו. בכתבייד תימניים לנכון: שהשכירה.

13 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם: או שמא אלו שהשכירו להם לא שכנו בה ביום ובלילה הרי זו טענה. אומרים למחזיק: או תביא עדים ששנים אלו גמורות ביום ובלילה או הסתלק.

14 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: ביום ובלילה צריכין אלו השוכרין להביא ראיה שדרו בה. 15 לפנינו שם (הלכה ג): אומר. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

16 צריך להשלים: האב שתים.

17 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ח): בפני האב שתים ובפני הבן שנה או. 18 והוא שמכר הבן זו השדה בכלל שדותיו, אבל אם מכר הבן שדה זו בפני עצמה אין לך מחאה גדולה מזו — רמב"ם שם.

19 צ"ל: נרה. 20 צ"ל: שדמיו.

אע"פ שנהנה בעבירה הן חזקה. ואם המקום שהחזיק סלע, חלמיש שאינו ראוי ²¹ בו, כגון שישטח בו הפירות או יעמיד בה בהמה וכיוצא בה. ואם לא נהנה בו בכל אותן השלש שנים בדבר הראוי להחזיק ²².

היה מעמיד בהמה במקום המסוים מחצר חברו שהיה ²³ מגדל שם תרנוגלין או מעמיד שם תנור וכרים ורחים ²⁴, בין העמיד שם מחיצה בין לא העמיד, אם נשתמש בדברים אלה שלש שנים ביום ובלילה וטען על בעל החצר: נתת לי מקום זה או מכרתו לי. הרי זו חזקה.

שדה המוקפת גדר ובא המחזיק בה וזרע חוץ לגדר או במקום שאינו שמור לא הויא חזקה, אפילו עשה כך שנה אחר שנה, שהבעלים יטענו: לפיכך לא מחינו שראינו שחית השדה תאכל הזרע שזרעת. אכלו כל השדה חוץ מבית הרובע החזיק בכלה חוץ מבית רובע זה, אפילו היה מקום ²⁵, הואיל ולא נהנה בה אין לו חזקה בה.

החזיק אחד באילנות ואכל פירותיו ואחר כך החזיק אחר בקרקע ²⁶ וזרעה ואכל פרותיה וכל אחד טוען: שלי הכל ולקחתיו, זה שהחזיק באילנות שני חזקה יש לו האילנות וקרקע הצריך להם, שזה לכל אילן כמלא אורה וסלו חוץ לאילן, וזה שהחזיק בקרקע יש לו הקרקע. וכן האוכל פירות האילן שלש שנים וטוען על בעל האילן: מכרתו לי עם קרקעו, הרי יש לו קרקע בערכי ²⁷ האילן עד התהום. שדה אילן שיש בה שלשים אלנות בתוך בית שלש סאין ואכל עשרה מפותרות בכל השלש סאין בשנה ראשונה, ועשרה אחרים בשנייה, ועשרה בשלישית, החזיק בכולן אם לא הוציאו שאר האילנות פירות, אבל אם הוציאו פירות ולא אכלן אלא אותם עשרה לא החזיק אלא במה שאכלו. בד"א כשאכל הוא מקצת הפירות ובזו העם שאר הפירות, אבל אם הניח פירותיהן עליהן הואיל ואכל אילן מכאן ואילן מכאן, החזיק בכל השדה אע"פ שלא אסף כל הפירות.

פרק רביעי

אילו שאין אכילתן וחזקתן ראייה שאין מעמידין הקרקע בידן בעבור חזקתן: האומנין והאריסין והשותפין והאפטרופין והאיש בנכסי אשתו ובנכסי בעלה ובן בנכסי אביו ואב בנכסי הבן, שכל אחד אין מקפידין זה על זה, לפיכך לא מיחו, ותחזור הקרקע לבעלים שהביאו ראייה שהקרקע ידועה להם ושאלו המחזיקין הן אריסין או שותפין או אומנין, שאם אין לו ראייה מזה רק הודאת המחזיק שהוא אומר: אני הייתי שותפו או אריסו חזקתו חזקה. ואחר שהביאו הבעלים ראייה מזה ישבעו היסת שלא מכרו ושלא נתנו. וכן ראשי גליות של אותו הזמן והגזלן והגוי אין אכילתן ראייה וכן המחזיק בנכסים אלו אין אכילתן ראייה לפי שאין רוצין למחות, מקצתן לפי שידם

21 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה יג): לזריעה צריך להנות בו בדבר הראוי. 22 צ"ל: לא החזיק. 23 צ"ל: או שהיה.

24 ברמב"ם (שם הלכה יד) נוסף: או שנתן שם ובלו.

25 צ"ל: היה מקום חלמיש. וכן הוא ברמב"ם (שם הלכה טז) כתבייד תימניים. לפנינו: היה חלמיש.

26 שם (הלכה יז): ואחד החזיק בקרקע. 27 צ"ל: כעובי.

1 רמב"ם, הלכות טוען וגטען, פרקים יגיד: סמ"ג, עשין צה.

תקיפה ואומרים שיסלקוהו בשירצו, ומקצתן לפי שאין מקפידין זה על זה ². ונשבעין היסט שלא מכרו ונתנו לזה המחזיק. וכלן שהחזיקו בשדה שלש שנים משירדו מאומנתן או מארוסתן ושותפותן ומאפטרופותן ובן משפירש מאביו ואשה שנתגרשה, אפילו ספק גירושין, חזקתן חזקה כשאר כל אדם.

אומנין כיצד, שהוא כגון שהיו בוצרין בשדה ³. אריס כגון שהיה אריס לאביו של בעל השדה או לאנשי משפחתו, שהוא אריס של בתי אבות. אבל אם היה אריס תחלה לבעל השדה חזקתו חזקה, שהיה לבעל השדה למחות. אריס בתי אבות שהוריד אריסין מתחת ידו יש לו חזקה, שאין מורידין אריסין אחרים לנכסי אדם והוא שותק, אבל אם לא ⁴ חלק לאריסין אחרים שהיו בה אין לו חזקה, שמא ממונה על האריסין עשו אותו. אפטרופין הן בין שהיו אפטרופין על שדה זו בין על שאר נכסים, בין מנו אותן בית דין או אבי יתומים וגדלו היתומים והניחו אותם, בין שמנה בני ⁵ אדם אפטרופוס על הכנסתו והוצאתו, הואיל ומשתמשין ברשות אין להם חזקה. שותפין כגון שהיה שותף בשדה זו ואין בה דין חלוקה, והאיש בנכסי אשתו אע"פ שהתנה עמה כשהיא ארוסה שלא יירשנה שאין ⁶ לו פירות בנכסיה. ואשה בנכסי בעלה אע"פ שייוחד לה שדה במזונותיה ואכלה שדות אחרות. ובן בנכסי אביו אם סמך על שולחנו של אביו והוי כבני ביתו. ואב בנכסי הבן הסומך על שולחנו. הגולן כגון שהוחזקו אבותיו גזלנים או הורגי ⁷ נפשות על עסקי ממון אין לו חזקה.

כל אילו שהביאו עדים שבעל השדה מכרה להם או נתנה ראייתן ראייה, חוץ מן הגולן ובעל בנכסי אשתו מנכסי של צאן ברזל או שדה שייוחד לה בכתובתה או שדה שכתב לה בכתבתה או שדה שנתן לה משלו, אבל מנכסי מלוג יש לו ראייה. מי שהוחזק גולן על שדה זו, אע"פ שהביא ראייה שהודה הבעל בפני עדים שמכר לו השדה ולקח הדמים, ובעלים טוענין: לא מכרנו או ⁸ מחמת יראה הודינו לו — אין לו ⁹ ויחזירו לו הבעלים הדמים.

בני אלו שאין להן חזקה שאכלו שני חזקה שדה, אם טענו מכרת ונתת השדה לנו חזקתן חזקה. טענו שהיא ירושה להן מאביהן ¹⁰ — אין להן חזקה. ואם הם או ¹¹ עדים שהודו הבעלים לאביהם שמכרוהו לו מעמידין השדה בידן, חוץ מכן גולן. ובן בן הגולן שבא בטענת אביו ¹² אין לו חזקה.

גוי אין אכילתו רא(ו)יה בלא שטר ותחזור השדה לבעלים בלא שום שבועה, שלא תקנו שבועת היסט אלא לישראל. ישראל הבא מחמת הגוי אין אכילתו רא(ו)יה

2 הדברים אינם מובנים. ברמב"ם (פרק יג, הלכה י): לפי שאינם ממחין מפני שידם תקפה כל זמן שירצו מסלקין זה ממנה.

3 שם (הלכה ד): כגון שהיו בונין בה או מתקנין אותה שנים רבות.

4 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 5 צ"ל: ואפילו התנה שאין.

6 ברמב"ם (שם הלכה יא): מי שהוחזק גולן על שדה זו או מי שהוחזקו אבותיו שהם הורגין.

7 צ"ל: אלא.

8 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי שם (פרק יד, הלכה ב): כלום ואם העידו העדים שבפניהם מנה לו כך וכך מוציאין את השדה מן הגולן.

9 שם (הלכה ג) נוסף: שאכלוהו שני חזקה. 10 צ"ל: ואם הביאו.

11 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי שם (הלכה ד): יש לו חזקה, בא בטענת אבי אביו.

כגוי. ואם אמר: בפני לקחה הגוי מזה הישראל המערער עלי. נאמן בשבועת היסת במגו שיכול לומר: לקחתיה ממך ואכלתיה שני חזקה. אין מחזיקין בנכסי קטן ואפילו הגדיל, שאם אכלה בפניו כשהוא קטן שנה ולאחר שהגדיל שנתים וטען: מכרתו ונתתו לי, אין זה כלום עד שיאכל שלש שנים משהגדיל. אבל פרש"י¹², שאם תחילת ירידתו בקטנות אפילו אכל שלש שנים בגדלות, שהרי לא ידע שהיא של אביו.

המחזיק בנכסי קטן שנים רבות וטען ואמר: משכונה הן בידי ויש לי חוב עליהם כך וכך, נאמן במגו דאי בעי אמר: לקוחין הן בידי, וגובה משבח מה שטען ותחזור ליתומים, אבל אם יצא קול שהיא של יתומין אינו נאמן, שהרי אין מחזיקין בנכסי קטן, ואין לומר מגו, ותחזור השדה וכל הפרות שאכל ליתומין עד שיגדלו. אכלה שני חזקה בחיי אביהן נאמן לומר: חוב יש לי על אביהן ואגבה¹³ אותו מן הפרות, וגובה שלא בשבועה מגו שיכול לומר: לקוחה היא בידי מאביהן¹⁴.

בורח שברח מחמת נפשות, שהמלך מבקש להמיתו, אין מחזיקין בנכסיו אפילו בשנים הרבה, שכשואמרין לו: למה לא מחית, מפני שהוא מתעסק בנפשו. אבל בורח מחמת ממון הרי הוא ככל אדם ואם לא מיחה מחזיקין בנכסיו. מחזיקין בנכסי אשת איש. כיצד, אכלה שני חזקה¹⁵ בחיי הבעל ושלש שנים אחר מיתת הבעל וטען ואמר: את ובעלך מכרתם לי מעמידין אותה בידו, מגו שיכול לומר: לקחתיה ממך אחר מות בעלך, אבל אם אכלה בחיי בעלה כמה שנים ולא אכלה אחר מיתת בעלה אין לו חזקה.

כל חזקה שאין עמה טענה אין חזקה. כגון שאכל פירות שדה זו כמה שנים ובא המערער ואמר: מאי(י)ן לך שדה זו, שלי הוא, השיבו ואמר: איני יודע של מי הוא וכיון שלא אמר לי אדם כלום ירדתי לתוכה, אין לו חזקה, שהרי לא טען שלקחה ולא שנתנה או ירשה. אע"פ שלא טען אין מוציאין אותה מידו עד שיביא זה המערער עדים שהיא שלו. הביא עדים תחזור לו השדה ומוציאין מזה כל הפירות שאכל. ואין פותחין לזה המחזיק תחלה ואין אומרין: שטר היה לי¹⁶ ואבד עד שיטעון הוא מעצמו, ואם לא טען יחזיר כל הפירות שאכל. וכן האוכל שני חזקה מחמת שיש שטר בידו ונמצא השטר¹⁷ בטלה החזקה ותחזור השדה עם כל הפירות לבעלים.

הבא מחמת ירושה אין צריך טענה איך באה ליד המוריש או ליד המוכר, שטוענין ליורש וללוקח, אבל ראייה צריך להביא שדר אביו, שהוא המוריש או המוכר, בשדה זו אפילו יום אחד. וכיון שאכלה שלש שנים מחמת אביו מעמידין אותה בידו. אבל אם לא הביא ראייה שדר אביו כלל תחזור השדה וכל הפרות למערער שיש לו עדים שהיא שלו, שהרי אינו טוען עליו שמכר או נתן לו ולאבותיו¹⁸. הביא ראייה שנראה בו אביו אינה כלום, שמא בא לבקר אביו¹⁹ ולא קנאה, אלא צריך ראייה שדר בה אביו יום אחד. הרי שאכל שדה זו שנים רבות ובא המערער ואמר לו: מה לך ולשדה זו, הודה לו

12 כתובות יז, ב ד"ה וכדרב הונא; בבא מציעא לט, ב ד"ה ואפילו הגדיל. מובא בסמ"ג שם. ראה השגת הראב"ד שם הלכה ז.

13 ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו: וגובה. בכתבי"ד תימניים כנוסח מחברנו.

14 עיין שם. 15 צ"ל: מקצת שני חזקה. 16 צ"ל: לך. 17 צ"ל: השטר בטל.

18 ברמב"ם (שם הלכה יג): ולא נודעה קרקע זו לאבותיו. 19 צ"ל: אותה.

ואמר: יודע אני שהיתה שלך, אבל פלוני מכרה לי ולקחה ממך. אמר לו המערער: פלוני שמכרה לך גזלן הוא. הואיל והודה שהיא שלו ושלא לקחה ממנו תחזור השדה וכל הפירות למערער אע"פ שאין למערער עדים שהיא שלו. הביא המחזיק עדים שפלוני שמכרה לו דר בה אפילו יום אחד או שאמר לו: בפני לקחה ממך ואחר כך מכרה לי, מעמידין בידו, שהרי יש לו טענה עם חזקתו ואלו רצה טוען: ממך לקחתה שהרי יש לו שני חזקה.

פרק חמישי

המערער על שדה והביא עדים שידועה לו, וזה שבתוכה הביא שטר שלקחה ממנו ועדים שאכלה שני חזקה, אומרין לו בתחלה קיים שטרך, אם נתקיים הרי טוב וידון בשטר, ואם אי אפשר לו לקיימו סומכים על עידי חזקה וישבע היסת שלקחה. עידי חזקה שהעיד אחד משנים שאכלה חטים שני חזקה ושני העיד שאכלה שעורים, עדותן קיימת, שאין העד מדקדק בדבר זה. העיד העד שאכלה זה שנה ראשונה ושלישית וחמשית, ושני מעיד שאכלה שנייה ורביעית וששית, אין עדותן מצטרפת, שבשנה שמעיד בה זה אין מעיד זה, ותחזור הקרקע והפירות למערער. היורד השדה בחזקת שהוא יורש ואכל פירותיה ונמצא יורש אחר שהוא קרוב ממנו, בין שנמצא בעדים בין שהודה לו זה שירד תחלה, חייב להתחזיר כל הפירות שאכל. שנים שעוברין² על שדה זו, זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא ואין לאחד מהן ראייה, או שהביא כל אחד מהן עדים שהיא שלו או של אבתיו, או שהביא כל אחד מהן עדים שאכלה שני חזקה, והשנים שהעידו בהן הן השנים עצמן שהעידו בהן, מניחן אותם ביניהן וכל המתגבר ירד בה ויהיה האחר מוציא מידו ועליו הראייה. ואם³ שלישי ותקיף עליה⁴ וירד לתוכה מסלקין אותו ממנה. אלא⁵ הביא האחד עדים שהיא של אבתיו ושאכלה שני חזקה והרי תחת ידו⁶, נמצאת עדות החזקה של שניהם מוכחשת, מעמידין אותה ביד זה שהעידו לו עדי החזקה שהיא של אבתיו ומורידין אותו לתוכה. חזר השני והביא עדים שהיא של אבתיו חוזרין בית דין ומסלקין ממנה את הראשון ומניחין אותה בין שניהם וכל המתגבר ירד בה, זה הביא עדים שהיא של אבותיו וזה הביא עדים שאכלה שני חזקה, תחזור לזה שהביא עדים שהיא של אבותיו (וזה הביא עדים שאכלה שני חזקה תחזור לזה שמביא עדים שהיא של אבותיו) ויחזיר זה כל הפירות שאכל, שהרי לא טען עלי' כלום ואין אכילתו ראייה. חזר זה המחזיק ואמר: כן של אבותיך היתה ו[אתה] מכרת לי וזה שטענתי תחלה של אבותי, כלומר שאני סומך והרי היא שלי כשל אבותי, או שאמר: כן של אבותי שלקחתי מאבותיך, הרי טענה נכונה שהרי נתן אמתלא לדבריו הראשונים [ו]מעמידין אותה בידו, ואם טען בתחלה ואמר: של אבתי ולא של אבותיך, אין שומעין לו בטענה זו האחרת. וכן כל כיוצא בזה.

- 1 רמב"ם, הלכות טוען ונטען, פרקים טריטז.
- 2 צ"ל: שעוררין.
- 3 צ"ל: ואם בא.
- 4 ברמב"ם (פרק טו, הלכה ד) ותקף עליהם.
- 5 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.
- 6 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי שם (הלכה ה): והביא האחר עדים שאכלה שני חזקה והרי היא תחת ידו.

ראובן שהיה בתוך שדה בא שמעון וערער עליו ואמר ראובן: שדה זו מל(ו)וי קניתיה ואכלתיה שני חזקה. אמר לו שמעון: והלא שטר זה מקוים בידי שלקחתיה מלוי מהיום ארבע שנים. חזר ראובן ואמר: וכי תעלה על דעתך ששלש שנים בלבד יש לי משקניתיה, שנים רבות יש לי משלקחתיה ואני קדמתיך, הרי טענת ראובן טענה, שאדם קורא לשנים רבות שני חזקה. לפיכך אם הביא ראובן שאכלה? שבע שנים שנמצא שאכלה שני חזקה קודם שלקחה (מ)שמעון מעמידין אותה בידו, אבל אם אכלה פחות [מ]שבע שנים תחזור לשמעון, שאין לך מחאה מלוי גדולה מזו, שהרי מכרה קודם שהחזיק ראובן.

זה אומר של אבותי והביא עדים וזה אומר של אבתי ואין לו עדים, תחזור לזה שהביא עדים ומוציאין מזה כל פירות שהודה בהן שאכל, אע"פ שאין לו עדים שאכל, שהרי אומר שמחמת אבותיו אכל והרי עדים שהיא של אבותיו של זה הטוען, וכן כל כיוצא בזה. הביא המערער עדים שזו השדה שלו, וזה שבתוכה טוען: ממך לקחתיה והרי שטרי והוציא שטר מקוים. טען המערער שהוא מזויף והודה בעל שטר ואמר: כן הוא, אבל היה לי שטר כשר ואבד ולקחתי זה בידי כדי לאיים עליו שיודה שמכר לי באמת. הואיל ואלו רצה היה עומד⁸ בשטרו שהרי מקוים הוא נאמן ואין מוציאין השדה מתחת ידו וישבע היסת. הביא המערער עדים שזו השדה שלו וזה שבתוכה טוען: ממך לקחתיה ואכלתיה שני חזקה והביא עדים שאכלה שני חזקה. טען המערער ואמר: איך תטעון שלקחתיה ממנו⁹ מהיום שלש שנים, ובאותו זמן לא הייתי במדינה זו, צריך זה שבתוכה להביא ראיה שזה פלוני המערער היה עמו במדינה בזמן שטוען שמכרה לו בו אפילו יום אחד כדי שיהיה איפשר שימסור¹⁰ לו. ואם לא הביא ראיה מסלקין אותו.

מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו, בין שהיו השדות המקיפות אותו לארבעה אנשים בין שהיו הארבעה לאיש אחד קנו מן האחד¹¹, הרי כל אחד מהן דוחהו ואומר: שמא שלך על חברי היא. לפיכך יקנה לו דרך או יפרח באויר. וכן אם היו ארבע שדות לאיש אחד שקנה אותן מארבעה, אין לו עליו דרך, שהרי אומר לו: עתה אם אחזיר לכל אחד שטרו אי אתה יכול לעבור על אחד מהם ואני קניתי מכל אחד מהם כל זכות שיש לו. אבל אם היה בעל ארבע השדות המקיפות אותו לאיש אחד והוא בעל המצר מתחלה ועד סוף, הרי זה אומר לו: מכל מקום דרכי עליך וילך לו בקצרה באיזה שדה שירצה בעל השדות. וכן כל כיוצא בשדה¹², ואם החזיק בדרך ואמר: זו היא דרכי, אין מסלקין אותו ממנה אלא בראיה ברורה.

ראובן שמכר שדה לשמעון ולוי מעידי השטר, ולוי עירער על השדה ואומר שראובן גזלה ממנו, אין משגיחין על ראיות שיביא על אותה שדה ואבד כל זכותו, הואיל והעיד על המכירה, וכן אם העיד לוי בשטר שכתוב: שדה פלו' של ראובן מצד מזרח או מערב, הואיל ועשה השדה סימן לאחר אבד זכותו. טען העד ואמר: תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה ואותו תלם סמוך למצר בלבד הוא של ראובן, הוי טענה

7 צ"ל: עדים שאכלה.

8 לפיגיו שם (הלכה ט): אומר, בדפוסים הראשונים ובכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

9 צ"ל: שלקחת ממני. 10 צ"ל: שימכור.

11 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): שהיו הארבע שדות קנויות מאחד. 12 צ"ל: בזה.

הנשמעת ויכול לעורר על כל השדה חוץ מאותו תלם. וכל דברים אלה באחד מעידי השטר שבא לערער, אבל הדין שקיים השטר יכול לערער, מפני שיכול לטעין: לא ידעתי מה היה כתוב בשטר, מפני שיכולין הדיינים לקיים השטר אע"פ שלא קראוהו. אבל העדים אין חותמין על השטר אלא אם כן קראוהו כולם¹³ ודקדקו בו. בא שמעון ונמלך ללוי ואמר לו: הריני קונה שדה פלוני מראובן, אתה מיעצני, אמר לו: טובה היא לך וקנה אותה. יכול לוי לעורר עליה ולא איבד זכותו, שהרי לא עשה מעשה ויכול לומר: לא אמרתי רק שתצא מתחת יד ראובן שהוא אלם שאתבענה בדין ואקח שדי.

ראובן שעירער על שמעון ושמעון אומר: איני יודע מה אתה שח, אלא מלוי לקחתיה ויש לי עדים שאכלתיה שני חזקה. אמר לו ראובן: והרי יש לי עדים שבערב אמרת לי: מכור לי שדה זו, אין זו ראייה ויכול שמעון לומר: רציתי לקנות ממך כדי שלא תערער עלי ולא תטריחני בדין, אע"פ שאיני יודע אם היא לך אם לא. וכן כל כיוצא בזה. ואם לא טען טענה זו אין טוענין לו.

ראובן שעירער והביא עדים ששדה זו שלו, ושמעון שבתוכה טוען: מכרתה לי ואכלתיה שני חזקה, וראובן אומר: גזל אכלת. בין שלא היו שם עדים שאכל כלל בין שהיה שם עד אחד שאכלה שלש שנים אינו חייב להחזיר הפירות שאכל, שהרי אומר: שלי אכלתי ואין עליו עדים שמחייבין אותו בפירות שהרי מעצמו הודה. וזה העד (שם) שהעיד שאכלה שלש שנים ליפות כחו של אוכל הוא בא, ואלו היה עמו אחר היתה השדה עומדת בידו, לפיכך ישבע ראובן היסת שלא מכר ותחזור לו השדה, וישבע שמעון היסת שאינו חייב לו כלום בפירות שאכל ויפטור.

היו שני עדים מעידים על שמעון שאכלה פחות משני חזקה יחזיר כל הפירות שאכל. ואפילו יהיה עד אחד חייב להחזיר על פיו, שהרי אינו מכחיש העד אלא אימר: אמת העיד ואכלתי שתי שנים ושלי אכלתי. ונמצא מחייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם. כל המחוייב להחזיר הפירות, אם לא היו ידועים ואין בית דין יכולין לשער אותן כשער הבתים וכיוצא בהן שהוא ידוע, אלא היו פירות אילן או פירות שדה שאינן ידועין, הואיל ואין כאן טענה ודאית ישלם מה שיודה לו שאכלו ומחרימין על מי שאכל יותר ולא ישלם.

כל המחזיר קרקע מתחת ידו, אם שכרה לאחרים כשהיה מחזיק בה והו'¹⁴ השוכרין קיימין מוציאין מהם השכר פעם שנייה ונותנין לבעל הקרקע, וחוזרין ותובעין זה ששכר להם מקום שאינו שלו.

אסור לטעון טענת שקר כדי לעוות הדין או כדי לעכבו. שאם היה נושה מנה בחברו לא יטענו מאתים כדי שיודה במנה ויתחייב שבועה. היה נושה בו מנה וטענו¹⁵ לא יאמר אכפור הכל בב"ד ואודה לו במנה ביני וביני כדי שלא אתחייב לו שבועה. היו שלשה נושין מנה (מנה) באחד וכפר בהן, לא יהיה אחד תובע ושנים מעידין וכי יוציאו מהן¹⁶ יחלוקו. ועל זה הזהיר הכתוב¹⁷: מדבר שקר תרחק.

13 צ"ל: כולו. 14 צ"ל: והיו. 15 צ"ל: וטענו מאתים. 16 צ"ל: ממנו. 16 שמות כג ז. 17 בכתב-היד נשנה כאן שנית פרק ראשון וחלק מפרק שני של הלכות שואל. ראה לעיל, הלכות שואל, פרק ראשון, הערה 1.

הלכות נחלה

פרק ראשון¹

מצות עשה להנחיל בגיו כשמת. והזכרים קודמים לנקבות. ולא תירש הנקבה במקום הזכר כלל. ואם אין לו בן בעולם מעיינין על זרעו של בן: שאם נמצא אפילו בת בת בנו עד סוף² קודמת לבתו ולכל יורשיו. לא נמצא לו זרע בן חוזרין אצל בתו. לא נמצא בת מעיינין על זרע הבת. ואפילו בת הבת קודמת לכל שאר יורשיו. לא נמצא לו זרע הבת חוזרת הירושה לאביו. אביו מת מעיינין על זרע האב שהן אחי המת. נמצא לו אח או זרע יורש הכל, ואם לאו חוזרין על האחות או לזרעה. ואם לא נמצא כלל זרע לאב תחזור הירושה לאביו³. ואם אין אבי האב קיים מעיינין על זרעו של אבי האב שהן אחי אביו של מת. והזכרים קודמין לנקבות ואפילו זרען של הזכרים קודמין לנקבות עצמן. ואם אין לו אבי האב ולא זרעו קיימין הולכין לאבי אבי האב או לזרעו אם ימצא לו. וכן הולכין עד יעקב אבינו⁴. וא"כ אין לך אדם בישראל שאין לו יורש.

מי שהיו לו שני בנים ומתו בחיו והניח האחד שלשה בנים והשני הניח בת אחת ואחר כך מת הזקן, נמצאו שלשה בני [בניו] יורשין חצי נכסיו ובת בנו יורשת חצי נכסיו. משפחת אם אין קרויה משפחה, שנאמר⁵: למשפחתם לבית אבותם, ואין ירושה אלא למשפחת(ם) האב. לפיכך אחים מן האם אין יורשין זה את זה, ואחים מן האב יורשים, אפילו אחיו מן האב שאינו אחיו מן האם. קרובי עבירה יורשים ככשרים, כגון בן ממזר ואח ממזר. אבל בנו משפחה ונכרית אינו יורשו.

אשה לא תירש בעלה כלל. אבל בעל יורש כל נכסי אשתו מדברי סופרים והוא קודם לכל, בין מנכסי צאן ברזל בין בנכסי מלוג, אע"פ שהיא אסורה עליו, כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ואע"פ שהיא קטנה ואע"פ שהבעל חרש יירש אשתו. לא יירש הבעל אשתו עד שתכנס לרשותו. ואין פקח יורש חרשת שנשאה כשהיא חרשת אפילו נתפקחה. הבעל יורש כל נכסי אשתו שבאו לרשותו והוחזקו, בין נכסים שהכניסה לו בגדונייתה בין נכסים שלא הכניסה לו. ומי שנתגרשה ספק גרושין ומתה אין הבעל יורשה.

בעל שנשא קטנה שאינה צריכה מיאון או שוטה שנשא פקחת או פקח שנשא שוטה, אינו יורשה, שלא תקנו להם חכמים נשואין. בעל שמתה אשתו (אחר) ואחר כך מת אביה או אחיה או אחד מן המורישין אין הבעל יורש, אלא יירשם זרעה אם יש לה זרע, או תחזור הירושה למשפחת בית אביה, שאין בעל יורש נכסים הראוין לבא אחר מיכן אלא נכסים שבאו לרשותה קודם שתמות. וכן אין הבעל יורש אשתו בקבר כשאר כל היורשין של משפחת אם⁶. כיצד, בעל שמת ואחר כך מתה אשתו, אין אומרין:

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק א: סמ"ג, עשין צו.

2 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה ג): בת בת בנו עד סוף העולם.

3 צ"ל: לאבי האב, 4 ברמב"ם (שם): עד ראובן. ראה בבא בתרא קטו, ב.

5 במדבר א, ב. 6 צ"ל: אב.

הואיל והבעל אם היה קיים היה קודם לכל אדם בירושתה, כך יורשי הבעל קודמין, אלא יורשי האשה (שאם) [מ]משפחת אביה יקדמו ליורשי הבעל. וכן אין הבן יורש אמו בקבר כדי להנחיל לאחיו מאביו. כיצד, מי שמת ואחר כך מתה אמו, אין אומרים: הואיל ואם בנה קיים היה קודם, אף יורשיו של בן קודמין ליורשיה של אשה זו ונמצאו אחיו מאביו יורשין] אמו של זה אחר מותו של זה, אלא זרע בנה הוא שיירשנה אם היה לו זרע, ואם אין לו זרע תחזור נחלתה למשפחת בית אביה, אבל אם מתה האם תחלה ואחר כך מת הבן, אפילו היה קטן בן יומו ולא כלו לו חדשיו, הואיל וחי אחרי אמו שעה אחת ומת הרי זה נוחל אמו ומנחיל אותה הנחלה ליורשיו ממשפחת אביו.

פרק שני

הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו, שנאמר²: לתת לו פי שנים. כיצד, הניח חמשה בנים ואחד מהם בכור, הבכור נוטל שליש הממון, וכל אחד מן הארבעה פשוטים נוטל שתות. הניח תשעה בנים — הרי האחד בכור נוטל חמשת, וכל אחד מהשמונה פשוטים נוטל עשירית, וכן על חלוקה הזאת חולקין לעולם. בכור שנולד אחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים, שנאמר³: והיה ביום הנחילו את בניו [את] אשר יהיה לו לא יוכל לבכר [את] בן האהובה על פני בן השנואה הבכור כי את [הבכור] בן השנואה יכיר לתת [לו] פי שנים בכל אשר ימצא לו וגו'. ואם יצא פדחתו בחיי אביו, אע"פ שלא יצא כל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו, הרי זה נוטל פי שנים.

בכור שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים ואינו ממעט⁴ בחלק הבכורה, שנאמר⁵: וילדו לו בנים וגו', עד שיהיה לו בן משעת לידה. כיצד אינו ממעט בחלק בכורה? שהרי היה⁶ לו בן בכור ושני פשוטים וזה הטומטום שנקרע ונמצא זכר, הבכור נוטל רביע הממון שהוא חלק בכורה כאילו אין עמו כי אם השני פשוטים בלבד, שהרי היה נוטל חצי הממון נמצא שהרביע חלק בכורה וחצי הממון והרביע חולקין אותו שני פשוטים עם הנקרע ועם הבכור בשוה. וקטן בן יום אחד ממעט בחלק בכורה אבל לא העובר; ובן שנולד לאחר מיתת אביו אינו ממעט בחלק בכור.

בן שנסתפק לו⁷ אם הוא בכור או פשוט, כגון שנתערב עם אחר, אינו נוטל פי שנים. וכיצד עושין, אם הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זו לזה ונוטלין חלק בכורה עם אחיהם. ואם לא הוכרו, כגון שנולדו במחבאת אחת, אין כותבין הרשאה ואין כאן בכורה.

מי שהיו לו בנים בכור ופשוט ומתו שניהם בחייו והניחו בנים, הבכור הניח בת והפשוט הניח בן, הרי בן הפשוט יורש בנכסי הזקן שליש שהוא חלק אביו ובת הבכור יורשת שני שלישים שהן חלק אביה. וכן הדין בבני האחין ובבני אחי האב וכל היורשין, אם היה אביו(ו) אחד מן האחין בכור נוטל מחמתו.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרקים ב—ג, סמ"ג, עשין צו. 2 דברים כא, יז.
3 שם שם, טז—יז. 4 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ג) שלפנינו: ופשוט שנקרע ונמצא זכר אינו ממעט. בדפוסים הראשונים ובכתב-היד כנוסה מחברנו.
5 שם שם, טו. 6 צ"ל: הרי שהיה. 7 צ"ל: לנו.

אין הבכור נוטל פי שנים בנכסי האם. כיצד, בכור ופשוט שירשו אסור בפשוט חולקין⁸ בשוה, בין שהיה בכור נחלה בין שהיה פטר רחם.

בכור לנחלה הוא הנולד לאב ראשון, שנאמר⁹: כי הוא ראשית אונו. ואין משגיחין על האם, אפילו לידה אמו כמה בנים לאדם אחר קודם לזה, הואיל וזה ראשון לאביו יורש פי שנים. הבא אחר הנפלים, אע"פ ראשון הנפל כשהוא¹⁰ הבא אחריו בכור לנחלה. וכן בן תשעה שיצא ראשו מת הבא אחיו לנחלה¹¹ שנאמר: ראשית אונו, הוא שלא נולד קודם לידה ולד לאויר העולם. לפיכך בן תשעה שיצא רוב ראשו¹² הבא אחריו אינו בכור לנחלה. יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינם בכורין, ראשון לפי שלא נולד, וילדו¹³ לו בנים, והשני שהרי קדמו אחר. היו לו בנים בגיותו ונתגיר, אין לו בכור לנחלה. אבל ישראל שהיה לו בן מן השפחה או מן הנכרית, הואיל ואינו קרוי בנו, הבא לו אחריו מן הישראלית בכור לנחלה ונוטל פי שנים.

היה הבכור¹⁴ נוטל פי שנים, שנאמר: כי את הבכור בן השנואה, ששנואה בנישואיה, ואין צריך לומר אם היה בן גרושה או בן חלוצה.

שלשה נאמנין על הבכור: יהיה¹⁵, אביו ואמו, חיה, מיד שאמרה יצא ראשון נאמנת. אמו נאמנת כל שבעת ימי הלידה לומר: זה הוא הבכור. ואביו נאמן לעולם לומר, אפילו לא הוחזק בנו כלל, זה הוא בני ובכורי הוא. וכן אם אמר על מי שהוחזק לבנו שהוא בכורו אינו נאמן¹⁶.

האב שגשתתק בודקין אותו כדרך שבודקין לגטין, אם רמז או כתב שזה בנו בכורו נוטל פי שנים. העידו עדים שהן שמעו אביו של זה אומר דברים כך וכך שהרי מתוך אותו¹⁷ יודע מכללן שזה בכורו, הרי זה נוטל פי שנים, אע"פ שלא אמר האב בפירוש: זה בני בכורי. שמעו האב שאמר: זה בני בכור, אינו נוטל בעדות¹⁸ פי שנים, שמא בכור לאמו הוא [ו]לזה מתכוון האב, עד שיאמר: זה בני הבכור.

אין הבכור נוטל פי שנים בנכסים הראויים לבא אחר מיתת אביו, אלא בנכסים המוחזקין לאביו שבאין לרשותו, שנאמר¹⁹: לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו. כיצד, הרי אחד ממורישי אביו שמת לאחר מיתת אביו, הבכור והפשוט יורשין כאחד²⁰. הניח להן אביהן פרה מושכרת או מוחכרת או שהיתה רועה באפר וילדה, הבכור נוטל בה ובולדה פי שנים. שחט אחד ממכרי אביו בהמה ואחר כך מת אביו נוטל פי שנים במתנות של אותה בהמה.

אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו אחר מיתת אביהן, אלא מעלה אותו שבח בדמים ונותן היתר לפשוט. והוא שישתנו הנכסים, כגון כרמל נעשה שבלים וכפניות נעשו תמרים? אבל אם שבחן מחמת עצמן ולא נשתנו, כגון אילן קטן וגדל ועבה, וארץ שהעלתה סירטון, הרי זה נוטל שבח פי שנים, ואם מחמת הוצאה השביח אינו נוטל.

8 צ"ל: שירשו אמם חולקין. 9 דברים כא, יז. 10 צ"ל: אע"פ שיצא ראש הנפל כשהוא חי.
 11 צ"ל: הבא אחריו בכור לנחלה. 12 צ"ל: ראשו חי. 13 צ"ל: ונאמר וילדו.
 14 צ"ל: הבכור ממזר. 15 צ"ל: חיה.
 16 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד): ואם אמר על המוחזק לנו שהוא בכורו: אינו בכור, נאמן.
 17 צ"ל: אותם הדברים. 18 צ"ל: בעדות זו. 19 דברים כא, יז.
 20 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה א): וכן אם היתה לאביו מלחה או היתה לו ספינה בים יורשין כאחד.

אין הבכור נוטל פי שנים במלוה אע"פ שהיא בשטר ואע"פ שגבו קרקע בחוב אביהו. היה לאב מלוה ביד הבכור, הרי זה ספק, אם יטול פי שנים הואיל וישנה תחת ידו, לא יטול²¹ הואיל ומחמת אביו יירשנה ועדיין לא באה לידו של אביו, לפיכך יטול ממנה חצי חלק בכורה.

בכור שמכר חלק בכורה קודם חלוקה ממכרו קיים, מפני שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה. לפיכך אם חלק עם אחיו במקצת נכסים, בין בקרקעות בין במטלטלין, ונטל חלק כפשוטו, ויתר בכל הנכסים ואינו נוטל בשארם אלא כפשוטו. בד"א בשלא מחה, אבל אם מיחה באחיו ואמר בפני שנים: עשבים²² אילו שאני חולק עם אחי בשוה לא מפני שמחלתני] בחלק בכורה, הרי זו מחאה ולא ויתר בשאר נכסים. אפילו מיחה בענבים כשהן מחוברין ובצרום וחלקום בשוה, לא ויתר בשאר נכסים. אבל אם דרכום וחלק עמהם בשוה ביין ולא מיחה בהן משנעשה יין, ויתר בכל הנכסים. הא למה זה דומה, למי שמיחה בענבים וחלק עמהם בשוה בזתים, שהרי ויתר בכל. וכן כל כיוצא בזה.

מי שייבם אשת אחיו הוא יורש כל נכסי אביו²³ במוחזקין, שני חלקים, חלקו וחלק אחיו. אבל בראויין לבא אחר מיכאן הרי הוא בהן ככל האחין, שהרי בכור קראו הכתוב, שנאמר²⁴: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל. מיכאן שמצוה בגדול ליבם²⁵. לפיכך אינו כראוי כבמוחזק, וכשם שאינו כראוי כבמוחזק, כך אינו נוטל בשבח ששבחו נכסים אחר מות אביו משעת מיתת אחיו²⁶ עד שעת חלוקתו עם אחיו בנכסים(ם) אביו. ואפילו השביחו נכסים אחר שייבם וקודם שחלקו — הרי הוא בשבח כאחד מן האחים, אע"פ שנוטל מנכסים אלו שני חלקים חלקו וחלק אחיו שייבם אשתו, הואיל ומת האב בחיי כולם. כבר בארנו בהלכות שכנים²⁷, שהבכור נוטל פי שנים כאחד במצר אחד, אבל היבם שחלק עם אחיו בנכסי אביו נוטל חלקו וחלק אביו בגורל. ואם עלה גורלו בשני מקומות²⁸, שומרת יבם שמתה אפילו עשה אחד מן האחין מאמר, משפחת²⁹ יורשין בנכסי מלוג והיינו³⁰ נכסי צאן ברזל³¹, ויורשין[הבעל חייבין בקבורתה, (ב)הואיל והן ירשו כמו שבארנו³².

פרק (רביעי) [שלישי]

האומר: זה בני, או זה אחי, זה אחי אבי או שאר היורשין אותו, אע"פ שהודה באנשים מוחזקין² שהן קרובין, הרי זה ירשנו, בין שאמר כשהוא בריא בין שאמר והוא שכיב מרע. ואפילו נשתתק וכתב בכתב ידו שהוא זה יורש, בודקין אותו כדרך שבודקין לגיטין. היינו מוחזקין בזה שהוא אחיו, ובן דודו³ אינו אחי ואינו בן דודי, אינו נאמן.

21 צ"ל: או לא יטול. 22 צ"ל: ענבים. 23 צ"ל: אחיו. 24 דברים כה, ו.

25 ראה סמ"ג שם. 26 צ"ל: אביו. 27 הלכות בני מצרים, לעיל עמ' קלח.

28 צריך להשלים: נוטל בשני מקומות. 29 צ"ל: משפחת בית אביה. 30 צ"ל: וחצי.

31 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ט): ויורשי הבעל יורשין כתובתה עם חצי נכסי צאן ברזל.

32 חלק ב, הלכות כתובה ותנאי כתובה, עמ' רנג.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ד. 2 צ"ל: שאינם מוחזקין. 3 צ"ל: ואמר אינו.

אבל נאמן הוא על מי שהוחזק שהוא בנו לומר: אינו בני⁴ לענין ייחוס ואין מחזיקין אותו ממזר על פיו, נאמן הוא לענין ירושה ולא ירשנו. האומר: זה בני וחזר ואמר: עבדי הוא, אינו נאמן.

העבדים והשפחות אין קורין אביו פלוני ואמו פלונית, שלא יבא מן הדבר תקלה ונמצא זה נפגם. לפיכך אם העבדים והשפחות חשובין ביותר והרי יש להם קול והרי כל הקהל מכירין אותם ואת בני אדוניהם, כגון עבדי הנשיאים, הרי אילו מותרין לקרות אבא ואמא. מי שהיתה לו שפחה והוליד ממנה בן והיה נוהג בו(ה) מנהג בנים, או שאמר: בני הוא ומשחררת היא אמו, אם תלמיד חכם הוא או אדם כשר בדוק בדקדוקי מצות הרי יירשנו. ואעפ"כ אינו⁵ בת ישראל עד שיביא ראיה שנשתחררה אמו ואחרי כן ילדה, שהרי הוחזקה שפחה בפנינו. ואם מצאה הדיוטות הוא ואין⁶ צריך לומר אם היה מן המפקירים עצמן לכך, הרי זה בכלל עבד לכל דבר ואחיו מאביו מוכרין אותו. ואם אין לאביו בן חוץ ממנו, אשת אביו מתיבמת. וזה הוא הדין שיראה שהוא הולך על עיקרי הקבלה. ויש מי שלא חלק בין כשרין לשאר העם אלא לענין שלא ימכרוהו אחיו. ויש מי שהורה שאפילו ליורשו לא נחלק בישראל. ואין ראוי לסמוך על דבר זה.

כל⁷ בחזקה. כיצד, שהעידו שזה מוחזק לנו בנו של פלוני או אחיו, אע"פ שאינו עד⁸ ייחוס ולא ידעו אמיתות יחוסין, הרי אלו יורשין בעדות זו. יעקב שמת והניח ראובן⁹ ולא הוחזק לו בן אלא שניהם, תפס ראובן לוי ואמר: גם זה אחיני, ושמעון אומר: יודע¹⁰, הרי שמעון נוטל חצי הממון, ראובן שלישי שהרי הודה שהן שלשה אחין, ולוי נוטל שתות. מת לוי יחזור השתות לראובן. והחצי ללוי ונכסים¹¹ מאחרים¹² יחלקו ראובן ושמעון, שהרי ראובן מודה לשמעון שלוי זה אחיהם. השביח השתות מאליו ואחר כך מת לוי, אם שבח המגיע לכתפים, כגון ענבים שהגיעו להבצר¹³ הרי הן של ראובן לבדו. אמר שמעון: אין זה אחי ונטל לוי בחלק ראובן, כמו שבארנו, ואחר כך מת לוי, לא יירש ממנו שמעון כלום, אלא ראובן לבדו יירש השתות עם שאר נכסים האחרים שהניח לוי. והוא הדין בכל שאר היורשין שלא מקצת' (ה') ביורשין אחרים ולא יודו מקצתן¹⁴.

פרק (חמישי) [רביעי¹]

זה הכלל ביורשין: כל שני יורשין שאחד מהם יורש ודאי והשני יורש ספק, אין לספק

4 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ב): ולא יירשנו. ויראה לי, שאפילו היו לבן בנים אע"פ שאינו נאמן עליו לומר אינו בני.

5 צ"ל: אינו נושא. 6 צ"ל: משאר. 7 צ"ל: כל היורשין יורשין.

8 צ"ל: שאינם עידי. 9 צ"ל: ראובן ושמעון. 10 צ"ל: איני יודע.

11 צ"ל: נפלו ללוי נכסים.

12 ברמב"ם (הלכה ח) שלפנינו: אחרים. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

13 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): הרי השבח הזה כנכסים שנפלו לו מאחרים ויחלקו בהם. ואם עדיין לא הגיעו להבצר.

14 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי שם: בכל היורשין שידו מקצתם ביורשין אחרים שלא יודו מקצתם.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ה; סמ"ג, עשין צו.

כלום. ואם היו שניהם ספק, שמא זה יורש או שמא זה, חולקין בשוה. לפיכך מי שמת והניח בן, טומטום ואנדרוגינוס² מן הבנות. כבר בארנו בהלכות אישות³ דין הבנות עם הבנים במזונותיהם ובפרנסת⁴, ושם בארנו שהמזונות מתנאי כתובה. ובזמן שנכסים מרובים אין לבנות אלא מזונותיהן והבנים ירשו הכל ויתפנן⁵ נסו הבנות בעישור נכסים כדי שינשאו בו לבעליהם. ובזמן שהנכסים מועטין אין לבנים כלום אלא הכל למזונות הבנות. לפיכך מי שמת והניח בנים ובנות וטומטום או אנדרוגינוס, בזמן שהנכסים מרובים הבנים יורשים ודוחין הטומטום אצל הבנות, ובזמן שהנכסים מועטין הבנות דוחו⁶ הטומטום אצל האחים ואומרות לו: זכר אתה ואין לך עמנו מזונות.

מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה בן ואינו יודע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון⁷ זה ספק אומר: בן המת אני ואירש נכסי אבי ואין אתה ראוי ליבום, שמא אין אמי בת יבום, והיבם אומר: שמא בני אתה ואימך ראויה ליבום ואין לך בנכסי אחי כלום, הואיל וגם זה היבם ספק או⁸ שמא יבם הוא או אינו, חולקין בשוה. וכן דין בספק עם בני היבם בנכסי המת שנתיבמה אשתו חולקין בשוה. הספק נוטל מחצה ובני היבם הודאין נוטלין מחצה. מת היבם אחר שחלק עם זה הספק ובני היבם הודאין באו לירש אביהן, אע"פ שיש לזה הספק לומר להן: אם אחיכם אני תנו חלק בירושה זו, ואם אין אחיכם אני החזירו לי החצי שחלק אביכם, אין לזה ספק עמהם בנכסי אביהן כלום ואינו מוציא מידם.

ספק והיבם שבאו לחלוק בנכסי אביהם, הרי היבם יורש ודאי וזה ספק אם הוא בן המת יש לו חצי הממון ולזה היבם⁹ ידחה הספק. הניח היבם שני בנים ודאים ואחר כך מת אבי היבם¹⁰ הרי זה הספק אומר: אני בן המת ויש לי מחצה ולשניכם מחצה, והשנים אומרים: אתה אחינו ובן היבם אתה ואין לך אלא שליש בנכסי הזקן, החצי שמודין¹¹ להן בו נוטלין והשליש שמודין הן לו נוטל והשתות הנשאר חולקין אותו בשוה, הוא נוטל חציו ושניהם חציו. מת הספק, הרי היבם אומר: שמא בני הוא ואני אירשנו, ואפי'¹² היבם אומר: שמא בן בני המת הוא ואני אירשנו, חולקין בשוה¹³. (הוא נוטל חציו ושניהם חציו).

מי שנפל עליו הבית עליו ועל אשתו ואינו ידוע אם האשה מתה תחילה ונמצאו יורשי הבעל יורשין כל נכסיה, או הבעל מת תחילה ונמצאו יורשי האשה יורשין כל

2 הדברים מקוטעים וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה א): הרי הבן יורש את הכל, שהטומטום והאנדרוגינוס ספק. הניח בנות וטומטום ואנדרוגינוס יורשות בשוה והרי הוא כאחת.

3 חלק ב, הלכות כתובה ותנאי כתובה, עמ' רנד.

4 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הל' ג—ד): אין זה הבן יורש את אחד משניהם מפני שהוא ספק. ואם מת הבן שניהם יורשין אותו וחולקין בשוה, מפני ששניהם ספק, שמא זה אביו או זה אביו. יבמה שלא שהתה שלשה חדשים ונתיבמה בתוך שלשה חדשים וילדה בן ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון.

5 צריך להשלים על-פי שם (הלכה ה): חצי ואם הוא בן היבם אין לו כלום, לפיכך היבם יורש.

6 לפנינו שם: מת היבם. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. 7 צ"ל: שמודה.

8 צ"ל: ואביו.

9 לפנינו שם נוסף: מת היבם, הספק אומר: בנו אני ואירשנו, ואביו היבם אומר: שמא בן בני האחר אתה וזה אחי אביך הוא ואני אירשנו חולקין בשוה. פסקה זו היתה חסרה גם לפני המגיד משנה ונשמט על-ידי הדומות.

נכסיה, כיצד דינם, מעמידין נכסי מלוג בחזקת יורשי האשה. והכתובה עיקר, ותוספת בחזקת יורשי הבעל וחולקין (לו) בנכסי צאן ברזל, יורשי האשה נוטלין חציים¹⁰. אבל אם נפל הבית עליו ועל אמו מעמידין נכסי האם בחזקת יורשי האם, שאר בניה, שהן יורשין ודאין, אבל יורשי הבן ספק הם שאם (מת בן) מת הבן תחילה אין לאחיו מאביו מנכסי אמו כלום כמו שבארנו.

נפל הבית עליו ועל [בן] בתו, אם האב מת תחילה בן בתו יירשנו ונמצאו הנכסים של יורשי¹¹ האב, לפיכך יחלקו יורשי האב עם יורשי¹² הבת. וכן אם גשבה האב ומת בן בתו במדינה, או שנשבה הבן ומת אביו, יחלקו יורשי האב עם יורשי בן הבת. נפל הבית עליו ועל אביו או על מורישיו ועליו כתובת אשה ובעל¹³, יורשי הנזב אומרינן: הבן מת תחילה ולא הניח כלום ואין לכם ממת לגבות, ובעלי חובות אומרינן: האב מת תחילה וזכה הבן בירושתו ויש לנו לגבות מחלקו, הרי הנכסים בחזקת יורשי האב ועל האשה ובעל חוב להביא ראייה או ילכו להם בלא כלום.

דין אלו שמתו תחת המפולת או שנטבעו בים, או שנפלו לאש או נהרגו, או שמתו ביום אחד זה במדינה זו וזה במדינה אחרת, דין אחד הוא שבכל אילו וכיוצא בהן אין יודעין מי מת תחילה.

פרק (ש ש י) [ח מ י ש י]

אין אדם יכול להוריש מי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון. לפי שנאמר בפרשת נחלות²: והיתה לישראל לחזקת משפט עולם, לומר, שחקה זאת לא תשתנה³ ואין התנאי מועיל בה. בין שצוה והוא בריא בין שהיה שכיב מרע, בין בעל פה בין בכתב אינו מועיל, לפיכך האומר: איש פלוני בני בכורי לא יטול פי שנים, איש פלוני כבכור⁴ לא יירש עם אחיו, לא אמר כלום. איש פלוני יירשנו עם אחיו לא אמר כלום⁵. איש פלוני יירשנו במקום שיש לו בת, בתו תירשנו במקום שיש לו בן, לא אמר כלום. וכן כל כיוצא בזה. אבל אם היו לו יורשים רבים, כגון בנים או בנות או אחים⁶ כשהוא שכיב מרע: פלוני אחי יירשני מכלל אחי, או בתי פלונית תירשני⁷, דבריו קיימין, בין שאמר בכתב בין שאמר בעל פה.

אמר: פלוני בני ירשנו לבדו, אם אמר על פה דבריו קיימין, אבל אם אמר בכתב כל נכסיו לבנו, לא עשהו אלא אפטרופוס, כמו שבארנו⁸. אמר: פלוני בני יירש חצי נכסי ושאר בני החצי, דבריו קיימין, אבל אם⁹ הבכור יירש כפשוטו, או שאמר: לא

10 צריך להשלים: ויורשי הבעל חציהם.

11 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליי שם (הלכה ז): הבן ואם בן בתו מת תחלה אין הבן יורש את אמו בקבר... ונמצאו הנכסים של יורשי.

12 צ"ל: בן הבת. 13 צ"ל: ובעל חוב.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ו' סמ"ג, עשין צו.

2 במדבר כו, יא. ושם: והיתה לבני ישראל לחזקת משפט.

3 ברמב"ם (הלכה א) שלפנינו: נשתנה, בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

4 שם: איש פלוני בני. 5 משפט זה אינו גמצא ברמב"ם. 6 צ"ל: ואמר כשהוא.

7 מכלל בנותי. 8 לעיל, דיני מתנה, פרק ג. 9 צ"ל: אם אמר.

יירש פי שנים עם אחיו, לא אמר כלום, שנאמר ¹⁰: כי את הבכור בן השנואה יכיר. ואם היה בריא ¹¹ יוכל להוסיף ולא לגרוע ולא לבנו ¹² ולא לאחד היורשין. בד"א, כשאומר בלשון ירושה א"כ ¹³ אם נתן בלשון מתנה — דבריו קיימין ¹⁴. ואם אמר ירושה לא אמר כלום. כתב בין בתחילה בין בסוף בין באמצע משום ¹⁵ אע"פ שהזכיר לשון ירושה דבריו קיימין. כיצד, אמר: תינתן שדה פלונית לפלוני בני ירושה, או שאמר: ירשנה ותנתן לו ¹⁶, הואיל ויש לשון מתנה אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף דבריו קיימין. וכן אם היו שלש שדות לשלשה יורשין ואמר: ירש פלוני שדה פלונית ותינתן לפלוני שדה פלונית ¹⁷ אע"פ שזה ¹⁸ בלשון ירושה אינו זה שאמר בלשון מתנה. והוא שלא ישהה בין אמירה לאמירה כדי דבור; א"כ ¹⁹ אם שיהא צריך שיהא לשון המתנה מעורב בשלשתן. כיצד יאמר, אם היה לשון המתנה באמצע, פלוני ופלוני שדה ²⁰ פלונית ופלונית שנתתי להם במתנה ²¹.

ירושת הבעל שהיא מדבריהם עשו חזוק לדבריהם כשל תורה, ואין התנאי מועיל מוצי' ²² בה שלא ירש אלא אם כן התנה עמה כשהיא ארוסה כמו שבארנו בהלכות אישות ²³.

הגוי יירש אביו דבר תורה, א"כ משאה ירושתכם ²⁴ מניחין אותו לפי מנהגן. והגר אינו יורש אביו דבר תורה אלא מדברי התורה ²⁵ תקנו שירש כשהיה, יחזור לצורו ²⁶. ויראה לי ²⁷, שהתנאי מועיל בירושה זו הואיל ואין הגוי ²⁸ יורש את אביו הגר ולא גר יורש את הגר לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים.

כל ²⁹ נכסיו לאחרים והניח את היורשין, אע"פ שאין היורשין נוהגין כשורה, אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו אחרים כל מה שנתן להם. ומידת חסידות הוא, שלא יעיד אדם חסיד בצואה שמעבירין בה הירושה מן היורש, אפילו מבן שאינו ³⁰ לאחיו שהוא חכם ונוהג כשורה.

10 דברים כא, יו. 11 צ"ל: אינו יכול. 12 צ"ל: לא לבכור. 13 צ"ל: אבל. 14 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ה): לפיכך המחלק נכסיו על פיו לבניו כשהוא שכיב מרע, רבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם הבכור דבריו קיימין.

15 צ"ל: משום מתנה. 16 ואף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ו): או יירשנה ותנתן לו. 17 השמטה כנ"ל ויש להשלים על-פי שם: ויירש פלוני שדה פלונית. 18 צ"ל: שזה שאמר. 19 צ"ל: אבל. 20 צ"ל: יירשו שדה. 21 השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ז): וירשום, ואם היה לשון המתנה בתחלה יאמר: נתן שדה פלוני ופלוני לפלוני ופלוני וירשום, ואם היה לשון המתנה בסוף יאמר: יירש פלוני ופלוני שדה פלוני ופלוני שנתתים להם במתנה.

22 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 23 לשון הרמב"ם. וראה חלק ב, הלכות כתובה ותנאי כתובה, עמ' רסד. 24 צ"ל: אבל משאר ירושותיהם. 25 צ"ל: אלא מדבריהם. 26 צ"ל: לסורו. 27 לשון הרמב"ם (הלכה יא). 28 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: מחויב לעמוד בתקנת חכמים. ואין הגוי.

29 צ"ל: כל הנותן נכסיו. 30 צ"ל: שאינו נוהג כשורה.

ישראל שנשתמד יורש את קרוביו הישראלים כשהיה, ואם רצו³¹ בית דין לאבד ממנו ולקנסו שלא יירש כדי לחזק ידי רשעים הרשות בידם. ואם יש לו בנים בישראל תינתן ירושת אביהן המשומד להם. וכן המנהג תמיד במערב. צו חכמים ישנה³² בין הבנים בחייו אפילו בדבר מועט, שלא יבאו לידי תחרות וקנאה כאחי יוסף עם יוסף.

פרק (שביעי) [ששי]

אין היורשין נוחלין עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת או שבאו גוים מסיחין לפי תומם, אע"פ שמשיאין את אשתו על פיהם ונוטלת כתובתה, אין היורשין נוחלין על פיהם. האשה שבאה ואמרה: מת בעלי, אע"פ שהיא נאמנת ותינשא ותיטול כתובתה, אין היורשין נוחלין על פיה. מת בעלי ונתייבמה, הרי יבמה נכנס לנחלה, שנאמר²: יקום על שם אחיו, והרי קם. מי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם וגם אבד³ זכרו, אע"פ שאין משיאין את אשתו לכתחלה, הרי היורשין נוחלין על פיהם. וכן אם באו עדים שראובן⁴ שנפל בגוב של אריות ונמרים, או שראוהו צלוב והעוף אוכל בו, או שנדקר במלחמה ומת, או שנהרג ולא הכירו פניו אבל אם לא⁵ היו לו סימנין מובהקין בגופו [ו]הכירו אותן, בכל דברים אילו, אם נאבד זכרו אחר כך, יורדין לנחלה בעדות זו, אע"פ שאין משיאין את אשתו. שהרי אומר⁶ שלא החמירו בדברים אלא מפני אסור כרת, אבל לענין נחלה אם העידו העדים בדברים שחזקתן קרוב⁷ למיתה והעידו שראו אותן הדברים ושאבד זכרו ואחר כך נשמע שמת, הרי אילו נוחלין על פיה. וכזה המעשים בכל יום בבתי⁸ ולא שמענו מי חולק בדבר.

שבוי שנשבה ושמעו בו שמת וירדו יורשין לנחלה וחלקו אותה ביניהם, אין מוציאין אותה מידם, וכן הבורח מחמת סכנה. אבל היוצא לדעת ששמעו בו שמת וירדו יורדין⁹ לנכסיו וחלקום מוציאין אותן מידן עד שיביאו ראיה שמת מורישן. שבוי שנשבה ובורח מחמת סכנת נפשות חייבין בית דין להסתלק¹⁰ בנכסיהן. כיצד עושין, כל המטלטלין יהיו מופקדין ביד נאמן על פי בית דין ומורדין לתוך הקרקעות קרובים הראויין לירושה כדי לעבוד הקרקעות, להתעסק בהן עד שיודע שמתו או עד שיבואו. לכשיבוא השבוי והבורח שמין לאלו הקרובים שהורידו שעשו ומה שאכלו כמנהג האריסין של אותה המדינה. ולמה לא יעמידו בית דין אפטרופוס לעולם על הכל, בין במטלטלין בין בקרקע, עד¹¹ הבעלים או עד שיודע בודאי שמתו, לפי שאין בית דין חייבין להעמיד אפטרופוס על גדולים שהם בני דעת.

נשבה השבוי וברח המסוכן והניח קמה לקצור, ענבים לבצור, תמרים לגזוז¹², זתים למסוק, בית דין יורדין לנכסים ומעמידים אפטרופוס וקוצר ובוצר ומוכר הפרות.

31 ברמב"ם (הלכה יב): ראו. 32 צ"ל: שלא ישנה אדם.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ז. 2 דברים כה, ז. 3 ברמב"ם (הלכה ג): ואבד.

4 צ"ל: שראוהו. 5 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן.

6 ברמב"ם (שם) שלפנינו: שאני אומר. בכתבייד חמיניים: שאני יודע.

7 תיבה זו אינה ברמב"ם (שם). 8 צ"ל: בבתי דינין. 9 צ"ל: יורשיו.

10 צ"ל: להתעסק. 11 צ"ל: עד שיבואו. 12 צ"ל: לגדור.

ומניה דמיהם עם שאר מטלטלין [ב]ב"ד ואחר כך מורידין הקרוב מנכסיו¹³, שאם ירד לנחלה¹⁴, שמא יתלוש אותן פירות, שהן כתלושין, ויאכל אותם. וה"ה בחצרות ובפונדקאות העשויות לשכר ואין צריכין עבודה ולא טורח ואין אדם נותן באריסות, אין מורידין להם ויהיה השכר מונח בבית דין עד שיביא ראיה שמת או שיבא ויטול את שלו. ואין מורידין לעולם אלא לשדות ולגנות וכרמים וכיוצא בהן שיהיה בהם כאריס, כך¹⁵ שלא יפסידו ונמצאו בורים ונשמים.

מי שיצא לדעת והניח נכסים ואין ידוע להיכן הלך ומה אירע לו, אין מורידין קרוב לנכסיו, ואם¹⁶ אין מסלקין אותו. ואין בית דין צריכין להטפל בו ולהעמיד לו אפטרופוס לא לקרקע ולא למטלטלין, שהרי לדעת יצא והניח נכסיו. והיאך יהיה מן¹⁷ נכסי זה, המטלטלין יעמדו בידו¹⁸ שהן תחת ידו עד שינ"י¹⁹ ויתבע או עד שימות ויתבעו היורשין המטלטלין. והקרקעות, מי שהניחו שבו²⁰ אין לוקחין ממנו שכר, ושדה או כרם שהניחו בורים ישארו בורים, שהרי ברצונו אבד ממונו ונאבד לדעת אין אנו מצוין להחזירה. שמעו שמת הרי זה ב"ד מוציאין כל המטלטלין ומניחין אותן אצל נאמן על פיהם ומורידין קרוב לשדות ולכרמים, ויהיה בהם כאריס עד שתביא ראיה ברורה שמת או עד שיבוא.

פרק (שמיני) [שביעי¹]

בשמורידין קרוב לנכסי שבוי או הבורח או לנכסי היוצא לדעת ששמעו שמת, לא יורישו² קטן, שמא יפסיד הנכסים, ואין מורידין קרוב לנכסי³, שמא יטעון ויאמר: זה חלקי המגיע לי בירושת, ואפילו מחמת⁴ אין מורידין. כיצד, היו שני אחין אחד גדול ואחד קטן ונשבה הקטן וברח, אין מורידין הגדול לתוך שדה, מפני שהקטן אינו יכול למחות ושמא יחזיק את⁵ האח ולאחר שנים יאמר: זה חלקי מגיע לי בירושת ומחמת ירושה באתי. ואפילו בן אחיו של זה הקטן הנשבה אין מורידין לנכסיו, שמא יאמר: מחמת אבי ירשתי חלק זה.

לעולם אין מורידין קרוב לנכסי קטן, ואפילו קרוב מחמת (קרוב⁶) אחי האם שאינן ראויין לירש. הרחקה יותר⁷ היא זו ואפילו היה ביניהם שטר חלוקי⁸ בין בבתים בין בשדות לא ירד (ואפי' היה לא ירד). ואפילו אמר: כתבו לי שטר אריסות, לא ירד, שמא יאבד ויאריכו ימים ויטעון ויאמר, שזה חלק ירושה אילו⁹ מחמת מורישין. מעשה באשה שהיא¹⁰ לה בנות שלשה ונשבת הזקינה היא ובת אחת ומתה בת שנייה והניחה בן קטן, ואמרו חכמים: אין מורידין את הבת שנשארה לנכסים, שמא מתה הזקינה ונמצאו שליש נכסים אילו [לקטן ואין מורידין קרוב לנכסי זה, וכן אין מורידין לזה קטן לנכסים, שמא עדיין הזקינה בחיים ואין מורידין קטן לנכסי שבוי. אלא כיצד עושין, מתוך שצריך להעמיד אפטרופוס לחצי של קטן מעמידין על נכסי

13 צ"ל: לנכסיו. 14 צ"ל: תחלה. 15 צ"ל: כדי. 16 צ"ל: ואם ירד. 17 צ"ל: דין.

18 צ"ל: ביד זה. 19 צ"ל: שיבוא. 20 צ"ל: שכן. בכתבייד תימניים לנכון: שוכן.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ח. 2 צ"ל: יורידו. 3 צ"ל: לנכסי קטן.

4 צ"ל: ואפילו קרוב מחמת קרוב. 5 צ"ל: זה. 6 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

7 צ"ל: יתרה. 8 צ"ל: חלוקה. 9 צ"ל: בא לו. 10 צ"ל: שהיו.

הזקנה. אחר זמן שמעו שמתה הזקנה, אמרו חכמים: תוך 11 הבת הנשארה לשליש הנכסים שהוא חלק לירושתה, וירד הקטן לשליש שהוא חלקו מנכסי הזקנה, והשליש של הבת השבויה מעמידין אפטרופוס מפני חלק הקטן, שמא מתה הבת השבויה ויש לזה הקטן חצי השליש שלה. וכן כל כיוצא בזה.

פרק (תשיעי) [שמיני¹]

האחים שלא חלקו את ירושת אביהן אלא כולן משתמשין בידיו² במה שהניח אותם אביהם, הרי הן כשותפין לכל דבר. (וכן בשאר הירושים — הרי הן שותפין לכל שותפין וכן בשאר הירושים הרי הן שותפין לכל דבר) וכן בשאר הירושים הרי הן שותפין בנכסי מוריש(י)ן וכל שנשא ונתן מהן בממון הרי השכר באמצע. היו הירושים גדולים וקטנים³ השביחו לאמצע. (היו הירושים גדולים וקטנים השביחו באמצע) ראו מה שהניח לכם⁴ אבא, והרי אנו עושים ואוכלין את⁵ השבח של משבית, והוא שיהא השבח מחמת הוצאה שהשביח המשבית, אבל אם שבח מחמת עצמו השבח לאמצע. וכן אם היתה אשתו של מת היא הירושת בכלל אחיותיה או בכלל בנות דודיה והשביחה נכסים, השבח לאמצע. ואם אמרה: ראו מה שהניח בעלי הריני עושה ואוכלת והשביחה הנכסים מחמת הוצאה הרי השבח שלה. מי שירש אביו והשביחו הנכסים ובנה ונטע ואחר כך נודע שיש לו נכסים⁶ במדינה אחרת, אם קטנים הם השבח לאמצע⁷. שהרי שלא ברשות ירד.

אחד מן האחים שלקח המעות ועשה בהן סחורה, אם תלמיד חכם שאינו מניח תורתו⁸ ומתעסק לאביו⁹. אחד מן האחים שמינה המלך גבאי או סופר שמכניס ומוציא בממון המלך וכל כיוצא בזה מעבודת מלכים, מנהג¹⁰ כגון שהיה אביו ידוע בדבר זה ואמרו נעמיד בנו תחתיו כדי לעשות חסד עם הפרס שיוחל¹¹ וכל השכר שישתכר בעבודה לכל האחים, ואפילו היה חכם ביותר וראוי למנותו, ואם מחמת¹² מינוהו הרי זה לעצמו. אחד מן האחים שהיה נושא ונותן בתוך הבית וקנה עבדים בשמו לבדו¹³, ואמר: מעות אילו שקניתי או שלויתי בהן עבדים¹⁴ אילו שלי לבדי הן שנפלו לי מהבית

11 צ"ל: הרד.

- 1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ט. 2 צ"ל: ביחד.
- 3 צריך להשלים: והשביחו הגדולים את הנכסים. 4 צ"ל: אמרו ראו מה שהניח לנו.
- 5 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 6 צ"ל: אחים.
- 7 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ד): ואם היו גדולים, הואיל ולא נודע שיש לו אחין שמין לו כאריס. וכן אם שירד לנכסי קטן והשביח אין שמין לו כאריס אלא השבח לאמצע.
- 8 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ה): שעה אחת הרי השכר שלו, שאין זה מניח תורתו.
- 9 צ"ל: לאחיו. 10 צ"ל: אם מחמת אביהם מנהו. 11 צ"ל: עם היתומים הפרס שיטול.
- 12 צ"ל: מחמת עצמו.
- 13 השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ז): הלוה לאחרים והיה שטר החוב בשמו לבדו. 14 צ"ל: מעות אילו שהלויתי או שקניתי בהן עבדים.

וא' 15 או מצאתיה או נתנה לי, עליו להביא ראיה שנפלה ירושה אחרת או מציאה יזכה במתנה. וכן האשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית והיו קונות 16 שהם שטרי ממכר עבדים ושטרי חובות יוצאות על שמה ואמרה שלי שנפלו לי מבית אבותי, עליה להביא 17 שנפלה לה ירושה. וכן אלמנה שהיתה נושאת ונותנת בנכסי יתומים והיו קונות 18 ושטרות יוצאות על שמה (והיו קונות ושטרות נקראין על שמה) ואמרה: מירושה נפלו לי, או מצאתי, או מתנה ניתנה לי, עליה להביא ראיה. ואם יש לה נדוניא ואמרה: מנדונייתי לקחתי — באמת 18, אבל אין נדוניא ולא הביאה ראיה הרי הוא בכל חזקת היורשין 19. בד"א באריס 20 ובאלמנה שאין חלוקין בעיסתן, אבל אם היו חלוקין בעיסתן שמא מעיסתו קמץ על האחין להביא ראיה 21 אע"פ שלא היו חלוקין בעיסתן.

אחד מן האחין ששטר חוב יצא מתחת ידו עליו להביא ראיה שאביו נתנה לו בכתיבה ומסירה, או שצוה לו בו כשהוא שכיב מרע, ואם לא הביא ראיה הרי הוא לאמצע. בד"א באחת שחזקתן איסור להתיר שחוטין זה מזה לזה 22; אבל אחר שטען שנתגלו 23 או שקינהו רוב אב עליו 24 גובה ואין צריך להביא ראיה. אחד מן האחין שנטל מאתים או 25 ללמד תורה או ללמוד אומנות יכולין האחין לומר לו: אם אין אתה אצלינו אין לך מזונות אלא לפי ברכת הבית, שאין הוצאת מחוצת 26 תאחד לבדו כהוצאת מזונותיו בין רבים.

מי שמת והגיה בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים פרנסת קטנים ולא הקטנים ניונות הגדול אליה 27 חולקים בשוה. נשאו גדולים לאחר מיתת אביהם ישאו קטנים מכלל הנכסים ואחר כך יחלקו. נשאו הגדולים בחיי אביהם ואמרו הקטנים לאחר מיתת אביהם: הרי אנו נושאים כדרך שנשאתם אתם, אין שומעים להם אלא מה שנתן אביהם נתן. השיא האב את בנו (משל אב ועשה משתה והיתה ההוצאה משל אב) ועשה משתה והיתה ההוצאה משל אב ונשתלחה שושבינות לזה הבן בחיי האב, כשהיא חוזרת לאחר מיתת אב חוזרת מן האמצע 28, אבל אם הוציא הבן במשתה משלו אינה חוזרת אלא מחלק הבן שנשתלחה לו בלבד. האב ששלח שושבינות 29 לאותו הבן הרי הוא שלו, אבל אם שלחה האב לשם בניו 30, כשתחזור תחזור לאמצע. ואין זה שנשתלחה זו 31 חייב להחזירה עד שישמחו עמו הבנים כולם, שהרי כולם שושבינות, שבניו בילם נשתלחה. לפיכך אם שלח עם מקצתו 32 מחזיר חלק זה ששמח עמו בלבד והרי הוא באמצע. גדול האחים שהיה לובש ומתכסה מלבושים נאים אם יש לאחים הנאה ממנו כדי שיהיו דבריו נשמעים הרי זה לובש מתפוסת הבית.

15 צ"ל: מבית אבי אמי. 16 צ"ל: אונות. 17 צ"ל: להביא ראיה. 18 צ"ל: נאמנת.

19 צ"ל: הכל בחזקת היורשין. 20 צ"ל: באחים.

21 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה ח): שהן משל אמצע. וכן אם מת זה הנושא והנותן בתוך הבית על האחין להביא ראיה.

22 צ"ל: באחים, מפני שחזקתם שומטין זה מזה. 23 צ"ל: שנתן לו.

24 צ"ל: שקנהו מבעליו. 25 צ"ל: זון. 26 צ"ל: מזונות.

27 צ"ל: ולא הקטנים ניוונים מזונות הגדולים אלא. 28 צ"ל: חוזרת לאמצע.

29 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה יד): בשם אחד מבניו, כשתחזור השושבינות.

30 צ"ל: בשם בניו סתם. 31 צ"ל: לו.

32 צ"ל: שהרי כולם שושבינים שבשם כולם נשתלחה. לפיכך אם שמח במקצתם.

פרק (עשירי) [תשיעי¹]

שני אחים שחלקו ובא להם אח ממדינת הים, וכן שלשה אחים שחלקו ובא בעל חוב ונטל חלקו של אחד מהם, אפילו נטל זה קרקע וזה כספים, בטלה מחלוקת וחוזרין וחולקין השאר בשוה. מי שצוה בשעת מיתתו שיתנו לפלוני דקל או שדה מנכסין, וחלקו היתומים ולא נתנו לפלוני כלום, המחלוקת בטלה. כיצד עושין, נותנין מה שצוה מורישו ואחר כך חוזרין וחולקין כתחלה. האחין שחלקו שמין מה שעליה, אבל שעל בניהן ובנותיהן שקנו להן מתפיסת הבית אין שמין. וכן מה שעל נשותיהן.² בד"א בבגדי חול, אבל בבגדי שבת ומועד שמין מה שעליהן.

מי שהניח יתומים מקצתן גדולים ומקצתן³ ורצו לחלוק בנכסי אביהן כדי שיטלו הגדולים חלקן, מעמידין בית דין אפטרופין⁴ לקטנים ובוררין להן חלק יפה, ואם הגדילו אין יכולין לימחות, [שהרי על פי ב"ד חלקו להם ואם טעו בית דין שמין⁵ ופחתו שתות יכולין למחות] וחוזרין וחולקין חלוקה אחרת אחר שיגדילו. אומר ר"י⁶: אפילו לא באו שנים לחלוק כי אם אחד חולקין בשבילו דומיה דחלוקת ארץ ישראל שהיו שם כמה יונקי שדים, ומדקאמר רב נחמן⁷ בוררין להם חלק יפה מדקדק ר"י⁸ שיש כח לאפטרופין לחלוק בלא גורל, דבגורל אין שייך ברירה, וגם בלא שומת בית דין משמע שיש להם כח לחלוק, דבוררין קאי אפטרופין. אע"ג דקאמר רב נחמן אפטרופא, לשון יחיד, היינו אפטרופא לכל אחד ואחד⁹. וגם אומר ר"י, דאפילו במילתא דלא שכיח¹⁰ גוד או איגוד דתרויהו (עדים) (ל) צריכי להאי ותרויהו צריכי להאי יש כח לאפטרופא לחלוק. אע"פ דאם היו גדולים היו מוחים, והיו או' גוד או איגוד. ודוקא בקטנים יתומים עשו חכמים תקנה זו. אבל בשותף הבא לחלוק שלא מדעת חבירו צריך שלשה בקיאים בשומא, כדאמ' באילו מציאות גבי איסור ורב ספרא¹¹. ומיהו בזוזי כמאן דפליגי דמו, אין צריך, כדאמ' פרק איזהו נשך¹². אבל בדבר דשייך גוד או איגוד פשיטא שאין שותף יכול לחלוק שלא מדעת חבירו. ואפילו בשומת בית דין וגם בקרקעות דשייך קפיידא¹³ מספקא לר"י אם יוכל שותף לחלוק שלא מדעת חבירו. ור"ת¹⁴ אומר, דבוררין להן חלק יפה בגורל מיירי, דטריחותא להטיל גורל? ואפילו בגורל שייך לברור חלק יפה. כגון אם יש שלש שדות דטוב שיטול כל אחד שדה אחת ויהיה חלקו בבת אחת ממה שיטול כל אחד שליש כל שדה ושדה. ודוקא בדבר דשייך¹⁵ גוד או איגוד. מדקאמ' תלמודא¹⁶: יכולין לימחות ברוחות, דהוה ליה למימר יכולין לימחות בגוד או איגוד. וחוזר ר"י¹⁷ לו' כדברי ר"ת. וגם ר"ח¹⁸ פי' כן.

1 רמב"ם, הלכות נחלות, פרק י; סמ"ג, עשין צו.

2 שכבר זכו בהן לעצמן — רמב"ם (הלכה ג). 3 צ"ל: ומקצתן קטנים.

4 ברמב"ם: אפטרופוס. ראה להלן. 4* צ"ל: בשומא.

5 = רבינו יצחק. מובא במרדכי, קדושין פרק ב, רמז תקז. ועיין תוספות קדושין מב, א ד"ה יתומים. 6 קדושין שם.

7 = רבינו יצחק. מובא במרדכי שם, רמז תקח; תוספות שם ד"ה ובוררין.

8 רש"י, גטין לד, א ד"ה אפטרופוס. 9 צ"ל: במילתא דשייכא. 10 בבא מציעא לא, ב.

11 שם סט, א. 12 ברוחות — מרדכי שם.

13 מובא במרדכי שם; בסמ"ג שם; בתוספות גטין לד, א ד"ה בית דין; קדושין מב, א ד"ה ובוררין. 14 צ"ל: דלא שייך. 15 קדושין מב, ב. 16 תוספות קדושין שם.

17 מובא בתוספות גטין שם. וראה אוצר הגאונים, קדושין, לקוטי פירוש רבינו חננאל, עמ' 30.

הלכות דיינים

פרק ראשון

מצות עשה למנות שופטים ושוטרים בארץ ישראל בכל מדינה ומדינה ופלך ופלך, שנאמר²: שפטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. שפטים אילו הדיינים הקבועים בבית דין ובעלי [דין] באין. ושוטרים אילו בעלי מקל ורצועה העומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים³ ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל המעות, וכל מעשיהן על פי הדיינים. וכל שיראה בו ערות דבר⁴ מביאין אותו לבית דין ודנין אותו.

במקדש היה בית דין הגדול הנקרא סנדרי גדולה והם ע"א, שנאמר⁵: אספה לי שבעים איש, ומשה על גביהן, שנאמר⁶: והתיצבו שם עמך, הרי ע"א. גדול בחכמה שבכולם יהי ראש עליהם והוא ראש הישיבה והוא שקורין נשיא, והוא תחת משה רבנו, והגדול שבשבעים יהיה משנה לו ויושב בימינו ונקרא אב בית דין. ושאר השבעים יושבים לפני שניהם כפי מעלתם⁷. כל הגדול בחכמה קרוב לנשיא משמאלו יותר מחבירו. ויושבין כמו חצי גורן עגול (שיד) כדי שיהיה⁸ עם אב בית דין רואים כלם. ומעמידין שני בתי דינים של כ"ג כ"ג דיינים, אחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית. וכן בכל עיר מישראל שיש בה מאה ועשרים או יתר מעמידין סנדרי קטנה ויושבת בשער העיר, שנאמר⁹: והשיגו בשער משפט. ומנינה כ"ג דיינים וגדול בחכמה שבכלם ראש עליהם והשאר יושבין בעגול כחצי גורן, כדי שיהיה הראש רואה כלם.

עיר שאין בה מאה ועשרים מעמידין בה שלשה דיינים, שאין בית דין פחות משלשה כדי שיהא בה רוב ומיעוט אם יהיה ביניהם מחלוקת בדין מן הדי(י)נין. כל עיר שאין בה חכמים¹⁰ גדולים, אחד ראוי ללמד ולהורות בכל התורה ואחד יודע לשמע ויודע לשאול ולהשיב אין מושיבין בה סנדרי אע"פ שיש בה אלפים מישראל. סנדרין שיש בה שנים אלו, אחד שראוי לדבר ואחד שראוי לשמוע הוי סנדרין. היו בה שלשה הוי בינונית, היו בה ארבעה יודעין לדבר הוי סנדרי חכמה.

כל סנדרי קטנה מושיבין לפניהם שלש שורות של תלמידי חכמים, בכל שורה כ"ג איש. שורה ראשונה קרובה לסנדרין ושנייה למטה ממנה ושלישית למטה ממנה. כל שורה ושורה יושבין בה לפי מעלתן בחכמה. אם נחלקו הסנדרין והוצרכו לסמוך אחד להוסיף על מנינם סומכין מן הראשונה גדול שבה, וראשון שבשורה שנייה בא ויושב בסוף שורה ראשונה כדי למלאת חסרונה וראשונה¹¹ שבשלישית בא ויושב בסוף

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים א—ב. 2 דברים טז, יח.

3 ברמב"ם (פרק א, הלכה א) שלפנינו: וברחובות. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

4 לפנינו שם: עוות דבר. בכתבייד הנ"ל כנוסח מחברנו. 5 במדבר יא, טו.

6 שם.

7 ברמב"ם (שם הלכה ג) שלפנינו: יושבין לפני כפי שניהם וכפי מעלתם. בדפוס ויניציאה שי"א ובכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. עיין כסף משנה שם. 8 צ"ל: שיהיה הנשיא.

9 עמוס ה, טו. ושם: והציגו. 10 צ"ל: שני חכמים. 11 צ"ל: והראשון.

שורה¹². ובוררין להן אחד משאר הקהל ומושיבין אותו בסוף שורה שלישית. וכן אם הוצרכו לסמוך שני או שלישי על סדר זה עושין.
כל מקום שיש בו סנדרי יש שם שני סופרי דיינין עומדין לפניהם, אחד מימין ואחד משמאל. זה כותב דברי המחייבים וזה כותב דברי המזכין. ועל כן צריך ק"כ אנשים בעיר הסנדרין כדי שיהיו מהן כ"ג לסנהדרין לג' שורות של ס"ט¹³ ועשרה בטלנין של בית הכנסת ושני סופרים ושני חזנים ושני בעלי דינין ושני עדים ושני זוממין ושני זוממי זוממין ושני גבאי צדקה ואחד שיהיו שלשה לחלק. הצדקה ורופא ואומן¹⁴ ולבלר ומלמד תינוקות.

אין מעמידין בסנדרין, אפילו קטנה, רק אנשים חכמים ונבונים, מופלגים בחכמת התורה, בעלי דעה מרובה, ויודעין קצת משאר חכמות, בעלי רפואות וחשבון תקופות¹⁵ ומזלות ואצטגנינות ודרכי המעוננים והמכשפים והבלי¹⁶ כדי שידעו לדון אותן. [ויהיו] כהנים ולוים וישר' מיוחסין הראוין להשיא לכהונה, שנאמר: והתיצבו שם עמך, בדומין לך בחכמה, ביראה, ביחס. ומצוה להעמיד בסנדרין גדולה כהנים ולוים, שנאמר¹⁷: ובאת אל הכהנים, ואם לא מצאו, אפילו כלם ישר', מותר.

אין מעמידין בסנדרין לא זקן מופלג בשנים ולא סריס, מפני שיש בהן אכזריות, ולא מי שאין לו בנים, כדי שיהיה רחמן. ולא מלך ישראל, שאסור לחלוק עליו ולמרות דבריו. אבל מושיבין כהן גדול אם היה ראוי בחכמה. מלכי בית דוד אע"פ שאין מושיבין בסנדרין דנין הם העם ודנין אותן אם יש עליהם דין. אבל מלכי ישראל אין דנין אחרים ולא דנין אותן, לפי שאין נכנעין לדברי תורה שמא תבא מהן תקלה. וצריכין הדיינין להיות מנוקין מכל מומי הגוף. וצריך להשתדל שיהיו כלם בעלי שיבה, בעלי קומה, בעלי מראה, נבוגי לחש, ושיהיו יודעים ברוב הלשונות, כדי שלא תהא סנדרין שומעת מפי המתורגמן.

אע"פ שאין מדקדיקין בבית דין של שלשה באלה הדברים מכל מקום צריכין שיהיו בעלי חכמה, בעלי ענוה. שנאמר¹⁸: אנשים חכמים [ונבונים] וידועים כמשה רבנו. ואנשי יראה, שנאמר¹⁹: יראי אלהים. ושנאת ממון, שנאמר²⁰: שונאי בצע. אהבת אמת, שנאמר²⁰: אנשי אמת, שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן ושנאין החמס ובורחין מכל מיני עול ושיאהבום הבריות, שנאמר²¹: וידועים לשבטיכם. וכיצד יהיו אהובין, כשהם בעלי עין טובה ונפש שפלה ודבורם בנחת ובעלי שם טוב, שנאמר: אנשי חיל, שהם גיבורים במצות ומדקדיקין על עצמן וכובשין יצרן עד שלא יהיה להן שום גנאי ולא שם רע ויהיה פרקם נאה. ובכלל אנשי חיל שיהיה להם לב אמיץ להציל עשוק מיד גוזל.

בית דין של שלשה שאחד מהן גר, פסול עד שתהיה אמו מישראל, אבל הגר דן חברו הגר אע"פ שאין אמו מישראל²². אבל אפילו שלשתן ממזרים או סומין בעין אחד כשרין לדון מה שאין כן בסנדרין. אבל סומא בשתי עיניו פסול לכל.

12 צ"ל: שורה שניה.

13 צ"ל: כדי שיהיה מהם סנהדרין של עשרים ושלשה ושלוש שורות של עשרים ושלשה.

14 צ"ל: אומן.

15 ברמב"ם (פרק ב, הלכה א) שלפנינו: ותקופות. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

16 צ"ל: והבלי עבודה זרה. 17 דברים יז, ט. 18 שם א, יג. 19 שמות יח, כא.

20 שם. 21 דברים א, יג. 22 רמב"ם שם פרק יא, הלכה יא.

מותר לאחד לדון מן התורה, שנאמר ²³: בצדק תשפט (את) עמיתך, ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה. ושנים שדנו אין דיניהן דין. אחד שהיה מומחה לרבים או שנטל רשות מבית דין מותר לדון יחידי, אבל מצות חכמים שישים עמו אחרים. אמרו חכמים ²⁴: אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד. ויחידי הדן אין חשוב ב"ד. יכול אדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו כח, כיון שעושה כדת וכהלכה ואין חייב לטרוח לבא בפני בית דין, אע"פ שלא יש לו הפסד בנכסיו אלו נתאחר ובא לבית דין. לפיכך אם קבל עליו בעל דינו ובא לבית דין ודרשוהו שדן כהלכה, אין סותרין דינו. אע"פ שבית דין של שלשה בית דין שלם, כל זמן שהם רבים הוי משובח. ומוטב שיחתוך באחד עשר יותר מעשרה, וצריכין היושבין שם בכ"ה ²⁵ להיות תלמידי חכמים וראוין. ואסור לחכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב, שמא יצטרף עם אנשים שאינן הגונים ונמצא בכלל קשר בוגדים ולא בכלל בית דין.

פרק שני

זמן ישיבת הדיינים כך הוא, סנדרי קטנה ובית דין של שלשה יושבין מאחר תפלת שחר עד סוף שש שעות ביום. אבל בית דין הגדול היו יושבין מתמיד השחר עד תמיד הערב. ובשבתות ובימים טובים היו יושבין בבית המדרש שבהר הבית. ואין בית דין של שבעים ואחד צריכין כלם לישב כאחד במקומן שבמקדש, אלא בעת שיהיו צריכין להתקבץ מתקבצין כלם. ובשאר העתות כל מי שיהיה לו עסק יצא לעשות חפצו וחזור, והוא שלא יפחתו מכ"ג יושבין תמיד כל זמן ישובו ². צריך אחד מהן לצאת, אם ישאר שם כ"ג יצא, ואם לאו לא יצא עד שיבא אחר.

הדיינים כנגעים, שנאמר ³: כל ריב וכל נגע, מה ראית נגעים ביום בלבד, אף דיין. לפיכך אין מתחילין הדיינים בלילה, ואין מקבלין עדות, ואין מקיימין שטרות בלילה. ובדיני ממונות אם התחילו ביום מותר לגמור בלילה. ולפי שהנחלות כדינים, שנאמר ⁴: לחקת משפט, אין מפילין נחלות בלילה. שנים שנכנסו לבקר החולה וצוה בפניהם כתבו ⁵ רצו כותבין רצו עושין דין. בד"א ביום, אבל בלילה כותבין ואין עושין דין. כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם. לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה וביראה ועטיפה וכובד ראש, ואסור להקל ראש או לצחק או לספר בשיחה בטילה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה.

בית דין הגדול או סנדרי קטנה או בית דין של שלשה צריכין שיהיה כל אחד מהן ⁶ סמוך מפי סמוך. ומשה רבנו סמך יהושע ביד, שנאמר ⁷: ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן משה סמך השבעים זקנים ושרתה עליהם שכינה. ואותם הזקנים סמכו האחרים

23 ויקרא יט, טו. 24 אבות פרק ד, משנה ח. 25 צ"ל: בב"ד.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים ג-ד; כ; כה-כו. 2 צ"ל: ישיבתו.

3 דברים כא, ה. 4 במדבר לה, בט.

5 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה ו): וצוה בפניהם, כותבין ואין עושין דין, ואם היו שלשה.

6 לפנינו שם (פרק ד, הלכה א): שיהיה אחד מהם. בכתבייד תימניים כנוסה מחברנו. ועיין לחם משנה שם; תוספות יום טוב, סנהדרין פ"א מ"ג. 7 במדבר כז, כג.

ואחרים לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דין של משה. הנסמך מפי הנשיא או מפי אחד מכל הסמוכין, אפילו לא היה אותו סמוך בסנדרים מעולם, הרי זה סמוך. הסמיכה לדורות לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן, אלא שקורין אותו רבי ואומרים לו: הרי אתה סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות. ואין סומכין מנוי⁸ הזקנים לדיינות אלא בשלשה, ואחד מהשלשה יהיה סמוך מפי אחרים.

אין קרוי אלהים אלא בית דין שנסמכו בארץ ישראל בלבד, והם האנשים החכמים הראויים לדון שבדקום בית דין [של ארץ ישראל והמחוס⁹ וסמכותם]. בראשונה כל מי שנסמך סומך לתלמידיו, וחלקו כבוד להלל הזקן ותקנון שלא יסמך אדם רק ברשות הנשיא, ולא יהיו נשיא ואב בית דין סומכין זה בלא זה, אבל שאר החבורה יכולין לסמוך ברשות הנשיא אם שנים עמו, שלעולם צריך שלשה בסמיכה.

אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואע"פ שהסומכין נסמכו בארץ, ואפילו הסומכין בארץ והנסמכין בחוצה לארץ אין סומכין, וכל שכן אם הסומכין בחוצה¹⁰ והנסמכין בארץ, ואם שניהם בארץ סומכין אע"פ שאינן עם הסמוכין במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ, וכל ארץ ישראל שהחזיקו עולי מצרים ראוייה לסמיכה.

יכולין הסומכין לסמוך אפילו מאה בפעם אחת. ודוד המלך סמך שלשים אלף ביום אחד, ויכולין למנות לכל מי שירצו לדברים יחידים, והוא שיהיה ראוי לכל הדברים. כיצד, חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו עליהם¹¹ וליתן לו רשות לדון ולא להורות באסור והיתר, או להורות ולא לדון דיני ממונות, או לדון או להורות ולא לדון דיני קנסות¹² אבל לא להתיר בכורות במומן, או יתנו לו רשות להתיר גדרים בלבד או להורות כתמים. וכן יש לסומכין ליתן רשות עד זמן פלוני או עד שיבא הנשיא. חכם מופלא סומא בעינו אחת אע"פ שראוי בדיני ממונות אין סומכין אותו לדיני ממונות, מפני שאינו ראוי לכל הדברים, וכן כל כיוצא בזה. אם לא היה בארץ ישראל אלא סמוך אחד מושיב שנים בצדו וסומך שבועים כאחד או זה אחר זה ואחר כך יעשה הוא והשבעים בית דין הגדול ויסמכו בית דין אחרים. ונראה למימוני¹³, שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינין ולסמוך אותן הרי אלו סומכין אותן¹⁴ ויכולין לדון דיני קנסות ולסמוך על¹⁵ אחרים. והא שהיו חכמים מצטערין על הסמיכה כדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל, לפי שהיו ישראל מפורזין ואי אפשר שיסכימו כלם. ואם היה שם סמוך מפי סמוך אין צריך דעת כולם אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי נסמך מפי בית דין¹⁶.

8 ברמב"ם (שם הלכה ג): ואין סומכין סמיכה שהיא מנוי.

9 לפנינו שם (הלכה ד): ומנו אותם. בכתבייד הנ"ל כנוסח מחברנו.

10 צ"ל: בחוצה לארץ. 11 תיבה זו אינה ברמב"ם (שם הלכה ח).

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם): או לדון דיני קנסות.

13 רמב"ם שם, הלכה יא.

14 לפנינו שם: הרי אלו סמוכים. בכתבייד תימניים: הרי אלו סומכין. והיא נוסחת מחברנו.

15 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

16 ברמב"ם (שם) שלפנינו נוסף: והדבר צריך הכרע. עיין: הרב י"ל מימון (ז"ל), חידוש

הסנהדרין במדינתנו המחודשת, הערה להקדמה; ר"מ כשר, תורה שלמה, כרך טו, מעמ' 180 ואילך.

בית דין שנסמכו בארץ ישראל ויצאו לחוצה לארץ דנין דיני קנסות בחוצה לארץ כמו שהן דנין בארץ. שהסנדרין נוהגין בארץ ובחוצה לארץ אם סמוכין בארץ¹⁷. ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדין, ויכולין לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהם בין רצו בין לא רצו, שנאמר¹⁸: לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גליות שבבבל, ואם נתן ראש גולה רשות לראוי לדון יכול לדון בכל העולם, אע"פ שלא רצו בעלי דינים, בין בארץ בין בחוצה לארץ, אע"פ שאינו דן דיני קנסות, ואם בית דין שבארץ נתן רשות לדון לראוי לדון יכול לדון בכל ארץ ישראל, אע"פ שלא רצו בעלי דינים, ובעיירות העומדות על הגבולין, אבל לא יכול לכופ קנסות בחוצה לארץ למי¹⁹ שרוצה לדון אצלו.

מי שאינו ראוי, מפני שאינו יודע או שאינו הגון, שעבר ראש הגולה ונתן לו רשות, או טעו בית דין ונתנו לו רשות, אין הרשות מועלת כלום עד שיהיה ראוי, שהמקדיש בעל מום למזבח אין קדושה חלה עליו, וכל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו דיין שאינו הגון או הגון במדות טובות ואינו יודע בחכמת התורה עובר הממנה בלא תכירו פנים במשפט²⁰, וכאלו הקים מצבה, שנאמר²¹: לא תקים [לך] מצבה אשר שנה, ובמקום תלמידי חכמים כאלו נטע אשירה, שנאמר²²: לא תטע לך אשירה [כל עץ] אצל מזבח. וכת'²³: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, אלוה הבא בשביל כסף וזהב, זה דיין שממנין אותו מפני עשרו בלבד, כל דיין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו, וצו חכמים להקל ולזלזל בו, שאמרו²⁴ שהטלת שמתעטף בה כמרדעת של חמור, ודרך חכמים ראשונים לברוח מלהתמנות ודוחקין עצמן שלא ישבו בדין עד שידעו שאין ראוי כמותם, ועל כל זאת לא היו מתמנין אם לא בהפצר גדול.

הגס לבו בהוראה וקופץ וחותר הדין קודם שיחקרהו בינו לבין עצמו עד שיהיה לו ברור כשמש הוי שוטה רשע וגס רוח, שהרי אמרו²⁵: הוי מתונין בדין, כל דיין שבא לפניו דין והתחיל(ו) לדמותו בדין פסוק שכבר ידע אמתו²⁶, ויש עמו במדינה גדול הימנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו, הוי בכלל רשעים שלבן גס בהוראה, ואמרו חכמים: רעה על רעה תבא לו.

כי רבים חללים הפילה²⁷, זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, ועצומים כל הרוגיה²⁸, זה שהגיע להוראה ולא מורה, והוא שיהיה הדור צריך לו, אבל אם לא הדור צריך לו ומנע עצמו מן ההוראה משובח, והמונע עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא.

אסור לדיין²⁹ לנהוג שררה על הצבור וגסות הרוח אלא בענוה ויראה, שנאמר³⁰: ואצוה [את] שפטיכם, וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים

17 תיבה זו חסרה ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו, בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

18 בראשית מט, י. 19 צ"ל: אלא למי. 20 דברים א, יז. 21 שם טז, כב.

22 שם שם, כא. 23 שמות כ, כג. 24 ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג.

25 אבות פ"א מ"א.

26 ברמב"ם (פרק כ, הלכה ח) שלפנינו: אותו, בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

27 משלי ז, כו. 28 שם.

29 ברמב"ם (פרק כה, הלכה א) שלפנינו: אסור לאדם, בכתבייד הג"ל כנוסח מחברנו.

30 דברים א, טז. ועיין רמב"ם שם הל' א—ב.

נענש. ואינו רואה בן תלמיד חכם, שנאמר ³¹: לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב. ואסור לנהוג בהן קלות ראש אע"פ שהן עמי הארץ. ולא יפסיע על ראשי עם קדש אע"פ שהן הדיוטות ושפלים, שהן בני אברהם יצחק ויעקב וצבאות שהוציא יי' מארץ מצרים ³² בכח גדול וביד חזקה. וסובל טורח ציבור ומשאן כמשה רבנו, שנאמר בו ³³: ויצום את בני ישראל, מפי הקבלה, שאמר למשה ואהרן: על מנת שיהיו מקללין אתכם וסוקלין אותכם באבנים.

ואזהרה לצבור לנהוג כבוד בדין, שנאמר ³⁴: ואצוה אתכם. ולא יתבזה בפניהם ולא ינהוג קלות ראש בעצמו. כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה כדי שלא יתבזה בפניהם. וקל וחומר שלא לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עם הארץ ובסעודת מרעות. ואוי להן לדיינין שנתגו בכך מעלו בתורת משה רבנו והשפילוה עד עפר ³⁵ וגרמו להם רעה ולבני בניהם בעולם הזה ובעולם הבא. כל המקלל דין מדייני ישראל עובר בלא תעשה, שנאמר ³⁶: אלהים לא תקלל. ואם קלל הנשיא או ראש סנדרי גדולה או המלך עובר בעמך לא תאור ³⁷. ואם קלל אחד מישראל לוקה, שנאמר ³⁸: לא תקלל חרש, ולא חרש כלום' אפילו זה שלא נצטער בקללתו ³⁹ לוקה בקללתו. ונראה למיימוני ⁴⁰, שמקלל הקטן ⁴¹ לוקה הרי הוא כחרש. המקלל המת פטור. כיון שמקלל כל אדם חייב למה יחד לאו לדין ולא לנשיא, לחייבו שתיים. א"כ שהמקלל אחד מישראל בין איש בין אשה בין גדול בין קטן לוקה אחת, קלל דין לוקה שתיים, קלל נשיא לוקה שלש. קלל נשיא אביו ⁴² חייב ארבעה, שלשה של כל אדם ואחד משום האב.

קלל עצמו לוקה כמי שקלל אחרים, שנאמר ⁴³: השמר [לך] ושמור נפשך. וכל אלו המקללין לא לוקין עד שמקללין בשם מן השמות, כגון יי' או שדי ואלהים, או בכנוי מן הכנויים, כגון קנא, חנון ורחום ⁴⁴. ובכל לשון שהשמות שקוראין בהן הגוים להקב"ה הרי הן בכלל הכנויין. וארור בו קללה בו שבועה בו גדוי בו ⁴⁵.

אינו לוקה עד שיתרו בו בפני עדים כשאר כל חייבי לאוין. אבל בלא התראה, או קלל בלא שם ובלא כנוי, כגון שאמר: ארור פלוני, או אמר: אל יהי פלוני ברוך ליי', שהקללה באה מכלל הברכה, אינו לוקה. ואם חרף תלמיד חכם, אע"פ שאינו לוקה, אם

31 איוב לו, כד. 32 ברמב"ם (שם הלכה ב): וצבאות השם שהוציא מארץ מצרים.

33 שמות ו, יג. השם: אל בני. 34 דברים א, יח.

35 ברמב"ם (שם הלכה ד): מעלבות תורת משה שבזו דיניה והשפילוה עד ארץ והגיעוה עד עפר. 36 שמות כב, כז. 37 שם. ושם: ונשיא בעמך. 38 ויקרא יט, יד.

39 ברמב"ם (פרק כו, הלכה א): ולמה נאמר חרש, שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו. 40 רמב"ם שם.

41 ברמב"ם שלפנינו: שהמקלל את הקטן הנכלם. בכתבייהיד כנוסח מחברנו.

42 כלומר, בן נשיא שקלל אביו. וכך היא הנוסחא ברמב"ם (שם הלכה ב) בכתבייד תימניים. לפנינו שם בטעות: וכך נשיא שקלל אביו. 43 דברים ד, ט.

44 ברמב"ם (שם הלכה א): חנון וקנא וכיוצא בהן. עיין: הלכות יסודי התורה פרק ז, הלכה ה: הלכות שבועות פרק ב, הלכה ב.

45 תיבה זו חסרה ברמב"ם (שם) שלפנינו. בכתבייד תימניים: ונדוי בו. וזו נוסחת מחברנו. עיין: ספר המדע, מהדורת כהן — קצנלבונג, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד, הלכות תלמוד תורה, עמ' רח, שורה 11.

דורם⁴⁶ תלמיד חכם מנדין אותו. ואם רצו הדיינים להכותו מרדות יכו. ואם היה עם הארץ עונשין ב"ד בדבר כפי מה שהשעה צריכה. לפי המחרף ולפי המתחרף. אע"פ שהדיין⁴⁷ מוחל על כבודו לא יכול למחול על קללתו. וכן שאר העם אע"פ שמחל על קללתו מכין המקלל שכבר חטא ונתחייב. אבל מי שנחייב נדוי מפני שהפקיר בבית דין ורצו בית דין למחול על כבודם ולא נדוהו הרשות בידם. אבל אם חייבין נדוי בכבוד שמים אין רשאים למחול אך עונשין אותו לפי חיובו.

פרק שלישי

אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואין עושין סנדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא² בית דין של שבעים ואחד. ואין דנין את השבט שהודח כלו ולא את הנביא שקר ולא את כהן גדול בדיני נפשות אלא בבית דין הגדול. אבל דיני ממונותיו בשלשה. וכן אין נעשה³ זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת ולא משקין הסוטה אלא בבית דין הגדול. ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ולא מוציאין למלחמת הרשות ולמדידת החלל אלא על פי בית דין הגדול, שנאמר⁴: כל הדבר הגדול יביאו אליד.

אין דנין דיני נפשות בפחות מכ"ג שהן סנדרי קטנה, שנאמר⁵: ושפטו העדה והצילו העדה. עדה שופטת ועדה מצלת. ועדה עשרה הרי עשרים ומוסיפין שלשה כדי שיהא⁶ בית דין שקול ויהיה בו אחרי רבים להטות⁷. ואפילו דיני נפשות בהמה בכ"ג, כמו שור הנסקל ובהמה נרבעת או רובעת. ואפילו ארי ודוב ונמר וברדלס שהן⁸ תרבות ויש להן בעלים שהמיתו מיתתן בכ"ג. אבל נחש שהמית אחד הורגו.

המוציא שם רע אין דנין אותו תחלה רק בבית דין של כ"ג, מפני שבדינו יש צד לדיני נפשות. שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת. לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתבעו בקנס דינו בשלשה. מכות בשלשה, אע"פ שאיפשר שימות כשמלקין אותו. עריפת עגלה בחמשה. עבור החדש בשלשה, עבור השנה — בחמשה⁹. וכל אלו סמוכין כמו שכתבתי¹⁰.

דיני קנסות, כמו גולות וחבלות ותשלומי כפל וד"ה¹¹ ואונס ומפתה וכיוצא בהן אין דנין אותן אלא שלשה מומחין הסמוכין בארץ ישראל, אבל שאר דיני ממונות, כגון הודאות והלואות [אפילו שלשה הדיוטות, ואפילו מומחה יחידי דן אותן. לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ, אע"פ שאין בית דין של חוצה לארץ

46 תיבה זו אינה מובנת. ובודאי צ"ל: חרף. ועל התהוות הכפלות ראה רמב"ם (שם הלכה ה).
47 שם (הלכה ו) נוסף: או לנשיא.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק ה. 2 צ"ל: אלא על פי.
3 ברמב"ם (הלכה א) שלפנינו: אין עושין. בכתביידי תימניים כנוסח מחברנו.
4 שמות יח, כב. 5 במדבר לה, כד—כה. 6 צ"ל: שלא יהא.
7 שמות כג, ב. 8 צ"ל: בני תרבות.
9 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה ז): בשבעה. וראה סנהדרין פרק א, משנה ב.
10 לעיל פרק ב. 11 = ותשלומי ארבעה וחמשה.

אלהים, שליחות של בית דין של ארץ ישראל עושים, ואין להם רשות לדון דיני קנסות בשליחותם.

אין בית דין של חוצה לארץ דניו רק דיני(ג) המצויין תמיד ויש להם חסרון כיס, כגון הודאות והלואות] ומויק ממון חבריו. אך דבר שאין המצוי (ואין) [אע"פ שיש] בו חסרון כיס (כתשלומי כפל וד"ה דניו), כגון אדם שחבל בחבירו¹², או דבר המצוי ואין בו חסרון כיס, כתשלומי כפל וד"ה¹³ דניו דיינין חוצה לארץ. וכל העם¹⁴ שקצבו¹⁵ חכמים בתוקע לחבירו ובסוטרו. וכל המשלם חצי נזק אין גובין אותו דייני חוצה לארץ, חוץ מחצי נזק צרורות, מפני שהוא ממון ולא קנס.

כל הנישום כעבד אין גובין אותו דייני חוצה לארץ. א"כ אדם החובל בחבירו לא יגבו הנזק והצער והבשת. אבל השבת והרפוי גובין מפני שיש בהן חסרון כיס. וכן הורו הגאונים¹⁶ ואמרו, שמעשים בכל יום לגבות שבת ורפוי בכבל. בהמה שהזיקה האדם אין גובין נזקו, מפני שהוא דבר שאינו מצוי, אבל אדם שהזיק בהמת חבירו משלם נזק שלם בכל מקום, כמו שקרע כסותו ושבר כליו. וכן בהמה שהזיקה בשן וברגל, הואיל והיא מועדת להן בתחלתן הוי מצוי וגובין אותו דייני חוצה לארץ. בין שהזיקה בהמה אחרת, כגון שנתחככה בה או אכלה פירות שדרכה לאוכלם, בין שהזיקה אוכלין וכלים שהיא חייבת עליהם נזק שלם. אבל אם היתה תמה והועדה והזיקה, כגון שנשכה או נגחה או רבצה או בעטה או נגעה¹⁷, לא יגבו דייני חוצה לארץ הנזק, שאין מועד בחוצה לארץ. ואפילו הועד בארץ ויצא בחוצה לארץ והזיק אין גובין נזקו, מפני שאינו דבר מצוי. ולפיכך אין מועד בחוצה לארץ, שצריך להעיד בו בפני בית דין ואין שם בית דין אלא הסמוכין בארץ. לפיכך אם היו בית דין בחוצה לארץ, כמו שהן דנין דיני קנסות בחוצה לארץ כך מעידין הבהמה לפנייהם בחוצה לארץ.

קרן גנבה וגזלה גובין הועד¹⁸ ח"ל אבל לא התוספת¹⁹. ולא כל המשלם על פי עצמו גובין בחוצה לארץ, כגון בשת ופגם, שאם אמר: פתיתי בת פלוני משלם. (דיני) גרמות ודין המוטר ממון חבירו, אע"פ שלא עשה מעשה, דנין דייני חוצה לארץ. מנהג ישיבות חוצה לארץ, אע"פ שאין גובין שם קנס, מנדין אותו עד שיפייס בעל דינו או ילך עמו לדין בארץ ישראל. וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו מתירין נדויו אפילו לא נתפייס בעל דינו. וכן אם תפס הניזק שיעור הראוי לו ליטול אין מוציאין מידו.

יחיד שהוא מומחה לרבים, אפילו סמוך, אע"פ שדן דיני ממונות אין הודאה שבפניו הודאת בית דין, אבל שלשה הדיוטות, אע"פ שאינן סמוכין ואין אני קורא בהן אלקים, הרי והודאה בפניהם הודאה בבית דין. וכן הכופר בפניהם ואחר כך באו עדים הוחזק כפרן ולא יכול לחזור ולטעון. כללו של דבר: הרי הן לענין הודאות והלואות וכיוצא בהן כב"ד הסמוכין לכל דבר.

12 ברמב"ם (הלכה ט): כגון בהמה שחבלה בחברתה. וכצ"ל, כמו שגראה מהפסקה הבאה.

13 צ"ל: אין דנין. 14 צ"ל: וכל הקנסות.

15 ברמב"ם (שם) שלפנינו: שקנסו. בכתבייד תימניים: שקצצו.

16 מובאים שם (הלכה י). 17 צ"ל: נגפה. 18 צ"ל: דייני.

19 ברמב"ם (הלכה יג) שלפנינו: אבל אין גובין את הכפל. בדפוס יוניציאה ובכתבייד תימניים כנוסח מחברנו. ונכון הוא, כי בגזל אין דין כפל. ותוספת יש בו במקום שגזל ונשבע הודה שמוסיף חומש, ותוספת זו אין דנין דייני חוצה לארץ. ראה רדב"ז שם.

הלכות דיני ממונות ונפשות

פרק ראשון¹

מצות עשה לשפוט השופט בצדק, שנאמר²: בצדק תשפוט (את) עמיתך. צדק המשפט זה השווה בעלי דינין לכל דבר. לא ידבר אחד כל צרכו ולחברו יאמר: קצר דברייך. לא יסביר פנים לאחד וידבר לו רכות וירע פנים לאחר וידבר לו קשות. שני בעלי דינין שאחד לבוש בגדים יקרים ושני לבוש צואים³ אומר לו: או הלבישהו כמותך עד שתדון עמו, או לבוש כמותו עד שתהיו שוין. לא יהיה אחד יושב ואחד עומד אך שניהם עומדין, ואם בית דין רצו להושיבם משיב שניהם. לא ישב אחד למעלה ואחד למטה, אלא זה בצד זה. ועדים לעולם בעמידה, שנאמר⁴: ועמדו שני האנשים. תלמיד חכם ועם הארץ שבאו לדין מושיבין החכם וא' לעם הארץ שב. אם לא ישב אין מקפידין על כך. ולא יקדים התלמיד כשיבא לדון וישב לפני רבו שרוצה⁵ לדון לפניו. ואם קבוע⁶ לו זמן לקרות ובא בזמנו מותר. נהגו בכל בתי דיני ישראל מאחר התלמוד⁷ להושיב הבעלי דינין והעדים לסלק המחלוקת, שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם.

היו לפני הדיינין בעלי דין הרבה מקדימין דין היתום לדין האלמנה, שנאמר⁸: שפטו יתום וריבו אלמנה. ודין אלמנה לדין תלמיד חכם. תלמיד חכם לדין עם הארץ. ודין האשה לדין האיש, שבשת האשה מרובה.

אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבא חברו או שלא בפני חברו, אפילו דבר אחד אסור, שנאמר⁹: שמוע בין אחיכם. ואם שמע עובר בלא תשא שמע שוא¹⁰. ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספרו, ומעיד עדות שקר. וכן בעל דין מזהר שלא ישמיע דבריו לדיין שלא בפני חברו, שנאמר¹¹: מדבר שקר תרחק. לא יהיה הדיין שומע מפי המתורגמן. ואם אינו מכיר לשון הבעלי דינין יעמיד תורגמן¹². וצריך הדיין לשמוע טענות בעלי דינין ולשנות טענותיהן, שנאמר¹³: ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי וגו', ומצדק הדין בלבו ואחר כך מחתכהו. ודין לא יעמיד¹⁴ מליץ לדבריו, שנאמר: מדבר שקר תרחק, אך יאמר מה שנראה לו וישתוק. ולא ילמוד לאחד מבעלי דינין טענה כלל. אפילו הביא בעל דין עד אחד לא יאמר לו: אין מקבלין עד אחד, אלא יאמר לנטען: הרי זה העיד עליך ובלבד¹⁵

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים כ-כג. 2 ויקרא יט, טו.

3 ברמב"ם (פרק כא, הלכה ב): בזויין. 4 דברים יט, יז.

5 לפנינו שם (הלכה ד): כרוצה. בדפוס רומא ר"מ: כשרוצה. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

6 כן בכתבייד הנ"ל. לפנינו שם: היה קובע.

7 לפנינו שם: ובא זמנו. בכתבייד הנ"ל כנוסח מחברנו. עיין כסף משנה שם.

8 ברמב"ם (שם הלכה ה) דפוסים מאוחרים חוקן על-פי הוראת הצנזור: הגמרא.

9 ישעיה א, יז. 10 דברים א, טז. 11 שמות כג, א. 12 שם שם, ז.

13 ברמב"ם (שם הלכה ה): מפי התורגמן אלא אם כן היה מכיר לשון בעלי דינין ושומע טענותיהם. ואם אינו מהיר בלשונם כדי להשיב להם יעמוד התורגמן להודיע אותם פסק

הדין... 14 מלכים"א ג, כג. 15 ברמב"ם (שם הלכה י): יעשה.

16 שם: הלואי.

שיודה ויאמר: אמת העיד, עד שיטעון הוא ויאמר: עד אחד הוא ואינו נאמן עלי. וכן כל כיוצא בזה. ראה הדין זכות לאחד מהם ובעל דין מבקש לאומרו ולא יודע לחבר הדברים, או שראהו מצטער להציל עצמו בטענת אמת ומפני כעס נסתלקה ממנו, או נשתבש מפני הסכלות, מותר לסעדו מעט ולהבינו תחלת הדבר, משום פתח פיך לאלם¹⁷. אסור לדין לדון למי שהוא אוהבו, אע"פ שאינו שושבינו ולא רעו אשר כנפשו. ולא למי ששונאו, אע"פ שאין אויב לו ולא מבקש רעתו. אך צריך שיהיו הבעלי דינים שוין בעיני הדיינים ובלבם. ואם לא מכיר אחד מהן ואת מעשיו טוב הוא. שני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה אסורין לישב בדין זה עם זה, שדעת כל אחד לסתור דברי חברו מחמת שנאה.

רך וקשה שבאו לדין לפני דין, אפילו שמע דבריהם, ולא ידע להיכן הדין נוטה רשאי לומר: איני נזקק לכם, שמא יתחייב הקשה וירדוף הדין. אבל שמע דבריהם וידע להיכן הדין נוטה לא יכול להפרד מן הדין, שנאמר¹⁸: לא תגורו מפני איש. וממונה לרבים חייב להזקק להם בכל ענין. תלמיד היושב בפני רבו וראה חובה לעשיר וזכות לעני עובר בלא תגורו, ומדבר שקר תרחק אם שותק. ודין המושיב תלמיד בור לפניו עובר במדבר שקר תרחק. ואם תלמיד רואה שרבו טועה בדין לא יאמר: אמתין עד שיגמר הדין ואסתרנו ואבננו משלי¹⁹ כדי שיקרא הדין על שמי, שנאמר: מדבר שקר תרחק.

מצוה לומר לבעלי דינים: פשרו, ואפילו שמע הדין דבריהם וידע להיכן הדין נוטה. וכל בית דין העשה פשרה משובח, שנאמר²⁰: אמת ומשפט (ו)שלום (ו)שפטו בשעריכם, איזה משפט שיש בו שלום, זה פשרה. ואם נתרצו לפשור יכולין לחזור וליקח הדין עד שיקנו ב"ד מיד שניהם. אבל משגמר הדין ויאמר: איש פלוני אתה זכאי ואיש פלוני אתה חייב, אינו רשאי לעשות פשרה ביניהם אלא יקוב הדין ההר. אע"פ שבדין, שנים שדנו אין דיניהם דין ובעלי דינים יכולין לחזור בהן, אם שנים פשרו בקנין בעלי דינים אין יכולין לחזור בהן.

אסור לאחד מהדיינים כשיצא מב"ד לומר: אני הוא המזכה או המחייב, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי לומר להפך²¹. ואם [אמר] הרי הוא בכלל הולך רכיל מגלה סוד²². מעשה בתלמיד אחד שהוציא דבריו שנאמרו בבית המדרש לאחר כ"ב שנה והוציאו ב"ד מבית המדרש והכריזו (זה) עליו זה מגלה סוד הוא.

שאל אחד מבעלי הדין לכתוב לו פסק דין, כותבין לו כך: בא פלוני לב"ד של פלוני עם בעל דינו שטענו בכך ויצא זכאי או חייב, ונותנין לו. ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בב"ד²³ של פלוני מדבריהם גודכה פלוני.

מנהג אנשי ירושלים: מכניסין בעלי דינים ושומעין דבריהם וטענותיהם ומכניסין העדים ושומעין דבריהם, ומוציאין כל אדם לחוץ. ונושאים ונותנין הדיינים ביניהם בדבר וגומרין הדבר. ואחר כך מכניסין בעלי דינים, גדול שבדיינים אומר: איש פלוני

17 משלי לא, ח. והרמב"ם (שם הלכה יא) מוסיף: וצריך להתישב בדבר זה הרבה, שלא יהיה כעורכי הדינים. 18 דברים א, יז.

19 ברמב"ם (פרק כב, הלכה ג) שלפנינו: ואבינו. בכתבייד תימניים כנוסה מחברנו.

20 זכריה ח, טז. 21 "לומר להפך" אין ברמב"ם (שם הלכה ז).

22 משלי יא, יג. 23 ברמב"ם (שם הלכה ח): בית דין.

אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים איזה דין מי שזכה אותו או מי שחייבו.

דין שיודע בחבירו שהוא גולן או רשע אסור להצטרף עמו, שנאמר: מדבר שקר תרחק. וכך נקראי דעת שבירושלים נוהגין, אין יושבין בדין עד שידעו²⁴ מי מסר²⁵ עמהן.

כל הדיין לוקח²⁶ שוחד, אפילו לזכות הזכאי ולחייב החייב, בכלל ארור לוקח שוחד²⁷. ועובר משום לא [תקח] שוחד²⁸. והנותן עובר: ולפני עור לא תתן מכשול²⁹. והמרבח בדינו³⁰ כדי להרבות שכר לסופריו וחזניה, הוא בכלל הנוטים אחר הבצע. וכן עשו בני שמואל ונאמר עליהם³¹: ויטו אחרי הבצע. ואפילו שוחד דברים אסור. ומעשה בדין שפשט אחד ידו לסייעו בעלייתו³² מן הנהר והיה לו דין ואמר: פסול אני לך לדין. וכן מעשה באחד מפני שנטל נוצה³³ מבגדיו, ועוד באחד מפני שכיסה רוקו, ועוד באחד מפני שהביא לו מתנות כהונה. וכל דין ששואל שאלה פסול לדין לזה שהשאלו. ואם היה לדין להשאילו כשר, כיון שגם זה שואל ממנו.

דין שנטל שכר לדון דינו בטלין. אבל שכר הניכר שהוא מפני בטול מלאכה, כגון שהדין עוסק במלאכה, ואמרו שנים: דוננו, ואמר: תנו לי שכר בטול מלאכתי או הניחו עד אחר שאגמרנה, מותר. ולוקח בשוה משניהם אבל יותר משכר הבטול³⁴ הניכר לא יקח³⁵.

לא ירחם על הדל לומר: דל הוא ובעל דינו עשיר וחייב העשיר³⁶ לפרנסו אוכנו ונמצא מתפרנס בכבוד, שנאמר³⁷: ודל לא תהדר בריבו. שנאמר³⁸: לא תשא פני דל. לא יהדר פני גדול לומר: עשיר הוא, חכם הוא, בן גדולים הוא, איך אבישנו ואראה בבשתו, אחייב חבירו, שנאמר³⁹: לא תהדר פני גדול. ובכלל לאו זה שלא יקדים בשלום החכם בעל דין ולא יכבדנו יותר מחבירו שלא יסתתם טענות חבירו.

לא יטה דין הרשע לומר: רשע הוא וחזקתו משקר וחזקת בעל דינו שלא ישנה בדבורו, אטה דין על הרשע, שנאמר⁴⁰: לא תטה משפט אביון בריבו, אע"פ שהוא אביון במצות אל תטה דינו. לא תעשו עול במשפט⁴¹, זה המזכה החייב ומחייב הזכאי, או מענה הדין ומאריך בדברים ברורים כדי לצער אחד מבעלי הדינים. וא"כ המטה משפט עובר בלא תעשו עול במשפט. (זה המזכה). המטה משפט גר עובר שנים לאוין.

24 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה י): עם מי הם יושבים ולא חותמים את השטר עד שידעו מי חותם עמהם ולא נכנסים לסעודה עד שידעו.

25 צ"ל: מסב. 26 צ"ל: דיין הלוקח. 27 דברים כז, כה. 28 שם סז, יט.

29 ויקרא יט, יד. 30 ברמב"ם (פרק כג, הלכה ג): כל דיין שיושב ומגדל מעלתו.

31 שמואל"א ח, ג.

32 ברמב"ם (שם): אברה נוצה. באחד מכתביהיד התימניים כנוסח מחברנו, ואילו בכתבייד תימני אחר חסרה התיבה „נוצה“.

33 ברמב"ם (שם הלכה ה): והוא שלא יהיה שכר הנכר (ברפואי ויניציאה): והוא שיהיה שכר הנכר אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להם תנו לי מי שיעשה תחתיו עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי, הרי זה מותר והוא שיהיה הדבר נכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה, כגון זה מותר.

34 שם (פרק כ, הלכה ד): ואני והעשיר חייבין.

35 שמות כג, ג. 36 צ"ל: ונאמר (ויקרא יט, טו). 37 שם. 38 שמות כג, ו.

39 ויקרא יט, טו.

שנאמר ⁴⁰: לא תטה משפט גר. ואם יתום עובר שלשה לאוין שנאמר: משפט גר יתום. לעולם יראה הדיין עצמו כאלו חרב מונחת על צוארו וגהינם פתוחה תחתיו. וידע מה הוא דן ושיי' יתברך שמו עתיד ליפרע ממנו אם נטה מקו האמת. שנאמר: דעו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם ליי' ⁴¹. וכל דיין שאין דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. ואם נוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין, הק' גובה ממנו נפשות. שנאמר ⁴²: וקבע קובעיהם נפש. והדן דין אמת ⁴³ כאלו תקן כל העולם כולו ⁴⁴. ושמא יאמר הדיין: מה לי ולצרה הזאת, תלמוד לומר ⁴⁵: ועמכם בדבר משפט, אין לדיין אלא מה שעניו ראות.

כל אלו הדברים אפילו לדין פרוטה, שדין פרוטה כדין מנה לכל דבר יהיו שוין לדיין. ואין דיינין יושבין לפחות משה פרוטה ואם הווקעו לשה פרוטה גומדין דינו אפילו לפחות מפרוטה.

לעולם יהיו בעיני הדיין הבעלי הדינין כרשעים וכאלו כל אחד טוען שקר וידון לפי שיראה. וכשיפטר מלפניו יהיו בעיניו כזכאים שקבלו ⁴⁶ עליהם הדין וידון כל אחד מהן לכף זכות.

פרק שני

דיני ממונות בשלשה. ופותחין בין לזכות בין לחובה. ומטין על פי אחד בין לזכות בין לחובה. שנים אומרים זכאי ואחד חייב, זכאי. שנים אומרים חייב ואחד זכאי, חייב. אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שנים זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע, יוסיפו שנים והחמשה ישאו ויתנו בדבר. אמרו שלשה מהם זכאי או חייב ושנים אמרו להפך, הולכין אחר השלשה. אמרו שנים זכאי ושנים חייב ואחד אומר איני יודע, מוסיפין שנים. אבל אם אמרו ארבעה זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שלשה זכאי ואחד חייב ואחד איני יודע, אפילו זה שאמר איני יודע עתה הוא אמר בתחלה, הולכין אחר [ת]רוב. היו מחצה על מחצה ואחד איני יודע, יוסיף שנים אחרים. וכן אם נסתפק הדבר מוסיפין עד ע"א. הגיעו לע"א ואמרו ל"ה חייב ול"ה זכאי ואחד איני יודע, נושאת ונותנין עמו עד שיחזור לדברי הצד האחד ויהיו ל"ו מזכין או מחייבין. ואם עדיין עומדין במחלוקתן מעמידין הממון בחזקת בעליו. כל האומר איני יודע אינו צריך ליתן טעם להודיע מפני ² ספק לו, כמו שהמזכה או המחייב גותן טעם לזכותו או לחיבו.

40 דברים כד, יו.

41 ברמב"ם (פרק כג, הלכה ח): את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי עתיד להפרע ממנו אם נטה מקו האמת, שנאמר (תהלים פב, א): אלקים נצב בעדת אל, ואומר (דברי הימים-ב יט, ו): ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' (בכתבייד תימניים: דעו... כי אם לה', כנוסח מחברנו). 42 משלי כב, כג (ושם: את קבעיהם).

43 ברמב"ם (שם הלכה ט) נוסף: אפילו שעה אחת.

44 שם נוסף: וגורם לשכינה שתשרה בישראל, שנאמר: אלקים נצב בעדת אל.

45 דברי הימים שם.

46 ברמב"ם (שם הלכה י) שלפניו: כצדיקים כשקבלו. בכתבייד תימניים: כצדיקים שקבלו.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים ו-ח; יא. 2 צ"ל: מפני מה.

דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה, והכל ראוי ללמד זכות וחובה, אפילו התלמידים. והדין המלמד חובה חוזר ומלמד זכות³ חוזר ומלמד חובה, ודין ביום וגומרין בלילה, וגומרין אף בו ביום בין לזכות בין לחובה. ואע"פ שדין בכל יום דיני ממונות מן התורה, שנאמר⁴: ושפטו העם בכל עת, אין דין בערב שבת מדבריהם⁵. ומתחילין מן הגדול שבדיינין ושומעין דבריו. והרב ותלמידו מונין אותן כשנים. וכן הדין בטמאות וטהרות.

כל דין שדן דיני ממונות וטעה בדבר הגלוי וידוע, כגון דין המפורש במשנה או בתלמוד⁶, חוזר הדין ומחזירין הדבר כשהיה מקודם⁷ ודין בו כהלכה. ואם אי אפשר להחזיר, כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדין למדינת הים, או שהיה אלם או שטמא דבר הטהור, או שהורה בכשרה שהיא טרפה והאכילה לכלבים, פטור לשלם, אע"פ שגרם להזיק לא נתכוין להזיק.

טעה בשקול הדעת, כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים ואמוראים ולא נפסקה הלכה כאחד מהם בפירוש ועשה כאחד מהם ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחר, יש חמשה פנים⁸. א' אם היה דין מומחה ונטל רשות מראש גולה או מב"ד שבארץ ישראל בארץ ישראל, אבל לא בחוצה לארץ, וטעה בשקול הדעת, לא שנא נשא ונתן ביד לא שנא לא נשא ונתן ביד, פטור מלשלם, כדא' ⁹: האי מאן דבעי למידן דינא ומפטור לישקול רשותא מבי ריש גלותא. ב' מומחה ולא נטל רשות וקבלוהו בעלי דינין וטעה בשקול הדעת חוזר הדין ופטור בין נשא ונתן ביד בין לא נשא ונתן ביד. כדא' רבה בר בר חנה¹⁰, ומר זוטרא דני דינא וטעו אתו לקמיה ומסיק דלא משלמי והני תרויהו מומחין הוו. ג' מומחה ולא נטל רשות ולא קבלו בעלי דינין וטעה בשקול הדעת אם נשא ונתן ביד משלם ולא חוזר, כעובדא דרבה בר בר חנה דא' ¹¹: אם קבלוך עלייהו לא תשלם, ואי לא זיל שלם. ואם לא נשא ונתן ביד הדין חוזר ולא משלם דכל היכא דאיכא פסידא לבעל הדין הדין חוזר. ד' אין מומחה וקבלוהו בעלי דינין (או נטל רשות) אם טעה בשקול הדעת ונשא ונתן ביד מה שעשה עשוי [ו]משלם מביתו. מדא' בסיפא¹²: ואם היה מומחה לרבים¹³, מכלל דרישא דקתני וישלם מביתו בשאינו מומחה ואוקימ' פ"ק דסנהדרין¹⁴ בקבלו עליהם. ואם לא נשא ונתן ביד פטור לשלם וחוזר הדין. ה' אין מומחה ולא קבלוהו ולא נטל רשות¹⁵ חוזר הדין אפילו לא טעה. כר' אבהו¹⁶, דאמר: שנים שדנו אין דיניהם דין. וכל שכן יחיד.

3 צריך להשלים: והמלמד זכות. 4 שמות יח, כב. ושם: את העם.

5 ברמב"ם (פרק יא, הלכה ג) שלפנינו: מדבריהם למדו שאין דנין בערב שבת. בכתבייד תימניים תתיבה, "למדו" חסרה. וזו היתה גוסחת מחברנו. עיין כסף משנה שם.

6 ברמב"ם (פרק ו, הלכה א) דפוסים מאוחרים תקנו על פי הוראת הצנזור: הגמרא.

7 תיבה זו חסרה לפנינו שם. בכתבייד תימניים כנוסה מחברנו.

8 רי"ף, סנהדרין, פרק ד, רמז אלף כא. והשווה רמב"ם שם, הלכה ב.

9 סנהדרין ה, א. ושם: אמר רב, האי מאן דבעי למידן דינא ואי טעה מיבעי למיפטרא. וכן גם ברי"ף.

10 שם. ולפנינו: רבה בר חנה. עיין תוספות שם ד"ה רבה בר חנה. ברי"ף: רבה בר רב הונא.

11 בכורות פרק ד, משנה ד. 12 כן ברי"ף. במשנה: מומחה לבית דין. 13 ה, א.

14 ברי"ף לא נזכר נטילת רשות. ברמב"ם (שם הלכה ד): אע"פ שנטל רשות.

15 סנהדרין ב, ב.

ואם ירצו בעלי הדין לחזור ולדון לפני דין מומחה יכול לחזור בו. ואם טעה ונשא ונתן ביד על כרחו של בעל דין, חייב לשלם מה שגזלו ואחר כך יכול מבעל דין חברו מה שגזלו שדינו אינו דין. ואם לא נשא ונתן ביד יחזיר לחברו מה שנתן לו על יד דינו של זה. ואם אין חבירו בעיר או אין לו מה לשלם שהוציאו, ישלם הדין לזה כל מה שנתן על יד דינו. שהרי טרח להפסיד ממנו. וקיימא לן דדייני' דינא דגרמיה¹⁶. האלפסי והמיימני שוין באלו הדינים¹⁷.

דין שטעה וחייב שבועה למי שאינו חייב בה ועשה זה פשרה עם בעל דינו כדי שלא ישבע, ואחר כך ידע שאינו בן שבועה, אע"פ שקנו מידו על הפשרה אינה כלום, דהוי קניין בטעות וחוזר.

שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר גדון כאן ואחד אומר נעלהו לב"ד¹⁸, שמא יטעו אלו הדיינים ויוציאו ממון שלא כדין, כופין אותו ודן בעירו. ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני שמא טעיתם, כותבין ונותנין לו ואחר כך מוציאים ממנו. ואם הוצרך דבר מב"ד הגדול שבירושלים כותבין ושולחין ושואלין ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב ב"ד הגדול¹⁹. ואומר ר"י²⁰: דוקא בשנים שנתעצמו, אבל בעלמא אין כותבין, כדאיתא פרק הרבית²¹ גבי הנהו תרי כותאי חזינא דכל חרי רדיף מ'²². אמר רב פפא: כי האי גוונא ודאי צריך לאודועי.

וזה בשאר הדינים, שזה טוען וזה טוען, או כשאמר המלוה: גדון כאן, והלוה אומר: נלך לב"ד הגדול. אבל אם²³ המלוה: נלך לב"ד הגדול, כופין הלוה ועולה עמו, שנאמר²⁴: עבד לזה לאיש מלוה. ופר"י²⁵, שזה הדין דווקא כשהוא²⁶ נלך לבית הוועד שהוא מקום קבוץ תלמידי חכמים. אבל לבית דין הגדול שהוא נשיא שבארץ ישראל, אפילו לזה שאמר כן הרשות בידו, מדמשנו פרק הגוזל בתרא²⁷: מצא²⁸ לב"ד קאזילנא. אפי' ר"ת²⁹ או, שעתה נקרא בית [דין] הגדול התלמיד חכם שגדול יותר בחכמה ובמניין, כדא' פרק אחד דיני ממונות³⁰: הלך [אחר] ב"ד יפה אחר ר' אלעזר³¹ ללוד. וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו, כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו. וכן כל כיוצא בזה. בד"א כשיש שם עדים לנגזל או לניזק או למלוה, אבל טענה רקנית אין מחייבין הנטען לצאת כלל, אלא נשבע במקומו ונפטר. וכן הדין בזמן הזה שאין שם ב"ד³², אבל יש מקומות שיש בהן חכמים גדולים מומחים לרבים ומקומות שיש בהן

16 בבא קמא ק, א.

17 במומחה שלא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי דינים או שלא היה מומחה וקבלו אותו בעלי דינים וטעה בשקול הדעת אם לא נשא ונתן ביד ואי אפשר להחזיר הדין — סטה הרמב"ם (שם הלכה ג) מהלכות הרי"ף ופסק כדעת הגאון המובאת ברי"ף, שישלם מבייתו.

18 צ"ל: לב"ד הגדול. 19 עיין: J. Q. R. כרך 5, עמ' 374.

20 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג, עשין צו. והשווה תוספות, בבא מציעא סט, ב ד"ה כי; סנהדרין לא, ב ד"ה ואם. 21 בבא מציעא שם.

22 צ"ל על"פי הסמ"ג: חזינא דכל אכתראי רדיף מר. בגמרא שלפנינו: חזינא דבתר ידי קא אתי מר. 23 צ"ל: אם אמר. 24 משלי כב, ז.

25 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, בבא קמא קיב, ב ד"ה מצי; סנהדרין לא, ב ד"ה אי ציית; רא"ש שם, פרק ג, סי' מא. 26 צ"ל: כשהוא אומר.

27 בבא קמא שם. 28 צ"ל: מצי אמר.

29 מובא בסמ"ג וברא"ש שם. ואולי צ"ל: אבל ר"ת. 30 סנהדרין לב, ב.

31 צ"ל: ר' אליעזר. 32 ברמב"ם (שם הלכה ט): בית דין גדול.

תלמידים שאינן כמותם, אם אמר המלוה: גלך במקום פלוני שבארנו³³ לפני בית דין הגדול ונדון לפניו בדין זה, טופין הלזה והולך עמו. וכן מעשים בספרד בכל יום. אחד מבעלי דינין שאמר: איש פלוני ידון לי³⁴, השני דיינין שבררו בוררין להם דיינין³⁵ שלישי ושלשתן דנין לשניהם. אפילו (אחד) [היחיד] שבררו חכם גדול וסמוך לא יכול לכופ בעל דינו שידון אצל זה אלא גם הוא בורר מי שירצה.

מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דין³⁶ עליו עד, אפילו קבל אחד מהן הפסולין בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה ב"ד מומחין לדון לו, בין שקבל על עצמו לאבד זכויותיו ולמחול מה שהוא טוען על פיהם, בין שקבל שיתן כל מה שיטעון עליו חברו בעדות זה הפסול או בדין, אם קנו מידו על זה לא יכול לחזור בו, ואם לא קנו מידו יכול לחזור עד שיגמר הדין. גמרו הדין והוציא הממון בדין זה הפסול או בעדות לא יכול לחזור בו.

וכן מי שנתחייב לחבירו שבועה בבית דין ואמר לו: השבע לי בחיי ראשך והפטר, או אחזירך כל מה שתטעון, אם קנו מידו לא יכול לחזור בו, ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמר הדין. נגמר הדין ונשבע כמו שאמר לו לא יכול לחזור בו וחייב לשלם. והוא הדין למי שנתחייב שבועת היסת והפכה, אם קנו מידו או אם נשבע זה שנהפכה עליו, לא יכול לחזור בו. והוא הדין למי שלא היה חייב ואמר: אני אשבע לך, אם קנו מידו לא יכול לחזור בו, ואם לא קנו מידו אע"פ שקבל בב"ד חוזר עד שיגמר הדין וישבע.

מי שנתחייב בבית דין והביא עדים או ראייה לחבותו³⁷ סותר הדין וחוזר הדין. אע"פ שכבר נגמר הדין, כל זמן שמביא ראייה סותר. אמרו לו הדיינין: כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלושים יום, אע"פ שהביא ראייה לאחר שלשים יום סותר הדין. אבל אם סתם טענותיו אינו סותר. כגון שאמרו לו: יש לך ראייה, אמר: אין לי ראייה, יש לך עדים, אין לי עדים וחייבוהו. ואחר חיובו³⁸ קרבו פלוני ופלוני והעידונו, או שהוציא ראייה מתוך אפונדתו, אין זה כלום. וזה כשהיתה³⁹ אצלו והעדים בעיר עמו, אבל אם אמר: אין לי עדים ואין לי ראייה, ולאחר מכן באו לו עדים ממדינת הים, או שהיתה החמת אצל⁴⁰ אביו שיש בה השטרות מופקדת ביד אחר ובא הנפקד, מביא וסותר, שיכול לטעון: זה שאמרתי אין לי עדים וראייה מפני שלא היו מצוין אצלי. וכל זמן שיכול ליתן אמתלא לדבריו לומר: מפני כך אמרתי ויש ממש בדבריו, סותר. לפיכך אם פירש ואמר: אין לי עדים כלל אפילו במדינת הים [ו]לא ראייה אפילו ביד אחר, לא יכול לסתור. ויורש שהיה קטן כשמת מורישו ובאו עליו טענות מחמת מורישו אחר שהגדיל ואמר: אין לי עדים ואין לי ראייה, ואחר שיצא חייב מב"ד אמרו לו אחרים: אנו יודעים לאביך עדות שתסתור בה דין זה, או מורישך הפקיד אצלי⁴¹ ראייה זו, מביא מיד וסותר, שאין יורש קטן יודע כל ראיות מורישו.

33 צ"ל: שבארצו. וכך הנוסחה ברמב"ם (שם) כתבייד תימניים. לפנינו: גלך למקום פלוני שבארץ פלונית לפלוני ופלוני הגדול.

34 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק ז, הלכה א): ואמר בעל דינו: פלוני ידון לי. 35 צ"ל: דין. 36 צריך להשלים: בין להיותו.

37 צ"ל: לזכותו. 38 צ"ל: אמר קרבו. 39 צ"ל: כשהיתה הראייה. 40 צ"ל: של.

41 כן ברמב"ם (פרק ז, הלכה ט) כתבייד תימניים. ברמב"ם שלפנינו חסרה תיבה זו.

מי שקנו מידו אם לא יבא ביום פלוני וישבע יהיה חברו נאמן בטענותיו ויטול כל מה שטען בלא שבועה, או שאם לא יבא ביום פלוני וישבע ויטול אבד זכותו ויפטר חברו, ועבר היום ולא בא, נתקיימו התנאים ואבד זכותו. ואם הביא ראיה שהיה אנוס באותו היום פטור מקניין זה, ישבע כשיתבענו חברו כמקודם. וכן כל כיוצא בזה.

פרק שלישי

יכול הדיין לדון בדיני ממונות על פי דעתו שנוטה בברור לכך אע"פ שאין שם ראיה ברורה, וכל שכן אם ידע בודאי שהדבר כן שהוא דן. כיצד, נתחייב אדם שבועה בבית דין, שהוא² נאמן מאד בעיני הדיין אמר לדיין, שזה האיש חשוד על השבועה, יכול הדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול, אפילו היתה אשה או עבד שספרו לו, כיון שדעת הדיין סומכת להאמינם. וכל שכן אם ידע הוא בעצמו שהוא חשוד. וכן אם יצא שטר חוב לפניו ואמר לו אדם שסומך הדיין עליו, ואפילו אשה או פסול³: זה פרוע הוא, יכול לומר לזה: לא תפרע אלא בשבועה. וכן מי שטען שיש לו פקדון אצל פלוני שמת בלא צוואה ונתן סימנין⁴ והטוען זה לא היה רגיל להכנס בבית זה שמת, אם ידע שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ כזה וסמכה דעתו שאין זה חפץ המת, מוציאו מן היורשים ונותנו לזה האמוד בו שנתן סימנין. והא שהצריכה תורה שני עדים, שבזמן שיבאו לפני הדיין ידון לפי עדותם אע"פ שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר, אבל משרבו בתי דינין שאין הגונים הסכימו רוב בתי דינין שלא יהפכו שבועה, ולא יפסידו שטר, ולא יוציאו רק בראיה ברורה, פן יאמר הדיין שאינו הגון כך דעתי סומכת ויטה הדיין. ואע"פ כן אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ודעת הדיין הוא כן, ימתין הדיין ולא ידחה עדותו ונושא ונותן עם בעלי דינין עד שיודו לדברי העד או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין.

וכל דין שיודע בדין שהוא מרומה לא יאמר: אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בעדים, שנאמר⁵: מדבר שקר תרחק, כיצד יעשה, ידרוש ויחקר הרבה בדרישה וחקירה של דיני נפשות, אם נראה לפי דעתו שאין בו רמאות יחתוך הדין על פי העדות, אבל אם היה לבו נוקפו שיש בו רמאות או שאין דעתו סומכת על פי העדים, אע"פ שלא יכול לפוסלן, או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה העדים⁶, אע"פ שהן כשרים והטעם לפי תומם או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרים ולא רוצין לתלותן⁷, כל אלה וכל כיוצא כאלה אם באו לדיין בדין אסור לו לחתוך הדין אלא יסתלק לעצמו וידונם מלבו⁸ שלם. והדבר מסור ללב והכתוב אומר⁹: כי המשפט לאלהים הוא.

אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין וכל המצערן [י]כול ב"ד להכותו מדרות. והשליח נאמן כשנים לענין הנדוי, שאם אמר: פלוני הקלני או הקל הדיין או לא רצה לבא לדין, משמתין אותו על פיו. אבל¹⁰ כתבין פיתחא עליו עד שיבאו שנים ויעידו

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים כד—כו; סמ"ג, לאוין רח. 2 צ"ל: ואדם שהוא.
3 ברמב"ם (פרק כד, הלכה א): קרוב. 4 שם: סימנין מובהקין. 5 שמות כג, ז.
6 צ"ל: והשיא העדים. 7 צ"ל: לגלותם. 8 צ"ל: מי שלבו. 9 דברים א, יז.
10 צ"ל: אין וכתבין.

שלא רצה לבא. ואין שליח בית דין חייב משום לשון הרע. שליח בית דין שאמר: פלוני שלחני בשם אחד מן הדיינים ולא רצה בעל דין לבא, אין כותבין עליו פתחא של שמתא עד שיאמר משם שלשתן. וזה ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים, אבל ביום שידועים ישיבת הדיינים, אפילו אמר בשם אחד כותבין.

מי ששלחו לו בית דין ולא בא מנדין אותו וכותבין עליו פתחא, ונותן שכר הסופר ובעת שיבא קורעין הפתחא. כתבו עליו פתחא מפני שלא קבל הדין, כיון שאמר: הריני מקבל הדין, קורעין גדויו. קבעו לו בית דין זמן שיבא היום ולא בא כל אותו היום כותבין עליו פתחא לערב. וזה כשהיה בעיר¹¹ ומרד ולא בא, אבל אם היה בכפרים ויוצא ונכנס, קובעין לו זמן שני וחמשי ושני, ואם לא בא ביום שני אין כותבין עליו פתחא עד למחר. מה שאמרו חכמים¹² זמן ב"ד שלשים יום אומר ר"י¹³, שזה דווקא בדבר שיש טורח כגון סתירת כתלים וקציצת אלנות וכן בסתם מלוה.

אין קובעין זמן לא בימי ניסן ולא בימי תשרי, שהעם טרודין במועדות ולא בערב שבת ויום טוב. אבל קובעין בניסן שיבא אחר ניסן, בתשרי שיבא אחר תשרי. אבל לא קובעין בערב שבת שיבא אחר השבת, שהכל טרודין בערב שבת.

מי שהוא בעיר¹⁴ ושליח בית דין לא מצאו, לא יקבעו לו זמן עד שימצאוהו השליח ויאמר לו. היה בכפר חוץ לעיר, אם דרכו לבא אתו היום אומר השליח אפילו לאחר מן השכנים אפילו אשה: אם יבא פלוני הודיעוהו שבית דין קבעו לו זמן שיבא היום¹⁵ לבית דין. ואם לא בא מנדין אותו לערב. וזה כשאין הדרך שדרכו לילך בה על מקום בית דין, אבל אם דרכו עליהן אין מנדין אותו עד שיודיעו השליח בעצמו, שמא לא אמרו לו השכנים, שהרי אומרים: על ב"ד דרכו¹⁶ וכבר הלך להם¹⁷ ונפטר. וכן אם לא בא בעיר¹⁸ עד למחר אין סומכין על השכנים, שמא שכחו ולא אמרו לו. מי שבא לבית דין וקבל הדין ואמרו לו לשלם והלך ולא שלם, אין מנדין אתו עד שמתרין בו שני וחמשי ושני, ואחר כך מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב: ואם עמד שלשים יום ולא תבע גדויו¹⁹ מחרימין אותו.

כל הדין בדיני גוים ובערכאות שלהן, אע"פ שדיניהן כדיני ישראל, רשע וכאלו הרים יד בתורת משה רבנו, שנאמר²⁰: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ולא לפני גוים, ולא לפני הדיוטות. היתה יד הגוים תקפה ובעל דינו אלם ולא יכול להוציא ממנו בדיני ישראל, יתבענו בדיני²¹ ישראל תחילה. אם לא רצה לבא נוטל רשות מבית דין ומציל בדיני גוים מבעל דינו.

11 ברמב"ם (פרק כה, הלכה ח): במדינה. 12 בבא מציעא קיח, א.

13 = רבינו יצחק, מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, בבא מציעא שם, ד"ה זמן.

14 ברמב"ם (שם הלכה י): במדינה.

15 תיבה זו חסרה לפנינו שם. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

16 לפנינו שם: דרכו על פתח בית דין. בכתבייד ה"ל: דרכו על ב"ד.

17 כן בכתבייד ה"ל. ברמב"ם שלפנינו: אליהם.

18 לפנינו שם (הלכה יא): להתיר גדויו. בכתבייד ה"ל כנוסח מחברנו.

19 שמות כא, א.

20 ברמב"ם (פרק כה, הלכה ז) שלפנינו: לדיני. בכתבייד תימניים: בדין.

[פרק רביעי¹]

דיני נפשות כך הוא: יבאו עדים בפני בית דין של כ"ג² ויאמרו: ראינו פלוני זה שעבר עברה פלונית. אומרים להם: מכירין אתם אותו, התריתם. אם אמרו³: אין אנו מכירין אותו, או נסתפק לנו, או שלא התרו בו פטור. אפילו תלמיד חכם צריך להתראה, שהתראה היא להבחין בין שוגג למזיד שמא שוגג היה. וכך מתרין בו; או לו: פרוש או אל תעשה, שזו עברה היא וחייבין עליה מיתת בית דין או מלקות. אם פרש פטור. וכן אם שותק או הרכין בראשו, אפילו אמר יודע אני, פטור. עד שיתיר עצמו למיתה ויאמר: על מנת כן אני עושה ואחר כך יהרג. וצריך שיעבור ויעשה תכף להתראה בתוך כדי דבור, אבל אחר כדי דבור צריך התראה אחרת. וכן⁴ שהתרה בו אחד מן העדים או שהתרה בו אחד⁵ בפני עדים, אפילו אשה או עבד, אפילו שמע קול המתרה ולא ראהו ואפילו התרה בעצמו, יהרג.

אמרו העדים: היתה לו התראה ומכירין אנו אותו, מאיימין בית דין עליהם. וכן מאיימין. אומרים להם: שמא תאמרו מאומד ומשבועה⁶, עד מפי⁷ בדרישה וחקירה. היו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות: דיני ממונות אדם נותן ממונו ומתכפר, דיני נפשות דמו ודם זרעיותו⁸ תלוין בו עד סוף העולם⁹, שהרי לקין¹⁰ נאמר¹¹: קול דמי אחיך צועקים אלי, דמו ודם זרעיותיו¹². לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, שכל המאבד נפש אחת מן העולם כאלו אבד עולם מלא. וכל המקיים נפש אחת מן העולם¹³ כאלו קיים עולם¹⁴. הרי כל באי עולם בצורת אדם הראשון¹⁵ ואין פני אחד דומין [לפני חברו לפיכך כל אחד ואחד¹⁶] יכול לומר: בשבילי נברא העולם. שמא תאמרו: מה לנו לצרה זו. הלא כבר נאמר¹⁷: והוא עד או ראה וגו'. או שמא תאמרו: מה לנו לחוב בדמו של זה הלא נאמר¹⁸: [ו]באבד רשעים רנה. אם עמדו בדבריהם מכניסין הגדול שב'עדים ובודקין אותו בדרישה וחקירה, כמו שאבאר בהלכות עדות בע"ה אם עדותן¹⁹ מכוונת בודקין השני כראשון. אפילו היו העדים מאה בודקין כל אחד בדרישה וחקירה. ואם דברי כל העדים מכוונים פותחים בזכות ואומרים לו: אם לא חטאת אל תירא מפניהם, שאין פותחין לחובה ודנין אותו. אם מצאו זכות פטרוהו. ואם לא מצאו

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים ח-יב. 2 רמב"ם שם פרק ה, הלכה ב.

3 לפנינו (פרק יב, הלכה א): אמר. בדפוסים ראשונים ובכתבי-היד כנוסח מחברנו.

4 צ"ל: ובין.

5 ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפנינו: ובין שהתרה בו אחר. בכתבי-יד תימנים כנוסח מחברנו.

6 צ"ל: ומשמרעה.

7 יש כאן השמטה וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ג): עד, מפי אדם נאמן שמעתם, או שמא אין אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם.

8 צ"ל: זרעותיו. וכ"ה ברמב"ם (שם) בכתבי-יד תימנים. לפנינו: זרעו.

9 כן בכתבי-יד הנ"ל. לפנינו שם: כל העולם.

10 לפנינו שם: בקין. בכתבי-יד הנ"ל כנוסח מחברנו. 11 בראשית ד, י.

12 בכתבי-היד: זרעותיו. לפנינו: זרעו.

13 ברמב"ם: נפש אחת בעולם כאלו קים עולם מלא. 14 נבראים — רמב"ם שם.

15 כתבי-היד מטושטש וההשלמה היא עליפי הרמב"ם. 16 ויקרא ה, א. 17 משלי יא, י.

18 צ"ל: עדותו.

לו זכות אוסרין אותו עד למחר. שדיני נפשות אומרי¹⁹ בו ביום לזכות וביום של
אחרים²⁰ לחובה. לפיכך אין דגין בערב שבת ויום טוב, שמא יתחייב ולא יכול
להורגו למחר ואסור לענות דינו ולהניחו עד לאחר שבת, אך אוסרין אותו עד אחד
בשבת ומתחילין דינו. ובו ביום (שאסרוהו מפני מצאו לו זכות אחרון) מזדווגין הסנדרין
זוגות²¹ לעיין בדינו, וממעטין במאכל ואין שותין יין כל אותו היום, ונושאים ונותנים
בדבר כל אותו הלילה כל אחד עם זוגו או עם עצמו בביתו.

ואם הסנדרין חלוקין מדינו²² והרוב מזכין — זכאי; ואם²³ אחרי רבים לרעות,
כלום, אם היו הרוב נוטים לרעה, להרוג, לא תלך אחריהם עד שיעשו הטייה ויוסיפו
מחייבין שנים, שנאמר: לנטות אחרי רבים להטות. [הטייתך לטובה — על פי אחד
ולרעה²⁴] — על פי שנים. ודברי קבלה הם.

י"ב אומרים זכאי וי"א אומרים חייב, זכאי. י"ב אומרים חייב וי"א אומרים זכאי
או שאמרו י"א: [זכאי] וי"א: חייב ואחד אומר איני יודע, אפילו כ"ב מזכין²⁵ אינו
חוזר ומלמד חובה, ונמצאו אחר התוספת כ"ד חוץ מזה המסתפק. אמרו י"ב זכאי וי"ב
חייב, זכאי. י"א אומרים זכאי וי"ג אומרים חייב, אע"פ שאחד מן הראשונים אמר איני
יודע, חייב, שהרי המחוייב²⁶ רבו שנים. אמרו י"ב זכאי וי"ב חייב ואחד אומר איני
יודע, יוסיפו שנים אחרים. וכן מוסיפין לעולם עד שירבו המזכין אחד ויהיה זכאי או
ירבו המחייבין שנים ויהיה חייב. היו אלו כנגד אלו ואחד אומר איני יודע, או
שהמחייבין יתר אחד בלבד מוסיפין והולכין עד ע"א. הגיעו לע"א, ל"ו אומרים זכאי
ול"ה חייב, זכאי. ל"ו מחייבין ול"ה אומרים זכאי, דגין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד
דברי חברו ומזכין או מחייבין אותו. ואם לא ראה, גדול שבדייגין אומר זקן הדין
[ו]פוטרין אותו. ל"ה או²⁷ איני יודע חייב, שהרי רבו המחייבין שנים.

סנדרין שפתחו כלם בדיני נפשות ואמרו חייב, פטור עד שיהיה שם מקצת מזכין
שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין ואחר יהרג. בית דין הגדול שחולקין בדיני נפשות
או ממונות או שאר דיני תורה — אין מוסיפין עליהם, אך דגין אלו כנגד אלו והולכין
אחרי רוב שלהן.

אחד מדייני דיני נפשות שהיה מוכה או מחייב לא מפני שאמר דבר הנראה לו בדעתו,
אלא נטה אחר דברי חברו עובר לא תענה אחרי רב לנטות²⁸. וכולל לאו זה שלא
יחזור המלמד זכות בדיני נפשות ללמד חובה. וזה בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר
דין יכול המלמד זכות לחזור ולהמנות עם המחייבין. תלמיד שהיה מוכה ומת רואין

19 צ"ל: גומרין. 20 צ"ל: אחריו. 21 צ"ל: זוגות זוגות. 22 צ"ל: בדינו.

23 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה א): הרי הרוב מחייבין אינו
נהרג עד שיהיו המחייבין יתר על המזכים שנים... שעל זה הזהירה תורה ואמרה (שמות כג, ב).

24 השלמנו על-פי הרמב"ם שם.

25 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ט, הלכה ב): או מחייבין והאחד אומר
איני יודע יוסיפו שנים. זה שאמר איני יודע הרי הוא כמי שאינו שהרי.

26 צ"ל: המחייבין.

27 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): חייב ושלשים וחמשה
אומרים זכאי ואחד אומר איני יודע, פוטרין אותו. ארבעה ושלשים אומרים זכאי וששה
ושלשים אומרים חייב ואחד אומר.

28 שמות כג, ב. וצ"ל: ולא תענה על רב לנטות.

אותו כאלו הוא מזכה במקומו. אמר אחד: יש לי ללמד עליו זכות וגשתתק או מת קודם שילמ(ו)ד עליו זכות ויאמר מאיזה טעם, הרי זה כמי שאינו. שנים שאמרו טעם אחד אפילו משגי מקראות אין גדוניהן אלא כאחד.

אין מתחילין בדיני נפשות מן הגדול, שמא יסמכו השאר על דעתו ולא יאמרו דעת הנראה להן. אמר אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו חובה, משתקין אותו. אמר: יש לי ללמד עליו זכות, מעלין אותו עמהם לסגורין. אם יש ממש בדבריו שומעין לו ולא יורד משם לעולם. אם אין ממש בדבריו לא ירד משם כל היום כלו. ואפילו אמר הגידון עצמו: יש לי ללמד עלי זכות, שומעין לו ועולה למניין אם יש ממש לדבריו. ובדיני נפשות ומלקות וקדוש החדש ועבור השנה, אב ובנו או הרב ותלמידו מונין להם באחד. וזה שמונין האב עם הבן באחד או בשנים, זה כגון שהיה אחד מן הסגורין ושני מן התלמידים שאמר: יש לי ללמד עליו זכות או חובה, נושאים וגותנין עמו. ובשעת גמר דין אין גומרין בקרובים, שדיינין קרובין פסולין לדין. תלמיד נבון המחוסר קבלה, רבו מוסר לו קבלה שצריך לו בדין זה ודן עמו בדיני נפשות.

[ב"ד שטעו וגמרו דינו להריגה ונראה] להם טעם לסתור הדין לזכותו סותרין וחוזרין ודינין אותו. אבל אם טעו ופטרוהו אין סותרין דינו לחייבו ואין מחזירין אותו. ואם²⁹ טעו בדבר שהצדוקין אין מודין בו, כגון שאמרו: המערה שלא כדרכה פטור. אבל אם טעו במה שהצדוקין מודין בו, כגון שאמרו: הבא על הערה שלא כדרכה פטור ופטרוהו. מחזירין וממיתין אותו. וכן כל כיוצא בזה.

ובמסית אם יצא חייב אין מחזירין לזכותו, אם יצא זכאי מחזירין לחייבו, ומושיבין בדין המסית סריס או זקן ומי שאין לו בנים, כדי שלא ירחמו עליו, שהאכזריות על אלו המטעים לעולם אחר ההבל רחמים הם, שנאמר³⁰: למען ישוב [ה' מחרון] אפו ונתן לך רחמים.

פרק חמישי

למחרת שאותו² יום שנשאו ונתנו בדין זה הגדון, משכימין הדיינין ובאין לבית דין. המזכה אומר: אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי, והמחייב אומר: אני הוא המחייב ומחייב אני במקומי או חזרתי ואני מזכה, ואם לא ידעו מי הוא המזכה או המחייב³, שואלין לסופרי הדיינין שכתבו טעם של כל אחד ואחד, ומתחילין בדינו. אם מצאו לו זכות פטרוהו, ואם הוצרכו להוסיף מוסיפין. רבו המתחייבין ונתחייב מוציאים אותו להורגו.

ומקום ההריגה היה רחוק מבית דין, שנאמר⁴: הוצא המקלל אל מחוץ למחנה. ונראה למימ'⁵ שהיה רחוק ו' מלין⁶ מחוץ לבית דין, כמו שהיה כן⁷ בית דינו של משה שהיה לפני אהל מועד ובין סוף מחנה ישראל⁸.

29 צ"ל: אם. 30 דברים יג, יט.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים יב-יד. 2 צ"ל: אותו.

3 ברמב"ם (פרק יב, הלכה ג): "מי הם שחייבו או זכו מטעם אחד, שאינם נחשבים אלא כאחד". ראה בפרק הקודם. 4 ויקרא כד, יד (ושם: את המקלל). 5 רמב"ם שם.

6 שם: כמו ששה מילין. ראה תוספות יום טוב, סנהדרין פ"ו מ"א ד"ה בית הסקילה.

7 צ"ל: בין. 8 שם: ובין מחנה ישראל. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

מי שנגמר* דינו יהרג ביומו ואין משהין אותו. אפילו היתה עברה אין ממתינין לה עד שתלד, ומכין אותה כנגד ההריון⁸ עד שימות הוולד תחלה. אבל אם ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד. וכל אשה שתהרג מותר ליהנות בשערה. היוצא ליהרג וזבחו זבוח אין הורגין אותו עד שמזין עליו מדם חטאתו ואשמו, ואם נגמר דינו ועדיין לא קרב הזבח אין ממתינין לו עד שיקריבו עליו קרבנו, שאין מענין הדין.

אין גומרין דיני נפשות אלא ביום.

כשמוציאין הנדון מבית דין ליהרג אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו והסוס רחוק ממנו והכרוז יוצא לפניו: פלוני יוצא ליהרג במיתה פלונית שעבר עברה פלונית במקום פלוני ופלוני עדיו¹⁰, מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו. אמר אחד: אלמד זכות, זה מגיף בסודרין וזה [ה]רוכב על הסוס רץ ומחזיר הנדון לבית דין. אם נמצא לו זכות פוטרין אותו, ואם לאו יצא ויחזור להריגה. אמר הוא על עצמו: יש לי ללמד על עצמי זכות, אע"פ שאין ממש בדבריו מחזירין אותו פעם ראשונה¹¹, שמא נסתתמו טענותיו מפני הפחד וכשיחזור לבית דין יתסכו¹² טענותיו. החזירוהו ולא נמצא ממש בדבריו מוציאין אותו פעם שנייה¹³. אמר בשלישית: יש לי ללמד על עצמי זכות, אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו אפילו כמה פעמים. לפיכך מוסרין לו שני תלמידי חכמים ששומעין דבריו בדרך, שאם נמצא ממש בדבריו מחזירין ואם לאו אין מחזירין. לא נמצא לו זכות מוציאין אותו.

ורחוק ממקום הריגה כעשר אמות אומר לו: התודה כדרך כל המומתין וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. ואם אינו יודע להתודות אומרין לו: אמור, תהא מיתתי כפרה על כל עונותיי. אפילו ידע בעצמו שהעידו שקר עליו כך מתודה. ואחר ודויו משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו עליו וישתכר עליו¹⁴ ואחר כך יהרג במיתה שחייב בה. היין והלבונה והאבן של נסקל וסיף של הרוג וסודר של נחנק ועץ של נתלה וסודר של תנופה וסוס שרץ להצילו. הכל בא משל צבור. והרוצה להתגדב יתגדב.

אין בית דין יוצאין אחר הנהרג. וכל בית דין שהרגו הנפש אסורין כל היום לאכול, שנאמר¹⁵: לא תאכלו על הדם. ואין מברין הקרובין הרוגי¹⁶ בית דין, משום לא תאכלו על הדם. ואין בזה מלקות.

מי שנתחייב מיתה בחול המועד מעיינין בדינו ואוכלין ושותין ואחר כך גומרין דינו סמוך לשקיעה והורגין אותו.

קרובי הרוגי בית דין ישאלו בשלום העדים ובית דין כמקודם שדין אמת דנו. מי שברה משנגמר דינו ובא לבית דין אחר אין סותרין דינו, אך כל מקום שיעידו שנים, שנגמר דינו בבית דין פלוני ופלוני ופלוני עדיו, יהרג. וזה ברובה, אבל שאר חייבי מיתות לא יהרג עד שיעידו¹⁷ בבית דין של כ"ג.

* 8 שם (הלכה ד): משנגמר. בכתבייד הג"ל כנוסה מחברנו. 9 שם: בית ההריון.

10 צ"ל: בזמן פלוני ופלוני ופלוני עדיו. 11 ברמב"ם (פרק יג, הלכה א): ראשונה ושניה.

12 אולי צ"ל: יפתחו. 13 שם: שלישית. 14 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

15 ויקרא יט, כו. 16 צ"ל: על הרוגי.

17 עדים הראשונים. ראה רמב"ם שם (הלכה ז).

מי שנגמר דינו בבית דין שבחוצה לארץ ובא לבית דין שבארץ, סותרין דינו על כל פנים. ואם היו אותו ב"ד עצמו שנגמר דינו בפניהם אין סותרין דינו אע"פ שגמרוהו בחוצה לארץ והם עתה בארץ ישראל.

מי שנגמר דינו שנתערב עם שאר העם ולא נודע מי הוא¹⁸ כלם פטורין, שאין גומרין דין האדם אלא בפניו. מי שלא יכלו בית דין לאוסרו במיתה¹⁹ שהוא חייב בה — (ו)יהרגוהו עדיו בכל מיתה שיכולין להמיתו בה מאחר שנגמר דינו. ואין רשות לשאר העם להמיתו תחלה, לפיכך אם נקטעה יד העדים פטור. ואם העדים גזמין מתחלה יהרג ביד אחרים. וזה בכל חייבי מיתות בית דין חוץ מרוצח, אבל הורג נפש שנגמר דינו רודפים אחריו בכל דבר וביד כל העם עד שממיתין אותו.

בית דין שהרגו נפש בשבע שנים הרי הבית דין חבלנים, ואע"פ כן אם אירע להם בכל יום ויום הורגין. אבל אין דנין לעולם שנים ביום אחד, אך דנין זה היום והשני למחר. היו שניהם בעבירה אחת ומיתה אחת, כגון גואף וגואפת, דנין שניהם ביום אחד. לפיכך אם הגואף בועל בת כהן, הואיל והוא בחנק והיא בשרפה, אין הורגין שניהם ביום אחד.

אין דנין דיני נפשות אלא בפני הבית, אם בית דין הגדול שם בלשכת המקדש, שנאמר בזקן ממרא²⁰: לבלתי שמוע אל הכהן... או אל השופט, ואמרו חכמים²¹: בזמן שיש כהן מקריב על המזבח יש דיני נפשות אם בית דין הגדול במקומו.

כשבנה המקדש היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית שהיתה בעזרת ישראל והמקום שהיו יושבין בו חול היה, שאין ישיבה בעזרה רק למלכי בית דוד. וכשנתקלקלה השורה גלו ממקום למקום ולעשרה מקומות גלו וסופן לטבריא. ומשם לא עמד בית דין הגדול עד עתה. וקבלה היא שבטבריא עתידין לחזור תחלה ומשם נעתקין למקדש. ארבעים שנה קודם חורבן הבית בטלו דיני נפשות, מפני שגלו סנדרין ולא היו במקדש במקומו. בזמן שדנו דיני נפשות בארץ ישראל דנו דיני נפשות בחוצה לארץ, אם יהיו הסנדרין סמוכין בארץ.

פרק ששי

מצות עשה לסקול י"ח: הבא על האם ועל אשת אב, ועל הכלה, ועל נערה המאורסה, ועל הזכור, והשוכב את בהמה, ואשה המביאה בהמה עליה, והמגדף, והעובד עבודה זרה, והנותן מזרעו למולך, ובעל אוב, ובעל ידעני, והמסית, והמדית, ותמכשף, והמחלל השבת, ומקלל אביו ואמו, ובן סורר ומורה. וכך מצות הנסקל: בית הסקילה גבוה שתי קומות. היו מפשיטין המחוייב סקילה בגדיו רחוק [מ]בית הסקילה ארבע אמות ומכסין ערותו מלפניו. ואין האשה נסקלת ערומה אלא בחלוק אחד. ועולה לבית הסקילה הוא ועדיו וידי אסורות, ואחד מן העדים דוחפו על מותניו והוא נהפך ונופל על לבו

18 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (פרק יד, הלכה ו): מי הוא מאלה, או מי שלא נגמר דינו שנתערב עם מי שנגמר דינו ולא נודע מי הוא.

19 צ"ל: עד שימיתוהו במיתה. 20 דברים יז, יב.

21 ראה סנהדרין נב, ב; רמב"ם שם (הלכה יא).

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים יד—טו.

בארץ, אם מת בה יצא, ואם לא מת מדחיפה זו מגביהין העדים האבן שהיתה מונחת שם משא שני בני אדם והעד השני מרפה ידיו ומשליך האבן על לבו. אם מת בה יצא, ואם לאו רגימתו בכל ישראל, שנאמר ²: יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה. ע"ז ³ אין סוקלין אותו רק על שער שעבד בו, ואם היה עיר מרובה ⁴ גוים סוקלין אותו על פתח בית דין, שנאמר ⁵: אל שעריך, מפני הקבלה, זו שער שעבד בו ולא שנאמר דינו בו.

ומצות עשה לתלות המגדף והעובד ע"ז, שנאמר ⁶: כי קללת אלהים תלוי, הרי מגדף. ו[ב]עובד ע"ז נאמר ⁷: את יי' הוא מגדף. והאשה אינה נתלית, שנאמר ⁸: באיש חטא, אבל כל ארבע מיתות איש ואשה דנין.

וכך מצות הנתלין: אחר שסקלוהו משקעין קורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיפין שתי ידיו זו לזו ותולהו סמוך לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד, ואם לאו ⁹ עוברין בלא תלין נבלתו ¹⁰.

אין תולין על אילן המחובר לקרקע רק על התלוש, שלא יהיה מחוסר קציצה. שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו, שלא יהיה זכרון רע ויאמרו: זה העץ שנתלה עליו פלוני, וכן האבן שנסקל בה וסייף שנהרג בו ההורג ¹¹ וסודרין שחונקין בהן, הכל נקברין בתפיסת הנהרג, אבל לא נקבר עצמו בצדו ¹².

ומצות עשה לשרוף עשרה: בת כהן שזנתה תחת בעלה, ובא על בתו, ועל בת בתו, ועל בת בנה ¹³, ועל בת אשתו, ועל בת בתה, ועל חמותו, ועל אם חמותו, ועל אם חמיו, אם בא עליהן בחיי אשתו, אבל לאחר מיתת אשתו בכרת בלבד כשאר כל העריות. וכך מצות הנשרפין: משקעין אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנין סודר קשה בתוך הרך ¹⁴, ושני עדי זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שפותח פיו, ומתיכין הבדיל והעופרת וכיוצא בהן וזורק לתוך פיו והיא יורדת ושורפת בני מעיו.

ומצות עשה להרוג בסייף הרוצח והנדה, ומצותו להתיז ראשו בסייף כדרך כמו שהמלכות עושה.

ומצות עשה להרוג בסייף: הרוצח והנדה, ומצותו להתיז ראשו בסייף כדרך כמו זקן ממרא, ונביא שקר, המתנבא בשם ע"ז, וכך מצות הנחנקין: משקעין המחוייב בזבל ¹⁵ ונותנין סודר קשה לתוך הרך וכורכין על צוארו, זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה.

כל המחוייב מיתה שלא הרגוהו בית דין אין עוברין כי אם עשה, אבל מכשף שלא הרגוהו עוברין אף בלאו ¹⁶, שנאמר ¹⁷: מכשפה לא תחיה.

2 דברים יז, ז. 3 צ"ל: עובד ע"ז.

4 צ"ל: שרובה. 5 שם שם, ה. 6 שם כא, כג. 7 במדבר טו, ל.

8 דברים כא, כב.

9 ברמב"ם (פרק טו, הלכה ז) שלפנינו: ואם לן, בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

10 דברים שם, כג. 11 צ"ל: הנהרג.

12 ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו: אבל לא נקבר עצמו, בכתבייד תימניים: אבל לא נקבר עצמו אלא בצדו. 13 צ"ל: בנו.

14 ברמב"ם (שם הלכה ג) נוסף: וכורך על צוארו. 15 שם (הלכה ה): עד ארכבותיו.

16 השווה שם פרק יד, הלכה ג. וראה ספר המצות להרמב"ם לא תעשה שי.

17 שמות כב, יז.

סקילה חמורה משריפה ושריפה מסייף וסייף מחנק. מי שנתחייב שתי מיתות, בין עבר עבירה שיש בה שתי מיתות, או שתי עבירות זו אחר זו, אפילו נגמר דינו לקלה יאחר כך עבר החמורה ונגמר דינו, נדון בחמורה. כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה — ידון כל אחד מהן בקלה שבהן.

מצות עשה לקבור כל הרוגי בית דין ביום ההריגה, שנאמר¹⁸: קבור תקברנו ביום ההוא. ואין קוברין אותן בקברי אבותיהן בכלל ישראל, אלא שני קברות מתקנין להם בית דין, אחת לנסקלין ולגשרפין ואחת לנהרגין ולנחנקין. נתאכל הבשר מלקטין העצמות וקוברין אותן בקברות אבותיהן, ויכולין קרוביהן לעשות להן ארון ותכריכין.

הלכות מלקות

פרק ראשון¹

מצות עשה להלקות מאתים ושבעה, והסימן מכה ר'ב'ה' או י'ל'ק'ו' ז'ר'י'ם'², שנאמר³: והפילו השופט והכהו לפניו. ואע"פ שמלקות בשלשה, במקום מיתה עומדת. ואלו הן הלוקין: כל לאו שיש בו כרת ואין בו מיתת בית דין. ואלו הן הלוקין כ"א: הבא על אחנן⁴תו, על אחות אביו, על אחות אמו, על אחות אשתו⁴, על אשת אחי אביו, על הנדה, אוכל חלב, אוכל דם, אוכל חמץ, אוכל ביום הכפורים, עושה מלאכה ביום הכפורים, אוכל גותר, אוכל פגול, אוכל⁵ בשר קדש, טמא שנכנס לעזרה, שוחט קדשים בחוץ, מעלה קדשים בחוץ, המפטם השמן, הסך בשמן המשחה, המפטם הקטרת.

כל לאו של חייבי מיתת שמים ויש בהן מעשה, י"ח: זר שאכל תרומה גדולה טמאה או טהורה, זר שאכל תרומת מעשר, זר שאכל בכורים אחר שנכנס בירושלים, זר שאכל חלה, אוכל טבל שלא הורם ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר, אוכל מעסה שלא הורמה חלתה, כהן טמא שאכל תרומה טהורה, כהן שנכנס לבית קדש הקדשים שלא לעבודה, כהן שיצא מן המקדש בשעת עבודה, לוי שעבד בעבודת כהנים, זר ששמש במקדש, מחוסר בגדים שעבד, כהן טמא ששמש, ושתוי יין ששמש, טבול יום ששמש, מחוסר כפורים ששמש, פרוע ראש ששמש, פרוע בגדים ששמש, אבל המשתמש⁶ בלא קדוש ידים ורגלים, אע"פ שחייב מיתה, אינו לוקה מפני שהוא מצות עשה. וכן גביא שכבש נבואתו, או שעבר על דברי עצמו, והעובר על דברי הנביא, אע"פ ששלשתן במיתה אין לוקין שהן⁷ מכלל עשה, שנאמר⁸: (ו)אליו תשמעון.

כל לאו שאין בו כרת ולא מיתה⁹ שלוקין, קס"ח: העושה צלם¹⁰, העושה צורה¹¹

18 דברים כא, כג.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים טז: יח—יט.

2 ברמב"ם (סוף פרק יט) מובא הסימן השני בלבד. 3 דברים כה, ב.

4 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה א): על אשת אחיו.

5 צ"ל: טמא שאכל. 6 צ"ל: המשתמש. 7 צ"ל: שהן באין. 8 דברים יח, טו.

9 ברמב"ם (שם הלכה ד): ולא מיתת בית דין. לדעת הרש"ש בהגהותיו שם, יש ברמב"ם טעות סופר וצ"ל: ולא מיתה בידי שמים. עיין שם.

10 ברמב"ם (שם) דפוסים מאוחרים הגיהו על פי הוראת הצנזורה: אליל.

לנוי, הפונה אל האלילים¹², המקים מצבה, הנוטע אילן במקדש, הנותן אבן משכית, הנודר בשם ע"ז, הנשבע בשמם, הנהנה במ, הבונה עיר הנדחת, הנהנה מעיר הנדחת, העושה כחקת הגוים, הקוסם, המעונן, המנחש, החובר, הדורש אל המתים, המוחק השם וכיוצא בו כגון תורס אבן ממוצת או שורף עץ מן המקדש, המכבה אש מהמזבח, העולה עליו במעלות, הנכנס לעזרה בבגדים טמאים, זב ודוגמתו שנכנס להר הבית, המסיר בדי ארון, המזיח החשן מעל האפד, הקורע פי המעיל, המקריב על מזבח הזהב, כהן שנכנס להיכל שלא בשעת עבודה, בעל מום שנכנס לשם, שתי שנכנס לשם, בעל מום ששמש, ערל ששמש, כהן שעבד בעבדת הלויים, כהן שנכנס למקדש פרוע ראש, כהן שנכנס למקדש קרוע בגדים, המקדיש בעלי מומין, השוחטם, הזורק דמיהם, המקטיר אמוריהם, המקריב קרבנות גוים בעלי מומין, המטיל מום בקדשים, העובר בקדשים, הגוזזם, המקטיר שאור או דבש, העושה שירי מנחות¹³, המקריב בלא מלח, המקריב אתנן¹⁴ מחיר, הנותן שמן על מנחת חוטא, הנותן עליה לבונה, הנותן שמן בקרבן סוטה, הנותן בו לבונה, המבדיל בחטאת העוף, הממיר בקדשי מזבח, האוכל בשר קדש שנטמא, האוכל מפסולי המוקדשין, כהן שאכל בשר קדשי קדשים חוץ לעזרה, זר שאכל בשר קדשים אחר מתן דמים, זר שאכל בשר בכור, כהנת שנשאה לזר שאכלה חזה ושוק אפילו לאחר מיתת בעלה, חללה שאכלה תרומה, האוכל קדשים קלים חוץ לירושלים, האוכל¹⁵ בכור חוץ לירושלים, האוכל מעשר שני אחר שראה פני הבית חוץ לירושלים, כהן שאכל בכורים משנכנסו לירושלים¹⁶ אחר שהונחו בעזרה, האוכל בירושלים מעשר שני שנטמא קודם שיפדה, טמא שאכל מעשר שני הטהור בירושלים, האוכל בירושלים¹⁷ וכן כל (האוכל) הקדשים, ערל שאכל בשר קדש או תרומות, האוכל ממנחת כהן וכן מכל דבר שהוא כליל, האוכל מבשר חטא[ו]ת הנשרפות וכן מכל הטעון שריפה, השוחט פסח על החמץ, השובר בו עצם בין בראשון בין בשני, המוציא בשרו חוץ מחבורתו, האוכל מבשרו חוץ לחבורתו, האוכל מבשרו נא או מבושל, הנהנה מן ההקדש במזיד, האוכל טבל שעדיין לא הופרש ממנו מעשר אפילו מעשר עני אע"פ שהורמו תרומ[ו]תיו, האוכל מבשר נפש חיה שנגמר דינה לסקילה אע"פ שנשחטה, האוכל בהמה טמאה, האוכל עוף טמא, האוכל דג טמא, האוכל שרץ העוף, האוכל שרץ הארץ, האוכל שרץ המים, האוכל רמש האדמה אע"פ שאינו רבה, האוכל תולעים שבפירות אחר שפרשו, האוכל נבלה, האוכל טרפה, האוכל אבר מן החי, האוכל גיד הנשה, האוכל בשר בחלב¹⁸, האוכל מתבואה חדשה קודם הבאת העומר¹⁹, האוכל ערלה,

11 שם כנ"ל. בדפוסים הראשונים: צלם. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

12 ברמב"ם (שם) נוסף: באחד מן המעשים.

13 לפנינו שם: מנחות מחמץ. בכתבייד הנ"ל: מנחות חמץ.

14 צ"ל: אתנן או מחיר וכלב.

15 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): קדשים קלים קודם זריקת דמים. האוכל.

16 השמטה כנ"ל ויש להשלים ע"פ שם: קודם הנחה בעזרה, כהן שאכל בכורים חוץ לירושלים.

17 הדברים משובשים ומקוטעים וצריך לתקנם על-פי שם: האוכל מעשר שני באנינות.

18 צריך להשלים על-פי שם: המבשל בשר בחלב.

19 ברמב"ם (שם) שלפנינו נוסף: המקריב מנחה מתבואה חדשה קודם הבאת שתי הלחם. בכתבייד יד תימניים חסרה פיסקה זו.

האוכל כלאי הכרם, האוכל תערובת חמץ בפסח, האוכל חמץ אחר חצות, המקיים חמץ בפסח ברשותו כגון שחמץ עיסתו, השותה יין נסך, נזיר שאכל מגפן היין, נזיר שגלה, נזיר שטמא²⁰ למת, המגלה הנתק, החותך סמגי הצרעת או שכואן, העובד בנחל שנערפה בו העגלה, הזורע ארץ ישראל בשביעית, הזומר אילן בשביעית, הקוצר ספיח בלא שינוי, הבוצר בלא שינוי, הזורע בשנת היובל, הקוצר בשנת היובל בלא שינוי, הבוצר בשנת היובל בלא שינוי, המכלה פאת השדה ולא נתנה לעני, המעולל כרמו ולא נתנו²¹ לעני, המלקט לקט ולא נתנו לעני, המלקט²² פרט כרמו ולא נתנו לעני, הלוקח עומר השכחה ולא נתנו לעני, הלוקח אם על הבנים ולא שלח האם, הזורע כלאים בארץ בזרעים, הזורע כלאי הכרם בארץ, המרכיב אילנות כלאים בכל מקום, המרביע בהמת כלאים בכל מקום, המנהיג כלאים בכל מקום, החוסם בהמה בעת מלאכה בכל מקום, השוחט אותו ואת בנו בכל מקום, הממשכן חברו בידו ולא החזיר לו העבוט, החובל אלמנה ולא החזיר המשכון, החובל כלים שעושין בהן אוכל נפש, עד זומם שאין בו תשלומין, המכה חברו הכאה שאין בה שוה פרוטה, בן סורר ומורה בעדות ראשונה, המוציא שם רע שנמצא דברו שקר, המקלל חברו בשם, הנשבע לשקר, הנשבע לשוא, המחלל נדרו, היוצא חוץ לתחום שבת, העושה מלאכה ביום טוב, המקיף פאת ראשו, המקיף פאת זקן, השורט על הנפש²³, הקורח ראשו על המת, הכותב כתובת קעקע, הלושש שעטנז, הקוצץ אילגי מאכל, איש הלושש מלבושי אשה, אשה שלבשה מלבושי איש, כהן שנטמא למת, כהן שקדש זונה ובעלה, או שקדש גרושה ובעלה, או שקדש חלה ובעלה, וכהן גדול שבעל אלמנה אע"פ שלא קדשה, המחזיר גרושתו אחר שנתקדשה, הגושא זקוקה ליבם, הבא על הקדשה, ממזר שנשא בת ישראל ובעל, פצוע דכא שנשא בת ישראל ובעל, המסרס איש וכן שאר זכר בהמה וחייה ועוף, אונס שגרש אנוסתו ולא החזירה, מוציא שם רע שגרש אשתו ולא החזירה, הקורב אל העריות בדרך מדרכי הזנות אע"פ שלא גלה ערוה וזה החשוד על העריות, המנת[חנן] בגוים, גר עמנו[ני שנשא בת ישראל ובעל²⁴], מלך שהרבה נשים, מלך שהרבה סוסים, מלך שהרבה כסף וזהב.

בכל אלו הלאוין לוקין. אבל כל לאו ולאו שאין בו מעשה, כגון הולך רכיל וקוסם²⁵ ונוטר ונוקם ונושא שמע שוא לא לוקה, חוץ מנשבע וממיר ומקלל חברו בשם, וכל לאו שניתן באזהרת²⁶ מיתת בית דין, כגון לא תגאף, לא תעשה מלאכה בשבת, לא לוקה. כל לאו שניתן לתשלומין, כגון לא תגזול, לא תגנוב, לא לוקה. וכל לאו שנתק לעשה, כגון לא תקח האם על הבנים²⁷, לא תכלה פאת שדך²⁸, לא לוקה אלא אם לא קיים עשה שבה[ן]. וכל לאו שבכללות, וזהו לאו אחד שכולל עניינים הרבה, כגון לא

20 צ"ל: שנטמא. 21 לפנינו שם: נתנה. בכתבייד הנ"ל כנוסח מחברנו.

22 ברמב"ם שלפנינו חסרה תיבה זו. בדפוסים הראשונים ובכתביידיד כנוסח מחברנו.

23 שם: על מת.

24 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: גר מואבי שנשא בת ישראל

ובעל. 25 תיבה זו יש למחקה. 26 צ"ל: לאזהרת. 27 דברים כב, ו.

28 ויקרא יט, ט.

תאכלו על הדם²⁹, וכן אם נאמר לא תעשה דבר פלוני ופלוני ופלוני, הואיל ולא יחד לאו לכל אחד ואחד לא לוקה אלא אם כן חלק אותם בלאוין אחרים, כגון לא ימצא בך מעביר בנו... (ו)קוסם... ומנחש³⁰, והרי חלק בלאוין אחרים ואמר³¹: לא תנחשו ולא תעוננו. וא"כ לוקה על כל אחד ואחד אע"פ דהוי לאו בכללות. וכן אמור מפי השמועה שנחלקו לאו הכללות, לוקה על כל אחד ואחד. כגון ולחם וקלי וזכרמל לא תאכלו³², וחייב על שלשתן שלש מלקיות, מפי הקבלה. אבל לא תאכלו ממנו נא ובשל מבושל³³ לא לוקה על הנא ועל המבושל שתיים אלא אחת.

פרק שני

כך סדר המלקות: כופת שתי ידי המוכה לעמוד מכאן ומכאן וחזן הכנסת אוחו בבגדיו, ולא יחוש אם יקרעו או יפרמו עד שיגלה לבו, שאין מכין על הכסנון¹, שנאמר²: והכהו, ולא לכסותו. והחזן עומד על האבן הנתונה מאחוריו ורצועה של עגל בידו כפולה לשנים ושנים לארבעה. ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בה³. רחב הרצועה טפח וארכה כדי שתהיה מגעת עד פי כרסו. והיד של רצועות שאוחז בה ארכה טפח.

והמכה להיות יתר בדעה וחסר בכח, ומגביה הרצועות בשתי ידיו ומכה בידו אחת בכל כחו. שליש המכות מלפניו על בין דדיו⁴ ושני שלשים מאחוריו, שליש על כתף זה ושליש על כתף זה. ויכהו ל"ט מכות. וזה שנאמר⁵: ארבעים, כלומר, שאין מוסיפים על ארבעים אפילו המוכה חזק כשמשון הגבור. אבל פוחתין לחלש, שאם יכה תחלש מכה רבה בודאי הוא מת.

כשאומדין אותו אומדין כמה יכול לקבל ולא יאמדהו רק במכות הראויות להשתלש. אמדהו שיכול לקבל עשרים, אין אומרים ילקה כ"א כדי שיהיו ראוין להשתלש, אלא ילקה י"ח, אמדהו לקבל מ' וכיון שהתחילו ללקות ראוהו חלש ואמרו: אינו יכול לקבל יותר על אלו הט' או ה"ב שלקה, פטור. אמדהו לקבל י"ב ואחר שלקה ראוהו חזק ויכול לקבל יותר, פטור ולא לוקה יותר על האומד. אמדהו היום שילקה י"ב ולא הלקוהו עד למחר והרי למחר יכול לקבל י"ח, אינו לוקה רק י"ב. אמדהו שילקה למחר י"ב ולא לקה עד יום שלישי והרי הוא חזק לקבל י"ח, לוקה י"ח, שהרי בשעת האומד לא אמדו אלא לאחר זמן.

החייב מלקיות הרבה, בין על הרבה עבירות בין על עברה אחת שיש בה מלקיות הרבה, אם אמדהו אומד אחד לוקה ופטור ואם לאו לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה. כיצד, נתחייב ב' מלקיות אמדו יכול הוא לקבל מ"ה, כיון שלקה מ"ה נפטור. אבל אם אמדהו למלקות אחת והכהו ג' או ט' או ל' כמו האומד, הרי זה מתרפא וחוזרין ואומדין אותו למלקות שנייה עד שילקה לכל מלקיות שהוא חייב בהן. מי שאמדהו וכשהתחיל ללקות

29 שם שם, כו. 30 דברים יח, י. 31 ויקרא יט, כו.

32 שם כג, יד. 33 שמות יב, ט.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים טז—יח. 2 דברים כה, ב.

3 ברמב"ם (פרק טו, הלכה ח) שלפניו: בו. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

4 לפניו שם (הלכה ט): מלפניו על חזהו בין דדיו. בדפוסים הראשונים ובכתבייד הג"ל: מלפניו בין דדיו. 5 דברים כה, ג.

נתקלקל מכת הכאה, בין ברעי בין במימי רגלים, אין מכין אותו יותר, שנאמר ⁶: ונקלה אחיך, כיון שנקלה פטור. אבל נתקלקל מן הפחד מקודם הכאה, אפילו נתקלקל משיצא מבית דין ללקות אפילו בערב, הרי זה לוקה כל האומד שאמדוהו. אמדוהו לשתי מלקיות ולקה ונתקלקל בין בראשונה בין בשנייה פטור. נפסקה הרצועה בשנייה פוטרינ אותו. נפסקה בראשונה נפטר ממלקות ראשונה ולוקה האומד השני. כפתוהו על העמוד ללקות וכתר החבלים וברח פטור ואין מחזירין.

המוכה אינו עומד ולא יושב אלא מוטה, שנאמר ⁷: והפילו השופט והכהו לפניו, שיהיו עיניו של שופט בו, שלא יהא מביט בדבר אחר. והכהו ⁸, מכאן שאין מלקין שנים כאחד. גדול שבדיינין קורא כל זמן שהוא לוקה: אם לא תשמור לעשות... ותפלה יי' את מכותי ⁹. ויתכוין שיגמר הפסוקים עם המלקיות. ואם לא גמר חוזר לתחלת המקרא וחוזר וקורא עד שתגמר ההכאה. והשני שבדיינין מונה והשלישי אומר לחזן: הכה, הכה. וכל זמן שהוא מכה על פיו מכה.

מת תחת ידו פטור. ואם טעה והוסיף אחת על האומד ומת הרי החזן גולה, ואם לא מת, החזן עבר לאו דלא יוסיף ¹⁰. והוא הדין לכל מכה חברו מקל וחומר מזה שנתנה לו תורה רשות להכותו. ואם כן כל המכה חברו, אפילו עבד, הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה. אבל אם יש בה שוה פרוטה, הואיל והוא חייב לשלם ממון אין אדם משלם ולוקה.

כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו, שנאמר: ונקלה אחיך לעיניך, כיון שלקה הרי הוא אחיך, אף כל מחוייבי כריתות בלבד שלקו נפטרו מידי כריתתן. כהן גדול שחטא לוקה בשלשה כשאר העם וחוזר לגדולתו. אבל ראש הישיבה שחטא מלקין אותו ואינו חוזר לשררותו, גם אינו חוזר להיות כאחד מן הסנדרין, שמעלין בקדש ולא מורידין. מלקין בזמן הזה בכל מקום מן התורה בפני שלשה סמוכין, אבל לא בפני הדיוטות, וכל מלקיות שמלקין דייני חוצה לארץ בכל מקום אינה אלא מכת מרדות. אין אדם לוקה אלא בעדים והתראה ובודקין אותם בדרישה וחקירה, כמו שעושים בדיני נפשות. עבר לאו שניתק לעשה והתרו בו ואמרו לו: לא תעשה דבר זה, שאם תעשה ולא תקיים עשה שבו תלקה, ועבר ולא קיים העשה לוקה, אע"פ שההתראה בספק היא שאם יקיים יפטר, התראת ספק התראה היא. עבר עברה שיש בה מלקות ומיתת בית דין כאחת, כגון ששחט אותו ואת בנו לע"י, אם התרו בו למיתה סוקלין אותו ולא לוקה, שהרי נתחייב בדין גדול מזה. ואם התרו בו למלקות בלבד לוקה.

אין צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה, אבל איסור עצמו יוחזק בעד אחד. כיצד, אמר עד אחד: חלב כליות הוא זה, כלאי הכרם הן פירות אילן זה, גרושה או זונה היא אשה זו, ואכל או בעל בהתראה ועדים (ו) לוקה ואע"פ שעיקר האיסור בעד אחד. וזה כשלא הכחיש העד בעת שקבע האיסור, אבל אם אמר: זה אינו חלב, אינה גרושה ואכל ובעל אחר שהכחיש לא לוקה עד שקבעו האיסור בשני עדים. שתק בעת שהעיד העד אחד בקביעת האיסור ואחר שעבר והתרו בו והכחיש העד אין שומעין לו אלא לוקה.

6 שם. 7 שם שם, ב.

8 ברמב"ם (שם הלכה י) שלפנינו: לא שיהיה מביט בדבר אחר ומכהו. בכתב-יד תימניי
כנוסח מחברנו. 9 דברים כה, גח-נט. 10 שם כה, ג.

מי שלקה בבית דין על איסור כרת ולקה פעם שנייה על אותו כרת עצמו, כגון שאכל חלב ולקה עליו, אכל חלב פעם שנייה ולקה עליו, אם אכל חלב פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכפה, והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו, ונותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מעיו ויחלה¹¹, ואחר כך מאכילין אותו שעורים [עד] שכרסו נבקעת.

מי שעבר על איסור כרת או מיתת בית דין והתרו בו והרכין בראשו או שתק ולא קבל עליו התראה, אין הורגין אותו ואין מלקין אותו. חזר ועשה והתרו בו והרכין בראשו או שתק, אין ממיתין אותו ואין מלקין אותו. חזר שלישית ועבר והתרו בו, אע"פ שהרכין בראשו או שתק, כונסין אותו לכפה עד שימות. וכל אלו שלא קבלו עליהם התראה מכין אותם מרדות הואיל וחטאו מכל מקום, אפילו על איסור של דברי סופרים מכין אותו מרדות.

הגונב כלי שרת מן המקדש והמקלל בקוסם והבועל ארמאית אין בית דין נוקקין, אלא הקנאין פוגעין בהן וכל ההורגין¹² זכה. וכן הכהן ששמש בטומאה לא היו אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין, אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין מוחו בגזרין.

פרק שלישי

גזירת הכתוב שאין בית דין ממיתין ולא מלקין האדם בהודאת פיו, רק על פי שנים עדים. וזה שהרג יהושע לעכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיו, הוראת שעה היתה או דין מלכות היה. וכן אין בית דין עונשין באומדן רק על פי ראיה ברורה². אפילו ראוהו העדים רודף אחר חברו להרגו והתרו בו והעלימו עיניהם, או שנכנסו אחריו לחורבה³ ומצאוהו הרוג ומפרפר והסיף מנטף דם ביד ההורג, הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין בית דין הורגין בעדות זה. ועל זה נאמר⁴: [ו]נקי וצדיק אל תהרג. וכן אם העידו עליו שנים שעבד עבודה זרה, זה ראוהו שעבד הלבנה והתרה בו ואחר ראוהו שעבד החמה, אין מצטרפין, הואיל ויש צד לנקותו ולהיותו צדיק, אל תהרגוהו.

כל מי שעשה דבר שחייבין עליו מיתת בית דין, באונס אין בית דין מחייבין אותו. ואפילו היה מצוה שיהרג אל⁵ יעבר, אע"פ שחלל השם, הואיל והוא אנוס אינו נהרג, שנאמר⁶: ולנערה לא תעשה דבר, אזהרה לבית דין שלא יענשו האנוס. איש שאנסוהו עד שבא על הערה חייב מיתת בית דין, שאין קשוי אלא לדעת. אבל אשה שנבעלה באונס אפילו אמרה אחר שנאנסה: הניחו לו, הרי זו פטורה. מפני שיצרה נתגבר עליה. כא⁷ לא תחוס עינך, אזהרה לבית דין שלא יחוסו על ההורג, לו⁸: [הלא] כבר נהרג זה.

11 כן לנכון ברמב"ם (פרק יח, הלכה ד) דפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים: ויכלה.
12 צ"ל: והורגין.

1 רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרקים יח; כ; כד.

2 שם (פרק כ, הלכה א): על פי עדים בראיה ברורה.

3 שם: או שנכנסו (בכתבייד תימניים: שנכנס) אחריו לחורבה ונכנסו אחריו.

4 שמות כג, ז. 5 צ"ל: ואל. 6 דברים כב, כו. 7 צ"ל: נאמר (שם יט, יג).

יש לבית דין להלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב לעשות סייג לתורה, להוראת שעה ולא לקבוע הלכה לדורות, כי ההיא דהלכו אדם שהטיח אשתו תחת התאנה, וההיא דסקלו מי שרכב על סוס בשבת בימי יוונים, וההיא דשמעון בן שטח שתלה פ' גשים באשקלון ביום אחד בלא התראה ודרישה וחקירה. וכן יכולין בית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות מי ששמועתו רעה והעם מרגנים אחריו שהוא עובר על העריות, אם הקול אינו פוסק ואין לו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה. וכן מבזין אותו ששמועתו רעה ומחרפין אותו בפניו.⁸ ויכול(ין) הדיין להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד זכותו⁹ כפי מה שיראה לגדור פרצות הדת או לקנוס אלם. וכן כתוב בעזרא¹⁰: וכל אשר לא יבא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו, שהפקר בית דין הפקר. וכן יכול הדיין לגדות ולהחרים מי שאינו בן נדוי כדי לגדור פרץ כפי שיראה לו שהשעה צריכה לכך. ויאמר שנדוהו או החרימיהו¹¹ על דעתו ויפרסם חטאו ברבים, שנאמר¹²: אורו מרוז אמר מלאך יי' אורו ארור יושביה.

ויכול הדיין לעשות מריבה עם הראוי ל(ה)ריב עמו ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולהשביעו באלהים [בעל¹³ כרחו. שלא יעשה או שלא עשה שנאמר¹⁴: ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואשביעם באלהים]. וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורין ולדחוף ולסחוב על הארץ, שנאמר¹⁵: הן למות הן לשרוש[ן] הן לענוש נכסין ולאסורין. כל אלה הדברים לפי מה שיראה לדיין שצריך לכך ושהשעה צריכה. וכל¹⁶ יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהי כבוד הבריות קל בעיניו, שהרי הוא דוחה לאו דדבריהם, וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקים בתורת אמת, שיהיה זהיר בכבודן רק בעבור כבוד המקום בלבד¹⁷. שכל המבזה התורה גופו מחולל על הבריות, וכל המכבד תורה גופו מכובד על הבריות. ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חקיה ומשפטיה.

הלכות עדות והזמה

פרק ראשון¹

מצות עשה להעיד בבית דין כל עדות שיודע, אם יתבענו בדיני ממונות, בין לזכותו בין לחייבו, שנאמר²: והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. ואם העד חכם גדול והיה בית דין³ פחות ממנו בחכמה, הואיל אין כבודו שילך לפניהם, עשה

8 ברמב"ם (פרק כד, הלכה ה): ומחרפין את יולדתו בפניו.

9 לפנינו שם (הלכה ו): ומאבד וגותן. בכתבייד תימניים כעין גוסס מחברנו: ומאבד זכותם.

10 י. ה. 11 לפנינו שם (הלכה ז): שנדוהו והחרימיהו. בכתבייד תימניים כגוסס מחברנו.

12 שופטים ה, כג.

13 ההגהה בגליון מטושטשת והשלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח). 14 נחמיה יג, כה.

15 עזרא ז, כו. 16 צ"ל: ובכל.

17 ברמב"ם (שם הלכה י): שיהיה זהיר שלא יחרס כבודם אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד.

1 רמב"ם, הלכות עדות, פרקים א, ט. 2 ויקרא ה, יא.

3 ברמב"ם (פרק א, הלכה ב) שלפנינו: בבית דין. בכתבייד תימניים כגוסס מחברנו.

דכבוד תורה עדיף. וזה בעדות ממון, אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור, וכן בעדות נפשות או מכות הולך ומעיד, אין חכמה ואין תבונה... לנגד י"ד. כהן גדול אינו חייב להעיד, אלא עדות שהיא למלך ישראל בלבד הולך לבית דין הגדול ומעיד בה, אבל בשאר העדיות פטור.

ואם נמצא בעד אחד מעשרה מיני פסלות פסול להעיד. ואלו הן: גשים, עבדים, קטנים, שוטים, חרשים, סומין, רשעים, בזויים, קרובים, והנוגע בעדות. גשים פסולין מן התורה, שנאמר⁴: על פי שנים עדים לשון זכר ולא לשון נקבה. וכן הטומטום והאנדרוגינוס פסולין מפני שהן ספק אשה. וכך⁵ וכל ספק פסול ספק כשר פסול, שאין העד בא רק לחייב עון או להוציא ממון על פיו⁶ ואין מוציאין ממון מספק ואין עונשין מספק.

עבדים פסולין להעיד מן התורה, שנאמר⁷: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, מכלל שאחיו כמהו, מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית. קל וחומר לגוים, אם עבדים שהם במקצת מצות פסולין הגוים לא כל שכן. מי שחציו עבד וחציו בן חורין פסול. וכל שנשתחרר והרי מחוסר גט שחרור פסול עד שיגיע גט לידו.

קטנים פסולין מן התורה להעיד, שנאמר⁸: ועמדו שני האנשים, ולא קטנים. אפילו היה הקטן נבון וחכם פסול עד שיביא שתי שערות אחר י"ג שנה גמורות, ואם הגיע לעשרים שנה ולא הביא שתי שערות ונולד בו סימן מסימני סריס הוי סריס ויעיד, ואם לא נולד בו לא יעיד עד רוב שנותיו. קטן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אין צריך בדיקה, ואם לאו אין מקבלין עדותו עד שיבדק. ובן י"ג שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ולא יודע בטיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות, מפני שאינו מדקדק בדברים שהרי אינו יודע, אבל בעדות מטלטלין מקבלין עדותו. והואיל והוא גדול.

השוטה מן התורה פסול, לפי שאינו בן מצות. ולא שוטה שמהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד, אע"פ ששואל ומדבר כשאר בני אדם פסול, שהוא בכלל שוטה. הנכפה בעת כפייתו פסול ובעת שהוא בריא כשר, בין הנכפה מזמן לזמן בין הנכפה תמיד בלא עת קבוע. והוא שלא תהיה דעתו משובשת תמיד, שהרי יש נכפין שגם בעת בריאותם דעתם מטורפת. וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה. הפתיים ביותר שאין מכירין דברים הסותרים זה את זה ולא יבינו ענייני הדבר כמו שאר העם, וכן המבוהלים והנחפזין בדעתם והמשוגעים, כל אלו בכלל השוטים. ודבר זה לפי ראות הדיין.

החרש כשוטה, שאין דעתו נכונה ואינו בן מצות. ואחד חרש שמדבר ואינו שומע ואחד ששומע ואינו מדבר, אע"פ שראיתו ראית מעולה ודעתו נכונה צריך להעיד בפני בית דין בפיו או שיהיה ראוי להעיד בפיו, ויהיה ראוי לשמוע דברי הדיינים והאיוס שמאיימין עליו. וכן אם נשתתק, אע"פ שנבדק כמו שבודקין בגטין ונמצא עדות מכוונת והעיד בפנינו בכתב ידו, אינה עדות כלל, חוץ מעדות אשה, לפי שבעגונה הקילו.

4 משלי כא, ל. והרמב"ם (שם) מוסיף: כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב.

5 דברים יז, ו. 6 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

7 כן ברמב"ם (פרק ט, הלכה ג) כתבייד תימניים. לפנינו: להוציא ממון על פיו או לחייב על פיו. 8 דברים יט, יט. 9 שם שם, יז.

הסומין אע"פ שמכירין הקול וידעו האנשים פסולין מן התורה, שנאמר ¹⁰: והוא עד או ראה או ידע, מי שהוא ראוי לראות הוא מעיד. וסומא באחת מעיניו כשר להעיד.

פרק שני

רשעים פסולין להעיד מן התורה, שנאמר ²: אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, מפני השמועה: אל תשת רשע עד. ואפילו עד כשר שידע בחברו שהוא רשע ואין הדייטין מכירין רשעו אסור לו להעיד עמו, אע"פ שהוא עדות אמת, מפני שמצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עמו ³ הרשע עד שנתקבלה עדותו. וכ"ש עד כשר שידע בעדות לחברו וידע שהעיד עד שקר ⁴, שאסור לו להעיד, שנאמר: אל תשת ירך עם רשע.

איהו רשע, כל שעבר עברה שחייבין עליה מלקות, שהכתוב קראו רשע, שנאמר ⁵: והיה אם בן הכות הרשע. וכל שכן למחוייב מיתת בית דין שהוא פסול, שנאמר ⁶: אשר הוא רשע למות. ואם עבר עברה מדברי סופרים פסול מדבריהם. כיצד, אכל בשר בהמה בחלב, או שאר נבלות ושקצים וכיוצא בהן, לתאבון או להכעיס, או שחלל יום טוב ראשון, או שלבש שעטנו שהוא טווי ונוז ⁷ פסול לעדות מן התורה. אבל אם אכל בשר עוף בחלב, או שחלל יום טוב שני של גליות, או שלבש בגדי צמר שאבד בו חוט של פשתן פסול מדבריהם. עוד יש רשעים הפסולין להעיד, אע"פ שהן בני תשלומין ממון ⁸ שאינן שלהן בחמס, אע"פ שהחזירו, פסולין מעת שגנב או גזל. וכן עד זומם, אע"פ שהזנום עד לאחר כמה ימים על אותה העדות. וכן מלוה ולוה ברבית קצוצה שניהם פסולין מן התורה. אבל באבק רבית פסולין מדבריהם.

החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלין שלא ברצון הבעלים, אע"פ שנותנין ממון, והרוצים בהמת עצמן, אפילו גסה, פסולין, שחזקתן פושטין יד בגזל ומניחין בהמתן לרעות בשדות אחרים. ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל פסולין, אבל בחוצה לארץ כשרים. ומותר לגדל בהמה גסה בכל מקום. המוכסין, הואיל וחזקתן ליקח יתר מדבר הקצוב להן בדין המלכות ולוקחין היתר לעצמן, סתמן פסולין. אבל גבאי מנת המלך סתמן כשרין, עד שידע שלקחו אפילו פעם אחת יותר מן הראוי לגבות ואז פסולין. מפריחי יונים בשוב פסולין, שחזקתן שגוזלין יונים של אחרים בחנם. וכן (ל)סוחרי שביעית והן בני אדם שיושבין בטלין, ומתחילין לישא למתן ⁹ בפירות שביעית. וכן המשחק בקוביא, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בשוב העולם הרי זה בחזקת שהוא אוכל מן הקוביא [ש]הוא אבק גזל. ולא בקוביא בלבד אמרו, אלא אפילו בקלפי אגוזים ורמנים. וכן לא יונים בלבד אלא אפילו הממרים ¹⁰

10 ויקרא ה. א.

1 רמב"ם, הלכות עדות, פרקים י—ב. 2 שמות כג, א. 3 צ"ל: עם.

4 צ"ל: שהעד השני עמו עד שקר. 5 דברים כה, ב. 6 במדבר לה, לא.

7 ברמב"ם (פרק י, הלכה ג): שוע או טווי או נוז. ראה הלכות כלאים פרק י, הלכה ב. מובא

בחלק ב, ועמ' קיו. 8 צ"ל: בני תשלומין ואינם בני מלקות הואיל ולוקחים ממון.

9 צ"ל: וליתן.

10 ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו: המשחקים. בדפוסים הראשונים ובכתביהיד כנוסח מחברנו.

בהמה¹¹ חיה ועוף ואומר כל הקודם חבירו [או] כל הנוצח חברו יטול בעליו שניהם. וכן כל כיוצא בשחוק זה. והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה. וכל אלו פסולין מדבריהם.

אריס שלקח דבר מועט מן הפירות שבכרו בימי ניסן וימי תשרי קודם שתגמר מלאכתו, אע"פ שלקח שלא מדעת בעל השדה, אינו גניבה וכשר לעדות, שאין בעל השדה מקפיד על זה. וכן כל כיוצא בזה.

מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בתלמוד¹² ולא בדרך ארץ הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם, שחזקה שהוא עובר על רוב העברות שבאו לידו. לפיכך אין מוסרין עדות לעם הארץ ואין מקבלין ממנו עדות אלא אם כן הוחזק שהוא עוסק במצות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ מקבלין עדות, אע"פ שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה. וכל מי שקבל עדות עם הארץ קודם שתהיה לו חזקה זו, או קודם שיבאו עדים ויעידו שהוא נהוג במצות ובדרך ארץ¹³ פסולין לעדות מדבריהם והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק בפני כל העם, וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת (או) שעוסקין במלאכה מנוולת] שאין מקפידין על הבשת, שכל אלו חשובין ככלב ואין מקפידין על עדות שקר. ובכלל אלו האוכלין צדקה של גוים בפרהסיא, אע"פ שאיפשר להם שיוזנו בצנעא מהן, מבזין עצמן לכך נזק בטלה¹⁴ אע"פ שלא הכריזו עליו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכל הפסול מדבריהם (זכות) צריך הכרזה. לפיכך כל עדות שהעיד קודם שהכריזו עליו מקבלין, שלא לאבד זכות העם, שהרי לא ידעו שהוא פסול¹⁵ לשאר עדיות, שהרי רשע בעבירה ששחט שחיטתו כשירה ונאמן ליומר כהלכה שחטתי, אבל החשוד על דבר אינו נאמן על¹⁶ של אחרים. לפיכך החשוד על דבר יכול לדון בו ולהעיד בו לאחרים. חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים. כיצד, נאמן עם הארץ לומר: פירות פלוני מעושרים הן. ונאמן הנחשד למכור בשר בכור¹⁷ בשר פלוני חולין הוא.

מלכי ישראל אין מעידין עליהם¹⁸, שהן בחזקת אלמים בעלי זרוע ואין נכנעים תחת עול הדיינים. אבל כהן גדול מעידין¹⁹ ומעיד הוא למלך בבית דין הגדול. המוסרים ואפיקורסים והמינים והמשומדים לא הוצרכו חכמים למנותם בכלל פסולי עדות, שלא מנו אלא רשעים, אבל אלו פחותים מן הגוים. שהגוים לא מעלין ולא מורידין, ויש לחסידיהם חלק לעולם הבא. ואלו מורידים ולא מעלין ואין להם חלק לעולם הבא.

11 צ"ל: בבהמה. 12 „ולא בתלמוד“ אין ברמב"ם (פרק יא, הלכה א).

13 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' ד-ה): הרי זה הדייט ועתיד ליתן את הדין, שהרי מאבד ממנו של ישראל על פי רשעים וכן הבויון.

14 ההברים מקוטעים. בכתב-היד מצויין אות לתיקון אך בגליון אין. ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): מה בין פסול לעדות מן התורה לפסול מדבריהם. שהפסול מן התורה שהעיד עדותו בטלה.

15 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם (הל' ו-ז): ואין פסולו אלא מדבריהם. עד אחד נאמן באסורין אע"פ שהוא פסול.

16 אף כאן השמטה כנ"ל ויש להשלים על-פי שם: שלו אבל נאמן הוא על.

17 צ"ל: לומר בשר.

18 ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו: לא מעידין ולא מעידין עליהם. בדפוסים הראשונים כנוסח מחברנו. ועיין בסוף משנה, הלכות מלכים פרק ג, הלכה ז. 19 צ"ל: מעידין עליו.

כל הנפסל בעברה שפשט בישראל שהוא עבירה, כגון שנשבע לשקר או לשוא או גנב או גול או אכל גבלה וכיוצא בזה, אם העידו עליו שני עדים שעשה עבירה פלונית, אע"פ שלא התרו בו ולא לוקה, פסול לעדות. אבל אם העבירה מעבירות שקרוב העושה להיות שוגג, כגון קושר או מתיר בשבת, צריך להזהירו שזה חלול שבת ואחר כך יפסל, שרוב העם אין יודעים שזה עבירה. ואפילו מחלול שבת ויום טוב הידוע צריך להודיעו שהוא שבת, שמא שוכח הוא. וכן המשחק בקוביא תמיד או מי שנעשה מוכס או גבאי שמוסיף לעצמו, צריכים העדים להודיעו שהעושה דבר זה פסול לעדות. אין אדם משים עצמו²⁰. לפיכך הבא בבית דין ואמר: לויתי ברבית, גנבתי, גזלתי, אכלתי גבלה, בעלתי איסור, אינו נפסל עד שיהיו שם שני עדים. ונאמן לפסול חברו ולא עצמו, שאם אמר פלוני רבעני לרצוני הוא ואחר מצטרפין להרוג חברו ולא הוא. פלוני בא על אשתי, הוא ואחר מצטרפין להורגו, אבל לא להורגה. אבל פלוני רבע שורי, מצטרף עם אחר להורגו, שאין אדם קרוב אצל ממונו. שנים שהעידו באחד שהוא פסול בעבירה, ושנים אחרים באו והעידו שעשה תשובה וחזר בו או שלקה, כשר. אבל באו שנים והכחישום ואמרו: לא עשה עבירה זו, ספק פסול. לפיכך לא יעיד ולא מוציאין ממון בעדותו עד שידוע שעשה תשובה. כל שנתחייב מלקות כיון שלקה בבית דין²¹ חזר לכשרותו. אבל פסולי עדות מחמת ממון שחמסו או שגולו ושלמו²² צריכין תשובה ופסולין עד שידוע שחזרו מדרכם הרעה. וזה דין חזרתם: חזרת מלוה ברבית משיקרו שטריהן ולא ילוו ברבית אפילו לגוי. משחק בקוביא משישברו פספסיהן מעצמן²³ ולא יעשו אפילו בחנם. מפריחי יונים משישברו הכלים שצדין בהן, שאפילו במדבר לא יעשו. סוחרי שביעית כשיגיע שביעית אחר ויוסרו²⁴ ויכתוב: אני פלוני בן פלוני כנסתי מאתם זון מפירות שביעית והרי הן נתונים לעניים. מועלי שבועות משיבא לבית דין שאין מכירין אותו ויאמר להם חשוד אני, או יתחייב שבועה בבית דין שאין מכירין אותו בממון חשוב וישלם ולא ירצה להשבע. טבח שבועה לעצמו ומוכר ויצאה טרפה מתחת ידו, שהוא בכלל אוכלי טריפה, פסול לעדות עד שיראה ממעשיו שניהם על דעתו²⁵. וילבש שחורים²⁶ וילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבידה בממון חשוב, או יוציא טריפה מתחת ידו בממון חשוב לי²⁷. עד זומם משילך למקום שאין מכירין אותו ויתנו לו ממון חשוב להעיד בשקר ולא רצה, הרי זה חזר לכשרותו.

פרק שלישי

קרובים פסולין לעדות מן התורה, שנאמר²: לא יומתו אבות על בנים, פי' על פי בנים,

20 צ"ל: משים עצמו רשע.

21 ברמב"ם (פרק יב, הלכה ד) שלפנינו: כל מי שנתחייב מלקות בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין. בכתביידי תימניים ובסמ"ג, לאוין ריד, כנוסח מחברנו. ונוסח זה מצא ובעל כסף משנה בספרים ישנים. עיין שם. 22 צ"ל: אע"פ ששלמו.

23 תיבה זו חסרה ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו. היא נמצאת בכתביידי הנ"ל.

24 שם (הלכה ח): ויבדקו. 25 שם (הלכה ט): רעתו.

26 שם (הלכה י) נוסף: ויכסה שחורים. 27 תיבה זו מיותרת.

1 רמב"ם, הלכות עדות, פרקים ג; יג; טו; סמ"ג, לאוין רטו; עשין קט. 2 דברים כד, טו.

ולא בנים על פי אבות, והוא הדין לשאר קרובים ממשפחת אב בלבד. והם האב על הבן ועל בן הבן, והאחים מן האב זה עם זה³, ואין צריך לומר הדוד⁴ עם בן אחיו, אבל קרובים מן האם או מדרך אישות כלן פסולין מדבריהם. הגוים⁵ אינן בדין זה ואפילו שני אחים תאומים שנתגיירו⁶.

האחים זה עם זה, בין מן האב בין מן האם, הרי הם ראשון בראשון, ובניהם זה עם זה שני בשני, ובני בניהם זה עם זה שלישי בשלישי, ולעולם שלישי בראשון כשר, וכל שכן שלישי בשני. אבל שני בשני וכל שכן שני בראשון שניהם פסולין. והאב עם בנו פסול. ועם בן בנו כראשון בראשון הוא. לפיכך האב עם בן בן בנו שהוא רביעי ממנו כשר⁷. וכן הדין בנקיבות. כיצד, שתי אחיות או אח ואחות בין מן האב בין מן האם, הרי הם כראשון בראשון. בניהם בין זכרים בין נקיבות שני בשני, בני בניהם או בנות (או) בנותיהם שלישי בשלישי.

כל אשה שאתה פסול לה אתה פסול לבעלה, וכל בעל שאתה פסול לו כך אתה פסול לאשתו, שבעל כאשתו ואשה כבעלה. שתי נשים שהן זו עם זו שני בשני בעליהן מעידין זה לזה. אבל אם ראשון בראשון, כגון שלקח זה אשה וזה בתה, אין מעידין. וכן בעלי אחיות פסולין זה לזה והרי הן ראשון בראשון. וכן לא יעיד לבן אחות אשתו ולא לבעל בת אחות אשתו, אבל הוא מעיד לבן בעל אחות אשתו שיש לו מאשה אחרת. אבי חתן ואבי כלה מעידין זה לזה. רב⁸ אפשר באחי האח מן האם שיעידו זה לזה, שהרי אין ביניהם קורבה כלל. האיש פסול לחרגו לבדו וחרגו לו. ואשת חרגו וחרגו אחי חמותו לא יעיד לו⁹, ובן אחות חמיו לא יעיד לו. אין אדם מעיד באשתו ארוסה דמיקרבה דעתיה לגביה. אבל לקרוביה כשר עד שישאנה. כל הקרוב באותה שעה ונתרחק — כשר. ואין הלכה כר' יהודה שאו' שם¹⁰: אפילו היתה בתו ויש לה בנים ממנו¹¹ הרי זה קרוב.

כל הנוגע בעדות בשום הגאה פסול להעיד. בני העיר שנגנב ספר תורה שלהם, הואיל ולשמיעה עשוי אי אפשר לסלק עצמו ממנו ואין דנין אותו בדיני אותה העיר, ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר. וכן כל כיוצא בזה. אבל בני העיר שבא מערער עליהם בדבר שהוא לכל בני העיר, כגון המעיין והמרחץ, אם סילק¹² שנים עצמן מן הערער בקניין גמור מותרין להעיד או לדין.

או' ר"י¹³, ששמע מר"ת, כשהעדים רחוקים מבית דין שולחין עדותן בכתב ידן, ואין לפסול עדותן משום מפייהם ולא מפי כתבם. וכותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליו אפילו לאחר כמה שנים, אע"פ שאין זוכרה מעצמו אלא אחרים הזכירוהו וזוכר. אך הזכירו התובע, אע"פ שזוכר, אינו מעיד אלא אם כן היה התובע תלמיד חכם. אין

3 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יג, הלכה א): ובניהם זה עם זה. 4 לפנינו שם: הדודים. בכתביידי תימניים כנוסח מחברנו.

5 צ"ל: הגרים. 6 צריך להשלים: מעידין זה לזה.

7 ברמב"ם (שם הלכה ה): האב עם בנו כראשון בראשון הוא. לפיכך האב עם בן בנו פסול, ועם בן בן בנו שהוא רביעי ממנו כשר.

8 סנהדרין כח, ב. ושם: רב חסדא. בסמ"ג, לאוין רטו, כנוסח מחברנו.

9 צריך להשלים על-פי הסמ"ג שם: ובן אחי חמותו לא יעיד לו. 10 סנהדרין כו, ב.

11 צ"ל: אפילו מתה בתו ויש לו בנים ממנה. 12 צ"ל: סילקו.

13 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג, עשין קט, ובתוספות, יבמות לא, ב ד"ה החזו.

עד נעשה דין בדאורייתא. בעד שצריך להעיד בפניו, דהא טעמא דאין עד נעשה דין משום דבענן עדות שאתה יכול להזימה וכיון שהעדים עצמן דנין לא ירצו לקבל הזמה על עדותן. אבל אם הם מעדיין בפני דיינין אחרים — מותרין¹⁴. ובדרבנן אפילו הדיינין מותרין להעיד¹⁵ כגון בקיום שטרות.

העדים כל זמן שלא נחקרה¹⁶ עדותן בבית דין וכן החתומים על השטר הרי הם כמי שנחקרה עדותן בבית דין ואין יכולין לחזור בהן. ואם אי אפשר לקיים השטר שלא מפייהם, כגון שלא היו שם עדים שהוא כתב ידן, או אין כתבם יוצא ממקום אחר ואמרו: כתב ידינו הוא ובתוך כדי דבור¹⁷ אמרו: אבל אנוסים היינו, קטנים היינו, קרובים היינו, נאמנים ויבטל השטר. אמרו: פסולי העדות היינו בעבירה, או לקחנו שוחד על עדות זו, אין נאמנים, שאין אדם משים עצמו רשע עד שיעידו עליו עדים שהוא רשע.

מקבלין עדות שלא בפני בעל דין. ודווקא כגון שהיה הוא חולה או עדין חולין או שהיו עדין מבקשים לילך במדינת הים ושלחו לו ולא בא. וזה בעדות שבעל פה, אבל בשטר הלכתא מקיים השטר שלא בפני בעל דין, ואפילו עומד וצווח ואומר: שטר מזויף, הרי אין אנו משגיחין, שקיום שטרות דרבנן.

בתוספ' ¹⁸: היו ד' עדים או ה' חתומים על השטר ונמצאו שנים ראשונים קרובים או פסולים — תתקיים העדות בשאר. ולענין גטין אינו כן שאין עידי הגט חותמין זה בלא זה. הלכה כר' יהושע¹⁹ דהודאה אחר הודאה מצטרפין.

פרק רביעי

דיני הזמה. מצות עשה לעשות לעדים זוממין כאשר זממו לעשות, שנאמר²: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. ואם העידו עדים בעבירה שחייבים סקילה והזממו נסקלין, במלקות לוקין, במזון משלמין³ בין כלם כפי מניין העדים. ואין לוקין במקום תשלומין. ואם הוכחשו עדותן בטילה, והן פטורין. הזמה היא: והלא במקום פלוני עמנו הייתם. הכחשה היא: אתם אומרים שלוח פלוני מפלוני, שהרג פלוני את פלוני, שבעל פלוני את פלונית, לא היו דברים מעולם לא ליה ולא בעל ולא הרג.

עדים זוממין צריכין⁴ התראה. ועדים שהוכחשו ולבסוף הזממו נהרגין או לוקין או משלמין ממון, מפני שהכחשה תחלת הזמה אלא שעדיין לא נגמרה. אין מזימין העדים אלא בפניהם. והזמה שלא בפניהם, נהי דהזמה לא היא הכחשה היא ועדותן בטילה.

14 הדברים משובשים וצ"ל עלפי הסמ"ג שם: בעד שצריך להעיד בפניו... לא ירצו לקבל הזמה על עדותן... אבל במי שנחקר להעיד מה לנו בשביל שנתכוון להעיד. העיין תוספות. כתובות כא, ב ד"ה הנח; סנהדרין ט, א ד"ה בזמן.

15 בתוספות כתובות שם: אבל בדרבנן אפילו עד המעיד נעשה דין. 16 צ"ל: שנחקרה.

17 עיין בית יוסף, חשן משפט סי' מו, ס"ק לד.

18 בבא בתרא פרק יא הלכה יא. מובאת בסמ"ג שם. וראה תוספות גיטין יח, ב ד"ה אמרי.

19 סנהדרין ל, א—ב. ראה סמ"ג שם.

1 רמב"ם, הלכות עדות, פרקים יח; כ; סמ"ג, עשין קי. 2 דברים יט, יט.
3 כן בסמ"ג. ברמב"ם (פרק יח, הלכה א): משלשין. 4 צ"ל: אינם צריכין.

עידי נפשות שהוכחשו ולא הוזמו, אפילו בא הנהרג על רגליו אין לוקין על לא תענה⁵, דהוי לאו שאין בו מעשה. אך מכין אותו מדרות.
 ארבעה צריכין הכרזה: עדים זוממין, זקן ממרא, ובן סורר, ומסית, שנאמר: וכל ישראל ישמעו ויראו⁶, בכל אחד. וכך היא ההכרזה: בית דין כותבין ושולחין בכל עיר ועיר: פלוני ופלוני העידו כך והוזמו והרגנו אותם או לקו בפנינו או ענשנו אותם כך וכך ממון והנשואים ישמעו ויראו.
 פ"ק דמכות⁷: אין העדים זוממין משלמין ממון על פי עצמן אם אמרו אחר שנחקרה עדותן: מבדין. אבל אם אמרו: הוזמנו בבית דין של פלוני ונתחייבנו שם משלמין.
 אין העדים זוממין נענשין עד שיוזמו שניהם אחר שיגמר הדין. ואם הרגו אין נהרגין, לא הרגו נהרגין. וגזירת הכתוב הוא כאשר זמם ולא כאשר עשה. ואע"פ שקל וחומר הוא, אין עונשין מן הדין. הוזמו ממה שהעידו שאיש זה בן גרושה ובן חלוצה ילקו. ואין אומרים יפסלו. וכן אם העידו שזה חייב גלות, אין אומרים יגלו אלא ילקו.

הלכות זקן ממרא¹

פרק ראשון

פ' זקן ממרא האמור בתורה: הוא תלמיד חכם שהגיע לתורה שאין נעלם ממנו דבר אלא דבר מופלא, שנאמר²: כי יפלא ממך דבר. ואינו חייב אלא על דבר שעיקרו מן התורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפלין. ופי' המימון³ דזה בדבר שאין בו כרת וחטאת.

זקן ממרא והחולקין עליו עולין לבית דין שעל פתח הר הבית ואומ': כך דרשתי וכך דרשו חבריי⁴, כך שמעתי וכך שמעו חבריי. אם חזר לעירו ושנה ולמד כמו שהוא לומד פטור. ואם הורה לעשות חייב, שנאמר⁵: והאיש אשר יעשה בזדון, אינו חייב עד שיעשה מעשה או יורה לעשות. כיון שראו עדים שעשה גומרין אותו למיתה [ב]בית דין שבעירו. ואין ממיתין אותו בעירו אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל, שנאמר⁶: וכל ישראל ישמעו ויראו. ואם רצו בית דין למחול לו אין מוחלין. מצאן חוץ ללשכת הגזית והמרה עליהן פטור, שנאמר⁷: אל המקום, מלמד שהמקום גורם.

בית דין הגדול שדרשו כפי שנראה בעיניהם שהדין נוטה כך ודגו בה דין, ועמד בית דין אחר ונראה לו טעם לסתור אותו הדין סותר ודן כפי שיראה בעיניו, שנאמר⁸: אל השופט אשר יהיה בימים ההם, הלך אחר בית דין שבדורך. בכל דבר יכול בית דין לבטל דברי בית דין חבירו אם הוא גדול ממנו, חוץ משמונה עשר דבר המפורשים

5 שמות כ, יג. 6 דברים יט, כ. 7 ב, ב.

1 דמב"ם, הלכות ממרים, פרקים ב—ד; סמ"ג, לאוין ריו; עשין קיא. 2 דברים יז, ח.

3 דמב"ם שם, פרק ד, הלכה ג. 4 ראה סנהדרין פה, ב; סמ"ג לאוין שם.

5 דברים יז, יב. 6 שם. 7 שם שם, ח. 8 שם שם, ט.

פ"ק דשבת⁹ שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לבטלם מפני שקבעום בנפשותם שנצחום בית שמאי את בית הלל בחרבות וברמחים¹⁰.

הלכות בן סורר ומורה

פרק ראשון¹

אזהרה לבן סורר מלא תאכלו על הדם², כלומר לא תאכלו אכילה המביאה לידי שפיכות דמים, שהרי אינו נהרג אלא על אכילה מכוערת שיאכל, שנאמר³: זולל וסובא. מאימתי הוי בן סורר ומורה משיבא לו שתי שערות עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון, אלא שדברו חכמים בלשון נקיה.

אין בן סורר חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו ויקנה בשר בזול ויין בזול ויאכל אותם חוץ לרשות אביו בחבורה שכלם ריקים ויאכל הבשר חי ואינו חי, מבושל ואינו מבושל, כדרך שהגנבים אוכלים, וישתה היין מזוג ואינו מזוג⁴ כדרך שהגרגרנין שותין, והוא שיאכל תרטימר בשר, פי' חצי מנה, וישתה חצי לוג יין האיטלקי בסעודה אחת. אבל בסעודת מצוה, אפילו כלם ריקים, פטור. אכל גבילות וטריפות פטור, שנאמר: בקולנו, ולא בקולו של מקום.

כך דגין בן סורר ומורה: מביאין אביו ואמו תחלה לבית דין של שלשה, ואומ' להם: בננו זה סורר ומורה. ומביאין שני עדים שגנב משל אביו וקנה בשר ויין ממה שגנב ואכל אותה אכילה ברשות אחרים. ומלקין אותו, שנאמר: ויסרו אותו. חזר וגנב משל אביו ואכל אכילה, אביו ואמו מביאין אותו לבית דין של עשרים ושלשה ומביאין שנים ומעידים אותו שגנב משל אביו ושאכל אכילה האמורה אחר שהותרה בזה עדות האחרונה⁵. ואחר שמקבלין עדותם בודקין אותו שמא מקיף השיער את כל הגיד. אם לא הקיף ולא שלמו שלשה חדשים גומרין דינו כדרך כל הרוגי בית דין וסוקלין אותו. ואינו נסקל עד שיתיו שלשה הראשונים, שנאמר: בננו זה, זהו שלקה בפניכם.

היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, או איפכא, אינו נעשה בן סורר, שנאמר⁶: ותפשו בו אביו ואמו. היה אחד מהם גדם או חיגר או אילם או סומא או חרש, אינו נעשה בן סורר, שנאמר: ותפשו בו, ולא גדמין. והוציאו אותו, ולא חגרין. ואמר, ולא אלמין. בנינו זה, ולא סומין. איננו שומע בקולנו, ולא חרשין.

9 יג, ב.

10 שם יז, א.

1 רמב"ם, הלכות ממרים, פרק ז: סמ"ג, לאוין רכ. 2 ויקרא יט, כו.

3 דברים כא, ב.

4 „ואינו מזוג“ חסד ברמב"ם (הלכה ב) שלפנינו. בכתבייד תימגיים ובסמ"ג כנוסח מחברנו.

5 ברמב"ם (שם): וזו היא עדות אחרונה. 6 דברים שם, יט.

הלכות מלך ומלחמותיו

פרק ראשון¹

אין מעמידין שררה אפילו דין על ישראל אלא מישראל ולא מגרים. ואם אמו מישראל מותר. אבל במלכות — תני בתוספתא²: אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה. לא ירבה לו נשים. ומותר לישא שמונה עשרה בין נשים בין פלגשים. ואו' המימוני³: שהדיוט אסור בפלגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד. לא ירבה לו סוסים בטלים. אבל מרבה לו כדי רכבו ופרשיו. ואפילו סוס אחד בטל עובר בלאו. ועובר על כל סוס וסוס. ולא ירבה לו כסף להניח בבית גזויו. אבל מרבה הוא כדי ליתן לחילותיו ופרשיו ועבדיו. ויביא הכסף לאוצר בית יי' תחת יד נאמני ישראל [ל]היות מוכן לצרכי ישראל ולמלחמותם. מלך אסור לשתות יין דרך שכרות. וכן אסור להיות שטוף בנשים לכלות כחו, שנאמר⁴: אל תתן לנשים חילך.

מצות עשה להעמיד מלך בכניסתו ארץ ישראל⁵. כשמעמידין המלך מושחין אותו בשמן המשחה. ואין צריך למשוח בן המלך שנמשח. ואין מושחין אלא למלכי בית דוד בשמן המשחה ועל המעיין מושחין אותו אך מלכי ישראל מושחין אותו אפרסמון. המלך לא דן ולא דגין אותו ולא מעיד ולא מעידין אותו. וזה, במלכי ישראל ומשום מעשה שהיה⁶, אבל לא למלכי בית דוד. לא חולץ ולא חולצין לאשתו ולא מיבמין אשתו ואין נושאין אלמנתו. כשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש — והיא מטה נאה. ופורץ לעשות לו דרך. דרך המלך אין לו שיעור. ואוצרות המלך למלך. ושאר ביזה שבחזוין מחצה למלך ומחצה לעם. וכותב לשמו שני ספרי תורות אחת שנכנסת ויוצאה עמו ואחת שמונחת לו בבית גזויו ואותה שנכנסת עמו עושה כמין קמיע ותולה בזרועו; ולא יכנס בה לא בבית המרחץ ולא בבית הכסא. אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשים בשרביטו ואין רואין אותו ערום ולא כשהוא מסתפר ולא כשהוא בבית המרחץ. ומסתפר בכל יום ואפילו נביא יהא כפוף לו. שנאמר⁷: הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך. ואפילו כהן גדול מצוה להיות כפוף לו. ומצוה למלך לעמוד בפני חכמי ישראל ולכבדם כמו שמצינו באסא ויהושפט⁸.

כל המורד במלך, אפילו אם צוה לו לך במקום פלוני ולא הלך, יש לו רשות להורגו, אם לא שביטל מצותו מפני שנתעסק במצוה. הרוגי מלכות בסיף ונכסיהם למלך. ואין לו רשות להפקיר ממון. אבל יש לו רשות לקבוע מכסים. כל האמור בפרשת מלך בענין שאול מלך מותר בו.

1 רמב"ם, הלכות מלכים, פרקים א—ד; סמ"ג, לאוין רכא; רכג—רכד; עשין, קיד—קטו.

2 סנהדרין פרק ד. הלכה י (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 422. מובאת בסמ"ג לאוין רכא. וראה תוספת ראשונים, חלק שני, עמ' 154. 3 רמב"ם, פרק ד. הלכה ד.

4 משלי לא, ג. 5 צ"ל: בכניסתו לארץ ישראל. 6 סנהדרין יט, א.

7 מלכים"א, כג.

8 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ה) שלפנינו: וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה. כעין זה בסמ"ג (עשין קיד—קטו). בכתב-יד תימניים: וכן היה אסא מלך יהודה עושה.

פרק שני¹

מצות עשה להחרים כל שבעה עממים. ומצות עשה לקרר לשלום אפילו לשבעה עממים וכל שכן למלחמת הרשות עם שאר אומות. ומהו השלום שקוראין אליה, מבקשים מהם שלשה דברים: שיקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהם, שיהיו למס עובד, ושיתנו כבושים תחת יד ישראל לעשות ככל אשר יצוה המלך. ואם לא השלימו יחרים אותם. ומצות עשה לתקן מקום אחור² מחוץ למחנה להפנות בו אנשי המחנה כדי שיהא המחנה נקי. ויהיה לכל אחד ואחד יתד תלויה עם כלי מלחמתו שילך במקום ההוא ויחפור באותו יתד גומא אחת לצאת בו ויחזור ויכסה.

ומצוה שיהא כהן אחד ממונה לדבר אל העם בשעת מלחמה. [ו] מושחין אותו בשמן המשחה ונקרא משוח מלחמה, שנאמר³: והיה כקרבכם אל המלחמה על אויביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם כי (אני) יי' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם על אויביכם להושיע אתכם. עד כאן משוח מלחמה מדבר. וכהן אחר משמיע להם בקול רם. ואחר כך ידברו השטרים אל העם: מי האיש אשר בנה בית חדש⁴ כו'. ופקדו שרי צבאות בראש העם שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריהם וכשיליין של ברזל בידיהם וכל מי שמבקש לנוס הרשות בידו לקפח שוקו, שתחלת נפילה ניסה. ואותן זקפין הן בני אדם העומדין בקצה המערכת לזקוף ולחזקם בדברים. צוה הקב"ה שלא ישוּבו ישראל למצרים, שנאמר⁵: לא ישובו בדרך הזה עוד. ואית' בירושלמי⁶: לשיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרגמטיא⁷. ופי' הר' אליעזר ממיי⁸, שלא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מתיר.

ההולך במלחמה ולקה יפת תאר אם לא חפץ בה אדוניה משלחה לנפשה, ואם מכר אותה עובר בלאו. וכן אם כבש אותה אחר שנבעלה לשום שפחות [ו] משתמש בה לזקה, שנאמר⁹: לא תתעמר בה.

הלכות ארץ ישראל

פרק ראשון¹

ארץ ישראל האמורה בכל מקום הן הארצות שכבש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב כל² ישראל, וזהו הנקרא כבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או

1 רמב"ם, הלכות מלכים, פרקים ה—ח; סמ"ג, עשין קיז—קכ; לאוין רכז; רלב—רלג.

2 צ"ל על-פי הסמ"ג (עשין קיט): אחד.

3 דברים כ, ב—ד. וצ"ל: אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם... שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. 4 שם שם, ה. 5 שם יז, טז. וצ"ל: לא תספון לשוב.

6 סנהדרין פרק י, הלכה ח. מובא בסמ"ג (לאוין רכז).

7 שם נוסף: ולכבוש הארץ. עיין רמב"ם שם פרק ה, הלכה ח.

8 יראים, השלם, סי' שט, עמ' קעט. מובא בסמ"ג שם. 9 דברים כא, יד.

1 רמב"ם, הלכות תרומות, פרק א; הלכות מלכים, פרק ה; סמ"ג, עשין קלג.

2 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

הלכות משיח ועבודת בית המקדש

שבט שהלכו וכבשו לעצמן אפילו הן³ הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא ארץ ישראל כדי שיהגו בו כל המצות, ומפני זה חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, ואע"פ שלא נכבשה, כדי שלא יהא כבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו, ארם נהרים וארם צובה, והם הארצות שכבש דוד חוץ לארץ ישראל, וכיוצא בהן אינו כארץ ישראל לכל דבר ולא כחוצה לארץ. וזה מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל. ואלו תפש כל ארץ ישראל לגבולותיה תחלה ואחר כך כבש הארצות האחרות היה כבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר, וכל כיבוש דוד נקרא טוריא. והקונה קרקע בה כארץ ישראל לענין תרומות ומעשר [ו]שביעית.

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה, כיון שגלו בטלה קדושתה, שקדושה ראשון⁴ קדשה לשעתה. כשעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדשה⁵ קדושה שנייה העומדת לשעתה ולעתיד לבא, כדתניא בסדר עולם⁶: ר' יוסי אומר: והביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה⁷, ירושה ראשונה ושנייה יש להם, שלישית אין לה[ם]. שהרי שנייה לא פסקה. ור' התיר בית שאן מאותן המקומות שלא החזיקו בהן עולי בבל ופט(ו)רה מן המעשרות.

ארץ ישראל חמודה ויקרה בעיני המקום. כל הדר בה שוכן בלא עון ומכפרת עונות, שנאמר⁸: וכפר אדמתו עמו. אמרו חכמים⁹: כל הדר בארץ ישראל כאלו קבל עול שמים משלם. ואסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ אם לא ללמוד תורה. כל ההולך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. וחכמי ישראל היו מחבבין אפילו עפרה ואבניה.

גרסי' בשקלים¹⁰: כל הדר בארץ ישראל ומדבר בלשון הקדש ואוכל חולין בטורה וקורא ק"ש בבקר ובערב מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

הלכות משיח ועבודת בית המקדש

[פרק ראשון¹]

כל שאינו מאמין או שאינו מחכה לביאת משיח הרי כופר בתורה, שנאמר²: ושב יי' אלהיך את שבותך... וקבצך... והביאך... אל הארץ כו', הרי כולל כל דברי הנביאים, וגם ניבא בלעם בדוד ובמשיח, שנאמר³: אראנו ולא עתה, זה דוד; אשורנו ולא קרוב, זה משיח; דרך כוכב, זה דוד; וקם שבט, זה משיח; ומחץ פאתי מואב, זה דוד, שנאמר⁴: ויך דוד מואב; וקרקר כל בני שת, זה משיח, שנאמר בו⁵: ומשלו מים

3 צ"ל: מן. 4 צ"ל: ראשונה.

5 בסמ"ג: קדושה.

6 פרק ל' (ווארשא תרס"ה, עמ' מה). מובא בסמ"ג שם. וראה יבמות פב, ב. 7 דברים ל, ה.

8 שם לב, מג. 9 לא מצאנו מקור והעברים. וראה כתובות קי, ב.

10 ירושלמי פרק ג, סוף הלכה ג. ראה תורתן של ראשונים שם.

1 רמב"ם, הלכות מלכים, פרקים יא—יב. 2 דברים ל, ג—ה. 3 במדבר כד, יז—יח.

4 שמואליב ה, ב. ושם: ויך את מואב. 5 זכריה ט, י.

עד ים; והיה אדום ירשה, זה דוד שנאמר⁶: והי [כל] אדום עבדים לדוד; והיה ירשה שער, זה משיח, שנאמר⁷: ועלו מושיעים... לשפוט את הר עשו. ועוד כת'⁸: כי ירחיב גבולך, ויספת עוד שלש ערים, ומעולם לא נהיה דבר זה.

כשיבא משיח לא יצטרך לעשות אותות ומופתים כמו להחיות מתים, כמו שהטפשים אומרים⁹, שהרי ר' עקיבא שהיה חכם גדול סבר מכוזיבא¹⁰ המלך שהיה משיח, אע"פ שלא עשה לא אות ולא מופת, עד שנהרג¹¹. וכן הדבר: אם יעמד מלך מבית דוד פוסק בתורה ובמצוות¹² כדוד אביו ויכוף כל ישראל לילך בתורה ולחזק בדקה וילחם מלחמות יי' הוי בחזקת משיח. ואם הצליח לנצח כל האומות שבסביביו¹³ ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הוי משיח בודאי. ואם¹⁴ נהרג או לא הצליח — אינו משיח אך הוא כמלכי דוד הכשרים והעמידו הק' לגסות הרבים, שנאמר: ומן המשכילים יכשלו לצרופ בהם ולברר וללבן עד [עת] קץ.

בביאת משיח (ו)לא יבטל דבר ממנהג העולם, רק שעבוד מלכיות, והא שנאמר¹⁵: וגר זאב עם כבש וגמר עם גדי ירבץ, זה הפי' שיהיו ישראל לבטח עם רשעי¹⁶ המשנ[ו]לים לזאב ונמר, ויחזרו בתשובה¹⁷, ולא יגזלו ולא יאכלו דבר איסור¹⁸, שנאמר¹⁹: לא ירעו ולא ישחיתו, ואריה²⁰ כבקר יאכל תבן.

בתחלה יבא אליהו הנביא לשו' שלום בעולם ולא לטהר או לטמא או לפסול אנשי חזקת כשרות או להכשיר אנשי חזקת פסלות. ואחר כך יבא גוג ומגוג וילחם ואחר יבא המשיח, ודברים אלה אין קבלה ביד החכמים אך לפי הכרע הפוסקים. ולא ידקדק אדם בדברים אלה שאינן עיקר²¹ ולא מביאים לא לאהבה ולא ליראה. אמרו חכמים: תפח נפשם²² של מחשבי קצים, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כאשר פי'. ושמעתי, שאינו אומ' תפח נפשם רק למי שאו' כיון שבא קיצו ולא בא שוב אינו בא כמ' שאו' התלמוד²³.

כשיתישב מלכות המשיח ויתקבצו אליו כל ישראל יטהר בני לוי תחלה ברוח הקדש. לומר: זה כהן או לוי מיוחס וזה כהן או לוי שאינו מיוחס, שנאמר²⁴: וישב מצרף ומטהר. ואחר כך מייחס שאר ישראל לשבטיהם, לומר: זה בא משבט פלוני. אבל לא יאמר: זה ממזר, וזה פסול, שמשפחה שנטמעה נטמעה.

6 שמואל שם, יד. ברמב"ם (פרק יא, הלכה א) מובא פסוק ז': ותהי אדום (שם: אדם) לדוד לעבדים. 7 עובדיה כא.

8 דברים יט, ח—ט. ושם: ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך.

9 שלש התיבות האחרונות חסרות ברמב"ם (שם הלכה ג) דפוסים מאוחרים.

10 שם: בן כוזיבא. 11 שם: שנהרג בעונות.

12 שם (הלכה ד): הוגה בתורה ועוסק במצוות.

13 „לנצח — שבסביביו" חסר ברמב"ם (שם) דפוסים מאוחרים.

14 בדפוסים המאוחרים של הרמב"ם ששלטה בהם יד הצנזורה השמיטו דברים אלו.

15 ישעיה יא, ה.

16 צ"ל: רשעי העולם (ברמב"ם דפוסים מאוחרים, פרק יב הלכה א: רשעי גוים).

17 שם: ויחזרו כולם לדת האמת.

18 שם: אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל (בדפוס נומי ר"מ: כישראל).

19 ישעיה יא, ט. ברמב"ם (שם) חסר פסוק זה. 20 שם שם, ז.

21 ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפינו: עיקר בדת. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

22 שם: רוחם. בכתבייד הנ"ל: דעתן. 23 סנהדרין צז, ב. 24 מלאכי ג, ג.

בימי משיח לא יהיה רעב ומלחמה, קנאה ותחרות, שהטובה תהיה משופעת ביותר והמעדנים יהיו כעפר. ולפיכך נתאוו חכמים ימות המשיח, לא בעבור ההנאות רק שיהיו פנויים ללמוד ולשמור התורה, שאז תרבה הדיעה וסתרי תורה יתגלו לכל, שנאמר ²⁵: ומלאה הארץ דיעה... כמים לים מכסים, ומתוך כך יוכו לחיי העולם הבא. בימי משיח כשיבנה המקדש ויקובצו כל ישראל יחזרו כל המשפטים כשהיו, ויעשו שמיטין ויובלות, ויקריבו קרבנות ויעשו סדר העבודה כשעשו בימי בניין הבית כסדר התורה, וקרבנות ²⁶ המפורשים ביחזקאל ²⁷ הם כמו מילואים לבית שלישי, כמו שעשו למלואים של משכן, וכן עשו בימי עזרא מלואים, ואין קרבנות סדר יחזקאל עומד לדורות כי אם לפי שעה.

והעתקתי י' אותיות ממשיח ממדרשי רב היי גאון ²⁸. אות ראשון — יעמד ²⁹ הק' שלשה מלכים ומראין לעולם שהן עובדין ואינן עובדין ומטעים ומקלקלים, ופושעי ישראל הנואשים מן הגאולה — כופרים במקום, ובאותו זמן אין נשיא ולא (זמן) [מלך] ולא ראש ישיבה ביעקב ³⁰, ולא רועים נאמנים ולא חסידים לבטל אשמה ³¹. והדור הולך ושפל ³² מפני גזירות קשות שגזרין שלשה מלכים אלו עליהם, ומולכת אדום על כל הכפה ט' חדשים ³³, שנאמר ³⁴: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה, וכופלין מסים על ישראל על אחת עשרה, וכל מי שאין ³⁵ חותבין ראשו, ויוצאין בני אדם מסוף העולם עד סופו, וכל אחת ³⁶ יש לו ב' קדקדין וז' עינים ודולקין כאש וקלין כצבאים, וקטני ישראל יתחבאו תחת כנפי אביהם ואו': ווי ווי אבי מה אעשה, ואביו ואמו משיבין: הללו אותה הגאולה.

אות שני, מביא הק' חום לעולם ששורף כל האומות וימותו אלף אלפים בכל יום, ואף רשעי ישראל, שלא יראו הגאולה מתים, וחופר כל אחד קיברו בחייו, ומתחבאין במערות כדי לצנן עצמן, גדל אותו חום יהיה רפואה לצדיקים. אות שלישי, (אות שלישי) הק' יוריד על ³⁷ של דם ויראה לאומות כגוים ³⁸ וישתו כן רשעי ישראל ישתו וימותו, וכל אותן שלשה ימים כל העולם בצער, שנאמר ³⁹: ונתתי מופתין] בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן. אות רביעי, הק' יוריד טל רפואה לרפאות הבנוניים מן הדם שישתו ממנו וירפאו מחולים, שנאמר ⁴⁰: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. אות חמשי, הק' הופך השמש לחושך ל' יום, שנאמר ⁴¹: השמש יהפך לחשך והירח

25 ישעיה יא, ט. 26 רמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פרק ב, הל' יד—טו.

27 פרק מה.

28 אותות המשיח, בית המדרש של ילינעק, חדר שני, עמ' 58, ששינויים (וראה מבוא שם, עמ' 112 הערה 2). והשווה מחזור ויטרי, עמ' 736.

29 צ"ל: יעמיד.

30 בבית המדרש: ולא ראשי ישיבות וגאון יעקב, במחזור ויטרי: ולא ראשי ישיבות גאון יעקב.

31 שם ושם: ובעלי שם. 32 בבית המדרש: הולך ונפול בחייו.

33 שם: והקב"ה גזר שתמלוק מלכות הרשעה ט' חדשים מכיפה לכיפה.

34 מיכה ה, ג.

35 בגליון: נ"ל עושה. שם: שאין לו. 36 שם: אחד ואחד. 37 צ"ל: טל.

38 צ"ל: הגוים כמו מים. 39 יואל ג, ג. 40 חושע יד, ו. 41 יואל ג, ד.

[לדם] לפני בא יום י' הגדול(ה). ואחר כך מחזירין ⁴² לקדמתו. ונפחדין אומות ומתביישין שיודעין שבשביל ישראל יהיו כל האותות. אות ששי. ממליך אדום על כל העולם תשעה חדשים ויקום מלך אחד ברכ כחו ויחריב מדינות הרבה וישליך מס גדול על ישראל. וישראל יהיו באותה שעה בצרה גדולה ומתמעטין וכלין ואין עוזר להן. לסוף תשעה חדשים יגלה משיח בן יוסף, וישמו נחמיה בן חושאל, עם שבי ⁴³ אפרים ומנשה ובנימין ומקצת בני גד. וכשיודעין ישראל שבכל מדינו שבא משיח מתקבצין מכל מדינה ומדינה, ויתגרה משיח בן יוסף עם מלך אדום וינצחנו ויהרג תילי תילים מן האומות ויהרג מלך אדום ויחריב רומי ויוציאו קצת מכלי המקדש הגנוזים בבית אליינוס ⁴⁴ קיסר ויבא לירושלים וישמעו ישראל ויתקבצו אליו. ומלך מצרים ישרים עמו ויחריב דמשק ואשקלון וכל מדינות סביבות ירושלים. אות שביעי. יש ברומי דמות נערה יפת תאר והק' בראה בגבורתו. ובאין רשעי האומות ומחממי' אותה ושוכבין אצלה, והק' משמר הטפה ובורא בה בריאה חדשה ומתבקע ויוצא ממנה דמות אדם, וישמו ארמילוס השטן. י"ב אמות ⁴⁵ ורחבו י"ב אמות, בין ב' עיניו זרת ועיניו עמוקות ואדומות ראשו כזהב צבוע ⁴⁶, פעמי רגליו ירוקין וב' קדקדין יש לו. ויצא אל אדום הרשעה, ויאמר: אני משיחכם, אני אלהיכם, מיד מאמינים בו וממליכין אותו עליהם ובאין בני עשו כולם אצלו והולך וכובש כל המדינות ואומר להן: הביאו לי תורתי שנתתי לכם, ויביאו. וכן כל אומה ואומה יביאו ספרי פסיליהם וא': אמת הוא שנתתיה לכם, וישגר למשיח בן יוסף ולכל ישראל: הביאו לי תורתכם והעידו בי שאני אלוה, ויקום משיח ול' אלפים מגיבורי בני אפרים ויעלו לפניו ספר תורה וקורי': אנכי ולא יהיה לך. וא': להן: אין תורתכם כלום אך בואו והעידוני שאני אלוה, ויאמ' לו משיח: אין אתה אלוה כי אם שטן. מיד יאמ' לעבדיו: תפסוהו. ואז יקרא משיח לל' אלפים וילחם עמו ויהרג מאתים אלף. ואז יקבץ ארמילוס הרשע כל חיילי אומות לעמק החרוץ וילחמו ויהרגו מעם ארמילוס תילי תילים ואחר ינגפו ישראל נגף מעט ויהרג משיח. ויבאו מלאכי השרת ויוליכו משיח אצל אבות העולם ומטמינין אותו שם. ויכשל כחם של ישראל. ולא ידע ארמילוס שנהרג משיח שא"כ לא היה משאיר לישראל שריד ופליט. וידחו האומות ישראל במדברות ולא יניחום במדינות. ובאותה שעה יעמוד מיכאל וברר הרשעים מישראל ותהיה צרה גדולה בישראל. ויש מישראל שלבו ⁴⁷ יחזור לאומות וא': זה משיח שקוינו הלא נהרג. באותה שעה יצרף הק' ישראל ככסף וזהב, ויהיו ישראל הקדושים והטהורים מ"ה שנים ⁴⁸. דכת' ⁴⁹: ומעת הוסר התמיד לתת שקוץ... וכת' ⁵⁰: אשרי המחכה ויגיע ימים אלף וג' מאות, נמצא בין אלו לאלו מ"ה שנים ⁴⁸, וימותו באותה שעה רשעי ישראל שאין ראויין לגאולה, ויבא ארמילוס וילחם במצרים וילכדה, שנאמר ⁵¹: [ו]ארץ מצרים לא תהיה לפליטה. ויחזור פניו לירושלים להחריבה שנית, שנאמר ⁵²: ויטע אהלו שנית בין ימים להר צבי קדש. אות שמיני. יתקע מיכאל בשופר גדול שלש תקיעות. בראשונה יתגלה משיח בן

42 צ"ל: מחזירין. 43 שם: שבט. 44 שם: יוליינוס. 45 צ"ל: ארכו י"ב אמות.

46 שם: ושער ראשו כצבע זהב. 47 צ"ל: שלבו מסופק. 48 שם: יום.

49 דניאל יב, יא. 50 שם שם, יב. וצ"ל: אלף שלש מאות שלשים וחמשה.

51 שם יא, מב. 52 שם שם, מה. וצ"ל: אהלי אפדנו בין...

דוד ואלהיו הנביא לאותן צדיקים שברחו למדברות מ"ה שנים⁵³ וישיבו לבם ויחזקו ידם. וישמעו כל שארית ישראל השופר ויתקבצו ויבאו כלם כי ידעו שפקדם הצור. ומאותו קול יפתחו כל האומות ויחלו בחליים רעים. ויבאו משיח עם כל ישראל המקובצים בבית יי' בירושלים וישבו שם. וישמע ארמילוס שמלך מלך על ישראל ויבא עם חילו להלחם בם. ואו' הק' לישראל: אל תלחמו התיצבו וראו את ישועת יי'⁵⁴ ואלחם בם, שנאמר⁵⁵: ויצא יי' ונלחם בגוים. ויורידם עליהם אש וגופרית ואז ימות ארמילוס וכל חילו ואדום הרשעה, שנאמר⁵⁶: ולא יהיה שריד לבית עשו.

אות תשיעי. יריע מיכאל תרועה גדולה ויבקעו מחלות המתים בירושלים. ומחיה אותם הק'. וילכו משיח בן דוד ואלהיו ויחיו משיח בן יוסף. ויעמד בשערי ירושלים. וישגרהו משיח בן דוד בשביל שארית ישראל המפוזרות בכל מדינות. מיד כל מלכי האומות ישאום על כתפיהם ויביאו מנחה למלך משיח, שנאמר⁵⁷: והביאו מכל אחיכם... מנחה ליי'. בצבים ופרדות.

אות עשירי. תוקע מיכאל תקיעה שלישית ויוציא הק' כל השבטים מנהר גוזן וחלח וחבור ויבואו עם בני משה בלי מספר. ולא ישאירו מחיה לפניהם לאומות העולם. ובשעה שיצאו השבטים יקיפום ענני כבוד והק' הולך לפניהם והק' פותח לפניהם מעיינות, שנאמר⁵⁸: אשים מדבר לאגם מים. וכשיחיו הצדיקים יקום מן הארץ עם כל מומיו כמ' שנפטר ואז ירפאהו הק', שנאמר⁵⁹: אז ידלג כאייל פסח. ויבנה בית המקדש בניין יחזקאל ויקריבו קרבנות.

ועל כי יחזור כל סדר העבודה בימי המשיח כמשפטי התורה, חברתי בהלכותיו סדר העבודה והקרבנות כמו שהיה בימי שלמה המלך ועזרא הכהן.

פרק שני

[סדר שחרית]. עבודות התמידות בכל יום כך הוא¹: סמוך לעלות השחר כל כהני בתי אבות של יום נכנסים ללשכת הגזית טבולים ומלובשי בגדי כהונה. ויבא ממונה על הפייסות ויקיש על העזרה ויפתחו לו² ויבאו בלשכת הגזית. ועומדין כלן בהקפה להפיס, והממונה נוטל מצנפת מעל ראש אחד מהן ומחזירה, והוא האיש שמתחילין למנות ממנו ומפייסין, כמו שיתבאר. ויוצא[ין] לעבודה אנשים שעובדין, ושאר הכהנים מוסרין אותן לחוננים. ומפשיטין אותן בגדי הקדש ולא מניחין אלא המכנסים בלבד עד שלובשין בגדי החול. וחוזרין ופושטין המכנסים של קדש ומחזירין החוננים הכלים לחלונות.

וכך מפייסין: עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונין, ק' או אלף, או כל מניין שיסכימו. והממונה³ הצביעו, והן מוציאים אצבעותיהן אחת או שתיים. הוציא שלש — מונין לו שלש. ולא יוציאו גודל שהוא קצר ונוח להוציאו ולכפותו ויבא לרמאות.

53 בבית המדרש: ימים. 54 שמות יד, יג. 55 זכריה יד, ג. 56 עובדיה יח.

57 ישעיה סו, כ. ושם: והביאו את כל אחיכם... ובצבים ובפרדים. 58 שם מא, יח.

59 שם לה, ה.

1 רמב"ם, הלכות תמידין ומוספין, פרק ו' הלכה א; פרק ד', הל' א—ד.

2 עיין שם ושם ובהלכות בית הבחירה פרק ח', הלכה יא. 3 צ"ל: והממונה אומר להם.

והמוציא גודל אין מונין אותו לו. ומתחיל הממונה למנות מן האיש הידוע שהסיר מצנפתו תחלה. ומונה על אצבעותיו⁴ וחוזר חלילה עד שישלים המניין שהסכימו. והאיש ששלם למניין⁵ אצל אצבעו הוא שיצא בפייס ראשון לעבודה. ולפיכך מונין באצבעות ולא באגשים, שאסור למנות ישראל רק על-ידי דבר אחר, שנאמר⁶: ויפקדם בטלאים. הפייס הראשון הוא מי תורם המזבח. ומי⁷ שזכה לתרום טובל ולובש בגדי הרמה שהן פחותין משאר בגדי כהונה, שנאמר⁸: ולבש בגדים אחרים והוציא והרים את הדשן. שבבגדים שבישל קדירה לרבו לא ימוזג כוס לרבו; ומ"מ קדושים הם. ואחר כך מקדש ידיו ורגליו ומוזהירין לו, שלא ייגע בכלי שרת קודם קידוש.

וכך⁹ סדר הקידוש: מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ושוחה ומקדש. וכל (החושש) [החוצץ] בטבילה חוצץ בקידוש. ולא מקדש כשהוא יושב, מפני שהוא כעבודה¹⁰. אלא מעומד, שנאמר¹¹: לעמוד לשרת. ומצוה¹² לקדש מימי הכיור. ואם קידש מכלי השרת אחרים כשר, אבל מכלי החול פסול. ואין מקדשין בתוך הכיור או בתוך כלי השרת אלא מהם, שנאמר¹³: ורחצו אהרן ובניו ממנו, ולא בתוכו. ואם קידש בתוכו ועבד לא חילל. הטביל ידיו ורגליו במקוה אפילו במעיין אין בזה קדוש כלל, עד שירחוק בכלי. כל המימות כשרים לקדוש, בין מי מעיין בין מי מקוה, ובלבד שיהיו כשרים לטבילה, וצריך מים בכיור כדי לקדש ממנו ארבעה כהנים, שנאמר: אהרן ובניו, והיו אלעזר ואיתמר ופנחס עמיהם. מי כיור נפסלין בלינה, לפיכך משקעין אותם במי מקוה או מעיין ולמחר מעלין אותם או ממלאין אותם בכל בקר. ויום שעשה שלמה כמקוה היה, שאמת מים העבירו בתוכו ממעיין עיטם, וממנו היו [מ]מלאים הכיור שלא היו מימיו נפסלין בלינה.

מיד¹⁴ לאחר שקידש, לוקח מחתה כסף הנתונה במקצועות¹⁵ בין כבש למזבח במערבו של כבש. ועולה לראש המזבח ומפנה הגחלים אילך ואילך וחותרה מן הגחלים שנתאכלו בלב אש ויורד למטה לארץ. והופך פניו לצפון ומהלך בארץ למזרח הכבש כמו עשר אמות כלפי הצפון, וצובר הגחלים שחתה על גבי הרצפה רחוק מהכבש שלשה טפחים במקום שנותנין מוריאות¹⁶ העוף ודישון המזבח הפנימי והמנורה. ומה שחתה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא מצות הרמת הדשן, שנאמר¹⁷: והרים [את] הדשן, ומיד שירד זה שתרם רצין הכהנים ומקדשין ידיהם ורגליהן במהרה ונוטלין המגריפות והצינורות ועולין לראש המזבח. וכל איברי העולות ואמורי קרבנות שלא נתאכלו כל הלילה מחזיר אותן לצדי המזבח. ואם אין הצדדין מחזיקין סודרין אותן בכבש כנגד [ה]סובב. ואחר, גורפו¹⁸ את הדשן במגריפות מכל צדדי המזבח ומעלין אותו ערימה על גבי התפוח. וגורפין מאותה¹⁹ הערמה בכלי גדול שמחזיק לתך, ששמו פסכתה,

4 צ"ל: אצבעותיהם. 5 צ"ל: המנין. 6 שמואל-א טו, ד.

7 רמב"ם שם פרק ב, הלכ' י, יב.

8 ויקרא ו, ד. ושם: והוציא. ברמב"ם: והרים.

9 רמב"ם, הלכות ביאת המקדש פרק ה, הלכה טז.

10 בכתיבהיד מסומן אות להגהה ובגליון אין. וצריך להשלים על-פי שם: ואין עבודה.

11 דברים יח, ח. 12 רמב"ם שם הל' י—טו. 13 שמות ל, יט.

14 רמב"ם, הלכות תמידין ומוספין פרק ב, הל' יב—טו. 15 צ"ל: במקצוע.

16 שם: מוראת. 17 ויקרא ו, ג. 18 צ"ל: גורפין.

19 ברמב"ם (שם הלכה יג): אותה.

ומורידין אותו למטה, וברגליו²⁰ לא מורידין אותו אך מניחין הערמה גבוהה באמצע המזבח, מפני שהוא נוי המזבח, כל מי שירצה מהכהנים, שאינן בעלי מומין, להוציא מהדשן שהורידו למטה לחוץ לעיר לשפך הדשן מוציא בלא פייס, ומניח אותו במקום שאין הרוח מנשבת בו בחזקה ולא הזרמים²¹ וגורף²² אותו, ולא יפורנו אך שמו בנחת, שנאמר²³: ושמך, ואסור ליתנות בו.

נחזור לסדר עבודתינו: ואחר כך²⁴ אותו כהן שתרם הדשן יסדר עצים בראש המזבח מערכה גדולה²⁵ של אש במזרח המזבח ויהא מראה שהתחיל לסדר מן המזבח, וריות היה בין הגזירין, וראשי הגזירין הפנימיים היו נעוצין²⁶ בדשן שבאמצע המזבח ונקרא תפוח. ואחר כך חוזר ובורר עצי תאינה יפים ומסדר מערכה שנייה של קטרת מנגד קרן מערבית דרומית משוכה מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות, ובה כמו ה' סאין גדולים²⁷, ובשבת, הואיל ומקטירין עליה שני בויכי לבונה של לחם הפנים, עושין אותה כמו ה' סאין גדולים²⁷, ואחר כך²⁸ מעלה עוד שני גזירי עצים ומניחן על המערכה גדולה להרבות האש, ומעלה בכל מקום מן המזרח²⁹ ומצית בה האש, ולא יצית האש למטה ויעלה אותה למזבח, אלא במזבח עצמו מציתין, שנאמר³⁰: ואש המזבח תוקד בו, מכאן להצתה שלא תהיה רק בראש המזבח, וכל אלו המערכות מן התורה³¹, שנאמר³²: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, שמצוה להביא אש אע"פ שאש יורד מהשמים, על מוקדה על המזבח³³, זה המערכה גדולה³⁴, [ו]אש המזבח תוקד בו, מערכה שלישית לקיים ולהצית האש, ומערכה שנייה — היא לחתות ממנה לקטרת.

ואחר כך נכנס ללשכת הכלים³⁵ ומוציא כל כלי השרת הצריכין ליום, משקין התמידין, בכוס זהב³⁶, מים, ומבקרין [אותו קודם שחיטה לאור האבוקות, אע"פ שבקרו אותו כבר, שהרי אין פוחת' מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים להיות מוכנים קודם שחיטה ד' [ימים]]. ואחר כך הממונה על הפייסות אומר לכהנים³⁷: הצביעו, ומפייס כמו שפי' בפייס ראשון, מי שזכה באותו פייס זכה לשחוט התמיד, וחבירו שבצדו לקבל דמו ולזרקו, והשלישי לדשן מזבח הקטרת פנימי, רביעי לדשן המנורה ולהטיב הנרות, חמישי להעלות ראש ורגל התמיד לכבש, ששי להעלות שתי ידים, שביעי להעלות העוקץ והרגל, שמיני להעלות החזה והגרה, תשיעי להעלות שתי הדפנות, עשירי להעלות הקרביים, אחד עשר להעלות סלת הנסכים, שנים עשר להעלות החבתים, שלשה עשר להעלות יין של נסכים.

ועתה אפרש סדרן: הולך הזוכה לשחוט התמיד³⁸, ואחריו כל חביריו שזכו להעלות האיברים ומושך התמיד לבית המטבחיים, ושוהה שם עד שפותחין שער היכל הגדול, ובשעת פתיחת השער אוחזין³⁹ התמיד בידיו ורגליו — בדיהן, ראשו לדרום ופניו

20 צ"ל: וברגליו.

21 ברמב"ם (הלכה טו) דפוסים מאוחרים בטעות: חזירי, וראה מה שכתב בזה הרב מימון ז"ל, מבוא לרמב"ם דפוס רומי ר"מ (הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים תשט"ו), עמ' 10—11.

22 צ"ל: גורפין, 23 ויקרא ו, ג, 24 רמב"ם שם פרק ד, הלכה ה.

25 שם פרק ב, הלכ' ז—ח, 26 שם: נוגעין, 27 צ"ל: גחלים.

28 רמב"ם שם פרק ו, הלכה א, 29 שם פרק ב, הלכה ט, ושם: המזבח, 30 ויקרא ו, ב.

31 השווה רמב"ם שם, הלכה א, 32 ויקרא א, ז, 33 שם ו, ב.

34 רמב"ם שם, הלכה ה, 35 שם פרק ו, הלכה א, 36 שם פרק א, הלכה ט.

37 שם פרק ד, הלכה ו, 38 שם פרק ו, הלכה א, 39 שם פרק א, הל' י—יא.

למערב, ולא כופתין אותו שלא [י]חקו המינין. והזוכה בשחיטתו שוחטו על קרן צפונית מערבית של בית המטבחים על טבעת שנייה, בסכין מכלי שרת⁴⁰, ושוחט שני סמנין או רוב שנים, כדי שיתקבל הדם כלו בכלי, וכך עושה: אחוז הסימנים בידו ומוציאן עם הוורידין לתוך המזרק, ושוחט במחשבת ו' דברים: לשם הזבח, והזובח, שהזבח לשם ב"ה, שיקטירו לאשים, ושהקטרת[ו] לריח בלבד, ושרית זה רוח נחת⁴¹ לפני השם ב"ה, שחט סתם כשר, והזוכה לקבל הדם יקבלנו במזרק בצפון במקום שחיטה לשם הזבח והזובח בעליו, ואם קבל פחות מכדי הזאת לא נתקדש הדם, וצריך השוחט להגביה הסכין למעלה, שלא ירד הדם מעליו רק מן הצואר, ודם שבסכין מקנחו בשפת המזרק, אויר כלי הוא ככלי, נפתחו שולי המזרק קודם שיגיע הדם לאויר המזרק, ואחר הגיע הדם לאויר המזרק הנפתח לא נתקדש הדם, שהאויר שאין סופו לנוח אינו כמונח, ואע"פ שביעבד שחיטה כשירה בור מקבלת הדם ואילך מצות כהונה.

ובשעת⁴² שחיטה, ילכו שני כהנים שזכו בדשון המזבח והמנורה האחר המזבח בשעה ששוחט, וכך ידשנו⁴³: נכנס בהיכל עם כלי קדש זהב מחזיק קביים וחצי, ושמו טני, ומניח הטני לפניו בארץ וחופן בידו האפר והפחם שבתוך המזבח ונותן לתוך הטני, ובאחרונה מכבד השאר לתוכו ומניחו שם בהיכל ויוצא.

ואחר כך⁴⁴ המקבל הדם לוקח הדם במזרק, וזורק ממנו במזרק שתי זריקות על שתי זויות המזבח באלכסון מחצי המזבח ולמטה על קרן מזרחית צפונית ועל קרן מערבית דרומית, ומתכוין כשיזרוק הדם על [ה]קרן שיהיה הדם מקיף על הזויות כמין (ג') גם כדי שימצה הדם שעל⁴⁵ שתי מתנות על ארבע כתלי המזבח, שנאמר⁴⁶: סביב, ויתכוון לשם הזבח ובעליו⁴⁷, ושירי הדם נשפכין על יסוד דרומית.

ואחר⁴⁸ הזריקה הכהן הזוכה במנורה ידשן ויטיב גרותיה בהיכל, וכך יעשה: כל גר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבגר משליך⁴⁹ במקום הדשן אצל המזבח עם דישון מזבח הפנימי והחיצון, ומקנח הנר ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר לכל גר חצי לוג, וכל שאסור להדליק בשבת אסור להדליק שם, שנאמר⁵⁰: להעלות נר תמיד, שתהא שלהבת עולה מאליה, ומדליק גר שכבה מן הדולקין, והדלקת גרות היא הטבתן, וגר שמצאו ולא⁵¹ כבה מתקן, וגר מערבי שכבה לא ידליקנו אחר דישונו רק ממזבח חיצון, אבל כל גר שכבה משאר הגרות — מדליקין מנר חבירו, וכך מדליקן: מושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה, לפי שהגרות קבועין במנורה ולא יכול להדליק בגר אחר משום בזיון, וכשמדשן, מדשן הפתילה ושמן הנשאר בגר — בכלי של זהב דומה לקיתון וכוז שמו, ומטיב חמשה גרות בלבד ומניח הכוז שם לפני המנורה על מעלה שנייה משלש מעלות שלפניה ויוצא משם.

40 הלכות מעשה הקרבנות פרק ד, הל' ז—יא; פרק ה, הל' א—ב.

41 צ"ל: נחת רוח.

42 תמידין ומוספין פרק ג, הל' א—ב, ויש לתקן את הדברים עלפי שם.

43 שם פרק ג, הלכה ד, 44 הלכות מעשה הקרבנות, פרק ה, הלכה ו, 45 צ"ל: של.

46 ויקרא א, יא, 47 שם פרק ד, הלכה י.

48 הלכות תמידין ומוספין פרק ג, הלכה ג; פרק ג, הל' יב—יו.

49 צ"ל: ומשליך.

50 שמות כז, כ, 51 צ"ל: שלא.

ואחר כך⁵² מפשיט התמיד כך: לא ישבור הרגל לנוקבו⁵³ ותולה בו ומפשיט עד שמגיע לחזה. הגיע לחזה חותך הראש ונותנו לכהן, וחותר הכרעים ונותנו לאחר ומשלים ההפשט. וקורע הלב ומוציא דמו וחותר הידים ונותנו לאחר. ועולה לרגל הימנית וחותרה ונותנה לאחר ושתי בצים עמה. ואחר כך קורע הבהמה עד שיגלו המעים ונטל הפדר ונותנו על הראש מלמעלה על בית השחיטה ונטל הקריבים ונותנו לאחר. והולך ומדיחן במים. וכל המימות כשרים. אבל לא ביין ולא במזוג ולא בשאר משקין, שנאמר⁵⁴: והקרב והכרעים ירחץ במים. והכרס מניחו בבית ומדיחו⁵⁵ כל צורכה. והקריבים לא ידיח פחות משלשה פעמים. וידיחם על שולחנות שיש בין עמודים. ונטל הסכין ומפריש הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד ולא מזין הכבד ממקומה. ונוקב החזה ונותנה לאחר. ועולה לדופן ימנית וחותר ויורד עם⁵⁶ השדרא. ולא יניח⁵⁷ בשדרא עד שהוא מגיע לשתי צלעות רכות וחותרם ונותנם לאחר והכבד תלויה בו. ובא לגרה ומניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן וחותרה ונותנה לאחר והקנה והלב והריאה תלויין בה. ובא לדופן שמאלית ומניח בה שתי צלעות רכות מלמעלה ושתי צלעות רכות מלמטה. וכך מניח בחבירתה. וא"כ מניח בשתי הדפנות ארבע צלעות בזה [וארבע צלעות בזה]; וחותרה ונותנה לאחר והשדרה עמה והטחול תלוי בה. ובא לעוקץ וחותרה ונותנו לאחר. ואלו הכהנים המקבלים האיברים יקבלו כסדר הפייס שפי' לעיל. וכך יוליכו אותן: אחד בראש ורגל, הראש בימינו וחוטמו כלפי זרועו וקריביו⁵⁸ בין אצבעותיו ובית השחיטה למעלה והפדר עליו. והרגל של ימין בשמאלו ובית עורה לחוץ. שני בשתי ידיים, של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ. שלישי בעוקץ בימינו והאליה מדולדלת בין שתי אצבעותיו ואצבע הכבד ושתי כליות עמה. ורגל של שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ. רביעי בחזה בימינו וגרה בשמאלו וצלעותיה בין אצבעותיו. חמישי בשתי דפנות, של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ. ששי בקריבים נתונים בבזך⁵⁹ וכרעים על גביהן מלמעלה. שביעי יוליך עשרון סלת הכלול ברביעית ההין שמן⁶⁰. שמיני יוליך רביעית ההין יין. והסלת לבדה נקראת: מנחת נסכים⁶¹. ואין צריכה תנופה והגשה ולבונה כשאר מנחות. ואין מביאין נסכים רק מן החולין⁶². ולא ממעשר שיני ובכורים ותרומה. ההין — הוא שנים עשר לוג⁶³. והלוג פי' שיעורו בהלכות עירובין⁶⁴. העשרון הוא העומר שהוא שיעור חלה כמו שפי' בהלכות חלה⁶⁵.

ואלו⁶⁶ שמנה מוליכין יוליכו כך עד הכבש. ונותן כל אחד משאו מחצי כבש ולמטה במערבו; ואחר כך ימלחו האברים. ומנחת הנסכים כמליחת בשר לצלי שמהפך האבר

52 שם פרק ו, הלכה ג; הלכות מעשה הקרבנות פרק ו, הל' ה—יז. 53 צ"ל: אלא נוקבו. 54 ויקרא א, יג.

55 ברמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות שם הלכה ז) שלפנינו: בבית המדיחין. בדפוסים הראשונים: בבית. בסמ"ג, עשין קפ: בבית המטבחים. 56 שם (הלכה ז): ועד. 57 שם: ולא יגיע.

58 צ"ל: וקרניו. 59 שם (הלכה טז): בבזיך. במשנה תמיד ד, ג כנוסח מחברנו.

60 שם פרק ב, הלכה ד. 61 שם שם, הלכה א. 62 שם שם, הלכה יג.

63 שם שם, הלכה ז. 64 חלק א, עמ' ריא. 65 חלק ב, עמ' צח.

66 הלכות תמידין ומוספין, פרק ו, הלכה ג; הלכות מעשה הקרבנות פרק ב, הלכה א; הלכות איסורי מזבח פרק ה, הל' יא—יג.

ומולח. ובדיעבד אפילו בגרגיר מלח אחת כשר. לא מלחום כלל וה"ה בשאר קרבנות. חוץ מיין נסכים ודם ועצים, לוקה המקריב, שנאמר ⁶⁷: [ו]לא תשבית מלח ברית אלהיך. ועובר עשה מעל כל קרבנך תקריב מלח ⁶⁷. ומ"מ הקרבן כשר והורצה, חוץ מהמנחה שהמלח מעכב קומצה, שנאמר: לא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך. המלח בא משל צבור. ובלשכת המלח היו מולחין עורות קדשים ועל גבי הכבש היו מולחין האיברים ובראשו של מזבח מולחין הקומץ והלבונה ומנחות הנשרפות ועולות העוף, כמו שאפ' בע"ה.

ובודזין ⁶⁸ מלח על גבי הכבש ואפילו בשבת, כדי שלא יחליקו ויפלו הכהנים שם בעת הליכתן בעצים למערכה. ואע"פ שהמלח חוצץ בין רגליהן והכבש כיון שאין הולכה זאת עבודה אין לחוש.

פרק שלישי

אחר ¹ העלותן האברים לכבש ומלחום מתכנסין כלן ללשכת הגזית, והממונה אומר להן: ברכו ברכה אחת. ופותחין וקורין: אהבת עולם, ועשרת הדברות, ושמע, והיה אם שמע, ואמת ויצ[ו]ב ², ורצה ושים שלום, ובשבת מוסיפין ברכה אחת שיאמרו אנשי משמר היוצא לאנשי משמר הנכנס: מי ששיכון שמו בבית הזה ישכון ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות.

ואחר כך אומר הממונה על הפייסות לכל אנשי בית אב של אותו העם ³: מי שלא הקטיר קטרת מימיו יבא ויפיס, ויתקבצו אצלו ויפיסו מי יזכה בקטרת, ואחר כך ⁴ יטול הקוה כל יבא כסף ⁵, ושמו בוך, מלא קטרת גדוש. והקטרת משקל חמשים דינרין. ונותן הבוך בתוך כלי אחר ששמו כף. ונותן הכף בבגד קטן ⁶. ואוחז הכף בידו ונכנס בפנים עם אחר. והוא אותו שזכה כבר לתרום המזבח. ואותו אחר לוקח מחתה של כסף ועולה לראש המזבח ומפנה הגחלים אילך ואילך ונוטל מן הגחלים שנתאכלו במערכה ⁷ ויורד ומערן לתוך מחתה של זהב. ואם נתפורו מן הגחלים קב או פחות מכבדן לאמה. ובשבת כופה עליהם הפסכת, נתפור יותר על קב חוזר וחזרה.

ואחר כך מקדים לפניהם מי שדשן מזבח הפנימי ונוטל הטני שבו דשן המזבח ומשתחוה ויוצא. וזה שבידו המחתה צובר הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויוצא. וזה שבידו הכף נוטל הבוך מתוך הכף ונותנו לאהובו או לקרובו ורואה אם נתפור מן הקטרת מעט בכף. ונותן אהובו או קרובו לתוך חפניו מה שנתפור עם הקטרת שבבוך ומשתחוה ויוצא. והממונה אומר למקטיר: הקטר. והזהר שלא תתחיל מפניך שלא תכוה, ואם כהן גדול הוא המקטיר, יאמר לו הממונה: אישי כהן גדול הקטר, ולא יקטיר קודם שיאמר לו: הקטר, ואחר כך יפרשו כל העם מן

67 ויקרא ב, יג.

68 תמידין ומוספין שם, ולפנינו: וזורקין. בדפוס רומי ר"מ: בוזקין. וכך בעירובין פרק י, משנה יד.

1 רמב"ם, הלכות תמידין ומוספין, פרק ה, הל' ד, ז. 2 שם: ויאמר ואמת ויצו. 3 צ"ל: היום. 4 שם פרק ג, הל' א-ט. 5 ראה הלכות כלי המקדש פרק א, הלכה יג. 6 שם (הלכה ד): ומכסה את הכף בבגד קטן. 7 שם (פרק ג, הלכה ה): במערכה שניה.

ההיכל ומבין האולם ולמזבח, שלא יהיה שם אדם עד שיצא זה המקטיר, שנאמר ⁸: וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש, וכשיפרשו כולם ישליך הקטרת על האש. ואם פקעה הקטרת מעל גבי המזבח, אפילו קרטין שבה לא יחזיר, ואחר הקטירו ישתחוה ויצא. והקטרת מצות עשה, שנאמר ⁹: ותקטיר עליו אהרן קטרת (ה)סמים.

ומעשה פטום הקטרת כך הוא ¹⁰: מביא תשעה קבין בורית כרשינה ושף בה את הצפורן — והוא סם שנותנין בגי אדם במוגמרות והוא שחלת, ואחר כך שורה הצפורן באחד ועשרים קב של יין חזק, ואחר כך שוחק הסמנין כל אחד בפני עצמו. והן ד' כתובין בתורה: נטף ושחלת וחלבנה ולבונה. וי"א [סמנין] הלכה למשה מסיני. והן: מור וקציעה ושבולת נרד וכרכום קושט וקנמון קלופה, מלח סדומית וכפת הירדן ומעלה עשן, והוא עשב אחד שמעלה עשן ולא היו יודעין אותו רק אנשים ידועים. והוא היה הלכה בידם איש מפי איש. נטף הוא עצי הקטף שיוצא מהן הצרי; שחלת — פי' מהו. חלבנה כמו דבש שחור וריחו קשה והוא שרף אילנות בערי יוון. וכשישחקם ישחקם במשקל. וכך משקלם: נטף ושחלת וחלבנה ולבונה, מכל אחד משקל שבעים מנה, והמנה מאה דינרין. מור וקציעה ושבולת נרד וכרכום, מכל אחד י"ו מנה. קשט שנים עשר מנה, קנמון תשע מנים, קלופה ג' מנים. משקל הכל שלש מאות ושמונה וששים מנין. ונותנין בו מלח סדומית רובע הקב וכפת הירדן ומעלה עשן כל שהו. ומקטיר בכל יום על מזבח הזהב, כמ' שפירש', מנה. נמצאו שלש מנים יתירים שלא הוקטר בשנה, והיו שוחקין אותם ערב יום הכפורים דקה מן הדקה, עד שמוציא ממנה מלא חפניו והקטר ¹¹ ביום הכפורים, והשאר נקרא: מותר הקטרת. כשהוא שוחק אומר: היטב הידק הידק היטב ¹²; לפי שקול אמירה (זו) יפה לבשמים ¹³. כל מעשה הקטרת בתוך העזרה. פטום הקטרת מן החולין פסולה. נתן לתוכה דבש כל שהו פסולה. חיסר אחת מסמניה חייב מיתה, שהרי נעשית קטרת זרה. פיטמה מעט מעט כמתכונתה כשירה. אפילו פטם פרס שחרית, פרס בין הערבים. פעמים בשנה היו מחזירין אותו למרקשת ¹⁴. בימות החמה היו מפורין אותה כדי שלא תתעפש, ובימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפוג ריחה.

אחר ¹⁵ שיצא המקטיר נכנס הזוכה בדשון המנורה ומטיב שתי הנרות שהגית. ולפיכך לא מטיב כל ז' יחד, כדי להרגיש העזרה. והטבת נרות שהיא הדלקה מצות עשה, שנאמר ¹⁶: יערוך אותו אהרן ובניו. ודוחין הדלקתן השבת, הטומאה. שנאמר במ ¹⁷: להעלות נר תמיד. ואחר כך נוטל זה המטיב הכוז בידו ומשתחוה ויוצא. וזה שהקטיר וזה שהטיב — עומד על מעלה ¹⁸ האולם הוא ואחיו הכהנים.

כשהגיעו ¹⁹ בין האולם ולמזבח נוטל אחד המגריפה וזורקה בין האולם ולמזבח, והיה לה קול גדול. וכהן השומע קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא רץ ובא. ובן לוי השומע קולה יודע שאחיו הלויים נכנסין לדבר בשיר והוא רץ ובא. וראש

8 ויקרא טז, יז. 9 שמות ל, ז. 10 הלכות כלי המקדש פרק ב, הל' א—ח.

11 צ"ל: להקטיר.

12 ברמב"ם (שם הלכה ה): הדק היטב הדק היטב. ראה כריתות ו, ב ובשיטה מקובצת שם אות ו. בסמ"ג, עשין קסז, כנוסח מחברנו. 13 כריתות שם. 14 צ"ל: למכתשת.

15 הלכות תמידין ומוספין פרק ו, הלכה ד; פרק ג, הל' י, טז—יז. 16 שמות כז, כא.

17 שם שם, כ. 18 צ"ל: מעלות. 19 שם פרק ו, הלכה ה (ושם: כשיגיע).

המעמד שהיה שומע קולה מעמיד הטמאים על שער המזרח מפני החשד שידעו הכל עתורין²⁰ לא הביאו כפרתן.

ואחר כך²¹ מתקבצין ומפיסין לידע מי מעלה אברים מן הכבש למזבח. ואחר מעלה כל איש לפי מה שזכה הנתחים. ומסירין גיד הנשה שם בראש המזבח ומשליכין אותו על גבי הדשן שבאמצע המזבח וזורק כל האיברים על האש, שנ' ²²: 'הבשר והדם. כשם שהדם בזריקה כך כל האיברים בזריקה. ואחר שזורקן חוזר ועורכן על האש, שנאמר ²³: 'וערך הכהן אותם. ומקטיר אפילו צמר שבראש [וה]עצמות והגידים והקרנים והטלפים בזמן שהן מחוברין, שנ' ²⁴: 'הכל. פרשו — לא יעלו, שנ' 'הבשר והדם. אבל פקעו כלן מעל המזבח, וכן גחלת שפקעה לא יחזיר. אבל אברים שפקעו ויש בהן ממש אחר חצי הלילה²⁵ יחזיר. נתחרך הבשר ויבש עליהן ופקעו קודם חצות יחזיר, לאחר חצות לא יחזיר. אברים שצלאן ואחר העלן למזבח — אין בהן משום ריח ניחוח.

ואחר²⁶ שהעלו האברים מתחילין אלו שעל מעלות האולם ומברכין ברכת כהנים ברכה אחת בשם המפורש. ואחר מעלין סלת הנסכים. ואחר הסלת מקריב הכהן גדול חביתין. וכך סדרן: מביא עשרון שלם וחוצהו בחצי עשרון שבמקדש, שאע"פ שהיא קריבה חציין אין מתקדשת לחציין. ומביא עמה שלשה לוגין שמן, שנאמר ²⁷: 'בשמן תעשה, להוסיף לה שמן כנסכי הכבש. ובולל הסולת בשמן וחולט אותה ברותחין, ולש מכל חצי עשרון שש חלות, נמצאו י"ב חלות. ואחת אחת היו נעשות. וכך עושה: מחלק השלשה לוגין ברביעית שבמקדש, רביעית לכל חלה. ואופה תחלה²⁸ מעט ואחר כך קולה אותה על המחבת בשאר הרביעית שמן שלה. ואינו מבשלה הרבה, שנ' ²⁷: 'תופיני, בין בשל וגו'. ואחר כך חולק כל חלה וחלה לשנים באומד, כדי שיקריב החצי בבקר והחצי בערב. ולוקח החצאין וכופל כל אחד לשנים ופותת עד שתמצא כל פתיתה כפולה לשנים, ומקריב החצאין עם חצי קומץ לבונה בבוקר והחצי הנשאר עם חצי קומץ לבונה בערב. ואם היתה מנחת חינוך אינו חוצה אך מקריבה כולה כאחת עם קומץ לבונה, ושתייהן כליל לאישים. ולישתן²⁹ ואפיתן של חבתים דוחין השבת והטומאה ככל קרבן שקבע לו זמן, שנאמר: 'תופיני, שתהיה נאה ולא תאפה מבערב, ועוד אם תאפה מבערב תפסל בלינה שמרחת מכלי הקדש הוא. וטחינתו (ו) (סולתן והרקידן בחוץ ואין דוחין השבת. כהן שהקריב מחצה בשחרית ומת, או נטמא או נולד בו מום ומנו כהן אחר תחתיו, לא יביא חצי עשרון מביתו ולא חצי עשרון של ראשון, אלא מביא עשרון שלם מביתו³⁰ וחוצהו ומקריב מחצה ומחצה יאבד. נמצאו שני חצאין אובדין; ומניחין אותן עד שתעבור³¹ צורתן, ויצאו לבית השריפה. וכן אם אבד או נטמא החצי של בין הערבים. והיכן שורפין אותו בעזרה. (ו) מת כהן גדול בשחרית אחר שהקריב חצי העשרון ולא מינו כהן אחר — מביאין היורשין עשרון שלם³²

20 צ"ל: שעדיין.

21 שם פרק ד, הלכה ה; פרק ו, הלכה ה; הלכות מעשה הקרבנות פרק ו, הל' ב—ד.

22 דברים יב, כז. 23 ויקרא א, יב. 24 שם שם, ט.

25 ברמב"ם (מעשה הקרבנות שם הלכה ג): 'אפילו פקעו אחר חצות הלילה...

26 הלכות תמידין ומוספין, פרק ו הלכה ה; מעשה הקרבנות, פרק יג הל' ב—ד.

27 ויקרא ו, יד. 28 שם (מעשה הקרבנות הלכה ג): 'החלה.

29 תמידין ומוספין פרק ג, הל' יח—כב. 30 תיבה זו חסרה ברמב"ם (שם הלכה כ).

31 שם (הלכה כא): 'שתעבור. 32 שם (הלכה כב): 'עשרון שלם עבור כפרתו.

ועושינן אותו חבתין ושלמימה היתה קריבה. מת כהן גדול³³ שלם בין הערבים. ואין כופלין שמנה ולבונתה אע"פ שנכפלה הסלת, אלא מפרישין להן שלשה לוגין שמן וקומץ לבונה, לוג ומחצה שמן וחצי קומץ לבונה לעשרון של בקר ולוג ומחצה שמן וחצי קומץ לבונה לעשרון של בין הערבים.

אחר³⁴ החבתים מעלין היין לניסוך רביעית ההין. והיין יתנסך על המזבח. ואין נותנין אותו על האש אלא מגביה ידו ויוצק על היסוד והוא יורד לשיתין. ובשעת הניסוך אומרים הלויים בשיר ומכין המשוררים במיני ניגון שבמקדש. וכשנותנין היין לנסך היו שני כהנים עומדין על שולחן החלבים ושתי חצוצרות בידם. והסגן עומד על קרן המזבח והסודרין בידו תקעו הריעו ותקעו. ובאו ועמדו אצל הממונה על הצלצל, אחד בימינו ואחד בשמאלו. שהיה³⁵ המנסך לנסך ומניף הסגן בסודרין, הקיש זה בצלצל ותקעו אלו בחצוצרות ודברו הלויים בשיר. הגיעו לפרק תקעו והשתחוו כל העם שבעזרה. על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחווה. וכל התקיעות שעל התמיד תשע כמו שבארתי. ואין אומרים שירה רק על עולת צבור וזבחי שלמייהם הכתובין, אבל עולת נדבה שמקריבין ממותר תרומת הלשכה אע"פ שהן של צבור אין אומרים עליהן שירה. וזה השירה שהיו הלויים אומרים: ביום הראשון, ליי' הארץ ומלואה³⁶. ביום ב', גדול יי' ומהולל מאד³⁷. בג', אלהים נצב בעדת אל³⁸. בד', אל נקמות יי'³⁹. בה', לאלהים (מ)עוזי (נ)נו⁴⁰. בו', יי' מלך גאות לבש⁴¹. בשבת אומרים: מזמור שיר ליום השבת⁴². במוספי שבת אומרים: שירת האזינו. וחולקין אותה לששה פרקים: ה' ז' י' ו' ל' ד'. ואו' פרק בכל שבת. גמרו השירה בו' שבתות חוזרין לראש. במנחה של שבת אומרים: אז ישיר משה, כמרה⁴³. במוסף ראש השנה אומרים: הרנינו לאלהים. ואם חל להיות בחמשי אומרים: הסירותי מסבל שכמו⁴⁴. במנחה ראש השנה אומרים: קול יי' יחיל מדבר... קדש⁴⁵. ראש חדש שחל להיות בשבת שירת ראש חדש דוחה שירת שבת, כדי לפרסמו שהיום ראש חדש.

[מנחה]. כסדר⁴⁶ שעושינן בתמיד של שחר כך עושינן לתמיד בין הערבים, וכל העבודות של שחר הן בערב, חוץ מהרמת הדשן ממזבח החיצון, וסדור המערכות. רק שני גזרי' שמעלין שני כהנים, כל אחד ואחד בעץ יחידי בידו, שנאמר⁴⁷: וערכו עצים על האש, אבל של שחר בכהן אחד, שנאמר⁴⁸: ובער, כאשר פי'. וגם אין צריך פייסות בערב אלא כל כהן שזכה בשחר זכה בערב איש איש על עבודתו בלא פייס, חוץ מן הקטרת שהן מפייסין שנית ויבאו כל מי שלא הקטיר קטרת מעולם מאנשי אותו בית אב ויפייסו. ואם כבר הקטירו כולן מימיהן מפייסין לה כלם בשחרית בפייס שלישי, וזה שזכה שחרית מקטירה בין הערבים.

33 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם: קודם שיקריבו בבקר ולא מנו כהן אחר מקריבין אותו עשרון שלם בבקר ועשרון.

34 תמידין ומוספין פרק ו. הל' ה-י; הלכות מעשה הקרבנות פרק ב. הלכה א.

35 צ"ל: שהה. 36 תהלים כד. 37 ישם מח. 38 שם פב. 39 שם צד.

40 שם פא. 41 שם צג. 42 שם צב. 43 צ"ל: ומי כמכה. 44 שם פא. ז.

45 שם כט, ח.

46 תמידין ומוספין פרק ה. הלכה יא; פרק ב. הלכה ג; פרק ד. הלכה ח. 47 ויקרא א. ז.

48 שם ה. ה.

ותמיד הערב ⁴⁰ נשחט על קרן צפונית מזרחית על טבעת שנייה, כדי שיהיה כנגד השמש, ודבר קבלה הוא שיהיו נשחטין התמידין נגד השמש. זמן שחיטת תמיד בקר קודם שתעלה החמה משיאור כל פני החמה של מזרח ⁵⁰. ופעם אחת דחקה שעה הצבור בבית שני והקריבו תמיד שחר בד' שעות. תמיד הערב שוחטין אותו משיאריך הצל ויזכר ⁵¹ לכל שהאריך. והוא משש שעות ומחצה ולמעלה עד סוף היום. ולא היו שוחטין אותו בכל יום אלא בח' שעות ומחצה או בט' ומחצה ⁵². ולפיכך מאחרין אותו שתי שעות אחר תחלת זמן שחיטתו, מפני קרבנות יחידים או של צבור. לפי שאסור להקריב קרבן כלל קודם תמיד השחר ולא שוחטין קרבן אחר תמיד הערב, חוץ מקרבן פסח לבדו, שאי אפשר שיקריבו כל ישראל פסחיהן בשתי שעות. ואין שוחטין הפסח רק אחר התמיד הערב. וכן מחוסר כפורים מקריב כפרתו אחר תמיד הערב ביום ארבעה עשר, כדי שיהיו טהורין לאכול פסחיהן לערב. ערב פסחים בחול ובשבת תמיד נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה, כדי שיהא להם פנאי לשחוט פסחיהן. חל ערב פסח בערב שבת היו שוחטין אותו בשש ומחצה בתחלת זמנו וקרב בשבע ומחצה, כדי שיהיה להם פנאי ביום לצלות הפסח.

[מעריב]. אע"פ שאין שוחטין תמיד הערב כלל, מקטירין כל דבר הראוי להקטרה כל היום. ומקטירין איברי עולות ואמורין עד חצי הלילה, כמו שאבאר בע"ה. ואיברין ואמורין שלא נתאכלו, בין מן התמיד בין משאר קרבנות, מהפכין בהן כל הלילה עד הבקר, שנאמר ⁵³: כל הלילה עד הבקר. אברי תמיד דוחין הטומאה ולא השבת, רק בערב שבת בלבד מקטירין אברי תמיד ערב שבת, שהתמיד תחלתו דוחה שבת ולא סופו. חלבי שבת קריבין בלילי י"ט אם חל י"ט להיות במוצאי שבת, אבל לא קריבין בלילי יום הכפורים, שנאמר ⁵⁴: עולת שבת בשבתו. ולא בשבתות אחרות ולא עולת חול ב"ט. י"ד שחל להיות בשבת מקטירין חלבי הפסחים בלילי י"ט, מפני שהן כחלבי שבת.

הקרבת תמיד השחר והערב מצות עשה, שנאמר ⁵⁵: שנים ליום עולה תמיד. טעו, ואפילו הזידו, ולא הקריבו תמיד של שחר יקריבו תמיד הערב. בד"א כשנתחנך המזבח, אבל אם לא הוקרב מעולם על המזבח לא יקריבו עליו תחלה תמיד הערב, שאין מחנכין מזבח העולה רק בתמיד של שחר.

פרק רביעי

[מוסף שבת]. סדר עבודת השבת ¹ כך הוא: מפסיין בשחר אנשי בית אב של משמר היוצא ומקריבין תמיד של שחר, על דרך שבארתי, ושני כבשי [עולה] של מוספין. וכל שזכה בעבודה מעבודות תמיד השחר הוא זוכה בשני כבשי המוסף. והמשמר [האחר] שיכנס בשבת מפסיין פייסות אחרות לתמיד הערב. ואלו [ואלו] חולקין בלחם הפנים. ואין אוכלין הלחם עד שיקטירו שני בזיכי לבונה על האש. והלבונה טעונה

49 רמב"ם שם פרק א. 50 שם (הלכה ב): משיאור פני כל המזרח.

51 שם (הלכה ג): ויראה. 52 שם: וקרב בתשע ומחצה. 53 ויקרא ה, ב.

54 במדבר כה, י. 55 שם שם, ג.

1 רמב"ם, הלכות תמידין ומוספין, פרקים ד--ה.

מלח כשאר קרבנות. ואחר קרבן המוספין מקטירין שני הבזיכין ושני כהנים מקריבין את שני הבזיכין.

מצות עשה לסדר לחם הפנים בכל יום השבת על השולחן לפני יי' בהיכל, שנאמר²: ביום השבת ביום השבת יערכנו. וכן סדורו: הן י"ב חלות כל חלה ב' עשרונים. ועורכי אותה שני סדרי, שש חלות בכל סדר, חלה על גבי חלה, ובין כל שתי חלות שלשה קנים של זהב, כדי שתהיה הרוח מנשבת בו, וסומך כל מערכה בשתי קשוות. ונותנין בצד כל מערכה כלי שיש בו קומץ לבונה, ושמו בוך, שנאמר³: ונתת על המערכת לבונה זכה. נמצאו שני קמצי לבונה בשני הבזיכין. ושולים היו לבזיכין, כדי שיניחום על השולחן.

שני הסדרין מעכבין זה את זה, והסדרים והבזיכין מעכבין זה את זה. ואין מחנכין השולחן רק בלחם הפנים בשבת. מיום השבת ליום השבת מוציאין הלחם שהוא שם על השולחן משבת שעברה ומסדרין לחם אחר. וזה שמוציאין הוא שחולקין שתי המשמרות הנכנס(ו)ת והיוצא(ו)ת עם כהן גדול ואוכלין.

וכך מסדרין הלחם: ד' כהנים נכנסים, שנים בידם שני סדרים, ושנים בידם שני בזיכין. וארבעה מקדימין לפניהן: שנים ליטול שני סדרים ושנים ליטול שני בזיכין שהיו שם על השולחן. הנכנסין עומדין בצפון ופניהם לדרום, והיוצאין עומדין לדרום⁴ ופניהם לצפון. אלו מושכין ואלו מניחין, טפחו של זה בצד טפחו של זה, שנאמר⁵: לפני תמיד. יצאו ונתנו הלחם שהוציאו על השולחן הזהב אחר שהיה באולם והקטירו הבזיכין ואחר כך מחלקין החלות. ואם חל יום הכפורים בשבת החלות מתחלקות לערב. וכך חולקין לחם הפנים: בכל שבתות השנה משמר הנכנס נוטל שש חלות ומשמר היוצא נוטל שש. הנכנסין חולקין ביניהן בצפון, שהרי הן מוכנין לעבודה, והיוצאין חולקין בדרום. ובזמן שיהיה י"ט אחר השבת מג' רגלים בשנה⁶ וכן בשבת שבתוך החג חולקין כל המשמרות בשוה בלחם הפנים. וכן אם חל י"ט ראשון של חג באחד בשבת חולקין כל המשמרות בשוה מערב י"ט שהוא שבת בלחם הפנים, שהקדימו לעבודה. וכן אם חל י"ט אחרון להיות בערב שבת חולקין כל המשמרות בשוה בלחם הפנים באותה שבת שהיא מוצאי החג. ודבר זה תקנה, כדי שיתאחרו הכהנים בשביל חלק לחם הפנים, ואם נתאחר אחד מבעלי משמר ולא בא ימצא אחר. חל יום אחד להפסיק בין השבת ובין י"ט, כגון שהיה י"ט הראשון של חג בשני או יום [טוב] האחרון בחמשי, או יום של עצרת שחל להיות בשני או בחמשי, משמר שזמנו קבוע באותה שבת נוטל עשר חלות וזה הנכנס נוטל שתיים, שהרי לא נשאר להם לעבודה הן לבדן אלא יום אחד שהוא ערב שבת או אחד בשבת ומתעצלין ואין בא מהן אלא מעט. כהן גדול לעולם נוטל מכל המשמרות חצי החלות שזכה בהן, שנאמר⁷: והיתה לאהרן ולבניו, מחצה לאהרן ומחצה לבניו. ואין כהן גדול נוטל ערום⁸, שאין זה כבודו. לכך מעשת⁹ לחם הפנים: מביאין כ"ד סאין חטין הראוין למנחות ושפין אותן ובוועטין בהן כשאר חטי מנחות, וטוחנין אותן ומניפין מהן ב"א נפה כ"ד עשרון סלת, ועושה

2 ויקרא כד, ח. 3 שם שם, ז. 4 צ"ל: בדרום. 5 שמות כה, לו.

6 צ"ל עליפי תרמב"ם (פרק ד, הלכה יב): ובזמן שיהיה יום טוב של אחד משלושה רגלים בשבת.

7 ויקרא כד, ט. 8 צ"ל: פרס. 9 צ"ל: וכך מעשה.

מהן י"ב חלות מצות. לא ניפה אותן ב"א נפה או שלא הוציאן מכ"ד סאה, הואיל ונעשו סלת כשירות, שזה שבארתי למצוה ולא לעכב. לישתן ועריכתן [בחוק]¹⁰ ואפייתן בפנים בעזרה כשאר המנחות. ולשין אותן אחת אחת ואופין אותן שתיים שתיים. ושלשה דפוסין של זהב היו להן: אחד שנותנין בו החלה והיא בצידן¹¹, והשני שאופין אותן בה¹², ושלשי שנותנין אותה בו כשרודין אותה מן התנור, כדי שלא תתקלקל. כל חלה מהן מרובעת, שנאמר¹³: לחם הפנים, שיהיו להם פנים רבים. אורך כל חלה מהן י' טפחים ורחבה — ה' טפחים ורומה שני אצבעות. והשולחן ארכו י"ב טפחים ורחבו ו' טפחים, נותן אורך החלה על רחב השולחן, נמצאת החלה יוצאת שני טפחים מכאן, וכופל היוצא מכאן ומכאן וישאר בין שני הקצות רוח באמצע. וכן מניחין חלה על גבי חלה עד שעורך שש חלות. וכן עושה בצד מערכה שנייה שש חלות.

אין אפית לחם הפנים דוחה שבת ויום טוב, רק בערב שבת אופין אותן ועורכין אותן למחר. ואם חל שני ימים טובים של ראש השנה להיות בחמשי ובערב שבת אופין אותן מיום רביעי. ולא סידור הקנים ולא נטילתן דוחה השבת, אך מערב שבת נכנס ושומנין¹⁴ ונותנין לאורך השולחן, ובאחד בשבת נכנס ומכניס הקנים בין החלות. סדר הלחם בשבת כמצותן ולא הניח עמו בזיכי לבונה עד למחר ולשבת הבאה הקטיר הבזיכין, נפסל הלחם ואינו קדוש. וכן אם סידר הלחם והבזיכין באחד בשבת והקטיר הבזיכין¹⁵ בשבת לא נפסל הלחם. כיצד יעשה בלחם ובבזיכין שסדרן לאחר השבת, יניח אותם שם על השולחן עד שיעבור עליהם יום שבת והן מסודרין, ואחר כך יקטיר הבזיכין לשבת הבאה אחר השבת שעברה עליהן והן מסודרין. שאפילו נשאר הלחם עם הבזיכין על השולחן כמה שבתות ואין בכך כלום. סדר הלחם והבזיכין בשבת כמצותן והקטיר הבזיכין לאחר השבת, בין לאחר שבת זו בין לאחר שבת אחרת הבאה, נפסל הלחם והרי הוא כקדשים שנפסלו שחייבין עליהן משום פגול ונותר וטמא. נפרסה חלה אחת מן הלחם, אם קודם שהסיר הלחם מעל השולחן נפרסה הלחם פסול ולא מקטיר עליו הבזיכין, ואם אחר שהסיר נפרס — פסול¹⁶ הבזיכין אע"פ שלא פירק המערכת. נטמא אחד מן הסדרים, בין לפני הקטרה בין לאחר הקטרה, או שנטמא אחד מן הבזיכין, הטמא בטומאתו והטהור בטהרתו. כשמקטירין שני בזיכי לבונה עם המוספין מקטירין קודם ניסוך היין של מוספין, ואחר כך עושין כל סדר שכתבתי למעלה בחול.

[מוסף ראש חדש]. בראש חדש¹⁷ מקריבין מוסף אחר תמיד שחר, פרים שנים ואיל אחד ושבעה כבשים, הכל עולות, ושעיר עזים חטאת. מעשה כל העולות אחד הוא כמעשה התמיד; אך יש חילוק בין כבש ופר ואיל. שנסכי כבש כאשר פר¹⁸. ונסכי פר או העגל בין זכרים ונקבות שלשה עשרונים סלת בלול בחצי ההין שמן ויין לנסך

10 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ז). 11 צ"ל: בצק. 12 צ"ל: אותה בו.

13 שמות לה, יג. 14 צ"ל: ושומטם.

15 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): לאחר שבת הבאה אינו קדוש ונפסל. אבל אם הקטיר הבזיכין.

16 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם (הל' טו—טז): ומקטיר עליו את הבזיכין. הגיע זמן הלחם להסירו הרי זה כמי שהסירה, ואם נפרס הלחם מקטיר.

17 הלכות תמידין ומוספין, פרק ז, הל' א—ב; מעשה הקרבנות, פרק ב, הלכה ד; פרק ו, הל' יא—יט; פרק ה, הל' ז—י; פרק ז, הלכה א. 18 פרשתי.

חצי ההיין. ונסכי איל הן שני הולכת¹⁹ עשרונים סלת בלול בשלישית ההיין שמן ויין לנסך שלישית ההיין.

וסדר אברי הפר כך הוא: כ"ד כהנים מוליכין אותו. א' הראש. ב"ג רגל ימין, ד"ה העוקץ, ו"ז רגל שמאל, ח' מוליך החזה, ט"י י"א הגרה, י"ב י"ג שתי הידים, י"ד ט"ו שתי הדפנות, י"ז י"ז קריבים, י"ט כ' כ"א הסלת, כ"ב כ"ג כ"ד היין. ולא מחלקין האבר הגדול לשנים, שנאמר²⁰: לנתחיה, ולא נתחים לנתחיה²¹. וזה בעולת צבור, אבל בעולת יחיד אם רצו להוליך נתחיה בפחות או ביתר מאלו מוליכין. והולכת האיל באחד עשר כהנים. הקריבים בשנים והסלת בשנים והיין בשנים. ושאר אבריו כמ' הכבש. והולכת העז הוא ככבש לכל הדבר.

מעשה השעיר עוים שהוא לחטאת ככל חטאות הנאכלות. וזה הסדר: אחר ששחט וקבל הכהן הדם, כמו שפי' בתמיד, מוליך הכהן הדם במזרק אצל המזבח החיצון וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם וסומך באצבעו הגדולה מיכאן ובגודל מכאן ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו, וכן עושה בכל קרן וקרן. ואם נתן סמוך לקרן כאמה אחת מיכאן או מיכן כיפר. וצריך לטבול אצבע בכל קרן וקרן, וכשגומר הנתינה על הקרן מקנח אצבעו בשפת המזרק. ואחר כך טובל פעם שנייה, ששירי הדם שבאצבעו פסולין ליתן מהן על קרן אחרת. ואין בכל הקרבנות כולן שטעון הויית דמים באצבע רק החטאת, שנאמר בה²²: וטבל אצבעו בדם. וצריך שיהא שם כדי טבילה שלא יספג אצבעו מדם. וכך הוא מתחיל: עולה בכבש ופונה לימין ומהלך על הסובב ונותן בקרן דרומית מזרחית תחלה, ואחר כך בקרן שנייה הסמוכה לה שהוא מזרחית צפונית, ואחר כך בקרן שלישי הסמוכה לה שהוא מערבית דרומית²³, ואחר כך בקרן רביעית הסמוכה לה שהוא מערבית דרומית. ועל יסוד אותה קרן שהשלים בה המתנות הוא שופך שירי הדם, שנאמר²⁴: ואת כל הדם ישפוך אל יסוד מזבח העולה, זה יסוד דרומי. ואחר כך מפשיט החטאת ומפריש האמורין, ומולחן וזורקן על גבי האישים, אם רצה ליתן האמורים בכליין [כ] שמוליכין למזבח נותן, ושאר בשרה נאכל לזכרי כהונה בעזרה.

[עבודת ראש השנה]. סדר קרבנות ראש השנה²⁵. באחד בתשרי מקריבין מוסף היום, פר ואיל ושבעה כבשים, הכל עולות, ושעיר חטאת הנאכלת. וזה מוסף היום יתר על מוסף ראש חדש הקרב בכל יום ראש חדש. לפיכך אם חלת בשבת האשם²⁶ שלשה מוספין: מוסף שבת, מוסף ראש חדש ומוסף היום. וסדר הקרבנות כך הוא: מוסף שבת תחלה ואחר מוסף ראש חדש ואחריו מוסף יום טוב, שכל התדיר מחבירו קודם חבירו. וכן כל המקודש מחבירו קודם חבירו. היו לפניו תדיר ומקודש יקדים איזה מהם שירצה. עבר ושכח²⁷ ושחט שאינו תדיר או הפחות בקדושה תחלה, מקריבו ואחר כך שוחט התדיר או המקודש. ואם נשחטו שניהם כאחד יהיה זה ממרס בדם עד ש[י]זרק דם התמיד או דם המקודש.

דם החטאת קודם לדם העולה, מפני שדם חטאת [מכפר]. אברי עולה קודמין לאמורי חטאת, שהעולה כולה לאישים. דם חטאת ואברי עולה איזה שירצה יקדים. וכן דם

19 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 20 ויקרא א, ו. 21 צ"ל: נתחיה לנתחים.

22 שם ד, ו. 23 צ"ל: צפונות. 24 שם שם, יח. 25 תמידין ומוספין, פרק ט.

26 צ"ל: היו שם. 27 = או שכח.

עולה ואמורי חטאת או דם עולה ודם אשם, איזה שירצה יקדים. חטאת קודמת לעולה, אפילו חטאת העוף קודמת לעולת בהמה, שו"ע²⁸: את אשר לחטאת ראשונה, בניין אב לכל חטאת שהיא קודמת לעולה הבאה עמה. וכך בשעת הפרשה חטאת תחלה ואחר כך העולה. בקרבנות החג אינו כן, אלא קריבין על הסדר הכתוב בתורה, שנאמר²⁹: כמשפט. כיצד, בתחלה פרים ואחריהם אילים ואחריהם כבשים ואחריהם שעירים, אע"פ שהשעירים חטאת וכל אלו שקדמו אותן עולות. וכן בשגגת הצבור בע"ז שהן מביאין פה לעולה ושעיר לחטאת, הפר קודם, שנאמר בו³⁰: כמשפט. ופר כהן משיח קודם לפר העלם דבר של צבור. ופר העלם דבר קודם לפר ע"ז. ופר ע"ז קודם לשעיר שלה, אע"פ שהפר עולה והשעיר חטאת, שכך הוא סדר הכתוב בתורה. שעיר ע"ז קודם לשעיר נשיא, שהנשיא יחיד. ושעיר נשיא קודם לשעירת יחיד. ושעירת יחיד קודמת לכבשה, אע"פ ששניהם חטאת, שהשעירה ראויה³¹ יולדת קודמת לכבשה. חטאת קודמת לאשם, מפני שדמן³² ניתן על ארבע קרנות ועל היסוד. כל חטא[נ]ות שבתורה קודמו לכול אשמות, חוץ מאשם מצורע, מפני שהוא בא על-ידי הכשר. האשם³³. התודה ואיל גזיר קודמין לשלמים, מפני שהן נאכלין ליום אחד וטעונין לחם. והתודה קודמת לאיל גזיר, מפני שיש בה ארבעה מיני מנחה. שלמים קודם לבכור, מפני שטעונין מתן דמים שתיים שהן ארבע, וסמיכה ותנופה ונסכים. הבכור קודם למעשר בהמה, שקדושתו מרחם ונאכל לכהנים בלבד. המעשר קודם לעופות, מפני שהוא זבח³⁴. האשם³⁵ חטאת העוף³⁶ ועולת בהמה, הואיל ועולה קודמת למעשר וחטאת העוף קודמת לעולת בהמה, מקריב חטאת תחלה ואחר כך העולה ואחר כך המעשר.

שני מיני בהמה הרבה ממין קרבן אחד כך הן קריבין: הפרים קודמין לאילים, שכן נתברו הגסכים³⁷ קודמין לשעירים, שכן נתברו האמורים. שבכלל אמורי כבשים האליה ואין בשעירים אליה. העומר קודם לכבש הבא עמו, ושתי הלחם קודמין לשני כבשים. זה הכלל: דבר הבא בגלל היום קודם לדבר הבא בגלל הלחם.

מנחת איש קודם למנחת אשה. מנחת חטים קודם לשל שעורים. מנחת חוטא קודם למנחת נדבה, מפני שבאה על חטא. מנחת³⁸ ומנחת שוטה, אי זה שירצה יקדים. מנחות קדמות ליון ויון קודם לשמן ושמן ללבונה ולבונה קודם למלח ומלח קודם לעצים. אימתי, בזמן שבאו כולם כאחד, אבל הבא ראשון ראשון קרב והבא אחרון קרב אחרון. כל הקודם בהקרבה קודם באכילה. היו לפניו שלמים של אמש ושלמים של יום, של אמש קודמין, שהרי קרב זמנ. שלמים של אמש וחטאת אשם³⁹ של יום, חטאת ואשם קודמין, מפני שהן קדשי קדשים.

28 ויקרא ה, ח. 29 במדבר כט, לג. וצ"ל: כמשפטם. 30 שם טו, כד. 31 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' ז-ח): לבוא על הכריתות שמביאין עליהם חטאת והכבשה אינה באה על שגגת עבודה זרה, אפילו חטאת העוף של.

32 צ"ל: שדמה.

33 צריך להשלים על-פי שם: קודם לתודה ולאיל גזיר, מפני שהוא קדשי קדשים.

34 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי שם: ויש בו קדשי קדשים, דמו ואמוריו. והעופות קודמין למנחות, מפני שהם מיני דמים. הרי שהיו לפניו חטאת העוף ומעשר, המעשר קודם מפני שהוא זבח. 35 צ"ל: היו שם.

36 צ"ל: חטאת העוף ומעשר.

37 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי שם (הלכה ט): ואילים קודמין לכבשים שכן נתברו בנסכים וכבשים. 38 צ"ל: מנחת נדבה. 39 צ"ל: או אשם.

פרק חמישי

[יום הכפורים]. סדר עבודת יום הכפורים כך הוא: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכה שבמקדש, ודבר זה קבלה ממשה רבנו. לפי שכל עבודות יום הכפורים, כגו' הט"ו בהמות הקרבות בו, והן: שני תמידין ופר ושני אלים ושבעה כבשים, הכל עולות. ושני שעירי חטאת שאחד נעשה בחוץ ונאכל ושני נעשה בפנים ונשרף, ופר כהן גדול לחטאת שנשרף. כל אלו אין כשרין אלא בכהן גדול, בין כהן המשוח בשמן המשהה או המרבה בבגדים. ואפילו מוסף (ל)שבת, אם אירע בשבת, וקטרת שבכל יום והטבת נרות, הכל בכהן גדול. וכשמפרישין הכהן גדול, מפרישין אותו מאשתו כל ז' ימי הפרישה, שמא תמצא נדה ונמצא טמא שבעת ימים ולא יוכל לעבוד. ומתקנין לו כהן גדול אחר, שמא יארע בזה פסול יעבור האחר תחתיו, בין אירע הפסול קודם תמיד השחר בין אחר שהקריב זה קרבנות², זה שנכנס תחתיו אין צריך חינוך אלא עבודתו מחנכתו. ומתחיל מעבודה שפסק בה הראשון. ומיד שעבר יום הכפורים הראשון חזר לעבודתו והשני עובר וכל מצות כהונה גדולה עליו אלא שאינו כהן גדול³. ואם עבד עבודתו כשירה. ואם מת הראשון זה השני מתמנה תחתיו. בשבעת ימי פרישת הכהן גדול מזין אותו מאפר הפרה בשלישי להפרשתו ובשביעי שהוא ערב יום הכפו', שמא ניטמא במת ולא ידעו. ואם חל יום שבת בשלישי או בשביעי שלו דוחין אותה הזאה.

ומרגילין הכהן גדול כל ה' ימים בעבודות: זורק הדם ומקטיר הקטרת ומטיב הנרות ומקטיר אברי תמיד על המזבה. כדי שיהיה רגיל בעבודת יום הכפורים. ומוסרי' אותו לזקני ב"ד⁴ וקוראין לפניו ומלמדין אותו עבודת היום וסדורה ואומ' לו: אישי כהן גדול, קרא אתה בפיו שמא שכחת או שמא לא למדת דבר זה. ערב יום הכפורים⁵ יעמד בשער המזרח ויעבירו לפניו פרים ואלים וכבשים להרגילו בעבודה. ואע"פ שכל ז' [ימי] הפרישה אוכל ושותה כל רצונו לישן⁶, ערב יום הכפורים עם חשיכה לא יאכל דבר המרגיל לקרי, כגון בצים וחלב חם, ולא מניחין אותו לישן.

ולפי שרבו מינין בבית שני ומשנין בקטרת, כמו שאפרש, משביעי' אותו ערב יום הכפורים ואו' לו: אישי כהן גדול, אנו שליחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין, משביעי' אנו עליך במי ששיכון שמו בבית הזה שלא תשנה מכל מה שאמרנו לך⁷. והוא פורש ובוכה על שחשדוהו במינות, והן פורשין ובוכין, לפי שחשדו מי שמעשיו סתומין ושמא אין בלבנו⁸ כלום.

כל לילי יום הכפורים כהן גדול אם חכם הוא יושב ודורש, ואם היה תלמיד דורשין לפניו. אם רגיל לקרות קורא בכתבי הקדש. ואם לא רגיל קוראין לפניו כדי שלא יישן. בקש להתנמנם פרחי לוייה מכין לפניו באצבע צרדה ואו' לו: אישי כהן גדול עמוד להצטנן⁹ מעט על הרצפה כדי שלא יישן¹⁰. ומתעסקין עמו עד שמגיע זמן

1 רמב"ם, הלכות עבודת יום הכפורים, פרקים א—ד. 2 שם (פרק א, הלכה ג): קרבנו.

3 שם: שאינו עובד ככהן גדול.

4 שם (הלכה ה): ומוסרין לו זקנים מזקני בית דין. 5 שם: בשחרית.

6 תיבת זו מיותרת ויש למחקה. 7 שם (הלכה ז): שלא תשנה דבר שאמרנו לך.

8 צ"ל: בלבנו. 9 שם: והצטנן. 10 שם: תישן.

השחיטה. ולא היו שוחטין עד שידעו בודאי שעלה עמוד השחר, שלא ישחוט בלילה. וכך סדר היום: בחצי הלילה מפסיק לתרומת הדשן ומסדרין המערכה, ועושין ד' מערכות להדר המזבח א' יתר על של כל יום, ומדשנין המזבח ועושין כמו בכל יום, כמו שפי' לעיל, עד שיגיעו לשחוט התמיד, ואז פורשין סדין של בוץ בין כהן גדול ובין העם, כדי שיכיר שעבודת היום בבגדי¹¹. וכן מעשה הפר של כהן גדול ושני שעירים שאחד מהן משתלח והקטרת בקדש הקדשים. אבל התמידין והמוספין, אע"פ שאין כשירות אלא בו, עובד בהם בבגדי זהב, וכל עת שישנה הבגדים ויפשט של זהב ללבוש של קדש טעון טבילה, שנאמר¹²: ופשט את בגדי הבד בגדי הקדש... ורחץ [את] בשרו... ולבש [את] בגדיו. וחמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום. וכך סדרן: אחר שפרסו הסדין של בוץ פושט בגדי חול ואחר כך טובל ואע"פ שכל טבילותיו וקדושו במקדש הן, שנאמר: ורחץ [את] בשרו במים במקום קדוש, מ"מ טבילה זו הראשונה רשאי לטבול אותה במקום חול, שאינה אלא כדי שיזכור טומאה ישנה שבידו יפרוש ממנה בטבילה זו. ואחר (כך) טבילתו עולה ומסתפג ולובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו בקיתון של זהב, בעבור כבודו, ולא מן הכיור. ואחר שוחט התמיד רוב שנים הסימנין ומניח אחר לגמור השחיטה. ומקבל הוא הדם וזורקו על המזבח כמצותו.

ואחר כך נכנס להיכל ומקטיר קטרת של שחר. ואע"פ שבכל יום מי שזכה במחתה חותה במחתה של כסף ומערה האש למחתה של זהב, היום חותה כהן גדול במחתה של זהב ובה היה נכנס להיכל, שלא ייגע בתוספת עבודה. ומחתה שבכל יום היתה מחזקת ד' קבין וכבידה וידה קצרה, והיום היתה מחזקת ג' קבין וקלה וידה ארוכה, כדי להקל על כהן גדול שלא ייגע.

ואחר כך מטיב הנרות ומקטיר איברי התמיד והחבתי' והנסכים כסדר שפי' בעבודת שחרית של כל יום. ואע"פ שבכל יום עולין הכהנים במזרחו של כבש ויורדין במערבו, מ"מ ביום הכפורים עולין ויורדין באמצע לפני כהן גדול כדי להדרו. ואחר התמיד מקריב הפר ושבעת כבשים של מוסף היום.

ואחר כך מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי הזהב וטובל ועולה ומסתפג ולובש בגדי לבן, ומקדש ידיו ורגליו ובא לו אצל פרו שהיה עומד בין האולם ולמזבח וראשו לדרום ופניו למערב, והכהן עומד במזרח ופניו למערב, וסומך שתי ידיו על ראש הפר ומתודה. וכך היה אומר: אנא יי' חטאתי ועויתי פשעתי לפניך אני וביתי. אנא יי', כפר נא לחטאים ולעונוות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך¹³: כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי' תטהרו. ובכל השמות הוא מזכירן ככתבן בשם המפורש, והרי הן ג' פעמים. וכן מזכירו בשני וידויין אחרים שאפ' במקומו. וכן כשמגדיל על שעיר החטאת שאו': ליי' חטאת, יזכרנו. הרי עשר פעמים באותו יום, ובראשונה היה מגביה קולו בשם, כיון שרבו פריצים חזרו לאומרו בקול נמוך ומבליעו בנעימות עד שלא יכירו בו אפילו חבירי[ן] הכהנים. וכל הכהנים והעם העומדים בעזרה שהן שומעין השם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה, כורעין ומשתחוין וגופלין על פניהם ואומרים: ברוך שם כבוד

11 צ"ל: בבגדי בוץ. 12 ויקרא טו, כג—כד. 13 שם, ל.

מלכותו לעולם ועד, שנאמר ¹⁴: כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו. ובשלשה הודוין היו מתכווני' לומר השם ¹⁵ כנגד המברכין ואו' להם: תטהרו. אחר התודות ודוי ראשון הולך [הכהן גדול] במזרח העזרה בצפון המזבח והסגן מימינו וראש בית אב משמאלו. וימצא שם כלי של חול ושל עץ היה, וקלפי שמו, ומחזיק שתי ידים שיכול להכניס בו שתי ¹⁶ ולא יתכוין. ומניחין באותו כלי שני גורלות, שאחד כתוב בו ליי', ואחר כתוב עליו לעזאזל, והם כשרים מכל דבר, מעץ או מאבן או ממתכות. והיו של עץ. ובבית שני עשאוהו של זהב. ולא יהיה אחד גדול ואחד קטן ואחד של כסף ואחד של זהב, אלא יהיו שניהם שוין. ומעמידין שני השעירים פניהם למערב ואחוריהם למזרח, אחד לימין כהן גדול ואחד לשמאלו. טרף בקלפי והעלה שני הגורלות בשתי ידיו לשם שני השעירין ופותח ידיו. אם של שם עולה בימינו, הסגן אומר לו: אישי כהן גדול, הגבה ימינך. ואם בשמאלו עולה, ראש בית ¹⁷ אומר לו: אישי כהן גדול, הגבה שמאלך. ונותן שני הגורלות על שניהן, של ימין על של ימין ושל שמאל על של שמאל. ואם לא נתן לא עיכב אבל חיסר מצוה. שהנחה מצוה שאינה מעכבת והגרלה מעכבת אע"פ שאינה עבודה. לפיכך הנחה כשירה בזר והעלות הגורלות מן הקלפי אסור בזר. ומיד יקשור לשון של זהורית משקל שני סלעים בראש שעיר המשתלח ומעמידו כנגד בית שילווחו ולנשחט כנגד בית שחיטתו. ובא לו אצל פרו שנייה וסומך שתי ידיו על ראשו ומתודה ודוי שני. וכך הוא אומר: אנא יי', חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושין ¹⁸, ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר עליכם כו'.

ואחר כך שוחט הפר ומקבל דמו ונותנו למי שהוא מנדנדו שלא יקרוש על הרובד הרביעי של היכל מבחוץ. ונוטל המחתה וחיתה בה האש על המזבח ¹⁹ מלפני יי'. ויורד ומניחה על הרובד שבעזרה ומוציאין לו הכף וכלי מלא קטרת דקה מן הדקה וחופן ממנה מלא חפניו לא מחוקות לא גדושות אלא טפופות. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ונותן לתוך כף. ומן הדין שיוליך המחתה בשמאלו וכף הקטרת בימינו, שהולכת שמאל פוסלת בשאר הקדשים ובשאר עבודות, אך מפני כובד המחתה ועוד שהיא חמה, אין יכול לסובלה עם האח ²⁰, לפיכך נוטל המחתה בימינו וכף הקטרת בשמאלו. ומהלך בהיכל עד שמגיע לקדש הקדשים. ומוצא הפרכת פרופה נכנס לקדש הקדשים עד שמגיע לארון. הגיע לארון נותן המחתה בין שני הבדים, ובבית שני שלא היה ארון היה מניחה על אבן השתייה. ואוחז שפת הכף בראש אצבעותיו או בשניו. ומערה הקטרת בגודלו לתוך חפניו עד שמחזירה למלא חפניו כשהיתה. וזו היא עבודה קשה שבמקדש. וצובר הקטרת על גבי גחלים בידיו ²¹ לפנים במחתה, כדי שתהיה הקטרת

14 דברים לב, ג.

15 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ז): היה מתכון לגמור את השם.

16 צ"ל: שתי ידיו.

17 צ"ל: בית אב.

18 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם פרק ד, הלכה א): אנא השם, כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ופשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך.

19 אף כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם: מן הסמוך למערב, שנאמר (ויקרא טז, יב): מעל המזבח. 20 צ"ל: עד הארון. 21 ברמב"ם שם: בידו.

קרובה לארון רחוקה בפניו²² שלא יכוה, וממתין שם עד שיתמלא הבית עשן ויוצא. והוא מהלך אחורנית מעט מעט פניו לקדש ואחוריו להיכל עד שיצא מן הפרכת. ומתפלל שם בהיכל אחר שיצא תפלה קצרה שלא להבעית ישראל, שלא יאמרו: מת בהיכל. וזה תפילתו: יהי רצון לפניך²³ יי' אלהינו שאם תהיה שנה זו שחונה תהיה גשומה. ולא יסור שבט מבית יהודה. ולא יהיו עמך ישראל²⁴ צריכין לפרנסה. ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים.

ובשעת הקטרת בבית קדש הקדשים כל העם פורשים מן ההיכל בלבד ואינן פורשין מבין האולם ולמזבח, שאין פורשין מבין האולם ולמזבח אלא בשעת הקטרת בהיכל בכל יום ובשעת מתן דמים בהיכל. והמינין, תפח נפשם, היו אומרים: שקטרת יום הכפורים מניחין אותה על האש בהיכל דמיו²⁵ לפרכת, וכשיעלה עשנה מכניס אותה לפניו לקדש הקדשים. מטעם זה שכת'²⁶: כי בענן אראה על הכפרת, אמרו שהוא ענן הקטרת. אבל חכמי או': שלא יתן הקטרת אלא לפני ארון, שנאמר²⁷: את הקטרת על האש לפני יי'. כאשר פי'. ולפיכך משביעין הכהן גדול מבערב שלא ישנה, כאשר פי'.

פרק ששי

אחר שהתפלל הכהן גדול תפלתו — נוטל דם הפר מזה שהוא מגדנדו ונכנס בו לקדש הקדשים ומוזה ממנו שמנה הזאות בין בדי הארון קרוב לכפורת בטפח, שנאמר²: ולפני הכפרת יזה, ומוזה שם אחת למעלה ושבע למטה. וקבלה היא שזה שג' שבע פעמים יותר על הזאה ראשונה מן הכלל. ואחר כך יצא ומניח הדם על כן הזהב שבהיכל. ואחר כך יוצא מן ההיכל ושוחט השעיר שעלה עליו הגורל לשם ומקבל דמו ונכנס לקדש הקדשים. ומוזה ממנו שם שמנה הזאות בין בדי הארון, אחת למעלה ושבע למטה ומונה כדרך שמונה בדם הפר, ויוצא ומניחו על כן שני שבהיכל. ואחר כך נוטל דם הפר מעל הכן ומוזה ממנו על הפרכת כנגד הארון שמנה הזאות, אחת למעלה ושבע למטה, שהרי נאמר בדם הפר³: על הכפרת ולפני הכפרת, ומונה כדרך שמנה בפנים. וחוזר ומונה⁴ מדם השעיר כן על הפרכת שמונה הזאות, אחת למעלה ושבע למטה, שנאמר בדם השעיר⁵: ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר. ומונה כדרך שמונה בפנים. וכל אלו התזאות אין מתכוין בהן להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. ואחר כך מערב דם הפר לתוך דם השעיר ומחזיר הכל למזרק שהיה בו הפר⁶ כדי שיתערבו יפה יפה. ועומד לפניו ממזבח הזהב בין המזבח והמנורה ומתחיל להזות מדם התערובת על קרנות המזבח הזהב. והוא מסבב והולך ומוזה על [ה]קרנות מבחוץ. ומתחיל מקרן מזרחית צפונית, לצפונית מערבית, למערבית דרומית, לדרומית מזרחית. ועל כלן הוא נותן מלמטן למעלה, חוץ מן⁷.

22 צ"ל: מפניו. 23 שם: מלפניך. 24 שם: בית ישראל. 25 צ"ל: חוץ.

26 ויקרא טו, ב. 27 שם שם, יג.

1 רמב"ם, הלכות עבודת יום הכפורים פרקים ג—ד. 2 ויקרא טו, יד. 3 שם.

4 צ"ל: ומוזה. 5 שם שם, טו. 6 צ"ל: דם הפר.

7 המשך הדברים חסר בכתב־היד שהגיע אלינו. חבל על דאבדיו.

הערות לכרך א'

מאת

ד"ר נפתלי וידר

שם

עמוד לד

ועתה נוהגין שיקרא כל פרשת צו. עיין סדר טרויש (בספר היובל למשה בלך), 106: ופה בטרויש נתנו...

עמוד נא

כדי לפרסם נס מצרים ובעבור כבוד התורה. עיין מחז"ל, 304. ובדרום צרפת נהגו לתרגם גם בלעז, "כדי להבין לנשים ולעמי הארץ הנסים והנפלאות". עיין א"ח, הלכות תפלת המועדים (מהדורת פרי ריבצי, קע"ב).

עמוד נה

ונהגו לקרוא ג' פסוקים מויעמוד שלמה ואח"כ ויהי אחרי מות משה. במחזור ויטרי, עמוד 458: "ומפסיד בנביא ויעמוד שלמה... כך נהגו העם על פי ההלכה". אולם הוא מוסיף: ורב יהודאי גאון פסק בה"ג ויקרא תחלה ג' פסוקים ביהושע... ואחרי כן ויעמד שלמה. וכ"ה בסידור רש"י עמ' 148-149. צורה זו של הפסרה נזכרה גם בספר המחכים, עמוד 158, ובסדר טרויש, עמ' 109. בשם ר' פרץ. אולם פשרתו של בעל "עץ חיים" היא הפוכה מזו; היא נותנת את היתרון להפסרת יהושע שתיאמר כולה. פשרה דומה לזו הומלצה ע"י המנהיג, עמוד 71, אלא שבמקום שלושה דרש הוא תשעה פסוקים מויעמד שלמה. ועל הקושי לקבוע את המנהג המקורי כשל הערכוביה במקורות ימי הביניים, עיין נ. וידר בספר היובל לש. אסף, עמוד 257, הערה 78.

עמוד נז

כלפני הקדש, וכלפני הזקנים וכו'. "כלפני" [= כלפני] כך היא גירסת ר' אברהם בן הרמב"ם בתוספתא מגילה פ"ג, הכ"ד (צוקרמנדל 227). ראה את הקטעים מ"כפאיה אלעאבדין" שנת פרסמו ע"י נ. וידר, השפעות איסלאמיות וכו', עמוד 92. הביטוי "כלפני" לא נרשם במילונו של בן-יהודה.

...דלפי דעכשוי דבשום פעם אין אנו מכוונים היטב, קורין בכל ענין". כן הוא גם בפרושי רבינו אליהו מלונדריש, נ"ה. ודעה זו כבר הובעה ע"י החסיד ר' שמואל בר' שניאור (מחצית הראשונה של המאה הי"ג) מאיורא (Everux), הובאו דבריו בהגהות ר' פרץ לסמ"ק סי' צ"ו. ועיין גם מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים (ירושלים תשי"ז), קמ"ח, סי' נ"ז.

עמוד לה

תשובת רב משה גאון. הנוסחה משובשת. הביטוי "סיום תפלה" אין לו מובן וצ"ל "סיום הזמירות (או פסד"ז)". כמו כן תמוה הלשון "ומדלג לישתבח", שהוא בנודד לכל המקורות המביאים תשובת הגאון (במח"ו 23: וחותר בישתבח). אין ספק שיש לתקן: ומדלג [עד] לישתבח.

עמוד מה

להערה 2. בעל "עץ חיים" מתוך שקיצר ומיזג (כדרכו) הלכות א' וב' שבמשנה תורה פ"ב ערבב את התחומים וייחס לעזרא את תקנת קה"ת בימים טובים ור"ח ותעניות והנזכה ופורים. על תקנות אלו ראה משה ארי' בלך, שערי תורת התקנות, 87: 108 והלאה.

עמוד מו

ישראל קרב. בפורמולה זו השתמשו בימי הביניים לא רק לגבי כהן, כנהוג היום, אלא גם לגבי לוי וישראל. עיין סר"ע (וורשא), כ"ד א' והשלם ח"א, קצ"ט, א"ב. ולחנם "תקן" פרומ' קין "ישראל קרא".

עמוד מז

פרשת ותכל. השתה שאול אש, תרביץ, כ"ו (תשי"ז), 211 והלאה.

עלי גזירת מות ביום הזה או בשנה הזאת תהא מיתתי עם יציאת נפשי כפרה על כל עונותי". והשוה לזה נוסח הוידוי של שכיב מרע: "מודה אני לפניך... שתפאני רפואה שלימה ואם אמות מחולי זה תהא מיתתי כפרה לכל חטאותי וכו'".

הכללת פורמולה של וידוי בתוך ברכה זו מברכות השחר מבוססת על מנהג בית רבי ינאי המובא בירושלמי ברכות פ"ד, ה"ב (ז' ע"ד): "הנעור משנתו צריך לומר ברוך אתה יי מחייה המתים רבוני חטאתי לך...". אולם בעוד שמנהג בית רבי ינאי היה להתוודות אחרי חתימת הברכה ובפורמולה קצרה מאד, הרי במנהג א"י תקדמון הוכנסה הפורמולה של וידוי לתוך גוף הברכה ובצורה מורחבת, בהתאם עם הנטיה הכללית להתרחיב את נוסחאות הוידוי הקצרות. לפי זה, הכללת הוידוי בברכת אלהי נשמה שב"עץ חיים" יש לה סמוכין בירושלמי ובמנהג א"י הקדמון.

הוידוי המורחב, דוגמא מובהקת לנטיה להרחבת נוסח הוידוי מתגלית בוידוי האלפאביתי "אשמנו", שבנוסחו הרגיל מכיל 28 מילים, אולם ב"כתר מלכות" לאבן גבירול הורחב ל-36, ובבקשה המיוחדת לרס"ג (בתפרסמה ע"י הברמן, תרביץ, י"ג, עמוד 56) ל-38, ובוידוי לשחרית ית"כ לפי מחזור רומא (מהדורת שד"ל, ח"ב, צ"ב א') ל-56, ובוידוי למנחה (שם, קמ"ה) ל-99, ובנוסח "עץ חיים" בברכת אלהי נשמה ל-100, ובתפילת ית"כ ל-102. כך קרה לפורמולה הנקראת "וידוי זוטא". ולא זו בלבד. נמצאות נוסחאות תארוכות פי כמה מנוסחה שב"עץ חיים". עיין סדר קול תחנון וסדר ודוי גדול כמנהג עוב"י בגדאד (הדפוס והמוכר הצעיר יחזקאל שם טוב דויד), כומביי, 1891 (מהדורות אחרות נזכרות ע"י ששון בקטלוג, "אהל דוד", עמוד 233). בנוסח מורחב זה נמצאים ביטויים מקבילים, אם בלשונם אם בתכנם, לנוסח "עץ חיים": אכלנו מאכלות אסורות. אכלנו ושתינו קודם תפלה. בטלנו תורתך. דברנו דופי ולשון הרע ושקר. דברנו דברים בטלים. התכבדנו בקלון חברנו. הלכנו פני חברינו ברבים. ודנו וזינו. חמדנו. חללו שבתות ומועדי קדשך. חללו שם קדשך. טמאנו עצמנו ועוד. והשוה גם את הוידוי המורחב עוד יותר והמודפס בספר דרך החיים (כולל סדר התרת נדרים והתרת קללות וסדר תשליך... וידוי הגדול לית"כ), ליוורנו ישמרהו לפ"ק.

עמוד ס

ע"ד חילוקי הדעות בימי הביניים בעניין נשיאת כפיים במנחה של ית"כ, השוה נ. וידר בקובץ סעדיה (מנשסטר), 270, הערה 2.

עמוד סא

להערה 19. כ"ה בא"ח הלכות ושיאות כפים, סי' ו' (פרינצי, דף רמ"ב, ב').

עמוד סב

ואם חוטא מע"ז... לא ישא את כפיו. זוהי שיטת ר' אליעזר הגדול, מגדולי ההלכה בצרפת. עיין א. י. איגוס, תשובות בעלי התוספות, עמודים 45—46.

ש

להערה 14. עיין תשובת ר"ג במחז"ן, 96—97; ש. אידלברג, תשובות רבינו גרשום מאור הגולה, סי' ד'.

עמוד סג

חללים חללים. כן היא גם גירסת רב סעדיה גאון בסידורו, עמוד פה. והשוה את המקורות המובאים ע"י ש. אסף, שם, הערה 3. עיין גם בפירוש "עץ חיים" על סידור תימן ליחיא בן יוסף צאלח.

ש

להערה 10. השוה רש"י ותוספות, ברכות דף ס' ע"ב.

ש

ברכת אלהי נשמה. עיקר התמיהה שבנוסחת ברכה זו לפי "עץ חיים" הוא הוידוי (או הבקשה) שהוכנס לתוכה — תופעה ליטורגית שהתלבטו בה החוקרים שעסקו בחקירת "עץ חיים", הואיל ולא מצאו לה מקבילה בנוסחאות המקור בלות והתקשו לחשוף את מקורה. שני קטעי גניזה פותחים לנו את הדרך לפתרון התמיהה (עיין מאן, HUCA, ח"ב, 1925, עמוד 278; ש. אסף, ספר דינבורג, ירושלים תש"ט, עמוד 121; לוי גינצברג, פירושים וחיידושים בירושלמי, ח"ג, 226 וחלאה). מהם אנו למדים שהברכה המקבילה לברכת אלהי נשמה בנוסח ארץ ישראל (שנסתיימה בא"י מחיה המתים", במקום החתימה הבבליית "המחזיר נשמות לפגרים מתים") כללה פורמולה של וידוי: "רבונו כל העולמים לא תצא עלי גזרת מות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יתגרמו עונותי ויצאה

דיכוי, דכאות, בלתי שכיחה היא וטעונה פירוש. ובטכסט המקובל נתפרשה ע"י מלה פשוטה "רעה" (רש"י: רעה הבאה עלינו), והנוסח המקורי נדחק ע"י הפירוש — תופעה שכיחה בספרות התלמודית-מדרשית. ומה שמחזק השערה זו היא העובדה שבאמת צרוף-לשון זה נמצא בקרובה של קליר לשבת פרשת שקלים: "תביט בדוכיניו" (סדור בער, 650).

עמוד ע

אתה הוא אל קודם שנברא העולם. כ"ה גם בספר המככים, עמוד 119, אולם במחז"ל, עמוד 60, ובפירושי רבינו אליהו מלונדריש, עמוד מ"ט: אתה הוא אדון...

שם

פסוקים אלו נכון שלא לאומרים עד אחר ברוך שאמר (נוסף בגליון). ורבינו אליהו מלונדריש פסק "שאין להקפיד על כך" (עמוד קכ"ח).

עמוד עד

ביום טוב שחל להיות בחול מדלג תיב' השבת ואומר שיר ליו' טו' להודות. לפי מנהג זה מלת "טוב" אין לה הכרע וגמשת לבאן ולכאן: שיר ליום טוב, טוב להודות. אולם במחזור המכיל מנהג צרפת הקדמון, כ"י מונטיפיורי, מספר 204, דף י' ע"ב כתוב שיש להתחיל "טוב להודות", וכן נזכר מנהג זה בסדר טרוייש, עמוד 101, וכן הוא מנהג ספרד. וסדר טרוייש מזכיר עוד מנהג אחר: "והאומ' מזמור שיר טוב להודות ומדלג ליום השבת אינו אל' טועה". לפי זה יש לנו שלושה מנהגים חלוקים. אולם אפשר שדברי "עץ חיים" טעונים תיקון בהתאם עם המנהג הנזכר אחרונה.

עמוד עו

פסוקי "אשרי". מספר פסוקי "אשרי" במנהג צרפת הקדמון לא היה קבוע: במחזור ויטרי (עמוד 63) ישנם רק חמשה, מלבד שני הפסוקים הנהוגים, ובכ"י מונטיפיורי הנזכר ששה (דף י"א, ע"ב), ולפי צונץ, ריטוס, עמוד 59, תשעה. המספר היותר גדול הוא ב"עץ חיים": שלושה עשר.

עמוד עט

נשמת. בטכסט הושלמה מלת "לנו" בסוגריים מרובעים: ומבלעדיך אין [לנו] מלך... אין [לנו] מלך אלא אתה. השלמה זו אינה מוצדקת. גירסה זו, בלי מלת "לנו", נהוגה היתה בחוגים מסויימים, ונגדה מכוונים דברי ר' אשר בר שאול

ואשר לשאלת בעלים, הנה במחזור כ"י קרלסרטה שהיה לעיני דוקס (מובא ב-JQR כרך ו', 1893, עמוד 350) מיוחסת בקשה זו לר' סעדיה (הוא לך וידוי דר' סעדיה). אין מן הצורך להרגיש שצירה זו לא יצאה מתחת יד הגאון (השוה גם מ. פרידלנדר, JQR, כרך ה', עמוד 186). ומה טעם נתייחסה לרב סעדיה? משום שנתחברה בהשראת הגאון ובקשותיו, וביחוד בקשתו השנייה, שסימני השפעתה ניכרים בה, בלשון ובסגנון. שתי הבקשות של הגאון זכו לא רק לתהלה מרובה (עיין א"ע לקהלת ה', א') ולפרסום רב עד "שטרחו הרבה תלמידי דים ללמוד את שתייהן בעל פה" (כעדותו של צמח בן יהושע, מתרגם הבקשה השנייה לערבית) אלא זכו לשמש נושא לעיבודים ולחיקויים שונים. רב סעדיה גאון הוא "אבי הבקשה", הוא שקבע את אופיה ואת תכנה המלא, ובקשותיו נעשו דוגמא לחיקויים אין ספור" (מ. זולאי, אורלוגין, כרך י'). והיו חיקויים כאלה שנתייחסו בפירוש לרב סעדיה (הברמן, תרביץ, שם, עמודים 53—58). השוואת נוסח "עץ חיים" עם הבקשה השנייה של הגאון מאלפת היא:

סדור סעדיה, ע"א-ע"ב	עץ חיים, ס"ד
במה אקדמה פניך...	במה אכף ואקדם
ובמה אכף לך אלהי מרום	לאהלי מרום
אם בתשובה ותורה	אם בתשובה ותורה
תתצא הנני שב ומתודה	הנה שבתי לפניך פש-
ואומר לפניך: חטאתי לך	עי ואמרתי חטאתי
יי ועויתי ופשעתי...	עויתי פשעתי וישר
וישר העויתי ולא שיה	העויתי ולא שיה לי.
ואם בשבר רוח תכפר	ואם בשברון מתנים
הנה נשבר לבי... מן	הנה לבי נשבר בקר-
הצרות והתלאות.	בי מרוב התלאה.
ואם בבכי ובזעקה תסלח	ואם בבכי ותחנונים
הנה במסתרים גפשי	הנה גפשי מבכה בחר
תבכה... ובחדרים רוחי	דרים...
תאנה.	

הרי לפנינו עיבוד שיש בו תוספת, גרעון ושינוי.

עמוד סו

בתפילת רבי יוחנן: שתציץ בבושתי ותביט בדוכי. בבבלי ברכות ט"ו, ב' הנוסח הוא ותביט ברעונך, וכן הוא בכל כתבי היד של הדקדוקי סופרים. ונראה שגירסה זו היא המקורית, לפי הכלל הפילולוגי lectio difficilior הביטוי דוכי (=דכי) במשמעות

הערות לכרך א'

עמוד פז

קם לעזרת ישראל. עיין מה שכתב על גירסה נדירה זו נ. וידר (בקובץ סעדיה הנ"ל, עמוד 260, הערה). ויש להוסיף שכן הוא הנוסח גם בכ"י מונטיפיורי, דף כ"ה, עמוד א'.

עמוד צ

הטוב לך נאה להודות. חתימת ברכה זו מורכבת מנוסח ארץ ישראל: הטוב לך להודות (אלכונג, עמוד 518) ומנוסח בבל: הטוב שמך ולך נאה להודות. בחוגים צרפתיים ידועים נהוגה היתה גם בברכתנו החתימה הארץ-ישראלית, עיין סדור רש"י, עמוד 253 (ובובר-פרימן שלא עמדו על זה תקנו את הנוסח שלא לצורך). בעל "עץ חיים" מייג את שתי הנוסחאות.

עמוד צא

שלום שלום. בכ"י מונטיפיורי, כ"ח ע"ב גורס מלת "שלום" ג' פעמים. השלישי נאמר כשכרע לפניו.

עמוד צו

ונאמן אתה להחיות נרדמים. כך היא גם נוסח בכ"י מונטיפיורי, קמ"ה, ע"א.

ש

גירסת "ואז צדיקים" נמצאת גם בכ"י הנ"ל (שם).

עמוד צז

החתימה הארץ-ישראלית, "שאותך לבדך ביראה בעבוד" בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים (האשכנזים משתמשים רק ב"עושה השלום") נמצאת גם במחזור ויטרי, 384, 390, ובכ"י הנזכר, קמ"ה, ע"ב.

ש

נוסחת "וידע כל פועל" מצוייה גם במחזור, 387 ובכ"י הנ"ל (שם).

עמוד צח

כמו שכתבת... מפני כבודך כאמור ונאמר. כך הוא הנוסח גם בכ"י הנזכר, קמ"ח ע"א. ושם יש נקודה אחר כאמור.

עמ' צט, קא

הנוסחאות "חוק וזכרון", "כי אתה שומע בקול שופר" מאושרות ע"י כ"י הנ"ל, קנ"ג, ע"א, קנ"ב, ע"ב.

מלונל (ספר המנהגות, נדפס ע"י ש. אסף בספרן של ראשונים, עמוד 132): מי שאומר אין מלך אלא אתה ואין אומרים לנו טרעים הן. כי באמת אין לנו מלך אלא תב"ה, אבל לאומות יש להם אלהות הרבה ומלכים זולת תב"ה.

ש

המעורר ישנים ונרדמים. במחזור ויטרי, עמוד 153, ובכ"י מונטיפיורי, דף מ"א, א': המקיץ רדומים. וכן בסר"ע השלם, ח"א, עמוד 47, ובסדור תפלה קדמון (ש. אסף, מספרות הגאונים עמוד 83). וכן נוסח חימן. "נרדמים" תיקון הוא, שבעל "ספר המנהגות" התנגד אליו (שם): המגיה בנושמת כל חי המעיר נרדמים אינו יודע למה כי רדומים גם בן יתכן לומר. וכן נהגו לומר.

עמוד פב

קדיש וברכו ליחיד. השהה סר"ע (ורשא), ד' ע"א; י"ד ע"ב. אולם פסקאות אלה נעדרות בכ"י אונספורד וזולצברגר (לפי אלכסנדר מרכס, הוספות ותיקונים, עמוד 4).

עמוד פג

וביום השביעי משבח ואומר. וכן בכ"י מונטיפיורי, דף מ"ב, ע"ב. ומחזור ויטרי, 155. גורס: ויום השביעי משבח באומר. שתי הגירסאות אינן אלא "תיקונים" של הנוסח המקורי (המאומת ע"י סדור רס"ג, קכ"א) שהתקשן בהבנתו. אולם הרעיון המונח ביסוד הפסוק הנידון נמצא במדרש תהלים צ"ב. השהה ספר המתכים, עמוד 133. ונגד גירסאות "מתקנות" אלו שהיו שכיחות בצרפת התכוון בעל סדר טרייש שהדגישו: "ועל פי המדרש שהבאתי ראוי לומר ביוצר של שבת ויום השביעי משבח ואומר כלומר הוא עצמו" (עמוד 101).

עמוד פד — פה

בבקר: אהבה רבה, בערב: אהבת עולם. כ"ה גם בכ"י הנזכר, כ' ע"ב ול"ז א', ובפירושי רבינו אליהו מלונדריש, מ"ז. אולם לפי מחז"ו 65, אמרו גם בבקר אהבת עולם, כמנהג ספרד.

עמוד פו

עוזר אבותינו. גירסת "עוזר" נמצאת גם בסדור רב סעדיה ובכמה קטעי גניזה (ראה גם את הפקסימילה באנציקלופדיה היהודית, כרך א', 280). עיין על זה נ. וידר בקובץ סעדיה (מנשסטר), עמוד 250.

הערות לכרך א'

עמוד' קו, קז

ותרצה לפניך תפלת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף. עיין מחז"ו ועמוד 197. מקומו של פסוק זה בברכת או"א הוא בניגוד לדרישתו של רש"י לאמרו מיד לאחר הזכרת קרבן היום (עיין ספר הפרדס, מהדורת אהרנרייך, עמוד שי"א). מדברי רש"י יוצא שהפסוק הזה נאמר גם בשבת.

עמוד קז

ראוי לציין שגם כ"י מונטיפיורי, דף ו"ג, ע"ב, מסדר תפילות "ענו", "נחם" ו"על הנסים" אחרי תפילות ר"ח.

עמוד קט

לרישי גלי, אולם במחזור וויטרי, עמוד 173 ובכ"י הנזכר, מ"ה, ע"ב: לרישי כלי.

שם

ומי שעוסקין בתורה ובצורכי ציבורם. מלת "בתורה" אין בשני המקורות הנזכרים, וכן ליתא בסדר טרייש, אבל נמצא במחזור איטליא (שד"ל, ח"א, מ"ה, ע"א). עיין א. יערי, קרית ספר, כרך ל"ג, תשי"ח, עמ' 128—129, סי' ביה'.

עמוד קכג

ניתן בעפר פינו וכו'. פיסקה זו נמצאת במקום זה (אחרי זרים אומרים) גם בכ"י הנ"ל, ל"ב, ע"ב. אולם סופר אחר (שתיקן את הטכסט בכמה מקומות בכוונה להתאימו אל נוסח אשכנז) סגרה בסוגריים עגולים ורשם בגליון "אין אומרים זה". ההתנגדות לפיסקה זו מצד חכמי אשכנז מבוטאת בדברים הבאים המצוטטים מכ"י פריס ע"י גייבואר ב-JOR, ח"ו, עמוד 352: ועל דברי צרפתים שמוסיפים חר[ו]ן אחד ניתן בעפר פינו לא טוב אשר המה עושים ועתיד (צ"ל ועתיד) לתן את הדין.

עמוד קכו

אבל אנחנו כורעים. וכן היא גירסת כתביד מונטיפיורי, דף קמ"ח. אולם למעלה בתפלת ר"ה (צ"ח) גרס בעל עץ חיים: ואנחנו כורעים. בחילופי גירסה אלה משתקף חלוק דעות שהתקיים בנידון זה. דוד אבודרהם (דפוס ורשא, עמוד ע"ג, טור ב') כותב: אבל אנו משתחוים... והמון העם קורין ואנו משתחוים, ואינו נכון כדי שלא יהא חוזר למעלה שאמר ומתפללין אל אל לא יושיע חלילה וחס. לעומת זה כותב המחכים (עמוד קכ"ה): ותאומר אבל אנו כורעים טועה... אך די בהפסקה.

הלעזים ופירושם לפי סדר א"ב

ערוכה בידי מנחם בנית

אגלטירא	א : רעה	1 (Angleterre) a[n]gletère = אנגליה
אובליאש	א : קעח, ב : סה, עג	(oublies) oblies = ריקים
איגדא	א : שנד	קרא *2 (aigre) ègre = צבע הבוסר ?
איגלא	ב : סט	(aigle) ègle = עייט (aquila)
אינטרייל 3	ב : מד	(entrailles) èntrayl = מעיים
איקלויינש 4	א : רמא	(échalotes) èchaloynes = שום-הגינה
אי רטורנראי	ג :	(et retournerai) è retournerai = אחזיר
אי שפיגלא	א : רסד	(épingle) èspi[n]gle = סיכה
אי שפייזיר	א : שלג	קרא * אי שפייזיר (empeser) èspèzèr = לעמלן
אי שפירביר 5	ב : סט	(épervier) èspèrvèr = נץ (accipiter)
אישקאץ	א : רסה	(échasse) èschac = רגל תותבת
אלווגא 6	ב : מד	alvaje (sauvage ?salvaje) = בר. את נשירת ה-s בראש המלה אפשר להסביר ע"י בליעה ב-s הסופית של מלה הסמוכה jars = אווז.
אלצודא	ב : פו	קרא * אלצירא (Auxerre) alçère = עיר בצרפת הנמצאת כ-150 ק"מ דרום-מזרחה מפריז.
ארמינט	ב : רעד, שנב	(couperose) arment = נחושת גופרתית
אשפירביר	ב : סט	ראה אי שפירביר
אשקומא	ג : 641	(écume) èscume = קצף
אשקלווניה	ב : שלו	èslavonie = ארץ הסלאבים
בויניץ	א : קעח	(belgnets) buynèç = כיסונים מטוגנים
בוקלא	א : רמד	(boucle) boele = אבזם
בורבוטא	ב : עד	(barbotte) borbote דג ממשפחת cobitis או lota
ברמשיוץ	ב : צט	ראה וורמישיוש

1 אחרי תעתיק הלעז באה המלה הצרפתית בכתוב המקובל בסוגרים.

2 לצערי לא הובאו לפני תצלומי כל הדפים של כה"י; התיקונים המוצעים למקומות שלא נבדקו בכה"י מסומנים בכוכב.

3 קו מעל לשתי יוד"ין מסמן בכה"י את הערך העיצורי שלהן.

4 כאשר האות ק מקבילה ל-ch צרפתית, בא עליה סימן כעין v.

5 ב רפה בלעזים מסומנת בקו מעל לאות.

6 כאשר האות ג מקבילה ל-j צרפתית, בא עליה סימן כעין v.

ה לעזים ופירושם

גואנא	א : שנד	jône (jaune) = צהוב
גושש	ב : עא	goses (cosses) = תרמילים
גפרש ⁷	א : קעח	gafres (gaufres) = אפיפות
גשטיל	א : ריב	gastèl (gâteau) = עוגה
דהפיה	א : רמא	קרא *רהפיה = râpé = יין משופר ע"י תוספת ענבים
דטורש	ב : קיז	קרא * רטורש = retors (חוט) פתול שנית
דוניש לי ייטדונרי ג : 828		donès li jetedonerè = תן לו, ואני אתן לך (donne-lui, je te donnerai)
הרינץ	ב : מא, נב	harènç (harengs) = מליחים
ווירטא	א : שנד	vèrte (verte) = ירוקה
וויריאול	ב : רעד	vèriol (vitriol) = חומצה גופרתית
וורמישיוש	א : קעח	vermisios (vermicelles) = אטריות
טבחיא	ב : מד	tabahie * (מלה ערבית) = כרכשת
טיש	א : שנד	tèes (taies) = אבעבועות
טלמא	א : שפ	talme, * מלה מיוחדת ליהודי צרפת לכינוי האפריון
טרטרש	ב : סד	tartres (tartes) = כרוכיות
ייטדבראי	ג : 828	jetedevrai = אהיה חייב לך (je te devrai)
ייטדונראי	ג : 828	jetedonrai = אתן לך (je te donnerai)
ייטדינורי	ג : 828	jetèrèndrè ייטרינדרי (je te rendrai)
= אחזיר לך		
ליהקיר	א : שלז	lèchèr (lisser) = להחליק
ליטגיייר	א : קעה	lètuèr (électuaire) = שיקוי סממנים
לונבאץ	ב : מג	lonbaç במקום לונבייץ ¹⁰ lonbioç (lombeaux), lombes = מתניים
מוגיט	א : קעז	mugèt (muscade, muguet) = אגוז מוסקט, שרגוז
מורדונט	ב : שנז	mordont (mordant) = מהדק
מורואה	ב : מא	morue = דג בקלה

7 פ רפה בלעזים מסומנת בקו מעל לאות.

8 ראה R. Levy, Contribution à la lexicographie française selon d'anciens textes d'origine juive, Syracuse N.Y., 1960, pp. 556—558.

9 ראה A. Darmesteter et D.S. Blondheim, Les gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Rashi, Paris, 1929, §637.

10 בדומה ל-ברמשייז, וורמישיוש, מקריוז, קונטיז.

ה'ל'עזים ופירושים

מנטון	ב : שם	menton) manton = סנטר
מקריץ	ב : מא	(maquereaux) maquerioç = דג קולייס
נואיל	ב : שכט	noël = חג המולד
נושקא	א : רסד	nosche = סיכת נוי
ניגלש	א : קעה	?
ניפלש	ב : קסט	(nêfles) nèples = שסק אירופי (mespilus)
פוטויש	ג :	(putorius) putois = באשן
פויץ	ב : עא	(pois) payç = אפונה
פויש	ב : עא	כנ"ל
פונדריילץ	ב : מא	(fondrilles) fondrilç = משקע נוזל
פטרץ	ב : נב	(fatras) fatreç = כיסון (בצק למילוי)
פלאון	ב : נא, נב, ק	(flan) flaon = כרוכית
פנוי(י)ל	א : שמה	(fenouil) fenoyl = שומר
פרוניר	ב : שנא	(prunier) prunèr = עץ שויף
פרונש	א : קעו	prunes = שויפים
פרטרץ	ב : צט	fartreç, כמו פטרץ
פרטרש	א : קעט	fartres, כמו פטרץ
פריזץ	א : קעה, קעו	(fraises) frèzeç = תותים
פשטיא	א : רעד, ב : עד	קרא פשטיאה
פשטיאה	ב : לו, מט, נא, נב	(ברבים : שתי פשטיאין, ב : נא)
פשטירא	ב : מט	(pâté) pastée = פשטידה ממולאת בשר צורה ארכאית של המלה פשטיאה שהועתקה מכתבים קודמים
צריזש	א : קעו, ב : קסט	(cerises) çerizes = דובדבנים
צירפוייל	א : שכא, שלא	(cerfeuil) çerfoyl = תמכה
קוון	ב : סט	(chavant) chavan = לילית (strix aluco)
קונברא	א : רצג, ב : פה	(chanvre) chonvre = קנבוס
קונדילא	ב : רצג	(chandelle) chondèle = גר שעווה
קונדלור	ב : של	(chandeleur) chondelur = חג הגרות של הנוצרים, החל ב-2 בפברואר
קונטיש	ב : עג	(chanteaux) chontios = עוגה עבה
קופרון	א : קמט	(couperon) coperon = מכסה
קוקו	ב : סט	(coucou) cocu = קוקיה
קורביל	ב : סט	(corbeau) corbèl = קאק
קייירש	א : רמה	קרא *קיינש = chains(e) = כותנות תחתונה
קימציאה	א : רצא	קרא *קימיניאה = cheminée)

אח, כלי גחלים

ה'ל' ע'ז'ים ופ'יר'ו'ש'ם

קנטיוש	א : קעח	כמו קונטיוש
קנילא	א : קעו	(cannelle) canèle = פטריה אכילה בצבע הקינמון
קסח	ב : שכט	במקום קצח (הסמך והצדי היו שוות בהיגויין בצרפת של ימי-הביניים) = פסחא של הנוצרים, שיבוש לגנאי על פי ישעי' כח : כז.
קרי(י)מא ¹¹	ב : עה	crème = שמנת
קרישונץ	א : רעד	(cresson) crèsonç = גריגר (nasturtium)
קרישפלינץ	א : קעח	(crêpelines) crêspeling = לביבות
רוישולץ	ב : נב, צט	(rissoles) ruysołç = כרוכיות
רוישולש	א : קעט	כ"ל
רונגילון	א : רסד	(ranguillon) rongiylon = קרט האבום
רושא	ב : כה	(rousse) rose = כתומה
שורקוט	ג :	surcot = בגד עליון
שיילקוק	ב : נב	12 ?sêlcoc כנראה שיבוש של: „שלקות" שנחקבל כלעז
שירקלא ¹¹	ב : פו	(cercle) sêrcle = חישוק

11 סימן כעין v מעל לריש.

12 ראה בלונדהיים, שם (הערה 10) §1101, בסימן שאלה.

ה ע ר ת : הלעזים כולם הם בלהג האנגלו-נורמנדי.

מפתח שמות ספרים ומחברים

רבינו גרשום — 1 סב, ש, שנד 2 כז, כט, לח.
צד, שיח, שנד
מסכת דרך ארץ — 1 יא
רב היי גאון — 1 קעז, קפה 2 לח, קעט, רכה.
רעב, רפט 3 עד, פה, קיב, ר, רכה, שג
הלכות גדולות — 1 ז, כב, ל, לא, לב, לד, לו.
לח, מב, מד, מה, נא, קמג, קמד, קמו (הערה
10), קמח, קנ, קסה, קסו, קע, קעז, קפב, קפג,
קפח, קצד, קצה, ריב (ה"ג דרב יהודאי), רכג,
רלו, רן, רסג, רעב, רעג, רפא, ש (ה"ג של
רב יהודאי גאון), שיב, שטו, שיח, שיט, ישכ,
שלד, שלט, שמב, שמד, שמו, שוב, שובג,
שעז, שפג, שפד, שפה, שפו, ישפו, שפה
שצג, שצז, שצז, ת 2 ה, ח, ט, יב, טז,
יו, יח, כא, כג, כז, כח, כט, לה, לו, לט,
מד, נ, עא, עג, פח, קסה, קעז, קפד, קצד,
רכח, רנו, שח (ה"ג דרב יהודאי גאון).
שטו, שטז, שמא (בה"ג דרב יהודאי, ובה"ג
שלנו — הערה 27), שמג 3 צה, קצב, רי
רבינו חיים כהן — 1 שלא, שמה 2 ג, שמה
3 לו, רט
ספר החנוכי — 2 קצה (הערה 13)
רבינו חננאל — 1 לב, מ, קפג, ריד, רמ, רמא, רסג,
רפז, רצא, שג, שיט, שמב, שנג, שעט (הערה
79), שצג 2 יז, כט, לא, סט, עז, פב (ר')
אלחנן (?), פז, פח, קמ, קסח, קעז, קצד, רבט,
רל, רלא, רנג, רנו, רע, רעג, רפה, שח
שמ, שמג, שמט 3 ט, כד, לו, פח, צה, קכו,
קמו, קנג, קצה, רט, רט
ר' יהודאי גאון — 1 קלט, ריב 2 יז, מד, קלא
3 רי
ר' יהודה — 1 מב, נא, קמ, קמה, קנא, קע,
קעד, קפ, שטז, שפד 2 כז, כט, סג, עד, פב,
פז, פח, קכט, קלג, קעה, רל
ר' יהודה בר ברוך — 1 רט
ר' יהודה חסיד — 1 שמי
ריב"ן (ר' יהודה בר גתן) — 1 שיט

רבני אבא — 1 שצו
ר' אברהם (מבורגויל) — 1 שז 2 רנא
ר' אברהם זנר — 2 שדמ
אלדד הדני — 2 יט
רבי אלחנן — 1 שעא 2 עט, פב (ר' חננאל ?)
רבינו אליהו — 2 קעב, רמו
רבינו אליהו מפריש — 1 קלט 2 נג
סדר אליהו רבה — 1 שצו
ר' אליעזר מגרמיוא — 1 מא (הערה 17), רג
ר' אליעזר ממיץ — 1 יא, כג, רמה, רעז, רצג,
רצה, שטז, שיט, שכו, שנה, שצו 2 יח, לג,
מח, נה, ק, קלח, רכו, שטז, שסג, 3 כד,
רט, ש
אלפא ביתא דר' עקיבא — 2 שני, שנה
רב אלפס — 1 לד, קעט, רלו, רצז, שו, שיו,
שלב, שנג, שנד, שנו, שעא, שפה, שצו 2 מ,
קסו, קעד, קעט, קפד, רב, שח, שנה, שס
3 ה, טז, כג, כד, כז, נב, קב, קמח, קנב, קנג,
קעא, קעב, קעד, קעט, קצב, רעד
רבינו אפרים — 1 רכו 2 לג, מח
רבי' בנימין — 1 שמה (הערה 18), שז
רבינו ברוך — 1 קנב, רלח, רמד, רמו, רנא,
רסד, רעד, שיו 2 טז, יח, כא, כג, לג, לו, לח,
לט, מא, מב, מג, מד, מו, מז, מח, נא, נה,
נט, סג, סט, עא, עד, עז, צו, ק, קסח, קסט,
קעג, קעט, קפא, ריג, רלא, שז, שח, שט,
שטז, שמט, שלא, שג, שנג, שנו, שע
ר' ברכיה מניקול — 1 קמא, שי 2 קעט
הגאונים — 1 קסח, קעז, רמא, רצא, רצז, שז,
שכו, שמב, שג 2 לו, מא, מג, נה, פב, פח,
קמ, קמו, קנג, קסו, קצא, קצה, רכו, רמד,
רמה, רמט, רנט, רסא, רסג, שמא, שני, שז
3 פז, פט, צג, קח, קלח, קמא, קמו, קמו,
קנב, קנח, קנט, קסד, קצד, קצה, קצז, רט,
רלא, רלג, רלה
הגאונים (שבולתיר) — 1 שעח

נט, עד, עז, פה, צא, צו, קנג, רנג 3 כג.
קית, קצר

ר' יצחק ב"ר אשר — 2 עא 3 קג

ר' יצחק ב"ר ברוך — 2 רמח

ר' יצחק הלוי — 1 מו, קסב, רט, שנד, שעט

ר' יצחק ב"ר יהודה — 1 מו, רלו 2 קלא
(הערה 9)

ר' יצחק בן מנחם — 2 קסה

ר' יצחק ב"ר מרדכי — 1 שלו 3 ק, רכא
ריב"ר"ף = ר' יצחק ב"ר פרץ מנורהוטון —

1 קנ, קסג, קסד, קעה, קצו, רצו 2 רג

ר' יצחק מקורביל (סמ"ק) — 1 קלט, קמ, שב
2 נא, קעה, ריג

יצחק בן שלמה — 1 שמא

ר"י = ר' יצחק ב"ר שמואל — 1 ו, יז, כה
(ר' חסד?), כז, ל, לג (ר' יהודה?), לז, לח,

לט, מ, מה, מו, מח, ג, נא, נחי, סו, קמה,

קמו, קמוז, קנא, קנה, קנח, קס, קסג, קסד,

קע, קעא, קעג, קעז, קעז, קעט, קפא, קפה,

קפו, קצ, קצב, קצד, קצה, קצה, ריב, ריד,

ריו, ריח, רכא, רכג, רכו, רלח, רמ, רמג,

רמו, רסג, רסד, רסז, רעד, רפב, רפד, רפח,

רצח, רצט, ש, שג, שז, שט, שיא, שיד, שטז,

שלה, שלו, שלז, שלח (הערה 3), שמ, שמב,

שמד, שמה, שוא, שנב, שנג, שנד, שנו,

שנו, שנה, שנט, שע, שעא, שעט (הערה 90),

שפב, שפג (הערה 2), שפד, שפו, שצ,

ת 2 ח, י, יב, יז, יח, כג, כד, כה, כז, כט,

לז, לט, מ, מב, מז, נג, נז, נח, סה, סז,

סט, עב, עד, עה, פז, צו, צח, צט, קיח, קכט,

קלג, קלז, קנט, קסו, קסח, קעג, קסט, קעה,

קעז, קעט, קפב, קפג, קפה, קפח, קצד, קצז,

רג, רכה, רכז, רכת, רלא, רלד, רמח, רמט,

רנב, רנו, רסז, רפג, רצג, ש, שי, שיד, שלו,

שוא, שנג, שסא, שסז 3 ט, יח, כב (ראה הערה

16), כג, כז, לא, לח, מא, מה, מו, מט, נ,

נא, נב, נג, ע (ראה הערה 12), עג, עד, צ,

צא, ק, קד, קיא, קכ, קכא, קכז, קמה, קמו,

קמט, קנ, קנג, קנח, קסח, קסט, קעא, קעב,

קפו, קצה, רח (ובהערה 15), ריא, רכא, רלג,

רסי, רעד, רעז, רצה

ר' יצחק ב"ר תודרוס — 2 ריג

ירושלמי — הבאות שאינן נמצאות בירושלמי

שלפנינו 1 מב, קמג, שפב

ר"ע מקורבול = ר' יהודה מקורביל — 1 שכב
(הערה 9)

רבינו יואל מבואנה — 2 קסט (הערה 17)

ר"ס = רבינו יום טוב מיואני — 2 קצח

ר"ט מלונדרש = רבינו יום טוב — 1 שגו

ספר יוסיפון — 1 רעה

הר"ר יוסף — 1 שלו 2 רעז

ר' יוסי = יוסף הלוי — 3 קסז

ר' יוסף טוב עלם (ר"י יוסף ב"ר שמואל) —

1 עה, רמא, שטז 2 כט, קלא, קעא, רסז

ר' יוסף (בן ר' משה) דונבנדיס — 1 רסה

ר' יוסף = ר' יוסי מניקול — 1 קכד, שמח,
שנב, שנד, שנה 2 מה, מו, נו

הרב ר' יוסף מקרטס — 2 שיב (הערה 16)

ר' יחיאל מפריש — 1 שט 2 קסז, קעה

ר' (יעקב) ישראל — 2 נ (הערה 49)

ר' יעקב מאורליינג — 2 קצה (הערה 11)

יעקב בר יקר — 1 שנד 2 לב

ר"ת = ר' יעקב ב"ר מאיר — 1 טו, ל, לא,

לד, לז, מב, מג, מה, מו, ג, סז, קלט, קמב,

קמח (הערה 16), קנב, קנד, קנח, קס, קסא,

קסד, קסט, קעא, קעה, קעט, קצה, רו, רז, ריג,

רלו, רמ, רנא, רסה, רעב, רפט, רצג, רצה,

רצח, רצט, שב, שג, שה, שח, שט, שכ, של,

שלב, שלג, שלה, שלט, שמ, שמד, שמה,

שמו, שז (ר' יעקב), שנד, שנו, שנה,

שנט, שעא, שפד, שצ, שצה, שצז, שצט

2 יב, כג, כז, כט, לב, לג, לו, לז, מא,

מו, מז, מט, ג, נא, נג, נה (והערה 21), נו,

נז, סא, סד, סה, סז, סטי, עא, עד, עב, עה,

עז, עח, עט, פ, פא, פב, פג, פד, פז, פז,

פט, צא, קיז, קמ, קמו, קצה, קצז, שצה, רו,

רז, רח, ריב, רלא, רלז, רמו, שיב, שיט,

שכט, שמא, שמג, שג, שוא, שנב, שנו, שסג,

שסז, שסז, שסח 3 ה, יג, לד, לח, מד, מט,

ע, צד, צח, קג, קד, קז, קיז, קכו, קלג, קמו,

קמוז, קנ, קנד, קנח, קסב, קסד, קסה, קפו,

קפת, קפט, קצג, קצה, ריג, רכ, רכת, רלב,

רלו, רס, רעד, רצה

ר' יעקב מקינון — 2 קפא (הערה 33)

ריב"ר"א = ר' יצחק ב"ר אברהם — 1 קמוז, קנ,

קנח, קפא, קפב, רצח, שיא, שיד, שכב, שכו,

שלב, שעט, שפו 2 כט, לג, לח, לט, מה, נג,

ספר הישר — 3 קפט

הר"ר מאיר מרוטאנבורק — 2 רג, רמו, רנב, רנו, רסו 3 קצב

רבני לותיר — 1 שנב

מאיר ב"ר קלונימוס מאשפירא — 2 שלו

ר' מבורך — 1 שנב

מדרש — 1 לא (אגדת פ' ואתחנן), ס, קלט (ילמדנו), קמח (במדרש ויושע), קעא (בראשית רבה), קעא (הערה 128), קצט (ויקרא רבה), רצה, שמג (=פרקי רבי אליעזר), שנה, שעג (באיכה רבתי) 2 קסד (בראשית רבה), שנה (בראשית רבה), 3 צו (הערה 13), שג (מדרשי רב היי גאין)

מכילתא — 2 שסכ 3 ל

ר' מנחם = ר' מנחם החסיד מדרושי (אורבך עמ' 506) — 2 עט

ר' מנחם מיוני — 1 שכט 2 רכח

הר"מ מלונדון, ר' מנחם מלונדרץ — 1 נה, סב, קסו, קסה, רפא, שכא, שכב, שכו, שכט, שלה, שמח, שנ 2 נא, סד, עה, עח, פה, קיט, רמט, רעז

ר' משה גאון — 1 לה

ר' משה מלונדון בן ר' יוס טוב — 1 נו, קסג (הערה 16), שא, שי, שטו, שיז, שיט, שלב, שלה, שמא 2 עה, קצו

רמב"ם — 1 כז, כט, לב, לח, מז, מח, נד, נה, קלט, קמב, קמג, קמח, קנ, קסג, קסד, קעז, קעט, קפא, קצו, רכט, רלז, רפג, רצא, שז, שכא, שכב, שכט, שנג, שסד, שעט, שפז, שפט 2 י, כט, לי, לא, לב, לג, מ, מד, נו, נט, עג, עה, פב, פה, צ, צה, קד, קכא, קלד, קלו, קמ, קמה, קסו, קע, קסט, קעט, קצא, ריד, רכט, רלג, רמ, רמד, רמה, רנו, רנט, רע, רפד, שז, שט, שי, שיד, שלד, שמ, שדמ, שמו, שמוז, שמט, שסב, שסג, שסח, שסט 3 טו, כו, כח, מג, מט, נב, נט, עה, עז, עט, פז, פט, צג, צה, קכב, קלח, קלט, קמו, קנב, קנג, קנט, קסא, קסד, קעט, קצ, רא, רט, ריב, רכז, רכח, רלג, רלד, רלה, רלו, רמ, רסד, רסו, רעד, רעז, רצט

ר' משה מפונטיין — 2 צא

הר"מ מקוצי = ר' משה הדרשן 1 טו, כ, כג, כה, לב, לו, מד, מח, נא, נו, ס, סב, קמ, קמה, קמו, קמט, קני, קנא, קנד, קסג, קסו, קעז, קעה,

קפא, קצה, קצט, רנא, רסו, רסט, רעד, רפו, רפה, רצג, רצד, שוה, שט, שלה, שלו, שלט, שנא, שעא, שעט, שפב, שפד, שפטי, שצ 2 ה, ת, טז, יח, כד, כה, לא, לו, לז, לח, לט, מא, מט, נג, נח, עא, עטי, פ, פג, פד, פה, פז, פח, קי, קיח, קלג, קנג, שלה, שמ, שסא, שסג 3 לז, מט, נב, קמו, קנב, קנד, קסד, קסז (ובהערה 4), קפז, רט, ריב

רבינו משולם בן רבינו קלונימוס — 1 קנב 2 פב

רב מתתיה גאון — 3 קעד

רב נהוראי גאון — 1 לו

ר' נחשון גאון — 1 פא

רב נטרונאי גאון — 1 נו, סה, קצו

רבינו גסים — 1 שז 2 שיט

מסכת סופרים — 1 מז, מט, קסא (הערה 26), קסד, קסה, ת, תא 2 שנו (הערה 58), שסט

סיפרי — 2 שטז

רבינו סעדיה — 2 קמ, שח

סדר עולם — 1 רצו

רבינו עזריאל — 2 רלו, רלח

רב עמרם — 1 לו, מו, מט (2 פעמים ואינם בסידור רע"ג אבל במחזור ויטרי בשם רש"י, נו, נח (אין בסידור רע"ג ומובא בשם רש"י בתשובות רש"י ע' צ"ב), ס, סב, קלט, קמד, קצג, קצה, קצו, רעג, שיג (אין בסדר רב עמרם), שטו (אין בסדר רב עמרם), שמו, שעז (העמרמי, הערה 17), שפח (הערה 23), תא (סדר העמרמי, הערה 10)

הערוך — 1 קסד, רלח, רמא, שמה, שנד 2 כט, לג, קעה, קעז, רעב

ה"ר פטר — 1 קסט 2 קצו

ר' פרץ מטרוייץ — 2 קעט

פרקים דר' אליעזר — 1 קעא, שמג (הערה 5)

ר' צמח גאון — 2 שטו 3 נג

רבי' קלונימוס איש רומי — 1 ש

רבתי המיימוני — 3 קמג, קסא, קסז, קפט, קצ, ריב, רכז, רכח, רכט, רלג

רבני צרפת — 1 רלו, שלה, שפז 2 יב, פח, קצד 3 קנג, קסא (ובהערה 13)

(19) וב, צ, קיא, קכה, קנ, קנא (ובהערה 8),
 קעט (ובהערה 17)
 ר' שמואל מכרך טירי — 1 כג
 רבנו שמחה — 1 קנד, קעו
 מסכת שמחות — 1 שפב, שפד, שצא
 רבינו שמעון — 1 רמח
 רבי שמעיה — 1 סו, קסו 2 שט
 הרב שמעיה מאלון — 1 שנו
 ר' שמשון מפליירא (מפלייזא) — 1 ריב, רלו
 2 קצח
 רבינו שמשון משנץ, ר' שמשון בן אברהם השר
 — 1 קמ, קנא, רמ, שד, שה 2 לג, מח, צד,
 קיח, קיט, קצו, רג, רלוי, רמט, רנו, שלו
 השר מקוצי = שמשון בן שמשון מקוצי —
 2 רצג
 שערי שבועות — 3 קנג (ר' אלפס פסק כן
 בשערי)
 ר' שרירא גאון — 1 קפה 2 רנא, רע 3 רכח
 תוספות — 1 קנא (בתוספות סוטה), קצג, רפג,
 שו, שעו 2 קפד
 תוספתא — הבאות שאינן נמצאות בתוספתא
 שלפנינו. 1 נא, קמט
 תורת כהנים — 2 מא

שאלתות דר' אחאי — 1 כט, לו, קכג (אין
 בשאלתות שלפנינו), שג, שח, שיח, שמו
 (אין בשאלתות שלפנינו), שצג 2 יט, מג,
 עא, קצה, רכח, שא, שלט

שימושא רבא — 2 שנג, שנה, שסא

ר' שלום גאון — 2 כז

שלמה בן יהודה מדרושי (הקדוש מדרוויץ) —
 1 שטז 2 עח

רש"י = ר' שלמה ב"ר יצחק — 1 מז, ס, סו,
 קמב, קנד, קסו, קפ, ריג, רלו, רצא, רצה,
 שג, שה, שח, שיב, שיד, שיט, שמד, שמו,
 שוב, שפט, שצה, שצח 2 י, יז, יח, כט, לא,
 לב, לג, לו, לז, מ, מא, מג, מח, מט, נא,
 נה, נו, סט, עג, עה, פ, פה, פח, צו, רז,
 ריב, רכז, רכס, רלא, רלח, רע, רעד, רצג,
 שז, שח, שי, שיח, שכט (הערה 4), שנ, שנד,
 שנה, שנו, שסב, שסג 3 ה, לא, לד, מד, מט,
 ע (ראה הערה 12), קו, קי, קמד, קנ, קנב,
 קנג, רח, רט, ריג, רכא, רמד

ר' שלמה (בר מאיר) — 1 קפה

שלמה ב"ר שמשון — 1 שוב

רשב"ם = שמואל ב"ר מאיר — 1 קנב, קעט,
 רז, רכא, רמג, שו, שיו, שנו 2 מז, נ, נג,
 עד, עה, עז, פ, קלו, קסה, קסו, רמב, רסו,
 שז, שח, שכט 3 ל, לז, לח, מו (ראה הערה

רשימת ערים וארצות

Metz	מיץ	Evreux	אברא
Morocco	מרוק	Anjou	אונגו
Northampton	נורהונטון		אונייב
Normandy	נורמינדיאה	Orleans	אורליינץ
Lincoln	ליקול	England	אינגליסירא, ארץ האי
Spain	ספרד	Avalon	אלון
Pavia	פויאה	Auxerre	אלצורא
Pontoise	פונטייז	Germany	אשכנז
Poitiers	פייטי	Spiers	אשפירא
Falaise	פלייזא		אשקלונניאה
Paris	פריש	Bonn	בונא
France	צרפת	Bourgueil	בורגוייל
Coucy	קוצי	Bourgogne	בורגויין
Chinon	קיגון	Worms	גרמיזא
Corbeille	קורבוייל	Dreux	דרויש, דרוייץ
Clisson	קלצון, קאצון	Troyes	טרוייץ
Champagne	קינפיין	Joigny	יוני
Chartres	קרטרס	Chateau Thierry	כרך טיירי
Rothenburg	רוטאנבורק	London	לונדרש, לונדרץ
Rome	רומא	Lorraine	לותיר
Sens	שנץ	Landon	לנדון

There is now much additional data available to scholars and other readers to inform themselves on the religious life and customs of medieval English Jewry, on the ritual of the Synagogue which is deserving of a special monograph, on the form of the Get and Ketuba cutomary in England and France, on the customs prevailing in the author's day in Spain and Germany, on the authors and books he mentions in addition to those he found in the Semag; on textual variations of quotations from the Babylonian Talmud (often referred to by him as הספר), from the Yerushalmi and the Tosefta. These and other data are enough to justify the publication. My own reward has been the joy of learning and studying for its own sake. This is my portion after all the labour.

in the notes how frequently he omits complete lines from the Mishneh Torah which he quotes and in consequence often conveys decisions which are contrary to the Halacha. The Laws of Hanukkah and Megilla are not in their proper place, and the author himself says, "I forgot to write these laws after the Laws of Mourning." (See Vol. I, p. 396, note 1). In the listing of the Laws which he gives in his Introduction, the Laws of Hanukkah and the Megilla are also not in their proper place which indicates that the Introduction was finished after he completed his work.

There is a great confusion in the sections dealing with the Laws of Hiring, Borrowing and Lending (See Vol. III, p. 178 and note 1) for which the author seems to be responsible, because part of the confusion is likewise reflected in the table of contents in his Introduction (Vol. I, p. 4). I have felt it desirable for the sake of continuity to re-arrange the sections in proper order. The above factors of hurried writing, of faulty arrangements, of many omissions, some of which are noted in the margins may warrant the acceptance of the possibility that it is an autograph which the author had not sought to revise or rewrite.

Whatever may be the case concerning this MS and despite the defects and omissions which are due to haste and not to ignorance, there can be no detracting from the work itself as the product of a learned widely read medieval English Jew. It is not unworthy of the quality and extent of the Rabbinic studies pursued by scholars whose names and writings the research of recent years has illumined. The important monograph of Cecil Roth on the **Intellectual Activities of Medieval English Jewry** is particularly to be mentioned in this connection. Urbach, in his classic work on the Tosafists, devotes space to the learning of English Jewry (p. 410 and 403, note 62).

At the end of Kaufman's article on the Prayer Book according to the Ritual of England before the Expulsion (J.Q.R. IV. 63. 1892) there is an editorial note stating: The Rev. Dr. H. Adler, Chief Rabbi, informs us that he intends to edit the whole of the MS of the work **עץ חיים** which the preceding article introduces to our readers. That intention was not carried out. It was the constant hope of students of Anglo-Jewish history that the **עץ חיים** would one day be published in full. With the help of Him who giveth strength to the faint, I have been enabled so to do. It will now be possible to supplement the description of the work in the articles of Kaufman to which I have constantly referred and also in the section on the **עץ חיים** in Roth's **Intellectual Activities of Mediaeval English Jewry** (p. 39 foll.).

the original MS and consequently, we are dependent upon Kaufman who gives the following description of it (J.Q.R. V, p. 364):

"The MS is 12.5 cm. high and 10.5 cm. broad. The portion covered by writing is 10 cm. in height and 7 cm. in breadth, the pages being generally divided into two columns. The number of lines varies between 32 and 43. The writing throughout is evidently by the clear and practised hand of a professional scribe. The headings and the numbers of the chapters are on rare occasions written in red ink. The passages underlined in green or surrounded by a border are manifestly due to Wagenseil. Traces of ruling, where they have not been cut away by the knife of the bookbinder, can frequently be observed in the notches, amounting generally to thirty-two on the edge of the leaves. The uniformly thin and extremely fine parchment, resembling blotting paper, shows many defects, such as holes, seams, missing corners, cut out edges, which, however, scarcely ever involve a gap in the writing and must, therefore, have been there before the writing was done, and were carefully avoided by the scribe."

There are a few comments on his description which must be added. First of all, the MS, despite its 912 pages, is not complete. As can be seen, it breaks off in the middle of a chapter dealing with the Temple Service. The pages of the MS are written in double columns. The pattern is maintained throughout the greater part of the book and the writing is typical thirteenth century French style. Pages 657-676 of the MS are written in single columns and the writing, though belonging to the thirteenth century, seems to be by another hand. Dr. A. Birnbaum, the well-known palaeographer, had seen the Leipzig MS and in an article had maintained that it was an autograph on the grounds that the author mentions the year 1287 in which he writes to illustrate the calculation of the calendric cycles, and that the sale of the work described on the leaf of the MS compiled by him is signed *Jacob ben Jehuda*. I had the opportunity of showing Dr. Birnbaum the pages 657-676 of the MS mentioned above and he informed me that he had only seen a few pages of the MS and had not examined the whole. He thought that the pages 657-676 might have been written by another hand, but that the writing was of the thirteenth century. As mentioned in the Preface, I obtained a photograph of the inscription made under ultra violet light, but the result is not as one might have expected. One can make out the name of a *יצחק* 'ר as the purchaser. The word *Yehuda* is fairly clear in the signature and the word *יעקב* might possibly be read. If the MS is an autograph it shows in many instances that the author wrote carelessly and in a great hurry. I have pointed out

compiled by an unknown scholar of the 15th century (see Hirshfeld's Catalogue of Montefiore MSS) and listed by Marmorstein, *Scholars of Angevin England*, in J.Q.R. (NS) Vol. XIX, pp. 30 and 32) I have only found nineteen in our Etz Hayyim. The remainder may have been written in the margins another copy of the Etz Hayyim which the unknown 15th century scholar used, or which may have emanated from a similar titled book. Kaufman, at the end of his article on the Etz Hayyim in J.Q.R. Vol. V, gives among quotations from the Etz Hayyim excerpts which he found in the Zurich Semak. They are actually from the עץ חיים of יצחק אבן רוזע (see Zunz, *Ritus* p. 213; Gross, *Gallia Judaica* p. 565). Marmorstein in דביר Vol. II, p. 240 describes the work of an unknown Italian scholar who quotes from the Etz Hayyim on the permissibility of the use of butter made by a non-Jew. But the quotation does not exactly correspond with the passage on the subject in our Etz Hayyim (Vol. II, p. 75). I have already referred to two quotations from the עץ חיים by Isaac de Lattes in his קריית ספר. It appears that the עץ חיים was known among scholars in France, in Provence and in Italy as well as Germany and Poland. If the MS of the Etz Hayyim is unique and was not copied, then its vicissitudes from the time it left England at the Expulsion until it reached Germany became both mysterious and interesting. Kaufman (J.Q.R. Vol. V, p. 360-361) endeavours to trace the wandering of the MS till it came into the proud possession of Johann Christoph Wagenseil in 1674, and after his death was acquired by the Leipzig Staatsbibliothek. On the outside sheets of the MS there are a number of inscriptions which indicate that in the fifteenth and sixteenth centuries it was an heirloom of a family named Bick. Within the book itself (Vol. I, p. 362) there is an inscription stating that it had passed into the possession of a Jacob ben Samuel Halevi known as Jacob Guinsberg. The most interesting and intriguing of the inscriptions on one of the sheets of the MS is one which reproduces the formula of the sale of the MS presumably by the author. The inscription is however faded in essential features. The name of the purchaser cannot be read and the signature of the vendor is practically illegible.

Kaufman deciphered the name Yehudah at the end of the signature. Clearly this inscription is of moment in helping to clarify the question as to whether the Leipzig MS is an autograph. Kaufman held that it was. Neubauer (J.Q.R. VI, p. 354) states, "It seems to me from many corrections on the margins and some irregularity in the orthography of geographical names that the Leipzig MS is not an autograph". I, myself, have not seen

Etz Hayyim defends the view of Maimonides on grammatical and lexical grounds (Vol. III, 49). The arrangement of the two-fold division of the vast field of Jewish Law and custom which he compiled, while dependent largely upon the sequences in the Mishneh Torah and the Semag, is his own. In Vol. III, 159, he states, "Maimonides included the laws of slaves in this section, but I did not wish to include them here (in the Laws of Partnership). I did not want to interrupt the laws dealing with the relationships between a man and his neighbour by including other matters. I have, therefore, arranged to place the laws of slaves after the laws dealing with a King and his Wars because they are laws which are not in use at the present time." The two divisions of his work he calls respectively *Sepher Hatorah* and *Sepher Hamishpat*. The former comprises laws dealing with all phases of religious life, while the latter deals for the greater part with *דיני*, civil and criminal law. It might be interesting to point out that whereas in the first section the Etz Hayyim mentions the decisions of Anglo-Jewish scholars whose names have been referred to above, no one single scholar of England appears in any part of the second section. This fact is rather strange when one considers the pre-occupation of Jews of medieval England in financial concerns, as witness the records of the Exchequer and the numerous *Shtaroth* which have been preserved. Disputes between Jews on financial matters would naturally come before Jewish authorities for decision.

Kaufman, in his detailed description of the Etz Hayyim, refers to the work in terms of admiration. He calls it an encyclopaedic work, a cosmos of Halacha (J.Q.R. Vol. V, p. 355). A. Neubauer who was the first to draw the attention of Dr. Herman Adler to the Etz Hayyim (Adler, in *Papers, Anglo-Jewish Historical Exhibition* p. 276, 1888) was more critical of its value. He put it in the category of code books such as the *Semag* and the *Semak* (J.Q.R. VI 354). No mean position to occupy! Though not frequently, the Etz Hayyim is quoted as a source of legal opinion and decision. He is quoted by the Maharshal (Solomon Luria) (Vol. I, p. 338, note 3), the *Shiltei Gibborim* (Abraham ben David Porte Leone) *ibid.* p. 39, note 39), the *Hagahot Mordecai*, MS Sassoon, (Vol. II, p. 198, note 28). On this passage, which is also to be found in the Halberstam MS 345 in the Montefiore Collection, see I. Epstein in the *Transactions of the Jewish Historical Society of England* Vol. XIV, p. 199 and Freimann.

The Etz Hayyim is most frequently quoted in the above-mentioned Halberstam-Montefiore MS. Of the thirty three excerpts attributed to the Etz Hayyim found in the MS which is an anthology of laws and customs

However, there were some specific French customs which were noted by the Etz Hayyim; for example, it was the French custom for people coming from a house where there was a dead person to wash their hands (Vol. I, p. 162). He notes a difference between England and France in the matter of eating between Mincha and Maariv on the Sabbath, specifically mentioning that R. Isaac ben Peretz introduced in his city, i.e. Northampton, the custom of eating before Mincha (Vol. I, p. 295, 296, and see Kaufman, J.Q.R. Vol. VI, p. 754). He noted a French custom concerning drinking and eating before Havdalah, (Vol. I, p. 193).

In his Introduction the author is self-deprecatory as to his knowledge and inadequacy to undertake his work, and encourages his readers to be lenient in judgment in appraising his learning and his manner of expressing himself. He invites his readers to amend and correct wherever they think fit. Despite his modesty the author displays a wide range of knowledge over and above the Mishneh Torah of Maimonides and the Sepher Mitzvot Gadol of Moses of Coucy which are his main sources, and from both of which he quotes sometimes in extenso and often in resumé. Most of the Rabbis and Rabbinic works he mentions are taken from the Semag. But as he says in his Introduction, he found that the Semag had omitted many laws and decisions contained in the Mishneh Torah apart from many responsa and decisions of Rabbi Issac ben Shmuel (the "ר") and of Rabbeinu Tam which the Semag had left out, as well as many laws now applicable which were to be found in the works of R. Isaac of Fez (ר' אלפס) Tosefta (=Tosaphot) the Halachot Gedolot and Rav Amram. He decided to include them all together and to reproduce additional responsa and decisions of the "ר" and ר' תם and of his own teachers. Altogether the author encompassed the whole range of Rabbinic sources from the earliest times up to his own day. He possessed or had access to a library of works most of which were available in England. (Cf. Roth, *The Intellectual Activities of Medieval English Jewry*, p. 7 foll.). While he may not be in the front rank of the Tosaphists and scholars of England and France, he does show considerable erudition in the presentation of his material. He is not a mere copyist. While quoting differing opinions of scholars he does from time to time indicate his preferences. A telling illustration of this is given in connection with the question of interpretation of differing verbs in the Tenth Commandment used respectively in Exodus 20, 14 and Deuteronomy 5, 18. Maimonides held that the differing verbs constituted two negative commands, while Rashi and Moses of Coucy held that they referred to one identical negative command. The

ship is unknown. The stanza has an acrostic which makes up Jacob, as if to suggest that he is the author of the poem, (Vol. I, p. 332). Further, he worked out in semi-poetical form the order of procedure of the Seder. It is original with him. (Vol. I, p. 331).

While Jacob ben Jehudah was a Londoner and familiar with the customs peculiar to Anglo-Jewry, associated with some of its notable scholars and reporting their decisions on all aspects of Jewish Law, he likewise tells us of his contacts with some of the Jewish scholars of France. They seem to imply that he must have spent some time in that country. It was less than a day's journey by sea. One could even sail from England on a Friday morning and the wind being fair one could reach Dieppe before the Sabbath (Vol. I, p. 281). There was no barrier of language. Jews from England used French as their vernacular. (Richardson, *English Jewry Under Angevin Kings*, p. 120 foll.)

The author seems to have met R. Isaac of Corbeille, the author of the Semak, from whose work he quotes from time to time. (Vol. I, p. 320). He speaks of an occasion where there was no book with the Haphtarah in the Synagogue and the the Rabbis of France instructed "me to go and read it in the place where there was a Pentateuch." (Vol. II, p. 12). I am not so certain, however, whether this was an actual experience of our author in France, because an (or the) identical incident is recorded in the Mordecai on Eruvin Ch. 6 § 513, but does not mention the direction from the Rabbis of France. (See Vol. I, p. 12, Note 9). On the question of permission to sell wine belonging to a Jew which had been touched by a non-Jew, he writes, "I have seen all French Jews do so" (Vol. II, p. 88). It may have been that while in France he heard that R. Yehiel of Paris rode on a mule to go to his son's wedding (Vol. II, p. 116). He heard that Rabbi Isaac ben Abraham (ריב"א) sat by a fire which members of his household had requested a non-Jew to kindle on the Sabbath, for he, ריב"א said, "I will not leave my place" (Vol. I, p. 310). In a special case of a marriage which had been forbidden to take place, the author states that he had seen that a Get was required. If the man had, however, disappeared and could not be found, the woman could remarry with the approval of a hundred scholars, and that R. Shimshon of Sens, (הר"ש) had thus decided in the case of the grand-daughter of Rabbi Azriel, (Vol. II, p. 236). The Liturgy of the prayer book as used in England resembled that in use in Northern France from which English Jews mostly hailed. (See Neubauer J.Q.R. VI 348 foll. and C. Serat, *Un rituel juif en France* in R. E. J. Vol. CXIX, p. 7 foll. and p. 40). They followed similar customs.

and specific customs of the community of London and elsewhere in the Island of the Sea, with some echoes of the impact of the English environment in so far as they affect family life and morals. There is, for instance, the case of a woman who appeared before R. Menachem of London seeking atonement for adultery which she had committed (Vol. II, p. 277 also quoted from the **עץ חיים** in Halberstam MS 345 in Montefiore Collection § 213). A case occurred in London of a man who refused to participate in the burial of his wife and to pay the burial expenses. The burial and the expenses were undertaken by another person. It was decided that the husband had to compensate him (Vol. II, p. 347). During the time of war a case came before R. Isaac ben Peretz of Northampton on the credibility of a non-Jew who reported the death of a Jew (Vol. II, p. 203). These selected instances of his contacts with the Rabbinic authorities of England through their writings and decisions are indicative of his lively interest in important practical issues.

Did he have any official position? It is difficult to say. The title **רן** which is attached to his name, may be as easily and perhaps more correctly given to his father. What the function of the **רן** was is also not definite. (See M. Adler, *Jews in Medieval England*, p. 73; Stokes' *Studies in Anglo-Jewish History*, Transactions, Jewish Historical Society, England Vol. XV, p. 161; Roth, *History of the Jews in England*, p. 118).

The **רן** was definitely associated with the service of the Synagogue. If our author were the **רן** and not his father, and if among his functions were the Reading of the Law, then that might account for the pains he takes in reproducing the text of the Shema with vowels and accents (Vol. I, p. 85). He reproduces the spacing of the Song of Moses from a Scroll of the Torah which had been written by Rabbi Joseph Tov Elem which he may have seen in England or France. The incident referred to in Vol. II, p. 12 in which he was instructed by the Rabbis of France concerning the Reading of the Haphtarah may have arisen on a specific occasion when he was acting in an official capacity. (See further on for a discussion of this incident).

The **עץ חיים** contains poems written by the author. Their poetical character is not particularly distinguished. They follow the style of the French Paytanim of his period. They do however breathe the faith and hope of a man who has seen the degradation of his people, who laments cruelty that assails them, who believes in the grace and power of God to save His people and who will not cease from praise and thanksgiving. Of some interest is the additional stanza to the hymn **כי לי נאח** whose author-

last reference it would appear that our author had a practical interest in all the factors associated with the writing of a Get. He was evidently a persona grata with the authorities in London because he is able to reproduce a copy of a Get which was prepared in London and which he tells us was not a valid document because of a technical error. (Vol. II, p. 172). This Get has some interesting features. London is described as being on the rivers Thames and Walbrook. The husband's name is Gamliel called Deulecresse, the son of Isaac and the wife is called Ballest, the daughter of Aaron.

In his Introduction the author refers to his teachers who guided him, but he does not specify their names. He was familiar with writings and decisions of such English authors as Rabbi Yom Tov, his famous son, Rabbi Mosheh of London and his grandsons Rabbi Berechiah of Nicole and Rabbi Menachem of London; he was also familiar with the writings of Rabbi Joseph of Nicole and Rabbi Isaac ben Peretz of Northampton. Rabbi Yom Tov (about whom see Roth, *Intellectual Activities of Mediaeval Jewry* p. 35 and Marmorstein J. Q. R. (N. S.) Vol. XIX 18 foll) is named as the author of ספר התנאים. There is uncertainty as to the nature of the work depending as to whether התנאים means "conditions" or Tannaim. From the decision of Rabbi Yom Tov quoted in the Etz Hayyim Vol. I p. 356 it would appear that the former meaning is correct, and it could be inferred that the work dealt with an important and complicated sphere of Jewish Law. As to R. Mosheh of London whom he quotes fairly frequently he reproduces a passage from a MS of Rabbi Mosheh which he possessed or to which he had access (Vol. I, p. 332). Either from that MS or from hearsay he quotes Rabbi Mosheh regarding a decision on a question which was given by others as being non-sensical in the eyes of Rabbi Mosheh of London: והכל הוא בעיני הרי' משה מלונדרש. Rabbi Menachem of London is mentioned very frequently; but he is not referred to as Eliahu Menachem or Eliahu (Roth: *Transactions, Jewish Historical Society of England*, Vol. XV and in פירוש רבנו אליהו מלונדרש, עמוד כד, ירושלים) but only as R. Menachem of London. The Etz Hayyim reports differing decisions of R. Menachem and his father (cf. Vol. I, p. 56; id. p. 338) in the same way that he reports a difference between R. Menachem and R. Isaac ben Peretz on the vexed question of bread baked by gentiles (Vol. I, p. 163). Rabbi Isaac ben Peretz emerges as a significant Anglo-Jewish authority in the pages of the Etz Hayyim. Being in the milieu of Rabbinic scholarship and familiar with the decisions of the leading authorities of England past and contemporary, our author is able to throw light on the internal life

INTRODUCTION

In the Introduction to his work the author gives his name as Jacob ben Judah Hazzan of London, the son of Jacob the Long (האריך). Unlike those Anglo-Jewish scholars whom he quotes in the course of this work, neither his name nor that of his father or grandfather appear to be mentioned in the contemporary secular records. I have among notes and papers which belonged to the late Dr. Herman Adler, who, as is well known, was anxious to publish the complete Etz Hayyim, letters from M. D. Davis in which he sought to identify Jacob Ben Jehudah and his forebears among the Jewish names appearing in non-Jewish sources, but he did not seem to have discovered any certain mention of any of them. On a postcard which he sent to Dr. Adler on November 22nd, 1896 he writes: "I have been reading your extracts from the עץ חיים in Steinschneider's Festschrift and was much interested in them. Should you at any time be writing about יעקב בר' יהודה it is as well to take note that Jacob fil Judo, judaeus London died in 1266. I learned this from the Close Roll 51 Hen 111 on Friday last. So he cannot be the זון!" (Cf Roth, *Intellectual Activities*, p. 39).

Among the few authorities who quote from the Etz Hayyim only one as far as I know mentions the author by name. Isaac de Lattes in his ספר קריית ספר Oxford Catalogue MS 1289 ff 137^B and 141^B refers to him by name ובספר הנקרא עץ חיים להרב ר' יעקב בר' יהודה (Neubauer J.Q.R. VI p. 354). Whatever bibliographical data there are can only be gleaned from the work itself. In the section devoted to the Laws of the Calendar (Vol. I, page 369) he gives an illustration of calculation by reference to the year in which he is writing which is 5047 (1287), that is, three years before the Expulsion. Of the eminent scholars of England whom he mentions he specifically refers to Rabbi Berechiah of Nicole (Lincoln) as one with whom he had personal contact and to whom he turned as a Rabbinic authority. (Cf. Vol. I, p. 144, note 4: "And Rabbi Berechiah told me that it was permitted"; id. p. 310: "And R. Berechiah of Nicole, may he live, says (Vol. II, p. 179): Some authorities require giving the names of rivers of a town where a bill of divorcement is written, but R. Berechiah of Nicole told me that while it is advisable to do so, if it has not been done, there is no fear of any invalidation of the Get." In connection with the

of the Hebrew University, the late Professor S. Asaf and the late Dr. I. Epstein showed an encouraging interest in the worthwhileness of the publication of the עץ חיים.

My deep thanks are due to Dr. J. Rosenwasser of the Oriental Department of the British Museum for his courteous help in connection with my examination of the MS of the Zurich Semak in the British Museum and more especially for his persistent efforts in obtaining for me from the University of Leipzig photographs under ultra violet light of an inscription on the end leaves of the עץ חיים MS which helps to clarify the question of the autography of the MS.

Recently I had the advantage of meeting Dr. Menahem Baneth of the Hebrew University to whom I showed the list of French words found in the עץ חיים. He readily undertook to identify them and I am happy that the results of the investigation of an undoubted expert on the subject of בלע"ז are included in this volume.

The first two volumes elicited a number of helpful comments from scholars in different lands. I regret that for technical reasons they cannot be noted in this edition of the work.

Finally to my dear wife I would like to pay warm tribute for her continuous solicitude, patience, help and encouragement during the years when I shouldered the burdens of a responsible office and endeavoured amid difficulties to produce this edition of the עץ חיים.

Ellul 5726

ISRAEL BRODIE

PREFACE

On the completion of the third volume of the Etz Hayyim which I have been privileged to edit I echo the exclamation of thanksgiving which the author expresses at intervals during the writing of his voluminous work ברוך קוני שעורני, "Blessed be the Lord who hath helped me!" The editing of the Etz Hayyim has taken a number of years in the intervals of a very busy and burdened life associated with the important office which I occupied. It would have taken much longer to complete had it not been for the tremendous assistance given me by Mr. Isaac Raphael, Head of the Mossad Harav Kook and its band of learned scholars, especially Rabbi M. Katzenelenbogen שליט"א. They have had the responsibility of seeing each volume through the press. They have added considerably to the notes and references which I myself provided, particularly in the numerous instances where the version or the text of the Mishneh Torah used by the Etz Hayyim differed from the normally accepted printed text. The rich treasury of MSS and literature relating to the Mishneh Torah in the possession of the Mossad was studiously drawn upon for this special purpose. Words of mine are inadequate to thank the scholars of the Mossad for making available their erudition in the field of Rabbinic studies, thereby enriching the value and importance of my undertaking.

There are so many others whose help and advice I am happy to acknowledge. Chief among them is Dr. Cecil Roth who is our recognized authority on Anglo-Jewish Studies and is as I indicated in the preface to the first volume responsible for my undertaking to edit the עץ חיים. During the years he has been unsparing in advice, encouragement and providing information whenever I sought it. Among scholars who showed an interest in my work and who readily gave me advice on several points of Halacha and of historical and literary significance I would like to include members of the London Beth Din, Dr. H. Zimmels, Principal of Jews' College and Dr. N. Wieder, lecturer and head of the Research Department of Jews' College, well-known authority on Liturgical questions whose notes on sections of the Liturgy of the עץ חיים have been included in this volume, Dr. Naphtali Ben Menahem, a master of Jewish Bibliography and exact scholarship of the National Library of the Hebrew University, Professor E. Urbach

לזכר

ר' אהרן בן ר' חיים שלמה אלכסנדר

איש נדיב לב ומסייע להוצאה לאור

של ספרי תורה וחכמה

In Memory of

ERNEST ALEXANDER

A Philanthropist and Benefactor

of Scholarship

RABBI JACOB BEN JEHUDA HAZAN OF LONDON

THE ETZ HAYYIM

edited with notes

by

ISRAEL BRODIE

Volume III

MOSAD HARAV KOOK • JERUSALEM

RABBI JACOB HAZAN / ETZ HAYYIM